โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 บทเรียนจากภาคตะวันออก

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอนี้เป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านจากรัฐบาล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในตการเสริมสร้างกระบวนการพึ่งตนเองของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างคามรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชนในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะใช้ยุทธศาสตร์ของการจัดสรรเงินลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำเข้าไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของการนสร้างสมความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อก่อรูปขึ้น ก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากจุดยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบายเพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้ากับกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีเงื่อนไขความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานรากเน้นการสร้างความรู้จาก่จุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมิได้มุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้จะมาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชนโดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะรวมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้ามาร่วมกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัยหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเอาชนะอุปสรรค และปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้างหมายรวมถึง สิ่งที่ชุมชนได้พยายามสร้างและสะสมมาเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายรวมถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำมาหากิน การแปบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโจรผู้ร้าย การพึ่งพากันและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบค้นเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ทุนที่ชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพอเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพอเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจอันมีพลวัตของการปรับเปลี่ยนมาจากอดีต ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมาหากิน การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษากรณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ชุมชนได้รับกองทุนหมู่บ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะผู้วิจัยหวังว่าองค์ความรู้ที่ได้จากกรณีศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีเงื่อนไขใดบ้าง (เช่น ทางด้านภูมิศาสตร์ ระบบตลาดสาธารณูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์กรสนับสนุน ฯลฯ) ใดบ้างที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอิสระ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำรงชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสภาวการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำรงชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดช่องว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นภาภรณ์ หะวานนท์
เพ็ญสิริ จีระเดชากุล
สุรวุฒิ ปัดไธสง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่4: บทเรียนจากภาคตะวันออก

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

ชาตรี ทองสาริ

คนสู้ทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

โดยการสนับสนุนของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4: บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร. สุรวุฒิ ปัดไธสง

ชาตรี ทองสาริ

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 1	บทนำ	1
	-ชุมชนที่ศึกษา	1
	-วัตถุประสงค์ของการศึกษา	2
	- วิธีการศึกษา	2
	- ผู้ให้ข้อมูลหลัก	2
	- การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน	3
บทที่ 2	ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศได้สู่ความทันสมัย	4
	- สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ	4
	- ความสัมพันธ์ทางสังคม	8
	- การสร้างบ้านเรือน	10
	- การศึกษา	13
	- การสาธารณสุข	13
	- การประกอบอาชีพ	14
	◆ ข้าวไร่	14
	◆มันสำปะหลัง และแตงโม	14
	◆หน่อไม้	15
บทที่ 3	การเข้ามาของความทันสมัยสู่ชุมชน	17
	- การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค	17
	- แหล่งน้ำจากคลองชลประทาน	19
	- การศึกษา	20
	- การสาธารณสุข	21
	- การทำสวนผลไม้สมัยใหม่	21
	◆ทุเรียน	22
	◆เงาะ	25
	◆มังคุด	28

หน้า

◆สละ 30

◆กระท้อน 32

◆ลองกอง 33

- การทำสวนยาง 34

- การเลี้ยงไก่ 40

- การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรประชาชน 43

บทที่ 4 การ ปรับตัวของชุมชน 46

- การเรียนรู้ตลอดชีวิต 46

- การทำสวนผสม 50

- การรวมกลุ่ม 52

- การขายตรงผู้บริโภค 53

- เทคโนโลยี่การเกษตร 53

- ความเข้มแข็งของชุมชน 55

- ปัจจัยที่ทำให้สวนผลไม้ดำรงอยู่ 56

◆ทุนทางสังคม วัฒนธรรม 56

◆ทรัพยากรของชาติของชุมชน 57

◆ความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้ 57

◆การตลาด 58

◆แหล่งเงินทุน 60

- ปัญหาและข้อจำกัด 63

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน 66

- กองทุนหมู่บ้าน บ้านชะวึก หมู่ที่ 3 ตำบลนาตาขวัญ 66

- กองทุนหมู่บ้าน บ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ 69

- ข้อคิดเห็นต่อโครงการกองทุนหมู่บ้าน 71

- ผลที่มีต่อชุมชน 72

หน้า

บทที่ 6	บทสรุป และข้อเสนอแนะ	75
	- บทสรุป	75
	- ข้อเสนอแนะ	76

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน
รายงานโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน
บ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ
อำเภอเมือง จังหวัดระยอง

****

โดย ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง
นายชาตรี ทองสาริ

บทที่1
บทนำ

ชุมชนที่ศึกษา

ตำบลนาตาขวัญ เป็นชุมชนในเขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง ตั้งอยู่ห่างจากเขตเมืองระยองประมาณ 7 กิโลเมตร มีจำนวนประชากรประมาณ 4,260 คน เป็นชาย 2,100 คน หญิง 2,164 คน ประกอบด้วยหมู่บ้านจำนวน 6 หมู่บ้าน มีพื้นที่รวมประมาณ 33.8 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 21,178 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่ในปัจจุบันเป็นสวนผลไม้ ประมาณ 12,000 ไร่ พื้นที่ป่าเขาประมาณ 6,300 ไร่ พื้นที่นาประมาณ 2,200 ไร่ ภูมิประเทศดังกล่าวเป็นที่ราบริมทะเลและที่ราบเชิงเขา ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย มีลำคลองที่สำคัญคือ คลองนาตาขวัญ คลองบ้านชะวึก คลองเขาวังม่าน คลองห้วยหมู ภูเขาที่สำคัญคือ ภูเขาท่าฉุด ภูเขาไม้แดง ภูเขาปลีก และเขาวังม่าน ซึ่งบริเวณพื้นที่เชิงเขาดินจะมีความอุดมสมบูรณ์

ชุมชนที่ศึกษาคือชุมชนบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นหมู่บ้านตั้งใหม่ มีชื่อเดิมว่าบ้านลาดยายคำ แยกจากหมู่ที่ 4 บ้านซากขนุน เมื่อปี พ.ศ.2522 ตั้งอยู่ในตำบลตานาขวัญ เขตอำเภอเมือง จังหวัดระยอง แต่แม้จะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองระยองก็ตาม สภาพโดยทั่วไปยังเป็นชุมชนชนบท การตั้งบ้านเรือนค่อนข้างมีระยะห่างพอสมควร เนื่องจากเป็นพื้นที่สวน คือการปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่กลางสวนของตน มีสภาพเป็นชุมชนเก่าแก่มีคนอยู่อาศัยมานานนับร้อยปี

สมัยก่อนนั้นประชาชนส่วนใหญ่ทำนาทำไร่ ข้าวไร่ เนื่องจากดินดี มีน้ำฝนพอเพียง สามารถเก็บไว้ใช้ได้ตลอดทั้งปี แต่เป็นการทำนาให้ได้ข้าวไว้บริโภคไม่ได้ขาย ต่อมาจึงเปลี่ยนแปลงมาปลูกพริกไทย มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ยางพารา ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นสวนผลไม้ เนื่อง

จากสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม และที่ราบเชิงขา พื้นดินเป็นดินร่วนปนทราย ที่มีความอุดมสมบูรณ์ เหมาะสำหรับการปลูกไม้ผลประเภทต่าง ๆ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด เงาะ ขนุน กระท้อน ลองกอง สละ ระกำ มะปราง และการทำสวนยางพาราก็ยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เป็นการศึกษาถึงทุนชุมชนในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ตลอดจนกระบวนการดำรงอยู่ของชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีต จนถึงปัจจุบันและเมื่อมีโครงการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ในแง่ของกระบวนการบริหารจัดตั้งกองทุน การมีส่วนร่วมของประชาชน และผลที่มีต่อชุมชนนั้นเป็นอย่างไร

วิธีการศึกษา

การศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นสภาพทั่วไปของชุมชนหมู่บ้านที่เป็นทุนทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก ซึ่งมีแนวการสัมภาษณ์เป็นคำถามปลายเปิด ที่ผู้สัมภาษณ์สามารถซักถามพูดคุย หรือสนทนาในประเด็นต่าง ๆ ได้อย่างเป็นกันเอง เพื่อให้เข้าถึงข้อมูลที่ศึกษาได้อย่างละเอียดเพียงพอ เช่น ข้อมูลในอดีตที่จะได้จากผู้อาวุโส อดีตผู้นำหมู่บ้าน หรือข้อมูลที่เป็นปัจจุบันในเรื่องชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน ความสัมพันธ์เชื่อมโยง และความรู้ภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนหมู่บ้าน และเรื่องของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ตั้งแต่การจัดตั้ง การเข้าเป็นสมาชิกกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุน การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมเงินกองทุน การบริหารจัดการกองทุน และการเปลี่ยนแปลงผู้บริหารกองทุน

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่เลือกจึงประกอบไปด้วย ผู้อาวุโส และผู้นำหมู่บ้าน คือ ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาคมหมู่บ้าน พระภิกษุ และเกษตรกรที่ทำสวนผลไม้ตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดกลาง ทั้งที่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน และที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน รวมถึงสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่สามารถกู้เงินและไม่สามารถกู้เงินกองทุนได้

การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้เลือกชุมชนบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นชุมชนที่มีการทำสวนผลไม้เป็นหลัก และมีคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้านเกิดขึ้นหลากหลายตามภารกิจและความต้องการ ซึ่งมีการดำเนินงานที่มีความเข้มแข็ง เช่น ประชาคมหมู่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล กลุ่มเกษตรกรปรับปรุงคุณภาพทุเรียน มังคุด รวมถึงคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งทำให้การบริหารงานของหมู่บ้านตามแผนงานและโครงการต่าง ๆ ที่เข้าไปยังหมู่บ้านมีการดำเนินงานที่ได้รับผลสำเร็จเป็นอย่างดี โดยผู้ที่ชาวบ้านให้การยอมรับเชื่อถือ มักจะได้รับเลือกให้เป็นผู้ที่ต้องมีตำแหน่งหน้าที่และความรับผิดชอบจากกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

นอกจากนั้น การที่ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวสวนผลไม้ซึ่งมีที่ดินทำกินจำนวนไม่มาก รายเล็ก รายละ 1 – 5 ไร่ ส่วนรายขนาดกลาง รายละ 50 - 60 ไร่ วิถีการดำรงชีวิตของเกษตรกรชาวสวนผลไม้จึงต้องดิ้นรน เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ในภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจที่ประสบอยู่ ด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเป็นทางเลือกเพื่อการอยู่รอดในอาชีพชาวสวนผลไม้ เช่น การทำสวนผลไม้แบบผสมหลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน เพื่อให้มีรายได้หมุนเวียนกันตลอดทั้งปีและคอยเสริมกัน หากราคาผลผลิตไม้ผลบางชนิดราคาตกต่ำหรือไม่ได้ผล ก็ยังมีไม้ผลอย่างอื่นขายได้ราคา จึงทำให้สภาพเศรษฐกิจของประชาชนในชุมชนอยู่ในฐานะที่สามารถเลี้ยงตนเองได้ไม่มีสภาพเป็นหนี้สินล้นพ้นตัว บางรายที่มีสวนผลไม้ขนาดกลางจนถึงขนาดใหญ่ก็จะมีฐานะค่อนข้างดี

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนดั้งเดิมของตำบลนาตาขวัญนั้น เริ่มต้นที่บริเวณปัจจุบันของวัดนาตาขวัญ แต่ก่อนเป็นเพียงสำนักสงฆ์ มีหลวงพ่อฉุยจำพรรษาอยู่ แล้วก่อสร้างเป็นวัดใหม่ปี พ.ศ.2482 มีพื้นฐานการอยู่อาศัยของผู้คนมานับร้อยปีแล้ว ประมาณปี พ.ศ. 2280 หรือประมาณ 265 ปีมาแล้ว มีการเล่าต่อ ๆ กันมาว่า มีสามีภรรยาคู่หนึ่งเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากิน โดยหักล้างถางป่าเพื่อจะทำไร่ข้าวตามเชิงเขา คนที่เป็นสามีนั้นชื่อ “ขวัญ” ภรรยาชื่อ “กันยา” เมื่อใครผ่านไปผ่านมาก็เลยกำหนดจุดตรงนั้นเป็นจุดนัดหมายที่เรียกกันติดปากว่า “นาตาขวัญ” และเรียกกันจนมาถึงทุกวันนี้ สำหรับบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 นั้น คำว่า “ชะวึก” ได้เพี้ยนมาจากภาษาจีน ในสมัยนั้นชะวึกเป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่ามากมายและเชื้อไข้ป่าร้ายแรงมาก คนที่เข้ามาในบริเวณนี้มักจะป่วยเป็นไข้เสียชีวิต น้อยรายที่จะรอดชีวิต ต่อมามีชาวจีนคนหนึ่งเข้ามาประกอบอาชีพในสถานที่นี้ได้หักล้างถางพงป่าแห่งนี้ ผู้คนในบริเวณใกล้เคียงจึงเรียกกันว่า “ทุ่งรอดชีวิต” เมื่อคนจีนผู้นี้ต้องการของจำเป็นจะต้องเดินทางเข้าไปในตัวเมือง เมื่อผ่านผู้คนที่รู้จักเขาจะถามคนจีนผู้นี้ว่า แป๊ะมาจากไหน แป๊ะจะตอบว่ามาจาก “ทงมะชีวิค” หรือ “มะชีวิค” เพราะพูดภาษาไทยไม่ชัด คำว่าทุ่งรอดชีวิตจึงเพี้ยนมาเป็น “ชะวึก” จนถึงปัจจุบัน ส่วนบ้านเขาวังม่าน มีชื่อเรียกมาจากชื่อ เขาบังม่าน เนื่องจากจะมองเห็นภาพแนวเขาที่ทอดยาวเหมือนม่าน ต่อมาจึงเรียกต่อกันมาจนกลายเป็น เขาวังม่าน

สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

แหล่งน้ำ ชาวบ้านสมัยก่อนที่มาอยู่อาศัยหรือใครที่จะทำสวน จะต้องคำนึงถึงแหล่งน้ำก่อน ซึ่งพื้นที่ของตำบลนาตาขวัญ มีลำคลองธรรมชาติ ตามชายเขาไหลลงมาเรื่อย ๆ ตลอดปี ชาวสวนจึงมีการกักเก็บน้ำไว้เป็นช่วง ๆ โดยทำเป็นฝาย บางรายมีการขุดบ่อน้ำ สำหรับการใช้บริโภคและทำสวน เพราะมีน้ำใต้ดินเพียงพอ เนื่องจากแต่ก่อนยังทำสวนกันไม่มาก

สมัยก่อนในชุมชนยังไม่มี**ไฟฟ้า**ใช้ เริ่มแรกใช้จุดไต้ แล้วก็มาใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด สำหรับคนที่มีฐานะดีจะซื้อตะเกียงเจ้าพายุมาใช้ เพราะให้แสงสว่างมากกว่า ต่อมาจึงมีการใช้แบตเตอรี่จากรถยนต์ต่อมาที่ดวงไฟ แล้วจึงมีการขยายเขตไฟฟ้าเข้ามาประมาณ ปี พ.ศ.2518

สมัยก่อนสภาพพื้นที่เป็น**ป่าดงดิบ** มีไม้ยาง ตะแบก ประดู่ และมะค่า ซึ่งเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์มีพืชพรรณนานาชนิด มีสัตว์ป่าหลายประเภท เช่น กวาง เสือ เป็นต้น และเริ่มมีคนเชื้อสายจีนเข้าไปบุกเบิกทำไร่กันมากขึ้น เรียกว่า “ซินตึ๊ง” หรือคนที่มาจากเมืองจีน มาตั้งรกราก

ทำสวนพริกไทยกัน แต่ต่อมาประสบปัญหาโรคราพริกไทย หรือโรคราดำ และโรครากเน่า ต้นพริกไทยตายกันเป็นสวน ๆ จึงได้เปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่นแทน รวมถึงการทำสวนผลไม้

การที่ในป่ามีต้นยางขนาดใหญ่จำนวนมาก จึงมีคนทางใต้เป็นนายทุนเข้ามาทำโรงเลื่อย เลื่อยไม้ยางแปรรูปส่งขาย และชาวบ้านบางส่วนก็ร่วมตัดไม้ยางขายด้วย โดยการขนย้ายของพวกชาวบ้านจะตัดไม้ทำเป็นท่อนซุงผูกแพล่องไปตามลำคลอง ส่งไปขายที่ท่าแพในตัวเมืองระยอง "ตอนนั้นมาทางเรือก็ได้มีลำคลอง ... พวกทำไม้ ทำไม้ยาง ทำเป็นท่อนซุงหนะ เค้าเรียกท่อนซุงหนะ ล่องไปตามน้ำเป็นแพ ล่องไปขายเมืองระยอง มีท่าแพ ไม้ยางหนะมีโรงเลื่อยใช่มั้ย เค้าก็จะฟันกันเอง แล้วก็เลื่อยให้เป็นปึก ๆ แล้วก็ผูกเป็นแพ ล่องไปขายลำคลอง..." หลังจากไม้ยางเริ่มหมดป่าไปแล้ว ชาวบ้านก็ไปจับจองที่ดินกันมากขึ้น คนรุ่นนั้นเล่ากันว่า บริเวณนั้นปกติไม่มีใครเป็นเจ้าของ กล่าวคือ ปีนี้ใครสักคนอาจจะถางพื้นที่ตรงนี้ แล้วก็ปลูกข้าวไร่ แต่ปลูกทีเดียว ปลูกเอาผลผลิตครั้งเดียวพอ หลังจากนั้นในปีหน้าก็ย้ายไปถางพื้นที่ทำเลดี ๆ อีกแห่งหนึ่งปลูกข้าวไร่ใหม่ คล้ายกับการทำไร่เลื่อนลอยของพวกชาวเขาในภาคเหนือ โดยต่างเชื่อกันว่า การถางป่าแล้วเผาหญ้าให้เตียนจะทำให้ดินสุก หญ้าจะไม่ขึ้นนานประมาณ 2 – 3 ปี แต่หลังจากนั้นไปแล้ว พวกเศษหญ้าจะปลิวมาตกและเจริญเติบโตขึ้น ที่ทำกินตรงนั้นจะรก ทำให้พวกชาวบ้านไม่อยากปลูกพืชอีกต่อไป จึงพากันไปบุกรุกถางป่าหาที่ทำกินใหม่ ในช่วง 2 - 3 ปีให้หลัง ผลจากการที่ชาวบ้านบุกเบิกทำไร่ข้าวแล้วย้ายที่ทำกินไปเรื่อย ๆ ทำให้มีที่ว่างเหลืออยู่จำนวนมาก ต่อมาคนบริเวณใกล้เคียงเห็นว่าเป็นโอกาสที่จะทำมาหากิน เพราะไม่ต้องลงทุนลงแรงไปถางป่า เพียงแค่ทำที่ว่างเหล่านั้นให้ราบเตียนก็เพียงพอจะปลูกพืชได้แล้ว จึงได้ขยับขยายเข้ามาจับจองและทำมาหากินในผืนดินเหล่านั้นกันมาก มีใบจับจองเกิดขึ้นในห้วงปี พ.ศ.2470 ต่อมาถึงปี 2498 จึงได้ใบ สค.1 กันขึ้น เมื่อได้ สค.1 เรียบร้อยแล้ว ก็ยื่นคำร้องขอเป็น นส.3 กันต่อมา

การซื้อขายที่ดินได้เกิดขึ้นในช่วงเวลาถัดมาโดยคนที่มาจากตัวเมืองและบริเวณใกล้เคียงเริ่มอพยพมาแสวงหาที่ทำกินกันมากขึ้น ราคาในช่วงแรกตกไร่หนึ่งประมาณ 400 –500 บาท สำหรับพื้นที่ที่มีเอกสารสิทธิ สค.1 แต่พื้นที่ยังรกทึบ ต้องมาบุกเบิกกันอีกให้เตียน อีกทั้งเครื่องทุ่นแรงยังมีไม่มาก ใช้มีดกับจอบถางเอา แต่พอประมาณปี 2503 – 2504 จึงมีรถไถเข้ามาช่วยทุ่นแรง การไถบุกเบิกป่าทำได้มากขึ้น ควบคู่ไปกับการจับจองที่ดิน แต่สมัยนั้นยังไม่มีการเก็งกำไรที่ดิน การจับจองเพียงแค่คิดว่าให้มีผืนดินพอต่อการเพาะปลูกและดำรงชีวิตเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ใครมาอยู่ก่อนนาน ๆ ก็ขยายที่ทำกินไม่มากนัก ขณะที่บางคนขยายที่ดินไปแล้วแต่ไม่ได้ไปทำ ทิ้งปล่อยไป คนที่มาทีหลังก็เข้าไปทำต่อ ในที่สุดจึงได้สิทธิไป

การปลูกข้าวไร่เป็นที่นิยมมากของคนรุ่นบุกเบิก ซึ่งต่างจากการทำนาข้าวในนาทั่วไปในภาคกลาง เพราะพันธุ์ข้าวต่างพันธุ์กัน ข้าวบนบกนี่จะต้องดำต้องหว่าน และออกรวงสุกให้เก็บเกี่ยวก่อน แต่เดี๋ยวนี้การทำข้าวไร่เกือบจะสูญสิ้นไปหมดแล้วตั้งแต่ปี 2530 เพราะไม่มีน้ำเพียงพอ และราคาข้าวตกต่ำเหลือเกวียนละ 2,500 บาท หลังจากนั้นชาวบ้านได้เปลี่ยนจากการทำข้าวไร่ไปปลูกพืชอื่น ๆ ทดแทน เช่น ข้าวโพด มันเทศ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง ผลที่ตามมาคือชาวบ้านไม่มีข้าวบริโภคในครัวเรือน ต้องหันมาซื้อข้าวกิน ทั้งที่เคยเป็นผู้ผลิตมาก่อน

ชุมชนนาตาขวัญแต่เดิมค่อนข้างจะห่างไกลความเจริญพอสมควร สภาพหมู่บ้านเป็นป่าเหมือนป่าละเมาะ มีสวนหลักอยู่ 3 - 4 สวน ปลูกเงาะพื้นบ้าน ทุเรียนพื้นบ้าน และสวนพริกไทย โดยมากคนเชื้อสายจีนมาทำกิน มีคนอาศัยอยู่ไม่กี่ครอบครัว มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ตามประสาชาวบ้าน คือ สีข้าวเอง ซ้อมข้าวเอง และไฟฟ้าก็ไม่มีใช้ อยู่กันแบบเหมือนบ้านป่า จำนวนครัวเรือนมีไม่ถึง 40 หลังคาเรือน ในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมปลูกเงาะมากกว่าผลไม้อื่น ๆ ต่อมาเมื่อมีผู้ปลูกเงาะเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ราคาเงาะตกต่ำลง ชาวบ้านจึงหันมาปลูกทุเรียนและผลไม้ชนิดอื่น ๆ ส่วนการสัญจรจะต้องใช้การเดินเท้าเป็นหลัก มีแต่ทางเดินตัดผ่านทุ่งนาและทางเกวียน ใครจะนำผลผลิตหรือของป่าไปขายในเมืองระยอง ต้องออกจากบ้านตั้งแต่ประมาณตี 1 – 2 หรือช้าที่สุดคือช่วงเช้ามืด โดยชาวบ้านจะใช้เสียงนำทางเดินกันเป็นสาย ถ้าหิวก็ต้องไปหากินกันกลางทาง บางคนก็ห่อข้าวไปกิน "... *รุ่นที่ฉันยังเด็กมากแม่กับเตี่ยก็ต้องหาบของไปขายไม่มีรถ หาบไปขายถึงระยองโน่นแนะ ... ออกจากบ้านก็ตี 1 ตี 2 ก็ออกแล้ว*..." ซึ่งต้องใช้ความทรหดอดทนมาก เพราะต้องเดินแล้วหาบของไปด้วย ถ้าจ้างเขาหาบก็ได้เที่ยวละ 12 สตางค์ เด็กผู้ชายบางคนเข้าไปเรียนหนังสือในตัวเมืองจะช่วยพ่อแม่หาบผักผลไม้ไปขาย มีทั้งมังคุด เงาะ ทุเรียน มีกระบุง มีสาแหลก และมีไม้คาน กว่าจะเดินถึงใช้เวลาเป็นวัน ส่วนมากนิยมจะนัดกันออกไปตอนช่วงดึก ๆ ต้องใช้น้ำมันยางมาจุดไต้ถือส่องทางไปด้วย "... *บ้านแม่เขาทำไต้... ก็เอาต้นสะเม็ดที่ลอกเปลือกเป็นกาบเอาไปชุบน้ำมันยาง น้ำมันยางก็ไปเอามาจากต้นยางใหญ่ เจาะต้นยางให้เป็นช่อง แล้วเอาไฟลนน้ำยางก็จะออกมาขัง ก็ไปตักเอามาเคี่ยวแล้วเอากาบสะเม็ดมะชุบ แล้วมัดเป็นไต้...*" กลับมาก็ในตอนค่ำที่พระอาทิตย์ตกดินไปแล้ว ขากลับจะต่างคนต่างกลับ ใครเสร็จธุระก่อนจะกลับก่อนและมีการทำการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วย โดยพวกที่นำผลไม้ไปขายจะซื้อพวกสินค้าจำเป็นหรือของจิปาถะจากตัวเมืองมาขาย เช่น น้ำตาล ขนม นมข้น และเสื้อผ้า กลับมาขายแก่เพื่อนบ้านที่ไม่ได้ออกไปในเมือง "... *เราก็เก็บผักในสวนเอาไปขายได้ 20 บาท 25 บาท ก็เก่งแล้ว ... ขายได้ 20 บาท ซื้อปลา 10 บาท รุ่นฉันนะ ... ถ้าหากขายได้ 25 บาท ซื้อปลา 10 บาท ปลาก็*

3 โล ... กินกันทั้งบ้านเลย ต้องกะเอา 3 โล ... ถึงจะพอเลี้ยงกันภายในครอบครัว กินกันวันเดียวก็หมดแล้ว... ซื้อขนม หอม กระเทียม ... ของใช้ในบ้าน ... ก็หมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้แหละ"

ถัดจากยุคนั้นมาจึงเริ่มมีรถจักรยานใช้ โดยทางราชการได้ตัดถนนลูกรังเมื่อปี พ.ศ. 2510 มีความยาวประมาณ 2,800 เมตร ให้ชาวบ้านสามารถสัญจรไป – มา ได้สะดวกขึ้น และตอนหลังการขนส่งสะดวกมากขึ้นเมื่อมีรถยนต์โดยสารวิ่งระหว่างชุมชนกับเมืองระยอง คนที่นำของไปขายก็สะดวกสบายขึ้น ส่งผลให้การค้าขายในชุมชนขยายตัว ชาวไร่ชาวสวนสามารถนำผลผลิตมาขายได้มากขึ้น มีช่องทางระบายสินค้า อีกทั้งเป้าหมายการเพาะปลูกก็เปลี่ยนไปจากการเพาะปลูกเพื่อพออยู่พอกินหรือแลกเปลี่ยนระหว่างชุมชนเป็นการปลูกเพื่อขาย ซึ่งเป็นการสร้างรายได้และการสะสมทุนช่วงแรกของชุมชน ก่อนที่จะพัฒนาหรือยกฐานะความเป็นอยู่ในด้านอื่น ๆ

ตัวอย่างเช่น การทำโรงสีข้าวขนาดเล็กในชุมชน เป็นการสีข้าวแบบธรรมดา ทำแบบง่าย ๆ โดยใช้เครื่องยนต์สูบเดียวแบบโบราณ ใช้ปี๊บตักข้าวเทลงไปสีกับเครื่องเอาเปลือกออก ซึ่งจะได้รำกับปลายข้าวมาเลี้ยงหมูอีกทีหนึ่ง โดยนำรำและปลายข้าวมาต้มกับต้นบอน เริ่มจากนำปลายข้าวไปเคี่ยว แล้วตำหยวกกล้วยให้ละเอียดใส่ลงไปพร้อมก้านบอนที่ลอกเปลือกออกแล้ว ทำให้สามารถลดต้นทุนได้เป็นอย่างดี และหมูจะโตเร็วมาก ทั้งนี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมเลี้ยงหมูแบบปล่อยให้เดินไปเดินมา ไม่นิยมทำเป็นคอกกั้น แต่ยุคหลังจากนั้น การทำโรงสีแบบนี้ไม่เพียงพอต่อการบริโภคที่เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านจึงนิยมนำข้าวไปขายให้โรงสีขนาดใหญ่กันหมด เพราะได้เงินรวดเร็วและไม่เสียเวลานาน ในที่สุดกิจการโรงสีข้าวในชุมชนจึงทยอยปิดกิจการกันไปหมด

ช่วงที่คนจีนเข้ามาอยู่แรก ๆ พริกไทย กับไผ่ เป็นพืชที่นิยมปลูก เพราะดูแลรักษาง่าย ให้ผลผลิตอย่างต่อเนื่อง หน้าบ้านแต่ละหลังจะมีบ่อน้ำเวลาจะรดน้ำต้องหาบตักน้ำขึ้นมารดต้นไม้ เป็นครุที่ใช้ไม้ไผ่เหลาเป็นตอกแล้วเอามาสานมีลักษณะเป็นกลม ๆ คล้ายกระบุง แล้วใช้ชันยากันก้นรั่ว ใช้ไม้คานหาบใส่น้ำไปรดผักและไม้ผล ต่อมาไม่นานจึงใช้กระป๋องหรือปี๊บหาบน้ำไปรดต้นไม้แทน แต่ยังไม่ได้มีเครื่องทุ่นแรงเหมือนสมัยนี้ เมื่อก่อนแถวนี้คนในชุมชนจะชอบอยู่อาศัยตามริมชายคลอง เพราะแต่ก่อนป่ายังอุดมสมบูรณ์ มีน้ำดีไม่เหมือนตอนนี้ที่น้ำแห้งหมด แต่ก่อนจะมีน้ำซึมน้ำซับ อยู่ทำกินกันอย่างอุดมสมบูรณ์ ในน้ำตามลำคลองมีพวกปลาช่อน ปลาดุกซุกชุม เพียงพอสำหรับการบริโภคในครัวเรือน ซึ่งจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่ว่า *"ทำสวน ปลูกพืชหลายอย่าง ทั้งข้าวไร่ ผัก ผลไม้ พวกทุเรียน เงาะ ไม่มีซื่อพันธุ์ และจับปลาในคลอง"* ขณะที่ปัจจุบันสัตว์น้ำมีน้อยลง พันธุ์ปลาต่าง ๆ เริ่มหายไปหมด ผักชนิดต่าง ๆ จะขึ้นอยู่ตามธรรมชาติ เกิดขึ้นเองและงอกงามมาก ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องซื้ออาหารพวกผัก ยกเว้นวันพระที่ซื้อหมูมาทำให้พิเศษเพียงหนเดียวเท่านั้น นอกนั้นก็หากินในบริเวณบ้าน พืชผักต่าง ๆ ปลูกกันในบ้านทั้งนั้น

และที่สำคัญไม่มีการฉีดยาฆ่าแมลงมากเหมือนสมัยนี้ *"... มีป่าอยู่ใกล้ ๆ แต่ไม่เคยขึ้นไปหาของป่า เขาไม่นิยมเอา มีแต่หาปลากินในคลองแถวบ้าน ผักปลูกกินเอง หรือเก็บตำลึงข้างรั้วมั่ง"*

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ด้วยพื้นฐานของความเป็นญาติพี่น้องกันของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ทางสังคมจึงสะท้อนออกมาหลายรูปแบบ ผ่านความเป็นเครือญาติ ที่ให้ความเคารพนับถือกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผ่านการทำมาหากินโดยการแลกเปลี่ยนความรู้เรื่องการทำสวน การเอาแรงหรือการลงแขกกันในกิจการต่าง ๆ และยังผ่านทางประเพณีวัฒนธรรมโดยมีวัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมชุมชน จากข้อมูลคนในชุมชนจะช่วยเหลือเกื้อกูลและแบ่งปันกัน "... *สมัยก่อนก็ดีกว่าสมัยนี่นะ พูดถึงเรื่องความถ้อยทีถ้อยอาศัยกันน่ะ...*" ช่วงที่เริ่มปลูกสร้างบ้านเรือนตั้งชุมชนกันใหม่ ๆ นั้น ชาวบ้านจะรวมตัวกันอย่างสมัครสมานสามัคคี เนื่องจากต้องร่วมแรงกันในการไปตัดไม้ในป่ามาปลูกบ้าน ส่วนใหญ่สมาชิกในหมู่บ้านจะเป็นช่างไม้กันหลายคน มีความรู้พื้นฐานในการสร้างบ้าน ซึ่งบ้านในสมัยก่อนจะไม่มีความซับซ้อนหรือมีรายละเอียดในการสร้าง เมื่อช่วยกันสร้างจึงใช้เวลาไม่มากนัก และหากเป็นญาติพี่น้องกันจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน *"ก็พี่น้องก็คุยกัน..." "...ไปดูที่นั่นที่นี่ก็ไปกับพี่ ๆ น้องๆ นี่แหละ... พี่น้องเขาจะไปไหน เขาก็มาชวนซิ" "ใครเห็นใครรู้อะไรดีที่ไหนก็จะมาชวนกันไป" "... ตอนแฟนป่วย... หนักเหลือเกินได้อาศัยพี่สาวแล้วก็น้อง ๆ พี่ ๆ ทุกคนเขาไม่ได้ทิ้งไง ก็ทำให้ไม่หนักใจเท่าใด มีผลไม้เขาก็มาช่วยกันขาย ช่วยกันเก็บ ช่วยกันดูแล ฉันก็ไปเฝ้าแฟนที่โรงพยาบาล"*

ในเรื่องของการประกอบอาชีพ สมัยก่อนยังมี**การเอาแรงกัน** เช่น เมื่อเราไปช่วยบ้านอื่นมากี่วัน บ้านนั้นก็จะมาช่วยบ้านเรากลับเช่นกัน อย่างการขุดบ่อน้ำเพื่อรดต้นไม้ของแต่ละสวนจะใช้แรงงานคนช่วยกันลงแขกเอาแรงกันใช้เวลาประมาณ 1 อาทิตย์ ต่อ 1 บ่อ เป็นการขุดดินแล้วใช้บุ้งกี๋หาบดินขึ้นมาเลย โดยมีการทำบันไดไม้ลงไป ไม้พวกนี้อยู่ได้ถึง 20 – 30 ปี เพราะเป็นไม้ประดู่ หรือจำพวกไม้เนื้อแข็ง ตกเย็นก็เลี้ยงข้าวเลี้ยงน้ำกัน นอกจากนั้นในสมัยก่อนที่ยังมีการทำนากัน คนส่วนใหญ่จะมีความผูกพันกัน ช่วยเหลือกันด้วยการลงแขก เช่น การดำนาข้าว การเก็บเกี่ยวข้าว ชาวบ้านที่รู้จักกันก็จะไปช่วยกันเก็บเกี่ยว และนวดข้าว บางเจ้าของนาจะมีแขกมาช่วยถึง 50 คน 80 คน ซึ่งก็ต้องไปใช้เขา 50-80 คนเช่นเดียวกัน โดยไม่ต้องจ้างแรงงานเหมือนในสมัยปัจจุบัน *"ช่วยกันขอแรงงานกันได้" "ช่วยเขา ถึงเวลาเราทำอะไรเขาก็มาช่วยเรา ก็อยู่กันแบบญาติกันหมด ไม่คิดว่าถึงจะไม่ใช่ญาติกันจริง ๆ" " ส่วนมากก็เอาแรงกันปลูกผัก ถากหญ้า ทำอะไรก็ช่วยกันไปทุกอย่าง" "ไม่ต้องจ้างกัน ไม่มีเงินจะจ้าง"*

วัดที่เป็นศูนย์รวมของชุมชน เดิมเป็นสำนักสงฆ์มีหลวงพ่อฉุยเป็นผู้ก่อตั้งและต่อมาจึงได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นวัดชื่อ วัดนาตาขวัญ เพราะผู้คนในชุมชนอาศัยวัดเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยในพื้นที่มาเป็นระยะเวลายาวนาน ตั้งแต่รุ่นพ่อแม่จนถึงรุ่นลูก ทุกคนจึงมีความเป็นญาติพี่น้องและรู้จักกันทั้งชุมชน มีการแลกเปลี่ยนสิ่งของซึ่งกันและกัน เช่น คนที่ปลูกผัก ก็เอาผักไปแลกอาหารทะเล ผลิตภัณฑ์จากทะเล เช่น น้ำปลา กับคนที่อยู่ใกล้ทะเลหรือทำประมง มีการประสานสัมพันธ์กัน ถ้อยทีถ้อยอาศัยเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งโดยวิธีการประนีประนอมไกล่เกลี่ยพูดคุยกัน จึงมีเรื่องที่ต้องให้เจ้าหน้าที่ของรัฐตัดสินคดีน้อยมาก และจากชีวิตชาวสวนจึงทำให้คนที่นี่รักในชีวิตที่สงบเรียบง่าย ใกล้ชิดกับธรรมชาติจนถึงปัจจุบันนี้ โดยรวมแล้วชุมชนบ้านชะวึก และบ้านเขาวังม่าน มีกำเนิดของชุมชนและความสืบเนื่องมาจากการสั่งสม การเรียนรู้ในแบบวิถีชีวิตทางสังคม โดยระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบเครือญาติเป็นฐานเดิมที่มีพลัง บอกได้ถึงอุดมการณ์และเจตจำนงของชีวิตชาวสวนได้เป็นอย่างดี

การประกอบกิจกรรมใด ๆ โดยเฉพาะวันสำคัญ ๆ ของทางราชการ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา หรือวันสำคัญทางพุทธศาสนา ในช่วงเช้าประชาชนจะมาทำบุญกันจำนวนมากจนเต็มวัด เมื่อทำบุญเสร็จจะรับประทานอาหารร่วมกัน หลังจากนั้นก็จะร่วมกันประกอบกิจกรรม โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางบำเพ็ญประโยชน์สาธารณะของชุมชน เช่น การทำความสะอาดวัด ถนน คูคลองต่าง ๆ เมื่อเสร็จกิจกรรมสาธารณะประโยชน์แล้ว ช่วงเย็นยังมีการร้องรำทำเพลงสนุกสนานรื่นเริงกัน วัดจึงมีบทบาทสำคัญในชุมชน เพราะเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านจะมาร่วมกันทำบุญในวันพระ และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านนิยมมาพบปะแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน

งานบุญหรืองานประเพณี ในรอบ 1 ปี ที่คนในชุมชนจะมาร่วมกันทำกิจกรรมคือ

เดือนมกราคม	งานทำบุญวันขึ้นปีใหม่
เดือนกุมภาพันธ์	งานทำบุญข้าวหลาม และทำบุญวันตรุษจีน
เดือนเมษายน	งานทำบุญสงกรานต์
เดือนพฤษภาคม	วันวิสาขาบูชา
เดือนกรกฎาคม	วันอาสาฬหบูชา และวันเข้าพรรษา
เดือนสิงหาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา (วันแม่ 12 สิงหาคม)
เดือนตุลาคม	วันออกพรรษา และวันตักบาตรเทโว
เดือนพฤศจิกายน	วันลอยกระทง
เดือนธันวาคม	วันเฉลิมพระชนมพรรษา (วันพ่อ 5 ธันวาคม)

ขนบธรรมเนียมประเพณีชาวสวน สิ่งที่ยังคงเป็นความเชื่อ และยังดำรงอยู่คือความเชื่อเรื่อง “เจ้าที่” ชาวสวนจะมีพิธีกรรมในการไหว้บูชาเจ้าที่ ถ้าสวนไหนได้ทำพิธี สวนนั้นจะให้ผลผลิตมาก โดยการทำพิธีไหว้ด้วยผลไม้ให้เจ้าที่ปีละครั้ง แล้วยังมีการไหว้ในช่วงตรุษจีนด้วย นอกจากนั้นเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตในสวนหมดแล้ว ชาวสวนจะนิมนต์พระมาถวายภัตตาหารหนึ่งมื้อและถือโอกาสทำบุญบ้านไปด้วย *“เก็บผลไม้เสร็จก็ไหว้เจ้าที่ บอกแกว่าถ้าได้ผลไม้ดกได้ผลดี ไม่ให้แมลงมารบกวนเยอะ ขายได้สมบูรณ์ดีก็จะเอาหมูเอาไก่มาถวาย”* ขณะเดียวกัน หากมีฟ้าผ่าลงมาในบริเวณหมู่บ้าน ชาวบ้านจะนิมนต์พระให้ไปสวดปัดรังควานให้ ซึ่งเป็นความเชื่อของคนโบราณว่า ฟ้าผ่าลงมาในหมู่บ้านถือว่าไม่ดี นอกจากนั้น ยังมีพิธีกรรมการทำบุญข้าวหลาม ในเดือน 3 แรม 15 ค่ำ ชาวสวนจะทำบุญกันที่ที่ดิน โดยนิมนต์พระไปสวดให้ภูตผีปีศาจกันกลางทุ่งนา ซึ่งเป็นประเพณีการทำบุญ เพื่อขับไล่สิ่งที่ไม่ดีให้ออกไปจากที่ทางของชาวบ้าน

การสร้างบ้านเรือน

การปลูกสร้างบ้านเรือนในสมัยก่อน มีชุดของความรู้ ภูมิปัญญาและความเชื่อของผู้คนในชุมชนแฝงอยู่มากมาย เริ่มจากการเลือกไม้เป็นสิ่งสำคัญอันดับแรก จำนวนไม้มีมากในป่าใกล้ชุมชนทำให้ชาวบ้านสามารถเลือกเอาไม้ดี ๆ ไปใช้ได้ การเลือกไม้นั้นขึ้นอยู่กับคติความเชื่อของคนโบราณที่ปลูกฝังกันมาจนกระทั่งกลายเป็นความเชื่อที่ไม่มีใครอยากจะเปลี่ยน เพราะโบราณเขาถือ หรือบางครั้งจะเสียเคร็ด เป็นต้น ตัวอย่างที่สำคัญ มีดังนี้

1. ถ้าต้นไม้ต้นใดลำต้นมี 3 ง่าม ชาวบ้านเรียกว่าเป็นต้นไม้แบบแล้งทำรัง รูปทรงจะไม่สม่ำเสมอ จึงไม่ตัดโค่นลงมา รวมทั้งไม้จากต้นไม้ที่มีนกมาทำรัง ชาวบ้านจะไม่ค่อยตัดโค่นลงมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้นที่มีนกตัวใหญ่ ๆ เช่น นกเงือก เป็นต้น เพราะไม่ต้องการเบียดเบียนพวกนกเหล่านั้น อีกทั้งเนื้อไม้จะไม่สวยสม่ำเสมอ เพราะจะมีจุดที่ถูกเจาะเป็นโพรงเข้าไป

2. ต้นไม้ใดที่ถูกฟ้าผ่าแล้ว จะไม่เอามาทำบ้าน เพราะถือว่าเป็นลางไม่ดี

3. ต้นไม้ใดที่ถูกโค่นลงมาแล้วไปพาดกับจอมปลวก ชาวบ้านก็จะไม่เอา เพราะถือว่าลางไม่ดี

4. ต้นไม้ที่พอโค่นลงแล้วพบว่าเป็นไม้ 2 ไส้ หรือที่เรียกกันว่า ไม้ 2 ใจ โดยลำต้นตรงขึ้นมาเป็น 2 ง่ามโตเท่า ๆ กัน ก็จะเป็นลักษณะอย่างที่ชาวบ้านบอก คือไม้ 2 ใจ จะไม่นำมาเลื่อย

5. ไม้ที่โค่นลงมาแล้ว ชาวบ้านที่ชำนาญจะเอาขวานเฉาะเปลือกออกมาลองเป่าดู ถ้าสมมุติว่าเป่าแล้วทิศทางลมมันเดินสะดวก ชาวบ้านจะชักลากออกไปแปรรูป เพราะว่ามันเลื่อยง่าย หรือใช้ตกแต่งง่าย แต่บางต้นเนื้อไม้จะเหนียว ทำให้เลื่อยยากก็จะไม่นำออกไปเพราะจะเสียเวลา

ในการเลื่อย บางครั้งเลื่อยขึ้นลงแล้วยังผ่าไม่ได้ลึก พอใช้แรงอัดลงไปอีกไม้ก็จะบิด สังเกตได้ว่าถ้าเนื้อแน่นเนื้อบิด ๆ มักจะเลื่อยไม่ออก

กรณีที่เลือกไม้ได้แล้ว ก็จะใช้เลื่อยตัด สมมุติว่าต้นมันโตมาก ชาวบ้านก็จะทำเป็นนั่งร้านขึ้นไปโค่นไม้ข้างบน ซึ่งผู้ที่ไม่ชำนาญมักจะทำไม่ได้ เพราะว่าเมื่อขึ้นไปสักประมาณ 8 ศอก แล้ว ลำต้นมันจะเล็ก และก็ตัดเอาเพียงท่อนเดียวเท่านั้น ซึ่งถ้าเป็นไม้ที่ต้นโตมาก ๆ จะไม่มีเลื่อยตัด อีกทั้งถ้าเลื่อยเข้าไปก็ติดขัด ชักใบเลื่อยไม่ได้ ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าเจอต้นไม้ที่ใหญ่มากไป พอเวลาโค่นไม้ลงมันจะมีโอกาสตกทับใส่นั่งร้านที่ชาวบ้านก่อขึ้นไปด้วย ซึ่งเคยมีชาวบ้านทำพลาดแล้วอาจเกิดอุบัติเหตุถึงตายได้

ในส่วนของต้นไม้ใหญ่ ยังคงมีความเชื่อปลูกฝังว่าเป็นต้นที่มีเทพารักษ์หรือเจ้าป่าคุ้มครองอยู่ เช่น พวกไม้ตะเคียน จะต้องมีผู้เชี่ยวชาญด้านไสยศาสตร์ หรือหมอผี เข้าร่วมขบวนไปในป่าด้วย พอโค่นลงแล้วต้องเอาหมอผีไปทำพิธีปัดรังควาน หรือปัดผี ถ้าไม่ปัดก็ไม่ได้ เพราะเชื่อกันว่าเจ้าที่แรง คนที่ไปด้วยจะเจ็บไข้ได้ป่วย บางรายร้ายแรงถึงขั้นตายก็มี รวมทั้งที่มีปรากฏการณ์แปลก ๆ ให้เห็นด้วย เช่น ต้นไม้บางต้น ปกติมองเห็นลำต้นเดิม ๆ จะตรงและใหญ่ พอโค่นล้มลงมาแล้วแตกแขนงหมด ฟังอาจจะเหลือเชื่อ แต่ชาวบ้านสมัยก่อนเขาบอกว่าเป็นเรื่องจริง โค่นมาแล้วพวกผีมันออกฤทธิ์แก่กล้า ดังนั้นพวกไม้ตะเคียนจึงไม่ค่อยมีชาวบ้านกล้าแตะ หรือโค่นทิ้ง จนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็ยังเหลือให้ดูหลายที่ บางต้นอายุเป็นร้อย ๆ ปี บางต้นก็เพิ่งล้มลงมาในคลอง ชาวบ้านก็ไปชักลากขึ้นมาล้างปิดทองและกราบไหว้บูชา

การชักลากไม้ออกจากป่าหรือลากลงมาจากภูเขา ไม่สามารถไปคนเดียวได้ ชาวบ้านจะนัดกันไปทั้งวัน บางที่ไปตั้งแต่เช้ากลับมาเย็น และต้องอาศัยวัวดี ๆ หรือควายดี ๆ แล้วยังต้องใช้เกวียนที่ดีอีกด้วย ทั้งนี้การขนย้ายจะต้องช่วยจ่ายค่าแรงด้วย ราคาปกติจะคิดเที่ยวละ 15 บาท โดยจัดส่งให้ถึงบ้าน แล้วค่อยมาเลื่อยแปรรูปกันทีหลัง

ชาวบ้านที่ได้ไม้มาแล้ว เวลาจะปลูกบ้านเขาจะกำหนดว่าจะปลูกลงเสากี่ต้น ทำบ้านกี่ชั้น สมัยก่อนจะไม่มีคนที่ยึดอาชีพเป็นช่างไม้ แต่หลายคนในหมู่บ้านต่างก็มีวิชาช่างติดตัวมาจากการถ่ายทอด เรียกว่าเป็นช่างประจำหมู่บ้าน ตามหาตัวกันง่าย โดยจะเรียกมาเอาแรงกัน เริ่มต้นจากหาวันที่เป็นฤกษ์ดีว่าเมื่อไร เมื่อกำหนดแล้ว ก่อนถึงวันดังกล่าว เจ้าของบ้านจะเตรียมไม้เตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ ไว้ บางหมู่บ้านมีช่างเก่ง ๆ 2-3 คน ก็จะขอให้มาช่วย ซึ่งช่างพวกนี้อาศัยประสบการณ์มีความแม่นยำพอสมควร กล่าวคือ บ้านส่วนใหญ่ที่ปลูกมักจะเอาสัดส่วนของบ้านให้เหมือนหลังอื่น ๆ คือปลูกเหมือน ๆ กัน ส่วนใหญ่จะเป็นบ้าน 3 ห้อง มีมุขห้องหนึ่ง ถ้าบ้าน 2 ห้อง ก็ทำอีกแบบหนึ่ง แต่ก่อนไม้จะมีลักษณะเป็นท่อนใหญ่ บางทีผ่าแล้วได้ 20 แผ่น แผ่นหนึ่งขนาด 6

นิ้วคูณ 12 นิ้ว บางทีผ่าขนาด 6 นิ้ว คูณ 6 นิ้วแล้วนำมาทำเป็นเสาบ้าน ถ้าจะผ่าไม้นิ้วก็ผ่าเต็มขนาด 12 นิ้ว ก็จะได้ประมาณ 6 แผ่น ถ้าซอยอีกทางหนึ่งก็ได้ 8-9 แผ่น ส่วนมากช่างถนัดยังไงเขาก็จะทำตามที่เคยทำ

ส่วนเสาไม้ นิยมใช้พวกไม้แก่น ไม้ตะเกา และไม้จักร แต่การเลื่อยแปรรูปเสานั้น กว่าจะได้มาต้นหนึ่งใช้เวลานาน และไม่มีเสาปูนขายแบบทุกวันนี้ แต่ทว่าเสาไม้เหล่านี้ก็มีความทนทานและคงอยู่ได้นานโดยไม่ผุกร่อน สำหรับฝาบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ไม้ยางเพราะแผ่นใหญ่และมีน้ำหนักเบากว่าไม้อื่น ส่วนไม้ที่นำมาทำพื้นบ้านนิยมใช้ไม้ตะแบก และมะค่า เพราะเป็นไม้ที่เลื่อยง่าย แล้วเป็นไม้ที่เนื้อสะอาด มีลวดลายสวยงาม ทำให้บ้านดูน่าอยู่ ขณะที่ไม้ยางถ้านำมาทำพื้น มีข้อเสียคือเวลานั่งจะติดเนื้อผ้า จะรู้สึกหนืบ ๆ เพราะมียางเหนียว ๆ หล่อเลี้ยงเนื้อไม้ตลอด นอกจากนี้ ยังมีไม้อื่น ๆ ที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น ไม้มาหาด แต่สมัยก่อนชาวบ้านไม่ค่อยนิยมใช้ ยกเว้นบางคนที่ไม่ถือเคล็ดลาง เพราะคิดว่าคนเราเมื่อมีอายุมากก็ต้องตายกันทุกคน จึงมีการนำไม้มาหาดมาทำเสาล้วน ๆ

สำหรับไม้มะค่า คนในชุมชนสมัยนั้นไม่ค่อยสนใจเท่าไร จึงมีการเผาทิ้งไม้มะค่ากันบ่อย ยกเว้นพวกไม้ยางที่ชาวบ้านจะเก็บไว้หมด ต่างกับสมัยนี้ที่มูลค่าของไม้สูงขึ้น เพราะหายาก และมีการห้ามตัดไม้ทำลายป่า ซึ่งเดี๋ยวนี้ไม้มะค่าถือว่าเป็นไม้ชั้นหนึ่ง ทั้งที่สมัยก่อนชาวบ้านไม่ค่อยสนใจ เนื่องจากไม้มะค่ามีหลายชนิด เช่น มะค่าแต มะค่าโมง มะค่าลูกหนาม บางชนิดจะมียาง ทำให้กัดฟันเลื่อยและไม่สะดวกในการแปรรูป ยิ่งไปกว่านั้นพอผ่าเสร็จแล้วก็จะมีร่องมีไส้ไม้ แต่ถ้าชาวบ้านไปเจอต้นมะค่าลูกหนามเมื่อไร ก็จะต้องตัดเอามาทำดุ้นเกวียน นับว่าได้รับความนิยมมากในชุมชน สมัยก่อนถ้าชาวบ้านมีเกวียนใช้สวย ๆ สักเล่มหนึ่งจะเหมือนกับสมัยนี้ที่คนมีรถยนต์ยี่ห้อดี ๆ นั่นเอง เวลาชาวบ้านไปมาหาสู่กันก็อยากจะไปดูเกวียนบ้านอื่นว่าสวยอย่างไร ซึ่งดุ้นเกวียนจากไม้มะค่าลูกหนามนั้นนำมาทำยากกว่าไม้ชนิดอื่น ต้องมีการกลึงไม้อย่างประณีต ดังนั้น ช่างทำเกวียนในชุมชนมักไม่ค่อยจะได้หยุดพัก พอทำให้บ้านหลังโน้นเสร็จ บ้านหลังนี้ก็ขอให้ช่วยเหลือต่อ เป็นการพึ่งพาอาศัยกันในชุมชน ไม่มีใครพูดถึงเรื่องค่าตอบแทน ปัจจุบันยังคงเหลือช่างอยู่ไม่กี่คน ซึ่งเป็นคนรุ่นเก่าทั้งหมด ไม่มีการรับช่วงต่อมายังรุ่นลูกรุ่นหลาน ด้วยเหตุนี้อาชีพช่างเกวียนนี่ ก็สิ้นสุดไปตามยุคสมัย และสิ่งที่นอกเหนือไปจากความชำนาญด้านไม้แล้ว ช่างเกวียนสมัยก่อนต้องมีความสามารถเฉพาะตัวด้านความเชื่อโชคลางด้วย ต้องมีน้ำมนต์มารดเกวียน เพื่อแก้อัปรีย์จัญไรหรือสิ่งที่ไม่ดีตามความเชื่อของคนโบราณ อีกสิ่งหนึ่งที่ทำให้ไม่มีการสืบทอดคือ ช่างพวกนี้ส่วนมากไม่ค่อยสอนคนมากมาย หลายคนที่เป็นวิชาได้ก็เกิดขึ้นเพราะการลัก

จำเสียเป็นส่วนใหญ่ เห็นเขาทำอะไร เอาสัดส่วนจากไหน แล้วเขาทำยังไง อะไรนี่ คนที่เป็นแบบครูพักลักจำจะมองไว้แล้ว และนำไปทดลองทำเองในภายหลังด้วยตนเอง

การศึกษา

ชาวบ้านสมัยก่อนมีระบบการเรียนรู้ผ่านการกระทำที่มาจากประสบการณ์จริงของชีวิตทั้งในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพตั้งแต่การทำไม้ การทำนาข้าว การปลูกพืชไร่ และการทำสวน ซึ่งการเรียนรู้ของชาวบ้านเหล่านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่รอดของชีวิตและครอบครัว เพื่อการมีกินมีใช้อย่างพอเพียงในครัวเรือน ต่อมาระบบการศึกษาที่เรียกว่าระบบโรงเรียนจึงเข้ามาแทนที่การเรียนรู้จากอาชีพในชีวิตจริง เป็นการเรียนรู้ความรู้ใหม่ในโรงเรียนซึ่งเพิ่งเกิดมีขึ้นมาประมาณ 60 – 70 ปีที่ผ่านมา เมื่อชาวบ้านเข้ามาอยู่รวมกันหลายครอบครัว ทำให้เด็กมีมากขึ้น ซึ่งต้องเรียนหนังสือ ชาวบ้านจึงร่วมกันสร้างอาคารเรียนชั่วคราวให้ที่วัด เริ่มต้นจากที่ยังไม่มีฝาผนัง มีเพียงหลังคามุง และโต๊ะนักเรียนเท่านั้น ทำให้เด็ก ๆ ได้เรียนกันที่นี่ ตอนนั้นไม้ยังหาง่าย โดยเฉพาะ ไม้ยางต้นใหม่ ๆ เมื่อชาวบ้านคิดตกลงใจจะสร้างโรงเรียนกัน จึงร่วมกันไปตัดไม้ นำมาสร้างอาคารเรียนกันเอง ไม่ได้ใช้งบประมาณจากทางราชการ การให้การศึกษาเริ่มต้นให้พระเป็นคนสอนหนังสือ เพราะสมัยก่อนยังไม่มีครูสอนกันแค่ชั้น ป.1 และ ป.2 เน้นการสอนให้เด็กอ่านหนังสือออก บวกลบเลขได้ ไม่ได้แยกเป็นวิชาอย่างปัจจุบัน ต่อมาจึงได้งบประมาณมาทีหลัง จึงมีครูมาช่วยพระสอนแล้วขยายเพิ่มถึงชั้น ป.3 และ ป.4

การสาธารณสุข

สมัยก่อนพื้นที่ตำบลนาตาขวัญ เวลาชาวบ้านเจ็บไข้ได้ป่วยมักจะไม่ไปหาหมอที่โรงพยาบาลหรืออนามัย เนื่องจากไกลจากตัวเมืองระยองพอสมควร ประกอบกับในหมู่บ้านมีภูมิปัญญาดั้งเดิมในเรื่องการรักษาโรคต่าง ๆ โดยจะมีหมอสมุนไพร หรือหมอตำแย ซึ่งชาวบ้านนิยมจะรักษาหมอพื้นบ้าน มีการนำสมุนไพรมาต้มทาน ซึ่งหมอสมุนไพรนั้นจะมีการสืบทอดความรู้เป็นตระกูลต่อเนื่องกัน มีตำรายาเขียนไว้ แล้วไปเก็บไปคัดเลือกตัวยาสมุนไพรมาจากในป่าแถวชุมชน ดังคำบอกเล่า *“... ไม่มี ไปหาหมอแผนโบราณ กินรากไม้ต้มกันบ้าน...” “... ก็แม่ก็อามารักษาอะไรกินแก้ได้ก็เอามาให้กิน ก็หาเอาในสวนนี้แหละ แม่จะหามาต้มให้กิน*” หรือแม้แต่การทำคลอด *“ตอนจะคลอด ถ้าเขารู้ว่าท้องจะคลอด ชาวบ้านเขาก็จะมาช่วยกันทำ” “เขาก็มาดู ช่วยกันทำแคร่แล้วก็ทำเตาไฟ” “เขาก็มีคนมาดูแลอยู่ คนมาช่วยขับท้อง*” นอกจากนี้ที่วัดบ้านแลง มีหมอแผน

โบราณหากใครป่วยเป็นโรคอะไรก็ตาม ก็จะสามารถดูแลรักษาให้หายได้ รวมทั้งยังมีวัดนาตาขวัญที่พระยังคงทำการรักษาแพทย์แผนโบราณ โดยใช้สมุนไพรชนิดต่าง ๆ และเมื่อมีใครเจ็บป่วยด้วยระดับเครือญาติในชุมชน ทำให้มีการไปมาหาสู่เยี่ยมเยียนกันอย่างสม่ำเสมอ ความสัมพันธ์ระหว่างญาติพี่น้องจะดีเสมอต้นเสมอปลาย มีอะไรก็จะช่วยกัน

การประกอบอาชีพ

ข้าวไร่

แต่ก่อนจำนวนบ้านเรือนแถบนาตาขวัญมีผู้คนไม่มาก เริ่มแรกมีประมาณ 40-50 หลังคาเรือน และเพิ่มขึ้นประมาณ 100 หลังคาเรือน พื้นที่บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 และบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 จะทำข้าวไร่กันมาก ส่วนบ้านซากขนุน หมู่ที่ 4 ก็ทำกันบ้างพอสมควร เมื่อก่อนมีการทำข้าวไร่และปลูกมันสำปะหลัง ข้าวไร่จะทำในบริเวณที่เป็นป่ามีตอไม้ เนื่องจากเป็นที่ดินใหม่ ทำให้ข้าวออกรวงงามและหากมีเหลือจะขายได้ราคาดี

การทำข้าวไร่จะเริ่มในช่วงหน้าฝน ชาวบ้านจะนำข้าวใส่หลอดไม้บงที่ยาว ๆ ใส่แล้วก็รินใส่มือนิดหน่อยแล้วก็มีคนกระทุ้งทำหลุม โดยไม้นี่กระทุ้งตำลงไปในดินให้เป็นหลุม แล้วเอาข้าวใส่ไปประมาณ 3 เม็ด และเอาดินกลบ เอาปลายกระบอกไม้เขี่ยเอาดินกลบเล็กน้อย ไม่กี่วันข้าวก็จะขึ้น พันธุ์ข้าวที่ใช้คือข้าวพันธุ์เหลืองเตย โดยมากคนที่ปลูกส่วนใหญ่ไม่ค่อยจะมีทุนรอน จะต้องยืมพันธุ์ข้าวจากผู้ที่มีมาปลูก โดยเอามากี่ถังแล้วก็จะนำไปใช้หลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว จะไม่มีการซื้อขายพันธุ์ข้าวต่อกัน ในช่วงเก็บเกี่ยวชาวบ้านที่ทำข้าวไร่จะมาลงแขกช่วยเหลือกัน เพราะเกี่ยวคนเดียวไม่ทัน ต้องหาคนมาช่วยเกี่ยวด้วย ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเก็บไว้กินในครอบครัวให้พอเพียง ส่วนที่เหลือจริง ๆ จึงจะขายกัน

มันสำปะหลังและแตงโม

ชาวบ้านนิยมปลูกมันสำปะหลังควบคู่ไปกับการทำข้าวไร่ โดยใช้พื้นที่โล่งเตียนซึ่งมักจะเป็นที่ไม่อุดมสมบูรณ์ เนื่องจากมันสำปะหลังจะมีความทนทานต่อสภาพแห้งแล้งได้ดีกว่า ขณะเดียวกันชาวบ้านก็เริ่มปลูกต้นไม้ลงตามไป คือหลังจากเลิกทำข้าวไร่หรือไร่มันสำปะหลังก็ขยายปลูกอย่างอื่นไปเรื่อย ๆ ไม่ว่าจะเป็นปลูกถั่ว ปลูกข้าว แตงโม ปลูกผัก มีการทำทุกอย่าง รวมทั้งการปลูกยางพาราแซมตามแต่ละแห่ง ต่อมาจึงทำให้ในพื้นที่เต็มไปด้วยไม้ยืนต้น และไม่สามารถปลูกพืชล้มลุกได้มากเท่าที่ควร การปลูกมันสำปะหลังได้เกิดความผิดพลาดขึ้นและมีปัญหาในตอนขาย คือเมื่อมีการตกลงกับโรงงานแป้งมันแล้วว่า จะรับซื้อมันสำปะหลังจากชาวบ้านในราคากิโลกรัมละ 12 บาท เมื่อตกลงกันแล้วชาวบ้านก็ไปหาเงินมาลงทุนในการเพาะปลูก ตอนที่มัน

สำปะหลังเริ่มแก่ ได้มีการพูดคุยกันอีก ทางโรงงานก็ยังยืนยันว่าตกลงจะเหมาไปหมดเลยตามนั้น แต่ทว่าพอเก็บเกี่ยวเสร็จและนำไปขายกลับคิดราคาให้เพียงกิโลกรัมละ 8-9 บาท ทำให้คนปลูกหมดกำลังใจไปเลยในปีนั้น เพราะราคามันลงมามากจนขาดทุน แล้วยังต้องไปจ่ายหนี้สินที่กู้มาลงทุนอีก อีกทั้งสมัยก่อนมันสำปะหลังไม่ใช่ต้นเล็กแบบในปัจจุบัน เป็นมันสำปะหลังพันธุ์โบราณที่ต้นใหญ่ รวมทั้งชาวบ้านต้องไปเที่ยวหาไม้มาก่อ สำหรับรวมหัวมัน และยังต้องเสียเงินค่าจ้างแรงงานในการถอนเก็บหัวมันด้วย ชาวบ้านจึงขาดทุนกันถ้วนหน้า บางรายเงินหมดก่อนก็เก็บผลผลิตไม่หมดต้องทิ้งไว้อย่างนั้น นอกจากการปลูกมันสำปะหลังติดต่อกัน ทำให้ดินเสื่อมสภาพ ชาวบ้านบอกว่าปลูกไปนาน ๆ ดินก็หมดปุ๋ย เลยหันมาปลูกพืชชนิดอื่นแทน

หลังจากเกษตรกรบางส่วนประสบปัญหาขาดทุนจากการปลูกมันสำปะหลังแล้ว แตงโมได้กลายเป็นพืชระยะสั้นที่ทำให้พวกเขาเหล่านั้นฟื้นขึ้นมาจากภาวะขาดทุน การทำไร่แตงโมส่งผลให้เกษตรกรในชุมชนมีรายได้และผลกำไรกลับคืนมา รวมทั้งการหันมาปลูกแตงล้านหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “แตงท่อน” ก็สามารถช่วยให้ชาวบ้านแต่ละรายมีรายได้เสริมเพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ดีประสบการณ์ที่ได้รับจากการทุ่มเทกับพืชชนิดใดชนิดหนึ่งมากเกินไป ทำให้ชาวบ้านหลายรายไม่กล้าปลูกเต็มที่ ทำมากที่สุดคือประมาณ 4-5 ไร่ สามปีต่อมาความนิยมในการปลูกแตงโมได้ลดลง เกษตรกรเริ่มเห็นว่าราคามีแนวโน้มจะทรงตัว และในช่วงต่อไปอาจจะไปไม่ไหวและนำไปสู่การขาดทุนได้ การริเริ่มทำสวนจึงเกิดขึ้น ประกอบกับผลจากการปลูกมันสำปะหลังทำให้ดินจืด ปลูกพืชชนิดอื่นจึงไม่ค่อยงาม แต่ช่วงแรกชาวบ้านปลูกมันสำปะหลังเพราะคำนึงถึงเงิน สามารถเก็บเกี่ยวได้เร็ว อีกทั้งบางคนต้องส่งลูกเรียนหนังสือ ดังนั้นแม้ว่ามันสำปะหลังจะมีผลทำให้ดินจืด แต่ชาวบ้านที่ประสบปัญหาเช่นนี้ก็ต้องสู้ พอมาปลูกไม้ยืนต้นทีหลังแล้วผลผลิตที่ได้ไม่ค่อยสมบูรณ์ ต้นไม้โตช้า ปุ๋ยในดินไม่ค่อยมีเลยจำเป็นต้องปลูกพืชชนิดอื่นแซมด้วย

หน่อไม้

การหาของป่าสมัยก่อน ส่วนมากกระทำได้ง่ายเพราะสภาพพื้นที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก อีกอย่างหนึ่งคือของต่าง ๆ ในสวนมันมีไม่ครบ เช่น หน่อไม้จะไม่ต้องปลูกกิน แต่เป็นหน่อไม้ไผ่ป่าที่ต่างไปเก็บจากป่าเขามาเอง ชาวบ้านจะนำมาซอย ๆ ก่อนจากนั้นจึงต้มแล้วเอาน้ำทิ้งก่อน เพื่อขจัดรสขมของหน่อไม้ป่า เดี๋ยวนี้เกือบไม่มีเลย บางคนไปเสาะหาพันธุ์แถวจังหวัดปราจีนบุรี ก็หาได้ไม่เหมือนเก่า เพราะเป็นการเพาะเนื้อเยื่อขาย ซึ่งไม่เหมือนแบบเดิม แต่ก่อนหน่อไม้ไผ่ตงถือเป็นพืชเศรษฐกิจประจำชุมชน ปลูกเพียง 4-5 ไร่ จะได้กำไรจำนวนมาก ชาวสวนหลายรายบอกว่า ความเป็นอยู่ฟื้นขึ้นมาเพราะหน่อไม้ไผ่ตง ยิ่งถ้าเป็นพันธุ์แบบเดิมจะมี

ขนาดใหญ่มาก 1 หน่อ ชั่งน้ำหนักได้ประมาณ 5-6 กิโลกรัม ขณะเดียวกันหน่อไม้ไผ่ตงรุ่นใหม่ ที่ใช้การเพาะเนื้อเยื่อ จะมีขนาดเล็กและมีน้ำหนักไม่เหมือนหน่อไม้แบบเดิม

ชาวบ้านที่หันมาทำการค้าหน่อไม้ไผ่ตงเล่าว่า จะทำการรับซื้อหน่อไม้ไผ่ตงจากเพื่อนบ้านแถวนี้ แล้วจ้างคนงานหั่นหน่อไม้กิโลกรัมละ 80 สตางค์ แล้วก็ให้ปลอกเปลือกออก จากนั้นนำไปแช่น้ำเกลือ โดยใส่ตุ่มเรียงแถวกัน ส่วนแบบที่ทำสำเร็จรูปบรรจุปี๊บนั้น จะต้องทำให้เป็นสูญญากาศ เวลาจะอุดฝาต้องมีกรรมวิธีไล่อากาศออกไปก่อนจึงจะสามารถเก็บไว้ได้นาน แต่ชาวบ้านบางคนไม่มีความรู้เรื่องนี้ ทำบรรจุปี๊บไม่ได้ เคยทดลองทำแล้วมันยุ่ย จึงหันไปทำอย่างเดียวคือการดอง ซึ่งขายได้ราคาดีพอสมควร กิโลกรัมละ 9 บาท ถ้าหน่อไม้ไม่ชุมคือมีปริมาณออกมาไม่มากก็กิโลกรัมละ 10-11 บาท แต่หากราคาลดลงเหลือ 6-8 บาท ถือว่าเริ่มขาดทุนแล้ว เพราะต้นทุนซื้อหน่อไม้ดิบราคา 3-3.50 บาท ไม่รวมกับค่าจ้างแรงงานหั่น ค่าเกลือ ค่าจ้างคนปลอกที่ต้องใช้คนชำนาญจริง ๆ เนื่องจากต้องทำแข่งกับเวลา บางครั้งถ้ามีหน่อไม้มากองอยู่หน้าบ้านประมาณ 2 ตัน จะต้องทำให้เสร็จ แล้วจะทิ้งข้ามคืนไม่ได้ มิฉะนั้น หน่อไม้จะดำ ส่วนมากจะหาลูกจ้างมาจากทางภาคอีสานมาช่วยทำ เพราะว่าคนแถบชุมชนนี้มีงานทำกันหมดแล้ว

กล่าวโดยสรุปแล้ว การประกอบอาชีพทางด้านเกษตรกรรมของชาวบ้านในสมัยก่อน ยังคงพึ่งพิงธรรมชาติอยู่มากทั้งในเรื่องน้ำ เรื่องความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ยังไม่มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมี การทำสวนผลไม้ต่าง ๆ ยังไม่มีความหลากหลายพันธุ์มากนัก และที่สำคัญสวนผลไม้ที่ปลูกยังคงเป็นพันธุ์พื้นเมืองของท้องถิ่นเป็นส่วนใหญ่ การค้าขายผลผลิตที่ได้จึงยังมีปริมาณไม่มาก เช่น การหาบผลไม้ไปขายในเมือง เป็นชีวิตความเป็นอยู่ในแบบพออยู่พอกิน มากกว่าที่จะผลิตเพื่อการค้าขายในปริมาณมากอย่างในสมัยปัจจุบัน

บทที่ 3
การเข้ามาของความทันสมัยสู่ชุมชน

จากเดิมที่ชาวบ้านได้มีการหักล้างถางพงจากพื้นที่ป่า จนสามารถปรับพื้นที่เป็นที่ราบสามารถปลูกข้าวทำนาได้ แต่เป็นการปลูกข้าวไร่ เพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อการค้าขาย แต่จะมีการแลกเปลี่ยนกับสิ่งของที่จำเป็นในชุมชนอื่นบ้าง เช่น ของทะเล พวกปลาทะเล น้ำปลา กะปิ และสิ่งของจำเป็น เช่น เสื้อผ้า ไต้สำหรับจุดไฟให้แสงสว่าง กระเบื้องว่าวสำหรับมุงหลังคา ต่อมาจึงเริ่มทำไร่ควบคู่ไปกับการทำนา มีการทำไร่มันเทศ มันสำปะหลัง ถั่วลิสง และทำสวนผลไม้พันธุ์โบราณ จนถึงยุคที่สิ่งของต่าง ๆ จำเป็นต้องใช้เงินตราเป็นเครื่องมือในการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มา สิ่งใดที่สามารถผลิตแล้วมีราคาขายได้ ก็ถูกปรับเปลี่ยนไปในการทำมาหากิน การปลูกข้าวไร่ไม่สามารถสร้างรายได้ที่มากพอสำหรับความต้องการหาซื้อสิ่งของจำเป็น สิ่งอำนวยความสะดวกและการศึกษาของลูกหลาน ในยุคการพัฒนาเพื่อความทันสมัย การทำไร่หรือการทำสวนผลไม้เพื่อการค้าจึงเริ่มมีมากขึ้น จนกลายเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนนี้ มีการถมที่นาเพื่อทำสวน จนสภาพการทำนาเกือบจะหมดไปในปัจจุบัน

การเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะด้านสาธารณูปโภค เมื่อมีการก่อสร้างถนนลาดยางผ่านเข้ามายังหมู่บ้านแทนถนนลูกรังเดิม เมื่อปี พ.ศ.2517 เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ไม่ไกลจากเขตเมือง ทำให้การติดต่อเชื่อมโยงกับภายนอกมีมากขึ้น และสะดวก รวดเร็ว หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2518 จึงมีการขยายเขตไฟฟ้าเข้าไปในหมู่บ้าน และติดตามมาด้วยการมีโทรศัพท์ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า เช่น พัดลม ทีวี ตู้เย็น การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชนของทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่แตกต่างจากในเขตเมือง โดยเฉพาะในช่วงที่มีโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งภาคตะวันออก (อิสเทิร์นซีบอร์ด) เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาล พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ถนนเส้นทางหลักได้รับการลาดยาง โครงการของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่แต่ละคนต่างวิ่งหางบประมาณมาลงในเขตพื้นที่เลือกตั้งของตน มีการติดป้ายชื่อโครงการพร้อมด้วยรายชื่อ ส.ส.ที่ของบประมาณมาได้ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเงื่อนไขของความทันสมัยที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงชีวิตความเป็นอยู่และการทำมาหากินของคนในชุมชน

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านที่เคยอยู่แบบพอมีพอกิน เป็นการผลิตจากการเพาะปลูกเพื่อการบริโภคจะค้าขายก็เพียงการหาบพืชผักและผลไม้ไปขายในตัวเมือง เริ่มมีการขยาย

การเพาะปลูกพืชผักและผลไม้เพื่อขาย ตามความต้องการของตลาดที่กว้างขวางและเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มุ่งเน้นการแข่งขันกันในเรื่องของคุณภาพ มีมาตรฐานและการค้า ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเนื่องจากผลผลิตมีราคา การทำสวนเงาะ สวนทุเรียน ที่เคยใช้แรงงานตนเองโดยใช้กระป๋องมาหาบรดน้ำต้นไม้ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงด้านการลงทุนในรูปแบบต่าง ๆ มาใช้เครื่องสูบน้ำหรือใช้เครื่องทุ่นแรงมาช่วยสูบน้ำจากบ่อน้ำที่ขุดไว้ของแต่ละสวนขึ้นมารดต้นไม้แทนแรงงานเจ้าของสวน มีการลงทุนโดยการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ผลไม้ที่เป็นความต้องการของตลาด มีการใช้ปุ๋ยเคมี ใช้ยากำจัดศัตรูพืช ส่งผลให้ได้ผลผลิตมากขึ้น รายได้จากการขายผลผลิตของแต่ละครัวเรือนสูงขึ้น ต่างคนต่างมีเงินเก็บออม หลังจากนั้นจึงนำเงินที่ได้ไปซื้อรถจักรยาน ซื้อรถจักรยานยนต์ คนที่มีเงินเหลือมาก ๆ ก็ลงทุนซื้อรถยนต์ปิคอัพ หรือรถยนต์โดยสารมาวิ่งโดยสารรับส่งคนในหมู่บ้านไปยังเมืองระยอง หรือมารับจ้างบรรทุกพืชผลที่ปลูกได้ไปขายในตัวเมืองหรือชุมชนใกล้เคียง

ในช่วงเวลา 20 กว่าปีที่ผ่านมา สภาพสังคมของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากเหตุผลความเจริญทางกายภาพด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า โทรศัพท์ เข้าไปยังชุมชน การดำรงชีวิตที่ต้องแข่งขันกันทำมาหากิน การส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษาที่สูง ทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ในลักษณะแบบตัวใครตัวมัน ต่างคนต่างอยู่มีมากขึ้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านสมัยก่อนคือผู้นำตามธรรมชาติ ที่มีคนให้ความเคารพนับถือ เชื่อฟัง เป็นคนดี ที่ไม่ใช่ลักษณะของเจ้าพ่อหรือนักเลงหัวไม้ ชาวบ้านเลือกผู้นำจากความดี ความเสียสละ แต่ต่อมาระยะหลังจะเป็นแบบพวกใครพวกมัน แยกกันเป็นกลุ่ม ๆ กลุ่มไหนมีพี่น้องมาก มีเพื่อนฝูงมากรวมถึงมีฐานะด้วย ก็จะได้รับเลือกเป็นผู้นำ แต่อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็ยังคงให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เมื่อมีความขัดแย้งหากเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่รุนแรง ก็สามารถปรับความเข้าใจกันได้ แม้ปัจจุบันจะมีการจัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล ประชาคมหมู่บ้าน ก็เข้ามาช่วยกันบริหารงานชุมชนหมู่บ้านทำงานร่วมกัน แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่บ้านและกำนันมากกว่า ถ้ามีเรื่องอะไรในตำบล หมู่บ้าน กำนัน ผู้ใหญ่บ้านก็จะเป็นหลัก เป็นที่พึ่งของชาวบ้าน แต่ที่หลายคนอยากเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล เพราะเห็นว่ามีค่าตอบแทนต่าง ๆ เงินเดือนที่สูงกว่า และมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการบริหารงานพัฒนาหมู่บ้านชุมชน

ลักษณะของการช่วยเหลือแบบลงแขกเอาแรงกันไม่มีในสมัยปัจจุบันคือเป็นการจ้างแรงงานเกือบทั้งหมด เป็นวิถีการผลิตแบบที่ทันสมัย การใช้เครื่องจักรไถนาไร่แทนแรงงานสัตว์ การขุดบ่อน้ำของแต่ละสวนก็ใช้เครื่องจักรหรือรถตักที่รับจ้างขุด คิดราคาตามขนาดความกว้างยาวและลึกของบ่อ หรือการจ้างแรงงานคนตามแบบเวลาเชิงเหตุผลสมัยใหม่ แล้วจึงสูบน้ำจากบ่อ

ขึ้นไปรดตามต้นไม้ในสวน แทนการตักหรือหาบน้ำอย่างสมัยก่อน แต่ในช่วง 5 – 6 ปีที่ผ่านมา สภาพอากาศแห้งแล้งมาก ทำให้ชาวบ้านขาดแคลนน้ำ เนื่องจากน้ำประปาไม่มี อีกทั้งในหลายพื้นที่ไม่สามารถขุดเจาะบ่อบาดาลได้ เพราะพื้นดินด้านล่างเป็นหินใหญ่ไม่มีตาน้ำ กรมพัฒนาที่ดินเคยเข้ามาขุดตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น วัด และโรงเรียนแล้ว แต่ไม่ได้ผล ทางราชการจึงต้องช่วยเหลือโดยการเอารถบรรทุกน้ำเป็นแท็งก์มาช่วยใส่บ่อให้ เที่ยวหนึ่งจะคิดราคา 200-300 บาท โดยวิ่งรถบรรทุกน้ำจากคลองขุดมาลงให้ที่สวนทั้งคืนถึงจะได้น้ำเพียงพอ ดังนั้น เมื่อวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวสวนก็เปลี่ยนแปลงไปด้วย กลายเป็นแบบตัวใครตัวมันมากขึ้น

นอกจากนั้น ยังมีผู้คนจากที่อื่น เช่น มาจากกรุงเทพเข้ามาซื้อที่ดินเพื่อทำสวนยาง สวนผลไม้ ขนาดพื้นที่แปลงละ 30-35 ไร่ กันมากขึ้น ส่วนใหญ่แล้วเข้ามาโดยไม่มีความผูกพันกับชุมชนเลย คือไม่ได้เข้าร่วมประชุม เป็นกรรมการ เป็นสมาชิกประชาคม หรือแม้แต่จะไปทำบุญที่วัด มีทั้งที่มาอยู่ประจำ และมาเป็นครั้งคราว แต่ให้คนงานที่ไม่ใช่คนในพื้นที่ เป็นคนงานมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือดูแล เจ้าของสวนเหล่านี้มักจะมีฐานะดีเป็นอดีตข้าราชการที่เกษียณแล้ว

แหล่งน้ำจากคลองชลประทาน

ปัจจุบันแหล่งน้ำที่สำคัญของชาวสวน คือการอาศัยน้ำชลประทานที่มาตามคลองชลประทานซีเมนต์ ซึ่งมีมานานเกือบ 50 ปีแล้ว จากหนองปลาไหล หนองโฮกหมู หนองตะแบก อำเภอบ้านค่าย จังหวัดระยอง ซึ่งมีมานานแล้วตั้งแต่ปี 2532 โดยการติดตั้งโรงสูบน้ำพร้อมเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่ 50 แรงม้า และเริ่มสูบน้ำไปใช้ได้เมื่อปี 2533 ให้แก่บ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 และบ้านซากขนุน หมู่ที่ 4 ก่อน ต่อมาเมื่อปี 2535 ได้รับงบประมาณจากทางสภาตำบล อำเภอและจังหวัด ได้มีการขุดฝังท่อซีเมนต์ขนาดท่อ 6 นิ้ว ฝังลงดินผ่านไปตามสวนต่าง ๆ โดยอาศัยน้ำจากคลองชลประทานผ่านมายังพื้นที่ตำบลนาตาขวัญนี้ด้วยการใช้มอเตอร์ปั่นน้ำตรงมายังหมู่บ้านเพื่อการเกษตร และในปี 2537 ได้รับงบประมาณจาก ส.ส.จักรพันธ์ ยมจินดา จำนวน 2,288,000 บาท จึงได้มีการวางท่อไปยังบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 6 พร้อมติดตั้งมอเตอร์สูบน้ำขนาด 100 แรงม้า รวมงบประมาณตั้งแต่ต้น 3,608,000 บาท มีการรวมกลุ่มกันใช้น้ำ มีสมาชิก 102 คน แบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 8-10 สวน เสียค่าสมาชิกแรกเข้า 100 บาท มีหัวหน้ากลุ่มรับผิดชอบช่วยกันจ่ายค่าไฟฟ้า มีการตั้งคณะกรรมการเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำคอยดูแลการปิดเปิดน้ำ แล้วเก็บเงินจากการสูบน้ำ โดยชาวบ้านไม่ต้องจ่ายค่าน้ำ แต่จะเสียค่าไฟฟ้าในการสูบน้ำจากท่อเมน (ท่อหลัก) ขนาด 10 นิ้ว

มาพักลงบ่อในสวนของตนเอง คิดตามอัตรารายชั่วโมง ชั่วโมงละ 163 บาท หากสูบทั้งวัน 8 ชั่วโมงคิด 1,304 บาท ถ้า 9 ชั่วโมง คิด 1,467 บาท และค่าคนเฝ้ามอเตอร์สูบน้ำ 200 บาท ต่อวัน สำหรับท่อขนาด 2 นิ้ว จากนั้นชาวบ้านก็จะสูบน้ำจากบ่อเพื่อรดต้นไม้อีกทีหนึ่งด้วยระบบสปริงเกอร์หมุนเวียน ชาวบ้านจะไม่นิยมใช้ระบบสายเพราะจะใช้ทั้งเวลาและแรงงานด้วย ในช่วงหน้าแล้ง (เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม)จะมีการสูบน้ำกันตลอดทั้งวัน ตั้งแต่ 8 โมงเช้าถึง 5 โมงเย็น แล้วพักเครื่องสูบน้ำ จากนั้นจะสูบน้ำต่อจาก 2 ทุ่มจนถึงตี 4-5 โดยผู้ดูแลน้ำ ซึ่งปัจจุบันคืออดีตกำนันเก่า (นายอุทัย ขวัญบุรี) ต้องดูแลจัดสรรให้ทั่วถึง โดยรับค่าจ้างจากผู้ต้องการใช้น้ำ และหากมีความเสียหายเกิดขึ้นในขณะปล่อยน้ำ เช่น ท่อแตก ผู้ขอใช้น้ำต้องชดใช้เป็นเงินตามราคาค่าซ่อมท่อ ซึ่งขณะนี้พื้นที่ของตำบลนาตาขวัญที่ระบบชลประทานได้เข้ามาถึงแล้ว คือบ้านทุ่งโพธิ์ หมู่ที่ 2 บ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และบ้านซากขนุน หมู่ที่ 4 เป็นบางส่วน ทำให้ชาวสวนได้ใช้น้ำจากชลประทานและน้ำฝนเป็นหลัก ส่วนน้ำบริโภค อุปโภคนั้นยังคงใช้น้ำจากใต้ดินเหมือนเดิม ดังนั้น ปัญหาการขาดแคลนน้ำในปัจจุบันในบริเวณนี้จึงหมดไป แต่สำหรับบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ระบบน้ำจากคลองชลประทานยังเข้าไปไม่ถึงเนื่องจากระยะทางไกลมาก ชาวสวนยังคงใช้น้ำตามธรรมชาติจากการขุดบ่อเก็บกักน้ำไว้หรือน้ำใต้ดินรวมกับน้ำฝน ซึ่งจะเหลือน้ำน้อยลงในช่วงฤดูแล้ง ดังนั้น จึงต้องเผื่อขนาดของบ่อให้เก็บกักน้ำได้ปริมาณพอเพียงกับความต้องการของไม้ผลทั้งปี ปัจจุบันการขุดบ่อจะใช้รถตักดินขุดคิดค่าใช้จ่ายชั่วโมงละ 800 บาท (เมื่อก่อนประมาณ 650 บาท) แล้วจึงติดตั้งระบบสปริงเกอร์ โดยใช้ไฟฟ้าหรือเครื่องปั่นสูบน้ำจากบ่อน้ำขึ้นมารดต้นไม้ ซึ่งเฉพาะการลงทุนติดตั้งระบบสปริงเกอร์ตกไร่ละประมาณ 10,000 บาท และหากต้นไม้ผลนั้นมีปริมาณมากก็ต้องลงทุนมากกว่านี้ แต่ชาวสวนส่วนใหญ่จะค่อย ๆ ลงทุนทำตามกำลังเงินที่มีหรือที่ขายผลผลิตได้ในแต่ละปี เช่น ปีนี้ทำ 1-2 ไร่ ปีหน้าจึงทำต่ออีก 1-2 ไร่ ทำให้ไม่ต้องใช้เงินก้อนใหญ่ในการลงทุน

การศึกษา

ปัจจุบันโรงเรียนที่สำคัญในตำบลนาตาขวัญมี 1 แห่ง เปิดมาประมาณ 30 ปี จากสมัยก่อนที่ใช้วัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา เมื่อเริ่มตั้งโรงเรียนมีนักเรียน 100 กว่าคน มีเฉพาะชั้นประถม หากต้องการศึกษาต่อในระดับมัธยม จะต้องนั่งรถไปเรียนที่โรงเรียนในเมืองระยอง แต่เด็กส่วนมากที่เรียนที่นี่มักเป็นลูกหลานคนงานชาวอีสานที่มารับจ้างทำสวนในพื้นที่ ขณะที่ผู้ปกครองในหมู่บ้านมักนิยมส่งบุตรหลานไปเรียนต่อระดับมัธยมศึกษาในสถานศึกษาที่มีชื่อเสียงในเขตอำเภอเมืองระยอง เนื่องจากโรงเรียนในหมู่บ้านมีเพียงระดับชั้นประถมศึกษาเท่านั้น หรือส่งไป

อยู่โรงเรียนประจำที่มีชื่อเสียงตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา เช่น โรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา จังหวัดชลบุรี ซึ่งเป็นที่นิยมของคนในภาคตะวันออกมาก และการเดินทางก็ไม่ลำบาก เพราะมีรถรับ-ส่งประจำด้วย โดยมีพื้นฐานความเชื่อและค่านิยมว่าจะได้ความรู้มากกว่า ดูดีกว่า

การสาธารณสุข

การรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวบ้านจะไม่ไปหาหมอและรักษาด้วยยาพื้นบ้านอย่างแต่ก่อน แต่จะเข้าไปหาหมอตามคลีนิค โรงพยาบาลเอกชนในอำเภอเมืองระยอง ด้วยเหตุผลทางด้านการให้บริการ การดูแลเอาใจใส่ และการที่ไม่ต้องเสียเวลารอนาน เหมือนโรงพยาบาลของรัฐ นอกจากนั้นการเดินทางเข้าไปรับการรักษาในตัวเมืองระยองมีความสะดวกสบาย เพราะประชาชนส่วนใหญ่ในแต่ละครอบครัวมีรถยนต์ปิคอัพ รวมถึงรถยนต์โดยสารประจำทางก็สะดวก และใช้เวลาเดินทางไม่มาก

การทำสวนผลไม้สมัยใหม่

จากการที่อาชีพเกษตรกรชาวสวนเป็นอาชีพที่ต้องทำงานหนักและลำบาก รวมทั้งเสี่ยงต่อการขาดทุนมากในปัจจุบัน ชาวสวนจึงไม่ต้องการให้ลูกหลานสืบทอดการทำสวนเหมือนตน ยกเว้นลูกที่ไม่ได้ส่งเสียให้ได้รับการศึกษาก็ยังคงต้องทำสวนอยู่ แต่จะไม่ทำสวนเพียงอาชีพเดียว ยังมีอาชีพอื่นเพื่อหารายได้ด้วย "*...ที่นี่ก็คนขยันนะ ที่เขาทำสวนเนี่ย มีเวลาว่างเนี่ยก็ขายของที่ตลาดนัด*" ส่วนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่ที่ยังทำสวน ก็ปรับเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการอยู่รอด โดยการทำสวนผลไม้ผสมหลากหลายชนิด ดังนั้น จึงเห็นการปลูกไม้ผลหลาย ๆ ชนิด การทำสวนยาง การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งแต่ละชนิดต่างก็มีการเรียนรู้ที่สั่งสมสืบทอดกันมา

แต่โดยทั่วไปแล้ว พ่อแม่ผู้ปกครองที่เป็นชาวสวนผลไม้นิยมส่งบุตรหลานให้มีการศึกษาที่ดีถึงชั้นสูงสุดเท่าที่จะสามารถทำได้ โดยเฉพาะสถานศึกษาในเขตอำเภอเมืองระยอง และในกรุงเทพมหานคร เด็กรุ่นใหม่จึงเรียนรู้วิถีชีวิตการทำสวนผลไม้น้อยลง พวกที่จบการศึกษามาแล้วจึงนิยมหางานทำในกรุงเทพฯ หรือในเขตเมือง หรือย่านอุตสาหกรรม ทำงานในโรงงาน ในพื้นที่โครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยไม่กลับไปประกอบอาชีพเป็นชาวสวนผลไม้เหมือนเช่นรุ่นพ่อแม่ รวมถึงตัวพ่อแม่เอง ก็ไม่ต้องการให้ลูกที่ได้ส่งให้เรียนกลับมาประกอบอาชีพเป็นชาวสวนเหมือนรุ่นพ่อแม่

นอกจากนั้นคนรุ่นใหม่เองยังเห็นว่า การทำงานในบริษัทเอกชน ในโรงงาน หรือการรับราชการ มีรายได้เป็นเงินเดือนประจำทุกเดือน แต่การทำสวนผลไม้ มีรายได้เพียงครั้งเดียวเมื่อผลผลิตออก แต่ต้องลงทุนดูแลบำรุงรักษาสวนผลไม้ตลอดทั้งปี ซึ่งคนรุ่นใหม่เห็นว่าไม่คุ้มค่า และยิ่งในปัจจุบันที่ราคาผลไม้ตกต่ำลงมาตลอดอย่างต่อเนื่อง เมื่อคิดคำนวณกันจริง ๆ ทั้งค่าปุ๋ย ค่ายา และค่าแรงงานที่เสียไปแล้ว ต้นทุนต่อกิโลกรัมสูงกว่าราคาที่ขายได้ คนรุ่นใหม่จึงมีความคิดว่าทำสวนทำเมื่อไหร่ก็ได้ เมื่อทำงานมีเงินเดือนก็เอามาเป็นค่าจ้างแรงงานในการทำสวน หรือใช้เวลาว่างของตนเอง วันหยุดเสาร์-อาทิตย์จึงเข้าสวน เมื่อว่างจากการทำงานประจำแล้ว ปัจจุบันการทำสวนผลไม้ในชุมชน ชาวสวนนิยมทำแบบสวนผสม คือมีความหลากหลายพันธุ์ของไม้ผลปลูกอยู่ในสวนเดียวกัน ได้แก่

ทุเรียน

สมัยก่อนชาวบ้านปลูกทุเรียนพันธุ์พื้นเมือง หรือพันธุ์โบราณ หรือทุเรียนต้น เป็นหลักซึ่งมีหลายพันธุ์ เช่น กบจำปา กบพิกุล ฯลฯ ซึ่งทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองเหล่านี้ต้นจะสูงใหญ่ ผลจะมีขนาดเล็ก และยังมีเมล็ดที่ใหญ่ ทำให้มีเนื้อน้อย ไม่หนา และมีสีขาว เวลาสุก เนื้อจะแฉะเละ ซึ่งไม่เป็นที่นิยมของผู้บริโภค ทำให้ราคาถูกมาก เพียงกิโลกรัมละ 2 บาท ต่อมาชาวบ้านจึงเปลี่ยนมาปลูกทุเรียนพันธุ์ที่ผู้บริโภคนิยม เช่น พันธุ์ชะนี หมอนทอง ก้านยาว ซึ่งนำพันธุ์มาจากชาวสวนที่ตำบลสองสลึง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ที่เป็นเขตพื้นที่ปลูกต้นทุเรียนแหล่งใหญ่ของภาคตะวันออกที่เพาะพันธุ์ทุเรียนไว้ขาย การที่ทุเรียนพันธุ์หมอนทองได้รับความนิยมจากผู้บริโภคมาก เนื่องจากผลทุเรียนที่ได้มีรสหวานหอม ให้เนื้อมาก สีเหลืองนวลอ่อน ๆ และเมล็ดยังเล็กกว่าพันธุ์พื้นเมืองเดิม แต่ทุเรียนพันธุ์ใหม่ ๆ เหล่านี้ดูแลยาก เนื่องจากไม่สามารถต้านทานต่อโรคและแมลงได้เท่ากับทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองเดิม ประกอบกับปัจจุบันมีโรคและศัตรูรบกวนมาก จึงทำให้ต้องลงทุนสูงขึ้น ซึ่งเห็นได้จากข้อมูลของชาวสวนที่บอกว่า *"สวนทุเรียนนี่ต้องอยู่กับมันจริง ๆ แบบเหมือนกับลูกอ่อนเลยครับ มันเป็นพืชที่ตายง่ายต้องคอยดูแมลง ดูโรคพืช และเราต้องทำแบบสมัยใหม่ ต้องใช้สารเคมี ใช้ยาฆ่าแมลงเกือบทุกวัน ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น"*

การปลูกทุเรียนจะเริ่มจากการหาต้นพันธุ์มาก่อนว่าจะปลูกพันธุ์ไหน โดยใช้ต้นที่ได้จากการติดตา พันธุ์หมอนทอง ชะนี ก้านยาว กระดุม โดยมากมักจะใช้กิ่งพันธุ์ เพราะหากใช้เมล็ดอาจจะกลายพันธุ์คือ ออกผลช้า ให้เนื้อน้อย แต่เมล็ดใหญ่ นอกจากนั้นถ้าปลูกโดยใช้เมล็ดต้นจะขึ้นสูงมาก การปลูกโดยใช้กิ่งพันธุ์จะเริ่มต้นด้วยการเตรียมหลุม เอาปุ๋ยคอกใส่ เอาขยะ เศษหญ้า

ใส่รอบ ๆ เพื่อกันน้ำระเหยเวลาหน้าแล้ง บางครั้งใช้ฟางคลุม ต้นทุเรียนจะไม่นิยมปลูกหน้าฝน เพราะถ้าขุดหลุมไว้ รากทุเรียนจะแช่น้ำ แค่วัน-สองวันรากก็จะเน่าและตาย ดังนั้น ชาวสวนจึงเลือกที่จะปลูกช่วงปลายฝน และเมื่อปลูกแล้วไม่จำเป็นต้องรดน้ำทุกวัน เว้นช่วงเป็นเวลา 2-3 วัน รดน้ำ 1 ครั้งก็เพียงพอ เพราะต้นทุเรียนจะปรับตัวเอง และรากจะไม่เน่า การปลูกทุเรียนจะปลูกห่างกันประมาณ 5 วา ส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผลหลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน เช่น ปลูกทุเรียนตามมุมสี่เหลี่ยม แล้วปลูกมังคุดตรงกลาง ชาวสวนบางรายก็ปลูกถั่วลิสงแทรกระหว่างต้นทุเรียนระหว่างที่ต้นทุเรียนกำลังเจริญเติบโต ชาวสวนจะนิยมตัดยอดทุเรียน เพื่อไม่ให้ต้นทุเรียนสูงเกินไป เพราะจะยากลำบากต่อการเก็บผลผลิต แต่เป็นการบังคับให้ทุเรียนแตกยอดออกมาด้านข้าง นอกจากนั้นยังต้องระวังไม่ให้กิ่งทุเรียนทับซ้อนกันเอง ปลูกไว้ประมาณ 5 ปี ก็จะออกผล อย่างพันธุ์หมอนทอง ถ้าดูแลอย่างดี จะใช้เวลา 3 ปีครึ่งถึง 4 ปี ก็ให้ผลแล้ว ต้นทุเรียนจะมีอายุอยู่ได้ประมาณ 20-30 ปี ต้นทุเรียนก็จะตาย บางต้นเมื่อปลูกได้ประมาณ 15 ปี ก็จะเริ่มตายแล้ว จึงต้องเตรียมปลูกต้นใหม่ทดแทน

การดูแลบำรุงรักษา ต้นทุเรียนมีศัตรูมาก ทั้งหนอนกินใบ กินลำต้น และกินผล ซึ่งหนอนกินใบเรียกว่า ไก่ฟ้าหรือเพลี้ยแป้ง มีลักษณะลำตัวขาวขนาดเล็ก ๆ เวลาบินขนจะหลุด จะกัดกินใบจนใบหงิกงอและหลุดร่วง เพราะมันกินน้ำเลี้ยงของใบอ่อน หนอนกินลำต้นทุเรียน หนอนรังชอน หรือหนอนแมงนูน ส่วนหนอนกินลูกเรียกหนอนต้นผิว หรือหนอนใต้คง นอกจากนั้นยังมีโรคเชื้อรากินที่โคนต้นทุเรียน พอกินแล้วจะมีน้ำออกเป็นน้ำตา (เป็นรู ๆ เปลือกที่โคนก็จะเน่า) เมื่อน้ำเลี้ยงไม่มี ทุเรียนก็จะค่อย ๆ ตาย ชาวสวนพยายามลองแก้ไขก็ยังไม่ได้ผล โดยเฉพาะทุเรียนพันธุ์หมอนทองจะตายง่ายกว่าพันธุ์ชะนี ชาวสวนบางคนไม่ใช้ยาฉีด แต่ใช้วิธีทางธรรมชาติ ปรากฏว่าทุเรียนกลับมีโรคน้อยลง ซึ่งวิธีการเหล่านี้เกษตรกรชาวสวนล้วนใช้ประสบการณ์ของตนเองหรือเพื่อนชาวสวนด้วยกันเอง โดยไม่ได้รับความรู้จากเจ้าหน้าที่ทางการเกษตรของรัฐเท่าไหร่ แม้จะมีการสัมมนากันบ่อยแต่ก็ไม่ได้ผล

การให้ผลของทุเรียน จะเริ่มต้นจากการออกดอกเป็นช่อ ช่อหนึ่งจะมีดอกทุเรียนหลายดอก ชาวสวนจะต้องตัดบางดอกทิ้งไป โดยพิจารณาว่าควรจะเลือกดอกใดไว้ แล้วค่อย ๆ ตัดทิ้งให้เหลือประมาณ 2-3 ดอกต่อช่อ เพื่อให้ดอกทุเรียนที่เหลืออยู่เติบโตเป็นผลทุเรียนที่สมบูรณ์ สวย ซึ่งจะสามารถนำไปขายได้ราคาดี แต่อย่างไรก็ตามการดูแลรักษาตั้งแต่ยังเป็นดอกก็ต้องมีด้วย โดยการฉีดยาปราบศัตรูพืช เพื่อกำจัดหนอนไต่ดอก นอกจากนั้นบางสวนยังมีวิธีการทำดอกโดยการผ่าดอกทุเรียนที่กำลังจะบาน แล้วเอาเกสรตัวผู้ที่โผล่ออกมาจากดอกทุเรียนมาต่อกับเกสรตัวเมียในดอกเดียวกัน เพื่อให้ดอกทุเรียนติดดี การทำดอกต้องใช้เวลาพอสมควร ดังนั้นบางสวนจึงใช้วิธี

การจ้าง และมักทำในกรณีที่เป็นทุเรียนส่งออก ที่ต้องการผลทุเรียนที่สวย ไม่งอ และมีน้ำหนักไม่เกิน 4 กิโลกรัมต่อลูก

เมื่อทุเรียนแก่ โดยสังเกตจากสีเปลือกทุเรียน จะออกสีเขียวเข้มด่าง ๆ กลายเป็นสีเขียวออกมัน ๆ หรือการดูขั้วที่ร่องหนาม อย่างหมอนทองร่องหนามจะแห้ง ๆ ปลายจะมันออกแห้ง ๆ ออกสีเหลือง ๆ แต่ถ้าทุเรียนอ่อนจะออกสีเขียวอ่อน ๆ หรือการสังเกตดูที่ก้านต้องมีสีเข้มหรือการเคาะที่ลูกแล้วฟังเสียงพลวง ๆ ไม่แน่น สามารถเก็บขายได้ ซึ่งการตัดทุเรียนจะต้องอาศัยความชำนาญมาก โดยการปีนขึ้นไปใช้มีดตัด หรือโหนตัดใช้มือเดียว หรือการใช้นิ้วคีบแล้วใช้มือตัด เรียกว่า ตัดก๊อก ถ้าคนทำไม่เป็นจะทำไม่ได้ เพราะมีดจะบาดมือได้ ในปัจจุบันพ่อค้าที่มาซื้อทุเรียนส่วนมาก จะมีคนงานตัดผลทุเรียนมาด้วย ทำให้เจ้าของสวนไม่ต้องจ้างแรงงาน เมื่อตัดแล้วจะมีคนรอรับอยู่ข้างล่าง คอยเอากระสอบรับ โดยรับแล้วต้องไม่ให้หนามหักหรือช้ำ เพราะผลทุเรียนอาจจะเน่าได้ หรือไม่เน่าแต่ผลจะไม่สวยก็ขายไม่ได้ราคา ทุเรียนจะเก็บปีละครั้ง คือเริ่มจากที่ต้นทุเรียนออกดอกประมาณเดือนธันวาคม หลังจากนั้นประมาณ 6 เดือนคือ ประมาณเดือนเมษายนถึงมิถุนายน ก็สามารถเก็บผลทุเรียนได้ บางสวนหากแรงงานในครอบครัวไม่เพียงพอ ก็ต้องจ้างแรงงาน ซึ่งเมื่อก่อนแรงงานส่วนใหญ่มักเป็นคนในพื้นที่ แต่ปัจจุบันเป็นแรงงานนอกพื้นที่เป็นส่วนใหญ่ คือแรงงานรับจ้างที่มาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยคิดค่าจ้างเป็นรายวัน ประมาณวันละ 300-400 บาท หรือแล้วแต่จะตกลงกัน การจ้างแรงงานจะเริ่มทำงานตั้งแต่ 2 โมงเช้า ถ้าตัดไม่เสร็จก็ต้องทำต่อไปจนถึงเย็น รายได้จากผลทุเรียนเมื่อก่อนราคายังดี จากเนื้อที่ปลูกประมาณ 5 ไร่ จะได้ปีหนึ่งถึงสองแสนบาทสามารถเลี้ยงตัวเองได้

การแปรรูปทุเรียน มีทำกันบ้างในชุมชนแต่ยังมีน้อย เช่น การทำทุเรียนทอด โดยใช้ทุนส่วนตัว แต่ยังไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะมีปัญหาเรื่องการตลาด นอกจากนั้นชาวสวนยังให้เหตุผลว่าไม่มีเวลาในการแปรรูป เพราะต้องใช้เวลาในการปรับแต่งสวน ดูแลสวน คัดผลไม้ เพราะไม่ไว้ใจพ่อค้าที่มาซื้อผลไม้ที่สวน อย่างการแปรรูปทุเรียนเป็นทุเรียนกวนนั้น ต้องจ้างคนมากวนกิโลกรัมละ 8-10 บาท และชาวสวนต้องแกะเนื้อให้ ซึ่งไม่คุ้มกัน เพราะราคาทุเรียนสุกก็ถูกอยู่แล้ว เช่น ทุเรียนพันธุ์ชะนี กิโลกรัมละ 3-4 บาท และนอกจากนั้น ชาวสวนยังต้องรับผิดชอบกับผลผลิตที่แปรรูป อย่างทุเรียนกวนหากใช้ทุเรียนที่ไม่สด ใครกินเข้าไปท้องจะเสียได้ ดังนั้น ถึงแม้ว่าชาวสวนจะเสียดายทุเรียนสุก แต่ก็ต้องยอมทิ้งไปเพราะข้อจำกัดข้างต้น

ทางออกของผลผลิตทุเรียนที่จะช่วยในเรื่องราคาได้ก็คือ การส่งขายไปยังต่างประเทศที่จะต้องมีการเตรียมสวนให้ดี เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี ต้องมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีช่วย โดยจะมีพ่อค้าคนกลางเข้ามาดูที่สวน และจัดการเรื่องการตลาดให้ ซึ่งทุเรียนที่ส่งขายต่างประเทศได้จะเป็น

พันธุ์หมอนทอง ไปยังตลาดญี่ปุ่นและยุโรป แต่ผลที่เกิดขึ้นก็คือดินที่ถูกกระทำอย่างเต็มที่จากปุ๋ยและสารเคมีจะคงสภาพของความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ไม่กี่ปี เมื่อสวนเดิมไม่สามารถให้ผลผลิตได้ตามที่ต้องการ พ่อค้าคนกลางก็จะหันไปหาสวนอื่น พื้นที่อื่นและกระทำเช่นเดียวกันนี้อีก

ปัจจุบันแม้ว่าราคาทุเรียนจะตกลงมาก แต่ชาวสวนหลายคนก็ยังมีความเห็นว่า ยังอยู่ได้ไม่ขาดทุน เพราะเมื่อต้นทุเรียนโตจนมีผลได้แล้ว ก็เหมือนมีทุนอยู่แล้ว คอยดูแลบำรุงรักษาให้ปุ๋ยหน่อยก็พอแต่จะไม่ลงทุนมาก และชาวสวนเองก็มีความรู้ ความชำนาญในการปลูกการดูแลทุเรียน จึงยังคงปลูกทุเรียนต่อไปจนกว่าต้นเดิมจะตาย แล้วจึงค่อยคิดหาวิธีการปลูกไม้ผลอื่นมาทดแทนใหม่

เงาะ

ชาวบ้านที่ทำสวนผลไม้ตั้งแต่สมัยก่อน นิยมปลูกเงาะในสวนของตนมาแต่แรกแล้ว ส่วนใหญ่เป็นเงาะพันธุ์โบราณ หรือพันธุ์พื้นเมืองหรือเงาะต้น แต่มีรสเปรี้ยว จึงไม่เป็นที่นิยมบริโภคของผู้บริโภคโดยทั่วไป ส่วนเงาะพันธุ์สีชมพู มาจากชาวสวนที่ตำบลสองสลึง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับอำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ซึ่งเป็นแหล่งผลิตผลไม้ของภาคตะวันออก ต่อมาจึงได้มีการนำพันธุ์เงาะโรงเรียนหรือเงาะนาสารมาจากภาคใต้มาปลูกด้วย โดยตัดโค่นเงาะพันธุ์โบราณทิ้ง ซึ่งชาวบ้านนิยมปลูกเงาะโรงเรียนมากกว่า เนื่องจากรสชาดหวานกรอบ เป็นที่นิยมของผู้บริโภคทำให้ราคาดีกว่า จึงได้มีการปลูกตาม ๆ กัน เงาะพันธุ์โรงเรียนใช้เวลาประมาณ 3 ปี ก็ได้ผล โดยช่วงเวลาที่ยังไม่ให้ผล ชาวสวนต้องทำโคนต้น ใส่ปุ๋ย และดูแลบำรุงรักษาต้นเงาะตลอดด้วย

การเพาะพันธุ์เงาะมักนิยมใช้วิธีการทาบกิ่ง ติดตาหรือเสียบยอด โดยใช้ต้นตอเป็นเงาะพันธุ์พื้นเมืองที่เพาะจากเมล็ด เมื่อต้นตอโตได้ขนาดคือสูงประมาณ 50 เซนติเมตร ลำต้นขนาดหัวแม่มือ จึงนำเงาะพันธุ์ที่ต้องการปลูกมาทำการทาบกิ่ง จากนั้นปล่อยให้ต้นเจริญเติบโตประมาณ 2 เดือน จึงนำมาตัดแล้วใส่ไว้ในถุงเพื่อให้มีรากงอก แล้วจึงนำไปปลูก หากเป็นการเพาะพันธุ์เพื่อขายมักจะนิยมเพาะชำลงพื้นดิน เพราะต้องทำเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนซื้อก็จะขุดใส่ถุงเพื่อขายอีกทีหนึ่ง

การดูแลบำรุงรักษาต้นเงาะ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก หลังจากที่เก็บผลผลิตแล้ว ตัดแต่งกิ่งให้เรียบร้อย จะใส่ปุ๋ยเคมี สูตร 15-15-15 เพื่อบำรุงต้นให้แตกใบอ่อน และทำให้ต้นสมบูรณ์ โดยการหว่านปุ๋ยให้ทั่วบริเวณรอบต้น ในปริมาณเฉลี่ยต้นละ 1 กระป๋อง (ประมาณ 5 กิโลกรัม) ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของต้นเงาะด้วย หาก

ลำต้นใหญ่ก็ต้องใช้ปุ๋ยมากขึ้น ดังนั้น ชาวสวนจึงมักจะโค่นต้นเงาะขนาดใหญ่ลง แล้วปลูกต้นใหม่ขึ้นมาทดแทนต้นเดิม เพื่อเป็นการลดต้นทุนค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ย หรือการเจาะเป็นร่องรอบ ๆ บริเวณทรงพุ่มแล้วใส่ปุ๋ย กลบดินเพื่อป้องกันน้ำฝนพัดเอาปุ๋ยไป การใส่ปุ๋ยในช่วงแรกนี้จะตรงกับต้นฤดูฝนพอดี

"เงาะโรงเรียนนี้ต้องใส่ขี้ไก่ด้วย ซึ่งขี้ไก่ที่จะใส่นี้ ควรเป็นขี้ไก่จากเจ้าของไก่ไข่ เพราะจะไม่มีแกลบ ในบ้านเรานี้มีแต่เล้าไก่เนื้อซึ่งขี้ไก่มันมีแกลบ จะไม่ดีเท่าไก่ไข่ ฉันเลยซื้อขี้ไก่จากเมืองแปดริ้ว ปีนี้ซื้อมา 4,000 บาท เพราะถ้าใส่ขี้ไก่แล้วเงาะโรงเรียนนี้มันจะหวานกรอบ"

ช่วงที่สอง ในช่วงปลายฤดูฝน ประมาณเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน เป็นการใส่ปุ๋ย เพื่อให้ใบของต้นเงาะมีความสมบูรณ์แข็งแรง เพื่อกระตุ้นให้ต้นเงาะออกดอก เพราะถ้าออกดอกได้มากก็จะหมายถึงผลเงาะก็จะมากด้วย

ช่วงที่สาม หลังจากที่ต้นเงาะออกดอกประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม เป็นการใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 18-24 เพื่อเร่งดอกของต้นเงาะ เมื่อเงาะเริ่มมีผลก็ต้องบำรุงผลอีก โดยใช้ปุ๋ยเคมีสูตร 13-21 เป็นการเร่งคุณภาพของผล เพื่อบำรุงผลเงาะให้มีเนื้อดี และมีรสหวาน หลังจากนั้น 3-4 เดือนก็จะเก็บผลเงาะได้

การให้ปุ๋ยของชาวสวนจะมีทั้งปุ๋ยเคมีสูตรต่าง ๆ ผสมกับการให้ปุ๋ยคอกพวกมูลไก่ซึ่งราคาจะถูกเพราะหาได้ในท้องถิ่นหรือพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งจะส่งผลดีต่อคุณภาพของผลเงาะด้วย

สำหรับการกำจัดศัตรูพืช และวัชพืช ชาวสวนมักจะไม่นิยมใช้ยาปราบศัตรูพืช หรือสารเคมีในการกำจัดวัชพืช เช่น หญ้า เพราะการใช้ยาปราบศัตรูพืชหรือสารเคมี จะทำให้มีหนอนมารบกวนต้นเงาะมากขึ้น และเป็นการทำให้ต้นทุนเพิ่มสูงขึ้น โดยวิธีการที่ชาวสวนใช้คือ การตัดหญ้าบริเวณใต้ต้นเงาะ เมื่อชาวบ้านตัดหญ้าออกไปแล้ว หลังจากนั้น 2-3 วัน บริเวณนั้นจะมีต้นหญ้าอ่อนขึ้นมาทดแทนต้นเดิม หนอนก็จะมาอาศัยกัดกินต้นหญ้าอ่อนเหล่านั้นแทน ซึ่งช่วยให้แมลงไม่ขึ้นมารบกวนต้นเงาะ นับว่าเป็นภูมิปัญญาและการเรียนรู้จากประสบการณ์ และปัญหาของชาวบ้านที่มีการถ่ายทอดระหว่างญาติ และคนในชุมชน นอกจากนั้น ชาวสวนบางรายยังมีการใช้สมุนไพร ซึ่งทำมาจากต้นตะไคร้ที่นำมาหมักพร้อมกับข่า แล้วนำมาฉีดที่ต้นเพื่อไล่แมลง เป็นการลดค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนการผลิตลงได้

การผสมเกสร สมัยก่อนชาวสวนจะปล่อยให้แมลงลงตามธรรมชาติ ช่วยผสมเกสรให้ แต่ปัจจุบัน แมลงที่จะช่วยผสมเกสรมีน้อยลง เนื่องจากสารเคมี ดังนั้น เพื่อความมั่นใจในผลผลิต ชาวสวนจึงต้องเป็นผู้ลงมือผสมเกสรเอง เพื่อให้ติดผลจำนวนมาก เพราะชาวสวนต้องการให้ช่อดอกติดผลประมาณ 80-90% ของปริมาณดอกก็นับว่าน่าพอใจแล้ว ซึ่งการผสมเกสรนี้จะต้องทำ

ถึง 3 ครั้ง เนื่องจาก เงาะจะทยอยกันออกดอกและจากการที่เงาะเป็นไม้ผลที่มีดอก ซึ่งไม่สมบูรณ์เพศ คือระหว่างต้นที่มีเกสรตัวผู้กับต้นที่มีเกสรตัวเมีย แยกคนละต้นกัน โดยส่วนใหญ่แล้ว ชาวสวนจะปลูกต้นที่มีเกสรตัวผู้ไว้กลางสวน เพื่อการกระจายของละอองเกสรอย่างทั่วถึง และยังมีขั้นตอนการทำให้ต้นเงาะแทงช่อดอกในประมาณที่มาก ซึ่งนับว่าเป็นภูมิปัญญาของชาวสวนโดยแท้ ดังนี้

1. เมื่อต้นเงาะกระทบกับความแห้งแล้งในช่วงเดือนกันยายนถึงตุลาคม ต้นมักจะเริ่มเหี่ยว และให้รดน้ำพอประมาณ ข้อสังเกตคือ ดูที่ใบเงาะว่าฉ่ำน้ำ (สดชื่น) ดีไหม เพราะถ้าให้มากไปมักจะแตกใบอ่อนแทน ดังนั้นในระหว่างการรดน้ำต้องหมั่นสำรวจว่ามีการแตกใบอ่อนหรือไม่

2. ถ้ามีการแตกใบอ่อนต้องหยุดรดน้ำเงาะ ปล่อยให้ใบอ่อนเหี่ยวจนร่วงหล่นไป หลังจากนั้นจึงรดน้ำอีกครั้ง แล้วคอยสังเกตว่ามีช่อดอกหรือไม่ ถ้ามีช่อดอกให้กระทุ้งน้ำให้มาก ดอกที่ออกมาจะออกช่อใหญ่ ๆ และมีปริมาณมาก ซึ่งจะหมายถึงผลผลิตที่จะได้มากตามไปด้วย

การเก็บผลเงาะ เมื่อถึงช่วงเวลาที่ผลเงาะสามารถเก็บขายได้ประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน การเก็บผลเงาะอาจต้องอาศัยแรงงานรับจ้างจำนวนมาก ช่วยในการเก็บวันละ 150บาท/คน สวนขนาด 10 ไร่ ต้องจ้างแรงงานถึง 4 คน เนื่องจากต้นเงาะมีลำต้นที่สูง และต้องรีบเก็บให้เสร็จ โดยมักจะใช้เวลาในการเก็บตั้งแต่ 6 โมงเช้าไปจนถึงเที่ยง เนื่องจากแดดยังไม่ร้อนจัด เพราะถ้าแดดร้อนจัดจะทำให้ผิวเงาะดำกลายเป็นเงาะที่ไม่มีคุณภาพ ทำให้ราคาต่ำหรือขายไม่ได้เลย ส่วนในช่วงบ่ายชาวสวนจะนำผลเงาะที่เก็บในช่างเช้ามาใส่เข่งแล้วร่อน เพื่อการแยกขนาดแล้วตัดแต่ง จากนั้นจึงนำมากองแล้วรดน้ำ จากนั้นก็สามารถบรรจุใส่เข่งเพื่อนำไปขายต่อได้

แม้ว่าราคาของเงาะจะมีความผันผวนตลอด แต่ในระยะหลังนี้ราคาจะต่ำมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปีไหนที่สภาพดินฟ้าอากาศดี ผลผลิตที่ได้จะมีปริมาณมาก ราคาก็จะตกลงมาก อย่างในปี 2545 เงาะมีปริมาณมากในตลาด ชาวสวนขายเงาะได้ในราคากิโลกรัมละ 2 บาท เท่านั้น บางครั้งจะถูกต่อราคาลงให้เหลือกิโลกรัมละ 1 บาท ซึ่งชาวสวนรู้สึกว่ามันขาดทุนไม่คุ้มกับค่าแรงที่จ้างเก็บเสียด้วยซ้ำ ไม่ต้องคิดถึงค่าปุ๋ยและค่าแรงที่ดูแลมาตลอดทั้งปีของเจ้าของสวน จึงจะไม่ยอมขาย เมื่อขายให้พ่อค้าคนกลางไม่หมด ก็มีการนำเงาะที่เหลือไปเร่ขายให้กับพวกแพปลา ชาวสวนบางคนเปรียบเทียบราคาเงาะในสมัยก่อนว่า เคยขายได้ในราคากิโลกรัมละ 2.50 บาท แล้วยังไม่ต้องลงทุนมากขนาดนี้ ทำให้รู้สึกหมดกำลังใจเหมือนกัน แต่ชาวสวนก็ยังคงที่จะปลูกเงาะในสวนผสมของตนต่อไป เพราะชาวสวนมีประสบการณ์ และความรู้ในการดูแลสวนเงาะ อีก

ทั้งยังไม่ต้องลงทุนมาก หากเงาะที่มาก ชาวสวนก็ยังรู้สึกว่าพอเลี้ยงตัวเองได้ และยังคงเก็บสวนเงาะไว้ เพื่อรอโอกาสว่าปีหน้าเงาะอาจจะมีราคาขึ้นมา

มังคุด

พันธุ์มังคุดที่ปลูกกันในชุมชนนี้ มีมานานแล้ว ตั้งแต่อดีตเนื่องจากมีความเหมาะสมในเรื่องของอากาศ ดิน และน้ำ โดยเฉพาะดินร่วน หรือดินเหนียวปนทราย ที่สามารถซุ่มน้ำได้ดี เพราะมังคุดต้องการน้ำมากและตลอดทั้งปี มังคุดบางต้นมีอายุเป็น 100 ปี ชาวบ้านเรียกว่า เป็นมังคุดพันธุ์โบราณ ปัจจุบันเมื่อประมาณ 10 ปีมาแล้ว มีการนำพันธุ์ใหม่ ๆ มาจากจังหวัดจันทบุรี และทางภาคใต้ มาปลูกในชุมชน เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่ใกล้เคียงกัน แต่มังคุดของภาคตะวันออกจะให้ผลผลิตก่อนทางภาคใต้

มังคุดจัดได้ว่าเป็นไม้ผลที่มีความคงทน ง่ายต่อการดูแลรักษา แต่จะขาดน้ำไม่ได้ โดยเฉพาะต้นที่ยังเล็กอยู่ และมีโรคพืชมารบกวนน้อย ชาวสวนจะฉีดยา เพื่อป้องกันหนอนและแมลงมารบกวนตั้งแต่เริ่มต้นปลูกแล้วก็รอจนกระทั่งมังคุดโตประมาณ 6 ปี จึงจะออกดอก แล้วให้ผล ส่วนการใส่ปุ๋ยบำรุงต้นมังคุด ชาวสวนจะใส่เพียง 2 ช่วง เท่านั้น คือ

ช่วงที่ 1 หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตหมดแล้ว ช่วงปลายเดือนสิงหาคมถึงเดือนกันยายน ต้องตัดแต่งกิ่งให้เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงให้ปุ๋ยเร่งเพื่อให้ต้นแตกใบอ่อน เตรียมตัวมีดอกครั้งต่อไป

ช่วงที่ 2 คือปลายฤดูฝน เมื่ออากาศเริ่มแห้งแล้ง ชาวสวนจะหยุดการให้น้ำกับมังคุดจนมังคุดขาดน้ำนาน ๆ ต้นใกล้จะตาย จึงให้น้ำมาก ๆ เพื่อกระตุ้นให้มังคุดออกดอก ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของชาวสวนที่ถ่ายทอดกันมา *“เมื่อแล้งมากระทบ ต้องไม่ให้น้ำกับต้นมังคุด ต้องปล่อยให้มันเครียด การปล่อยให้ต้นมังคุดเครียด หมายความว่าปล่อยให้มันเหี่ยว โดยชาวสวนจะสังเกตจากก้านที่ปลายยอดของกิ่งมังคุด ถ้าก้านที่ปลายยอดนี้เริ่มเหี่ยวแล้ว แสดงว่าต้นมังคุดเครียด เมื่อมังคุดเครียดแล้วให้น้ำมาก ๆ ต้นมังคุดก็จะออกดอก ซึ่งชาวสวนจะดีใจมากถ้าต้นมังคุดของตนออกดอกได้ถึง 80-90% ของปริมาณกิ่งมังคุดที่มีอยู่”*

โดยปกติแล้วมังคุดจะออกดอกเป็นรุ่น ๆ ประมาณปีละ 3 รุ่น ซึ่งในรุ่นที่ 2 และ 3 ชาวสวนจะปล่อยให้มังคุดออกดอกไปตามธรรมชาติ ต้นมังคุดยิ่งนานปีต้นก็จะใหญ่ขึ้นและให้ผลมากขึ้นด้วย แต่ส่วนมากชาวสวนมักจะปลูกแซมกับต้นทุเรียน ซึ่งตายง่าย หากทุเรียนตายชาวสวนก็ยังมีมังคุดที่เก็บผลขายได้ ระหว่างที่รอผลจากต้นทุเรียนที่ปลูกใหม่

หลังจากมังคุดออกดอกตั้งแต่ช่วงปลายปีถึงช่วงต้นเดือนมกราคมแล้วประมาณ 5-6 เดือน จะให้ผลมังคุดออกมาก ในช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนมิถุนายน ซึ่งโดยทั่วไปแล้วชาวสวนมัก

จะปลิดผลมังคุดบางส่วนออก ตั้งแต่ตอนที่ผลยังมีขนาดเท่านิ้วหัวแม่มือ เพื่อไม่ให้ผลดกมากเกินไป เพราะผลที่มากก็จะแย่งอาหารกันเอง ทำให้ผลที่ได้มีขนาดเล็กคือขนาด 18 ผลต่อกิโลกรัม แต่หากมีการปลิดผลที่ดกเกินไปออกบ้าง จะได้ผลมังคุดขนาด 12 ผลต่อกิโลกรัม

เทคนิควิธีการอีกวิธีหนึ่งของชาวสวน ที่จะไม่ให้ผลมังคุดนั้นดกจนเกินไปคือ การใช้วิธีการควบคุมระยะการให้น้ำ จากปกติเคยให้น้ำวันละ 1 ครั้ง ให้เว้นช่วงระยะการให้น้ำเป็น 10-12 วันให้ครั้งหนึ่ง เพื่อให้ผลที่ไม่สมบูรณ์หลุดร่วงลงมาเอง โดยไม่ต้องปลิดผลมังคุดทิ้ง *"...โดยทั่วไปเขาจะใช้คนงานปลิดผลที่มันดกเกินไปนะครับ แต่ในส่วนตัวของผมเท่าที่ได้ศึกษา ปกติต้นนี้มันดก 100% อย่างเนี่ยะ คือเราต้องการแค่สัก 60% พอลูกโตประมาณเท่าหัวแม่โป้ง เราจะทิ้งน้ำสักระยะนึง ปกติเราจะรดวันละครั้ง เราก็จะทิ้งไปสัก 10-12 วัน พอเรารดน้ำไป ต้นไม้กินน้ำเข้าไปเนี่ยมันจะสลัดบางส่วนออกมา..."*

สำหรับการเก็บผลมังคุด ให้สังเกตมังคุดแก่ได้จากเส้นสีแดง ๆ ที่เรียกว่าสายเลือดที่ปรากฏขึ้นตามบริเวณผิวเปลือกนอกของผล การเก็บจะไม่ใช้วิธีการเขย่าผลมังคุดให้ร่วง เพราะเมื่อมังคุดหล่นแล้ว จะมีน้ำยางซึมออกมาแล้วเข้าไปสู่เนื้อในของผลมังคุด ทำให้ผลมังคุดแข็งและเน่าเสีย เนื้อในใสเป็นแก้ว ชาวสวนจึงมีวิธีการเก็บผลมังคุดที่ยังดิบ แล้วนำมาบ่ม เพราะหากเก็บผลมังคุดสุกจะทำให้ผลมังคุดแข็ง วิธีการเก็บจะใช้ไม้ที่มีลักษณะปลายคล้ายดอกจำปา เสียบเข้าไปที่ขั้วผลมังคุดทีละผลแล้วบิดจนขั้วขาดให้ตกลงมายังภาชนะหรือวัสดุที่นุ่มคอยรองรับคล้ายถุง จากนั้นเมื่อเต็มถุงจะเก็บใส่ย่ามที่สะพายอยู่แล้ว จึงนำผลลงมา หรือการใช้ตะกร้อใส่ไม้สอยยาว ๆ แล้วต่อออกมาเป็นกระบอก เพื่อเสียบเข้าไปที่ผลมังคุด เพื่อบิดขั้วให้หลุด ผลก็จะตกลงไปอยู่ในกระบอกจนเต็ม แล้วจึงนำผลลงมาใส่เข่งที่เตรียมไว้ เพื่อคัดแยกขนาดของผล ทำความสะอาดที่ผิวเปลือกมังคุดโดยวิธีการขูดเอายางที่ติดตามผิวออก แล้วจึงนำออกขาย ซึ่งมีทั้งการขายส่งและขายปลีก โดยทั่วไปแล้วชาวสวนจะเก็บมังคุดวันเว้นวัน หรือวันเว้น 2 วัน เพราะมังคุดจะทยอยกันสุกตามระยะเวลาการออกดอก

การเลือกผลมังคุดเพื่อบริโภค ชาวสวนแนะนำว่า ควรเลือกผลที่ไม่ได้ฉีดยา เพื่อให้ผิวสวยดูเป็นมัน แต่ให้เลือกบริโภคผลที่ผิวไม่สวย กร้านเป็นกลาก เพราะจะมีรสหวาน อร่อย ผิวบางส่วนมังคุดที่ฉีดยาเพื่อให้ผิวสวย คือมีลักษณะผิวมัน เนื่องจากตัวยาจะทำให้ยางของมังคุดไม่ไหลออกมาจากผลมังคุด ชาวสวนมักนิยมทำกันเพื่อให้ดูน่าซื้อ น่ารับประทาน หรือเพื่อการส่งออกไปขายต่างประเทศ ได้ราคาดี ซึ่งรสชาติจะไม่อร่อย *"สังเกตง่ายนิดเดียวว่ามังคุดนั้นใช้สารเคมีมากหรือไม่ โดยการสังเกตจากลักษณะผิวของผลมังคุด กล่าวคือ ถ้าผิวมันมากก็หมายความว่าใช้สารเคมีมากตามไปด้วย"*

สำหรับราคามังคุดในปัจจุบัน ตกต่ำมากอยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 7-8 บาท เท่านั้น เนื่องจากมีผู้ปลูกกันมาก เมื่อผลผลิตออกมาพร้อม ๆ กัน ส่งผลให้ตัดราคากันเอง ซึ่งชาวสวนจะรู้สึกว่าราคาต่ำมากไม่คุ้มทุน แต่ในช่วงต้นฤดูราคาจะสูงมากตั้งแต่กิโลกรัมละ 15-25 บาท ชาวสวนจะพอใจกับราคาที่ทำให้มีรายได้มากขึ้น นอกจากนั้นชาวสวนยังรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มปรับปรุงคุณภาพมังคุด โดยมีแนวความคิดว่าต้องการขายคุณภาพของมังคุด ให้เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปว่า มังคุดบ้านชะวึก เป็นมังคุดคุณภาพดีไว้ใจได้ และปลอดภัยจากการใช้สารเคมี

สละ

ชาวสวนเริ่มหันมาสนใจปลูกสละกันมากขึ้น เนื่องจากราคาดีมาก โดยมีการปลูกกันแถวเมืองจันทบุรีก่อน แล้วจึงขยายการปลูกไปยังพื้นที่อื่น ๆ รวมถึงจังหวัดระยองด้วย ซึ่งการปลูกโดยทั่วไปแล้วจะปลูกจากต้นที่มีขายกัน โดยชาวสวนที่เพาะพันธุ์ต้นสละขาย จะมีวิธีการเพาะพันธุ์ด้วยการผ่าหรือเลื่อยต้นพันธุ์เพื่อดูว่าตาของต้นพันธุ์นั้นอยู่ตรงไหน จากนั้นก็จะใช้เลื่อยเพื่อเลื่อยต้นออกเป็นท่อน ๆ แล้วนำมาปักชำฝังดินในบริเวณที่อยู่ภายในกระโจม ต้องคอยรดน้ำสม่ำเสมอ เพื่อให้มีการแตกต้นอ่อนออกมา เมื่อต้นมีใบอ่อนแตกออกมา จึงนำมาคัดใส่ถุงเพาะชำ แล้วก็ใส่ไว้ในกระโจมเหมือนเดิมประมาณ 1 ปี ต้นไหนที่มีสภาพแข็งแรงสมบูรณ์ ก็จะคัดออกมาจากกระโจม สามารถขายให้กับผู้ซื้อได้ ในราคาต้นเล็กประมาณต้นละ 250-350 บาท ตามขนาดของต้น ส่วนต้นใหญ่จะมีราคาสูงขึ้นตามลำดับ ดังคำบอกเล่าของชาวบ้าน *"...ช่วงแพงที่สุดก็คือ 350 นะ รุ่นนั่นหนะ ต้นนึงต่อถุงไง นี่เห็นมั้ยที่มันอยู่ในถุง นั่นไง เออ สีดำ ๆ นั่นแหละ เมื่อก่อน 350 ที่มันขึ้นมาแค่นี้เองนะ ยังไม่มีใบหนะ..."* เมื่อซื้อต้นสละที่เพาะขายมาแล้ว ชาวสวนต้องเลี้ยงให้ต้นแข็งแรงอีกประมาณ 1 ปี จึงจะปลูกลงดินในสวนได้ รดน้ำอีกเป็นปีนะ กว่าเราจะมาลงดินได้ก็ต้องเสี่ยง*"...ซื้อมาร้อยก็ตายเป็นสิบหน เราต้องมาเลี้ยง สมมุติว่าซื้อมาแค่นี้นะ เราต้องมาเลี้ยงอีกเป็นปีนะ คอยแบบนี้..."*

การปลูกต้นสละที่ซื้อมาลงดิน ให้ขุดหลุมที่มีระยะห่างระหว่างหลุมประมาณ 2-3 เมตร เพื่อไม่ให้ต้นสละเมื่อโตขึ้นแน่นหรือห่างจนเกินไป โดยปลูกไว้ในบริเวณที่ไม่ถูกแสงสว่างที่มีแดดแรงจนเกินไป และเมื่อต้นสละโตขึ้นก็ไม่ควรตัดแต่งต้น เนื่องจากการตัดแต่งต้นสละ จะทำให้ต้นสละโอนเอนไปมา ไม่มั่นคง อีกทั้งการที่ต้นสละเอนโอนไปมา จะทำให้ผลสละที่ออกมา เรี่ยดินมากไม่มีคุณภาพ ผลไม่สวย จนยากแก่การเก็บผลสละออกไปขาย

โดยปกติแล้ว สละที่ปลูกประมาณปีครึ่งหรือ 2 ปี ก็จะเริ่มให้ผลในช่วงนี้จึงต้องดูแลต้นสละด้วยการฉีดสารเคมีหลายครั้ง เพื่อป้องกันเชื้อรา ฉีดฮอร์โมนเพื่อเร่งให้เกิดดอก และป้องกันหนอนแมลง

พันธุ์สละที่นิยมปลูกกันคือ สละพันธุ์เนินวงศ์ ซึ่งขายอยู่ทั่วไปและราคาดี ส่วนสละพันธุ์ระกำนั้นเป็นสละที่มีหนามน้อย คล้ายระกำ แต่มีกลิ่นหอมหวานกว่าระกำที่มีรสออกเปรี้ยว และหนามจะแข็งกว่าสละเนินวงศ์ การปลูกสละโดยทั่วไปแล้ว ต้องมีการบำรุงรักษาตลอด ด้วยการใส่ปุ๋ย 16 ปุ๋ย 24 หรือใส่มูลไก่ก็ได้ เมื่อสละออกดอก ชาวสวนจะมีวิธีการช่วยผสมดอก เพื่อให้สละออกผล โดยนำดอกหรือเกสรตัวผู้ที่บานมาจากต้นอื่นใส่ถุงพลาสติก แล้วผสมด้วยยาฆ่าแมลงลงไปเล็กน้อยคลุกให้เข้ากัน จากนั้นจึงนำไปครอบใส่ผสมกับดอกหรือเกสรตัวเมีย แล้วเขย่าให้เข้ากัน เพื่อให้เกิดการผสมเกสร การจะแสดงสัญลักษณ์ให้เห็นว่าดอกนี้ผ่านการผสมเรียบร้อยแล้ว ก็ใช้หนามของสละมาติดไว้ ซึ่งต้องทำด้วยวิธีการเดียวกันนี้กับดอกอื่น ๆ จนหมดทั้งสวน

โดยปกติแล้วสละจะให้ผลตลอดทั้งปี จะเว้นช่วงบ้างก็ประมาณ 3-4 เดือน หลังเดือนธันวาคมที่สละให้ผลแล้ว ชาวสวนจะใช้ช่วงเวลานี้ดูแลเอาใจใส่ในการตัดแต่งกิ่ง ใส่ปุ๋ย ซึ่งสละเป็นพืชที่ต้องใส่ปุ๋ยทุกเดือน ทั้งปุ๋ยคอก ปุ๋ยเคมี ฉีดยาเพื่อฆ่าเชื้อรา ใส่ฮอร์โมนเพื่อเร่งดอก สารเคมีและยาฆ่าแมลง เมื่อมีหนอน แมลงวันทองมาเจาะผลสละ การปลูกสละจึงจำเป็นต้องใช้เงินทุนในการดูแลรักษาค่อนข้างมากและตลอดทั้งปี ต้องให้น้ำทุก 3 วัน ซึ่งสละต้นหนึ่งจะมีอายุอยู่ได้ประมาณ 10 ปี หลังจากนั้นก็จะค่อย ๆ ให้ผลผลิตน้อยลง ชาวสวนจึงต้องตัดโค่นทิ้ง แล้วนำต้นใหม่มาปลูกแทนระหว่างต้นเดิม เพื่อให้โตทันให้ผลพอดีกัน

การเก็บผลสละไปขายนับได้ว่าเป็นงานที่ยากลำบากพอสมควร เนื่องจากต้นสละเป็นไม้ผลที่ต้นมีแต่หนาม ชาวสวนต้องระมัดระวังอย่างมาก บางรายไม่เลือกที่จะปลูกสละเพราะกลัวหนามของมัน การเก็บผลสละถ้าเป็นสวนเล็ก ๆ ชาวสวนจะเก็บผลผลิตเอง แต่หากเป็นสวนใหญ่ ๆ มีสละเป็นพันต้น จะต้องมีการจ้างแรงงานเก็บผลสละ เพื่อส่งขายได้ทันทั้งการขายส่งที่ตลาดสตาร์และตลาดในกรุงเทพฯ หรือขายปลีกที่ตลาดตะพง หรือบางตลาดในตัวเมืองระยอง

ราคาผลสละที่ขายกัน เมื่อ 10 ปีที่แล้ว เป็นผลไม้ที่มีราคาสูงมาก คือกิโลกรัมละ 120 บาท หรือในช่วงต้นฤดู จะขายได้กิโลกรัมละ 80 บาท แต่เมื่อมีการขยายพื้นที่ปลูกมากขึ้น ได้ส่งผลให้ราคาลดลงในปัจจุบัน คือราคาอยู่ระหว่าง 20-30 บาท ในขณะที่พ่อค้าแม่ค้านำไปขายต่อในราคากิโลกรัมละ 50-60 บาท แต่อย่างไรก็ตามชาวสวนที่ปลูกสละก็ยังถือว่าเป็นราคาที่ชาวสวนพอใจ และเห็นว่าเป็นผลไม้ที่สร้างรายได้ให้กับชาวสวนด้วย

กระท้อน

สภาพภูมิอากาศที่เหมาะสมกับกระท้อนคือ พื้นที่ที่น้ำท่วมไม่ถึงและมีการระบายน้ำได้ดี การปลูกกระท้อนโดยทั่วไปของชาวสวน จะปลูกจากกิ่งพันธุ์ที่ซื้อมาแล้วจึงใช้วิธีการติดตาจากต้นพันธุ์หรือต้นแม่ซึ่งมีความสมบูรณ์ โดยเลือกกิ่งพันธุ์ที่มีตาสมบูรณ์อายุไม่มากเกินไป แล้วนำมาติดตากับต้นเม็ด ซึ่งเป็นต้นกระท้อนที่เพาะพันธุ์ขึ้นมาจากเมล็ดกระท้อนพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งจะเป็นต้นกระท้อนพันธุ์ที่แข็งแรงกับตาของพันธุ์ดีที่ชาวสวนได้นำมาทาบกิ่งติดตากับต้นของตนเองแล้ว จากนั้นดูแลรดน้ำประมาณ 45 วัน ตาที่ติดไว้จะแตกยอดจากตา พันธุ์กระท้อนที่นิยมปลูกกันมากและขายได้ราคาดีมีอยู่ด้วยกัน 2 พันธุ์คือ พันธุ์ปุยฝ้าย และพันธุ์อีหล้า การขยายพันธุ์ของชาวสวนจึงไม่ค่อยมีการซื้อขายกิ่งพันธุ์กัน แต่จะใช้วิธีการติดตา

เมื่อต้นกระท้อนโตขึ้นชาวสวนต้องตัดแต่งกิ่ง (หรือแม้แต่หลังจากให้ผลแล้วด้วย เพื่อความสะดวกในช่วงการเก็บผลผลิต) จนให้ผลได้ ประมาณช่วงดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคม นอกจากนั้นยังต้องระวังไม่ให้เกิดโรค หากเป็นโรคแล้ว จะทำให้ผลเบา เนื้อข้างในจะโปน เบา คือแม้ว่าผลจะมีขนาดเท่ากันแต่ว่าน้ำหนักไม่เท่ากัน โดยจะต้องคอยสังเกตที่ผลจนกระทั่งผลเป็นสีเขียวขี้ม้ากลายมาเป็นสีน้ำตาล ชาวสวนจะต้องห่อผลกระท้อนซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก นอกจากจะมีวัตถุประสงค์เพื่อไม่ให้มีแมลงมาเจาะผลกระท้อนแล้ว ยังจะช่วยให้ผลกระท้อนที่เตรียมเก็บขายมีสีสวยงาม น่ารับประทาน คือสีจะออกเหลืองแก่ บ่งบอกถึงความแก่หรือสุกของผล สามารถรับประทานได้ ซึ่งชาวสวนมักจะเลือกห่อเฉพาะผลที่มีขนาดใหญ่สามารถขายได้ราคา โดยขั้นตอนการห่อผลกระท้อนมีดังนี้คือ

1 ก่อนจะห่อผลกระท้อน ต้องฉีดยาฆ่าแมลงที่ต้นกระท้อนก่อน หลังจากนั้น 2 วัน จึงใช้กระดาษห่อที่ผล ซึ่งจะใช้กระดาษที่มีลักษณะเหมือนกระดาษปูนสีน้ำตาล มีความหนาทึบแสงที่สามารถจะกันแมลงมาเจาะผลกระท้อนกันแสงแดด และกันน้ำฝนได้เป็นอย่างดี ภายหลังจากห่อแล้ว เมื่อผลแก่สีผลจะสวยงามกลมกลืนกันทั้งผล

2 เมื่อห่อผลกระท้อนได้สักระยะหนึ่ง ชาวสวนจะคอยเปิดก้นถุงที่ห่อผลกระท้อน เพื่อดูว่าผลแก่เพียงพอที่จะเก็บขายได้หรือยัง เพราะผลกระท้อนที่ออกรุ่นเดียวกันจะแก่หรือสุกพร้อมกัน ดังนั้นหากผลใดผลหนึ่งมีสีเหลืองแก่ แสดงว่าผลรุ่นนั้นจะแก่พร้อมที่จะเก็บขายได้ทั้งต้นพร้อมกัน

แต่อย่างไรก็ตาม กระท้อนต้นหนึ่งมักจะให้ผลในคราวเดียวหลายรุ่นที่ออกไม่พร้อมกันอย่างน้อย 2 รุ่น ชาวสวนจึงใช้เทคนิควิธีการห่อผลกระท้อนที่แตกต่างกัน โดยเลือกใช้เชือกสีแตกต่างกันในการผูกปากถุงหรือห่อผลกระท้อนคนละรุ่นกัน เพื่อความสะดวกและคัดแยกเวลาเก็บผล

เพื่อขาย "...*เราก็ต้องดูว่าเนี่ยะต้นเนี่ยะเราห่อก่อน พอห่อก่อนนี่หมายความว่าอันนี้มันจะแลดูแก่มากก่อนนะ เราห่อก่อนเราก็จำเข้าไว้ พอประเดี๋ยวเราเก็บเราก็อันไหนเราห่อก่อนคือเราเก็บก่อนอันไหนห่อทีหลัง ก็คือเลื่อนไป...*" และการห่อผลกระท้อนหากชาวสวนไม่มีเวลาห่อเองจะต้องจ้างแรงงานเขา ตกวันละประมาณ 150 บาท

เทคนิควิธีการเก็บผลกระท้อนของชาวสวน จะใช้ขอบกระด้ง โดยนำผ้ากระสอบมาเย็บที่ขอบของกระด้งให้ตึงพอประมาณ เป็นเหมือนถุงคอยรองรับผล เมื่อคนเก็บผลกระท้อนโดยใช้บันไดปีนขึ้นไปบนต้นแล้ว จะใช้มีดกรรไกรยาว ๆ ที่มีลักษณะเหมือนปากคีบ อยู่ที่ขอบกระด้งคีบตรงกิ่งก้านเหนือผลให้ผลตกลงมาที่ถุงกระสอบที่คอยรองรับอยู่ แล้วจึงโยนให้คนที่อยู่ข้างล่างคอยรับแล้วใส่ลงไปในเข่งเตรียมตัวส่งขายได้ ที่สำคัญคืออย่าให้ผลตกหล่นลงพื้น เพราะจะทำให้คุณภาพของผลเสียไป

ราคากระท้อนเมื่อก่อนที่เพิ่งเริ่มปลูกกัน โดยเฉพาะพันธุ์ปุยฝ้าย ลูกใหญ่ ๆ สีสวยน่ารับประทาน จะขายได้ถึงราคากิโลกรัมละ 30 กว่าบาท อย่างปลูกกระท้อน 5 ไร่ ปีหนึ่งจะได้ถึง 300,000 กว่าบาท ช่วงแรกเคยได้ 2-3 ปี ติดต่อกัน ราคาสูง ๆ เคยขายได้ราคากิโลกรัมละ 70 บาท แต่ในปัจจุบันราคาที่ว่าสูงนั้นจะอยู่เพียงกิโลกรัมละประมาณ 12-13 ถึง 16 บาท เท่านั้นเอง หรือการขายปลีกให้กับนักท่องเที่ยวที่ตลาดตะพง ยกเว้นกระท้อนที่ออกนอกฤดูกาล หรือต้นฤดูกาลราคาจะสูง ส่วนราคาช่วงที่กระท้อนออกมามาก ๆ พร้อมกัน ชาวสวนจะขายได้เพียงกิโลกรัมละ 7-8 บาท อย่างมากก็แค่ 10 บาท ตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการขายส่งที่ตลาดสตาร์หรือขายส่งไปยังตลาดในกรุงเทพฯ เช่น ตลาดไท

ลองกอง

วิธีการปลูกลองกอง ชาวสวนจะใช้วิธีการทาบกิ่ง ติดตากับต้นพันธุ์ที่นิยม ประมาณ 3-6 เดือน รากของต้นใหม่ก็จะแข็งแรง แล้วจึงนำไปปลูก โดยปลูกในที่ที่ไม่อยู่กลางแสงแดดจนเกินไป ชาวสวนมักจะปลูกแซมหรือระหว่างต้นทุเรียน มังคุด ซึ่งเป็นไม้ใหญ่ ให้ร่มเงาแก่ลองกองได้ ระยะห่างการปลูกประมาณ 4 เมตรต่อต้น ไม่ควรให้แน่นจนเกินไป เพราะเมื่อโตแล้วจะเบียดแน่นกันเอง ลองกองชอบความชุ่มชื้น เพราะเดิมแล้วลองกองเป็นไม้ป่าเมื่อนำมาปลูกในสวนก็สามารถเจริญเติบโต แต่ต้องรักษาสภาพความชุ่มชื้นสูง และดินที่มีความอุดมสมบูรณ์ไว้

พันธุ์ลองกองนั้น ชาวสวนนำมาจากทางจังหวัดจันทบุรี และทางภาคใต้ เมื่อประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา และได้รับความนิยมอย่างมากในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะพันธุ์ที่มาจากทางใต้ คือ พันธุ์ตันหยงมัส เป็นลองกองที่มีเนื้อแห้ง ไม่มีน้ำ มีรสหวานน่ารับประทาน และผลสวย มีขนาด

ใหญ่ ผิวสีเหลืองนวล ส่วนพันธุ์ลองกองน้ำเนื้อจะเละ ผู้บริโภคไม่นิยมรับประทาน จึงมีราคาถูก อีกพันธุ์หนึ่งคือพันธุ์ลองกองแก้ว ที่เนื้อจะนิ่มคล้ายลางสาด โดยทั่วไปแล้วชาวสวนจะให้ปุ๋ยก่อนลองกองจะออกดอก เพื่อเร่งให้ตาดอกสมบูรณ์ และเมื่อช่อออกแล้วต้องช่วยผสมเกสรด้วย

การเจริญเติบโตของต้นลองกอง หลังจากปลูกแล้ว ประมาณ 4-5 ปี ลองกองจะเริ่มให้ผล แต่ต้องให้น้ำเพื่อความชุ่มชื้นตลอดทั้งปี และดินสามารถระบายน้ำได้ดี โดยทั่วไปแล้วจะให้ผลปีละ 1 ครั้ง แต่เทคนิควิธีการของชาวสวนที่จะทำให้ลองกองออกผลนอกฤดูได้คือ ก่อนแทงช่อประมาณ 2 เดือน ต้องทำให้ต้นลองกองขาดน้ำมาก ๆ จนต้นเริ่มเหี่ยว ดูเหมือนใกล้จะตาย จึงเริ่มให้น้ำ ใส่ปุ๋ย ต้นลองกองจะแตกหรือเปิดตาช่อออกมา จากนั้นก็ใช้ยาช่วย เพื่อดึงช่อและตัดแต่งช่อให้มีจำนวนที่เหมาะสมและไม่มากเกินไป

เมื่อผลลองกองแก่หรือสุกประมาณเดือนกรกฎาคมถึงเดือนสิงหาคมก็สามารถที่จะเก็บขายได้ โดยใช้วิธีเก็บผลเป็นช่อ ๆ ซึ่งไม่ยุ่งยาก เพราะลองกองจะออกผลเป็นช่อใหญ่ ๆ มีน้ำหนักประมาณ 1 กิโลกรัม จึงใช้เวลาเก็บไม่นานก็หมดทั้งต้น เพียงแต่ต้องใช้ความระมัดระวังเป็นพิเศษ ไม่ให้ผลบอบช้ำหรือตกหล่น ไม่แตกจากช่อใหญ่ เพราะจะทำให้ขายได้ราคา ดูแล้วน่ารับประทาน ซึ่งจะบรรจุใส่กล่องส่งขาย หรือผูกเป็นช่อขายปลีกแก่นักท่องเที่ยว ก็ขายได้ง่ายกว่าผลที่ร่วง ปัจจุบันในช่วงต้นฤดูชาวสวนสามารถขายได้ราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 60-100 บาท พอถึงช่วงที่ลองกองออกมาพร้อม ๆ กันในปริมาณที่มาก ราคาจะตกเหลือกิโลกรัมละ 20-30 บาท ซึ่งชาวสวนส่วนใหญ่จะพอใจกับราคา ดังนั้นหากสวนใครลองกองสามารถให้ผลผลิตได้มาก ก็จะเป็นรายได้หลักของชาวสวนในแต่ละปีเลย

สวนยาง

ต้นยางในชุมชนแห่งนี้มีมานานแล้ว ในสมัยก่อนเป็นยางพันธุ์โบราณ หรือยางพันธุ์พื้นเมือง โดยปลูกจากลูกยางที่ตกลงมาจากต้น เป็นเหมือนยางป่า ซึ่งยางพันธุ์โบราณนี้ การปลูกยางในช่วงแรกยังไม่มีการติดตา จึงเป็นยางต้นที่เอาเมล็ดหรือลูกยางมาปลูก แต่เดี๋ยวนี้เป็นต้นยางแบบติดตาหมด วิธีการปลูกยางสมัยนั้นเพียงแค่ขุดหลุมแล้วก็ปักกระบอกไม้ไผ่เป็นล็อก เพื่อจะให้แนวแถวมันตรง ชาวสวนที่เลือกทำสวนยางมักจะเลือกแปลงพื้นที่ที่ไม่สามารถจะเจาะน้ำได้ หรือมีทุนน้อยเนื่องจากการปลูกยางจะลงทุนน้อยกว่าทำสวนผลไม้ เพราะไม่ต้องลงทุนขุดบ่อน้ำ โดยชาวสวนต้องรอเวลาประมาณ 10 ปี ถึงจะสามารถกรีดยางได้ ระหว่างนั้นจะมีการปลูกพืชบางชนิดเพื่อสร้างรายได้ เช่น ปลูกกล้วยน้ำว้า แต่พอขึ้นปีที่ 4 ชาวสวนจะไม่ปลูกพืชแซมแล้ว เพราะต้นเริ่มโตมาก มีใบหนา ทำให้แดดส่องไม่ถึงต้นไม้ที่ปลูกแซมลงไป จะต้องรอให้จนถึงปีที่ 10 จึง

เริ่มกรีดยาง เมื่อก่อนไม่มีการขายน้ำยาง ชาวสวนจะกรีดยางแล้วทำแผ่นกันเอง สมัยนั้นต้องทำแผ่นยาง บางจุดก็มีโรงรมยางเลย เพื่อพร้อมที่จะขายส่งออก ตอนใกล้เริ่มจะกรีดยางคนงานจะเปิดหน้าผิวต้นยางก่อน กะระยะจากดินขึ้นมาประมาณหนึ่งเมตรครึ่งแล้วจึงกรีด เมื่อก่อนเปิดเพียงครึ่งต้น เดี๋ยวนี้พัฒนาแล้วสามารถเปิดได้ถึง 3 ส่วน การกรีดจะเริ่มในช่วงกลางคืนประมาณตี 2 อุปกรณ์ที่สำคัญคือ มีด แล้วใช้แก๊สจุดไฟที่ติดหัวไว้ที่ศรีษะเวลากรีด ปัจจุบันหันมาใช้แบตเตอรี่กับหลอดไฟฟ้าแทนแล้ว

ในการเก็บน้ำยางต้องรอให้น้ำยางหยุดย้อยแล้วถึงจะเก็บ พอได้น้ำยางมาแล้วจะนำไปกรองให้สะอาด เพราะชาวสวนกรีดยางในตอนเช้า ถ้วยที่รองรับน้ำยางอาจจะสกปรกมีขยะหรือมีอะไรเจือปน จากนั้นจะใช้ตะแกรงทองเหลืองกรองน้ำให้สะอาดแล้วเอามาทำแผ่น แล้วก็ใช้น้ำกรดมาผสม ถ้าหากใส่น้ำกรดไม่มากจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง กัดเป็นแผ่น ๆ เมื่อได้เป็นแผ่นมาแล้วนำไปรีดให้บางโดยใช้เครื่องรีด พอได้แผ่นแล้วจึงนำไปผึ่งลง รอจนแผ่นยางแห้งแล้วมารมควันอีกทีหนึ่ง ถ้าบางแห่งที่มีจำนวนมากจะมีโรงรมยาง ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่ชาวสวนเพราะรมยางแล้วจะเก็บไว้กี่เดือนก็ได้

บ้านที่มีเตารมยางมักจะรมประจำจะไม่มีเวลาว่าง บางทีไปซื้อของคนอื่นมารม ถ้ารมสุกแล้วยางมันจะใสออกสีน้ำตาล ถ้าไม่สุกมันจะเป็นจ้ำ ๆ ไม่สุก กระบวนการเรียนรู้การทำสวนยางใช้แบบความจำต่อ ๆ กันมา และถ่ายทอดกันมาแบบปากต่อปาก “*สิ่งต่าง ๆ แบบนี้เรียนรู้กันได้ บ้านใครเขาทำเราก็ไปดูได้ สมัยนั้นเครื่องไม้เครื่องมือ กระป๋องอะลูมิเนียมอะไรยังไม่มี ต้องใช้ไม้แผ่นมาทำเป็นรางเหมือนกับรางหมู และก็คั่นกลางได้ 2 แผ่น สมัยนี้ทันสมัย มีเครื่องกระแทก ป้อนทีเดียวออกเป็นลายเลยเดี๋ยวนี้*” สำหรับต้นยางแก่แล้วสมัยนั้นไม่ได้เอาไปทำอะไรเลย เผาไฟ หมดอายุนี่ก็โค่นแล้วก็เผา ผิดกับปัจจุบันที่นำไปทำเฟอร์นิเจอร์ขายได้ราคาดี

ปัจจุบันไม่นิยมปลูกยางพันธุ์โบราณแล้ว แต่เป็นพันธุ์ที่องค์การส่งเสริมการทำสวนยางมาแนะนำให้ปลูก ชาวสวนเรียกว่า ยางพันธุ์ ซึ่งยางพันธุ์ส่วนใหญ่นำมาจากทางภาคใต้ เป็นพันธุ์ให้น้ำยางมากกว่าพันธุ์โบราณ

รูปแบบการทำสวนยางในชุมชนแห่งนี้ มีด้วยกัน 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ

1. รูปแบบที่ชาวสวนลงทุนเองทั้งหมด ตั้งแต่พันธุ์ยาง ปุ๋ย ยาฉีดฆ่าหญ้า

2. รูปแบบที่องค์การส่งเสริมการทำสวนยางให้ความช่วยเหลือ ซึ่งชาวสวนจะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด เช่น ต้องมีพื้นที่ตามลักษณะ และขนาดที่กำหนดต้องมีการปลูกยางพันธุ์โบราณก่อน แล้วซื้อยางพันธุ์ที่เจ้าหน้าที่เกษตรแนะนำ โดยพันธุ์ยางจะถูกจัดเตรียมไว้เป็นชุด เป็นกิ่งที่ตัดเป็นท่อน ๆ ยาวประมาณ 1 คืบ แล้วนำกิ่งพันธุ์นั้นมาทาบกับต้นยางโบราณที่ปลูกเตรียมไว้

แล้วสำหรับเป็นตอ โดยทาบได้ต้นละกิ่ง ซึ่งชาวสวนที่ขอรับการสนับสนุนจะได้รับเงินทุน และสิ่งของ เช่น หากมีพื้นที่ประมาณ 50 ไร่ จะได้รับเงินทุนงวดแรกประมาณ 5,800 บาทต่อไร่ โดยเงินทุนงวดแรกนี้ นำมาใช้จ่ายเป็นค่าจ้างขุดหลุม การเตรียมพื้นที่ปลูกยางพันธุ์พื้นเมือง งวดต่อมาก็จะเป็นค่าปุ๋ย และค่ายาฉีดหญ้า แต่อย่างไรก็ตามหากขอรับเงินทุนสนับสนุนมาก ก็ต้องใช้คืนภายหลังมากเช่นกัน

"...ยางพันธุ์ที่ชาวสวนปลูกจะเริ่มกรีดยางได้เมื่ออายุประมาณ 7 ปี การกรีดยางจะสูงจากพื้นประมาณเมตรกว่า ๆ ต้นหนึ่งจะกรีดยางได้ 3 ด้าน โดยกรีดทีละด้านและกรีดลงมาเรื่อย ๆ ประมาณ 5 ปี ก็ถึงดินแล้วค่อยเปิดใหม่ การกรีดยางนิยมกรีดในช่วงเช้ามืด เพราะอากาศดีและได้น้ำยางมาก ในช่วงเวลาที่ยางผลัดใบจะต้องหยุดกรีด เพราะไม่มีน้ำยางพอ และในการกรีดยางจะไม่นิยมกรีดในหน้าฝน เพราะน้ำฝนที่ตกลงมาจะทำให้กรีดยางไม่ได้ การกรีดยางชาวสวนส่วนใหญ่จะเรียนรู้การกรีดยางจากการฝึกฝนกันเอง..."

การทำสวนยางในปัจจุบัน ชาวสวนมักจะไม่ได้ทำเอง แต่จะเป็นการจ้างแรงงาน เช่น การจ้างคนดูแลสวน จ้างแรงงานมากรีดยาง และนำน้ำยางไปขาย ส่วนใหญ่จะจ้างแบบยกครอบครัวมาสร้างที่อยู่อาศัยกันในสวนเลย โดยตกลงแบ่งค่าจ้างกันกับเจ้าของสวน ในสัดส่วน 60 : 40 คือเจ้าของสวนจะได้ 60% คนงานที่รับจ้างได้ 40% ซึ่งจะมีการกรีดยางทุกวัน แล้วเอาน้ำยางใส่ถัง 200 ลิตร ขายเป็นน้ำยางสด โดยเจ้าของสวนจะเป็นผู้นำไปขายกับทางโรงงานและพ่อค้า แต่ทางโรงงานจะเป็นผู้กำหนดราคาน้ำยาง ตามเกณฑ์การวัดเปอร์เซ็นต์ยาง ทำให้ชาวสวนมักจะเสียเปรียบโรงงาน แต่หากขายเป็นยางแผ่นจะไม่มีปัญหานี้ ซึ่งชาวสวนจะเสียเวลามากในการทำตั้งแต่เช้า ชาวสวนจึงนิยมขายเป็นน้ำยางสดมากกว่า

ทั้งนี้ ชาวบ้านบอกว่าราคายางมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ มันขึ้น ๆ ลง ๆ ตลอด พ่อค้าที่คุ้นเขาก็มีเครื่องมือมาเอาเอง ถ้าไม่มีเราก็ไปส่งเขา สมัยนั้นเขามีรถบรรทุกมาเอา แต่จริง ๆ แล้วพวกที่ซื้อยางที่ไม่มีเตารม จะมีรถจักรยานพ่วงทีละร้อยกว่ากิโลกรัมไปขายตามร้านที่รับซื้ออีกที และชาวสวนกำหนดราคาเองไม่ได้ มันต้องตามราคาตลาด ปีก่อนนี้ราคายางพารามันต่ำ โดยจะต้องแบ่งให้คนกรีด คือ 10 ส่วนนี้จะต้องให้เขาไป 4 ส่วน เราเอาไว้ 6 ส่วน แต่ถ้ายางไม่ดีต้องแบ่งครึ่งกัน เพราะว่าน้ำยางไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร และคนกรีดเริ่มคล้าย ๆ จะเล่นตัว แต่ว่าปีนี้ราคาดีคนกรีดเลยมีกำลังใจขึ้นมา ถ้าคนกรีดขยัน เจ้าของก็ได้มาก ส่วนมากปลูกกันมานานเกือบ 40 ปีโค่นไป 2 ครั้งแล้ว เวลาบำรุงจะต้องทำหญ้าร่องในร่องให้ดี และใส่ปุ๋ยปีละ 2 ครั้ง และเยอะมาก ต้นหนึ่งก็ราว ๆ 1 กิโลกรัม รวมแล้วใช้ปุ๋ยเป็น 100 ตัน ในแต่ละปี กระสอบละ 50 กิโลกรัม ราคา 300 บาท ตกกิโลกรัมละ 6 บาท จะต้องทำแถว จ้างคนช่วยกวาดแถว ทำแถวแนวใบด้วย เพราะว่า

กลัวไฟป่าในช่วงหน้าแล้ง บางครั้งประสบกับโรคหน้าตาย โดยผิวต้นยางพาราจะเป็นสะเก็ดหนา ๆ แข็ง ๆ มีน้ำยางปีหนึ่งเพียง 10 เปอร์เซ็นต์ วิธีแก้มีบริษัทหลายแห่งเสนอปุ๋ยชีวภาพ และปุ๋ยมูลค้างคาว ส่วนยาฉีดจะฉีด 2 วันเว้นวัน ไม่เหมือนยางสมัยโบราณ ยางพื้นเมืองกรีดทุกวัน อันนี้ยางพันธุ์ เมื่อกรีดได้จะไปขายที่ตำบลกระเฉด มีพ่อค้าในหมู่บ้านรับไปส่งต่อมีจำนวนเท่าไรก็รับเอาหมด เต็มเที่ยวได้ 20 ถัง ถึง 30 ถัง ปัจจุบันนี่กิโลกรัมละ 26 บาท 50 สตางค์ แต่เราจะต้องแบ่งคนกรีดร้อยละ 60 ต่อ 40

ปัญหาในระยะหลังคือ ต้องฉีดยาเพราะสู้ไม่ไหว ต้นมันสูง ใบอ่อนออกมามันจะหล่นร่วงลงมาหมดเลย ยกเว้นบางปีถ้าฝนตกชุก และมีปัญหาในเรื่องใบอ่อนมีโรคแมลงรบกวน อีกทั้งมีคนฉวยโอกาสลักลอกหน้ายางเอาไปขาย โดยมากคนจน ๆ ทั้งนั้น จะไปขโมยหน้ายางที่กรีดเสร็จแล้ว ฉีกเป็นต้น ๆ วันหนึ่งก็ 2-3 กิโลกรัม ไปขายกิโลกรัมละ 12 บาท มันทำให้น้ำยางไม่ค่อยออกมา คือถ้าเรากรีดแล้วมันจับกันไว้เฉยนะ คืออากาศจะไม่แทรกเข้าไป ทีนี้หน้ายางถูกลอกไปแล้วมันก็แทรกซึ น้ำยางมันจะแห้งแข็งมากขึ้น ผิวแห้ง กรีดยางไม่ออก ขณะนี้มีแผลเกือบทุกต้น เพราะว่าคนจนมันมีหลายคน เวลาไปเจอกันเจ้าของสวนก็ขอร้องไม่ให้ทำ แต่ไม่รู้จะพูดอย่างไร เพราะรู้ว่าเขาไม่มีจะกิน

การปลูกยางพาราเป็นหนึ่งในอาชีพหลักของชาวสวนในจังหวัดระยองที่มีการกรีดยางพาราอย่างแพร่หลายเหมือนกับภาคใต้ แต่เกษตรกรยังมีปัญหาเกี่ยวกับการขายน้ำยางพาราเรื่องการตีเปอร์เซ็นต์ของพ่อค้าคนกลาง ทำให้ชาวสวนส่วนใหญ่เสียเปรียบ เพราะไม่มีเครื่องวัดเป็นของตนเอง แม้ว่าจะมีการรวมกลุ่มเป็นสหกรณ์ก็ตาม แต่ชุมนุมสหกรณ์ยังไม่ยอมซื้อเป็นของส่วนกลาง โดยอ้างว่ามีราคาแพง

การรวมตัวยังเป็นปัญหาของกลุ่มเกษตรกรชาวสวนยางในชุมชน ในอดีตเคยรวมตัวกันแต่ไม่คืบหน้า เช่น สมมุติว่า เกษตรกรหลายรายไม่มีทุน ขั้นแรกจึงจะต้องจัดตั้งกลุ่มกันขึ้นมาก่อน ธรรมดาคนที่เขาเอาน้ำยางมา จำนวน 100-200 กิโลกรัม หรือจำนวน 30-50 กิโลกรัม ถ้าเขาไปขายให้พ่อค้า พ่อค้าจะจ่ายเงินให้กลับบ้านได้ทันที แต่พอมารวมตัวกัน มาถึงก็ชั่งน้ำยางและลงทิ้งไว้ เงินเขาก็ไม่ได้คืนไป บางเจ้าลูกน้องก็ติดตามมา เพราะจะขอรับเงินวันนี้ ซึ่งสมาคมไม่มีเงินให้ ไม่รู้จะเอาทุนที่ไหนมาจ่าย ไม่มีเงินหมุนเวียนสำรอง อีกทั้งยังมีเรื่องเกี่ยวกับพ่อค้าอีก แม้ว่าเดี๋ยวนี้จะมีการโทรคุยนัดกันให้มาดูยางที่สวนว่ากี่เปอร์เซ็นต์จะได้ราคาเท่าไร โดยยางชั้น 1 ได้เท่าไร ยางชั้น 2 ได้เท่าไร และยางชั้น 3 จะได้เท่าไร บางครั้งมีการตกลงราคากันอย่างดี แต่พ่อค้าไม่มาขนยาง เมื่อนำยางมากองรอแล้ว กรรมการก็มานั่งเฝ้า สมมุติเขาให้ 20 บาท สำหรับยางชั้น 1 ยางชั้น 2 ให้ 18 บาท บางทีตกลงกันแล้วแต่กลับไม่มาเอา ทั้งนี้พวกพ่อค้าจะรู้กันหมดและมี

การรวมตัวกันดีกว่าคนขาย มีบริษัทไหน ยางอยู่ที่ไหน มีปริมาณมากน้อยเพียงใด กำหนดให้ซื้อราคาเท่านั้น บริษัทต่าง ๆ จะฮั้วกันปิดล้อมเกษตรกร ทำให้มันอยู่ในขนาดและราคาที่ต้องการ ขณะที่ผู้ที่รวมกลุ่มขายก็อยากให้ผลประโยชน์ตกกับสมาชิกให้มากที่สุด แต่ก็ไม่สามารถดำเนินการให้เป็นไปตามนั้นได้ เพราะถูกกดราคา

นอกจากนี้ยังมีปัญหาการตีเปอร์เซ็นต์ยางต่ำ ซึ่งชาวบ้านจะทราบดีถึงปัญหานี้ เพราะมีเกษตรกรบางคนเคยทำงานซื้อยางให้กับบริษัทปักษ์ใต้มาหลายปี ซึ่งมีการกำหนดเปอร์เซ็นต์ยางของเกษตรกร เช่น ประมาณ 50 หรือ 70 (100 ไม่มี) โดยจะขึ้นอยู่กับการตีค่า บางครั้งตีค่ากองนี้ 70 กองนี้ 60 และ 55 เป็นต้น แต่ทีนี้พอมาถึงกลุ่มพ่อค้าในปัจจุบัน กลับไม่ตีราคาอย่างที่เกษตรกรบางคนคาดการณ์ไว้ โดยมีการตีเปอร์เซ็นต์ต่ำมาก เช่น น้ำยางถังนี้ 31 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งตามปกติการวัดเปอร์เซ็นต์น้ำยางมีขั้นตอนการทำคือ เมื่อนำน้ำยางไปแล้ว พ่อค้าก็จะกวนให้ดี ตักออกไปเทใส่ถัง แล้วก็เอามารีดเป็นแผ่นเล็ก จากนั้นก็เอาไปอบ แต่ก่อนนั้นการอบใช้เวลาประมาณหนึ่งชั่วโมง โดยนำน้ำยางไปไม่นาน เมื่อลงปุ๊บก็จะตักเอาไปทำเปอร์เซ็นต์ ไม่นานผลจะออกมาแล้วว่าเปอร์เซ็นต์น้ำยางของเกษตรกรรายนั้นได้เท่าไร จึงจ่ายเงินกัน แต่ในปัจจุบันพ่อค้าบอกต้องอบเป็นหนึ่งคืนหรือสองคืน ซึ่งถือว่านานไปและคิดเงินได้ช้า

การรับซื้อยางในเขตตำบลนาตาขวัญจะมีพ่อค้ารายใหญ่จากหาดใหญ่มาเปิดกิจการรับซื้อยางพารา มีทั้งร้านยาง ร้านทำน้ำกรด รวมอยู่ที่นี่หมดเลย แต่ทว่าโรงน้ำกรดกลับมีปัญหากับชาวบ้าน เพราะตั้งอยู่ใกล้กับสวนยางของชาวบ้าน กลิ่นไอที่ระเหยออกมาโดนต้นยางทำให้เสียคุณภาพ และเคยมีการฟ้องร้องให้ชดใช้ค่าเสียหายกันไปแล้ว

ต่อมาองค์การสงเคราะห์การทำสวนยางของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ให้งบประมาณมาจำนวน 3 ล้านบาท สำหรับให้กลุ่มเกษตรกรดำเนินการเอง มีเครื่องมือและอุปกรณ์ทุกอย่างพร้อม ทั้งที่ตากยาง ที่รีดยาง โรงอบ มีเตา 5 เตา แต่ทว่ากลับไม่สามารถดำเนินการได้ เพราะปัญหาการรวมตัวของเกษตรกรในชุมชน เมื่อรัฐเปิดโอกาสสนับสนุนให้เกษตรกรทำกันเองแล้ว กลับกลายเป็นว่าแต่ละคนกลัวจะเสียเปรียบกันเอง ทั้งที่ผ่านมาได้เสียเปรียบให้กับพ่อค้าคนกลางมาตลอด แม้ว่าจะมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาบริหารกันเอง แต่ไม่ประสบความสำเร็จ ในตอนประชุมก็ตกลงกันว่าสมาชิกทุกคนจะขายให้อย่างพร้อมเพรียง แต่พอเอาเข้าจริงก็ไม่ยอมขายให้ เวลาตัวแทนกลุ่มไปเก็บน้ำยางดิบก็พบว่าเกษตรกรบางคนได้ขายให้แก่พ่อค้ารายอื่นไปแล้ว ทั้งนี้เพราะเหตุว่าจะต้องเก็บเป็นน้ำยางดิบ ถ้าเอาไปใส่ถังมันจะมีการเจือปนแอมโมเนียแล้วใช้ไม่ได้ ทีนี้ชาวสวนก็เลยต่างคนต่างไปขายกันเอง ซึ่งมีการพยายามดำเนินการทำกันอยู่ 2 ครั้ง แต่ยังไม่

สำเร็จ กรรมการที่ตั้งขึ้นจึงไม่มีความหมาย ปัจจุบันจึงยกอุปกรณ์ทั้งหมดให้องค์การบริหารส่วนตำบลนาตาขวัญไปดำเนินการต่อไป

การเสียเปรียบดังกล่าวเป็นเพราะกลุ่มเกษตรกรไม่ใกล้ชิดกัน ไม่เคยมาประชุมตกลงกันก่อนว่า น้ำยางหนแรกและหนที่สอง หรือว่าเดือนแรกกับเดือนที่ 2 มีเปอร์เซ็นต์ขนาดไหนทำให้พ่อค้าเข้ามาหาเกษตรกรโดยตรง มาหาแบบพวกใครพวกมัน รวมทั้งเกษตรกรหลายรายต่างกำหนดมาตรฐานเปอร์เซ็นต์น้ำยางดิบของตนสูงเกินพอดี เช่น นาย ก. วัดเปอร์เซ็นต์ได้ 31 แต่ธรรมดามันจะอยู่ในเกณฑ์ประมาณ 27-28 ทำให้เพื่อนคนอื่นอิจฉาจึงกำหนดของตนเองสูงไปด้วย ทั้งที่มาตรฐานไม่ถึง เช่น บอกว่าของตนเปอร์เซ็นต์ 32 หรือ 37 ทีนี้พอตอนขายก็ไม่รู้กันเพราะไม่เคยคุยกัน ไม่เคยพบกัน จึงเกิดปัญหาต่างคนต่างขาย เพราะต่างกำหนดเปอร์เซ็นต์ของตนตามที่คาดกันเอง

นอกจากนี้เกษตรกรบางรายยังมีปัญหากับบริษัทเอกชนที่มารับซื้อ โดยหลายรายกล่าวว่า ตนเองเสียเปรียบ เพราะว่าบริษัทเอาถังบรรจุน้ำยางดิบขนาดประมาณ 3-4 กิโลกรัม ไปให้เกษตรกร แต่จะใส่แอมโมเนียลงไปก้นถัง ซึ่งน้ำยางที่ถูกแอมโมเนียแล้ว กว่ามันจะใสจะกินเวลานาน และเมื่อมีการตักน้ำยางดังกล่าวนั้นไปทำเปอร์เซ็นต์ ส่งผลให้เปอร์เซ็นต์ออกมาต่ำหรือน้อย ขณะที่น้ำยางสดที่มาจากสวนและยังไม่ได้ถูกอะไรเลยมันจะมีความข้นกว่า จึงเกิดการได้เปรียบเสียเปรียบบริษัทที่รับซื้อ ขณะเดียวกันหากเกษตรกรจะเปลี่ยนบริษัทรับซื้อ ก็ยังมีปัญหาเรื่องอื่นตามมา เช่น ปัญหาเรื่องคนงาน โดยเมื่อกรีดยางเสร็จ เกษตรกรก็ต้องทำแผ่นโดยการกวนเพื่อทำแผ่น และต้องนำมารีดอีกที ซึ่งลำบาก หากตักน้ำยางดิบใส่ถังขายจะสบายกว่าและลดขั้นตอน ลดงานไปได้หลายชั่วโมง ตอนขายหากคิดเปอร์เซ็นต์ได้เท่าใดก็ได้ราคาตามนั้น เช่น 27 เปอร์เซ็นต์ จะได้กิโลกรัมละ 27 บาท นอกเหนือส่วนที่เป็นน้ำยางดิบแล้ว ยังมีส่วนที่เป็นเนื้อยางข้น ส่วนมากเป็นสัดส่วน 1 ต่อ 3 กับจำนวนน้ำยางดิบ แต่จะคิดราคาสำหรับเนื้อยางให้เท่า ๆ กับราคาน้ำยางดิบ

ยิ่งไปกว่านั้น ประสบการณ์การขายที่ผ่านมา ทำให้เกษตรกรคาดการณ์ได้ว่า จะเก็บน้ำยางเพื่อนำมาทำยางแผ่นรมควันได้กี่แผ่น เช่น สวนหนึ่งมีเนื้อที่ 20 กว่าไร่ สามารถทำยางแผ่นได้ประมาณ 46 แผ่น แผ่นหนึ่งใช้น้ำยางประมาณ 1.2-1.3 กิโลกรัม ดังนั้นเวลานำน้ำยางไปขายกลุ่มเกษตรกรจะรู้เลยว่ายาง 400 แผ่น จะต้องใช้น้ำยางกี่กิโลกรัม โอกาสที่จะผิดพลาดมีไม่มาก โดยถังที่บรรจุน้ำยาง จะได้ประมาณ 70-75 กิโลกรัม และส่วนมากเกษตรกรจะนำเอาไปขายแก่พ่อค้าทีละ 2-3 ถัง

เรื่องการจ่ายค่าแรงให้คนกรีดยาง โดยมากจะใช้การแบ่งครึ่งกันระหว่างเจ้าของสวนกับคนงาน คนงานเป็นคนมาจากภาคอีสาน เช่น ขอนแก่น สกลนคร ร้อยเอ็ด อายุเฉลี่ยประมาณ 25-30 ปี อายุประมาณ 50 กว่าปีจะไม่มี เนื่องจากสายตาจะมองไม่เห็นเยื่อที่ต้นยางแล้ว จำเป็นต้องใส่แว่นไม่อย่างนั้นจะแลไม่เห็นเยื่อที่ต้นยาง ถ้าไปตัดเยื่ออย่างถูกวิธี น้ำยางจะไหลออกมาดีแล้วน้ำยางจะไหลมาข้น ถ้าปลายมีดบิดเข้าไปนิดเดียว เยื่อจะขาด และน้ำใสจะไหลออกมา ซึ่งไม่ใช่น้ำยาง แต่เป็นน้ำเลี้ยงของต้นไม้ ทั้งนี้ พวกคนงานเหล่านั้นจะอพยพมาทำงานเป็นครอบครัว แต่ในปัจจุบันคนงานกรีดยางเริ่มจะหายากขึ้น เนื่องจากในภาคอีสานก็เริ่มมีการปลูกยางกันมากแล้ว

การเลี้ยงไก่

การเลี้ยงสัตว์ในชุมชนแห่งนี้ มีหลายอย่าง เช่น การเลี้ยงหมู ไก่พันธุ์ และไก่เนื้อ ในปัจจุบันที่ยังมีเลี้ยงกันเป็นฟาร์มขนาดใหญ่ ก็คือ การเลี้ยงหมู มีประมาณ 5-6 ฟาร์ม และที่มีจำนวนมากหน่อยก็คือการเลี้ยงไก่เนื้อ มีประมาณ 15 ราย โดยเลี้ยงกันตั้งแต่รายละเป็นร้อย ๆ ตัว จนถึงเป็นพัน ๆ ตัว

การเลี้ยงไก่เนื้อ เกษตรกรจะทำสัญญากับบริษัท มีบริษัท ซีพี เกษตรซล พนัส จัดสรรกันเป็นโควต้า ตั้งแต่ลูกไก่ อาหารไก่ ยารักษาโรคไก่ ยาบำรุงไก่ โดยผู้เลี้ยงต้องลงทุนทำโรงเรือนเอง ราคาประมาณ 500,000 – 800,000 บาท ขึ้นอยู่กับปริมาณไก่ที่ต้องการเลี้ยง และขีดความสามารถที่จะดูแลได้ทั่วถึง โรงเรือนมีลักษณะเหมือนติดแอร์ โดยใช้ระบบน้ำเข้ามาช่วย แล้วมีพัดลมดูดตรงท้ายโรงเรือน ให้ไอความเย็นจากน้ำดูดผ่านไปยังตัวโรงเรือน เพราะไก่จะชอบอยู่แบบเย็น ๆ โรงเรือนแบบนี้ภาษาของบริษัทซีพีเขาเรียก เล้าอีแว็บ หรือเล้าแอร์ มีผ้ายางสีดำกั้นรอบ แล้วข้างในใช้แพ็คกระดาษตั้งคั้นไว้เป็นล็อค ๆ ขนาด 14 ถึง 20 ห้อง ลักษณะภายในโรงเรือนต้องรักษาความสะอาด โดยการล้างหรือจุ่มเท้ากับน้ำยาที่ผสมไว้ในบ่อซีเมนต์เล็ก ๆ ก่อนเข้าไปในโรงเรือน ซึ่งมาตรฐานต่าง ๆ เหล่านี้จะมีปศุสัตว์มาตรวจให้การรับรองด้วย

ก่อนที่จะมีการนำลูกไก่มาลง ผู้เลี้ยงจะต้องเตรียมโรงเรือนให้พร้อม เช่น ล้างทำความสะอาด ฉีดยาฆ่าเชื้อโรงเรือนให้เรียบร้อยล่วงหน้า 15-20 วัน โดยทางบริษัทจะแจ้งล่วงหน้ามาก่อนว่าจะนำลูกไก่มาลงให้เมื่อใด เมื่อถึงวัดนัด บริษัทจะส่งรถสิบล้อบรรทุกลูกไก่ใส่กล่องมาลงให้ตามจำนวนที่ตกลงกันไว้ โดยมีตารางเวลาให้ผู้เลี้ยงทำตามแบบเป๊ะเสร็จ *“ลงตามล็อค จัดมาให้เสร็จทำตามตารางที่บริษัทกำหนด” “เขาตีตารางให้เราทำทุกอย่าง เราต้องทำตามตารางที่เขาบอก”*โดยการดำเนินการเฉลี่ยให้ไก่เติบโตอยู่กันเป็นล็อค ๆ ที่มีตาข่ายขึงกั้นด้วยเพื่อกันไม่ให้ไก่อยู่

รวมกันจำนวนมากเกินไป และไม่แย่งอาหารกันเวลาให้อาหาร เพราะถ้าไม่กั้นแบ่งเขต ไก่จะวิ่งไปล็อคอื่น ๆ ได้ *"เวลาไก่หิวมันจะวิ่งกรูไป มันจะทับกันตาย ก็ต้องกั้นไว้ เพราะถ้าใส่อาหารข้านี่ถึงไก่จะวิ่งก็ไม่มากเท่าไร เพราะกั้นเอาไว้มันจะแบ่ง ๆ กัน ถ้าใส่อาหารข้าถึงหัวเล้าก่อน ท้ายเล้าวิ่งมา คนให้อาหารจะไม่มีทางดิน เพราะไก่มันเป็นหมื่น"*

ราคาลูกไก่ที่ทางบริษัทขายให้กับผู้เลี้ยงในราคาตัวละ 8 บาท ซึ่งแพงกว่าราคาที่ซื้อขายกันตามท้องตลาดที่ขายกันตัวละ 5 – 6 บาท แต่ถ้าผู้เลี้ยงไม่ซื้อลูกไก่จากบริษัท บริษัทก็จะไม่รับโควต้าของผู้เลี้ยงตอนจับขาย ทำให้ผู้เลี้ยงต้องอยู่ในสภาพบังคับจำยอม ต้องซื้อจากบริษัทในราคาที่บริษัทจะกำหนด *"เขาจะเอา 6 บาท 7 บาท 8 บาท เท่าไหร่เราก็ต้องยอมจ่าย"* และสิ่งที่ผู้เลี้ยงต้องซื้อจากบริษัทตามมาก็คือ วัคซีน เพราะหลังจากที่เอาลูกไก่มาแล้ว ผู้เลี้ยงต้องให้ความอบอุ่นกับลูกไก่ โดยเอาไฟ (จากหลอดไฟ) กก เป็นเวลา 7 วัน แล้วจึงทำวัคซีนที่รับมาจากบริษัท เป็นลักษณะน้ำผสมกับน้ำกลั่น หยอดใส่ตาลูกไก่เป็นหยด ๆ แต่ปัจจุบันต้องหยอดใส่จมูกเพิ่มด้วย และต้องหยอดใส่ปากแก้โรคหวัด และเพื่อให้ไก่แข็งแรง เมื่อหยอดวัคซีนแล้ว ผู้เลี้ยงจะกั้นคอกลูกไก่ที่หยอดวัคซีนแล้ว และจะให้วัคซีนอีกครั้งหนึ่งเมื่อผ่านไป 10 วัน เป็นยาแก้หวัด วิตามีน ซึ่งยาทุกชนิดผู้เลี้ยงต้องซื้อเอง บางชนิดราคาแพงมาก *"ยาเขาแพง ยาบางตัวขวดหนึ่งเป็น 1,000 บาทกว่า"* สำหรับวิธีการใช้ยาจะบอกไว้ให้ผู้เลี้ยงผสมใส่ถัง ตามอัตราส่วนที่กำหนด ซึ่งมีรายละเอียดมาก ผู้เลี้ยงต้องเอาใจใส่ในการดูแลไก่ *"โดยดูทั้งคืน ไม่ได้นอนกลางคืน เดี๋ยวนี้ต้องทำเครื่องปั่นคือ ถ้าไฟฟ้าดับไก่ตายหมด พัดลมมันหยุดหมุน มันไม่มีอากาศหายใจ ตอนที่ยังไม่ได้เปิดพัดลมนี่เดินเข้าไปอากาศมันน้อยมากเลย อึดอัดร้อนเหมือน ถ้าคนแพ้อากาศเข้าไปไม่ไหว เข้าไปได้ 5 นาทีก็ปวดหัวแล้ว"*

บริษัทที่เกษตรกรผู้เลี้ยงไก่รับไก่มาเลี้ยง จะดูแลให้ความรู้แก่ผู้เลี้ยง โดยจัดให้มีการอบรมก่อน เป็นการอบรมฟรี ถ้าเลี้ยงแล้วมีปัญหาก็สามารถโทรไปปรึกษาได้ บริษัทจะมีปศุสัตว์คอยให้คำแนะนำและส่งคนออกมาดูแล บางบริษัทก็ดีส่งคนมาดูแลตลอดการเลี้ยงเลย เพราะไก่จะตัวโต แข็งแรง ก็ต้องดูแลตั้งแต่ยังเล็ก *"ได้ลูกไก่มาดีมันก็โตเร็ว ได้ลูก ๆ ไก่ติดเชื้อมา มันก็ตายหมด"* และที่สำคัญซึ่งผู้เลี้ยงต้องรับผิดชอบเองก็คือ หากได้ลูกไก่มาไม่ดีและตาย ทางบริษัทก็จะไม่ต้องรับผิดชอบ *"ประมาณสัก 2 เดือน ตายกันทั้งตำบล ขาดทุนกันเยอะแยะ... บริษัทเองเขาก็รู้บางครั้งอาหารติดเชื้อมาก็มี มีปัญหาเยอะแยะมากมาย... มาจากเขา อาหารมีปัญหา ลูกไก่มีปัญหา คนเลี้ยงก็ไม่ได้อะไร บางที่ขาดทุนด้วย เหนื่อยฟรี"* ดังนั้นผู้เลี้ยงจึงต้องดูแลและป้องกันไม่ให้ไก่ติดเชื้อแล้ว ยังต้องบำรุงโดยให้วิตามินเพื่อให้ไก่แข็งแรงอีกด้วย *"พักนี้ต้องให้ทุกวัน เพราะว่าไก่ไม่ค่อยดี มีปัญหาเรื่องโรค"*

โดยปกติแล้ว ไก่แต่ละรุ่นจะใช้เวลาในการเลี้ยงจนสามารถจับส่งขายได้ ประมาณ 45 วัน โดยบริษัทจะส่งคนมาจับไก่เอง แต่จะขายได้ครั้งเดียวตามขนาดที่บริษัทต้องการและตามราคาที่ประกันที่ตกลงกันไว้แล้ว แต่ถ้าไม่ได้ขนาดบริษัทจะปรับผู้เลี้ยงไก่ *"ส่งขายเขามีราคาประกันให้ 25, 26, 27 แล้วแต่บริษัทไหนประกันอย่างไร... เขาจะมีไก่เล็กนะ ไก่ตัวเล็กคัดเอาเป็นไก่ตกราง ตกรางวุ่นหมด ไก่ตัวเล็กเขาก็ไม่จับ ก็ปล่อยทิ้งไว้ของพนัสเขาก็ไม่จับ ตัวเล็กมาก ๆ ก็ถือว่าไปหารด้วยนะ ยิ่งตัวเล็กเอาไปหารน้ำหนักกับตัวใหญ่ พอหารน้ำหนักลงมาถัวเฉลี่ยแล้วน้อยลง สมมติว่าเขาจะกำหนดไว้ให้ 1.6 อย่างนี้ 1 กิโลกรัมกับ 6 ขีด ถ้าต่ำกว่านี้โดนปรับ... ปรับตัวละ 50 สตางค์หรืออย่างไรนี่... ไอ้ตัวเล็ก ๆ ก็ต้องเลี้ยงไว้อีก ... ไม่รับแล้ว ... จับทีเดียว"*

แต่หากบริษัทมีปัญหา เช่น ไก่ส่งนอกไม่ได้ บริษัทจะไม่มาจับไก่ แม้จะถึงกำหนดเวลาแล้วก็ตาม *"เขาบอกว่ามันมีปัญหาเรื่องไก่ส่งนอกนะ"* ทำให้ผู้เลี้ยงต้องเลี้ยงไก่ต่อไป ไก่หนึ่งตัวจะหนักมากกว่า 3 กิโลกรัมทั้งนั้น ซึ่งเมื่อต้องเลี้ยงไก่เกินเวลาโดยที่ไก่ไม่โตขึ้นอีกแล้ว แต่ต้องกินอาหารเหมือนเดิม ผู้เลี้ยงจะยิ่งไม่ได้กำไร ถึงแม้จะมีสัญญากับบริษัทก็ตาม แต่บริษัทจะทำสัญญาที่ไม่ได้กำหนดวันชัดเจน *"เขาไม่มาจับ เขาไม่มาเอง ... มีสัญญา เขาไม่ได้กำหนดว่าเท่านั้นวันเท่านี้วัน เพียงแต่ว่าพอใจจะมาจับวันไหน บางทีจับเร็วเขาจะจับก็จับพลัดก็ไม่ได้ จะแจ้งคิวไว้... เขาจะมีคิว คิวของใครของมัน เขาจะกำหนดมาให้เรา เหมือนจับคืนนี้ เขาจะบอกคิวไว้ แล้วคืนนี้แขวนผัง 3 ทุ่ม คิวเชือดประมาณ 8 โมง พรุ่งนี้เช้า 8 โมง"* โดยปกติแล้วทางบริษัทจะมีโรงงานรองรับไก่จากผู้เลี้ยง

ปัญหาการเลี้ยงไก่อีกประการหนึ่งก็คือ ไก่หากโตเต็มที่แล้ว ยังไม่จับขาย ไก่ก็จะตายเอง และขายไม่ได้ราคาเลย *"พอมันโตเต็มที่ก็ตาย เพราะว่าเราอัดอาหารมานาน... เพราะว่าตัว 2 ตัว หลับข้างในตัวผู้นี่จะเริ่มตายไปเรื่อย ๆ ... ตัวไหนที่ใหญ่ ๆ ตายแล้ว มันจะเหลือตัวละบาทได้แค่นั้น"* ในขณะที่ไก่ที่ไม่แข็งแรง มีปัญหากลับอยู่ได้นานกว่า *"ตัวที่ว่าพิการ ๆ อยู่ทนนะ น้ำท่ากินไม่กินก็อยู่ได้... ได้แค่นี้แล้วไม่เคยต้านทานอะไรมันเลยพิการ มันจะอยู่มันก็อยู่ได้ เก่ง"* ดังนั้น ไก่ที่เลี้ยงจึงไม่ได้มีชีวิตรอดทั้งหมดก่อนที่จะส่งขาย *"เล้านี้ 5,500 ... ตายประมาณ 200 ... ธรรมดานี่น้อยนะ ธรรมดาเขาตายกัน ถ้ามาก ตายเกือบพันนะ"*

การเลี้ยงไก่แม้จะเป็นการทำงานในที่ร่ม แต่ก็เป็นงานที่หนัก คือ คนเลี้ยงจะเริ่มทำงานแต่เช้า *"เตรียมให้ยา ล้างรางนี่คืนก่อนให้อาหาร" "พอสว่างก็เริ่มงานกันเลย หนักมาก ๆ เลย ในเล้าต้องทำลิฟท์ทำนั่นอาหารไม่ไหว เพราะเล้ามันจะยาวมาก อาหารวันหนึ่งเกือบตัน 30 ลูก 900 โลเน้อ ประมาณ 45 ลูก... ไก่ 7,000 ตัว 30 ลูก"* แต่แม้ไก่จะมีปริมาณมาก การให้อาหารจะไม่เท่ากันตลอด *"ไก่กินอาหารไม่เท่ากันทุกครั้ง บางที 12 เปอร์เซ็นต์ บางที 14 เปอร์เซ็นต์ บางที 15 เปอร์เซ็นต์"*

ปัจจุบันผู้เลี้ยงไก่เริ่มลดลง หรือไม่เพิ่มขึ้น เพราะมีปัญหาเรื่องราคาไก่ที่ขายได้ *"ผมว่ายาก เพราะว่า 2 ปีก่อนเลี้ยงกำไรดี"* และที่สำคัญคือ อาหารไก่มีราคาแพง *"มันจะไม่ได้กำไรเพราะอาหารมันแพง ตอนนี้กินอาหารวันละ 10,000 กว่าบาท อาหารเขาแพงนะ 10,000 กว่าวันหนึ่ง 10,000 กว่าบาท ไม่ใช่ของดูง่าย ๆลองไปสัมผัสจริง ๆ ไม่ง่ายเลย ยากมาก เหนื่อยจริง ๆ"* นอกจากนั้นแล้ว การเลี้ยงไก่ยังมีผลต่อสุขภาพด้วย *"เลี้ยงสัตว์นี่อันตราย นี่ไม่สบายแล้ว พอเข้าเล้าไก่ได้เดี๋ยวแย่ ในเล้าไก่มันจะมีอากาศ คิดดูขี้ไก่มันก็เหม็น และตัวไก่มันจะมีฝุ่นเล็ก ๆ ละอองปิดตาปิดจมูก ก็ยังเข้ามีส่วนทำให้คนเป็นโรคแพ้อากาศ"*

การเลี้ยงไก่นอกจากจะมีปัญหาต่อสุขภาพกายของผู้เลี้ยงแล้ว ยังมีปัญหาต่อสุขภาพจิตอีกคือ จะก่อให้เกิดความเครียดแก่ผู้เลี้ยง เพราะต้องดูแลอย่างเข้มงวด และเลี้ยงตามตารางเวลาที่บริษัทกำหนดให้ *"ไม่พูด เขาเลี้ยงเครียด"* แต่ที่เกษตรกรส่วนหนึ่งยังคงเลี้ยงไก่อยู่ก็ด้วยเหตุผลหลายประการ เช่น ลงทุนสร้างโรงเรือน ซื้อวัสดุอุปกรณ์ไปมากแล้ว หรือเป็นการทำงานในที่ร่มไม่ต้องตากแดดเหมือนการทำสวน ทำไร่ หรือรายได้ที่จูงใจ เนื่องจากจะมีรายได้เป็นรุ่น ๆ ตามงวดไก่ มองเห็นตัวเงินในระยะสั้น ไม่ต้องรอเป็นปี เหมือนสวนผลไม้ และยังต้องเสี่ยงกับปริมาณผลผลิตกับราคาผลไม้ด้วย *"อันนี้ไม่ร้อน สวนมันก็ร้อนนะ แต่ก็ลงทุน อันนี้ก็ลงทุนเหมือนกัน เดือนกว่า 2 เดือน ก็จับแล้วซิ สวนมันจะปีจะได้ครั้ง บางทีก็ได้บ้าง สวนนี่เราก็หวังไม่ได้ปีหน้าเราจะทำอย่างดกอย่างดี ถึงอ่านออกไม่ออก เอา มีห่าง ๆ เอาใหม่ ปีหน้าเอาใหม่อย่างนี้ เอาบางทีมีลูกดกหน่อย ก็สุกค้างไป นั่งเฝ้ากันมองตามึงตากูในตลาด"* จึงทำให้เกษตรกรหลายคน ยังมีความรู้สึกว่า การเลี้ยงไก่ก็สามารถอยู่รอดได้ หากมีความตั้งใจ ดูแลเอาใจใส่ตั้งแต่ต้นจนมีความชำนาญได้เรียนรู้ปัญหา และแก้ไขด้วยประสบการณ์ของตนเอง

การจัดตั้งกลุ่ม องค์กรประชาชน

เขตตำบลนาตาขวัญ มีกลุ่ม และองค์กรประชาชนเกิดขึ้นอย่างหลากหลาย ตามแต่ภารกิจและความต้องการของสมาชิก โดยมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ หรือกลุ่มที่รวมตัวกันเนื่องจากเกิดความเดือดร้อนในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ตลอดจนยังมีกลุ่มที่ทางภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้จัดตั้งด้วย และทำให้คนหนึ่งอาจสวมหมวกหลายใบ เป็นทั้งสมาชิกกลุ่มนั้นและกลุ่มนี้ตามความต้องการหรือความสนใจของตนเอง ทั้งนี้ มีกลุ่มที่สำคัญจำแนกได้ ดังนี้

- กลุ่มเริ่มแรกสมัยก่อนคือ กลุ่มผู้ใช้น้ำตั้งเมื่อปี พ.ศ.2529 โดยมีพัฒนากรมาแนะนำให้ตั้งกลุ่มไว้เพื่อจะได้มีน้ำหนักในการต่อรองเรียกร้อง การจะขออะไรจะต้องขอเป็นกลุ่มจะได้เร็ว

กว่าการขอเป็นส่วนตัว ซึ่งเมื่อก่อนต่างใช้น้ำจากบ่อใครบ่อมัน จึงตั้งกลุ่มดังกล่าวกำหนดกติกาการใช้น้ำจากชลประทาน เป็นการจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ทำสวนผลไม้

- มีกลุ่มรัฐบาลให้งบประมาณฟรี เอามาซื้อปุ๋ย มีกรรมการดูแล และจัดสรรลงแต่ละสวน แล้วแต่สวนเล็กสวนใหญ่ โดยครั้งแรกซื้อปุ๋ยบำรุง สัก 2-3 เดือน และมาซื้อปุ๋ยเร่งสูตร 8 – 24 - 24 เป็นการที่ให้ปุ๋ยไปก่อน หลังจากนั้นเมื่อเก็บผลไม้ขายได้แล้วจึงนำเงินมาคืน

- การรวมกลุ่มเกษตรผสมผสานของในหลวง เป็นเกษตรทฤษฎีใหม่ มีเกษตรตำบลมาช่วยเหลือ ชาวสวนอยากจะรู้เรื่องะไรก็จะนำมาให้ดู นำวีดีโอมาฉาย นำตัวอย่างมาแสดงบางครั้งในต้นฤดูเก็บเกี่ยวก็จะมาอบรมแก่ชาวสวน

- กลุ่มปรับปรุงคุณภาพทุเรียน ก่อตั้งในปี 2543 มีกิจกรรมหลักของกลุ่มคือ การควบคุมการผลิตและการขายให้มีคุณภาพ ที่ทำการตั้งอยู่ในหมู่ที่ 4 ของตำบลนาตาขวัญ มีสมาชิกเริ่มแรกจำนวน 37 คน ปัจจุบันมีจำนวน 64 คน มีทุนก่อตั้ง 100,000 บาท มีความพยายามจับกลุ่มให้ได้หลาย ๆ สวน ทำให้เหมือนกันหมด โดยให้ผลผลิตออกมามีคุณภาพเดียวกันออกมาเหมือนกันหมด เพื่อการต่อรอง และมีการแปรรูปทุเรียน เช่น ทุเรียนทอด ทุเรียนกวน ถือว่าคุ้มค่าเพราะในขณะที่ทุเรียนราคาตก แต่ทุเรียนกวนกลับมีราคาแพงกิโลกรัมละ 70 –80 บาท ปีนี้นำเงิน คชก.เข้ามาจำนวนมาก ส่วนการแปรรูปจากผลไม้อื่นอยู่ในขั้นทดลองทำ เช่น กระท้อนกวน มีเจ้าหน้าที่การเกษตรเรียกว่า เคหะกิจเกษตร เข้ามาสนับสนุน ตั้งงบประมาณมาอบรม ปีหนึ่งได้งบประมาณ 15,000 – 20,000 บาท สำหรับการอบรมกลุ่มเป้าหมายประมาณ 15 คน นอกเหนือไปจากข้างต้น ในปีนี้ประธานกลุ่มทุเรียนยังไม่เปิดพื้นที่ระบายสินค้าที่ตลาดกลางเพื่อการเกษตร ต.ตะพง อ.เมืองระยอง เพราะเห็นว่าที่ศูนย์การค้าบดบังเนื้อที่ของกลุ่มชาวสวน

- การรวมกลุ่มผลิต/ขายผลไม้ เช่น มังคุด ตั้งกลุ่มมังคุดแล้วก็ไปเข้าโครงการกับ อบต. โดยไปของบประมาณจาก อบต. 20,000 บาท มาเป็นทุน มาจัดฝึกอบรม พอถึงเวลาขายผลไม้ก็รวมตัวกันขาย แต่ว่าคัดให้แยกแบบ ใส่เข่งให้เหมือน ๆ กัน

- กลุ่มแม่บ้านอาสาพัฒนาท้องถิ่น ก่อตั้งเมื่อปี 2532 กิจกรรมหลักทั่วไปของกลุ่มคือช่วยเหลืองานด้านสังคมในชุมชน มีสมาชิก 28 คน เงินทุนก่อตั้งจำนวน 30,000 บาท

- กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร ก่อตั้งในปี 2542 มีสมาชิกจำนวน 16 คน แต่กิจกรรมยังไม่โดดเด่นเท่าที่ควร

การรวมกลุ่มในชุมชนนาตาขวัญถือว่าประสบความสำเร็จในระดับหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากภาพรวม ผู้ที่มีบทบาทอยู่เบื้องหลังสำคัญคือ ทางอำเภอ และพัฒนากร โดยเฉพาะพัฒนากรถือเป็นภารกิจหน้าที่หลักของหน่วยงาน ขั้นแรกเจ้าหน้าที่จะต้องศึกษาชุมชนก่อน ว่าชาวบ้านมีกิจ

กรรมอะไร แล้วจะตั้งกลุ่มเพื่อวัตถุประสงค์อะไร และอนาคตต่อไปจะตั้งกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาผลผลิตทางภาคเกษตรที่มีราคาตกต่ำ ได้แก่ เงาะ ทุเรียน เพราะราคาไม่ดี ติดต่อกันเรื่อยมา ซึ่งตอนแรกจะเป็นแนวคิดของเจ้าหน้าที่รัฐที่จะมานำเสนอในที่ประชุมตำบล ชาวบ้านจะต้องนำมาอภิปรายตอบปัญหาว่า เช่น เมื่อปีที่แล้วมีข้อมูลอย่างนี้ ๆ ให้แต่ละคนช่วยกันนำเสนอ แล้วให้ทุกคนได้อภิปราย ให้พูดให้คุยกันใครเคยแก้ไขปัญหาดังกล่าวมาแล้วประสบผลสำเร็จ มาช่วยทำความเข้าใจ เพื่อที่คนอื่น ๆ จะได้คิดแก้ไขปัญหากันเองต่อไปได้

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชน

แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงจะเข้ามาสู่ชุมชนชาวสวนอย่างรวดเร็ว แต่ด้วยพื้นฐานของชุมชนที่เป็นทุนทางทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทุนทางสังคมที่มีความสัมพันธ์อันดีของสมาชิกในชุมชน ทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันแบบญาติพี่น้อง และทุนทางเศรษฐกิจที่ได้จากการทำสวนผลไม้ประสบผลสำเร็จในช่วงแรก สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้ชุมชนสามารถที่จะปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลง และยืนหยัดอยู่ได้ในสังคมโลกภายนอก ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอประเด็นการปรับตัวที่เป็นเงื่อนไขสำคัญของชุมชนชาวสวน ดังนี้

การเรียนรู้ตลอดชีวิต

การเรียนรู้เริ่มต้นในการทำสวนผลไม้ของชุมชนที่นี่ มาจากการสืบทอดตามบรรพบุรุษที่เป็นสายสมพันธ์ของชีวิตผ่านการเลี้ยงดู เป็นการสร้างความรู้ในเรื่องการทำมาหากินให้แก่ลูกหลานโดยไม่รู้ตัว เรียกว่า เป็นการเรียนรู้ตามแบบธรรมชาติที่เด็ก ๆ ค่อย ๆ รับรู้และซึมซับไปโดยปริยาย ไม่มีสภาพบังคับ แต่เกิดจากความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก และของลูกที่มีต่อพ่อแม่ เช่น *“ก็เก็บผัก ถากหญ้า... เห็นเขาทำงานก็อยากทำเหมือนเขา... ก็ช่วยเขาทำมา” “... เขาก็บอกว่าต้องช่วยกันทำมาหากิน ก็ช่วยกันทำงาน... ก็ช่วยพ่อแม่ทำไป รายได้ก็อยู่ในครอบครัว”* หรือที่ว่า *“เราก็ตามเขาไปเอง สมัยก่อนไม่ได้มีเพื่อนมากมายแบบนี้ นี่ก็เขาเดินเข้าไปเราก็ไป บางทีเขาก็เรียกเราก็อยู่ลำพัง เดี๋ยวก็ไปตกบ่อ สมัยก่อนมีหมาบ้าอะไรอย่างนี้นะ ก็ให้ไปเสียด้วย อยู่ด้วยกัน ได้เห็นลูกจะได้ไม่เป็นอันตรายไป ไปเขาทำอะไรเราก็ทำนะเด็กนะ ก็ชนเกาะลูกไปเรื่อย ๆ”* เมื่อเข้าไปในสวนพ่อแม่จะปล่อยให้เด็ก ๆ ทำทุกอย่างตามแต่จะสนใจและเหมาะสมกับเด็ก *“เขาจะไปถากหญ้า ขนเงาะขนเนี่ยะ เราก็ถากกับเขาเหมือนกัน ถอนเราก็ถอนกับเขาเหมือนกันเนี่ยะ ทำอะไรก็ทำ ... เราปีนต้นไม้ได้ พ่อแม่ไว้ใจว่าเราปีนได้ไม่ตกนะ”*

สมัยก่อนการเรียนรู้เรื่องการทำมาหากินอย่างจริงจังเริ่มตั้งแต่จบชั้นประถมปีที่ 4 อายุประมาณ 10-11-12 ขวบ *“สมัยก่อนเขาเรียนแค่ ป.4 จบ ป.4 เขาก็ทำงานกันเลย เข้าสวนเข้าไร่กันเลย เขาก็ทำตามพ่อแม่เขาเข้าสวนมา ด้วยนะ... 11 ขวบก็ไปแล้วนะ 11 12 ขวบก็ไปแล้ว ... สมัยก่อนมันโตนะ 12 ขวบ... คือเด็กสมัยก่อนไม่เหมือนเด็กสมัยนี้ 11 12 ขวบนี่ทำอะไรเป็นทุกอย่าง 6 7 ขวบนี่หุงข้าว ทำอะไรเป็นแล้ว... บางทีก็ซักเสื้อผ้า... เดี๋ยวนี้วิ่งไม่รู้เรื่องเลย”* ซึ่งแตกต่างกับเด็กสมัยนี้ คือเด็กจะต้องเรียนหนังสืออย่างเดียว *“...พ่อแม่ทำหมด ก็ลูกไม่เคยมีเวลาให้พ่อ*

แม่เลย... อ้าวจริง ๆ ไปเรียนการบ้านกองเท่านี้ ... ใช้เยอะแยะเลย... ครูนัดให้ไปเรียนพิศษ ไม่เคยช่วยแม่เลย ช่วยล้างจานสักลูกยังไม่เคยเลย เสื้อผ้าต้องซักให้"

นอกจากความรู้ที่ได้จากพ่อแม่แล้ว ชาวบ้านยังมีการเรียนรู้จากแหล่งอื่น เช่น การลักจำเอามา *"...มันยังไงหละ เค้าก็ดู ๆ เค้าทำหนะนะ พี่เขย เค้าทำ แล้วก็ไปช่วยเค้า ทำมั่งอะไรมั่ง ดูการต่อ (กิ่ง) การอะไร ก็ไปช่วยกันในหมู่พี่น้อง เราไปช่วยกันทำ อันนี้ก็พี่สาวที่ติดกับบ้านพี่ชายคนนั้น เค้าเอามาติดตาให้ แล้วก็ดูเค้าติดตา แล้วทีนี้ก็ไม่ต้องบอกแล้ว เค้าติด (ตา) ทีเดียว เราก็ลักจำเค้าเอง (หัวเราะ) เราก็ลักจำเค้าอีก..."*

แหล่งความรู้ที่สำคัญอีกแหล่งคือ การพูดคุย ปรึกษาหารือกัน ทั้งจากญาติพี่น้องของตนเอง และการพูดคุยกันในงานเทศกาลต่าง ๆ ที่สำคัญเป็นโอกาสที่ทำให้ครอบครัวญาติพี่น้องจะได้มีโอกาสมาเยี่ยมเยียนพบปะกัน เช่น วันตรุษจีน วันสารทจีน เป็นต้น

เกษตรกรชาวสวนผลไม้แต่ละครอบครัว ต่างเรียนรู้ด้วยประสบการณ์และชีวิตจริงที่ตนเองประสบ เป็นความรู้ที่หมุนเวียนอยู่ในวิถีชีวิต เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากอดีตจากคนรุ่นพ่อแม่ *"ก็ดูจากพ่อแม่บ้าง บ้านข้างเคียงเขาทำกินกันนะ"* ตั้งแต่สมัยก่อนที่มีการปลูกข้าว และทำสวนผลไม้ควบคู่กันไป โดยความรู้ที่ได้เกิดจากการถ่ายทอด และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน จากความสัมพันธ์แนวราบที่ไม่ได้มีแบบแผนเป็นทางการ ไม่มีการคิดราคาเป็นเงินทอง เรียนรู้จากคนที่ประสบผลสำเร็จ สามารถนำผลผลิตจากสวนผลไม้ไปขายได้ราคา มีรายได้ดีกว่าการปลูกข้าวอย่างเดียว ความรู้ของเกษตรกรในสมัยต่อมาจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับสวนผลไม้ เพื่อการอยู่รอดในอาชีพการทำสวนผลไม้และสอนให้ชาวสวนต้องอดทน มีความมานะพยายาม เช่น การเลือกพื้นที่ปลูกผลไม้ที่เหมาะสมกับพันธุ์ของไม้ผล การคัดเลือกพันธุ์ การขยายพันธุ์ จากตัวอย่าง การปรับเปลี่ยนพันธุ์ผลไม้ทุเรียนเดิม เมื่อผลผลิตที่ได้ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่ได้ลงทุนไปตลอดฤดูการผลิตโดยการตัดโค่นทุเรียนเดิม แล้วปลูกไม้ผลพันธุ์ใหม่ที่คาดว่าจะมีราคาเข้าไปแทนที่ โดยทั่วไปแล้วเกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ปลูกไม้ผลชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงชนิดเดียวในสวนของตน แต่จะมีลักษณะผสมผสานกันหลากหลาย ทำให้มีผลผลิตขายได้ตลอดทั้งปี(รายละเอียดดูจากการทำสวนผสม) นอกจากนั้น เกษตรกรยังมีการศึกษาดูงานจากสวนผลไม้ตามสถานที่ต่าง ๆ เพื่อนำมาปรับใช้กับสวนผลไม้ของตนเอง การเพาะพันธุ์กล้าไม้ขึ้นเอง การสังเกตการเจริญเติบโตของไม้ผลตลอดฤดูกาลและเลือกวิธีการดูแล บำรุงรักษาผลไม้ให้มีคุณภาพ เช่น การดูแลกันเองของต้นไม้ผลที่ยังเล็กให้อยู่ใต้ร่มเงาของไม้ใหญ่ การห่อผลกระท้อนเพื่อป้องกันแมลงและให้สีผลน่ารับประทาน โดยต้องห่ออย่างเบามือมิให้กระทบกระเทือนไปที่ขั้ว มิฉะนั้นอีก 1-2 วัน ผลกระท้อนจะร่วงหลุดจากขั้วเลย การเก็บเกี่ยวและการเตรียมผลผลิตเพื่อขาย จึงต้องใช้ความชำนาญและประณีต เช่น การเก็บผล

มังคุด ผลกระท้อน ต้องระมัดระวังไม่ให้ผลตกกระทบพื้น เกษตรกรต้องมีเครื่องมือที่เหมาะสมกับการเก็บผลไม้แต่ละชนิดด้วย โดยการเก็บเงาะต้องเก็บในช่วงเช้า เพื่อไม่ให้สีของเปลือกเงาะเปลี่ยนเป็นสีคล้ำ กลายเป็นสินค้าไม่มีราคาไป หรือแม้แต่การขายหากเกษตรกรต้องการจะขายให้นักท่องเที่ยวแบบขายปลีก จะต้องมีการจัดผลไม้ให้เป็นพวง เป็นช่อก่อน หรือต้องการจะขายส่งอย่างมังคุด กระท้อน ก็ต้องมีการคัดขนาดของผลตามที่ตลาดต้องการ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของเกษตรกรที่ได้มาจากชีวิตประจำวัน โดยไม่ต้องรอคอยความช่วยหลือทางด้านความรู้หรือวิชาการจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะอาจไม่มีความรู้ หรือไม่เข้าใจปัญหา และความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกร เช่น ปัญหาราคาผลผลิตตกต่ำ หรือไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิตที่ออกมาพร้อมกันจำนวนมากตามฤดูกาล

บางครั้งการไปติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของทางราชการกลับเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก และไม่ตรงกับความต้องการของเขา เช่น เกษตรกรบางรายสามารถพัฒนาพันธุ์ขนุนจากพันธุ์เดิมมาเป็นขนุนพันธุ์เหลืองระยอง มีคนบอกว่าให้ไปจดทะเบียน *"เคยจะไปขอเขาจดทะเบียนขนุนพันธุ์นี้ ไปที่เกษตรจังหวัด มองดูแล้วมันยุ่งยาก... คิดว่าไม่จดละ เพราะขนุนนี่มาทีหลังก็ไม่มีราคาอะไร คนซื้อเขาก็ยอมซื้อของเรา เขาไม่ได้เกี่ยงว่า ต้องจดทะเบียนถึงจะเป็นของดีเขาไม่ได้สนใจ"*

ความรู้เรื่องการ**เลือกพื้นที่**ในการปลูกไม้ผลให้เหมาะสมกับประเภทและพันธุ์ โดยการเรียนรู้จากธรรมชาติของผลไม้แต่ละชนิดที่สามารถเกื้อกูลกันได้ เช่น ต้น**ลองกอง** เป็นผลไม้ที่ต้องอาศัยร่มเงาของต้นไม้ชนิดอื่น ๆ เนื่องจากโดยธรรมชาติแล้วเคยเป็นไม้ป่ามาก่อน ส่วนต้นกระท้อน มังคุด และเงาะ ไม่จำเป็นต้องเลือกพื้นที่มากนัก เพียงแต่ต้องระวังไม่ให้มีน้ำขัง ดังนั้นพื้นที่ที่มีลักษณะที่ดอน จึงเหมาะสมกับ**กระท้อน** สำหรับ**สละ**นั้น ไม่ควรอยู่ในที่โล่งแจ้ง เพราะจะทำให้ต้นแตกแขนงมาก และมีหนามมาก ซึ่งจะยุ่งยากในการทำงาน และการให้ผลผลิตของสละด้วย ต้น**ทุเรียน**เมื่อสูงใหญ่ จึงเป็นไม้ที่เกื้อกูลพืชชนิดอื่น ๆ และมีระบบรากที่ไม่ทำให้ดินแน่นสามารถปลูกพืชอื่นแซมได้ ชาวสวนจึงนำลองกองและสละมาปลูกให้อยู่ในร่มเงาของทุเรียน หรือการปลูกมังคุดแซมกับต้นทุเรียน หากทุเรียนล้มตายเพราะประสบวาตภัยหรือเป็นโรค หรือไม่มีราคา ก็ยังได้ผลผลิตจากมังคุด ทำให้เกษตรกรชาวสวนผลไม้ลดความเสี่ยงในเรื่องรายได้ลงไป

ดังนั้น การจัดสรรพื้นที่ทำสวนผสม ชาวสวนต้องมีความรู้ด้วยว่าลักษณะของพืชชนิดใดที่สามารถปลูกอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ *"...เหมือนอย่างถ้าเราจะปลูก**สละ**นะ เราจะไปปลูกใต้โคน**เงาะ**ก็ไม่ได้ มันไม่ชอบ คือมันไม่ชอบ รากเงาะมันจะแน่น แล้วก็ร่มของใบเนี่ยะมันมีมากเกินไป มันแน่นแล้วทำให้เรียว ต้นเรียว ต้นไม่อ้วน แต่ถ้าไปปลูกกับ**ทุเรียน** สมมติว่าทุเรียนอยู่ตรงนั้นหนะนะ เราก็ไปปลูกนั่นดีมันชอบ คือมันชอบทุเรียน ทุเรียนใบมันไม่หนาเกินไป ใบมันไม่หนา แล้วก็*

รากของมันเนี่ยะมันแข็ง มันไม่แน่นเกินไป ถ้าคนสวนเก่า ๆ อยากจะเปลี่ยนแปลง ปลูกสละดีมาก ค่อนข้างดีมากเลยหละ มันชอบทุเรียน...”

นอกจากนั้นยังมีผลกับการดูแล บำรุงรักษา และการให้ผลด้วย เช่น สละเป็นไม้ผลที่มีหนาม หากอยู่ใกล้กับต้นไม้อื่น จะทำให้การทำงานยากลำบาก รวมถึงการเก็บผลผลิตด้วย

“...จริง ๆ แล้ว เราจะต้องมีมาตรฐานของการปลูกครับ เพราะว่ามันโตขึ้นมามันจะชนกันอะไรอย่างเนี่ยะ มันจะให้ผลไม่เหมือนกับที่เราปลูกแน่น ๆ ครับ ถ้าเราปลูกแน่นพอมันโตแล้วชนกัน มันก็จะให้ผลที่น้อยลง ถ้าปลูกห่างหน่อยพอโตขึ้นมาพุ่มมันจะไม่ชนกัน มันจะให้ผลเต็มต้น...”

เกษตรกรชาวสวนผลไม้มีวิธีการศึกษาหาความรู้เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพของตนเองได้ นอกจากเรียนรู้ตั้งแต่เด็กจากคนรุ่นพ่อแม่แล้วยังมีการศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว โดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มไปทัศนศึกษาทางการเกษตรตามจังหวัดต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่ที่มีการปลูกไม้ผลแตกต่างกับของตน เช่น ที่จังหวัดลำพูน เชียงใหม่ ราชบุรี เพชรบูรณ์ นครนายก และพื้นที่ที่ปลูกไม้ผลอย่างเดียวกัน เช่นที่จังหวัดจันทบุรี ตราด ทั้งนี้ เพื่อหาความรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ในเรื่องพันธุ์ไม้ผล การใช้ปุ๋ย การรวมกลุ่ม หรือในเชิงวิชาการที่งานเกษตรแฟร์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เพื่อศึกษาและหาพันธุ์ไม้ผลใหม่ ๆ แปลก ๆ ซึ่งสิ่งที่สำคัญและน่าสนใจของการแสวงหาความรู้ของเกษตรกร คือสิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้เป็นการดำเนินการของเกษตรกรเองจนกลายเป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญ กลายเป็นมืออาชีพ ซึ่งไม่ใช่เรื่องที่ทางราชการเข้ามาจัดการให้ นับว่าเป็นการปรับตัวของเกษตรกรต่อการเปลี่ยนแปลงในเรื่องต่าง ๆ เพื่อความอยู่รอดของตนเอง

สิ่งที่น่าสนใจคือ การให้ความรู้ตามการศึกษาในระบบโรงเรียน กับการนำไปใช้ปฏิบัติได้จริง บางครั้งมีปัญหา เพราะคนที่เรียนหนังสือตามระบบโรงเรียนสมัยใหม่ ไม่ค่อยได้กลับไปทำสวน หรือเมื่อคิดจะทำสวนแต่ทำสวนไม่เป็น ถึงแม้ว่าจะได้เรียนภาควิชาการที่เกี่ยวข้องมาก็ตาม

“น้อง ๆ ไม่ค่อยได้ทำ เขาเรียนหนังสือตั้งแต่เล็ก ก็เรียนหนังสือไป เลยเขาก็ไม่ค่อยได้มาทำ” “...ก็ที่บ้านคนโตเรียนส่งเสริมเกษตรกลับมาสวนก็ไม่ค่อยทำ... ก็นี่กลับมาทำสวนพอดีแม่เขาแบ่งให้กลับไปทำสวนตัวเอง... ไม่ค่อยได้ใช้ (ความรู้ที่เรียนมา) ... ก็มันนานแล้ว ก็คงจะเก็บไปขายหมดแล้วมั้ง ให้ทำเขาเพิ่งมาทำได้ 2 ปีนะ ทำทุเรียนตายหมดเลย เราถึงว่าภาคทฤษฎี สู้ภาคปฏิบัติไม่ได้เน้อ เราทำไว้อย่างสวยเลยทุเรียน ต้นสวย ๆ ทั้งนั้นเลย หมอนทอง 200 ต้น เขามาทำอยู่ 2 ปี ทำซะวาย เจอสารไอ้สารเร่งให้ออกดอก คงจะไปไม่รอดเลย... ผลคือตาย”

แม้แต่ความรู้ที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่เกษตรของรัฐ ชาวบ้านมีความเห็นว่า ไม่สามารถนำมาใช้กับการทำสวนของตนเองได้ เนื่องจากเจ้าหน้าที่เกษตรเหล่านี้ ไม่ใช่คนในพื้นที่ จึงไม่มี

ความเข้าใจวิธีการทำสวนที่ถูกต้อง ดังนั้น ชาวบ้านจึงมักจะใช้ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์โดยตรงมากกว่า

"...ก็ศึกษาไปด้วยตัวเองครับ เพราะเรามองคนอื่นเขาปลูกครับ ว่าพอต้นไม้ต้นนี้มันโตขึ้นมา พอไปดันกับต้นอื่นเนี่ยะ มันจะมีลูกเฉพาะบางส่วน ก็สังเกตกับต้นที่อยู่ต้นเดียวกับที่กว้าง ๆ เขาจะมีผลเต็มต้นเลย เราก็เอาข้อมูลตรงนี้มาทำ หรือช่วงแรกเราอาจจะปลูกให้ถี่สักนิดหนึ่ง พอโตเราก็ตัดต้นกลางทิ้งไปแถวนึง แล้วมันก็จะขยายออกมาตรงกลาง เพราะช่วงแรก ๆ มันยังไม่โต มันก็พอจะมีผล และพอเริ่มโตเริ่มดันกัน ก็ตัดมันทิ้งสักแถวนึง แล้วต้นข้าง ๆ เนี่ยะ มันจะขยายเข้ามาหากัน ที่นี้ทำให้เราได้ผลมากกว่าที่สุด ทุกอย่างได้จากประสบการณ์ของตัวเองครับ..."

ภูมิปัญญาของชาวสวนที่ได้สั่งสมกันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ แม่ ที่ตกทอดมาถึงรุ่นลูกหลานมีมากมาย ตัวอย่างเช่น การคัดเลือกพันธุ์ผลไม้ที่จะปลูกลงไปในพื้นที่สวนของตนให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ลักษณะของดิน น้ำ หรือแม้แต่การตลาดในเชิงการค้า ที่คำนึงถึงผลผลิตสูงสุดที่ต้องได้จากการลงทุน การปลูกพืชทดแทน หรือแซมกันเสมอ จึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างมาก ภูมิปัญญาการตัดโค่นต้นทุเรียนขนาดใหญ่ทิ้ง โดยไม่ทำให้ต้นมังคุด เงาะ ลองกอง เสียหาย มีหลายวิธี เช่น

วิธีแรก โดยการตัดกิ่งหรือลานกิ่ง ต้นทุเรียนออกให้มากที่สุดจนแน่ใจว่า เมื่อโค่นหรือตัดต้นทุเรียนล้มลงแล้ว จะไม่ทำความเสียหายให้แก่ไม้ข้างเคียง

วิธีที่สอง โดยการถากเปลือกของต้นทุเรียนออก เพื่อจะหยุดการส่งอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้น กิ่งก้าน และใบของต้นทุเรียนโดยรอบ ทิ้งไว้ระยะหนึ่งต้นทุเรียนก็จะตาย จึงทำการตัดโค่นอีกทีหนึ่ง

นอกจากนั้น วิธีการตัดโค่นต้นทุเรียนในแต่ละครั้ง ยังมีวิธีการที่จะไม่ทำให้ต้นไม้อื่นได้รับความเสียหาย โดยการเอาเชือกไปผูกโยงไว้ที่ยอดของต้นไม้ ดึงให้ตึงไปในทิศทางที่ต้องการให้ต้นทุเรียนล้มลง แล้วใช้เลื่อยเลื่อยเป็นแนวเฉียงที่โค่นต้นทุเรียน ฝั่งตรงกันข้ามกับทิศทางที่ผูกเชือกโยงไว้ หรือทิศทางที่ต้องการให้ต้นไม้โค่นล้มลง เช่น หากต้องการให้ต้นทุเรียนโค่นล้มลงทางซ้าย ก็ต้องเลื่อยเป็นแนวเฉียงทางขวา แล้วคอยดึงเชือกให้ตึงด้วย เพื่อไม่ให้เลื่อยนั้นคับหรือฝืด ทำให้ต้องออกแรงมากเกินไปโดยไม่จำเป็น

การทำสวนผสม

การที่ชาวสวนปลูกผลไม้หลากหลายชนิดในสวนเดียวกัน รวมถึงการปลูกพืชผักแซมลงไปในพื้นที่สวนด้วย ทำให้เกษตรกรมีรายได้จากการขายพืชผักและผลไม้ตลอดทั้งปี ต่อเนื่องกันไป ประมาณวันละ 200 – 300 บาท นับว่าเป็นทางออกที่ดีที่ช่วยให้เกิดช่องทางรายได้ของ

เกษตรกร เพราะหากปลูกแต่ผลไม้อย่างเดียว จะมีรายได้จากสวนเพียงปีละครั้งเดียวเท่านั้น และเสี่ยงต่อการขาดทุน หากในปีนั้นมีผลผลิตอย่างเดียวกันออกมามากจนล้นตลาด หรือราคาตกต่ำมาก คือมีหลักประกันในเรื่องรายได้ ความเสี่ยงและสร้างความมั่นคง เช่น การปลูกถั่วผสมกับการปลูกมะเขือในพื้นที่เดียวกัน

"ก็วันละ 100-200 เรื่อยไปได้ทุกวัน ถั่วเก็บทุกวัน มะเขือก็เก็บทุกวัน... มะเขืออยู่เป็นปี ปลูกแล้วอยู่เป็นปี ถ้าถั่วนี่ได้แค่ 3 เดือน ... ปีนึงที่เราปลูกนี่... ปีนึง ถ้าเราปลูกมากก็ได้หลายบาทนะ ก็ได้ 2 หมื่น 3 หมื่น... ถ้าหากว่าถ้าเราปลูกถั่วอย่างเดียวในเวลา 3 เดือน แต่เราปลูกมากก็ได้ประมาณ 3 หมื่นบาท งวดเดียว ถ้าหากมีมะเขือปนมาด้วย ถั่วก็น้อยลงมะเขือก็มากขึ้น ก็เฉลี่ยแล้วก็ประมาณ 2 หมื่นกว่า ถ้าราคาดี ๆ นะ ราคาตกก็ไม่ได้... ก็เราจะได้มีขาย 2 อย่าง เผื่อนี่ราคาตก นี่ราคาก็ดีก็ช่วยกันไป หากินไป"

นอกจากนั้นการปลูกไม้ผลหลากหลายพันธุ์ ที่เป็นความต้องการของตลาด คือขายได้ราคาสูง และเหมาะสมกับสภาพพื้นที่สวนของตน เช่น เจริญงอกงามดี รสชาดดี เกื้อกูลซึ่งกันและกัน ตัวอย่างพันธุ์ทุเรียนที่ตลาดต้องการคือ หมอนทอง ชะนี และก้านยาว พันธุ์เงาะที่ตลาดต้องการคือ เงาะพันธุ์โรงเรียน ลองกองพันธุ์ที่ดีต้องตันหยงมัสคือแกะเปลือกออกแล้วมีเนื้อในที่แห้ง ไม่ฉ่ำน้ำ ส่วนสละต้องพันธุ์เนินวงศ์ และพันธุ์ระกำ พันธุ์กระท้อนที่ตลาดต้องการและราคาดีคือพันธุ์ปุยฝ้าย และพันธุ์อีหล้า รวมถึงพันธุ์ไม้ผลใหม่ ๆ ที่ไม่มีคนปลูกกันมากนัก เช่น มะปราง มะยงชิด ลิ้นจี่ กระท้อน ชมพู่เพชรน้ำผึ้ง แก้วมังกร คนปลูกรุ่นแรก ๆ จะขายได้ราคาและกำไรสูง แต่พอหลายคนหันมาปลูกตามกัน ผลผลิตจะออกมามากทำให้ราคาลดลงพอสมควร อย่างกระท้อนพันธุ์ปุยฝ้าย ในระยะแรกที่มีการปลูก มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 30 บาท หากผลกระท้อนมีขนาดใหญ่จะมีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 70 บาท

"...พี่ชายนั่นแหละเค้าริเริ่มในการปลูกกระท้อนหนะ อืม คือ เค้าดึกดำบรรพ์หนะ ในการที่เค้าปลูกกระท้อน เค้าขายมารวยก่อนเลย ว่างั้นเถอะนะ พี่สาวกับพี่ชายสองคนหนะนะ คนแถวนั้นเค้าบอกว่า ลูกอะไรว่ะ ลูกกระท้อน แล้วเชื่อมั้ยพี่เค้าขายกิโลนึงเกือบ 30 กว่าบาทแหนะแถวบ้านหนะ อย่างแพง ๆ เลย 70 จัมโบ้ แบบเนี่ยะหนะนะ เค้าก็ห่อมาแต่แรกเลย แล้วเค้าก็ขายได้ราคา แล้วช่วงนั้นที่มาบูมจริง ๆ คนเนี่ยะแย่งกันซื้อ แย่งกันกินเลยหนะ รสชาดอย่างดี..."

แต่ปัจจุบันมีคนปลูกกันมากขึ้นราคาจะต่ำลงมาก อยู่ที่ประมาณกิโลกรัมละ 7-8 บาท ส่วนราคาที่สูงอยู่ประมาณ 12-13 บาท จนถึง 16 บาท ส่วนลองกองปัจจุบันราคายังสูงอยู่ประมาณกิโลกรัมละ 60-100 บาท ซึ่งชาวสวนส่วนใหญ่พอใจและยังเป็นรายได้หลักของชาวสวน คือการปรับเปลี่ยนพันธุ์ไม้ผลอยู่ตลอดเวลา นอกจากการคำนึงถึงเรื่องตลาดแล้ว ยังมีผลต่อการลงทุน เช่น การปลูกมะปราง ละมุด นอกจากจะไม่ต้องลงทุนซื้อถุงมาห่อเหมือนกระท้อนแล้ว ยังไม่

ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานห่ออีกเป็นต้น รวมทั้งเมื่อผลผลิตออกมาใหม่ ๆ อย่างมะปราง เมื่อปีที่แล้วสามารถขายได้ถึงกิโลกรัมละ 100 บาท ถ้าลูกใหญ่มีชื่อเสียงอย่างที่นครนายก ขายได้ถึงกิโลกรัมละ 200 บาท คือเนื้อใส หวาน ขนาดเกือบเท่าไข่ไก่

การรวมกลุ่ม

เกษตรกรชาวสวนในชุมชนทั้ง 2 มีการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรเพื่อที่จะพัฒนาคุณภาพของผลผลิต เช่น กลุ่มเกษตรกรปรับปรุงคุณภาพทุเรียน มังคุด นอกจากนั้นยังมีการรวมตัวกันของชาวบ้านที่ได้รับความเดือดร้อน เช่น กรณีที่ไม่สามารถใช้เส้นทางสัญจรไปมาได้เนื่องจากฝนตกน้ำท่วมถนนเสียหาย เป็นเหตุให้การขนส่งหรือลำเลียงผลผลิตออกสู่ตลาดเป็นไปด้วยความยากลำบาก ชาวบ้านจะรวมตัวกันล่ารายชื่อผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจำนวนมากเป็นบัญชีหางว่าวไปยื่นให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนยังมีการชุมนุมเรียกร้องกดดันให้ทางราชการรีบเข้ามาแก้ไขปัญหาอีกด้วย

นอกจากนั้น การเฝ้าระวังเหตุในเรื่องความปลอดภัยของชุมชน สมาชิกในชุมชนจะรวมกลุ่มร่วมมือกันในการเฝ้าเวรยาม ตรวจสถานที่ในยามค่ำคืน คอยตรวจดูคนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้าน *"... เคยมีอยู่ครั้งหนึ่ง ที่ว่ามีคนแปลกหน้าเข้ามาแล้วของจะหายแทบทุกบ้าน ทีนี้ชาวบ้านหมู่เราก็คุยกันเองว่า ถ้ามีใครแปลกหน้ามา เราต้องสังเกตนะ แล้วก็สังเกตนะ ถ้ามีคนแปลกหน้ามา... ก็รู้กันหมดเลย มีรถสีไหน มีทะเบียนเท่าไร จะรู้กันหมดเลย ทุกวันนี้ก็สบายมันก็ไม่มี"*

ประเด็นที่สำคัญ คือ เมื่อประชาชนมีการรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นองค์กรต่าง ๆ แล้วประชาชนยังสามารถที่จะเลือกสรรผู้นำหรือคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม แม้ว่าสังคมเศรษฐกิจและการเมืองการปกครองจะมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตาม เช่น การที่ทางราชการกำหนดให้จัดตั้งองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จัดตั้งประชาคมหมู่บ้านจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน แต่ด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมและศักยภาพของคนในชุมชน ประชาชนก็สามารถที่จะเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม เข้าทำหน้าที่เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนและชุมชนส่วนรวม ตัวอย่างที่เห็นได้จากการเลือกประธานประชาคมตำบลนาตาขวัญที่ได้นายทหารเรือยศนาวาโท (น.ท.ประดิษฐ์ จำเนียรผล) ที่เกษียณจากราชการแล้ว อายุ 61 ปี เข้ามาทำหน้าที่ด้วยความเต็มใจอย่างแข็งขันตรงไปตรงมาและเสียสละ โดยเข้าไปตรวจสอบการดำเนินงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล ของผู้บริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือการเลือกอดีตพนักงานธนาคารที่มีความรู้ด้านการเงินและบัญชีเข้ามาทำหน้าที่เลขานุการคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

การขายตรงผู้บริโภค

จากการที่ราคาผลผลิตที่พ่อค้าคนกลางมารับซื้อหรือเกษตรกรนำไปขายที่ตลาดในตัวเมืองมีราคาตกต่ำมาตลอด เกษตรกรแต่ละรายต่างหาทางออกด้วยวิธีการของตนเอง เพื่อให้สามารถขายผลผลิตได้ราคาที่สูงกว่าในพื้นที่ โดยการนำผลผลิตไปขายโดยตรงแก่ผู้บริโภคตามจังหวัดต่าง ๆ เช่นที่จังหวัดนครสวรรค์ นครราชสีมา นอกจากนั้นเกษตรกรบางรายก็มีการรวมกลุ่มกัน แต่ยังเป็นเพียงกลุ่มเล็ก ๆ ในหมู่เครือญาติ ที่ปลูกกระท้อนเหมือนกัน เพื่อนำผลผลิตไปขายโดยตรง ให้พ่อค้าคนกลางที่ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง ซึ่งให้ราคาสูงกว่าพ่อค้าในพื้นที่ และเชื่อถือไว้ใจได้ในเรื่องการเงิน

การระดมความคิดเห็นที่ได้จากการประชุมร่วมกันของเกษตรกร โดยเกษตรกรมองว่าการแก้ไขปัญหาของชาวสวนในภาพรวม คือการช่วยกันระบายผลผลิตไปยังจังหวัดต่าง ๆ ที่ไม่มีผลไม้ให้มาก และรวดเร็ว นอกจากนั้นในการประชุมประชาชนในหมู่บ้าน ต้องแนะนำให้ชาวบ้านเริ่ม **คิดเป็น ปลูกเป็น และขายเป็น** ต้องคิดให้ได้ทุกขั้นตอนว่าควรจะทำอย่างไร อย่างการขายผลผลิตต้องช่วยกันมองออกไปข้างนอก เพราะหลายจังหวัดน่าที่จะจัดส่งผลผลิตไปขายได้ หรือตามสาขาของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร(ธกส.) ที่มีสาขาอยู่ทุกอำเภอทั่วประเทศ หรือจังหวัดที่มีเส้นทางการค้าขนส่งไปสะดวก เช่น สมุทรสาคร สมุทรสงคราม อยุธยา อ่างทอง สิงห์บุรี ชัยนาท โดยใช้รถบรรทุกขนาดใหญ่บรรทุกผลผลิตไปจำนวนมาก ๆ ขายได้เงินเท่าไร เหลือเท่าไร มีค่าใช้จ่ายเท่าไร แล้วจึงมาคิดคำนวณแบ่งปันกัน หรือแม้แต่การส่งผลผลิตไปขายยังต่างประเทศ โดยการจัดตั้งกลุ่ม ติดต่อตลาดแล้วคัดเลือกคุณภาพตามความต้องการของตลาด

นอกจากนั้น เกษตรกรยังมีความคิดที่จะ**แปรรูปผลผลิต** เช่น การนำมังคุดมาทำเป็นไวน์มังคุด ให้มีคุณภาพเทียบได้กับไวน์จากต่างประเทศ หรือการนำทุเรียนมาแปรรูปเป็นทุเรียนกวน ทุเรียนทอด ส่งขายตรงไปยังตลาดต่าง ๆ ด้วย

เทคโนโลยีการเกษตร

ช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงมาเป็นการทำสวนผลไม้เพื่อค้าขาย เกษตรกรได้เรียนรู้เพื่อที่จะผลิตให้ได้ปริมาณที่มาก จึงมีการใช้วิธีการต่าง ๆ มากมาย รวมถึงการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช และฮอร์โมนเร่งดอก เร่งผล จากการโฆษณาตามสื่อต่าง ๆ จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของเกษตรกร ซึ่งส่งผลให้ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรสูงขึ้นมาก และหากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ เกษตรกรจะประสบกับปัญหาการขาดทุน นอกจากนั้นผลเสียที่เกิดจากการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ได้ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน และแหล่งน้ำใต้ดิน ที่

เกษตรกรใช้ในการอุปโภคบริโภคด้วย ความรู้จากภายนอกในเรื่องการผลิตสมัยใหม่ โดยผ่านผู้ที่ชาวสวนเรียกว่า *"ผู้มีวิชาการ"* เช่น ความรู้ในเรื่องปุ๋ยสมัยใหม่ *"ก็ฟังจากพวกที่ใช้มาแล้วว่าอันไหนดี อันไหนดีแล้วก็ไปทางร้านก็แนะนำอีกที ทางร้านก็มีวิชาการเหมือนกัน แล้วก็มีบางทีก็มีเกษตรเข้ามาบ้าง... ทุกวันนี้ก็ยังถามเพราะว่าทุกวันนี้ตัวยากับปุ๋ยอะไรเนี่ยะมันมีมาก บริษัทก็จะรู้อันไหนดี อันไหนหลอก อันไหนปลอมก็ถามกัน ถามคนที่เขาใช้ก่อน... เขาไปร้านขายปุ๋ย เขาก็แนะนำว่านี่บริษัท นี่มันมาใหม่นะ ถูกด้วย ลองเอาไปใช้ดู ดีไม่ดีบางตัวอย่างเขาก็มีบริษัทมาแจกว่าให้ลองเอาตัวอย่างไปใช้ดูว่าดีไม่ดี ดีกลับมาซื้อหลายประเภท โปรโมทสินค้ากันไปเอง"* ซึ่งต่างกับสมัยก่อนที่ไม่ต้องดูแลเอาใจใส่มากเหมือนในปัจจุบัน *"ก็ตอนนั้น มังคุดราคามันดี และก็มันอย่างไรมันรักษาง่ายไม่ต้องฉีดยา เก็บง่าย ... สมัยนี้มันทำยากกว่าก่อนเพราะว่าโรคมันเยอะ สมัยก่อนมันทำไม่ต้องไปดูแลสนใจมากขนาดนี้นะ สมัยนี้ต้องสนใจทุกอย่างเลยนะ ตั้งแต่เริ่มออกดอกจนกระทั่งสุกนะแหละมันถึงมีสิ่งรบกวนตลอด" "ทำสวนสมัยนี้ต้องลงทุนสูง จะทำเหมือนเมื่อก่อนไม่ได้ มันจะไม่ได้ผล แมลงสมัยนี้มีมาก ถ้าไม่พ่นยา จะไม่ได้กินเลย มันจะเสียหาย ดินก็เป็นกรดทำให้ทุเรียนเป็นโรครา ต้องใช้ยาช่วยอีกไม่งั้นมันก็ตาย"*

จึงมีการนำเทคโนโลยีทางการเกษตรเข้ามาช่วยในเรื่องต่าง ๆ ทั้งในการผลิตผลไม้นอกฤดู เช่น เงาะ ลองกอง หรือการใช้จุลินทรีย์บางชนิดมาช่วยในการย่อยสลายในดิน การใช้ปุ๋ยคอกประเภทมูลสัตว์และปุ๋ยหมักแทนปุ๋ยเคมี เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิตและช่วยให้สภาพของดินยังคงความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้ยืนยาว ซึ่งขณะนี้การใช้ปุ๋ยชีวภาพกำลังเป็นทางเลือกใหม่ที่ชาวสวนหลายคนให้ความสนใจ มีการศึกษาหาความรู้จากการฟังนักวิชาการมาพูดและแนะนำการผลิตจากนั้นจึงนำไปทดลองทำกันเอง วิธีการทำปุ๋ยชีวภาพของชาวบ้านเป็นการนำผลผลิตในชุมชน คือ ผลลองกอง 60 กิโลกรัมผสมกับน้ำตาลโมลาด 20 กิโลกรัม ต่อ 1 ถึง 200 ลิตร แล้วเอาน้ำใส่จนเกือบเต็ม จากนั้นก็หมักทิ้งไว้ 1 ปี จะได้หัวเชื้อปุ๋ยชีวภาพ 1 ลิตร ใช้น้ำ 500 ลิตรมาผสม แล้วนำมาฉีดทางใบของไม้ผล บางสวนอาจจะใส่ที่โคนต้น โดยปั๊มน้ำเข้าไปในท่อน้ำแล้วใช้สปริงเกอร์ฉีดทุกต้น นับเป็นทางเลือกที่กำลังแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน *"ถ้าไม่ลดต้นทุนปีหนึ่ง ๆ ก็อาจจะไม่เหลืออะไร บางทีขาดทุนด้วยซ้ำไป เราต้องอาศัยปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ หมักกันเองทำกันเอง แล้วก็ใช้กันเอง มีอะไรก็หมักเข้าไปใส่หัวเชื้อ หัวสูตรน้ำตาล (สำหรับปุ๋ยชีวภาพ) เอามาใส่ต้นไม้ ช่วยลดต้นทุนไปได้บ้าง แล้วทั้งปุ๋ยหมักและปุ๋ยชีวภาพ จะช่วยลดกรดในดิน กรดในดินนี่ตัวร้าย จะทำให้ทุเรียนเป็นเชื้อรา ตายง่าย"* แต่เวลาใช้ต้องดูขนาดของต้นไม้ด้วย หากฉีดใส่ต้นเล็ก ๆ โดยฉีดใส่มากไปใบไม้อาจไหม้ได้

นอกจากนั้นยังมีการทำยาฆ่าแมลงจากพืชประเภทตะไคร้หอม ใบยูคาลิปตัส ใบสะเดา โดยหมักในถังที่มีถุงทราย จากนั้นจะต้มด้วยพลังแสงอาทิตย์ประมาณ 2 วัน 2 คืน แล้วนำ

น้ำหัวเชื้อ 1 ลิตร มาผสมน้ำ 100 ลิตร ฉีดไม้ผลหรือการใช้หัวไช้เท้ากับน้ำมะพร้าวอ่อนมาผสมกัน ฉีดพ่นใบอ่อนจะช่วยกำจัดแมลงได้ผลมาก ซึ่งการนำเทคโนโลยี่ทางการเกษตรระดับชุมชนมาใช้จะช่วยลดต้นทุนการผลิตได้มาก สำหรับสวนผลไม้ขนาดใหญ่ 20 ไร่ขึ้นไป คาดว่าปีหนึ่งจะช่วยลดต้นทุนได้ประมาณ 100,000 บาท ซึ่งเกษตรกรในชุมชนให้ความสนใจมาก เริ่มที่จะมีการทำตามกันแล้ว

ส่วนเทคโนโลยี่ทางการเกษตรที่อยู่ในช่วงหาวิธีการคือ การทำให้ผลผลิตออกนอกฤดูกาล หรือให้ออกผลเกือบตลอดทั้งปี โดยใช้น้ำเป็นตัวบังคับ ซึ่งในชุมชนมีอดีตผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งประสบความสำเร็จในการบังคับให้ผลไม้ออกนอกฤดูได้ และได้ถูกนำไปเผยแพร่ลงในนิตยสารด้านการเกษตรมาแล้ว ซึ่งสามารถบังคับให้ต้นเงาะ มังคุด และลองกอง ออกดอกได้เป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นเกษตรกรยังมีความรู้ในการช่วยผสมเกสรให้กับเงาะและสละได้ ทำให้มีปริมาณการติดผลในปริมาณที่เพียงพอ รวมถึงการตัดแต่งกิ่งเพื่อเตรียมสำหรับการออกดอกผลครั้งใหม่ด้วย

ปัจจุบันชาวสวนผลไม้เริ่มตระหนักถึงภาระต้นทุนที่สูงขึ้นจากการใช้ปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงเพื่อบำรุงรักษาไม้ผลและยังมีสารเคมีตกค้างด้วย แต่ราคาผลผลิตที่ได้กลับมีราคาต่ำลงอย่างทุเรียน *“ออกมาทีแรกเลยก็ได้ 20 แล้วมา 18 16 เรื่อยมา จนกระทั่งเหลือปีนี้ 7-8 บาท ปีนี้ไม่คุ้ม ไม่มีอะไรคุ้มเลยสักอย่าง ทุเรียนก็ถูก ชะนี 4 บาท หมอน 7-8 บาท อย่างนี้ ต้อง 10 บาทขึ้นไป หมอนนี่ 14-15 บาท ถึงจะคุ้ม”* รวมถึงพิษภัยจากสารเคมีต่อสุขภาพของเกษตรกรเอง และต่อผู้บริโภค จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงหรือลดการใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง หันมาใช้ปุ๋ยจากมูลวัว มูลควาย มูลค้างคาว มูลไก่ หรือปุ๋ยหมักจากขยะ หญ้าแห้งกันมากขึ้น ซึ่งชาวสวนได้ทดลองกันเองหลายราย เช่น การใส่ปุ๋ยขี้ไก่กับต้นเงาะ ถุงละ 10 บาท ถูกกว่าปุ๋ยเคมี ชาวสวนบอกว่าจะให้ผลที่หวานและกรอบ หรือบางรายบอกว่า ต้นลองกองที่ใส่ปุ๋ยขี้ไก่แล้วจะให้ผลดีกว่าปุ๋ยขี้หมู *“ลองกองจะชอบขี้ไก่อย่างเดียว เคยใช้ขี้หมูเหมือนกันมันไม่ดี สังเกตดูใบมันไม่สวย ลองกองไม่ชอบอย่างนี้แล้ว จะทำให้ใบเสีย ทดลองเอาขี้หมูใส่ปีหนึ่ง ใบเสียหมดเลย แล้วก็เปลี่ยนมาใช้ขี้ไก่ตามเดิม ใบเปลี่ยนทันทีเลยเหมือนกัน พอได้กิน (ปุ๋ยขี้ไก่) ใบเขาก็เปลี่ยนเลย”* หรือ *“ปุ๋ยเคมีจะงามเร็ว หมดเร็ว ถ้าใส่ปุ๋ยขี้ไก่จะงามช้า ให้ผลช้า แต่ขี้ไก่นี่เป็นเดือนก็ยังงาม”*

ความเข้มแข็งของชุมชน

ด้วยศักยภาพความสามารถของชุมชนที่มีการปรับตัวเข้าได้กับการเปลี่ยนแปลง และการที่ชุมชนมีกลุ่มคนที่เป็นผู้นำชุมชนที่ประกอบด้วย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ประชาคมหมู่บ้าน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่มีความเสียสละ

ในการทำงานเพื่อชุมชนหมู่บ้าน ตำบลส่วนรวมอย่างเข้มแข็ง ปัญหาความต้องการของชุมชนจึงได้รับการตอบสนองด้วยดี เช่น การที่ชาวบ้านร่วมกันเดินเรื่องลงลายมือชื่อทำเป็นบัญชีหางว่าวเสนอหนังสือขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากทางราชการหรือการรวมตัวกันเดินขบวนเรียกร้องในการก่อสร้างถนนลาดยาง หรือผ่านทางสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร การขึ้นป้ายข้อความติดตามถนนเพื่อต่อต้านการใช้เงินซื้อเสียงการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร แต่ยินดีให้การสนับสนุนโดยแลกเปลี่ยนกับโครงการเพื่อประโยชน์ของประชาชนหรือชุมชนโดยส่วนรวม เป็นลักษณะของผลประโยชน์ต่างตอบแทน คือผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรต้องการคะแนนเสียง แต่ชาวบ้านต้องการโครงการเพื่อสร้างความเจริญให้กับชุมชน

ดังนั้น ด้วยกระบวนการปรับตัวของชุมชนที่มีทุนแห่งภูมิปัญญาต่อการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพของชาวสวน ทุนทางสังคมที่มีระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานที่ดีและการสะสมทุนทางการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องสะสมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งอย่างมีพื้นฐานที่มั่นคง แต่มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทรอบข้าง

ปัจจัยที่ทำให้สวนผลไม้ผสมดำรงอยู่

1. **ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม**

ด้วยสภาพความเป็นชุมชนที่เก่าแก่ ผู้คนที่อยู่อาศัยในชุมชนจึงมีความเป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชนจึงมีความเป็นญาติพี่น้องที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความสามัคคีปรองดองกันทั้งในการใช้ชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพ การทำกิจกรรมเพื่อบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ในวันสำคัญ ๆ ของทางราชการ ยังคงปรากฏให้เห็นจนถึงปัจจุบัน โดยใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการรวมคน แม้ภาพของการเอาแรงกันโดยไม่คิดค่าจ้างในการสร้างบ้านเรือน การขุดบ่อน้ำ การทำสวน จะไม่ปรากฏให้เห็นแล้วในปัจจุบัน แต่ภาพที่เห็นคือการรวมตัวกันเป็นกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้มแข็งยังคงมีอยู่เสมอมา แม้จะเปลี่ยนแปลงไปบ้าง เช่น การพบปะพูดคุยหรือประชุมปรึกษาหารือจะมีในช่วงหลังเลิกงาน หรือในตอนกลางคืน เพราะทุกคนต้องดิ้นรนทำมาหากินในตอนกลางวัน ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านการประกอบอาชีพ การรักษาความสงบเรียบร้อย

ดังนั้น **อุดมการณ์ชาวสวน** ที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนแห่งนี้ที่มีอยู่ และยังคงไม่เปลี่ยนแปลง คือ *“การช่วยเหลือแบ่งปัน อย่างเอื้ออาทรกันของคนในชุมชน และการทำมาหากินในอาชีพชาวสวน เพื่อการมีกินมีใช้ในครัวเรือนเป็นหลัก “* ซึ่งอุดมการณ์ชาวสวนในลักษณะนี้ได้

ถูกผลิตซ้ำ จนกลายเป็นชีวิตของคนในชุมชนที่สืบต่อกันมาโดยการพูดคุยปรึกษาหารือกัน การเรียนรู้ การทัศนศึกษาภายนอกชุมชน จากประสบการณ์การประกอบอาชีพที่ปรากฏขึ้นจริงของตน

2. **ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้แก่**

ดิน ซึ่งมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย ตามบริเวณที่ราบเชิงเขา เปลี่ยนสภาพจากพื้นที่ป่าที่มีการหักล้างถางพงมาเป็นพื้นที่ราบ เพื่อการทำนา ทำไร่ และการทำสวนผลไม้ มีความอุดมสมบูรณ์มากเพราะเป็นพื้นที่ป่าเปิดใหม่ ที่มีแร่ธาตุ อินทรีย์วัตถุที่เป็นอาหารของต้นไม้ผล

น้ำ สมัยก่อนชาวบ้านใช้น้ำจากธรรมชาติ เช่น น้ำฝน น้ำคลอง น้ำใต้ดิน บ่อขุดในการทำข้าวไร่ ไร่มันเทศ พริกไทย และการทำสวนผลไม้ ซึ่งมีปริมาณที่พอเพียง เนื่องจากสภาวะดินฟ้าอากาศดี ฝนตกต้องตามฤดูกาล แม้ต่อมาเมื่อมีการทำไร่ทำสวนผลไม้กันมากขึ้น ปริมาณน้ำจะไม่เพียงพอ ประกอบกับสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป ก็มีการขุดคลองชลประทานเข้ามายังพื้นที่ของชุมชน จนถึงปัจจุบันมีการฝังท่อส่งน้ำเข้าไปถึงสวนผลไม้ของเกษตรกรแต่ละราย โดยการสูบน้ำจากคลองชลประทานที่มีน้ำตลอดทั้งปี ทำให้ชาวสวนมีน้ำในปริมาณที่พอเพียงกับการทำสวนผลไม้ แม้บางชุมชนการฝังท่อส่งน้ำจะยังเข้าไปไม่ถึง แต่ชาวสวนก็มีการขุดบ่อเก็บกักน้ำไว้ใช้ให้พอเพียงตลอดทั้งปี

อากาศ ด้วยสภาวะอากาศร้อนชื้นและอุณหภูมิของบริเวณนี้ คล้ายคลึงกับสภาพภูมิอากาศของภาคใต้ ซึ่งเป็นแหล่งปลูกไม้ผลแหล่งใหญ่ของประเทศ การทำสวนผลไม้ของชุมชนนี้จึงมีพันธุ์ไม้ผลประเภทเดียวกัน เช่น ทุเรียน เงาะ มังคุด ลองกอง และได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพ และในปริมาณที่มากไม่แพ้ในพื้นที่อื่น

3. **ความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้** จากที่กล่าวแล้วข้างต้นในส่วนของกระบวนการเรียนรู้เรื่องการทำสวนผลไม้ ที่ชาวสวนได้รับการเรียนรู้และสะสมมาจากบรรพบุรุษคือ พ่อ แม่ จะพาเข้าสวนตั้งแต่ยังเด็กจนเป็นชีวิตประจำวันแล้วให้ช่วยงานสวน ลูก ๆ ก็จะเริ่มเรียนรู้และฝึกหัดทำสวนไปด้วยในขณะเดียวกัน เมื่อโตขึ้นมีครอบครัว พ่อ แม่ก็จะแบ่งพื้นที่ให้ไปประกอบอาชีพกันเอง หรือทำงานแต่ได้รับค่าแรง ค่าตอบแทนจากการขายผลไม้ได้

นอกจากนี้ความรู้ที่ได้รับจากพ่อ แม่แล้ว เมื่อตนเองมีครอบครัวมีการทำสวนเป็นของตัวเองก็จะพัฒนาความรู้ขึ้นไปเรื่อย ๆ มีการเรียนรู้จากประสบการณ์ของตนเอง อีกทั้งการเรียนรู้จากการสังเกต การพูดคุยแลกเปลี่ยน การดู การฟัง การสอบถามจากเพื่อนบ้าน หรือผู้อื่น หรือคำ

แนะนำจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ รวมถึงสื่อสารมวลชน ร้านค้า ที่ให้ข้อมูลข่าวสารในเรื่องการทำสวนผลไม้

ความรู้ในการทำสวนจึงเริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ปลูกไม้ผลให้เหมาะสมกับพันธุ์ไม้ผล โดยการคัดเลือกชนิดและพันธุ์ การดูแลบำรุงรักษาต้นไม้ให้สมบูรณ์ การออกดอก การผสมเกสร และการดูแลรักษาผลผลิตให้มีคุณภาพควบคู่กับการมีปริมาณของผลที่มากด้วย คือเกษตรกรพยายามหาวิถีทางที่ลงทุนน้อยแต่ให้ได้ผลผลิตและราคาที่มากพอเพื่อความอยู่รอดให้ได้

4. **การตลาด** คือการขายผลไม้เพื่อให้ได้เงินมาใช้จ่ายในครอบครัวหรือซื้อสิ่งของอื่น ๆ ที่จำเป็น รวมถึงการลงทุนในเรื่องการทำสวนไม้ผล เพื่อผลผลิตในฤดูกาลหน้า ซึ่งวิธีการขายผลไม้ของชาวสวนในชุมชนแห่งนี้มีหลายรูปแบบ คือ

การขายส่ง ชาวสวนจะนำผลไม้ของตนที่คัดขนาดเรียบร้อยแล้วใส่เข่ง ไปขายที่ตลาดขายส่งผลไม้ที่ตลาดสตาร์ ในเขตเทศบาลนครระยอง โดยใส่รถบรรทุกเล็กไปหาที่จอดขายเสียค่าสถานที่ครั้งละ 20 บาท ซึ่งเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะต้องแย่งสถานที่ขายกันเนื่องจากมีพ่อค้าแม่ค้าขายปลีก ที่มิใช่ชาวสวนขายประจำอยู่ก่อนแล้วด้วย

สำหรับในปี 2545 การขายส่งผลไม้พวกเงาะ ทุเรียน มังคุด เป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะปริมาณพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผลไม้มีน้อย ซึ่งชาวสวนบอกว่า *"ตนเองมีเงาะที่จะต้องขาย 2 คันรถบรรทุกเล็ก เที่ยวแรกไปขายตั้งแต่ 5 โมงเย็นจนเที่ยงคืนแล้ว สามารถขายเงาะได้เพียงเข่งเดียว"* พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อผลไม้ที่ตลาดสตาร์มี 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ พวกที่มาจากจังหวัดใกล้เคียง พวกนี้จะซื้อเงาะยกเข่งเพื่อนำไปขายต่อ อีกพวกหนึ่งจะเป็นพ่อค้าคนกลางที่มาจากต่างจังหวัดไกล ๆ เช่น นครราชสีมา สุโขทัย ฯลฯ พ่อค้ากลุ่มนี้เวลาซื้อจะซื้อหมดทั้งคันรถเลย

ชาวสวนบอกเล่าจากประสบการณ์ว่า ผลไม้ยิ่งราคาถูกก็ยิ่งขายยาก เพราะพ่อค้าคนกลางเห็นว่าราคาต่ำมากก็จะต่อราคามาก เช่นในปี 2545 เงาะราคาถูกมาก กิโลกรัมละ 2 บาท พ่อค้าคนกลางพยายามกดราคาให้เหลือ 1 บาท ซึ่งชาวสวนจะไม่ยอมขายให้ และพยายามหาวิธีการอื่น ๆ ในการขายผลไม้ของตนเอง

การขายปลีก สถานที่ที่ชาวสวนจะนำผลไม้ไปขายปลีกคือ ที่ตลาดตะพง อำเภอแกลง จังหวัดระยอง ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนสุขุมวิท มีทั้งการขายส่ง และขายปลีก โดยการขายปลีกมักจะขายให้กับนักท่องที่ยวที่มาแวะซื้อในปริมาณที่ไม่มากนัก แต่จะขายได้ราคาดีกว่าขายส่งที่ตลาดสตาร์มาก เพราะผลไม้ที่ชาวสวนนำมาขายจะถูกจัดรูปแบบให้สวยงาม เช่น การจัดกระท้อน และเงาะให้เป็นพวง เป็นช่อ ดูน่ารับประทาน หรือการคัดเลือกทุเรียน ผลที่มีลักษณะดี การบรรจุมังคุด

เกรดดี และลองกองที่มีผลสวยงามลงกล่อง แต่อย่างไรก็ตาม การขายปลีกชาวสวนต้องเสียเวลานานกว่าจะขายได้หมด ดังนั้น หากสวนไหนมีแรงงานคนไม่เพียงพอ จึงมักไม่นิยมไปขายปลีก

การขายแบบเหมาสวน ปัจจุบันการขายในลักษณะนี้มีน้อยไม่ค่อยปรากฏให้เห็นแล้ว เนื่องจากการขายแบบเหมาสวนนิยมทำกันเมื่อผลไม้ชนิดนั้นมีราคา แต่ปัจจุบันผลไม้พวกทุเรียน เงาะ มังคุด ราคาตกต่ำมาก และปริมาณผลไม้ออกสู่ตลาดมีมาก พ่อค้าคนกลางสามารถเลือกซื้อได้หลายแหล่ง *"ปัจจุบัน ทุเรียนกับเงาะไม่มีแม่ค้ามารับซื้อแบบเหมาสวน เหมือนแต่ก่อนหรอก เพราะผลไม้ราคาถูก แม่ค้าเขาจะเหมาสวนสำหรับผลไม้ที่มีราคาแพง เพราะเมื่อเขานำไปขาย เขาก็จะได้กำไรมากด้วย"*

การขายแบบเหมาสวนในปัจจุบันจะมีเฉพาะกระท้อน ลองกอง สละ และมะยงชิด การขายในลักษณะนี้ ทั้งเจ้าของสวนและแม่ค้ามักจะเป็นขาประจำกัน ทำให้การซื้อขายเป็นความสัมพันธ์ที่ต้องไว้วางใจซึ่งกันและกันคือ แม่ค้าจะเอาผลไม้ไปก่อน และเมื่อกลับมาเอาเที่ยวที่สองก็จะจ่ายเงินสำหรับงวดแรก จนถึงการเก็บผลไม้งวดสุดท้ายก็จะจ่ายเงินที่ค้างทั้งหมด ตามราคาที่ทั้งแม่ค้าและเจ้าของสวนตกลงกัน

การขายตรงในต่างจังหวัด เนื่องจากราคาผลไม้ที่ขายในพื้นที่ทั้งขายส่งหรือขายปลีกได้ราคาต่ำมาก เพราะพ่อค้าคนกลางที่รับซื้อผลไม้ ก็จะนำไปขายส่งต่ออีกทอดหนึ่งยังจังหวัดต่าง ๆ ชาวสวนบางส่วนจึงเห็นว่า หากตัดตอนพ่อค้าคนกลางได้ โดยพยายามนำผลไม้ของตน ไปขายตรงยังจังหวัดต่าง ๆ ที่ขนส่งไปได้สะดวก และมีแหล่งขายส่งในจังหวัดนั้น เช่น กรุงเทพฯ นครราชสีมา นครสวรรค์ สุโขทัย ฯลฯ ซึ่งมีทั้งการนำไปขายด้วยตนเอง หรือรวมกลุ่มกันไปขายส่ง แต่วิธีการนี้ต้องใช้เวลาในการเดินทางและการขายผลไม้ให้หมด ทำให้งานในสวนที่ต้องเก็บผลไม้ ดูแลสวน หรือดูแลคนงานทำสวน ไม่มีคนทำ นอกจากนั้นวิธีการรวมกลุ่มแล้วมีตัวแทนไปขายแทน ก็ห่วงเรื่องความไม่ซื่อตรงต่อกัน เมื่อต้องหักค่าขนส่ง ค่ารถ ค่าน้ำมัน ค่าตลาด เหลือเท่าไรจึงจะนำมาแบ่งผลกำไรกัน

การขายส่งให้กับคนในหมู่บ้าน ที่มีสวนผลไม้ของตนเองด้วย และมีพาหนะขนส่งผลไม้ด้วย คือ ชาวสวนจะนำผลไม้ของตนเองและชาวสวนในชุมชนไปขายส่งยังตลาดในที่อื่น ๆ เช่น ตลาดปากคลองตลาด ตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง คล้ายกับพ่อค้าคนกลาง วิธีการนี้ชาวสวนไม่ต้องเสียค่าขนส่งผลไม้ไปขายยังตลาดขายส่งในเมือง แต่จะขายได้ราคาเท่ากับราคาขายส่งในตลาด ผลไม้ที่มีการขายในลักษณะนี้มีกระท้อน ลองกอง และสละ ซึ่งพ่อค้าในหมู่บ้านบางรายจะขอกู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการซื้อผลไม้ประเภททุเรียน แล้วนำไปขายนอกหมู่บ้าน โดย อบต.จะเป็นคนพิจารณาให้กู้รายละ 200,000 บาท ในระยะเวลา 3 เดือน

การแลกเปลี่ยนผลไม้กับสินค้าชนิดอื่น ๆ ซึ่งเริ่มเกิดขึ้นเมื่อปี 2544 โดยชาวสวนรายหนึ่งที่มีบ้านเกิดทางจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ แล้วมาแต่งงานกับคนในชุมชน เมื่อผลไม้ราคาในพื้นที่ถูกมาก จึงคิดจะเอาผลไม้ไปแลกข้าวทางภาคอีสานบ้านเดิมของตน ซึ่งก็ได้ผลเป็นที่น่าพอใจเปรียบเทียบแล้วได้ราคาดีกว่าการขายส่งที่นี่ ปัจจุบันมีชาวสวนหลายรายสนใจมาสอบถามพูดคุยมากขึ้น คาดว่าในปีต่อ ๆ ไป หากราคาผลไม้ยังตกต่ำอยู่ ชาวสวนคงจะใช้วิธีการขายแบบแลกเปลี่ยนกันมากขึ้น

ระยะเวลา กล่าวคือนอกจากวิธีการขายผลไม้ของชาวสวนในลักษณะต่าง ๆ และสถานที่ขายผลไม้แล้ว ระยะเวลาในการขายก็มีความสำคัญ เพราะถ้าสวนของใครสามารถให้ผลผลิตก่อนคนอื่น ก็จะขายได้ราคาดี คือต้นฤดู ผลผลิตจะออกมาน้อย ราคาจะดีมาก รวมถึงช่วงปลายฤดูด้วยเช่นกัน ผลผลิตจะมีน้อยเช่นกัน ราคาก็จะดีขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง เพราะผลผลิตใกล้จะหมดแล้ว ดังนั้น ชาวสวนจึงพยายามจะทำให้ผลไม้ออกนอกฤดูให้ได้ เพราะจะหมายถึงราคาผลไม้ที่ดีด้วย หรือการหาพันธุ์ไม้ผลที่สามารถให้ผลผลิตได้ก่อนคนอื่น ๆ ในปัจจุบันชาวสวนบางรายเริ่มเปลี่ยนทุเรียนจากพันธุ์ชะนีมาปลูกทุเรียนพันธุ์นกกระจิบ ซึ่งจะให้ผลก่อน ทำให้สามารถขายได้ในช่วงต้นฤดู และขายได้ราคาที่ดีด้วย

ดังนั้น จากข้อมูลการขายผลผลิตที่ได้ของชาวสวน บอกได้ถึงการเรียนรู้ เพื่อที่จะอยู่รอดให้ได้ในโลกยุคที่ต้องแข่งขันกันตลอดเวลาในทุกเรื่อง จะเห็นได้จากการที่ชาวสวนยอมลงทุนในการทำสวน ก็เพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดี มีคุณภาพ และมีปริมาณมาก เพื่อการขายส่งพ่อค้าให้ได้ราคาและมีกำไรมาก ๆ แต่เมื่อถูกกดราคาจนต่ำมากไม่คุ้มกับการลงทุน ชาวสวนก็พยายามหาวิธีการขาย และตลาดแห่งใหม่ เช่น การขายปลีกแก่นักท่องเที่ยว การขายตรงตามจังหวัดต่าง ๆ หรือการขายส่งในตลาดแห่งใหม่ที่กรุงเทพฯ การแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน แต่หากปีไหนที่ราคาผลไม้ใดมีราคา ชาวสวนก็จะเปลี่ยนวิธีการขายมาเป็นแบบเหมาสวน ในราคาที่ชาวสวนพึงพอใจ ลักษณะการขายผลไม้ที่ชาวสวนแต่ละคนเลือกจึงไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างดังที่กล่าวแล้วข้างต้น

5. **แหล่งเงินทุน** ความจำเป็นในการลงทุนของเกษตรกรชาวสวนในชุมชนนี้ ในสมัยก่อนและปัจจุบันมีความแตกต่างกัน กล่าวคือในอดีตการทำสวนหรือการทำการเกษตรเป็นลักษณะของการผลิตเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ หากมีเหลือจึงจะขาย หรือแลกเปลี่ยนกับสิ่งของอื่น ความต้องการเงินทุนเพื่อการลงทุนจึงมีไม่มาก แต่ในสมัยปัจจุบันเริ่มตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงเป็นการผลิตเพื่อการค้า การทำสวนผลไม้ ให้ได้ผลผลิตในปริมาณมาก เพื่อการค้าขายให้ได้เงินเป็นรายได้เข้ามาใช้จ่ายในครัวเรือน ทั้งการลงทุนในสวนผลไม้ การซื้อสิ่งของ

เครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น รถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า รวมถึงการส่งลูกหลานให้ได้รับการศึกษา แหล่งเงินกู้ของชาวสวนในชุมชน จึงมีหลายแหล่งด้วยกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับเงื่อนไขหลายประการ เช่น อัตราดอกเบี้ย หลักทรัพย์ค้ำประกัน ความสะดวกรวดเร็ว จำนวนเงินลงทุนที่ต้องการ และความจำเป็นในการใช้เงิน แหล่งเงินทุนต่าง ๆ สามารถพิจารณาได้ ดังนี้

5.1 **แหล่งเงินทุนภายในชุมชน** ความต้องการเงินลงทุนในอดีตมีน้อย ใครที่เงินขาดมือจริง ๆ มักจะหยิบยืมจากญาติพี่น้องเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งอาจจะคิดอัตราดอกเบี้ยบ้างในอัตราที่ต่ำหรือไม่คิดเลยก็มี เพราะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เป็นแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ผู้ที่ให้กู้ยืมในหมู่บ้านก็ไม่ได้ถูกเรียกว่าเป็นนายทุนเงินกู้ได้เต็มปาก เพราะเป็นการกู้ยืมกันเองระหว่างคนในชุมชน แต่ที่สำคัญคือ ต้องใช้คืนให้ตรงเวลาตามที่ตกลงกันไว้ *“ขอ ขอยืม หมื่นครึ่งหมื่นให้ถามว่าเอาดอกมั้ย บอกไม่เอาเราพึ่งพาอาศัยกันไม่เอา แต่ว่าถ้าหากว่าสามวันว่าจะเอาเงินต้นมาคืน ต้องมาคืนจริง ๆ นะ”* หรือ *“ไม่กู้ที่อื่น มีแต่ว่าถ้าเงินใช้จ่ายไม่พอที่จะใช้จ่ายในสวน ก็พี่น้องคนไหนพอจะมีได้ไหม ก็ยืมกัน ไม่เอาดอก ทั้งที่เป็นญาติพ่อแม่เดียวกัน หรือเพื่อนบ้านกันก็ไม่เอาดอก... ก็ต้องกะให้ถูกว่า เรายืมเขาเนี่ย อย่าให้นานเกิน แล้วเราก็ต้องดูด้วยว่า อันไหนเราจะได้ทุนเอามาใช้หนี้เขา”* ต่อมาเมื่อมีการพัฒนาการทำสวนผลไม้เพื่อการค้า ความต้องการเงินลงทุนมีมากขึ้น การกู้ยืมนอกจากภายในชุมชนแล้วยังมีจากภายนอกชุมชน แต่จะเสียอัตราดอกเบี้ยในอัตราที่สูงกว่า

5.2 **แหล่งเงินทุนภายนอกชุมชน** ซึ่งเป็นแหล่งเงินกู้ที่จัดตั้งขึ้นโดยหน่วยงานของรัฐมีหลายแหล่งด้วยกัน ได้แก่ สหกรณ์การเกษตร ที่เป็นแหล่งเงินกู้อย่างเป็นทางการที่จัดตั้งขึ้นก่อนแหล่งเงินกู้อื่น ๆ คือจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนามาเป็นการทำสวน แหล่งเงินทุน ปัจจุบันมี 2 สหกรณ์ คือสหกรณ์ศรีเมือง แต่ที่ชาวสวนในชุมชนนิยมเป็นสมาชิกและกู้ยืมกันมากที่สุดคือ สหกรณ์ออมทรัพย์เมืองระยอง ซึ่งตั้งมานานถึง 23 ปีแล้ว โดยสมาชิกเสียค่าสมัคร 50 บาท ค่าหุ้น 200 บาท ค่าฌาปนกิจศพละ 10 บาท ปัจจุบันมีเงินทุนสำรองประมาณ 50 ล้านบาท นอกจากนั้นเมื่อคนนิยมไปกู้ยืมกันมาก ๆ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ยังให้สินเชื่อเงินกู้แก่สหกรณ์เมืองระยองอีกเป็นเงิน 150 ล้านบาท และเงินที่ชาวบ้านหลากหลายสาขาอาชีพฝากสะสมไว้อีกรวมเกือบ 200 ล้านบาท เพราะว่าเชื่อใจสหกรณ์ โดยไม่ได้เอาเงินไปฝากไว้กับธนาคารพาณิชย์ เนื่องจากปัจจัยจูงใจ เรื่องเงินปันผลสูงถึงร้อยละ 10 มากกว่าธนาคารพาณิชย์ และยังมีเงินสะสมสวัสดิการให้แก่สมาชิก เช่น หากสมาชิกตาย จะได้เงินฌาปนกิจศพละ 30,000 บาท ส่วนการให้กู้ยืมนั้น จะปล่อยกู้ให้สมาชิกสหกรณ์ในช่วงแรก ๆ กู้ได้คนละไม่เกิน 50,000 บาท ต่อมาจึงขึ้นให้เป็นคนละไม่เกิน

200,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยในช่วงแรกร้อยละ 12 ต่อปี แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือร้อยละ 8 ต่อปี เมื่อก่อนใช้สมาชิกค้ำประกันได้ แต่เกิดปัญหาขึ้นคือคนกู้ไม่ใช้คืน คนค้ำต้องใช้แทนจึงเปลี่ยนมาใช้หลักทรัพย์ เช่น โฉนดที่ดินไปค้ำประกัน ไม่ต้องใช้คนค้ำประกัน กำหนดให้ทำเรื่องขอกู้วันที่ 10 สามารถรับเงินได้วันที่ 17 ซึ่งไม่ต้องเสียเวลารอนาน สำหรับวงเงินให้กู้ในปัจจุบันไม่เกินคนละ 500,000 บาท กำหนดใช้คืนภายใน 5 ปี โดยส่งใช้คืนปีละครั้ง รวม 5 งวด ซึ่งสมาชิกสามารถกู้ยืมไปลงทุนทำการเกษตร ซื้อปุ๋ย ขุดบ่อน้ำ ปัจจุบันสหกรณ์มีสมาชิกเพิ่มเป็น 20 กลุ่ม ประมาณ 200 ครัวเรือน 2,000 กว่าคน แต่ละกลุ่มจะมีประธานสหกรณ์อยู่ในหมู่บ้าน สมาชิกสามารถมาทำเรื่องกู้ได้ที่ประธานเจ้าหน้าที่สหกรณ์จะเข้ามาดูเรื่องที่ดินของสมาชิกที่ขอกู้ ประธานจะได้ค่าเบี้ยประชุมเมื่อก่อนเดือนละ 2 ครั้ง ๆ ละ 200 บาท ปัจจุบันเดือนละครั้ง 300 บาท และมีการกำหนดไม่ให้สมาชิกซื้อหุ้นเกิน 5% ของหุ้นทั้งหมด เพราะหากซื้อหุ้นมากอาจจะมีการเอาเปรียบสมาชิกคนอื่นได้ ดังนั้นจึงห้ามซื้อเกิน 2,500,000 บาท ซึ่งเคยมีชาวสวนที่มีเงินซื้อหุ้นถึง 1,000,000 บาท ส่วนการบริหารงานจะมีการเลือกตั้งกรรมการจากการประชุมทุกปี โดยกรรมการจะต้องรับผิดชอบหากมีการทุจริตกันในการบริหารงานด้วย ส่วนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เข้ามายังหมู่บ้านประมาณปี 2527 โดยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกแต่ยังเป็นสมาชิกกันน้อยกว่าสหกรณ์ แล้วผลัดกันค้ำประกันภายในกลุ่มหรือใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันก็ได้ หากใครเป็นลูกหนี้ที่ดีคือส่งใช้คืนตามกำหนด การกู้คราวต่อไปดอกเบี้ยจะลดลง เช่น ปีแรกคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 11 ต่อปี แต่ในปีที่ 2 ลดลงเหลือร้อยละ 10 ต่อปี ปีที่ 3 ลดลงเหลือร้อยละ 9 เมื่อครบ 12 เดือน ต้องชำระคืนทั้งต้นและดอกด้วย ซึ่งประชาชนส่วนมากแล้วจะเลือกเป็นสมาชิกและก็กู้เงินจากแหล่งเดียว เช่นเมื่อเป็นสมาชิกและกู้เงินจากสหกรณ์แล้วก็จะไม่เป็นสมาชิกและกู้เงินจาก ธกส.อีก

นอกจากนั้นยังมีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน ซึ่งมีประธานกลุ่มแม่บ้านดูแลรับผิดชอบ โดยมีการจ่ายค่าสัจจะออมทรัพย์เป็นรายเดือน ซึ่งจะมีเหรัญญิกของกลุ่มมาเก็บเงินที่ศาลากลางบ้านของหมู่บ้าน ทุกวันที่ 10 ของเดือน หากมีการฝากครั้งแรก 50 บาท ก็ต้องฝาก 50 บาททุกเดือน หรือหากฝาก 100 บาท ครั้งแรก สมาชิกก็ต้องฝาก 100 บาท ตลอดทุกเดือน ส่วนค่าหุ้นนั้นหุ้นละ 100 บาท สมาชิกถือคนละไม่ต่ำกว่า 10 หุ้น โดยมีการดำเนินการร่วมกับธนาคารออมสิน แหล่งเงินกองทุนในตำบลที่ชาวบ้านเรียกว่า เงินแสน เป็นการให้กู้มาสร้างอาชีพ ไม่มีการคิดดอกเบี้ย โดยหลักเกณฑ์การกู้ยืมจะให้ชาวบ้านรวมกลุ่มกัน กลุ่มละ 4 คน ส่วนใหญ่จะกู้กันในระยะเวลาไม่ถึง 1 ปี อาจจะ 4-5 เดือน แล้วก็ส่งใช้เงินคืน ซึ่งผู้พิจารณาให้กู้ยืมคือ องค์การบริหารส่วนตำบล

ชาวสวนในชุมชนส่วนใหญ่แล้ว นิยมใช้หลักทรัพย์ของตนคือที่สวนที่นา เป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันเงินกู้ แทนการให้เพื่อนสมาชิกด้วยกันค้ำประกันกันเอง เพราะเสี่ยงต่อความรับผิดชอบ เงินกู้ของคนอื่น และเกษตรกรส่วนใหญ่ที่กู้เงินออกมาแล้ว มักจะนำเงินที่กู้มาได้ไปใช้ไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ที่จะขอกู้ เช่น นำไปซื้อรถยนต์ เอาเงินไปส่งลูกเรียนหนังสือ หรือนำไปใช้หนี้เจ้าหนี้รายอื่น โดยไม่ได้นำไปลงทุนเพื่อการเกษตร ในการทำสวนผลไม้อย่างแท้จริง แต่ถ้าเป็นการกู้ด้วยวงเงินที่ไม่มากนัก ก็จะใช้วิธีการที่สมาชิกในกลุ่มผลัดกันค้ำประกันหมุนเวียนกันไป แต่อย่างไรก็ตาม ชาวสวนส่วนใหญ่ เมื่อเป็นหนี้สหกรณ์การเกษตร หรือ ธกส.แล้ว จะมีความกังวลห่วงใยเรื่องชื่อเสียง ความเชื่อถือได้ของตนมากต่อแหล่งเงินทั้งสองแห่ง ไม่ให้เสียประวัติ โดยการพยายามใช้เงินที่กู้ยืมมาคืนตามกำหนด ซึ่ง ธกส.เองก็สร้างแรงจูงใจในการส่งใช้หนี้คืนตามกำหนด จะได้เป็นลูกหนี้หรือลูกค้าชั้นดี ทำให้การกู้ยืมในคราวต่อไปจะได้รับการลดอัตราดอกเบี้ย คือมีเครดิตที่ดี

แหล่งเงินกู้ของรัฐที่เข้ามายังชุมชน แม้จะมีหลายแหล่ง และล่าสุดที่เข้ามายังชุมชน คือโครงการกองทุนหมู่บ้านของรัฐบาลที่จัดสรรให้หมู่บ้านต่าง ๆ ดูแลรับผิดชอบเงินทุนจำนวน 1 ล้านบาท แต่เกษตรกรมักจะเลือกที่จะเป็นลูกหนี้เพียงแหล่งเดียว เพราะไม่อยากเป็นหนี้หลายแหล่ง เช่น ความผูกพันที่พ่อแม่เคยเป็นสมาชิกแล้วกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร ถึงรุ่นลูก ๆ ต่อมาก็เป็นสมาชิกแล้วก็กู้เงินจากสหกรณ์การเกษตรเหมือนกัน ซึ่งวิธีการให้กู้เงินส่วนใหญ่แล้วไม่แตกต่างกัน อัตราดอกเบี้ยก็ใกล้เคียงกัน

ปัญหาและข้อจำกัด

การทำสวนในปัจจุบันนี้ลำบากและยุ่งยากกว่าสมัยก่อน *“สมัยนี้มันทำยากกว่าก่อนเพราะว่าโรคมันเยอะ สมัยก่อนมันทำไม่ต้องไปดูแลสนใจมากขนาดนี้นะ สมัยนี้ต้องสนใจทุกอย่างเลยนะ ตั้งแต่เริ่มออกดอกจนกระทั่งสุกนะ แหละมันมีสิ่งรบกวนตลอด”*

แม้ว่าเกษตรกรจะรับทราบถึงปัญหาที่ตนเองประสบ โดยเฉพาะเรื่องราคาผลผลิตที่ตกต่ำ ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนในแต่ละฤดูการผลิต อย่างทุเรียน *“ไม่ค่อยได้ราคานี้เป็นราคาตลาดนะ สมมติวันนี้เราขายอยู่ 10 บาท นี่พรุ่งนี้อาจจะลงปืบมาเหลือ 8 บาท 7 บาท นี่ เราก็ต้องขาย เราก็ต้องดู ของมันเยอะ มันเต็มตลาดแล้วต้องขายกัน เราจะยืนขายอยู่ 10 บาท คนเดียวก็ขายไม่ได้”* หรือเงาะก็เช่นกัน *“ปีนี้ราคาเดียวกันเลย แม่ค้าเดินต่อคำเดียวรวด เคยเททิ้งเลย 700 โล ทิ้งไปเลย...เลี้ยงเด็ก โมโหนะ 2 บาท ก็ถูกแล้วมันต่อ สีชมพูราคา ขั้นต่ำสัก 5 บาท พอสู้ได้ 2 บาท มันไม่ได้แล้ว”* หรือชาวสวนบางรายก็บอกถึงสภาพปัญหาความท้อแท้และความหวัง *“ปลูกไอ้พวกเงาะ ทุเรียน แล้วก็ลูก ๆ มาได้ก็เปลี่ยน เดี๋ยวนี้ก็เปลี่ยนแปลงกันไปเรื่อย ๆ เพราะว่าเงาะนี่ค่าแรง*

มันเยอะ แล้วราคาก็ไม่ค่อยดีเท่าไหร่ แล้วมันก็มา 5-6 ปีนะ ราคาดีจนคนปลูกขึ้นมาอีกเยอะ แล้วก็มาถูกที่สุดอีกปีนี้ 2 บาท ถูกสุดเลย ก็เลยขาดทุน แต่ยังบางคนเค้าก็ยังบอกว่าเอ๊ยทำไปเถอะมันก็มีลูกฟลุ้คหนะเนอะ วันข้างหน้า บางคนก็ท้อนะ...” ดังนั้น ชาวสวนบางรายถึงขนาดที่ไม่เก็บผลเงาะไปขาย แต่ปล่อยให้ร่วงจนหมด เนื่องจากราคาที่ซื้อขายกัน ไม่คุ้มกับค่าแรงในการเก็บผลเงาะ และค่าเสียเวลาในการขาย แต่แม้ราคาจะตกต่ำยังไง ชาวสวนก็ยังคงทำสวนต่อไป ด้วยเหตุผลประการหนึ่งที่ว่า ได้ลงทุนทำสวนไปแล้ว ในหลาย ๆ เรื่อง เช่น พันธุ์ไม้ผล ปุ๋ย การจ่ายน้ำ การดูแลรักษา ถ้าจะปลูกพันธุ์ใหม่ก็ต้องใช้เวลาอีกอย่างน้อย 4-5 ปี จึงจะให้ผล นอกจากนั้นเกษตรกรบางส่วนยังมองเห็นแนวทางแก้ไขปัญหาจากการติดตามข่าวสาร การศึกษาดูงานในพื้นที่อื่น แล้วนำพันธุ์ไม้ผลพันธุ์ใหม่มาปลูกแทนเลย เช่น ต้นส้มโชกุน รวมทั้งการรวมตัวกันเป็นกลุ่มตัวอย่างที่จังหวัดจันทบุรี การส่งผลผลิตออกไปขายยังตลาดต่างประเทศ แต่ในทางปฏิบัติจริงกลับยังไม่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ และยังมีเกษตรกรบางส่วนมีความคิดว่าของที่สามารถเน่าเสียได้ เช่นผลไม้ ไม่มีสิทธิที่จะต่อรองราคาได้ เพราะเมื่อผลผลิตออกมาแล้ว ถ้าไม่รีบขาย ผลไม้ก็จะเน่าเสียหรือขายไม่ได้ราคา

ปัญหาราคาสินค้าเกษตร ประเภทผลไม้ที่ตกต่ำ เมื่อถึงฤดูที่ผลผลิตออกสู่ตลาดนั้นเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำซาก เกษตรกรชาวสวนเคยหารือขอความช่วยเหลือจากทางราชการ ทั้งอำเภอ และจังหวัด แต่ก็ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้เลยสักครั้งเดียว บางครั้งทางจังหวัดคิดที่จะช่วยแก้ไขปัญหาก็ล่าช้าหรือสายเกินไป เพราะพืชผลทางการเกษตรที่เป็นผลไม้รอไม่ได้ เนื่องจากจะน่าเสียหมด ยิ่งนานเท่าไรราคายิ่งตก หรือแม้ชาวสวนขนาดเล็ก พยายามที่จะขนผลผลิตไปขายเองที่ตลาดไท บางทีก็ไม่คุ้มทุนเพราะต้องจ่ายหลายอย่าง ทั้งค่าน้ำมัน ค่าทางด่วน และค่าตำรวจ กำไรจึงหมดไปตั้งแต่ยังไม่ขายของแล้ว นอกจากนั้นการที่พ่อค้าคนกลางหรือตลาดกลางเป็นผู้ที่กำหนดราคา เกษตรกรไม่สามารถต่อรองราคาได้ แถมพ่อค้ายังมีเงื่อนไขต่าง ๆ นา ๆ เช่น การอ้างราคากลาง อ้างปริมาณผลผลิตมีมาก รูปทรงไม่สวยงาม ไม่ได้คุณภาพ (ทุเรียนอ่อน) เพื่อกดราคาให้ต่ำลง

ปัญหาในการขายผลผลิตในปัจจุบัน จึงมีหลายรูปแบบทั้งพ่อค้าคนกลางที่เข้าไปรับซื้อถึงสวน แต่ก็ไปเฉพาะสวนใหญ่ ๆ และยังกำหนดราคารับซื้อเอง ชาวสวนไม่สามารถต่อรองราคาได้ และหากเป็นสวนขนาดเล็ก พ่อค้าคนกลางมักจะไม่เข้าไปรับซื้อ เนื่องจากไม่คุ้มกับค่าใช้จ่าย เช่น ค่าน้ำมัน หรือบางครั้งที่ผลผลิตในสวนมีจำนวนมาก แต่พ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อกลับซื้อไปไม่หมด ชาวสวนจึงต้องนำผลผลิตของตนไปขายเองที่ตลาดในตัวเมือง แต่เนื่องจากสถานที่ขายที่มีลูกค้ามาก ๆ มักจะมีพ่อค้าแม่ค้าขายของอยู่เป็นประจำอยู่แล้ว ทำให้ชาวสวนต้องแย่งที่ขาย

ของกันอยู่เป็นประจำ หรือการที่จะนำผลผลิตไปขายให้แม่ค้าที่ตลาดตามแผง ก็ยังได้ยากขึ้นเรื่อย ๆ เนื่องจากแม่ค้าตามแผงมักจะไปซื้อผลไม้ตามสวนขนาดใหญ่ หรือไม่ชาวสวนเหล่านั้นก็จะนำผลไม้ไปส่งให้แม่ค้าถึงแผงหรือในตลาด อีกทั้งยังไม่ต้องชำระเป็นเงินสด แต่หากว่าแม่ค้าซื้อผลไม้จากชาวสวนรายเล็กจะต้องจ่ายเป็นเงินสด *"...อย่างว่าเราชาวสวนเนี่ยะ เราสู้พ่อค้าแม่ค้าไม่ได้ พ่อค้าแม่ค้าเค้าไปซื้อตามสวนมาใช่มั้ย ตามสวนใหญ่ ๆ เค้าก็ไปส่งตามแผงเลย แม่ค้าตามแผงมันไม่ออกมาซื้อ แล้วเครดิตก็ดี คือว่าไปส่งแล้วเงินไม่ต้องจ่ายอะไรก็ได้ ถ้าซื้อชาวสวนเงินก็ต้องจ่ายเลยอะไรพันธุ์เนี่ยะ คือเป็นแบบนั้น อ้าวเจ๊วันนี้ซื้อ เอานี่มั้ย เอาสักเข่งมั้ย ไม่เอาหรอกเดี๋ยวไปซื้อที่สวน เจ๊วันนี่เอาสละสัก 2 เข่งมั้ย ไม่เอาหรอกมีคนมาส่งที่แผงเนี่ยะ..."*

นอกจากนั้น การที่ชาวสวนจะนำผลผลิตของตนเองไปขายยังจังหวัดต่าง ๆ ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ การขายผลผลิตยังต่างจังหวัดต้องใช้เวลาในการขายหลายวันกว่าผลผลิตจะขายหมด ทำให้ชาวสวนต้องทิ้งสวนไปหลายวันไม่มีใครคอยดูแลงานในสวน หรือดูแลแรงงานที่มารับจ้างทำงานได้ *"...คือเราเป็นชาวสวนเนี่ยะ คือเราจะออกไปขายไม่ใช่ว่าจะออกไปนั่งขายปั๊บ ก็จะขายหมดเลยทุกเที่ยวนะ มันหลาย ๆ วันกว่าจะกลับ แล้วของอยู่ทางบ้านใครจะทำยังไง เพราะว่าไม่ใช่จะมีคนดูแลที่จะทำแทนเราได้ตลอด ไม่มี เราก็ต้องใช้ลูกจ้าง แล้วลูกจ้างเราทำงานเราสั่งทุกวันพอทำ แล้วเราไปทางนู้น แล้ว..."*

นอกจากนั้น ปัญหาที่ติดตามมาของการใช้ยาฆ่าแมลงฆ่าวัชพืชในปัจจุบันคือปัญหาสารตกค้างในพื้นดินแล้วซึมซับไปสู่แหล่งน้ำใต้ดิน เกิดปัญหากับแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและอุปโภคของชาวบ้าน รวมถึงปัญหาจากภัยธรรมชาติที่เกิดจากสภาพอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบันคือ วาตภัยที่เกิดขึ้น รุนแรงขนาดเป็นพายุหมุน บางปีได้ก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชาวสวนเป็นอันมาก สวนที่มีต้นไม้ใหญ่ก็โค่นล้มราบไปเกือบหมด ชาวบ้านบอกบางครั้งราบเป็นหน้ากลองทั้งต้นทั้งลูก โดยเฉพาะต้นทุเรียนนั้นไม่เหมือนต้นเงาะ คือต้นเงาะถ้าล้มแล้วไม่เป็นไร ตัดกิ่งให้ดีเดี๋ยวก็แตกใหม่ แต่ทุเรียนถ้าล้มแล้วจะตายเลย เพราะรากแก้วจะขาด นอกจากนั้นสภาพอากาศยังมีผลกับการให้ผลอีกด้วย อย่างมะปราง เกษตรกรบอกว่าปีที่แล้วเคยได้ แต่มาปีนี้ไม่มีใครได้เลย เพราะอากาศมีส่วน ปีนี้อากาศหนาว ทั้งที่มีการให้ปุ๋ยดูแลบำรุงรักษาเหมือนเดิม

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

โครงการกองทุนหมู่บ้าน บ้านชะวีก หมู่ที่ 3 และบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ตำบลนาตาขวัญ

การทำสวนผลไม้สมัยก่อนของเกษตรกร ไม่ได้มีการลงทุนอะไรมากมาย เนื่องจากสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์มีปริมาณน้ำที่พอเพียง ต่อมาเมื่อมีความต้องการผลผลิตที่มากขึ้นเพื่อการค้าขาย จึงต้องการเงินทุนเพื่อซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง การติดตั้งระบบแจกจ่ายน้ำไปยังต้นไม้ผล รวมถึงการส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ การซื้อพาหนะ การซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ โดยสหกรณ์การเกษตรเป็นแหล่งเงินทุนที่เข้ามายังหมู่บ้าน ก่อนแหล่งอื่น ๆ คือประมาณปี 2510 ซึ่งเป็นช่วงที่เกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการทำนามาเป็นการทำสวน โดยดอกเบี้ยในช่วงแรกร้อยละ 12 ต่อปี แต่ในปัจจุบันลดลงเหลือร้อยละ 8 ต่อปี ส่วน ธกส.เข้ามายังหมู่บ้านประมาณปี 2527 โดยการรวมกลุ่มกันเป็นสมาชิกแล้วผลัดกันค้ำประกันภายในกลุ่ม หรือใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันก็ได้ หากใครเป็นลูกหนี้ที่ดีคือ ส่งใช้คืนตามกำหนด การกู้คราวต่อไปดอกเบี้ยจะลดลง แหล่งเงินทุนที่ประชาชนในหมู่บ้านใช้กู้ยืมก่อนหน้าที่โครงการกองทุนหมู่บ้านจะเข้าไป เพื่อนำมาเป็นเงินทุนในการทำสวนผลไม้ หรือประกอบอาชีพอื่น ๆ ส่วนใหญ่ได้มาจากสหกรณ์การเกษตร ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินที่สามารถนำไปเป็นหลักทรัพย์ค้ำประกันการกู้ยืมได้ ซึ่งเกษตรกรในชุมชนประมาณร้อยละ 90 กู้ยืมจากแหล่งเงินทุนนี้ โดยนำเงินมาใช้เพื่อการเกษตรสวนผลไม้ และเป็นเงินทุนสำหรับการศึกษาของลูกหลาน นอกจากนั้น หากมีความจำเป็นเร่งด่วนก็มีการกู้ยืมจากญาติหรือคนที่มีฐานะในหมู่บ้านด้วยเช่นกัน ซึ่งจะเสียดอกเบี้ยในอัตราที่ต่ำ เนื่องจากความเป็นญาติพี่น้องของคนในชุมชนที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยไม่มีการปล่อยเงินกู้ที่คิดอัตราดอกเบี้ยสูงถึงร้อยละ 20 ต่อเดือน แต่หากเป็นพ่อค้าส่วนมากเป็นการซื้อเชื่อจากพ่อค้าเป็นค่าปุ๋ยเคมี หรือยากำจัดศัตรูพืช ซึ่งก็เป็นเงื่อนไขสำคัญในการลงทุนของเกษตรกรชาวสวน

โครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามาที่ตำบลนาตาขวัญ โดยความเข้าใจในระยะแรกประชาชนยังมองว่ารัฐบาลให้เงินมาฟรี แล้วมาให้กู้ยืมคิดดอกเบี้ย ต่อมาเมื่อเริ่มมีการประชุมประชาคม จึงชี้แจงกันว่ารัฐบาลให้เงินมาก่อน เหมือนกับเอาเงินมาให้ลูก ลูก ๆ ก็ต้องเอาเงินก้อนนี้มาบริหารให้เติบโตได้ประโยชน์ในการนำมาเป็นทุนหมุนเวียนทำมาหากิน ดอกเบี้ยที่ได้ก็ไม่ได้เอาไปไหน นำมาเข้าเป็นกองทุนให้กู้ยืมต่อไปอีกและได้จัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 โดยในส่วนของ**บ้านชะวีก หมู่ที่** 3 ได้มีการจัดตั้งและรับโอนเงินเข้าบัญชี เมื่อวันที่ 30 สิงหาคม 2544 เป็นตำบลแรกของอำเภอที่ได้รับการจัดสรรเงินกองทุนเข้ามาก่อน โดยอำเภอเมือง

ระยองได้มอบหมายให้พัฒนากรประจำตำบลนาตาขวัญ เข้ามาติดป้ายโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์และชี้แจงความเป็นมา ขั้นตอนการจัดตั้งตามหลักเกณฑ์ และการดำเนินการบริหารงานกองทุน เพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่ประชาชนในหมู่บ้านและให้หมู่บ้านจัดทำเวทีประชาคมก่อนที่จะสมัครเป็นสมาชิกกองทุน ซึ่งคุณสมบัติของสมาชิกต้องมีอายุไม่น้อยกว่า 21 ปี มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านของหมู่บ้านไม่น้อยกว่า 6 เดือน ชาวบ้านให้ความร่วมมือ โดยมีประชาคมหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมด้วย และคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนที่มีการเสนอชื่อแล้วมีคนรับรองจนครบ 15 คน มีสัดส่วนผู้ชายและผู้หญิง (8 ต่อ 7 คน) ประชุมกันทุกเดือน ๆ ละ1 ครั้ง ซึ่งจากจำนวนประชากรทั้งหมู่บ้านมีจำนวน 700 คน นั้น มีสมาชิกเริ่มแรก 182 คน ปัจจุบันได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุน 196 คน เก็บค่าสมาชิกหุ้นละ 10 บาท คนละไม่ต่ำกว่า 10 หุ้น รวมเป็นเงิน 100 บาท มีหลายรายถือหุ้นรายละ 1,000 หุ้น ซึ่งการระดมทุนนี้เพื่อต้องการให้สมาชิกรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนร่วมกัน ถึงสิ้นปีก็จะมีการปันผลให้สมาชิก ส่วนค่าธรรมเนียมสมาชิกจะเสียค่าธรรมเนียมคนละ 20 บาท รวมแล้วเสียค่าสมัครเป็นสมาชิกคนละ 120 บาท ให้กู้สูงสุดรายละไม่เกิน 20,000 บาท แต่วงเงินกู้ต่ำสุดไม่ได้กำหนด แต่ถ้ากู้เกิน 20,000 บาท เช่น 50,000 บาท ต้องให้สมาชิกทั้งหมดพิจารณาว่าจะให้กู้หรือไม่ คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 9 ต่อปี ต่อมาสมาชิกเห็นว่าสูงเกินไปในปีที่ 2 จึงมีมติที่ประชุมใหญ่ลดลงเหลือร้อยละ 6 ต่อปี โดยให้ชำระเมื่อครบระยะเวลา 1 ปี พร้อมดอกเบี้ยอย่างกู้ไป 20,000 บาท ต้องส่งใช้คืน 21,800 บาท หรือผ่อนชำระก่อนครบกำหนดก็ได้ แต่จะคิดดอกเบี้ยเป็นรายวัน ซึ่งขั้นตอนการกู้ยืมโดยการเขียนแบบใบขอกู้ยืมเงินว่าจะขอกู้จำนวนเท่าไร วัตถุประสงค์การกู้ยืม รายชื่อคนค้ำประกันพร้อมสำเนาทะเบียนบ้าน และสำเนาบัตรประจำตัวประชาชนของผู้กู้ และคนค้ำประกัน โดยคนค้ำประกัน 1 คน จะค้ำประกันให้กับผู้กู้ 2 คนไม่ได้ หรือจะใช้โฉนดที่ดินค้ำประกันก็ได้ เมื่อได้รับเงินอนุมัติกู้คืนแล้ว ประธานจะนำเงินไปฝากไว้ที่ธนาคารออมสินซึ่งได้มีการปล่อยกู้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 9 ตุลาคม 2544 ปล่อยให้กู้ยืมแล้ว 50 ราย เป็นเงิน 940,000 บาท โดยนำเงินเข้าสมุด เงินฝากในชื่อของสมาชิกให้ไปเบิกถอนกับธนาคารออมสินโดยตรง

การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุนตามวิธีการประชาธิปไตย คือมีการเสนอชื่อแล้วมีผู้รับรองแล้วมีการลงคะแนนอย่างมีอิสระปราศจากการชี้นำหรือครอบงำจากบุคคลอื่น เพราะส่วนใหญ่แล้วจะเป็นคนในหมู่บ้านที่เป็นเครือญาติกัน รู้จักนิสัยพฤติกรรมตื้นลึกหนาบางกันเป็นอย่างดี เข้าใจถึงการทำงานที่ต้องการผู้ที่เสียสละเพราะไม่มีค่าตอบแทนให้ แต่ต้องมีความพร้อมและมีความรู้ความสามารถ สมาชิกเลือกให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน เมื่อเลือกใครได้เป็นประธานแล้ว ก็ให้กรรมการไปเลือกตำแหน่งต่าง ๆ กันเอง เช่น เลขานุการของคณะกรรมการกองทุนคือ อดีตพนักงานธนาคาร เหรัญญิก เป็นผู้หญิงที่ขยันและมีความคล่องตัว ดังนั้น การเลือกกรรมการกอง

ทุนจึงไม่มีการขัดแย้งกัน ใครเป็นก็ได้ เพราะต้องการคนที่เสียสละ เนื่องจากไม่มีค่าตอบแทนให้คณะกรรมการ และกรรมการก็ไม่สามารถกู้ยืมหรือค้ำประกันเงินกู้ให้ใครได้ และเมื่อครบ 1 ปี (11 กรกฎาคม 2545) จะมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการกองทุน โดยวิธีการจับสลากออกครึ่งหนึ่ง คือ 7 คน แล้วเลือกเข้าไปใหม่ด้วยวิธีการเดิม โดยกรรมการคนเดิมหากถูกจับสลากออก สามารถที่จะถูกเสนอชื่อเข้าไปเป็นกรรมการได้อีก 1 วาระ แต่ไม่เกิน 2 วาระ

คณะกรรมการกองทุนได้ดำเนินการบริหารกองทุน เช่น การประชุมชี้แจง ประชา-สัมพันธ์ ให้ประชาชนในหมู่บ้าน เข้าใจหลักเกณฑ์และวิธีการทำงานของกองทุน ทำให้มีผู้สมัครเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น แม้แต่การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมซึ่งจะประชุมกันทุกเดือน เดือนละ 1 ครั้ง ทุกวันที่ 10 ของเดือน คณะกรรมการกองทุนจะมีการพิจารณาร่วมกันจากคำเขียนใบขอกู้ โดยไม่ต้องเขียนโครงการขอกู้เงินแล้วมีการพิจารณาความเป็นไปได้ตามวัตถุประสงค์ของการกู้ยืม ความเป็นไปได้ของการผ่อนชำระหรือใช้คืน ประวัติ ความสามารถ ความตั้งใจ ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมในการนำเงินกู้ยืมไปประกอบอาชีพ รวมถึงตัวผู้ค้ำประกันด้วย จึงทำให้การพิจารณาอนุมัติให้กู้ยืม มีทั้งการไม่อนุมัติให้กู้ยืม หรือลดจำนวนวงเงินกู้ยืมลง ซึ่งกรรมการต้องอธิบายเหตุผลของการพิจารณาให้ผู้ขอกู้เข้าใจด้วย โดยเมื่อได้รับอนุมัติให้กู้ยืมแล้วจะมีการทำสัญญากู้เงิน มีสมาชกกองทุนเป็นผู้ค้ำประกัน 2 คน แล้วให้สมาชิกไปเปิดบัญชีที่ธนาคารออมสินเพื่อการโอนเงินเข้าบัญชี จากนั้นสมาชิกก็สามารถเบิกเงินที่ธนาคารออมสินได้เลย ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะแจ้งวัตถุประสงค์ของการขอกู้เพื่อไปทำการเกษตรสวนผลไม้ ซื้อปุ๋ย ยาฉีด พันธุ์ไม้และปรับปรุงสวน เลี้ยงสัตว์ ส่วนการนำเงินไปสร้างอาชีพใหม่จริง ๆ นั้นมีน้อย รองลงมาเพื่อการค้าขาย

การส่งใช้คืนเงินกู้ยืมกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการได้กำหนดไว้เป็นรอบ 6 เดือน หรือ 1 ปี แต่ที่ผ่านมามีผู้กู้บางราย เมื่อมีเงินแล้วก็ส่งใช้คืนเงินที่กู้ยืมเลย เช่น หลังจากที่ขายผลไม้ได้ ก็ทยอยส่งใช้เงินยืมเลยโดยไม่รอให้ครบกำหนดในสัญญา เพราะเป็นการคิดดอกเบี้ยในอัตรารายวัน จากการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มต้น จะเห็นได้ว่า ชุมชนนี้สามารถเลือกคณะกรรมการที่เหมาะสมเข้ามาทำงานเพื่อส่วนรวมด้วยพื้นฐานของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ความผูกพันฉันท์ญาติพี่น้อง มีการให้บริการสมาชิกที่ดี ทั้งในเรื่องคำแนะนำ และให้โอกาสผู้ที่มีฐานะด้อยกว่าได้กู้ยืม ด้วยการดึงผู้ที่มีฐานะและมีความรู้ ความสามารถเหนือกว่าผู้อื่นเข้ามาช่วยเหลืองานส่วนรวม ทำให้สมาชิกสามารถตรวจสอบหรือจัดทำเอกสาร การเงิน การบัญชีได้ง่ายขึ้น ซึ่งการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนนี้ ได้รับรางวัลชมเชยในการประกวดผลการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในระดับอำเภอ และได้คะแนนดีเด่นในด้านการบริหารงานกองทุน และงานเอกสารที่มีความละเอียด ครอบคลุม และใช้งานได้ง่าย

สำหรับ**กองทุนหมู่บ้านของบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่** 5 ส่วนมากแล้วใช้ระเบียบ ข้อบังคับเงื่อนไขเช่นเดียวกับของบ้านซะวึก หมู่ที่ 3 โดยการดำเนินงานในปีแรกมีสมาชิก จำนวน 130 คน ใช้วิธีพิจารณาการปล่อยกู้เป็น 3 รุ่น รุ่นละประมาณ 300,000 บาท ซึ่งการพิจารณาให้กู้ยืมรุ่นที่หนึ่ง ยังมีคนยื่นความประสงค์ขอกู้ยืมน้อย คณะกรรมการได้อนุมัติให้สมาชิกได้กู้ยืมเป็นจำนวน 17 คน รุ่นที่ 2 และรุ่นที่ 3 จะมีจำนวนมากกว่ารุ่นที่ 1 เมื่อรุ่นแรกครบกำหนดหนึ่งปีส่งใช้เงินยืมหมดแล้ว ก็พิจารณาให้กู้ยืมกันใหม่ เรื่องวงเงินที่กำหนดไว้ให้กู้สูงสุดไม่เกินรายละ 20,000 บาท แต่หากสมาชิกมีความจำเป็นต้องการใช้เงินมากกว่านี้จริง ๆ ทางคณะกรรมการจะมีทางออกให้สมาชิกนำญาติเข้ามาขอกู้อีก 20,000 บาท ในปีที่ 2 มีสมาชิกเพิ่มขึ้น เป็น 154 คน ปล่อยให้สมาชิกกู้ไป 980,000 บาท เหลือสำรองไว้ฉุกเฉิน 20,000 บาท ซึ่งการพิจารณาให้กู้จะให้โอกาสสมาชิกเก่าเมื่อปีที่แล้วแต่ไม่ได้กู้ และสมาชิกใหม่ได้กู้ยืมก่อน ถ้ามีเงินเหลือจึงจะพิจารณาให้สมาชิกเก่าที่ได้กู้ยืมไปแล้วและมาแจ้งความประสงค์ขอกู้เงินตามลำดับได้กู้ยืมต่อไป เมื่อครบกำหนดการส่งใช้เงินคืนให้สมาชิกไปส่งเงินได้ที่ธนาคารออมสินเลย ซึ่งในปีแรกสามารถบริหารงานได้มีผลกำไรจากดอกเบี้ยที่คิดในอัตราร้อยละ 9 ต่อปี ได้เป็นเงินประมาณ 81,250 บาท ผลการส่งใช้คืนเงินกู้ส่วนใหญ่สามารถส่งใช้ได้ตามกำหนดเวลา ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย มีเพียง 2 ราย ที่มีปัญหาเลยกำหนดเวลาแล้ว เนื่องจากนำเงินที่กู้ยืมไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ จึงหาทางออกให้โดยหาวิธีการนำเงินมาส่งใช้คืนให้ได้ก่อนแล้วจะอนุญาตให้กู้กลับไปอีกในทันทีเลย คือช่วยยืดเวลาออกไปให้อีก 1 ปี เป็นการให้เกียรติกัน ช่วยรักษาเครดิตไว้ให้ ซึ่งที่จริงแล้วมีบทลงโทษคนที่ใช้คืนไม่เป็นไปตามกำหนด คือ การปรับดอกเบี้ยจากร้อยละ 9 เป็นร้อยละ 12 ต่อปี แต่ก่อนที่จะครบกำหนดระยะเวลาส่งคืนเงินกู้ยืมประมาณ 2 เดือน คณะกรรมการจะมีหนังสือแจ้งเตือนล่วงหน้า 1 ฉบับก่อน หลังจากนั้นหากครบกำหนดตามสัญญาแล้วยังไม่ส่งคืน คณะกรรมการจะมีหนังสือแจ้งเตือนอีกเป็นครั้งที่ 2 และตามไปดูด้วยตนเอง สำหรับในปีที่ 2 คณะกรรมการได้เรียกประชุมสมาชิกทั้งหมด ไม่ใช่ประชุมเฉพาะคณะกรรมการเรื่องอัตราดอกเบี้ย ซึ่งที่ประชุมสมาชิกอยากได้ดอกเบี้ยถูก ๆ จึงขอให้ลดอัตราดอกเบี้ยลงเหลือร้อยละ 5 ต่อปี และเป็นมติที่ประชุมไปแล้ว และคณะกรรมการยังกำหนดให้สมาชิกมีการฝากเงินสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งตั้งมาตั้งแต่ปี 2537 โดยเก็บเป็นรายเดือน เดือนละ 50 บาท ต่อสมาชิก 1 คน เดือนหนึ่งก็จะมีเงินทุน 7,000 กว่าบาท ถ้าหนึ่งปีจะมีเงินทุนเพิ่มขึ้น 84,000 กว่าบาท ปัจจุบันมีเงินออมประมาณ 3-4 แสนบาท จากสมาชิกกว่า 100 คน โดยให้กู้สูงสุดไม่เกินรายละ 6,000 บาท ปีที่ 2 ให้กู้ 4,000 บาท แต่ถ้าฉุกเฉินสามารถกู้ได้ 3-5 หมื่นบาท โดยให้สมาชิกค้ำประกันกันเอง สามารถขยายฐานการปล่อยกู้ให้สมาชิกได้มากขึ้น

การพิจารณาปล่อยให้สมาชิกได้กู้ยืม แม้ว่าวัตถุประสงค์ของโครงการต้องการจะปล่อยให้คนจนได้มีโอกาสกู้ยืมเพื่อเป็นแหล่งเงินทุนในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ แต่คณะกรรมการก็ห่วงว่า เมื่อปล่อยให้คนยากจนกู้ไปแล้ว จะไม่ได้รับเงินกู้ยืมคืน เมื่อได้เงินคืนไม่ครบ จะเสียชื่อเสียงของหมู่บ้าน หรือคณะกรรมการกองทุนไม่มีความสามารถในการบริหารงาน นอกจากนั้น คณะกรรมการกองทุนยังยึดถือระเบียบแบบแผนที่กำหนดให้คณะกรรมการยึดถือปฏิบัติ หากไม่ปฏิบัติตามเหมือนกับเป็นการกระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องเงินทอง คณะกรรมการจะต้องระมัดระวังละเอียดรอบคอบเป็นพิเศษ จึงไม่อนุมัติให้กู้ยืมหากไม่มั่นใจหรือข้อจำกัดในเรื่องของผู้ค้ำประกัน ที่ไม่มีใครกล้าค้ำประกันให้คนจนได้กู้ยืม หรือแม้แต่จะมีคนค้ำประกันให้ แต่หากคนค้ำประกันฐานะไม่ดีไม่มั่นคง มีหลักทรัพย์น้อย คณะกรรมการไม่เชื่อถือ ก็จะไม่ได้รับการอนุมัติให้กู้ยืมอยู่ดี หรือให้กู้ยืมแต่ไม่เต็มวงเงิน 20,000 บาท ซึ่งก็สร้างความไม่พอใจให้แก่สมาชิกได้ ก็ยังมีที่อยากกู้แต่ไม่มีคนค้ำประกัน ไม่ใช่เพราะฐานะไม่ดีแต่เพื่อนบ้านคนที่สนิทไว้ใจกันไม่ได้เป็นสมาชิก นอกจากนั้น การพิจารณาอนุมัติของคณะกรรมการกองทุนจะใช้เสียงมติเอกฉันท์ หากมีคณะกรรมการคนหนึ่งไม่เห็นด้วย ก็จะไม่อนุมัติให้กู้ยืมเลย

ส่วนการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุนในการติดตามการใช้จ่ายเงินของสมาชิกที่กู้ยืมไป ส่วนใหญ่แล้วยังมีลักษณะของความยืดหยุ่นแบบญาติพี่น้อง คือเมื่อสมาชิกแจ้งไว้ในวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมว่าจะนำไปทำสวนผลไม้ แต่หากไม่เป็นจริงตามนั้น ระเบียบกองทุนกำหนดให้คณะกรรมการต้องเรียกเงินที่กู้ยืมคืน ซึ่งหากทำเช่นนั้นจริง ก็คงจะอยู่ด้วยกันลำบากเหมือนไม่ให้เกียรติกัน และมีปัญหาติดตามมาจำนวนมาก รวมทั้งคณะกรรมการเองก็รู้ว่าคนนี้คนนั้นนิสัยใจคอ ความประพฤติการทำมาหากินเป็นอย่างไร จึงไม่ได้ติดตามใกล้ชิด ขอเพียงว่าเมื่อถึงกำหนดระยะเวลาเขาสามารถส่งใช้เงินคืนได้ก็เพียงพอแล้ว ข้อสังเกตที่ได้จากการส่งใช้เงินคืนกองทุนของทั้ง 2 หมู่บ้าน ส่วนใหญ่แล้วทั้งคณะกรรมการกองทุนและสมาชิกต่างก็ห่วงเรื่องชื่อเสียง หรือเครดิตของหมู่บ้านและตนเอง หากส่งใช้เงินคืนกองทุนไม่ครบ ดังนั้น ทุกคนที่เกี่ยวข้องจึงต้องหาวิธีการเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาดังกล่าวขึ้น เช่น การให้สัญญาว่าเมื่อส่งใช้คืนในปีนี้แล้ว จะให้กู้ยืมต่อในปีต่อไป รวมทั้งสมาชิกก็พยายามดิ้นรนไปหาเงินจากแหล่งเงินอื่นเพื่อมาส่งใช้เงินกู้ยืมกองทุนตามกำหนดระยะเวลาก่อน แม้ว่าจะต้องเสียดอกเบี้ยในอัตราที่สูง เช่น การกู้เงินนอกระบบ การเล่นแชร์

ปัจจุบันคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดแรก ได้หมดวาระการดำรงตำแหน่งไปแล้ว และได้มีการจับสลากออกแล้วครึ่งหนึ่ง แต่สุดท้ายแล้วคณะกรรมการที่ได้รับเลือกเข้าไปใหม่ ส่วนใหญ่ก็ยังเป็นชุดเดิม จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็เพียงบางคน เพราะสุขภาพไม่ดี เช่น บ้านชะวึก

หมู่ที่ 3 ผู้ใหญ่บ้านยังคงเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเหมือนเดิม แต่บ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 ผู้ใหญ่บ้านขอสละสิทธิ์ไม่รับตำแหน่งประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านต่ออีกสมัยหนึ่ง เพราะมีภาระความรับผิดชอบมาก และต้องการให้คนรุ่นใหม่เข้ามาทำหน้าที่แทน

ข้อคิดเห็นต่อโครงการกองทุนหมู่บ้าน

โครงการกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทนี้ รัฐบาลส่วนกลางเป็นผู้กำหนดแบบปูพรม ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนทุกหมู่บ้านทั่วประเทศ โดยผ่านกลไกของทางราชการที่มีเจ้าหน้าที่ของกรมการพัฒนาชุมชนดูแล รับผิดชอบ ระเบียบ ข้อบังคับ เงื่อนไข ในการดำเนินงานจึงเป็นเรื่องที่ต้องทำความเข้าใจเป็นอย่างมาก สำหรับผู้ปฏิบัตินั่นคือ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ลำพังชาวบ้านหากเจ้าหน้าที่ของรัฐไม่ให้คำปรึกษาหารือ จะเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก และเป็นภาระที่ต้องรับผิดชอบ เช่น ระบบการจัดทำบัญชีการเงิน ระบบการตรวจสอบกันเองตั้งแต่การรับสมัครสมาชิกกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการกองทุน การพิจารณาให้สมาชิกกู้ยืมเงินกองทุน เหมือนกับเป็นการเอาสิ่งแปลกใหม่เข้าไปยังหมู่บ้าน *"แล้วเขาก็จะรื้อระบบการกู้การอะไรเนี่ย ซึ่งก็รู้เลยว่า จะต้องกู้ยังไง เสียยังไง ก็ 60% ที่ว่ารู้เรื่อง"* ดังนั้น หมู่บ้านที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินงานกองทุน จึงต้องมีคณะกรรมการกองทุนที่เข้มแข็ง เช่น เป็นผู้ที่มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องระเบียบกฎหมาย หนังสือสัญญา การเงินการบัญชี และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ หรือเกรงใจด้วย

นอกจากนั้นสมาชิกกองทุนยังเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านต่อไปจะเติบโตเข้มแข็ง มีเงินทุนมากขึ้น เหมือนกับสหกรณ์เมืองระยองที่ตั้งมาหลายสิบปี แต่กองทุนหมู่บ้านเพิ่งตั้งได้เพียงปีเดียว แต่ก็ต้องขึ้นอยู่กับคณะกรรมการกองทุนด้วย ว่าจะมีความเข้มแข็ง และบริหารงานอย่างโปร่งใสหรือไม่ และต้องให้เวลาตั้งแต่การใช้วิธีการหว่านล้อม ปลุก และกระตุ้น ชี้นำ โน้มน้าว ให้เกิดการพัฒนาที่เป็นไปตามธรรมชาติ

การเลือกคณะกรรมการบริหารกองทุนชุดใหม่หลังจากที่ชุดเดิมหมดวาระลงแล้ว โดยคณะกรรมการชุดเดิมจับสลากออกครึ่งหนึ่ง แล้วจึงเลือกคณะกรรมการชุดใหม่เข้าไปทำหน้าที่ แต่สำหรับบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 คณะกรรมการกองทุนส่วนใหญ่ยังเป็นคนเดิม โดยเฉพาะตำแหน่งที่สำคัญ เช่น ประธานกองทุน รองประธานกองทุน เลขานุการกองทุน และเหรัญญิกกองทุน เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่า คณะกรรมการกองทุนชุดเดิม ทำหน้าที่ได้ดีอยู่แล้ว ควรที่จะได้ทำงานต่อเนื่องไป แต่ข้อเท็จจริงการดำเนินงานของคณะกรรมการกองทุน อย่างของหมู่ที่ 5 ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหลักคือประธานกับเลขาฯ ส่วนคณะกรรมการคนอื่น ๆ รวมถึงรองประธานก็ยังไม่ค่อยทราบรายละเอียดเท่าไร

จากผลการรายงานสถานภาพของกองทุนหมู่บ้านชะวึก หมู่ที่ 3 เมื่อวันที่ 30 ธันวาคม 2545 นั้น มีจำนวนสมาชิกกองทุนทั้งสิ้น 205 คน จำนวนหุ้น 3,455 หุ้น มูลค่าหุ้นละ 10 บาท คิดเป็นเงิน 34,550 บาท ได้ดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร 3,621.99 บาท ดอกเบี้ยเงินกู้ 65,510.64 บาท มีรายได้อื่น ๆ เช่น จากการบริจาคของคณะกรรมการกองทุน ค่าธรรมเนียมสมาชิกแรกเข้า 6,400 บาท รวมรายได้ทั้งสิ้น 74,532.63 บาท มีค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน 6,400 บาท ทำให้มีรายได้สูงกว่าค่าใช้จ่าย 68,132.63 บาท และมีเงินที่ฝากประจำของสมาชิก 50,000 บาท

เมื่อคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้ดำเนินการมาครบรอบปี และรายงานผลการเงินประจำงวด 1 ปีแล้ว จะต้องส่งผลการรายงานให้กับคณะผู้ตรวจสอบบัญชี กองทุนหมู่บ้านที่ตั้งขึ้นเพื่อรับผิดชอบตรวจสอบความถูกต้องครบถ้วนของเอกสาร ข้อมูลในงบการเงินรายการต่าง ๆ ทั้งการทำสมุดบัญชีเบิกรับ และเบิกจ่ายของธนาคาร การกู้ยืม การส่งใช้คืนเงินยืมของสมาชิก งบกำไรขาดทุนของกองทุน ซึ่งสำหรับกองทุนหมู่บ้านชะวึก ได้ผ่านการตรวจสอบบัญชีของอนุกรรมการสนับสนุนและติดตามกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอ ที่มีนาวาโท ประดิษฐ์ จำเนียรผล ซึ่งเป็นประธานประชาคมตำบลนาตาขวัญ และเป็นหัวหน้าคณะผู้ตรวจสอบบัญชีด้วย

การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในปีที่ 2 ก็ยังใช้หลักเกณฑ์เดียวกับปีแรก เช่น จำนวนเงินสูงสุดที่ให้กู้คือ 20,000 บาท มีคนค้ำประกัน 2 คน แต่ดอกเบี้ยในปีที่ 2 สมาชิกเห็นควรลดให้ถูกลง จากร้อยละ 9 ต่อปี เหลือร้อยละ 6 ต่อปี ปัจจุบันดอกเบี้ยเงินกู้กองทุนจึงเป็นร้อยละ 6 ต่อปี การกู้ยืมในปีที่ 2 นี้ มีสมาชิกที่ไม่ได้กู้ในปีแรก แต่ขอกู้ในปีที่ 2 ซึ่งส่วนใหญ่จะกู้ไปประกอบอาชีพในการทำสวนผลไม้ มีบ้าง 2-3 ราย ที่กู้ไปประกอบอาชีพค้าขาย การพิจารณาให้กู้ก็ใช้วิธีการประชุมหารือซึ่งเป็นไปในแนวทางเดียวกัน *“ความขัดแย้งไม่มี ทำให้เกิดความกลมเกลียวรักใคร่”*

ผลที่มีต่อชุมชน

สำหรับข้อคิดเห็นจากผลการดำเนินงานตามโครงการกองทุนหมู่บ้าน จากข้อมูลที่ได้ส่วนใหญ่เห็นว่า วงเงินที่ให้กู้ยืมสูงสุดไม่เกิน 20,000 บาทนั้นน้อยเกินไปไม่สามารถช่วยแก้ไขปัญหาของเกษตรกรได้ เนื่องจากสมาชิกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ ซึ่งต้องใช้วงเงินในการลงทุนในแต่ละฤดูการผลิตสูง ที่เป็นการดูแล บำรุงรักษา การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การจ้างแรงงานทำงานในสวน การขุดบ่อน้ำ การทำน้ำเวียนภายในสวนผลไม้ครั้งหนึ่ง 60,000 – 70,000 บาท *“เขาก็ไปใช้ในสวนเนี่ย เขาก็เอาไปใช้ เพราะว่าก็ต้องการใช้อยู่แล้ว ซื้อปุ๋ยเนี่ย บางทีก็ไม่ได้ว่าหนเดียว ทีนี้แค่ 2 หมื่นเนี่ยก็ไม่มาก”* วงเงินที่ให้กู้แม้จะไม่มาก แต่ก็สามารถบรรเทาหรือแบ่งเบาการ

กู้เงินจากแหล่งอื่นไปได้บ้าง แต่เกษตรกรบางส่วนยังเห็นว่าการกำหนดวงเงินให้กู้ยืมจึงต้องคำนึงถึงพื้นที่และความต้องการตามสภาพความเป็นจริง ที่ไม่ได้ถูกกำหนดมาจากข้างบน ส่วนปัญหาอุปสรรคด้านอื่น ๆ คือเรื่องรายละเอียดของเอกสารที่ต้องทำความเข้าใจมากกว่า การกู้เงินจากแหล่งอื่น เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) หรือการกู้เงินจากสหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้านจึงมีผลต่อชุมชนนี้ไม่มากนัก แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลเบื้องต้นที่ได้รับถึงผลประโยชน์ที่เกิดแก่ชุมชนคือ

1 ประชาชนในหมู่บ้านก็ยังเห็นประโยชน์ของเงินทุนที่ปล่อยให้กู้ยืมในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ กำหนดอัตราดอกเบี้ยได้เอง และไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ในการค้ำประกัน และผู้ที่ไม่สามารถกู้เงินจาก ธกส.หรือสหกรณ์การเกษตรได้ ทำให้ประชาชนที่มีความตั้งใจจะนำไปประกอบอาชีพอย่างแท้จริง มีเงินทุนในการดำเนินการ

2 ระเบียบ กฎเกณฑ์ กติกาการกู้ยืม การเป็นสมาชิกก็ดี ไม่มีปัญหาอะไร ไม่ยุ่งยากมาก ระยะเวลาการส่งใช้เงินคืนที่กำหนด 1 ปี ก็สามารถปฏิบัติได้ เพราะผลผลิตสามารถเก็บขายได้แล้ว

3 ช่วยให้เกษตรกรมีเงินทุนในการซื้อปุ๋ย ยาฆ่าแมลง พันธุ์ไม้ผล การปรับปรุงบำรุงสวนโดยไม่ต้องใช้เงินสดของตนเองที่เก็บออมไว้

4 ทำให้เกิดการเอื้อประโยชน์ต่อผู้ที่ด้อยโอกาสในชุมชน สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ บรรเทาปัญหาขาดแคลนเงินทุนเฉพาะหน้าหรือฉุกเฉิน รวมทั้งเสริมสร้างระบบเศรษฐกิจในชุมชนเหมือนเป็นสวัสดิการที่ดีแก่หมู่บ้าน

5 ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชนและหมู่บ้าน โดยให้ชุมชนสามารถกำหนดอนาคตของตนเองได้ เกิดวิธีปฏิบัติที่เกื้อหนุนต่อกัน รวมทั้งเกิดสำนึกที่ดีต่อท้องถิ่น และที่สำคัญคือให้ชุมชนได้มีโอกาสคิดได้เอง ไม่ได้ถูกกำหนดโดยผู้อื่นทั้งหมด ความเข้มแข็ง ความมั่นคงของชุมชนก็จะเกิดขึ้นได้จริง และยั่งยืนได้ เพราะประโยชน์ที่ได้สุดท้ายแล้วก็ร่วมกันทั้งชุมชนของประชาชนและประเทศชาติ

แต่อย่างไรก็ตาม แม้ว่าการดำเนินการในปีแรกที่ทั้งคณะกรรมการและสมาชิกกองทุนต่างก็ยังไม่มีความเข้าใจในระเบียบและการดำเนินงานมากนัก หากคณะกรรมการได้เอื้อโอกาสให้มีการพูดคุยซักถามและชี้แจงอย่างต่อเนื่อง ให้มีความเข้าใจที่ตรงกันถึงหลักเกณฑ์การพิจารณาให้กู้หรือไม่ให้กู้ หรือความโปร่งใสในเรื่องผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น การดำเนินงานในปีที่ 2 ก็จะสะดวกราบรื่นและมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น สำหรับเกษตรกรบางรายที่เป็นสมาชิกแต่ไม่ได้กู้ยืม โดยให้เหตุผลว่าหากกู้ยืมไปก็ต้องมีเป้าหมายว่าจะนำไปใช้จ่ายอะไร จำเป็นหรือไม่ และต้องมองอีกว่า

มีช่องทางที่จะนำเงินมาใช้คืนได้หรือไม่ รวมถึงเหตุผลที่ว่าจำนวนเงินที่ให้กู้จำนวนน้อยไป ไม่สามารถนำเงินไปลงทุนทำอะไรได้ ไม่สามารถสร้างความเปลี่ยนแปลงหรือช่วยแก้ไขปัญหาที่ชาวบ้านประสบได้ รวมถึงบางรายที่กู้ยืมไม่ได้นำเงินที่ได้ไปลงทุนในการประกอบอาชีพจริงตามวัตถุประสงค์ที่เขียนขอกู้ไว้ เช่น การนำเงินไปเป็นทุนการศึกษาส่งลูกเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ หรือในตัวเมือง ทำให้เงินไม่ได้ถูกใช้ตามวัตถุประสงค์ และไม่เกิดการหมุนเวียนของเงินในชุมชนท้องถิ่น นอกจากนั้นยังมีผู้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ยุ่งยากเกี่ยวกับการค้ำประกัน ต้องคอยรับผิดชอบเรื่องการค้ำประกันของคนอื่นด้วย ไม่อยากไปใช้หนี้แทนคนอื่นหากมีการผิดสัญญาขึ้น แต่สมาชิกบางคนที่มีฐานะดี ก็ไม่กู้ยืมหรือมีค่านิยมที่ไม่ชอบเป็นหนี้ แต่เหตุที่สมัครสมาชิกกองทุน เพราะต้องการช่วยให้กองทุนสามารถจัดตั้งได้สำเร็จ และเพื่อใช้เป็นแหล่งเงินทุนในยามฉุกเฉิน และรวมถึงเหตุผลที่เป็นหนี้แหล่งเงินทุนอื่นอยู่แล้ว จึงไม่ต้องการที่จะเป็นหนี้แหล่งอื่นอีก

แต่ประเด็นที่เป็นข้อคิดเห็นของประชาชนในเรื่องจำนวนเงินที่ให้กู้ยืมนั้น น่าสนใจที่จะได้มีการพูดคุยกันต่อไปว่า จำนวนเท่าใดจึงจะพอเพียง แล้วใครควรเป็นผู้กำหนดวงเงิน ฝ่ายรัฐบาลหรือประชาชน หรือแม้แต่ว่าจำนวนเงินที่ให้เพียงหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท จำเป็นต้องเท่ากันทุกหมู่บ้านหรือขึ้นอยู่กับความต้องการของประชาชนในหมู่บ้าน รวมถึงการบริหารจัดการสำหรับผู้ที่ต้องการกู้ยืมเงินกองทุน แต่ติดขัดที่ไม่มีผู้ค้ำประกัน จะมีวิธีการอื่นที่ผ่อนคลายหรือยืดหยุ่นให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน กำหนดหลักเกณฑ์ขึ้นเองได้หรือไม่

บทที่ 6
บทสรุป และข้อเสนอแนะ

บทสรุป

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ทั้งชุมชนบ้านชะวึก หมู่ที่ 3 และชุมชนบ้านเขาวังม่าน หมู่ที่ 5 แม้ว่าจะตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองระยอง และอยู่ห่างจากตัวเมืองเพียงแค่ 7 กิโลเมตรเศษ แต่ด้วยความเข้มแข็งของชุมชนโดยรวมในด้านต่าง ๆ ที่เป็นทุนทั้งในทางสังคม วัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญคือ ทุนความรู้ ที่ชุมชนมีอยู่อย่างมาก และยังคงรักษาไว้ให้ดำรงอยู่ได้ แม้จะประสบกับการเปลี่ยนแปลงของความทันสมัยที่เข้ามายังชุมชน จนกลายเป็นอุดมการณ์ของชุมชนชาวสวนผลไม้ ที่ทำให้สวนผลไม้ผสมยังคงดำรงอยู่ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างมากมายของสังคมภายนอก อุดมการณ์การทำมาหากินเพื่อให้ครอบครัวมีกินมีใช้ ที่มีการช่วยเหลือแบ่งปันกันอย่างเอื้ออาทร จนกลายเป็นอุดมการณ์ชีวิตของชาวสวนผลไม้ในชุมชนแห่งนี้ที่สามารถพึ่งพิงตนเองได้เป็นลำดับแรก โดยไม่หวังพึ่งพิงคนอื่น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานมาจากการสั่งสมทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน จนเกิดเป็นการผลิตซ้ำระบบการเรียนรู้ เพื่อชีวิตที่อยู่รอดของชาวสวน จากสวนผลไม้เดี่ยว ๆ จนกลายมาเป็นสวนผลไม้ผสมหลากหลายพันธุ์ จากน้ำตามธรรมชาติผสมผสานกับน้ำในระบบชลประทาน จากปุ๋ยและสารเคมี กลายมาเป็นปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก สารชีวภาพ จากการขายส่ง มาเป็นการขายตรงหรือส่งออกไปขายยังต่างประเทศ การแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างท้องถิ่น หรือการทำสวนผลไม้เพียงอย่างเดียวเปลี่ยนมาเป็นการส่งลูกเรียนให้สูงที่สุดเพื่อการประกอบอาชีพอื่น แต่ก็ยังคงเก็บรักษาสวนผลไม้เอาไว้เช่นเดิม

สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่เป็นทุนชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีการปรับตัว เพื่อให้สอดคล้อง และรองรับกับสิ่งใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นให้ได้ เช่น การปรับเปลี่ยนของโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่เข้ามายังชุมชน ทั้งถนน ไฟฟ้า คลองชลประทาน การเปลี่ยนแปลงของสังคมภายนอก การขยายตัวของตลาดเพื่อการค้าที่มีการแข่งขันสูง การลงทุนเพื่อการผลิตเพื่อขาย และความรู้เรื่องการทำสวนผลไม้ชุดใหม่ทำให้เกิดการผลิตเพื่อรองรับระบบการตลาดรูปแบบใหม่ เกิดเป็นอุดมการณ์แห่งการใช้ชีวิต เพื่อการมีชีวิตอยู่ของครอบครัวรูปแบบใหม่ที่ต้องการความสะดวก สบาย การเข้าถึงบริการต่าง ๆ การศึกษาของลูกหลาน การรักษาพยาบาลยามเจ็บป่วย ซึ่งก็หมายถึงความต้องการเงินตราหรือใช้เงินตราเพื่อการซื้อหาและให้ได้

มาในสิ่งที่ต้องการทั้งหลาย ที่คนในชุมชนที่ศึกษาได้พยายามที่จะเรียนรู้จากประสบการณ์การใช้ชีวิตจริงและการประกอบอาชีพของตน เพื่อตอบสนองระบบการสร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ทุกคนต้องดิ้นรนเพื่อหาเลี้ยงชีพจากการทำสวนผลไม้ให้อยู่รอด จากการกดขี่ ขูดรีด และเอาเปรียบของนายทุน พ่อค้าคนกลาง จากการลงทุนเพื่อการผลิตเพื่อการขายในรูปแบบและลักษณะต่าง ๆ เพื่อผลผลิตในสวนผลไม้ ความรู้ใหม่ ๆ ของชาวสวนผลไม้ที่เกิดขึ้นตลอดเวลาให้สามารถเชื่อมต่อ และบูรณาการเข้ากับความรู้เก่าที่มีอยู่แต่ก่อนได้ และที่สำคัญคือ ความรู้ของชุมชนชาวสวนแห่งนี้สามารถปรับเปลี่ยนได้อย่างไม่หยุดนิ่ง ด้วยกระบวนการปรับตัวของชุมชนที่มีทุนแห่งภูมิปัญญาต่อการเรียนรู้เพื่อการประกอบอาชีพของชาวสวน ทุนทางสังคมที่มีระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานที่ดีและการสะสมทุนทางการเงิน ทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องสะสมอย่างค่อยเป็นค่อยไป ที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งอย่างมีพื้นฐานที่มั่นคง แต่มีการปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทรอบข้าง

การที่ชุมชนชาวสวนผลไม้ดังกล่าวมีความเข้มแข็ง และดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันก็ด้วยทุนความรู้ของชุมชน และเกษตรกรชาวสวน ที่มีอุดมการณ์และเจตจำนงร่วมกัน คือ การดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสงบ มีการทำมาหากินด้วยการทำสวนผลไม้เพื่อหาเลี้ยงครอบครัวและหาเลี้ยงตนเองได้ ที่ไม่ใช่การสร้างความมั่งคั่งร่ำรวย แต่เพื่อความเป็นญาติพี่น้องกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติการจริงของความรู้ที่สร้างให้เกิดความจริง คือ การเอื้อเฟื้อพึ่งพาแบ่งปันกัน การเสียสละ สามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกัน เอื้ออาทรต่อกัน เป็นพลังอำนาจที่สร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนที่มีการสืบทอดและยังคงอยู่ได้ในระบบผูกขาดของทุนนิยมปัจจุบัน ซึ่งความรู้ที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้จะต่างกับการมองชุมชน และเกษตรกรชาวสวนว่าไม่มีความรู้และไม่มีพลังเพียงพอที่จะอยู่รอดได้ จึงจำเป็นที่จะต้องสร้างให้โดยรัฐหรือสิ่งที่อยู่ภายนอกชุมชน ทั้งที่แท้จริงแล้วพลังความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนและชีวิตชาวสวน เกิดจากการสร้าง การประสบแล้วถ่ายทอด สั่งสมและใช้โดยชุมชนและตัวเกษตรกรชาวสวนเอง

ข้อเสนอแนะ

การเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่ศึกษานี้ กล่าวโดยสรุปแล้วถือว่าได้เข้ามา เพื่อการเสริมสร้างให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนมากยิ่งขึ้น จากสภาพพื้นฐานของชุมชนที่มีความเข้มแข็งอยู่แล้ว เพราะช่วยให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ และได้ทำงานร่วมกัน ด้วย

ความรู้สึกเป็นเจ้าของว่าเป็นเงินกองทุนของชุมชนไม่ใช่เงินของรัฐบาล ทำให้มีความต้องการที่จะช่วยกันบริหารงานให้กองทุนมีความเข้มแข็งมีเงินทุนขยายเพิ่มมากขึ้น อันเป็นการสร้างเสริมประสบการณ์ให้คนในชุมชนได้แลกเปลี่ยนกันเข้ามาบริหารงาน เกิดคนรุ่นใหม่ได้เข้ามาเรียนรู้การเป็นผู้บริหารทดแทนคนรุ่นเก่า เพื่อปูทางสำหรับการแก้ไขปัญหาของชุมชนในด้านต่าง ๆ ต่อไป

นอกจากนั้น สิ่งที่สำคัญซึ่งชุมชนแห่งนี้มีมาตลอด คือ ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐกับประชาชนและชุมชน ที่เกิดการจัดการ และบริหารงานร่วมกัน กล่าวคือเมื่อเป็นนโยบายของรัฐ ชุมชนก็ไม่ปฏิเสธที่จะรับ แม้ว่าชุมชนต้องการเงินทุนที่มากกว่าเกณฑ์ที่ระเบียบกองทุนหมู่บ้านกำหนด แต่ชาวบ้านก็สามารถปรับประยุกต์การใช้เงินที่กู้ยืมมาจากกองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์ หรือแม้ว่ารัฐจะเป็นฝ่ายที่เริ่มต้นโครงการ ชุมชนจะเป็นฝ่ายที่รับมา แต่ด้วยพื้นฐานที่ดีและเข้มแข็งของชุมชน ทำให้ชุมชนไม่ได้รับสิ่งที่มีคนหยิบยื่นให้มาอย่างเชื่อง ๆ หรือทำเท่าที่รัฐสั่งการเท่านั้น แต่กลับมีความคิดที่จะทำให้กองทุนนี้เข้มแข็งยิ่งขึ้นและมีเงินทุนเพิ่มมากขึ้นเช่นเดียวกับสหกรณ์การเกษตรที่เป็นแหล่งเงินทุนใหญ่ของคนในชุมชน ซึ่งสิ่งที่สำคัญยิ่งกว่านั้น คือ ข้อจำกัดทางความคิดและการเรียนรู้ของชุมชน ที่ไม่อาจดำเนินการไปได้ถึงจุดมุ่งหมาย จึงต้องเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของผู้กำหนดนโยบายที่จะต้องศึกษาวิจัยถึงการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านที่ผ่านมา และประเมินผล ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้น เพื่อพิจารณากำหนดเป็นแนวทางการช่วยเหลือที่จะสร้างความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนต่อไปได้อย่างไร มิฉะนั้นก็จะเหมือนกับหลายสิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านตามนโยบายของรัฐ แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงรัฐบาล นโยบายก็เปลี่ยนแปลงไป สิ่งเหล่านี้ก็สูญหายไปหรือไม่ได้รับความสนใจ แล้วก็มีสิ่งใหม่เกิดขึ้นในชุมชนหมู่บ้านอีก พื้นที่ชุมชนก็ถูกกระทำให้เป็นสนามของวาทกรรมด้วยอำนาจของความรู้ที่มีผู้กำหนดให้อยู่ตลอดเวลา

แต่อย่างไรก็ตาม จากปัญหาและข้อจำกัดที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วนั้น ในประเด็นเรื่องราคาผลผลิตที่ตกต่ำมาตลอด ในขณะที่ต้นทุนการลงทุนทำสวนสูงขึ้นแทบทุกด้าน ทำให้ชาวสวนผลไม้แม้จะพยายามดิ้นรนเพื่อการแก้ไขปัญหาด้วยวิธีการต่าง ๆ อย่างสุดความสามารถแล้วก็ตาม แต่หากปัญหานั้นใหญ่โตเกินกำลังที่ชาวสวนจะแก้ไขได้ ก็ไม่แน่ว่าในอนาคตข้างหน้ายังจะมีชาวสวนที่คิดจะเป็นชาวสวนอยู่ ด้วยการรับภาระหนี้สินที่พอกพูนขึ้นได้หรือไม่ ซึ่งปัญหานี้กลายเป็นปัญหาที่เรื้อรังและซ้ำซาก แต่สามารถแก้ไขได้ ดังนั้นหากภาครัฐที่มีเครือข่ายเชื่อมโยงทั้งในและต่างประเทศ มีบุคลากรที่มีความรู้ มีองค์กร กลไกที่กว้างขวางมากกว่าชาวบ้านที่เป็นชาวสวน ได้เข้ามารับทราบปัญหาที่แท้จริง และศึกษาหาแนวทางการแก้ไขปัญหา

อย่างเป็นระบบ ครบวงจร ตั้งแต่จุดเริ่มต้น คือการลงทุนผลิต จนถึงการตลาดที่สามารถขายผลผลิตได้ราคา และมีกำไร ก็จะทำให้ชาวสวนผลไม้ยังคงสามารถที่จะรักษาไว้ซึ่งอุดมการณ์แห่งอาชีพความเป็นชาวสวนอยู่ได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

คนสู่ทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

คำนำ

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านซึ่งมี รศ.ดร.นภาภรณ์ หะวานนท์ หัวหน้าโครงการร่วมกับคณะผู้วิจัย และนิสิตปริญญาเอกการศึกษาดุษฎีบัณฑิต สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ รุ่นที่ 13 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ได้ทำการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โดยการเลือกชุมชนที่ศึกษาเป็นชุมชนชาวประมงที่มีความเข้มแข็งและชุมชนที่ไม่มีความเข้มแข็ง 2 ชุมชนเป็นกรณีศึกษา ซึ่งมีวิถีชีวิต อาชีพและบริบทของการดำรงชีพที่มีความหลากหลายและแตกต่าง ดังนี้ชุมชนที่เลือกศึกษาทั้งสองจึงเป็นชุมชนในเขตเทศบาลที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงที่สำคัญของภาคตะวันออก

การวิจัยครั้งนี้สำเร็จ โดยได้รับความร่วมมืออย่างดีจากชุมชนดังกล่าว แต่อาจได้ข้อมูลที่ไม่ครบถ้วน เนื่องจากบริบทของชุมชนเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตเมืองที่มีพลวัตของเศรษฐกิจหลากหลาย และด้วยจากลักษณะของอาชีพที่ขึ้นอยู่กับสภาพของลมฟ้าอากาศ ทำให้การออกทะเลเพื่อจับสัตว์น้ำต้องเป็นไปอย่างทันท่วงที ทำให้เกิดข้อจำกัดของเวลาในการให้ข้อมูล ขณะที่ทีมงานของผู้วิจัยก็มีความอุตสาหะพยายามในการสืบค้น เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการศึกษา อันจะส่งผลให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อการศึกษาในครั้งนี้ ด้วยความร่วมมือของผู้ช่วยเก็บข้อมูลจากนิสิตปริญญาเอกรุ่นที่ 13 ได้แก่ คุณนรินทร์ สังข์รักษา คุณชาตรี ทองสาริ คุณศรีชัย พรประชาธรรม คุณมณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ และคุณนงลักษณ์ จันทาภากุล และ นิสิตปริญญาเอกรุ่นที่ 14 คุณบุญทิพย์ สุริยวงศ์ ตลอดจนผู้ช่วยนักวิจัยและผู้ประสานในพื้นที่ คุณสมคิด มั่งมี และคุณวันทนา ตุ่มศรียา รวมทั้งผู้สนับสนุนให้คณะผู้วิจัยเข้าถึงข้อมูลได้อย่างดี จึงทำให้ได้ข้อมูลที่มีประโยชน์เอื้อต่อการพัฒนาปรับปรุงโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านต่อไป จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

คณะผู้วิจัย

ตุลาคม 2546

สารบัญ

		หน้า
คำนำ		
บทที่ 1	บทนำ	1
	ความเป็นมาของการศึกษา	1
	การเลือกลักษณะของชุมชนที่ศึกษา	5
	การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก	8
บทที่ 2	ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	11
	รากฐานชุมชนชาวประมง	11
	สภาพการทำมาหากินในอดีต	14
บทที่ 3	การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	17
	การล่มสลายของทรัพยากรชายฝั่ง	17
	ฐานคติความเชื่อของชาวทะเล	18
	แรงเกาะเกี่ยวของคนในชุมชน	18
	สภาพการทำมาหากินในปัจจุบัน	19
	การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูปอาหารสัตว์	21
	สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ในวิถีชาวประมง	24
	สะพานปลา ตลาดสินค้าประมง	25
	กระบวนการสั่งสมความรู้	25
บทที่ 4	การปรับตัวในกระแสการเปลี่ยนแปลงของชุมชน	30
	การปรับตัวของชุมชนรับทุนนิยม	30
	สิทธิในท้องทะเล	31
	การปรับตัวของชุมชนเพื่อให้มีสิทธิชุมชน	32
	พลังชุมชนที่อ่อนล้า	33
	การกู้เงินของชุมชนเพื่อดำรงชีพ	34

สารบัญ (ต่อ)

		หน้า
บทที่ 5	กองทุนหมู่บ้าน	35
	กองทุนหมู่บ้านชุมชนเขาสามมุก	35
	กองทุนหมู่บ้านหาดวอนนภา	37
	การวิเคราะห์การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน	39
	รูปลักษณ์ภายหลังกองทุนหมู่บ้านเข้ามา	43
	จุดเด่นของกองทุนหมู่บ้าน	45
	ข้อเสนอเชิงนโยบาย	45
	เสียงสะท้อนของชุมชน	46
บทที่ 6	บทสรุป	47
บรรณานุกรม		49

บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาของการศึกษา

นับแต่ประเทศไทยเปิดประเทศไปสู่การพัฒนาเพื่อความทันสมัยตามแบบตะวันตก ส่งผลให้เกิดความล้มเหลวของการพัฒนาประเทศในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา คือ การมุ่งเน้นพัฒนาประเทศโดยการปรับเปลี่ยนนโยบายในการพัฒนาที่เน้นในเรื่องการผลิตเพื่อการบริโภคมาเป็นการผลิตเพื่อการค้าหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า เป็นการมุ่งผลิตจากการเกษตรกรรมไปสู่การผลิตแบบอุตสาหกรรม จึงส่งผลใน 2 แนวทางคือ แนวทางแรกเป็นการพัฒนาที่ให้ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจหรือให้ความสำคัญกับเงินตราเป็นหลัก หรือกล่าวได้ว่าเป็นการให้ความสำคัญกับภาคเมืองมากกว่าภาคชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ โดยเชื่อว่าผลผลิตจะช่วยทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น มีมาตรฐานการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น และสิ่งที่เป็นการพัฒนาแบบประเทศตะวันตกมุ่งหวังคือ การเน้นการพัฒนาไปในทางเศรษฐกิจ มีอัตราการเจริญเติบโตในทางการผลิตสูง อัตราการบริโภคสูงและมีอัตราการเจริญเติบโตของรายได้ประชาชาติ แนวทางที่สองการให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว โดยละเลยการให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและสังคม ส่งผลให้ชุมชนชนบทไม่สามารถที่จะพึ่งตนเองได้ ต้องมีการพึ่งพาจากรัฐเป็นสำคัญ ชุมชนจึงไม่สามารถพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็งได้โดยตัวเอง

จากการที่ประเทศไทยปรับยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจนถึงฉบับปัจจุบันนี้ ปรากฏผลของการพัฒนาในประเทศไทยไม่ได้เป็นไปตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ แต่เป็นในลักษณะของการดูดซับทรัพยากรจากชุมชนชนบทเข้าสู่เขตเมืองในรูปของการพัฒนาจากรัฐ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลให้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชนบท ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักต่อวิถีการดำรงชีวิตอยู่ของชุมชน ต้องตกอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐ ซึ่งไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในระดับฐานรากของชุมชนอย่างแท้จริง

เมื่อรัฐบาลได้ประกาศค่าเงินบาทลอยตัวขึ้นมา ผลกระทบที่ตามคือข้าวของอยู่ในยุคของสินค้าแพงขึ้น ผลจากการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยได้ส่งผลกระทบต่อคนทุกกลุ่มทุกอาชีพและต่อระบบนิเวศของประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย กัดเซาะ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ และส่งผลให้วิถีการดำรงชีวิตของชาวประมงเกิดการพลิกผัน สัตว์น้ำที่เคยมีอยู่อย่างสมบูรณ์ในอดีตได้หมดไปพร้อมกับมาตรการในการพัฒนาประเทศด้วยการกระตุ้นการบริโภค ส่งเสริมการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลัก และส่งผลต่อการจัดการประมงคือเมื่อเกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรประมงชาย

ฝั่ง หรือทรัพยากรประมงห่างฝั่ง จำนวนสัตว์ทะเลที่หาได้ก็มีลดน้อยลงไป พร้อมกับพื้นที่ชายฝั่งที่เคยเป็นแหล่งอาหารและแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำที่หลากหลายก็ถูกทำลายไป พร้อมกับการสนองตอบต่อนโยบายของการประมงเพื่อการค้าเป็นหลัก จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้หลายฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงชีวิตของชาวประมงด้วยการจับสัตว์น้ำเข้ามาจัดการทำประมง ด้วยการกำหนดมาตรการในการจัดการประมงรูปแบบต่าง ๆ อาทิเช่น การห้ามทำการประมงในฤดูกาลวางไข่ของสัตว์ทะเล การกำหนดขนาดของเครื่องมือการทำประมง การห้ามจับสัตว์น้ำในบางพื้นที่การควบคุมเครื่องมือทำการประมง และฯลฯ

มาตรการเหล่านี้มีผลกระทบอย่างสูงต่อการจัดการการประมง โดยมาตรการเหล่านี้ถูกกำหนดขึ้นภายใต้ เงื่อนไขทางชีววิทยาทางประมงและเศรษฐศาสตร์ประมง โดยเงื่อนไขแรกจะให้มีการทำการประมงโดยมุ่งหวังให้เกิดผลผลิตสูงสุด ในขณะที่เงื่อนไขประการที่สองจะให้มีการทำการประมง โดยมุ่งหวังให้เกิดผลผลิตที่ให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจสูงสุด (กังวาลย์ จันทรโชติ 2541 : 9) เห็นได้ว่าทั้งสองแนวทางนั้นมิได้คำนึงถึงชาวประมง และชุมชนประมงแต่อย่างใด ทั้งนี้ผู้มีอำนาจในการกำหนดมาตรการต่างๆขึ้น มีความเชื่อว่าการทำประมงตามเงื่อนไขจะส่งผลดีต่อชาวประมงโดยตรง โดยขาดการพิจารณาว่าการทำประมงได้นั้น ผู้มีบทบาทมากที่สุด ก็คือชาวประมงมิใช่เจ้าหน้าที่รัฐ ดังนั้นมาตรการต่าง ๆ ที่รัฐประกาศออกมาใช้นั้นจะส่งผลบังคับต่อชาวประมงอย่างเท่าเทียมกันก็หาได้ไม่ จึงมีการใช้อิทธิพลเพื่อที่ตนจะได้เป็นผู้ที่ครอบครองสัตว์น้ำจำนวนมากที่สุด การนำเครื่องมือจับสัตว์น้ำบางชนิดมาใช้จึงส่งผลในทางตรงกันข้ามกับมาตรการที่รัฐพยายามจะป้องกัน การสูญพันธุ์ของสัตว์ทะเลบางชนิดภายใต้มาตรการการส่งเสริมการค้าเพื่อยังชีพเป็นหลัก ด้วยแนวทางของการแก้ไขปัญหาที่ไม่ถูกต้อง ทำให้เกิดความล้มเหลวของมาตรการในการควบคุมการจับสัตว์น้ำในทะเลด้วยเครื่องมือการจับสัตว์น้ำบางประเภท ทำให้ประเทศไทยเผชิญหน้ากับปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทะเลอย่างรุนแรง และมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ชาวประมงขนาดเล็ก ซึ่งรัฐก็ยังมิได้มีแนวคิดที่จะนำระบบการจัดการประมงในชุมชนมาแก้ปัญหา ซึ่งอาจทำได้ด้วยการให้อำนาจชุมชนในการจัดการประมงด้วยตนเอง แต่การที่จะพัฒนาระบบนี้ขึ้นมาได้นั้นรัฐจะต้องมีการดำเนินการในหลาย ๆ ด้าน ตั้งแต่การปรับปรุงแก้ไขกฎหมายให้สามารถเอื้ออำนวยต่อการพัฒนาระบบการจัดการประมงโดยชุมชน การสร้างความเข้าใจร่วมกันของเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวประมง ในแนวคิดและวิธีการของระบบนี้ สิ่งสำคัญจะต้องมีเงินทุนมาสนับสนุนการดำเนินการ มิฉะนั้นอนาคตของชาวประมงก็คงจะถึงจุดอับหรือตกต่ำดังที่เป็นอยู่ทุกวันนี้

ผลของการพัฒนาประเทศ และการจัดการของรัฐก่อให้เกิดผลของการพัฒนาที่ทำให้ประชาชนประสบปัญหาที่คล้ายคลึงกัน เพราะไม่ว่าจะในอาชีพใด ก็จะประสบความยากจน

ในการขาดเงินทุนและขาดโอกาสเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อนำมาพัฒนาอาชีพ การสร้างรายได้และลดรายจ่าย ตลอดจนบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน เช่นจากผลกระทบของความเสื่อมโทรมของทรัพยากรชายฝั่งทำให้ชาวประมงประสบปัญหาความยากจน ทั้งนี้นโยบายที่รัฐบาลนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหาความยากจน คือ การกำหนดนโยบายเร่งด่วนในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยปรัชญาภายใต้กองทุนนี้คือ การสร้างจิตสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น โดยมุ่งให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคตและกำหนดทิศทางการจัดการหมู่บ้านและชุมชน และก่อให้เกิดความตระหนักถึงคุณค่าชุมชนและท้องถิ่นด้วยการใช้ภูมิปัญญาของตนเอง มีการเกื้อกูลผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน โดยจัดให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนภายในหมู่บ้านและชุมชน หรับเป็นกองทุนเพื่อการพัฒนาอาชีพ สร้างรายได้ ลดรายจ่าย บรรเทาเหตุฉุกเฉิน และความจำเป็นเร่งด่วน กระบวนการดังกล่าวจะทำให้เกิดการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม เพื่อกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นอันจะเป็นการพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน อีกทั้งให้ท้องถิ่นมีขีดความสามารถในการจัดระบบบริหารจัดการกองทุนของตนเอง เพื่อสร้างศักยภาพในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืนอีกทั้ง และโดยผลรวมแล้วเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจรากฐานของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต

จากสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของระบบทุนนิยมที่เกิดขึ้นนั้น เป็นการทำลายชุมชนชนบท คือการสะสมส่วนเกินจากการขูดรีดเอามาจากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในชุมชนและหมู่บ้านมาเป็นของระบบทุนในเมือง เมื่อชุมชนชนบทถูกทำลายก็เท่ากับเป็นการทำลายฐานรากของสังคมและวัฒนธรรมไทย พัฒนาการทุนนิยมที่เกิดขึ้นมาในประเทศไทย จึงไม่ใช่การพัฒนาหรือความเจริญที่แท้จริงของชาวชนบท แต่เป็นการกดขี่ข่มเหงคนส่วนใหญ่ของประเทศ ให้คงความยากจนและเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสของสังคมต่อไป จากปัญหาดังกล่าวรัฐซึ่งมีนโยบายในการแก้ไขปัญหาความยากจน โดยรัฐบาลชุดปัจจุบันได้ตระหนักถึงปัญหาความยากจนอันเนื่องมาจากการขาดแคลนปัจจัย ในการลงทุนของคนระดับฐานรากของคนในระดับล่างของสังคม รัฐจึงกำหนดนโยบายที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการดำรงอยู่ของคนในระดับนี้อย่างมาก คือ **กองทุนหมู่บ้าน** อันมีเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับชุมชนชนบทได้แก่ (1) เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนสำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน สำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชนในหมู่บ้านหรือชุมชน (2)ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง (3) เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนในด้านการเรียนรู้ การสร้าง และพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อการแก้ไขปัญหา เสริมสร้าง ศักยภาพและ

ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง (4) กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต (5) เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน สำหรับผลที่จะคาดว่าจะได้รับจากการบริหาร คือ การใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่ใช้หมู่บ้านหรือชุมชนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินงาน โดยให้ชุมชนร่วมกันเป็นการวางกติกาและระเบียบต่างๆเกี่ยวกับกองทุน ส่วนเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือบุคคลภายนอกเป็นเพียงผู้คอยอำนวยความสะดวกในการจัดสรรเงิน และดูแลการใช้เงินให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ โดยไม่เข้าไปกำกับหรือสั่งการให้เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งหลักการนี้เป็นการเปิดมิติใหม่ของการทำงานระหว่างชุมชนกับหน่วยงานของรัฐและเอกชน เจ้าหน้าที่ของรัฐและบุคคลอื่นๆภายนอกชุมชน ถือได้ว่าเป็นโครงการนำร่องที่จะนำไปสู่การวางนโยบาย และการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินงานที่มีฐานอยู่ที่ชุมชน

สำหรับ**คำถามการวิจัย** ในการวิจันนี้คือ 1)ทุนชุมชนมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างไร 2)ชุมชนมีการสะสมทุนอย่างไร จึงทำให้เกิดการเจริญเติบโตของทุนชุมชน 3)การสะสมทุนชุมชนประสบกับภาวะชะงักงันได้อย่างไร 4)กองทุนหมู่บ้านมีส่วนช่วยให้เกิดกระบวนการสะสมทุนชุมชนอย่างไร การวิจัยในครั้งนี้จึงมี **วัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย** ที่สำคัญในการศึกษาวิจัย ดังนี้ (1)<u>การเรียนรู้และการพัฒนา</u>เพื่อให้การวิจัยเป็นกระบวนการทางสังคมซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างบุคคลและองค์กรที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิธีวิทยาของการประเมินเพื่อสร้างเสริมพลัง (2)<u>การสร้างความรู้</u> เพื่อให้การวิจัยนำไปสู่ความเข้าใจเกี่ยวกับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างสมมา รวมทั้งเป็นการสร้างความรู้เกี่ยวกับชุมชน โดยผู้วิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่ชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างจากฐานราก (grounded theory) (3)<u>การวางนโยบาย</u> เพื่อให้ผู้วางนโยบายได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย และความรู้ เพื่อการวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะเวลาที่กำหนด

ในการศึกษานี้มุ่งเน้นในประเด็นที่ สอง คือ การสร้างความรู้ของชุมชนรวมถึงการศึกษาวิถีชีวิตของชุมชนชาวประมง เพื่อการตอบคำถามการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยได้ใช้ **วิธีวิทยา** ของการสร้างทฤษฎีฐานราก (Grounded theory) ในการสะท้อนภาพปรากฏการณ์ของชุมชน ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นค่านิยม ความคิด ความเชื่อทัศนะจากมุมมองในสังคม จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มาสร้างมโนทัศน์เชื่อมโยงระหว่างมโนทัศน์ต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีของปรากฏการณ์ของสังคม ที่ต้องการหา

คำอธิบายทฤษฎีเป็นผลของการปรับเปลี่ยนปรากฏการณ์ของสังคม หรือความจริง ประเด็นสำคัญของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก คือทฤษฎีที่สร้างขึ้นต้องสะท้อนความจริง มีความชัดเจนตรงกับเรื่องที่ศึกษา รวมทั้งนำเสนอเงื่อนไขที่มีความสำคัญต่อข้อสรุปเชิงทฤษฎีอย่างชัดเจน เนื่องจากทฤษฎีถูกสร้างจากข้อมูลที่หลากหลาย ทฤษฎีต้องมีความเป็นนามธรรมที่หลอมรวมความหลากหลายเข้าไว้ เป็นหมวดหมู่ และสามารถนำไปใช้อธิบายปรากฏการณ์ที่ใกล้เคียง ในบริบทอื่นๆ (นภาภรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, สุรวุฒิ ปัดไธสง 2541 : 3-4)

การเลือกลักษณะของชุมชนที่ศึกษา

ระบบนิเวศน์ของชุมชนที่ศึกษา : ชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

วิถีการดำรงชีวิต/อาชีพ : ประมงจับสัตว์น้ำ ค้าขาย แปรรูปผลิต ภัณฑ์

ระดับความเข้มแข็งของชุมชน : ชุมชนที่เข้มแข็งและไม่เข้มแข็งพิจารณาจาก การพึ่งพิงจากภายนอกในด้านสังคมและด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก

ในการเลือกชุมชนที่ศึกษา ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญต่อชุมชนที่อยู่ท่ามกลางระบบนิเวศชายฝั่งทะเล และดำรงชีวิตด้วยการประมง การจับสัตว์น้ำ ขณะเดียวกันชุมชนก็ดำรงอยู่ด้วยการก็ทำอาชีพเสริมอื่น ๆ ด้วยเช่นการค้าขาย แปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำและจะต้องมีการพึ่งพิงจากภายนอกทั้งด้านสังคมและเศรษฐกิจ โดยระดับของการพึ่งพิงในแต่ละชุมชนอาจจะมีความแตกต่างกันไปทั้งนี้ในการตัดสินใจเลือกชุมชนเพื่อศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในภาคตะวันออก พบว่าชุมชนที่เลือกศึกษาเป็นชุมชนหมู่บ้านที่ยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างสูงคือ อาศัยท้องทะเลในการทำการประมงทั้ง 2 หมู่บ้าน เป็นพื้นที่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประชาชนสามารถมีอาชีพที่หลากหลาย และยังมีลักษณะพึ่งพากันในแบบชนบทดั้งเดิมของไทยอยู่ เนื่องจากความหลากหลายของอาชีพและฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนที่แตกต่างกันมีค่อนข้างสูง

ลักษณะของชุมชนที่ศึกษานี้ มีลักษณะพื้นที่และวิถีชีวิตแบบสังคมชนบทกึ่งเมืองที่มีอายุมากกว่า 150 ปี ตั้งอยู่ในชุมชนแสนสุข แต่เดิมเรียกว่าบ้าน หนองมนต์ อยู่ในเขตพื้นที่เขตเมืองของภาคตะวันออก เป็นย่านการค้าแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ โดยยกฐานะจากสุขาภิบาลเป็นเทศบาลเมื่อ พ.ศ. 2531 ทั้งยังเป็นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์เก่าแก่ เมื่อคราวที่เสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 2 ให้แก่พม่าชาวไทยก็แบ่งเป็นหลายชุมชน ดังนั้นพระยาตากจึงมี

ความคิดที่จะรวบรวมกำลังทางหัวเมืองตะวันออกเพื่อต่อต้านพม่า จึงยกทัพไปปราบเจ้าเมืองจันทบุรี ในระหว่างทางได้พักทัพที่หนองน้ำแห่งหนึ่ง ได้มีผู้กระทำพิธีศักดิ์สิทธิ์เพื่อปลุกใจทหารและชาวบ้าน ด้วยการทำน้ำมนต์ในหนองน้ำ ต่อมาจึงเรียกบริเวณหนองน้ำนี้ว่า บ้านหนองมนต์ ต่อมาได้กลายเป็น หนองมน เนื่องจากการเขียนหนังสือไม่เหมือนกัน ในที่สุดก็ตกลงเขียนกันเสียใหม่ว่า หนองมน ซึ่งแปลว่า “หนองแห่งน้ำใจ” ในระยะหลังได้มีการเปลี่ยนคำว่าหนองมน เป็นแสนสุข ด้วยเหตุนี้จึงได้ใช้ชื่อว่า ชุมชนแสนสุข

ปัจจุบันหลังจากที่มีการเปลี่ยนการปกครองเป็นเทศบาลเมืองแสนสุข เทศบาลตำบลนี้จึงมีพื้นที่ครอบคลุม 3 ตำบลคือตำบลแสนสุขทั้งตำบล (15 หมู่บ้าน) ตำบลเหมืองบางส่วน (หมู่ 1-หมู่ 4) และตำบลห้วยกะปิบางส่วน (หมู่ 5) รวมพื้นที่ทั้งสิ้น 20.268 ตารางกิโลเมตร ประชากรโดยรวม 37,432 คน ชาย 17,610 คน หญิง 19,822 คน จำนวนบ้าน 17,445 หลังคาเรือน ประชากรโดย เฉลี่ยต่อครัวเรือน 6 คน ความหนาแน่นของประชากร 1,783 คนต่อ ตารางกิโลเมตร

สภาพทั่วไปของตำบลแสนสุข เป็นพื้นที่ลาดเอียง จากด้านทิศตะวันออกซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเล เฉลี่ยปานกลางประมาณ 3 เมตร ลงสู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตก และทิศเหนือความลาดเอียงโดยเฉลี่ยระหว่างร้อยละ 0.30-.070 พื้นที่ด้านทิศเหนือ บริเวณคลองบางเป้งเป็นที่ลุ่มซึ่งสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลางประมาณ 1-2 เมตร จุดสูงสุดของพื้นที่ได้แก่ เขาสามมุข ซึ่งมีความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลางประมาณ 75 เมตร ชายฝั่งทะเลของชุมชนแสนสุข แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ อ่าวปากคลองบางโปรง (ปัจจุบัน คือ เทศบาลตำบลอ่างศิลา) อ่าวเขาสามมุข และชายหาดวอนนภา โดยมีแหลมเขาสามมุขคั่นอยู่ระหว่างอ่าวปากคลองบางโปรงกับอ่าวเขาสามมุข และแหลมแทนคั่นระหว่างอ่าวสามมุขกับหาดวอนนภา อ่าวปากคลองบางโปรงเป็นหาดโคลนปนทราย เนื่องจากตะกอนดินที่ถูกพัดมากับน้ำลำห้วย - วัดบางเป้ง ความลึกของทะเล 2 เมตร ปรากฏระยะห่างจากฝั่ง 1-2 กิโลเมตรขึ้นไป พื้นที่ชายฝั่งส่วนใหญ่ใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่ง อ่าวเขาสามมุขเป็นหาดดินความลึกของท้องทะเล 2 เมตร ปรากฏในระยะห่างจากชายฝั่งเพียง 300 เมตร พื้นที่นี้ใช้เป็นแหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่งเช่นเดียวกัน ชายหาดวอนนภา เป็นหาดทรายมาตั้งแต่แหลมแท่นจนสุดเขตเทศบาล ความลึกของท้องทะเล 2 เมตร ปรากฏในระหว่างจากชายฝั่งตั้งแต่ 600 เมตร จนถึง 2 กิโลเมตรขึ้นไป เฉพาะชายหาดชื่อดังมีความยาวเพียง 2 กิโลเมตร ที่เป็นหาดสาธารณะวัดจากวอนนภาซึ่งเป็นที่ดินเอกชน ไม่มีทางสาธารณะเข้าไม่ถึงจนสุดเขตเทศบาล จากข้อมูลพบว่าหาดวอนนภาได้ก่อเกิดขึ้นมาก่อนพื้นที่อื่น ๆ ในเขตเดียวกันก่อนแล้วจึงค่อยอพยพบ้านเข้าไปในส่วนอื่น ๆ จัดตั้งเป็นชุมชนเขาสามมุขซึ่งอยู่ไม่ห่างจากกันมากนัก ทั้งยังไปมาระหว่างชุมชนได้อย่างสะดวก

ลักษณะของชุมชนนี้เป็นที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย บ้านเรือนตั้งอยู่ชายฝั่งทะเล มีภูมิอากาศแบบมรสุมเมืองร้อนติดกับชายหาดบางแสน ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักกันดีของจังหวัดชลบุรี ห่างจากอำเภอเมืองประมาณ 12 กิโลเมตร และเพียง 2 กิโลเมตรจากตลาดหนองมน ดังนั้นตลาดหนองมนจึงกลายเป็นแหล่งซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าที่สำคัญแห่งหนึ่งของคนในชุมชน ทั้งยังมีการคมนาคมสะดวก มีถนนลาดยางตัดผ่านหมู่บ้าน ดังนั้นถ้าประชาชนในเขตพื้นที่นี้ไม่มีพาหนะส่วนตัวใช้ ก็สามารถจะใช้บริการรถมอเตอร์ไซด์รับจ้างได้ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ไม่ห่างจากตัวเมืองมากนัก และยังมีพื้นที่ติดกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ ประชากรจึงสามารถหารายได้จากการหาของทะเล คือ เป็นชาวประมงขนาดเล็กและขนาดกลาง มีการค้าขายในขณะที่มีเวลาว่างหรือในวันหยุด สำหรับผู้ที่ไม่มีทุนพอที่จะออกหาของทะเลก็มีอาชีพรับจ้างรองรับ คนในชุมชนสามารถหารายได้ได้ตลอดปีจึงมีฐานะทางเศรษฐกิจที่พออยู่ได้อย่างไม่ขัดสน อาชีพของคนในชุมชนได้แก่ การประมงน้ำเค็ม การเพาะเลี้ยงลูกกุ้ง การเพาะเลี้ยงหนอนเพียง การค้าตามชายหาด ค้าขายตลาดนัด ผลิตด้านการประมงแปรรูป การส่งจำหน่าย ทำปลาแห้ง หอยแห้ง กุ้งแห้ง หมึกแห้ง น้ำปลา กะปิ แกะหอยนางรมสด เป็นต้น ลักษณะการปกครองเป็นแบบเทศบาลเมือง แม้ว่าจะดำรงอยู่ในเขตเทศบาลแต่สภาพบ้านเรือนและวิถีชีวิตก็เหมือนกับคนชนบททั่ว ๆ ไป ชาวบ้านส่วนใหญ่รู้จักกันและมีการพึ่งพิงช่วยเหลือกันเมื่อมีโอกาสทั้งในเรื่องของส่วนรวมและส่วนตัว มีความสัมพันธ์กันฉันท์พี่น้อง เป็นญาติมิตร พึ่งพาอาศัยกันและกันได้

การนำมาซึ่งนโยบายของรัฐในเรื่องกองทุนหมู่บ้านนั้น เพื่อต้องการจะกระจายรายได้ช่วยเหลือผู้ขัดสนและให้มีโอกาสสำหรับผู้ที่ต้องการจะตั้งต้นชีวิตใหม่ โดยให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดเป้าหมายเฉพาะตามความต้องการของชุมชน รวมทั้งให้ชุมชนร่วมกันกำหนดกรอบกติกา เป็นผู้รับผิดชอบต่อผลการดำเนินงานเกี่ยวกับกองทุน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน สร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ให้มีเศรษฐกิจที่พอเพียงและพึ่งตนเองได้ ทั้งยังเอื้อต่อการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านให้เกิดประโยชน์กับชาวบ้านอย่างแท้จริงนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันอย่างแท้จริง

สำหรับวิธีการศึกษา ในการเข้าถึงปรากฏการณ์ทางสังคมในมิติต่าง ๆ ผ่านการสะท้อนประสบการณ์ของคนในชุมชน ผู้วิจัยได้ใช้การสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักในประเด็นต่าง ๆ ตามแนวคำถามที่เตรียมไว้ล่วงหน้า ใช้รูปแบบการสนทนา โดยผู้วิจัยเปิดประเด็น ซักถาม และขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักพาไปดูสถานที่ พร้อมกับการบันทึกภาพประกอบเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์จริง เช่นการทำประมงชายฝั่ง เรือเล็ก เรือขนาดกลาง อวนสำหรับดักปู อวนสำหรับดักกุ้ง อวนสำหรับดักหมึก การทำปลา ปลาหมึกและหอยตากแห้ง การ

เลี้ยงหอยนางรม การทำกุ้งแห้ง กะปิ ท่าเทียบเรือประมงพื้นบ้าน อู่จอดเรือ การซ่อมอวน การซ่อมเรือ และสหกรณ์น้ำมัน ฯลฯ นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้ศึกษาปรากฏการณ์ในด้านอื่น ๆ จากเรื่องการทำมาหากินที่เกี่ยวข้องกับการประมง จนถึงการเปลี่ยนแปลงเป็นการค้าขายอาหารทะเลตากแห้งให้กับนักท่องเที่ยว ข้อจำกัดของการศึกษา จากการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่า มีปัญหาของผู้ให้ข้อมูลหลักที่ไม่มีเวลาอย่างแท้จริง ทั้งยังมีเบื้องหลังที่ไม่ยอมเปิดเผยความจริงโดยเฉพาะเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่อาจกลัวเกรงอิทธิพล บารมีทางการเมืองท้องถิ่นหรือผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล ขาดความร่วมมือที่ดีพอ ทำให้ได้ข้อมูล ที่อาจยังไม่ถึงจุดอิ่มตัวในการศึกษา แต่คณะผู้วิจัยก็พยายามสืบค้น จากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่พอจะมีอยู่เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอต่อการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากความหลากหลายของอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนมีค่อนข้างสูง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมลักษณะความหลากหลายทางเศรษฐกิจและอาชีพ จึงแบ่งผู้ให้ข้อมูลหลักออกเป็นหลายคุณลักษณะทางสังคมและเศรษฐกิจ คือ ผู้ปกครองในท้องถิ่น ประมงขนาดเล็ก ประมงขนาดใหญ่ การค้าขายขนาดใหญ่ (มีแผงตามชายหาดบางแสนหรือมีร้านค้าในหมู่บ้าน) การค้าขายขนาดเล็ก (มีร้านค้าขายก๋วยเตี๋ยว หรือร้านขายของชำขนาดเล็ก) การรับจ้างทั่วไป (เช่น แกะหอย ซ่อมเรือ ไตก๋งเรือ ลูกเรือประมง ซ่อมอวน ทำปลา รับจ้างแปรรูป เป็นต้น) คนสูงอายุ กรรมการกองทุนหมู่บ้าน ผู้ที่กู้เงินกองทุนฯได้ ผู้ที่เป็นสมาชิกแต่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไม่ได้ และสมาชิกที่ไม่กู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ผู้ที่ไม่เป็นสมาชิก

ซึ่ง ณ ปัจจุบันมีผู้ให้ข้อมูลแล้วทั้งสิ้น 39 คน (รายชื่อทั้งหมดเป็นชื่อสมมติ) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้ให้ข้อมูลหลักชุมชนหาดวอนนภา

ลำดับ	ชื่อ	อาชีพ	สมาชิกกองทุน
1.	คนออกทะเล	วางลอบปู	ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน
2.	คุณดำ	เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน
3.	คุณสัง	พ่อบ้าน	ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน
4.	คุณแดง/คุณวันดี	วางอวนปู	กู้ไม่ได้
5.	คุณศุกร์	วางอวนปู	ไม่ได้กู้เงิน
6.	คุณสุ	ปลาเค็ม	ไม่ได้กู้เงิน
7.	คุณจันทร์	ทำปลาเห็ดโคน	ไม่ได้เป็นสมาชิก
8.	คุณจรัญ	วางอวนปู	ไม่ได้กู้เงิน
9.	คุณวาส	แปรรูปหอยแมลงภู่	กู้แต่ไม่ได้
10.	คุณดำ	แม่บ้าน	กู้แต่ไม่ได้
11.	คุณเขียม	แปรรูปกุ้งแห้ง	กู้แต่ไม่ได้
12.	คุณดวง	แปรรูปหอยแมลงภู่	กู้แต่ไม่ได้
13.	คุณบุญ	แม่บ้าน	กู้ได้
14.	คุณพริ้ม	ประมงอวนกุ้ง	กู้แต่ไม่ได้
15.	คุณทอง	ประมง	ไม่ได้กู้เงิน
16.	คุณสม	ปลาเค็ม	ไม่ได้เป็นสมาชิก
17.	คุณอารีย์	ทำปลาเห็ดโคน	ไม่ได้กู้เงิน
18.	คุณพร	ค้าขาย/เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน (เลขากรรมการกองทุน)
19.	คุณอุ	ร้านอาหาร	กู้เงิน (กรรมการกองทุน)
20.	คุณมน	เลี้ยงกุ้ง/ประมง	กู้เงิน (ประธานกรรมการ)
21.	คุณยุทธ	วิ่งรถกุ้ง/เลี้ยงกุ้ง	กู้เงิน (เหรัญญิกกองทุน)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก ชุมชนเขาสามมุข

ลำดับ	ชื่อ	อาชีพ	สมาชิกกองทุน
1.	คุณวัล	ค้าขาย	กู้ได้
2.	คุณอวน	รับจ้างทำอวน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
3.	คุณดี	เลี้ยงหอยแมลงภู่	กู้ไม่ได้
4.	คุณแสง	วางอวนปู	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
5.	คุณตรี	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ไม่ได้
6.	คุณแป๋ว	รับจ้างอวนปู	กู้ไม่ได้
7.	คุณสม	วางอวนปู	กู้ได้
8.	คุณนุช	ช้อนแมงกะพรุน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
9.	คุณยาย	แม่บ้าน	ไม่เป็นสมาชิกกองทุน
10.	คุณชาย	ประมงขนาดเล็ก	กู้ได้
11.	คุณเผือก	ค้าขาย	กู้ได้
12.	คุณโพธิ์	ไตก๋งเรือ	ไม่เป็นสมาชิก
13.	คุณหงา	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ได้
14.	พระครู	พระ	ไม่ได้เป็นสมาชิก
15.	เจ้าอาวาส	พระ	ไม่ได้เป็นสมาชิก
16.	คุณฟ้า	ค้าขาย	กู้ได้
17.	คุณน้ำ	รับจ้างแกะหอยนางรม	กู้ไม่ได้
18.	คุณเล	ค้าขาย	กรรมการ

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ในสังคมก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย สิ่งที่ปรากฏที่เป็นรากฐานของชุมชนเพื่อการดำรงอยู่ทั้งของตนเอง ครอบครัว และชุมชน อันจะกล่าวได้ว่าเป็นทุนชุมชนที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตนั้น คือ ทุนชุมชนที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่คนสร้างสรรค์ขึ้นมา ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดจากการที่ชุมชนสามารถร้อยรัด ถักทอการใช้ทรัพยากรธรรมชาติหรือทุนชุมชนที่มีอยู่เข้าด้วยกันได้อย่างแนบสนิท ทั้งชุมชนในอดีตนั้นสามารถที่จะสร้างสรรค์ คุณค่า ภูมิปัญญา ความรู้ให้กับชนรุ่นต่อมาที่มีลักษณะของการสืบทอด ดังเช่นชุมชนชาวประมงที่ศึกษา

รากฐานชุมชนชาวประมง

ลักษณะของชุมชนที่ศึกษา มีอดีตที่ยาวนานกว่า 100 ปี เดิมทีเดียวมีคนมาอยู่เพียง 4-5 หลังคาเรือน พื้นที่ชายฝั่งมีทรัพยากรสำคัญ 4 อย่าง ได้แก่ ป่าชายเลนซึ่งขึ้นอยู่ทั่วไปตามแนวชายเลน มีหญ้าทะเลขึ้นอยู่แถบน้ำตื้นติดฝั่ง ถัดไปคือปะการังซึ่งพบได้ทั่วไป ส่วนมากเป็นปะการังน้ำตื้น มีอยู่ตามเกาะแก่งที่เป็นปะการังน้ำตื้น และประการสุดท้ายคือทรัพยากรทางประมง สมัยก่อนพื้นที่แถบบางแสนมีต้นไม้ ป่าชายเลนมีความอุดมสมบูรณ์มาก ชาวประมงเล่าว่า ต้นโกงกางใหญ่ขนาด 2 คนโอบก็มี มีหญ้าทะเล (หญ้าชะเงา) ใบยาวขึ้นหนาแน่นลู่ไปกระแสน้ำดูสวยเหมือนผมนาง ส่วนปะการังก็มีเช่นเดียวกัน มีความงดงามและมีบริเวณกว้าง พบแม้กระทั่งแหล่งน้ำตื้นชายฝั่ง ทรัพยากรทั้ง 3 ชนิด มีความสัมพันธ์เกื้อกูลกันก่อให้เกิดระบบนิเวศชายฝั่ง ทรัพยากรสัตว์น้ำก็เช่นเดียวกัน มีชุกชุมอุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะอ่าวไทยภาคตะวันออกเป็นอ่าวที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคนี้มี กุ้ง หอย ปู ปลา ความอุดมสมบูรณ์ของพืชพันธุ์และสัตว์น้ำในทะเลอยู่ในฐานะสมบูรณ์ มีความเจริญมั่งคง ส่วนทะเลในภาคตะวันออกเป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งพบว่า เพียงใช้เครื่องมือจับปลาแบบพื้นบ้าน เช่น ลอบ เบ็ด แห ไซ แม้กระทั่งเรือผีหลอกก็สามารถจับสัตว์น้ำได้จำนวนมาก ขนาดของปลาก็ได้ชาวบ้านบอกว่า *แต่ก่อนจับปลาได้ตัวขนาดน่อง เดี๋ยวนี้ได้ขนาดแขนเท่านั้น* สำหรับสัตว์น้ำนั้น มีการกล่าวถึงความอุดมสมบูรณ์อยู่มาก ชาวประมงต่างกล่าวกันว่า

> *"เมื่อก่อนปลามาหาคน ปัจจุบันคนต้องไปหาปลา* บางรายก็พูดถึงว่า *แม้จะใช้วิธีจับปลาแบบง่าย ๆ เอากิ่งสนเล็ก ๆ มัดเรียงเป็นเชือกกั้นคลองเล็กๆ ในป่าชายเลนยามน้ำขึ้น พอน้ำลงปลาก็ติดอยู่ที่กิ่งสนเลือกจับปลาเอาแต่ปลาตัวโต ๆ ตัวเล็กก็ปล่อยไป"*

หรือ "สมัยก่อนคนมีมานะอดทน ปลาก็หากินในท้องนานี่แหละ ปลาดุก ปลาช่อน ปลาหมอ ปลานิล สมัยนี้ไม่มีคนที่อื่นมาอยู่แม้แต่ปลาหมอเทศยังไม่มีเลย ตัวแค่นี้ยังเอามากินกันเลย สมัยก่อนโน่นจะหาอะไรมีทั้งนั้นแหละ สมัยก่อนฉันนึกอยากกินกุ้งก็เอาลอบไปกลิ้งก็ได้มาเป็นหลัว ๆ กุ้งน้ำเค็ม ปลาตัวเล็ก ๆ ก็กินกันหมด....."

จะเห็นว่าสมัยนั้นสัตว์น้ำอุดมสมบูรณ์ พอเลี้ยงผู้คนได้อย่างสบาย นอกจากปลาปูแล้วยังมีสัตว์น้ำอื่นๆ เช่น กุ้ง หอย ก็มีความชุกชุมเช่นกัน

การจับจองในกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินมีมาตั้งแต่ 50 ปีมาแล้วในอดีตก่อนปี พ.ศ. 2510 การอยู่อาศัยของคนในชุมชนชายฝั่งทะเลตะวันออก เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล ลักษณะบ้านเรือน เป็นเพิงพัก เป็นกระต๊อบ หลังคามุงจาก มีสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์มาก คือ สะอาดและสัตว์ทะเลที่หาได้ก็มีมากเกินความต้องการ ผู้คนที่มาตามชายหาดสามารถพบเห็นปลาขึ้นมาเล่นน้ำอยู่ใกล้ฝั่ง หรือสัตว์น้ำบางตัวก็กระโดดขึ้นมาเล่นน้ำ และพัดเกยอยู่ตามชายหาด

การคมนาคมโดยส่วนใหญ่ใช้เดิน ใช้เกวียน (โดยให้กระบือ วัวลาก) ไปตามทางเล็กๆ ที่เป็นดินเลนหรือใช้เรือแจว เรือใบ เป็นพาหนะทางน้ำล่องไปตามลำคลองธรรมชาติที่ผ่านจากตัวชุมชนไปสู่ภายนอก เรือที่ใช้ในการออกหาของทะเลในวันที่ลมสงบหรือไปไม่ไกลจากชายฝั่ง ก็มีทั้งเรือใบและเรือแจว

ชุมชนนี้มีการปกครองโดยเทศบาลประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา ก่อนนั้นลักษณะการ ปกครองมีผู้ใหญ่บ้านปกครอง พบว่ามีการปกครองเปลี่ยนไปในปัจจุบันนั้นเนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้หนาแน่นขึ้น ลักษณะอาชีพดั้งเดิมที่สำคัญของคนในพื้นที่นี้ คือ การทำนาและการทำประมง ซึ่งมีการสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นตั้งแต่ ปู่ ยา ตา ยาย แต่ลักษณะของการทำนาได้สูญสลาย หายไปจากเขตพื้นที่นี้เมื่อ 40 ปีก่อน อันเนื่องมาจากกระแสการเข้ามาของการพัฒนาท้องถิ่น ด้วยการถมพื้นที่เป็นถนน หรือให้มีการจับจองสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยของคนที่มาอาศัยอยู่มากขึ้น ลักษณะของการครอบครองพื้นที่เพื่ออยู่อาศัยและทำมาหาเลี้ยงชีพ เป็นการจับจองที่ทำมาหากินไม่ว่าจะเป็นบนบกซึ่งแต่เดิมพื้นที่เป็นป่าชายเลน ป่าแสม ป่าโกงกาง ก็จะถูกทำการถมเพื่อให้จับจองและออกเอกสารสิทธิ์ ส่วนบ้านเรือนที่ยื่นเข้าไปในทะเลจะไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ดังกล่าว แต่ต้องเสียค่าเช่าให้กับกรมเจ้าท่าเป็นรายปี หรือในทะเล ด้วยการเข้าไปอยู่อาศัยทำมาหากิน วางอวน วางลอบดักปูในทะเล สังเกตอาณาเขตของพื้นที่ในทะเลได้ด้วยการสังเกตจากลักษณะและสีของอวนที่ใช้

ลักษณะของการปลูกสร้างบ้านเรือนเป็นการปลูกสร้างติดกันอยู่เรียงราย เป็นแนวยาวตามชายทะเลประมาณ 3-4 กิโลเมตร การปลูกบ้านในลักษณะเช่นนี้เริ่มทำมา 40 กว่าปีแล้ว ประชาชนที่อาศัยอยู่เดิมที่สามารถจับจองพื้นที่ได้ก่อน ก็จะมีการสร้างบ้านเรือนให้ผู้ที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามาอยู่ในเขตพื้นที่นี้ได้อาศัยเช่าอยู่ ลักษณะของคนที่อาศัยในพื้นที่จึงมีทั้งคนที่เป็นคนเก่าแก่เดิมซึ่งมีจำนวนอยู่ไม่มากนัก ประชาชนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ต้องการประกอบอาชีพเกี่ยวกับทะเลมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในเบื้องต้น รวมทั้งลักษณะของอาชีพที่มีความหลากหลายในเขตพื้นที่นี้ จึงเป็นสิ่งดึงดูดให้มีประชากรเข้ามาอาศัยอยู่มากขึ้น

บ้านของชาวประมงที่อาศัยอยู่ริมทะเลจะมีพื้นที่ในเขตทะเลที่สามารถจะนำเรือของตนเองเข้ามาจอดได้ มีทั้งเรือขนาดเล็กและขนาดกลางที่ทอดสมอรอคอยวันและเวลาของการออกทะเลอีกครั้ง เมื่อคลื่นลมสงบ และหากยืนทอดสายตาไปในทะเล ในระยะห่างจากตัวบ้านไปเพียง 1-2 กิโลเมตรจะเห็นแนวไม้ปักเรียงรายเป็นบริเวณกว้าง เพื่อใช้เป็นที่สำหรับเลี้ยงหอยแมลงภู่ หรือหอยนางรม ที่ถูกจับจองโดยเจ้าของบ้านสำหรับเป็นแหล่งทำมาหากิน

แหล่งน้ำสำคัญนอกจากคลองธรรมชาติแล้ว เนื่องจากยังไม่มีน้ำประปาเข้ามาสู่หมู่บ้านจึงมีการช่วยเหลือกันของคนในหมู่บ้านด้วยการขุดบ่อน้ำขึ้นมาใช้ในชุมชน 2 บ่อด้วยกัน นอกจากนั้นตะเกียงน้ำมันถูกนำมาใช้แทนไฟฟ้าที่ยังต่อมาไม่ถึงในชุมชนนี้

ในสมัยก่อนชาวบ้านจะมีการช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจเมื่อมีผู้ร้องขอโดยไม่มีค่าแรงใด ๆ ทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัว เช่น การยกเรือและซ่อมเรือ หรือในเรื่องของส่วนรวม เช่น การทำถนน การเก็บขยะตามชายหาด ครั้นเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป การปกครองเปลี่ยนไปในรูปแบบเทศบาล รวมทั้งมีผู้นำที่ได้รับความไว้วางใจ เคารพนับถือ เกรงใจ กิจกรรมของชุมชนจึงดำเนินไปท่ามกลางความเห็นชอบของผู้นำเป็นหลัก ด้วยลักษณะของการปกครองรวมทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ลักษณะของการไหว้วานกันในเรื่องของสาธารณะก็ลดลงไปเป็นลักษณะการว่าจ้างเป็นรายวันแทน แต่ถ้าเป็นงานการกุศลหรือการช่วยเหลือกันในเรื่องต่าง ๆ ชาวบ้านก็ยังยินดีให้ความช่วยกันอย่างเต็มที่เช่นเดิม อันแสดงถึงสังคมของชุมชนมีทุนทางสังคมที่มีความเกาะเกี่ยวสัมพันธ์กันเป็นอย่างดี โดยเฉพาะงานบุญ หรือวันพระจะมีชาวบ้านมาร่วมทำบุญฟังเทศน์ ถือศีลในวันพระกันอยู่เนื่อง ๆ

จากสภาพตามอุดมสมบูรณ์ในอดีต ชุมชนชาวประมงยังดำรงอยู่แบบพอยังชีพ มีการทำมาหากินแบบเรียบง่าย มีวิถีชีวิตคู่กับท้องน้ำและแผ่นดิน ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำ ก่อให้ชีวิตความเป็นอยู่ที่สงบนิ่ง ไม่ต้องดิ้นรน แต่สภาพได้เปลี่ยนแปลงไป สัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ มีทรัพยากรประมงก็เริ่มเสื่อมถอย ป่าชายเลน ระบบนิเวศเปลี่ยนไป หญ้าทะเลภาคตะวันออกก็แทบไม่มีให้เห็น การจับสัตว์น้ำก็ต้องออกจากฝั่งไกลออกไป ๆ ซ้ำบางครั้งยังไม่คุ้มกับการออกไป

จับสัตว์น้ำอีกด้วย ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนในการดำรงชีวิตนี้ ที่มีผู้ให้ข้อมูลว่า .....*ชาวประมงออกไปหาปลาเดี๋ยวนี้เหมือนยืนอยู่บนเส้นด้าย ไม่รู้ว่าทุกครั้งที่ออกหาปลาจะได้หรือเปล่า*.....

สภาพการทำมาหากินในอดีต

อาชีพของชาวบ้านในชุมชนนี้จะมีหลากหลาย ซึ่งยังอยู่บนพื้นฐานของการหาอยู่หากินค่อนข้างมาก คือ จากเดิมที่มีอาชีพทำนานั้นเป็นการทำนา ด้วยการใช้พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูกกันในช่วงเวลานั้น ๆ เพื่อเก็บไว้เพื่อดำรงชีพ เช่นที่ชาวบ้านกล่าวว่า *ไม่ได้ขาย เก็บไว้ในยุ้ง ไม่เคยขาย* ดังนั้นหากมีความจำเป็นที่ต้องใช้สินค้าอุปโภคบริโภคใด ก็จะนำพืชชนิดอื่น เช่น มะพร้าว หรือการเลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ หรือไม่เช่นนั้นก็จะนำสัตว์ทะเลที่หาได้ด้วยความไม่ยากลำบากไปขายในตลาดใกล้กับชุมชนเพื่อนำเงินที่ได้มาแลกซื้อสิ้นค้าจำเป็นอื่นสำหรับครอบครัวที่ต้องการ หากหมดฤดูการทำนาก็จะมีการปลูกข้าวโพดต่อ อย่างที่ชาวบ้านเล่าว่า .....*ฉันต้องทำเป็นหมดเลย เป็นนาพอหมดทำแล้วก็ปลูกข้าวโพด ปลูกอะไรฉันก็ทำ*.....

ต่อมาชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงอาชีพมาเป็นทำประมงเป็นหลัก ซึ่งการทำประมงในสมัยนั้นเป็นแบบพออยู่พอกิน ถึงแม้จะมีทรัพยากรสัตว์น้ำที่อุดมสมบูรณ์ก็ตามหากเมื่อใดที่หาสัตว์ทะเลมาได้ ก็จะนำสัตว์นั้นมาขายให้กับพ่อค้าที่เป็นเจ้าประจำเพื่อนำไปขายต่อ ถึงแม้บางครั้งจะมีการหยิบยืมสิ่งของที่จำเป็นของชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครื่องอุปโภคและบริโภคของกันและกันก็จะมีการนำมาใช้คืนด้วยการซื้อของใหม่มาให้ ส่วนการแลกเปลี่ยนอาหารกันนั้นพบว่า จะเป็นการนำไปให้กันมากกว่าที่จะแลกของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง ตั้งแต่อดีตกาลที่ผู้คนมีความเอื้ออาทรต่อกัน

การเรียนรู้การทำมาหากินก็จะเป็นการเรียนรู้ด้วยวิถีชีวิต คือ การจับปลาได้ตามพ่อแม่ออกทะเลใช้วิธีการง่าย ๆ ในการจับปลา เช่น เบ็ด ลอบ แห หรือเป็นการใช้อวนลอย ปล่อยธรรมชาติ ลักษณะของอวนจะใช้ตามแต่ประเภทที่ใช้จับสัตว์น้ำซึ่งใช้มาถึงปัจจุบัน เกิดการเรียนรู้ดังว่า

> *".....ก็เรียนตามประสบการณ์คนโตเขาสอน ว่าวางแบบนี้ มีหินกองไว้วางไม่ได้ เขาก็บอกเราก็จำไว้ บริเวณหน้าบ้านเราก็จะรู้หมดว่าตรงไหนมีอะไร ตรงนี้วางอวนได้หรือไม่ได้ เพราะว่ามันจะติดขาด ติดไม้ ติดซากโป๊ะเก่าอะไรอย่างนี้ ใช้ความจำเอา เขาจะสอนลูกนี่ตรงกับไฟดวงนี้ ใช้ความจำแล้วทีหลังก็อยู่ในสมองหมดเลย"*

ในการทำประมงพื้นบ้าน มีการใช้เครื่องมือ ได้แก่อวนกุ้ง ใช้สำหรับจับกั้ง จะเป็นตาถี่เป็นอวน 3 ชั้น ตาเล็ก ท้ายอวนเป็นที่รวมของกุ้งที่จับได้ อวนปู ใช้สำหรับจับปู จะใช้อวนตา

ห่างในการจับปูที่อยู่ตามชายฝั่งทะเล อวนปลาส่วนใหญ่จับปลาชนิดเล็กที่ตัวไม่ใหญ่นัก เช่นปลาเห็ดโคลน ในบริเวณชายฝั่งที่ไม่ไกลนักสมัยก่อนการวางอวนนั้น เมื่อได้สัตว์น้ำจากทะเลส่วนใหญ่จะขายสด ยังไม่นิยมแปรรูปหรือตากแห้งแต่อย่างใดเพราะว่าสัตว์น้ำมีความอุดมสมบูรณ์ จำนวนชาวประมงยังมีไม่มาก ไม่ต้องแข่งขันแย่งชิงกัน การวางอวนนั้นจะเป็นการวางอวนชายฝั่งไม่ออกไปไกล จะเป็นการหาแมงกะพรุน วางปู ปลาเก๋า หรือใช้เรือขนาดเล็ก ออกไปนอกชายฝั่งวางอวนปูตอนเช้ามือ สว่างก็กลับเข้าฝั่ง ขายสด ๆ กุ้งก็ไม่ต้องแช่น้ำแข็ง หรือเป็นปลากุแล ปลาทู ปลาอินทรีย์ ก็มีลักษณะการออกไปจับเหมือนกัน

การค้าขายที่ได้จากการสัตว์น้ำนั้นก็เป็นไปเพื่อการยังชีพ ด้วยการนำไปซื้อสิ่งจำเป็นไว้สำหรับการบริโภคหรือเปลี่ยนเป็นเงินตราเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือยามเจ็บไข้ได้ป่วยเท่านั้น วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความผูกพันและพึ่งพิงธรรมชาติอย่างเต็มที่นั้น ทำให้เกิดความรักและหวงแหนในธรรมชาติ ไม่มีการบุกรุกทำลายทรัพยากร จนกระทั่งชาวบ้านกล่าวว่า *หากได้ปลาตัวเล็กมาก็จะใช้มือเลือกเอาตัวเล็ก ๆ ออกไปเอาแต่โต* ชาวประมงจะจับสัตว์ทะเลตัวใหญ่บริโภคได้ และจับจำนวนไม่มากนัก พอเหมาะแก่การดำรงชีพ จึงเห็นได้จากอดีตจะคิดเครื่องมือประมงพื้นบ้านขึ้นมาเฉพาะใช้จับสัตว์น้ำที่โตแล้ว และจับเฉพาะชนิดที่ต้องการ ในอดีตช่วงต้น ๆ ยังไม่ใช้เครื่องมือประเภทถักเย็บ จะใช้เครื่องที่ทำจากไม้ไผ่และไม้อื่น ๆ ทั้งหมดจะสร้างขึ้นมาเพื่อจับสัตว์ที่ตัวโตและเฉพาะเจาะจงเท่านั้น ดังนั้นจึงมีชื่อของเครื่องมือที่บอกชัดเจนว่าถูกสร้างขึ้นมาเพื่อทำอะไร เพราะไม่เช่นนั้นจะก่อปัญหาดังว่า

> *".....การใช้ทะเลอย่างกอบโกย ถ้าประมงทำแบบนี้หมด ไม่เกินหนึ่งเดือนทุกสิ่งทุกอย่างหมดทะเลแน่ พวกเราไม่ทำอย่างนี้แน่นอน เราทำมาหากินมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย เราหากินกันแค่วันๆ ไม่คิดร่ำรวยกอบโกย เราต้องรักษาทะเลไว้ชั่วลูกชั่วหลานนะ....."*

การทำประมงพื้นบ้านในอดีตดังกล่าว เห็นได้ว่าเป็นการใช้ทะเลในลักษณะที่วงจรของทะเลได้ทำงานของตัวเองได้ตามปกติ ทำให้สัตว์ทะเลมีโอกาสวางไข่ ทะเลมีโอกาสฟื้นตัว ระบบนิเวศของทะเลไม่ถูกทำลาย เช่นสัตว์ทะเลตัวเล็ก และสัตว์ทะเลตัวใหญ่ยังอยู่ร่วมกันในลักษณะที่เป็นวงจรชีวิตซึ่งกันและกัน สัตว์ทะเลและพืชทะเลที่ถูกสร้างขึ้นมาให้เป็นอาหารของกุ้งหอยปูปลาก็ยังคงมีชีวิตอยู่ตามปกติเพื่อทำหน้าที่ของตัวเอง

ดังจะเห็นว่าในอดีตนั้น ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ถ้อยทีถ้อยอาศัยธรรมชาติ มีความผูกพันกันทางสังคม ในระบบเครือญาติ มีชีวิตที่ไม่ต้องใช้เงินตรา หากแต่มีการเกื้อหนุน แลกเปลี่ยนสิ่งของที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั้งของกิน ของใช้ ผู้คนมิต้องใช้เงินตราจึงไม่ต้องแสวงหามากนัก

พออยู่พอกินแบบยังชีพ ชาวประมงถือว่า ทะเลเป็น “อาหารหม้อใหญ่” ในการทำอาชีพ ชุมชนมีรากฐานอันก่อเกิดของทุนชุมชนในอดีตที่เกิดขึ้นมาทั้งยังฝังรากลึกในสังคมไทย การดำรงอยู่ของชุมชนในอดีตจึงมีทุนธรรมชาติ ทุนความรู้ ทุนสังคม และทุนวัฒนธรรมเป็นรากฐานที่หล่อหลอมค้ำจุนให้ชีวิตชุมชนไม่เพียงแต่ดำรงอยู่เท่านั้น หากแต่ก่อให้เกิดการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ ทำให้ชุมชนมีพลวัตที่ปรับเปลี่ยนตัวเองให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ดังนั้นในอดีตที่ผ่านมา ชุมชนเหล่านี้จึงมีแรงเกาะเกี่ยวของความเป็นชุมชนให้ปรากฏ

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

นับตั้งแต่ชุมชนในอดีตนั้น มีความเป็นอยู่แบบพอยังชีพ หากแต่กระแสทุนนิยมเข้ามาได้กลับพลิกความเป็นอยู่ของชุมชนให้ต้องพึ่งพิงเงินตรา พึ่งพิงรัฐเพราะสังคมได้เปลี่ยนยุคสมัยไปสู่วิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับเงินตรามากขึ้น ใช้การดำรงชีพแบบการผลิตเพื่อการค้า เป็นสังคมของทุนนิยมเต็มที่ จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ชุมชนชาวประมงภาคตะวันออก ได้ตอบรับกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย อย่างยิ่งยวดรวดเร็วกว่าในพื้นที่อื่น ๆ เนื่องจากกระแสการพัฒนาที่เชี่ยวกราด และสภาพพื้นที่ก็ไม่ห่างจากกรุงเทพฯเท่าไร จึงทนแรงเสียดทานตามของกระแสการพัฒนาไม่อยู่ชุมชนถูกกัดเซาะทลายสั่นคลอน ด้วยกระบวนการพัฒนากระแสหลัก ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยมีพลวัตของการเปลี่ยนแปลงที่หลากหลาย คือ มีการหลอมรวมการท่องเที่ยว ที่ถูกสร้างขึ้นมาทดแทนการทำประมงตามรูปแบบของทุนนิยมการผลิตเพื่อการค้าเป็นหลักส่งผลต่อทรัพยากรธรรมชาติ

การล่มสลายของทรัพยากรชายฝั่ง

ผลพวงของการทำประเทศไปสู่ความทันสมัยโดยเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจนั้น ได้ทำให้ทรัพยากรชายฝั่งทะเลล่มสลายอย่างรวดเร็วเป็นเงาตามตัว จนทำให้เกิดวิกฤติการณ์ทะเลไทยในปัจจุบัน สิ่งที่ล่มสลายอย่างเห็นได้ชัด คือ ป่าชายเลน ในภาคตะวันออกเมื่อปี 2504 มีพื้นที่ป่าชายเลน 2.3 ล้านไร่ ในปี 2529 เหลืออยู่ 1 ล้านไร่ เพียง 25 ปีเท่านั้น ป่าชายเลนลดลงร้อยละ 50 (พิศิษย์ ชาญเลขา. 2537:33) ป่าชายเลนเป็นชีวิตจิตใจ เป็นความอยู่รอดของพี่น้องชาวประมงชายฝั่งโดยแท้ การลดลงของป่าชายเลนมีหลายกรณีคือ ประการแรกนโยบายการจัดการป่าชายเลนของรัฐ รัฐบาลเห็นว่าการให้สัมปทานนั้นก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสามารถรักษาป่าชายเลนไว้ได้ จึงให้เอกชนดูแลจัดการแทน ประการที่สองการสูญเสียป่าชายเลนจากการเพาะเลี้ยงชายฝั่ง โดยเฉพาะการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในเขตป่าชายเลน ซึ่งทำให้สูญเสียป่าอย่างถาวร

หญ้าทะเล เป็นทรัพยากรที่ถูกทำลายมากในช่วงที่มีการพัฒนาสมัยใหม่ คนทั่วไปมองไม่เห็นคุณค่าของหญ้าทะเล แท้ที่จริงหญ้าทะเลทำให้เกิดระบบนิเวศย่อย ๆ ชายฝั่งที่สำคัญมากเป็นแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และเป็นที่หลบซ่อนภัยทางสัตว์น้ำวัยอ่อน กุ้ง หอย ปู ปลา หญ้าทะเลถูกทำลายลงจากการใช้เครื่องมือที่ไม่เหมาะสม เช่น การใช้อวนดุน อวนลาก อวนซัก ได้ทำลายความสมบูรณ์ของหญ้าทะเลเกือบหมดสิ้น รวมถึงน้ำเสียที่ไหลลงทะเล ดังว่า

".....อีกอย่างหนึ่ง น้ำเสียมากด้วยตอนนี้บ้านจัดสรรขึ้นกันมากเดี๋ยวนี้ น้ำพวกแฟ๊บอะไรแบบนี้ น้ำเสียลงมาก็อยู่ในอ่างสัตว์น้ำพวกนี้ เขาไม่ชอบ เดี๋ยวอีกหน่อยก็จะมีน้ำเสียมา นี่ปลาตายลอยกันเกลื่อนแถวนี้น้ำเสียมา"

ฐานคติความเชื่อของชาวทะเล

ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยมากขึ้น แต่สำหรับชีวิตชาวประมงพื้นบ้านยังมีลักษณะของความเชื่อนั้นจะมีค่อนข้างสูง เนื่องจากมีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ ความไม่แน่นอนของธรรมชาติ ลมฟ้าอากาศ จึงมีระบบความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม เพื่อชีวิตมั่นคงและปราศจากภัยอันตรายจากการออกไปกลางทะเลก็จะมีชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นหลัก ด้วยการไหว้เจ้าพ่อ,เจ้าแม่,แม่ย่านางหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำหมู่บ้านที่ตนเองนับถือ จึงมีความสำคัญต่อจิตใจของชาวประมงค่อนข้างมาก ชาวบ้านที่หาดวอนนภาจะนับถือและไหว้เจ้าแม่เขาสามมุข หรือเจ้าพ่อสุวรรณ หรือเจ้าพ่อเขาใหญ่ ด้วยผลไม้ มะพร้าวอ่อน และว่าว เป็นต้น ซึ่งชาวประมงมีความเชื่อว่าก่อนออกทะเลจะต้องสักการะบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าวเพื่อคุ้มครอง ให้ปลอดภัยและสามารถจับปลาได้มาก ความเชื่อดังกล่าวนี้ยังดำรงอยู่จนถึงปัจจุบันนี้

แรงเกาะเกี่ยวของคนในชุมชน

เนื่องจากชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขมีขนาดของพื้นที่ไม่กว้างใหญ่มาก คนส่วนใหญ่รู้จักมักคุ้นกัน ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นการผูกพันกันในหมู่ชาวประมงที่ออกหาปลา สัตว์น้ำ เพราะต้องสารสัมพันธ์ ช่วยเหลือกัน ดังเช่นจะถามกันในหมู่ชาวประมงพื้นบ้านว่าการจับปลาในบริเวณนี้เป็นอย่างไรมีปลาชุมไหม ก็จะบอกกันโดยไม่ปิดบัง เอื้ออาทรต่อกัน ทั้งยังมีสิทธิใครที่ปักธงแล้ว อันหมายถึงมีสิทธิในการจับปลาตรงนั้น ผู้มาทีหลังก็จะไปหาที่อื่น ไม่มีการแก่งแย่งหรือแย่งชิงการจับสัตว์น้ำ หรือในกรณีหากประสบกับพายุเรือล่มก็จะช่วยกันกู้ขึ้นมา

แต่เนื่องสภาพของท้องถิ่นได้ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต มีสภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวและทำมาหากินที่ดีมีการย้ายเข้าของคนต่างถิ่นมากขึ้น เกิดมีอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น การติดต่อสัมพันธ์ที่มาดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนไป แต่ในกลุ่มประมงที่ออกจับสัตว์น้ำยังมีความผูกพันที่แน่นแฟ้นกันเพราะยังต้องพึ่งพิงกันอยู่ทั้งยังต้องถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ส่วนใหญ่ผู้ชายจะเป็นผู้ออกทะเล ส่วนผู้หญิงจะมีอาชีพรับจ้างแปรรูปหรือแกะหอยนางรม ตากปลา ตากหอย เป็นต้น

การเกิดทุนทางสังคมก็คือระบบความสัมพันธ์ เป็นการซ้อนทับของสิ่งต่าง ๆ ของทุนชุมชนที่เป็นอุดมการณ์ของการดำรงอยู่ของคนที่ต้องการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนหรือคนข้างเคียง หรือระหว่างชุมชน แต่มิใช่ดำรงอยู่โดยมิต้องพึ่งพิงรัฐ หรือคนข้างนอกที่มีอำนาจ สิ่งเหล่านี้เป็นความพยายามที่ชุมชนสร้างขึ้นมา เป็นเรื่องที่มีฐานคิดเพื่ออยู่

รอดได้ ถ้ามีปัญหาหรือวิกฤตคนในชุมชนสามารถแก้ไข หากยังมีปัญหาชุมชนสามารถสร้างความรู้ คนในชุมชนสามารถช่วยเหลือกัน อันเป็นอุดมการณ์ของชีวิตไม่มุ่งพึ่งพิง นำมาซึ่งความมั่นคงแห่งทุนคือ ทุนความรู้ ทุนทางสังคม ที่ก่อเกิดของทุนธรรมชาติ ภายใต้อุดมการณ์เพื่อความอยู่รอด มีเสถียรภาพสิ่งที่ดำรงอยู่คือ ไม่ให้ทุนธรรมชาติหมดไปในอุดมคติ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติแบบแบ่งปัน เกื้อกูลกัน พยายามดำรงรักษาธรรมชาติเอาไว้ที่ต้องอาศัยการพึ่งพากันภายใต้กฎเกณฑ์ บรรทัดฐานของความสัมพันธ์เกิดจากทุกฝ่ายร่วมมือสัมพันธ์กันกำหนด คือทุนทางสังคมกำหนดกฎเกณฑ์ของความสัมพันธ์ เป็นความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม ในการขอแลก ขอยืมหรือขอเฉย ๆ มีบรรทัดฐานที่ทั้งสองฝ่ายกำหนดขึ้นมา มีกฎเกณฑ์ที่มีการจ้างการขายภายใต้ทุนทางสังคม คนที่สัมพันธ์เป็นผู้สร้างกฎเกณฑ์ ตัวกฎเกณฑ์ที่อยู่บนพื้นฐานที่ต่างฝ่ายต่างไม่มีอำนาจเหนือคนอื่นมากนัก แต่สภาพของความเป็นจริงนับสภาพของทุนธรรมชาติได้เปลี่ยนไปเกือบหมด หากแต่รากฐานของความสัมพันธ์ยังมีร่องรอยปรากฏให้เห็นได้บางส่วน แต่ก็หลงเหลือน้อยมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตเมืองที่มีวิถีชีวิตเหมือนต่างคนต่างอยู่ ตากคนต่างทำมาหากิน ไม่มีเวลาว่างมากนัก เพราะความเร่งรีบในการประอบอาชีพและสภาพความเป็นอยู่ที่มีความแตกต่าง หรือช่องว่างทางสังคมแตกต่างกันออกไป แรงเกาะเกี่ยวร้อยรัดนับวันจะห่างขึ้นไปทุกที

การดำรงชีวิตของคนในชุมชน ต้องอาศัยความสัมพันธ์กับคนและองค์กรภายนอกชุมชนมากขึ้น และดำรงรักษาระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนไว้เพียงบางส่วน ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยกัน ร่วมทุกร่วมสุขและเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชน ค่อย ๆ ถูกแทนที่ด้วยระบบความสัมพันธ์แบบคิดคำนวณผลได้เสีย และความสัมพันธ์แบบต่างคนต่างอยู่ หรือตัวใครตัวมัน การขยายตัวของระบบความสัมพันธ์ที่ไม่เกื้อหนุนการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ตักตวงผลประโยชน์และเอาเปรียบคนในชุมชน

สภาพการทำมาหากินปัจจุบัน

การทำมาหากินของชาวประมงพื้นบ้าน ได้ปรับเปลี่ยนไป จากการใช้เครื่องมือแบบง่าย ๆ ก็ปรับเปลี่ยนไปใช้เทคโนโลยี ใช้เครื่องยนต์ รวมถึงการใช้ลอบ ใช้อวนที่มีขนาดต่าง ๆ รวมถึงเทคโนโลยีในการจับสัตว์น้ำที่ทันสมัย ดังคำสัมภาษณ์

> *“คนส่วนมากเวลาไปวางอวนก็จะไปด้วยกันแล้วแต่ว่า เครื่องของใครเร็วก็ไปถึงที่วางเร็วก็มีที่วางก่อนไปถึงช้าก็จะมีที่วางอวนอยู่ทั่วไปหมด แต่จะมองเห็นแต่ธงที่มีสีไม่เหมือนกันทั่วท้องทะเลเต็มไปหมด แต่ที่วางลงไปแล้วนั้นเขาไม่รู้กันหลอกว่าจะมีปูติดเยอะหรือเปล่า เพราะของในน้ำมันมองไม่เห็น เหมือนกับว่าอาศัยดวงว่า*

จะมีปูติดเยอะไหมเท่านั้นเอง ถ้ามีปูติดเยอะเขาก็จะจำตำแหน่งเอาไว้ตรงนี้มีปูพรุ่งนี้ก็จะต้องมาวางให้เหมือนเดิม แต่ไม่มีตัวหรือว่ามีน้อยก็ย้ายไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะโดนปู บางคนมีเรือใหญ่หาปู เขาก็ใช้ดาวจับตำแหน่งเอาไว้พรุ่งนี้ก็จะวิ่งไปซ้ำที่เดิมได้เหมือนเดิม"

หรือ..... "ในการวางอวนกุ้ง ก็จะมีการวางโดยมีช่วงการวางตั้งแต่พฤษภาคมถึงเดือนตุคลาคมก็จะเลิกวางเพราะพอหลุดเดือนตุลาคมก็จะเริ่มเข้าหน้าหนาวน้ำจะขึ้นลงตอนกลางคืน แต่ถ้าเป็นช่วงเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคมน้ำจะขึ้นลงตอนกลางวัน วิธีการวางอวนคือวางช่วงน้ำลงและน้ำขึ้น เพราะว่าอวนกุ้งเวลาวางลงไปในน้ำแล้ว อวนจะต้องเดินไปเรื่อย ๆ คือลอยไปเรื่อย ๆ ใช้ธงเป็นเป้าหมายหัวท้าย และจะวางตั้งแต่ช่วง 13 ค่ำถึง 6 ค่ำ ก็จะหยุดการวางกุ้งเพราะว่าน้ำจะไม่ขึ้นลง ถ้าน้ำไม่ขึ้นลงน้ำก็จะไม่ไหล ทำให้วางอวนกุ้งไปแล้วไม่เดิน ก็จะหยุดวางช่วง 7 ค่ำถึง 12 ค่ำ หน้าหนาวก็วางได้ แต่จะไม่ดีเท่ากับเดือนพฤษภาคมถึงตุลาคม เพราะว่าน้ำขึ้นลงกลางคืน แล้วกุ้งก็จะน้อย คือทำงานลำบากกว่าตอนกลางวัน"

แต่การหากุ้งในปัจจุบันประสบปัญหาอย่างมากเพราะจับไม่ค่อยได้ ลดจำนวนลงกว่าแต่ก่อนหลายสิบเท่า

จากความอุดมสมบูรณ์ที่เคยมีสัตว์น้ำชุกชุม ประกอบกับเทคนิควิธีการใช้เทคโนโลยีเครื่องมือทันสมัย ทั้งขนาดของอวนลาก อวนดุนในเรือขนาดกลาง และเรือขนาดใหญ่ที่มีกำลังเครื่องยนต์สูง ๆ อย่างเช่นเรือดุนมีความแรง 200 แรงม้า มักแอบดุนตอนกลางคืน กวาดทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่ใต้น้ำทั่วไป หากเป็นเรือขนาดเล็กขนาด 1 วา ใช้จับปลาหมึก ปู เรือขนาดกลาง 3 วา 2 ศอก ใช้จับปลาทู จับปู แต่วิ่งไปไม่ได้ไกลมาก นอกจากนี้ยังมีเรือ ลาก เรืออวนล้อม เรือโป๊ะ มีอวนเฉพาะชนิดสำหรับใช้ เช่น อวนสำหรับจับปู อวนสำหรับจับปลาเห็ดโคลน อวนสำหรับจับกุ้ง อวนสำหรับจับปลากระบอก นอกจากนี้ยังมีการใช้ลอบดักจับปู จากปัญหาการทำการประมงในปัจจุบัน สภาพเชิงนิเวศเปลี่ยนไปพื้นใต้น้ำที่เป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำ ปะการัง หรืออื่น ๆ ถูกทำลายที่มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ รวมทั้งการใช้แหอวนที่ตาถี่ขึ้นเพื่อสัตว์น้ำตัวเล็กตัวน้อย ทำให้สัตว์น้ำหมดไปอย่างรวดเร็วจึงต้องออกจับสัตว์น้ำก็ออกไปชายฝั่งมากขึ้น บางส่วนนายทุนที่มีเรือขนาดใหญ่จะออกไปจับสัตว์น้ำในเขตพื้นที่ที่ติดกับประเทศไทย สิ่งหนึ่งชาวประมงจึงใช้วิธีแก้ปัญหาโดยการแบ่งเปอร์เซ็นต์ ร้อยละ 30 สำหรับลูกเรือในการกระตุ้นออกทะเลก็เป็นทางเลือกหนึ่ง

แต่ปัญหาการแย่งชิงการจับปลาของเรือนายทุน ประกอบกับสัตว์ที่เหลือน้อยมาก กรมประมงจึงออกกฎกำหนดปิดอ่าวเพื่อให้ปลาได้วางไข่ในช่วงฤดูฝนเป็นเวลา 6 เดือน ตั้งแต่วันที่ 1 กันยายน -28 กุมภาพันธ์ของทุกปี ห้ามเข้าใกล้ฝั่งหรือจับปลาในเขตที่กำหนดอย่างต่ำ 6 ไมล์ทะเล

ปัญหาการจับสัตว์น้ำ ได้ลดลงอย่างมาก บางครั้งไม่คุ้มทุนหรือคุ้มค่ากับการออกไปจับปลา จึงเปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงหอยนางรม หอยแมลงภู่แทน โดยเลี้ยงตามชายฝั่งมีการจับจองเขตการเลี้ยง เดิมใช้หินเป็นตุ้มวางเป็นแถวยาวร้อยเชือกรวมไว้กับไม้ไผ่เป็นแถว ๆ ปัจจุบันใช้ปูนแทนเพื่อความสะดวกและคงทน นอกจากการเลี้ยงหอยแล้วยังนิยมเลี้ยงกุ้ง และเพาะลูกกุ้งขายให้กับผู้เลี้ยงกุ้งโดยทั่วไป การเพาะกุ้งกุลาดำในช่วงแรก ๆ ได้ผลดี แต่ปัจจุบันประสบปัญหาการขาดทุนเนื่องจากไม่สามารถส่งออกได้

การสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยการแปรรูปสัตว์น้ำ

การปรับเปลี่ยนเพื่อเพิ่มมูลค่าการผลิตสินค้า คือ การแปรรูปโดยการทำสัตว์น้ำตากแห้ง ไม่ว่าจะเป็นกุ้งแห้ง ปลาหมึกตากแห้ง หอยแมลงภู่ตากแห้ง ปลาซ่อนทะเลตากแห้งส่วนใหญ่เป็นการแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่มีภูมิรู้แบบพื้นบ้านที่ทำกันมาหลายสิบปี บางส่วนเริ่มหรือใช้เทคโนโลยีทันสมัยเข้ามาเช่น การทำกุ้งแห้ง และการทำน้ำปลา นับเป็นวิวัฒนาการในการเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัด วัตถุดิบส่วนใหญ่ในปัจจุบันจะนิยมซื้อรอบ ๆ หรือจังหวัดใกล้เคียงเพราะพื้นที่การจับสัตว์น้ำไม่พอเพียงกับความต้องการของผู้บริโภคสินค้าทะเลแปรรูป สำหรับการแปรรูปสัตว์ทะเล ได้แก่

- **การทำหอยแมลงภู่ตากแห้ง**

การเลี้ยงหอยแมลงภู่ ได้ปรับเปลี่ยนมาเลี้ยงหอยและแปรรูปมาไม่ต่ำกว่า 20 ปี มาแล้ว โดยที่ชาวประมงจะปักไม้ให้หอยแมลงภู่มาเกาะริมชายฝั่ง มีน้ำเชื้อหอยเป็นตัวช่วยในการขยายพันธุ์หอย ในระยะ 6 เดือน สามารถจับหอยขึ้นมา นำมาแปรรูปคือตากแห้งโดยล้างและผ่าตัวหอยและเปลือกหอย การขายจะขายเป็นเข่งหรือหลัว (1 หลัว ประมาณ 30 กิโลกรัม) เข่งละ 120 บาท การแกะหอยตากแห้งต้องแกะตั้งแต่เช้ามืด ตากตอนเช้ามืดถึงประมาณ 8.00 นาฬิกา หอย 1 หลัว แกะตากจะเหลือเนื้อหอยเพียง 2 - 2.4 กิโลกรัม ทำตากได้ 1 หลัว จะส่งขายได้กิโลละ 120 บาท เจ้าของจะมีรายได้ประมาณ 120 บาทต่อวัน จึงเป็นที่นิยมทำกันมากเพราะได้ราคามากกว่าที่จะขายหอยแมลงภู่สด ๆ

- **การทำปลาหมึกตากแห้ง**

การทำปลาหมึกแห้งผู้ทำได้ทำอาชีพนี้มาแล้วเป็นเวลาไม่ต่ำกว่า 20 ปี ผู้ทำปลาหมึกตากแห้งจะรับซื้อมา กิโลกรัมละ 10 บาท จากตลาดหรือจากเรือประมง เอาใส่ตะแกง ผ่าออกตากแห้ง

แช่น้ำจืด คือตัวเล็กตัวใหญ่ไม่ต้องใส่อะไรตากแห้ง ตาก 1 วันเก็บได้ มีคนกลางมารับซื้อไปขายอีกทอดหนึ่งปัญหาคือวัตถุดิบไม่ค่อยมี ราคาแพงทำให้การทำปลาหมึกตากแห้งลดลงกว่าเดิม

- **การทำปลาช่อนทะเลตากแห้ง**

ปลาช่อนทะเลตากแห้งเป็นอาชีพที่ชุมชนได้ดำเนินการมากว่า 10 กว่าปีแล้ว เริ่มแรกผู้ทำได้ซื้อปลามา 200 - 300 กิโลกรัม ซื้อปลามาจากจังหวัดระยองในช่วงเช้ามืดประมาณตี 2 ถึง ตี 3 โดยเริ่มทำในตอนเช้า ด้วยการนำปลาสด จุ่มลงไปในน้ำเกลือ ตามอัตราส่วน คือ น้ำ 15 ลิตร ต่อเกลือ 1 กิโล หรือบางครั้งใช้ชิมเอา แช่ 3 ครั้ง ความเค็มจะลดลงเติมเกลืออีก แล้วยกขึ้นตากบนแผงไม้ 1 แดด หมายถึง 1 วัน หรือตากแดด 2 แดด (2 วัน) ก็เก็บขายได้ ปลาสด 100 กิโลกรัม ทำปลาตากแห้งเหลือ 30 กิโลกรัม ตากวันละ 15 - 20 แผง แผงละ 1 กิโล โดยเริ่มต้นราคาขายในสมัยก่อน 50 บาทต่อหนึ่งกิโลกรัม ปัจจุบันขายกิโล 66 บาท และขายปลีกกิโลละ 80 บาท การทำปลาช่อนตากแห้งนับเป็นภูมิปัญญาของชาวประมง โดยปลาที่ซื้อมาจะมีคนรับจ้างตัด ขอดเกร็ด ผ่าไส้ออก โดยวิธีการใช้มอเตอร์หมุนไป ปั่นเกร็ดออกลักษณะเป็นแผ่นสังกะสี เจาะรูให้คม หมุนไปเกร็ดก็หลุด คนทำขณะนี้ 4 คน แรกเริ่มซื้อปลามากิโลละ 7-8 บาท ขณะนี้ 15 บาท เศษวัสดุ (เศษปลา) ขายได้กิโลละ 2 บาท การทำปลาช่อนตากแห้งได้ทำรายได้เป็นกอบเป็นกำ เป็นรายได้ที่งดงามกว่าการทำสัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ จากการสัมภาษณ์บ้านที่ทำปลาช่อนตากแห้ง สามารถที่จะปลูกบ้านใหม่ในราคาเรือนล้าน ซึ่งเป็นการประสบความสำเร็จในอาชีพ

- **การทำกะปิ**

ชุมชนที่ศึกษาได้มีการแปรรูปการทำกะปิ ด้วยการใช้เคยสดซึ่งได้มาจากคลองด่านในราคากิโลกรัมละ 14-17 บาทแล้วแต่ความมากน้อยของเคยในช่วงเวลานั้น โดยใช้เคยสด 7 ส่วนต่อเกลือ 1 ส่วน ผสมกัน แล้วนำมาตากแดดจนเย็น แล้วก็ขยำอีกครั้งหนึ่ง แล้วจึงนำผ้าใบมาคลุมไม่ให้โดนน้ำค้าง ในเช้าวันรุ่งขึ้นก็จะนำมาตากแดดอีกครั้งหนึ่งทำอย่างนี้ทุกวันจนครบ 1 เดือน จึงนำไปขาย ซึ่งราคาขายกะปิจะขึ้นอยู่กับความแห้งของกะปิ ซึ่งจะขายได้ราคากิโลกรัมละ 50-80 บาท แล้วแต่ความแห้งของกะปิ ตลาดที่รับซื้อจะเป็นเจ้าประจำถึงจะได้ราคามิเช่นนั้นก็จะถูกกดราคาของกะปิลง

- **การทำกุ้งแห้ง**

ชาวบ้านที่ทำกุ้งแห้งขายนั้นจะมีทักษะในการเลือกกุ้งที่จะใช้ในการทำกุ้งแห้ง โดยจะทำการคัดเลือกกุ้งที่ใช้ตามขนาดของกุ้งที่ต้องการ เนื่องจากขนาดของกุ้งนั้นจะให้ราคาขายต่อกิโลกรัมที่แตกต่างกัน กุ้งที่ใช้ในการทำกุ้งแห้งนั้นมีหลายชนิด ไม่ว่าจะเป็น กุ้งเหลือง กุ้งแก้ว หรือ

กุ้งทราย โดยผู้รับซื้อกุ้งจะเป็นผู้กำหนดราคาตามความสวยงามของตัวกุ้ง ในสมัยก่อนประมาณ 20-30 ปี กุ้งสดราคากิโลกรัมละ 5-6 บาท ในปัจจุบันราคากิโลกรัมละ 10-12 บาท

เมื่อได้กุ้งตามขนาดที่ต้องการแล้วก็นำกุ้งไปต้มน้ำบ่อหรือน้ำบาดาลที่พอหาได้ ในกระทะโดยใช้ฟืนซึ่งจะมีคนนำมาส่งให้ในสมัยก่อน โดยให้ผู้หญิงเป็นคนทำ ส่วนปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบ่อโดยใช้น้ำมันและแก๊สตามลำดับ ด้วยการต้มประมาณ 20 นาที 2 ครั้ง ส่วนน้ำที่เหลือจากการต้มจะต้องนำไปเข้าบ่อบำบัดน้ำเสียก่อนโดยใช้บ่อทรายในสมัยก่อนให้น้ำซึมลงไป ขณะที่ปัจจุบันก็จะมีวิวัฒนาการของการบำบัดน้ำเสียตามขั้นตอนที่แตกต่างกัน ด้วยการพักน้ำ เข้าเครื่องตีน้ำ เข้าเครื่องกรอง ออกมาเป็นน้ำที่ทิ้งตามท่อได้ ต่อจากนั้นก็มีวิวัฒนาการการอบกุ้งด้วยการเปลี่ยนจากวิธีในแบบเดิมมาเป็นการใช้เตาอบที่เป็นน้ำมันและแก๊สตามลำดับ หรือถ้ามีแดดก็จะตากแดดสักหนึ่งแดดประมาณ 30 นาที จากนั้นจะต้องนำกุ้งที่ได้จากการอบมาใส่ถุงฟาดในสมัยก่อนโดยใช้แรงชายครั้งหนึ่งประมาณ 30 นาที แต่ในปัจจุบันจะเปลี่ยนมาใช้เครื่องตีแทนก็จะใช้เวลาน้อยกว่าซึ่งจะทำให้เปลือกและตัวกุ้งจะหลุดออกจากกัน แล้วก็เอามาใส่กระด้งฝัดเลือกเอาเปลือกออก กุ้ง 10 กิโลกรัม จะได้กุ้งแห้ง 8 ขีด บางวันทำกุ้งแห้งได้ประมาณ 60-70 กิโลกรัม โดยมีการคัดขนาดของกุ้งโดยใช้ตะแกงล่อนคัดเอา 2 ขนาด คือ เล็กกับใหญ่ ในสมัยก่อนจะใช้แรงคน ขณะที่ปัจจุบันจะใช้เครื่องในควบคุมตะแกงให้ล่อนกุ้งแทน กุ้งแห้งขนาดเล็กจะได้ 35 บาท ต่อ หนึ่งกิโลกรัม ขณะที่กุ้งแห้งใหญ่จะได้ 100 กว่าบาทต่อหนึ่งกิโลกรัม ส่วนอื่น ๆ ของกุ้งแห้งก็สามารถที่จะนำไปขายได้ เช่น เปลือกกุ้งแห้งก็นำไปขายเพื่อทำเป็นอาหารไก่ โดยจะมีคนนอกพื้นที่มารับซื้อถึงแหล่งผลิต ในปัจจุบันกุ้งมีจำนวนลดน้อยลง จึงต้องซื้อกุ้งจากแหล่งที่ไกลขึ้นไป เช่น จากอำเภอเพ จังหวัดระยอง ไม่สามารถที่จะหาซื้อวัตถุดิบได้จากแหล่งในย่านนี้อีก

จะเห็นว่าการทำสัตว์น้ำตากแห้งได้เริ่มมาเป็นเวลานาน บ้านที่ทำพยายามจะกระจายชนิดของการทำไม่ให้ซ้ำกันมากนัก ถ้าซ้ำหรือเหมือนกันจะทำให้ราคาตก โดยทำระหว่างหมู่ญาติพี่น้อง นอกจากทำส่งพ่อค้าคนกลางแล้วยังขายปลีกให้กับผู้ที่ผ่านไปมาอีกด้วย นับเป็นการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้าของสัตว์น้ำให้มีมูลค่าสูงขึ้น โดยสัตว์น้ำที่แปรรูปด้วยการตากแห้ง ชาวประมงจะนำไปขายที่ตลาดซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวและในเมือง ทั้งยังมีพ่อค้าคนกลางมารับซื้อประจำนำไปขายที่กรุงเทพฯ

ระบบความรู้ในการประกอบอาชีพการประมงไปสู่การแปรรูปอาหารตากแห้ง ที่มีความสัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของชุมชนไม่ได้รับการปรับเปลี่ยนและสร้างสรรค์ให้ทันกับการลดน้อยถอยลงของทรัพยากรธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลงอื่น ๆ ดังนั้นการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับธรรมชาติจึงเป็นไปอย่างมีขอบเขตจำกัด ระบบความรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพธรรมชาติของชุมชนชะงักงัน ดังนั้นชุมชนจึงไม่สามารถใช้สภาพแวดล้อมมาเป็นทุนในการดำรงชีวิตได้ คนในชุมชนยังมีความพยายามที่จะใช้ทุนธรรมชาติเพื่อการ

ดำรงชีวิตต่อไป แต่เมื่อสามารถทำได้อย่างจำกัด จึงต้องมองหายุทธศาสตร์อื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิตของตนเองและครอบครัว

สิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ในวิถีชาวประมง

วิถีการดำรงชีวิตของชาวทะเลนั้นเป็นวิถีชีวิตที่จำเจอยู่กับคลื่นลม แสงแดดและสายน้ำ การออกทะเลเพื่อหาปลาจะออกเรือหาปลาตั้งแต่ตี 4 และกลับจากทะเลตอนช่วงบ่าย สองโมง นอนพักผ่อนกลางวันสักระยะหนึ่ง ถ้าสภาพธรรมชาติเอื้ออำนวยให้ออกทะเลได้อีก ก็จะไปทะเลอีกครั้งหนึ่งในตอนเย็นประมาณเวลา 5 โมงเย็น และกลับมาเมื่อย่ำรุ่ง ด้วยการไปจอดเรือที่สะพานปลาในชุมชนหาดวอนนภา หรือกรณีที่ไม่สามารถเข้าจอดที่เดิมได้ก็ไปที่สะพานปลาชุมชนเขาสามมุข อาชีพโดยส่วนใหญ่ของชาวบ้านในชุมชนหาดวอนนภานั้น ได้แก่

- การประมงจับสัตว์ทะเล คือ การวางอวนปู กุ้ง ปลาชนิดต่าง ๆ กัน ทำโป๊ะดักหอยทะเลต่าง ๆ เช่น หอยแมลงภู่ในหน้าฝน ลอบดักปลากุแล เป็นต้น

- การเลี้ยงสัตว์ทะเล คือ การเลี้ยงหอยแมลงภู่ หอยนางรม เลี้ยงกุ้ง ซึ่งแทบทุกหลังคาเรือนจะมีการดำเนินกิจกรรมนี้อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วแต่กำลังความรู้ ความสามารถ รวมทั้งทุนทรัพย์ทางด้านการเงิน จึงมีการเลี้ยงตั้งแต่รายเล็ก ๆ ไปจนถึงรายใหญ่ ๆ ซึ่งต้องมีการจ้างแรงงานในการเลี้ยงด้วย

- การแปรรูปผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารทะเล เช่น ทำน้ำปลา ทำปลาเค็ม ทำปลาหมึกตากแห้ง กุ้งแห้ง หอยตากแห้ง กะปิ เป็นต้น

- การค้าขาย การจับจองที่ค้าขายอาหารทั่วไปหรืออาหารทะเล หรือ การแปรรูปผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ บริเวณชายหาดบางแสนนั้น เป็นการจับจองพื้นที่กันเองในสมัยก่อน ซึ่งมีอยู่ไม่กี่ร้านจึงไม่ต้องมีการย้ายของเข้าของออก รวมทั้งยังสามารถที่จะเซ้งร้านต่อไปได้ แต่ในปัจจุบันทางเทศบาลมีการจัดระเบียบการรักษาความสะอาดทำให้ไม่เกิดความวุ่นวายของการขายของ จึงมีการจัดล็อคเก็บค่าที่ ไม่มีการเซ้งร้านต่อได้เพราะไม่มีใครเป็นเจ้าของ ค่าบำรุงรักษาความสะอาด โดยจ่ายเป็นรายวัน วันธรรมดา 5 บาท วันหยุดราชการ 10 บาท เมื่อครบ 1 ปี จะต้องไปเสียค่าธรรมเนียมให้ทางเทศบาล 600 บาท ทุกปี โดยเทศบาลจะเป็นผู้ออกบัตรการกำหนดเขตการขาย รวมทั้งให้ชาวบ้านเข้ามาจับจองล็อคต่าง ๆ ถ้าหากทางเทศบาลมาตรวจแล้วทำผิดกฎก็จะยึดใบอนุญาตการขาย นอกจากนั้นแล้วก็ยังมีการค้าขายในรูปแบบอื่น ๆ อีก เช่น การเปิดมินิมาร์ทเป็นต้น

- สถานที่ให้เช่า เช่น ห้องน้ำสำหรับอาบน้ำ บ้านพักให้เช่า สถานที่ให้เช่าขายของ เป็นต้น ซึ่งเป็นบ้านที่มีโฉนดอยู่ติดกับชายหาดก็สามารถที่จะทำกิจการดังกล่าวได้ หากไม่ไปรบกวนพื้นที่สาธารณะที่ทางเทศบาลแบ่งเขตพื้นที่ให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินอยู่ใกล้กับชายหาดได้เข้ามาจับจองขายของ เช่น ห่วงยาง โต๊ะนั่งริมทะเลเป็นต้น

- รับจ้าง เช่น ซ่อมเครื่องจับสัตว์ต่าง ๆ เช่น ลอบ รับดำจับหอยแมลงภู่ รับจ้างแกะหอย ผลิตภัณฑ์จากทะเลต่าง ๆ เป็นพนักงานในโรงงานน้ำปลา รับจ้างในอุตสาหกรรมการทำกุ้งแห้ง การเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น อาชีพที่แปลก คือ การรับจ้างกู้เรือหาปลาที่จมในทะเลเพื่อซ่อมเครื่องยนต์ของเรือ

สะพานปลา : ตลาดสินค้าประมง

คนในชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุก จะมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าในหลายรูปลักษณะที่มีการดำเนินการเช่นนี้มานานแล้ว กล่าวคือ การนำสัตว์ทะเลที่จับได้ไปขายที่สะพานปลามีอยู่ 2 แห่ง ด้วยกัน คือ สะพานปลาหาดวอนนภา กับสะพานปลาเขาสามมุข (เป็นของรัฐบาล) ทั้งนี้ขึ้นอยู่การนำเรือเข้าไปจอดเทียบท่าว่าสะดวกที่ไหนก็จะไปที่นั่น สัตว์ทะเลที่จับได้ไปขายที่สะพานปลานั้น โดยจะมีแม่ค้า พ่อค้า รวมทั้งชาวบ้านทั่วไปมาซื้ออาหารไปขายที่ตลาดหรือรับประทานที่บ้าน หรือมีร้านอาหารที่เป็นเจ้าประจำมารับซื้อถึงที่ เพราะจะได้ของสดที่ได้จากทะเลโดยปราศจากสารพิษต่าง ๆ บางครั้งการขายของทะเลชาวประมงส่วนหนึ่งก็ถูกโกงน้ำหนัก จากพ่อค้าคนกลางทั้งราคาและตาชั่ง ดังคำสัมภาษณ์

> *".....ต้องมีขาประจำเวลาส่งของเพราะถ้าเราไม่รู้จักขาประจำก็กดราคาเรา แต่ที่ส่งอยู่รู้จักขาประจำก็จะส่งได้คาถึง 80 บาท แต่ต้องทำให้แห้งหน่อย....."*
>
> *หรือ "ก็ได้เหมือนกันเขาให้ เขาจะกดราคาเราทุกวัน ๆอย่างวันนี้เราได้ 10 กิโลกรัมอ้าวเริ่มได้แล้วนะ ที่นี้เขากดแล้ว ทีแรก 170 ต่อมาลดไปๆเหลือ 120 แซบ๊วยเขาก็ให้หนาเหมือนกันนะ 7 วันเต็ม ๆ ได้ 7 วันนะ ได้ไม่มากหรอกนะ ได้วันวนละ 2 กิโลกรัมกว่า แต่เขาให้กิโลละ 600 เออดี ทำไปทำมาเหลือ 480 ไม่ว่า 420 ....."*

จะเห็นว่าคนขายยังไม่มีโอกาสที่กำหนดราคาขายได้เลย ทั้งนี้พ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้กำหนดราคา หากไม่ขายก็ไม่ได้เพราะสินค้าจะเน่าเสียเก็บไว้ไม่ได้ ต้องรีบขายเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย

กระบวนการสั่งสมความรู้

การศึกษาเปรียบเสมือนกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่เป็นทุนที่มีคุณค่าในสังคม ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษาครอบคลุมถึง กระบวนการต่าง ๆ ในสังคมที่จะถ่ายทอดแนวความคิด

ความเชื่อ ระบบพฤติกรรมตลอดจน ศิลปกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ จากชนรุ่นหนึ่งไปสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง เช่นเดียวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม ก็เป็นกระบวนการอบรมให้บุคคลที่จะมาเป็นสมาชิกใหม่ในสังคมเรียนรู้แบบแผนความประพฤติความเชื่อและบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งมีทั้งกระบวนการเรียนรู้ที่เป็นทางการ(formal education) การเรียนรู้ในลักษณะนี้ก็วิวัฒนาการมาเป็นระบบโรงเรียน หรือการเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ(informal education) เช่น พ่อแม่สอนให้ลูกเรียนรู้จักเหตุผล มารยาท ขนบธรรมเนียมของสังคม บทบาทของการเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ รวมทั้งการที่บุคคลเรียนรู้ที่จะปรับตัวให้อยู่ร่วมกับคนอื่นๆ ในสังคม กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นต่อเนื่องกันตลอดเวลา ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการศึกษาและกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม เป็นกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กันอย่างมาก แทบจะเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการเดียวกันนั่นเอง

ลักษณะของการเรียนรู้ของคนในหมู่บ้าน เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ค่อนข้างยาวนาน มีการสั่งสมประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ความรู้ที่เกิดจากปฏิบัตินั้นเป็นความรู้ที่มีระบบของความรู้ ผู้รู้ที่คอยถ่ายทอดประสบการณ์ด้วยจิตวิญญาณของความเป็นครูอย่างแท้จริง รวมทั้งมีการปรับปรุงพัฒนาความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาให้เกิดประโยชน์ และเหมาะสมกับกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป คนที่จะออกทะเลนั้นจะต้องมีความชำนาญและความรู้เกี่ยวกับทะเลในหลายเรื่องด้วยกัน เพื่อดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางคลื่นลมของทะเล จึงต้องมีชุดความรู้เฉพาะในการออกทะเล การจับปลาเป็นต้น

- ความรู้เกี่ยวกับภูมิอากาศ การดูคลื่นลมฟ้าอากาศ เพราะการออกทะเลหมายถึงการมีชีวิตขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นสำคัญ ก่อนออกทะเลทุกครั้งจึงต้องมีการฟังพยากรณ์อากาศจากกรมอุตุนิยมวิทยาเสมอเพื่อความปลอดภัยของชีวิตและทรัพย์สิน หากในกรณีที่ไม่สามารถจะพึ่งกรมอุตุนิยมวิทยาได้นั้น กระบวนการเรียนรู้ที่สั่งสมมาแต่รุ่นเก่าก็จะช่วยให้รักษาชีวิตไว้ได้ เช่น กรณีที่จะพยากรณ์ว่ามีพายุในอีก 2-3 วัน ข้างหน้านั้น ดูได้จากแมลงสาบในเรือ มันจะกระพือปีกวิ่งกันอลหม่านในเรือ หรือดูปลาดาวทะเล ลักษณะเหมือนดวงดาว มีขนสีเขียวตามลำตัว หรือดูจากล่านทะเล ลักษณะตัวกลมคล้ายตัวหนอนบุ้ง มีขนรอบตัวสีขาว ส่วนหัวและตัวมีลักษณะแหลม ซึ่งสัตว์ทั้งสามชนิดนี้อย่างใดอย่างหนึ่งจะลอยขึ้นมาอยู่บนผิวน้ำ เช่นเดียวกับเมื่อนกกระยาง (ชาวบ้านเรียกนกง้าว) ลักษณะตัวขาว คอยาว จะเกาะตามหิน ตามเรือ หรือตามโป๊ะในทะเล ส่งเสียงร้องแสดงว่าพายุกำลังจะมาในอีกไม่ช้า นอกจากนั้นถ้าท้องฟ้าเป็นสีแดง แน่นอนว่าจะมีพายุในวันถัดไป หรือในยามค่ำคืนก็ใช้การดูดาวและท้องฟ้าช่วยเพื่อหาทิศทางสำหรับเดินเรือต่อไป

การมีความรู้เดิมในเรื่องลมฟ้าอากาศเริ่มเปลี่ยนไป ความรู้ชุดใหม่เข้ามาแทนที่เป็นความรู้ของรัฐโดยเฉพาะการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางราชการ เนื่องจากปัจจุบันต้องฟังรายงานสภาพอากาศในการออกทะเล ทำให้เกิดการรับรู้ข่าวสารทางราชการหรือเหตุการณ์อื่น ๆ ไปด้วย ในความเป็นจริงการออกทะเลหาปลานั้น การรู้ลมฟ้าอากาศจากรายงานอากาศ การสื่อสาร ความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญของชีวิตชาวประมง ดังจะเห็นได้ว่าในเรือขนาดกลางขึ้นไปจะมีการติดตั้งวิทยุสื่อสาร สำหรับใช้สื่อสารหรือติดต่อระหว่างฝั่งและเรือด้วยกัน ทั้งยังมีการใช้เรดาร์นำวิถีในการออกเรือและจำสัตว์น้ำเป็นต้น

- ความรู้เกี่ยวกับเครื่องมือจับปลา ได้แก่ การทำเครื่องมือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอวน แห ลอบหรือการซ่อมเครื่องมือจับสัตว์ทะเล รวมทั้งการระวังดูแลรักษา ให้สามารถใช้จับสัตว์น้ำได้เป็นอย่างดี
- ความรู้เกี่ยวกับการจับปลา ชาวบ้านล้วนแต่มีภูมิปัญญาในการจับปลาว่ามีความรู้ในลักษณะของแหล่งใดหรือพื้นน้ำเช่นใดที่มีปลาชุกชุม หรือดูจากสัตว์ที่อยู่ข้างเคียง การตีลอบ อวน แหอย่างไรถึงได้ปลามากน้อยต้องมีภูมิรู้หรือบริเวณที่ได้รับการบอกต่อกันมา โดยชาวบ้านจะเรียนรู้วิธีการเช่นนี้ จากประสบการณ์และความชำนาญการที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดกันอย่างยาวนานในการทำอาชีพประมงพื้นบ้าน
- ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพ ชุมชนชาวประมงมีวิธีการดูแลสุขภาพที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวทะเล ในการดูแลสุขภาพอาหาร ภูมิอากาศและการใช้พืชผักที่ขึ้นอยู่ตามชายฝั่งทะเลมารักษา เช่น ในกรณีของการได้รับอันตรายจากแมงกะพรุนไฟ ที่มีลักษณะตัวสีแดง ถ้ามีอาการแพ้จะมีอาการแสบร้อน ชาวประมงจะนำผักบุ้งทะเลมาช่วยบรรเทาอาการ ช่วยให้หายจากการแพ้ได้ หรือการเจ็บป่วยกลางทะเล ก็จะมียาพื้นบ้านที่หาได้ช่วยในการดูแลรักษาเป็นต้น
- ความรู้ในการเก็บรักษาอาหาร ชาวประมงเมื่อออกทะเลกว่าจะได้กลับเข้าฝั่งเป็นระยะเวลายาวนานตั้งแต่ 2 วันขึ้นไป บางครั้งเป็นสัปดาห์ในเรือขนาดกลางจึงต้องมีการเตรียมอุปกรณ์เพื่อใช้สำหรับถนอม เก็บรักษาอาหาร ให้คงความสดอยู่เท่าที่จะสามารถทำได้ มิฉะนั้นจะขายไม่ได้ราคา แต่เดิมมีการนำยาแก้ปวด (ยาทัมใจ) หรือสารเคมีที่มีลักษณะต้องห้ามอื่น ๆ ที่หาได้ง่ายราคาถูก ทั้งยังเชื่อว่าจะสามารถถนอมอาหารได้ โดยนำสารต่าง ๆ ที่ใช้มาผสมน้ำปะปนกับน้ำแข็งที่ใช้สำหรับแช่สัตว์ทะเลทำให้สัตว์ที่จับได้คงสภาพความสดอยู่ได้ แต่เนื่องจากสัตว์ที่ได้รับการแช่สารดังกล่าวจะมีลักษณะของเนื้อที่แข็งไม่เป็นธรรมชาติ

ทำให้ขายไม่ได้ราคาและไม่เป็นที่ต้องการของกลุ่มลูกค้า ในปัจจุบันจึงเปลี่ยนวิธีการเก็บรักษาสัตว์ทะเลที่จับได้ด้วยวิธีการแช่เกลือ ทั้งนี้เนื่องมาจากว่าความรู้จากข่าวสารถึงโทษหรือภัยของสารดังกล่าวรวมทั้ง วิถีการจับสัตว์ทะเลเปลี่ยนไปอันเป็นผลเนื่องมาจากจำนวนสัตว์น้ำลดลง การออกทะเลในแต่ละครั้งจึงไม่ไปไกลจากฝั่งมากนัก หรือไกลที่สุดที่ไม่เกิน 2-3 วัน ดังนั้นการถนอมอาหารด้วยการใช้เกลือจึงเป็นที่นิยมในหมู่ชาวประมง

ชุมชนยังมีข้อจำกัดในการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ที่สอดคล้อง กับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป กระบวนการลองผิดลองถูกในการผลิตและขายผลผลิตทำให้ชุมชนตกอยู่ในภาวะเสียเปรียบ ความรู้ที่นำเข้าไปในชุมชนจำนวนมากไม่อาจนับเป็นทุนความรู้ชุมชน เพราะนอกจาก ชุมชนไม่สามารถใช้ความรู้เหล่านั้นเพื่อการดำรงชีวิตแล้ว ในหลาย ๆ กรณีชุมชนยังถูกทำให้หลงผิดจากความรู้ที่หลั่งไหลเข้าไปอย่างไร้ทิศทางด้วย ชุมชนยังขาดทั้งระบบความรู้และกระบวนการในการสร้างสรรค์ความรู้ที่จะก่อเกิดคุณค่าแก่ชุมชนอย่างแท้จริง

จากการสร้างสรรค์ความรู้ชุดใหม่ ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ ปะการังเสื่อมโทรมและถูกทำลายลงไปมากปะการังเป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ ได้ถูกทำลายเสียหาย เนื่องจากการท่องเที่ยวการจอดเรือ และจากการทำประมงที่ทำลายล้าง โดยเฉพาะอวนดุน อวนลาก ทรัพยากรทางประมง สัตว์น้ำก็ลดลงไปมาก ทั้งปริมาณและขนาดลดลงซึ่งได้มีการใช้เครื่องมือ การใช้เทคโนโลยีใหม่ เช่น เรืออวนลากดุนหน้าดิน ทำให้จับปลาได้มากก่อให้เรือลากเหล่านี้เพิ่มขึ้น แต่กลับทำให้จำนวนสัตว์น้ำชายฝั่งลดลงไปมาก ขณะเดียวกันทำให้ชาวประมงชายฝั่งหากินลำบากมีชีวิตอยู่อย่างแร้นแค้น ดังคำกล่าวของชาวประมงที่ว่า *ชีวิตไม่ดีขึ้นเท่าแต่ก่อน หรือทะเลไม่มีปลา* จึงเป็นวิกฤตการณ์สำคัญของทะเลไทย ภาคตะวันออก ถึงแม้รัฐพยายามสนับสนุน ดังเช่น การจัดตั้งสหกรณ์น้ำมันราคาถูกเพื่อให้ต้นทุนในการประมงมีราคาถูกลง หรือการซื้อน้ำมันกลางทะเลในราคาถูกก็ยังไม่สามารถทำให้วิถีการจับสัตว์น้ำเป็นผลดี ในทางกลับชาวประมงเล่าว่า หากไม่ทำอาชีพนี้ก็ไม่รู้จะไปทำอะไร เพราะไม่มีความรู้ไม่มีทุน ออกไปทะเลไกลมาก บางครั้งต้องขาดทุน ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายแต่ชาวประมงก็ต้องทนกล้ำกลืน

การทำประมงของชาวทะเล มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องตั้งแต่ก่อนแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับแรก ทั้งนี้เป็นผลมาจากการนำเอาเครื่องมือทำการประมงในรูปลักษณะที่เป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลอย่างมาก เช่น อวนรุน อวนลาก เรือแขก เป็นต้น ผลจากการพัฒนาการใช้เครื่องมือของประมงของไทยในระยะแรกชาวประมงสามารถจับสัตว์น้ำหน้าดินขึ้นมาใช้ได้เป็นจำนวนมาก จึงมีการเพิ่มขนาดและจำนวนเรือประมง เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างรวดเร็ว การที่ปริมาณการเร่งรัดทำการประมงที่มากเกินไป ดังว่า

"ปัญหามันมาจากอะไร คนเราไม่ได้คิดเหมือนแต่ก่อนใช่ไหม เอาเฉพาะที่ว่าปลามันวางไข่ เขาจะไม่จับอวนตาเล็กก็จะไม่ใช้ เดี๋ยวนี้อวนตาเล็ก ตาใหญ่มันไม่ใช้มันไม่มีปลาใหญ่แล้ว คนที่ไปใช้อวนตาใหญ่สู้คนที่ใช้อวนตาเล็กไม่ได้ใช่ไหม เพราะปลาเล็กมันรอดหมด ถ้าคนมันใช้อวนตาเล็กมันไม่ได้ที่นี้การห้ามมันก็ไม่แน่นอน เขาห้ามช่วงนี้ที่จะมีเทศกาลฤดูนี้ปลาช่วงนี้กำลังวางไข่ห้ามจับมันแล้วใครจะไปตรวจกลางทะเล"

จากปัญหาดังกล่าว ได้ส่งผลให้มีการจับสัตว์น้ำจนเกินกว่าศักยภาพการผลิตของทรัพยากร ปัญหาที่ตามมาก็คือ การเสื่อมโทรมของทรัพยากรประมง ซึ่งได้สะท้อนออกมาให้เห็นได้ชัดจากอัตราการจับต่อชั่วโมงของเครื่องมืออวนลากในอ่าวไทย โดยในปี พ.ศ. 2504 อัตราการจับสัตว์น้ำมีถึง 297.6 กิโลกรัมต่อชั่วโมงอวนลาก แต่หลังจากนี้เพียง 10 ปี ลดลงเหลือเพียง 96.6 กิโลกรัม และได้ลดลงมาเรื่อย ๆ จนในปัจจุบันเหลือเพียงประมาณ 40 กิโลกรัมต่อชั่วโมงอวนลากเท่านั้น (กังวาล จันทรโชติ. 2541 : 65)

จากสภาพการเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำ ทำให้การจับสัตว์น้ำในบริเวณชายฝั่งตะวันออกนี้เกิดปัญหา จากการสัมภาษณ์ชาวประมงพบว่า ปริมาณของการจับสัตว์น้ำได้ลดลงเรื่อย ๆ จากปีที่ผ่านมา คือ ลดลงกว่าครึ่งหนึ่งและต้องออกไปจับสัตว์น้ำห่างไกลออกไปทุกขณะ ถึงแม้ว่ากรมประมงจะปิดทะเลในช่วงฤดูวางไข่ในเดือนกันยายนเป็นต้นไป เป็นระยะเวลาถึง 6 เดือน แต่ก็ยังไม่สามารถเพิ่มปริมาณของสัตว์น้ำให้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนได้ ปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่ง คือจำนวนเรือประมงที่เพิ่มขึ้นแต่จำนวนสัตว์น้ำกลับลดลง ทำให้ทรัพยากรทางทะเลลดจำนวนลง รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นต่อการออกทะเลในหนึ่งครั้งก็ไม่มีความสมดุลกันกับรายได้ที่ได้ ทั้งนี้เป็นผลอันเนื่องจากสภาวะไม่สมดุลของราคาน้ำมันซึ่งเป็นปัจจัยหลักสำหรับต้นทุนการผลิตของชาวประมงในการนำเรือออกทะเล ทำให้ชาวประมงในปัจจุบันพบกับความยากลำบากที่จะดำรงอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อน ท่ามกลางภาวะเศรษฐกิจที่มีค่าใช้จ่ายสูงขึ้นในทุกขณะ ส่วนหนึ่งพยายามปรับเปลี่ยนวิถีการจับสัตว์น้ำมาเป็นการเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือไม่ก็เปลี่ยนอาชีพไม่ขายอาหารให้กับนักท่องเที่ยวสถาน หากมีทุนหรือช่องทาง นั่นคือประสบการณ์ที่สั่งสมผ่านความรู้

บทที่ 4
การปรับตัวในกระแสการเปลี่ยนแปลง

ชุมชนที่ศึกษาทั้งสองชุมชนล้วนได้รับผลของการพัฒนามาอย่างไม่หยุดหย่อน ทุกชุมชนล้วนได้รับผลกระทบจนเกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ที่ทุกคนปรับเปลี่ยนมาเป็นการให้ความสำคัญกับการแสวงหาความรู้ การเรียนรู้ในอาชีพและการศึกษา ดังจะเห็นว่าบุตรหลานที่พ่อแม่พอมีจะกินจะส่งบุตรหลานเรียนหนังสือ ส่วนหนึ่งก็ปรับตัวกับการดำรงชีวิตจากชาวประมงไปสู่อาชีพอื่น ๆ ที่จะเอื้อต่อการสร้างรายได้ให้เกิดความมั่นคงและแน่นอน ตลอดจนมีทางเลือกในการดำรงชีวิตที่หลากหลาย ทุกคนจะไม่ยอมแพ้ต่อการยังชีพเพื่อหาอยู่หากิน ล้วนแต่ยังวนเวียนเกี่ยวข้องอยู่กับอาชีพที่มาจากการประมงเป็นหลัก เพียงแต่เปลี่ยนวิธีการของการดำรงชีพไปเท่านั้น

การปรับตัวของชุมชนรับทุนนิยม

จากปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำในทะเล ทำให้การประมงในแถบลุ่มน้ำนี้จับสัตว์น้ำได้น้อยลง จนไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลสำคัญต่อการทำให้ทรัพยากรสัตว์น้ำมีจำนวนลดลงและไม่สามารถที่จะเพิ่มจำนวนขึ้นมาได้นั้น มีสาเหตุหลักมาจากการที่ผิวหน้าดินซึ่งเป็นแหล่งสำคัญของการอยู่อาศัยของสัตว์น้ำ ได้ถูกทำลายลงด้วยเทคโนโลยีหรือเครื่องมือที่ทันสมัยที่เข้ามาในเขตประมงแถบนี้ในช่วงระยะเวลา 3-4 ปีที่ผ่านมานี้ ส่งผลอย่างมากต่อการจับสัตว์น้ำ ทำให้รายได้ที่ได้จากการจับสัตว์น้ำลดลงอย่างทันตาเห็น ซ้ำบางครั้งออกไปจับปลา ยังประสบกับการขาดทุนหรือไม่คุ้มทุนที่ออกทะเล

ด้วยสาเหตุดังกล่าวนี้ ทำให้ชุมชนชาวประมงต้องทำการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ในอาชีพนี้ได้ด้วยการหาแนวทางต่างๆ ในการประกอบอาชีพประมง และเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำที่มีราคาตกต่ำลงให้มีมูลค่าเพียงพอแก่การดำรงชีพในระบบทุนนิยมนี้ จากความต้องการในการดำรงชีวิตอย่างไม่แร้นแค้น ขัดสนอันเป็นผลเนื่องมาจากรายได้ลดลง จึงต้องหันมาพัฒนาทำอาชีพเสริมด้วยการแปรรูปผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ เช่น การทำปลาเค็ม การทำหอยแมลงภู่ตากแห้ง ปลาหมึกตากแห้ง น้ำปลา กะปิ เป็นการเพิ่มมูลค่าของการประมงสัตว์น้ำ ด้วยการใช้เทคโนโลยีการแปรรูปแบบภูมิปัญญาดั้งเดิม คือ การนำสังกะสีมาวางรับแสงแดดใต้ตะแกรงที่ตากสัตว์น้ำต่าง ๆ ทั้งนี้ในเวลาที่แดดอ่อนลง ความร้อนจากสังกะสีจะช่วยทำให้ปลา / หอยที่ตากไว้แห้งได้เร็วขึ้น ทั้งยังมีการใช้เชือกไนล่อนแทนเชือกปอ ทำให้ปลาคงสภาพความสมบูรณ์ของสภาพดั้งเดิมได้ ซึ่งเชือกไนล่อนก็มีราคาถูกกว่าอีกด้วย การปรับตัว

เช่นนี้คือการพยายามรักษาสภาพของการดำรงชีพได้ด้วยลำแข้งของตนเอง ทั้งยังเป็นการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการปรับตัวอีกด้วย

การปรับตัวสำหรับผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจพอเพียงต่อการลงทุนเลี้ยงสัตว์ทะเลได้ ก็จะหันมาให้ความสำคัญในฐานะผู้ผลิตสัตว์น้ำแทนการประมงพื้นบ้านที่ขาดความแน่นอน คือ การเลี้ยงหอยแมลงภู่ การเลี้ยงหอยนางรม และจะต้องอาศัยการจับจองพื้นที่ในทะเลสำหรับการเลี้ยงกุ้ง เป็นต้น การเลี้ยงสัตว์น้ำในลักษณะนี้ ต้องอาศัยความรู้ความชำนาญ เทคนิควิธีการต่าง ๆ ให้ได้ผลผลิตที่มีคุณภาพ โดยต้องอาศัยการเรียนรู้ สั่งสมประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติจริงกับผู้รู้ หรือแม้กระทั่งต้องมีการหาความรู้เพิ่มเติมจากหนังสือ หรือจากวิทยากรที่เข้ามาสาธิตการใช้ยาต่าง ๆ ในเขตพื้นที่นี้ การปรับตัวในอีกรูปแบบหนึ่งที่อาศัยทุนต่ำ คือ เปลี่ยนจากผู้จับสัตว์น้ำมาเป็นผู้ขายสัตว์น้ำ ด้วยการไปซื้อของที่มีความจำเป็นสำหรับนักท่องเที่ยว เช่น กระดาษ สบู่ เสื้อสำหรับชายหาด หรือของที่เป็นที่ขึ้นชื่อของตลาดหนองมน รวมทั้งอาหารที่ใช้รับประทานเช่น อาหารทะเลตากแห้งชนิดต่าง ๆ ข้าวหลาม ผลไม้อบแห้ง ฯลฯ ดังว่า

> *"...สมัยก่อนมันไม่เหมือนอย่างนี้นะ ชาวบ้านก็ยากจนง่ายๆ เป็นคนที่ทำมาหากินในเรื่องของชาวประมง การค้าขายมีน้อยในเรื่อง รุ่นหลังมานี่เขามีการค้าขายเพิ่มขึ้นการประมงไม่ค่อยดี"*

การปรับตัวหรือการปรับเปลี่ยนอาชีพ เพื่อการดำรงชีพบางชุมชนที่ศึกษาโดยเฉพาะชุมชนหาดวอนนภา ซึ่งใกล้ชิดติดอยู่กับแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงของจังหวัด มีชายหาดที่สวยงาม จึงมีนักท่องเที่ยวมาท่องเที่ยวอย่างมากมาย ชาวบ้านจึงปรับตัวด้วยการเปลี่ยนอาชีพจากชาวประมงออกตกปลา มาค้าขายของทั่วไป ของกิน ของทะเล ย่างเผา รวมทั้งอาหารทะเลตากแห้ง ให้กับนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชาวบ้านที่มีทุนน้อยหรือไม่ค่อยมีทุน ส่วนหนึ่งจึงนำเงินกองทุนหมู่บ้านหรือเงินกู้นอกระบบมาเป็นทุนรอนในการทำมาหากินหรือค้าขาย นับเป็นวิธีการหนึ่งแต่ต้องแข่งขันกับคนต่างถิ่นที่อพยพย้ายถิ่นเข้ามายึดอาชีพ พ่อค้าเร่ขายของให้กับนักท่องเที่ยวในแบบนี้ในลักษณะเดียวกัน

สิทธิในท้องทะเล

สิ่งหนึ่งที่ยังสามารถดำรงอยู่ได้คือ สิทธิในท้องทะเล ชาวประมงทุกคนมีสิทธิในการใช้ท้องทะเลเป็นที่ประกอบอาชีพ จับสัตว์น้ำ อันเป็นรากฐานของทุนทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชาวประมง เมื่อก่อเกิดสิทธิของชุมชนแล้ว ฐานทรัพยากรท้องทะเลก็คือหลักประกันให้

ชุมชนชาวประมงเลี้ยงและสร้างตัวเองมาได้อย่างต่อเนื่อง ชุมชนชาวประมงพื้นบ้านจะไม่ล่วงล้ำสิทธิในการจับสัตว์น้ำนั้น หากใครไปถึงก่อนหรือมีธงหรือเครื่องหมายวางอยู่ นั่นหมายถึงผู้นั้นมีสิทธิในการจับสัตว์น้ำตรงนั้น เมื่อย้ายออกไปจับที่อื่นก็จะเป็นสิทธิของคนอื่นที่จะใช้สิทธิคนต่อไป ทั้งยังมิได้จับจองถาวร ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไปก่อให้เกิดการอยู่ร่วมกัน อันเป็นรากฐานของชุมชนแบบดั้งเดิมที่สืบทอดมา จึงเป็นสิทธิในท้องทะเลโดยแท้ที่ต่างรู้กันในหมู่ชาวประมง

ในกรณีการเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง เช่น หอยแมลงภู่ หอยนางรม ชุมชนจะมีสิทธิในการใช้พื้นที่เพื่อประกอบอาชีพ โดยมีสิทธิครอบครองอันเป็นที่รู้กันว่าใครเป็นเจ้าของที่เลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณนี้ก็จะไม่ไปยุ่งเกี่ยวล่วงล้ำกัน แต่ช่วงหลังรัฐได้กำหนดสิทธิในการต้องเสียค่าน้ำ หมายถึง ค่าเช่าที่ใช้สำหรับเลี้ยงหอยในเขตชายฝั่งทะเลให้กับกรมประมง ปีละ 300 บาท เป็นภาษีในการเลี้ยงสัตว์น้ำให้แก่รัฐ หากแต่สิทธิในท้องทะเลได้ถูกกัดเซาะ ทำลายจากทุนนิยมที่มีเหล่านายทุนเรือขนาดใหญ่และการใช้เครื่องมือที่ทำลายหน้าดินใต้ท้องทะเล ด้วยเรือแขกที่มาจากทางภาคใต้หรือจังหวัดทางภาคกลาง เรือแขกนี้จะใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อนอุปกรณ์ซึ่งไปดันหน้าดินใต้ทะเล เกิดเป็นดินโคลนที่เน่าเสียของพืชและสัตว์ใต้ดิน ทั้งยังไปทำลายที่เพาะพันธุ์และที่อยู่อาศัยของสัตว์ทะเล ทำให้เกิดพังทลายของปะการังอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทะเล จึงก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมของทรัพยากรสัตว์น้ำนั้นจึงเป็นการล่วงล้ำสิทธิทางทะเลในลักษณะการทำลายล้างมากกว่า ทำให้เกิดปัญหาในการจับสัตว์ทะเลตามมาดังเช่นปัจจุบัน

การปรับตัวของชุมชนเพื่อให้มีสิทธิชุมชน

จากการที่ทรัพยากรทางทะเลถูกทำลายลงไปมาก จนมีผลกระทบต่อการยังชีพของชาวประมง ซึ่งเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ และเป็นชีวิตของชาวทะเลถูกกระทำซ้ำเติมวันแล้ววันเล่า จนไม่สามารถที่จะดำรงตนอย่างเป็นอิสระชนเช่นที่เคยเป็นแต่เก่าก่อนได้อีกแล้ว การโต้ตอบของชุมชนก็คือการต้านนายทุนที่มีทุนทางเศรษฐกิจ การใช้เทคโนโลยีทางการประมง ก็คือ เรืออวนดุน อวนลาก เรือแขก ซึ่งการทำประมงวิธีการนี้จะทำลายทรัพยากรใต้น้ำ ปะการัง สัตว์น้ำ สัตว์เล็กสัตว์น้อย พื้นที่ใต้ทะเลเสียไป จนสัตว์น้ำไม่มีที่อยู่อาศัย ทรัพยากรประมงหมดไป ประมงพื้นบ้านซึ่งใช้เทคนิคพื้นบ้าน เช่น แห อวน เรือเล็ก ชุมชนจึงรวมตัวกันต้านพวกนายทุนเรือใหญ่ที่มาจับสัตว์น้ำด้วยวิธีการดังกล่าว สิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชนชาวประมงก็คือชุมชนไม่มีอำนาจในการจัดการทรัพยากรทางทะเล จึงไม่สามารถปกปักรักษาทรัพยากรเหล่านี้ได้ ทำให้เกิดปัญหาในการออกทะเลไม่สามารถจับสัตว์น้ำได้ถึงจับได้ก็อาจไม่คุ้มทุน เพราะว่าทรัพยากรได้ถูกทำลายลงจนเกือบหมดสิ้นแล้ว เสียงเรียกร้องของชาวประมง กล่าวว่า

"ขณะนี้สัตว์น้ำกุ้ง หอย ปู ปลา ลดลงมากกว่าครึ่งแล้ว บางวันออกทะเลขาดทุนวันละ 1,000 - 2,000 บาท เหตุนี้หากชุมชนสามารถรวมตัวกันสร้างอำนาจชุมชนขึ้นมา จะทำให้ชุมชนไม่กลับไปสู่การเปลี่ยนแปลงเช่นทุกวันนี้"

ดังนั้นจึงมีการรวมตัวกันของกลุ่มชาวประมง เพื่อที่จะคงไว้ซึ่งสิทธิทางทะเลในการดูแลรักษาแหล่งอาหารทางทะเลไว้ให้ถึงชั่วลูกชั่วหลาน จึงมีความพยายามในการรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มเพื่อที่จะตอบโต้ กับนายทุนที่มาเสมือนลักขโมยทรัพยากรทางทะเลไปจากชุมชนชาวประมง ทั้งยังดูดซับทรัพยากรทางทะเล เพื่อหวังให้ร่ำรวยภายในชั่วพริบตาบนความทุกข์ของชาวประมงพื้นบ้านด้วยกัน แต่หารู้ไม่ว่าไม่เพียงได้ทำลายฐานทรัพยากรที่เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของสัตว์น้ำนานาชนิดเท่านั้น ยังเป็นการทำลายมนุษย์ด้วยกันอีกด้วย วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มที่มีการรวมตัวกันไม่ต่ำกว่า 100 ชีวิตของชาวประมงพื้นบ้านเหล่านั้น เพื่อที่จะผลักดันขับไล่ ตรวจตรา เฝ้าระวัง ผืนแผ่นน้ำทางทะเลนี้ไว้อย่างต่อเนื่อง นับเป็นก้าวแรกและก้าวที่สำคัญในการแสดงให้เห็นถึงการสร้างพลังของชุมชนชาวประมง ในการสร้างอำนาจชุมชนเพื่อตอบโต้ต่อการกระทำที่ไม่ชอบมาพากลของนายทุนหรือผู้มีอำนาจที่ไม่พึงประสงค์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ

พลังการรวมทุนที่อ่อนล้า

การสร้างพลังชุมชน เพื่อรวมกลุ่มช่วยเหลือกันของชาวชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขได้ก่อรูปขึ้น เมื่อต้นปี พ.ศ. 2544 เป็นการสร้างพลังจากสมาชิกเพื่อให้ชาวประมงได้ใช้น้ำมันในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด ในการลดต้นทุนการออกจับสัตว์น้ำ ซึ่งบางขณะน้ำมันที่เป็นต้นทุนการผลิต การจับสัตว์น้ำมีราคาแพง จึงเป็นการริเริ่มโครงการของชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นและประมงจังหวัดเป็นผู้นำข่าวนี้มาเผยแพร่และดำเนินการภายใต้ชื่อ กลุ่มประมงแสนสุข ด้วยการให้ชาวบ้านผู้สนใจมาซื้อหุ้นในราคาหุ้นละ 100 บาท กำหนดให้ซื้อได้ไม่เกิน 47 หุ้นต่อคน แต่เนื่องจากมีคนให้ความสนใจในการซื้อน้อยจึงเพิ่มจำนวนสูงสุดเป็นซื้อได้ไม่เกิน 50 หุ้นต่อคน สมาชิกจะได้รับเงินปันผลเมื่อครบปีของการดำเนินการ และมีสิทธิพิเศษ คือ ซื้อน้ำมันในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาด 3 บาท แต่ต่อมาไม่สามารถดำเนินการได้ ราคาน้ำมันเพิ่มขึ้นจนถูกว่าราคาท้องตลาดเพียงไม่กี่สตางค์

การดำเนินการของกลุ่มนี้ไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ปัจจัยสำคัญเนื่องจากสมาชิกไม่มาใช้บริการ เพราะเวลาเข้าฝั่งของเรือประมงนั้นไม่แน่นอน ไม่เหมือนจุดเติมน้ำมันกลาง

ทะเลที่สะดวกกว่า ในปัจจุบันกลุ่มประมงแสนสุขยังไม่มีความคืบหน้าในการดำเนินงานของการรวมพลังกลุ่มประมงแต่อย่างใด สถานที่สำหรับใช้ในการเติมน้ำมันก็จะเปิดปิดไม่แน่นอน (บางวันเปิด บางวันปิด) ทำให้มีปัญหาในการเติมน้ำมัน ขณะนี้ชาวบ้านกำลังดำเนินการติดตามความคืบหน้าของกองทุนนี้อยู่ว่าจะออกมาในรูปแบบใด การสร้างพลังชุมชนในเขตเทศบาลหรือเขตเมืองที่มีรูปแบบต่าง ๆ มักจะมีปัญหาเนื่องจากความร่วมมือและการตระหนักในปัญหาร่วมกันเป็นไปได้ยาก เนื่องจากมีข้อจำกัดหลายประการ ทั้งเขตเมืองชุมชนชุมชนส่วนใหญ่จะอ่อนแอซึ่งเป็นที่ประจักษ์ในหลาย ๆ ชุมชนเมือง

การกู้เงินของชุมชนเพื่อดำรงชีพ

จากปัญหาที่อ่อนล้าของชาวประมงที่เกิดจากการมีหนี้สิน ในลักษณะอาชีพและฐานะที่แตกต่างกันของคนในชุมชนที่ศึกษา คนที่มีฐานะยากจนถึงแม้จะมีอาชีพค้าขายหรือรับจ้างแต่ก็กล่าวได้ว่าต้องพึ่งพิงธรรมชาติเป็นหลัก การขาดแคลนเงินทุนจึงเกิดขึ้นได้ในบางโอกาส จึงต้องพึ่งพิงด้วยการกู้หนี้ยืมสินทั้งในระบบและนอกระบบ

- การกู้เงินนอกระบบ มีความสะดวกสบายไม่ต้องมีหลักฐาน อาศัยความเชื่อใจเป็นหลัก หรือถ้าไม่รู้จักก็จะต้องมีคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ มีผู้มาใช้บริการอยู่บ้าง ผู้ให้กู้เป็นนายทุนภายนอกชุมชนที่มีการแนะนำเข้ามาโดยคนในหมู่บ้านเอง กู้ดอกเบี้ยร้อยละ 10-20 บาทต่อเดือน ขั้นตอนการพิจารณาสะดวก รวดเร็วใช้เวลา เพียง 1-2 วัน ก็เรียบร้อย

- การกู้เงินในระบบ ของรัฐและเอกชน ที่พบว่ายังมีจำนวนไม่มากนักส่วนใหญ่หันไปใช้การกู้เงินนอกระบบสำหรับผู้มีรายได้น้อย ธกส. และมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน

- เงินเพื่อการช่วยเหลือคนพิการ กู้ได้จากจังหวัด ต้องมีใบรับรองการตรวจร่างกายจากโรงพยาบาลเพื่อการกู้เงินด้วย วงเงินกู้ไม่เกิน 20,000 บาทต่อคน ไม่มีดอกเบี้ย กำหนดระยะเวลาคืนเงิน 4 ปี ผ่อนจ่ายเดือนละ 500 บาท หากไม่สามารถนำส่งได้ ก็สามารถผัดผ่อนโดยการนำเงินของงวดก่อนมาชำระด้วย ขั้นตอนการพิจารณาการให้กู้ของเงินกองทุนหมู่บ้านใช้เวลา 3-4 เดือน

- การกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายของรัฐบาลในการช่วยเหลือประชาชน เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน โดยการจัดสรรงบประมาณเข้าสู่หมู่บ้านและชุมชนหมู่บ้านละ 1 ล้านบาท สำหรับเทศบาลตำบลแสนสุขนี้ได้รับเงินกองทุนมาสำหรับ 6 ชุมชน คือ ชุมชนหาดวอนนภา ชุมชนเขาสามมุข ชุมชนท้ายตลาด ชุมชนแหลมแท่น ชุมชนหมู่บ้านโชคดี และชุมชนบ้านเหมือง สำหรับการศึกษาได้เลือกชุมชนหาดวอนนภาและชุมชนเขาสามมุขเป็นพื้นที่ในการวิจัย

1) กองทุนหมู่บ้านชุมชนเขาสามมุข

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน เริ่มจากที่ชาวบ้านรับรู้ข้อมูลในเบื้องต้นว่ารัฐมีนโยบายให้กองทุนหมู่บ้าน หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท ทั้งนี้คนในชุมชนเห็นจากชุมชนอื่น ๆ ที่ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้านมาก่อน และทางเทศบาลที่ดูแลชุมชนนี้โดยตรง ได้แจ้งข่าวให้ชาวบ้านทราบโดยใช้รถยนต์เพื่อกระจายข่าวไปตามที่ต่าง ๆ ในชุมชนนี้ ต่อมามีการจัดประชุมกำหนดเงื่อนไขตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านโดยมีครัวเรือนมาประชุมทั้งหมด 200 ครัวเรือน ที่ประชุมชาวบ้านได้หารือกันในการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีมติเห็นพ้องต้องกันว่าควรมีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านนี้ขึ้นมา เพื่อนำเงินกองทุนมาดำเนินการตามนโยบายรัฐบาล ชุมชนนี้จึงดำเนินกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

การสรรหาคณะกรรมการ ในระเบียบกำหนดไว้ว่าทุกครัวเรือนต้องมาประชุมไม่น้อยกว่า 3 ใน 4 ของจำนวนประชากรทั้งหมด ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นหัวหน้าชุมชนได้รับการแต่งตั้งจากเทศบาลให้เป็นผู้เรียกชาวบ้านประชุมมีผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 200 กว่าคน โดยบุคคลที่ถูกรับเลือกให้เป็นคณะกรรมการนั้น จะต้องมีคุณสมบัติหนึ่งที่ต้องการคือ ความเสียสละ ผู้ที่ได้รับการเสนอชื่อทั้งหมด 15 คนนั้น เป็นชาย 10 คน หญิง 5 คน ทั้งหญิงและชายต่างมีบทบาทไม่แตกต่างกันมากนัก หากแต่คณะกรรมการส่วนใหญ่ที่ได้รับการคัดเลือกจะไม่ค่อยมีบทบาทเท่าผู้นำเกิดจากตำแหน่งเป็นที่ยอมรับและมีบารมีในท้องถิ่น

การสมัครเข้าเป็นสมาชิก ผู้มีชื่อตามทะเบียนบ้าน และชำระค่าหุ้น 20 บาท โดยต้องซื้ออย่างต่ำ 100 บาทขึ้นไป มติของคณะกรรมการได้กำหนดให้ผู้กู้ทุกรายต้องสมัครสมาชิก ถึงมีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

การให้กู้เมื่อผู้มีอำนาจในกองทุนหมู่บ้านอนุมัติให้มีการจัดตั้งได้ปลายเดือนพฤศจิกายน 2544 กำหนดระเบียบการให้กู้ โดยปล่อยวงเงินให้กู้รายบุคคลสูงสุดไม่เกิน 20,000 บาท และต่ำ

สุด 5,000 บาท กำหนดอัตราดอกเบี้ยต่อเดือน ร้อยละ 1 บาท (ร้อยละ 12 บาทต่อปี) การกู้จะต้องมีการยื่นใบสมัครและเสียค่าเขียนคำข้อกู้เป็นจำนวนเงิน 20 บาทต่อชุด ทั้งนี้จะต้องระบุวัตถุประสงค์ที่แน่ชัดพร้อมกับมีผู้ค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ 3 คน เมื่อคณะกรรมการอนุมัติแล้ว จึงได้รับเงินโดยเปิดบัญชีกับธนาคารออมสินและรับเงินกองทุน

สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่มีวัตถุประสงค์ในการนำเงินมาจัดหาเครื่องมือทำการประมง หรือมาเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น หอยแมลงภู่ หอยนางรม ส่วนหนึ่งกู้ไปเพื่อนำเงินมาขายของให้กับนักท่องเที่ยว และยังนำเงินมาเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นค่าเล่าเรียนบุตรและอื่นๆ จึงไม่เป็นการสร้างปัจจัยการผลิตที่เพิ่มมูลค่า แต่เป็นการลงทุนมากกว่า

การชำระคืนกำหนดให้ชำระทุกเดือนตามตารางเหมือนธนาคาร กำหนดทุกวันที่ 5 ของเดือน จำนวนที่ชำระตามยอดเงินต้นที่กู้ ซึ่งลดลงไปในทุกเดือนจนกว่าจะครบกำหนดภายในระยะเวลา 1 ปี โดยการจ่ายดอกเบี้ยพร้อมกับเงินต้นในทุกเดือนตามสัญญาที่ต้องมีการชำระคืน จึงมิใช่การชำระคืนเมื่อครบปีเหมือนหมู่บ้านหรือชุมชนอื่นๆ ทั้งนี้คณะกรรมการต้องการให้ผ่อนชำระเป็นรายเดือน โดยคำนึงถึงศักยภาพของผู้คนที่กู้ส่วนใหญ่เป็นคนที่มีฐานะไม่ดีนัก คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้แจ้งให้ทุกคนทราบว่า จะต้องนำเงินมาชำระที่บ้านเลขากองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจะเปิดบ้านทุกวันจากที่ดำเนินการ จากข้อมูลจนถึงปัจจุบันยังไม่พบปัญหาของการส่งหนี้ไม่ตรงตามระยะเวลาที่กำหนด แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ผู้กู้บางคนไม่สามารถที่หาเงินมาส่งภายในระยะเวลาที่กำหนดได้ จึงต้องมีการกู้เงินจากนายทุนนอกระบบ ที่คิดอัตราดอกเบี้อร้อยละ 10 - 20 บาทต่อเดือน มาคืนเงินกองทุนก่อน จึงเป็นการหมุนเงินเพื่อคลี่คลายปัญหาการเงินตามความเห็นของคณะกรรมการเห็นว่าหากผู้กู้สามารถชำระคืนเงินต้นได้ครบก็จะถูกนิยามว่าเป็นผู้ที่ไม่มีปัญหาโดยไม่สนใจว่าจะหาเงินมาจากแหล่งใดก็ตาม คือ ดูความสามารถในการส่งคืนเท่านั้นมากกว่าจะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของโครงการที่นำเงินไปทำกิจการ ดังคำสัมภาษณ์

> *“เงินมันก็ช่วยได้เยอะ อย่างเรามีอาชีพทำอยู่แล้วเราก็หาทุนมาทำกะปิบ้าง ทำอวนบ้าง เพราะเราเรือ กะปิมันเป็นแค่อาชีพเสริมเท่านั้น มันเป็นบางหน้าเท่านั้น พอหมดหน้ามันเราก็ไม่ได้ทำ เราก็ออกทะเลต่อ .....แต่คนไม่มีทุนก็ไม่รู้จะเอาทุนที่ไหนไปทำมันก็ได้แต่มองเค้า ความสัมพันธ์ก็เหมือนเดิมไม่มีอะไรเพราะไม่เคยมีปัญหากับใครอยู่แล้ว ก็มีการรวมกลุ่มกันบ้างเวลาเขาเรียกประชุม เจ๊ก็ไปประชุมกับเขา คนที่กู้ไม่ได้ก็มีแต่คนที่อื่นมาอยู่ กับบางคนที่เป็นหนี้สินเยอะมากเขาก็จะผ่อนอีกไม่ไหว แต่เดี๋ยวนี้ร้อยละ 20 มันก็หายไปบ้างแล้วนะ”*

ในทัศนะของชาวบ้านเห็นพ้องต้องกันว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่ดี เพราะชาวบ้านมีโอกาสในการกู้เงิน เพื่อนำมาลงทุนสำหรับประกอบอาชีพได้ ด้วยเงินทุนและดอกเบี้ยที่ไม่แพง และสามารถนำดอกผลที่ได้ก็กลับคืนมาเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมภายในหมู่บ้านอีกเช่นเดิม

จุดอ่อนของกองทุนหมูบ้าน คือปัญหาของชาวบ้านไม่สามารถที่จะปฏิบัติตามได้ดังเช่น ระเบียบปฏิบัติการผ่อนชำระคืนทุกเดือน ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถลงทุนอะไรได้เต็มที่เป็นปัญหาทางเทคนิคที่ต้องได้รับการแก้ไขต่อไป การกำหนดให้มีการค้ำประกันนั้นเป็นการกีดกันคนบางประเภท เช่น คนจนหรือคนที่ขาดโอกาสในครั้งนี้ไม่สามารถที่จะหาคนมาค้ำประกันได้ อันเนื่องมาจากคุณลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มีฐานะยากจน ทำให้ไม่ได้รับเงินกู้ในที่สุด เนื่องมาจากกรรมการให้ความสำคัญกับฐานะ อาชีพ และการคืนเงินให้ตรงตามเวลา มากกว่าที่จะตระหนักถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของเงินกองทุนหมู่บ้าน ในการช่วยเหลือให้ประชาชนมีอาชีพที่สามารถหล่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว

2) กองทุนหมู่บ้านหาดวอนนภา

ชุมชนหาดวอนนภาได้รับทราบข่าวเรื่องกองทุนหมู่บ้าน คล้ายกับชุมชนที่ผ่านมาโดยการแจ้งข่าวของทางเทศบาล ตำบลแสนสุขด้วยรถยนต์ที่ประกาศกระจายเสียงตามที่ต่าง ๆ ในชุมชนในเดือนพฤศจิกายน 2544 กำหนดให้มีการประชุมและชาวบ้านมาร่วมประชุมเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีผู้เข้าร่วมประชุมประมาณ 150 คน และชาวบ้านได้สมัครสมาชิกทั้งหมด 96 ราย ได้รับการช่วยเหลือชี้แจงขั้นตอนในการดำเนินงานจากจังหวัดและ เทศบาล ผู้กู้เงินทุกคนต้องสมัครสมาชิกนั้นจะต้องซื้อหุ้น หุ้นละ 10 บาท เป็นจำนวนไม่ต่ำว่า 10 หุ้นเป็นเงิน 100 บาท และต้องเสียค่าสมาชิก 20 บาทต่อคน คุณสมบัติของคนที่จะสมัครสมาชิกได้นั้น จะต้องมีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านหาดวอนนภามาไม่ต่ำกว่า 2 ปี นั่นหมายถึงผู้ที่กู้เงินได้ต้องเป็นคนในพื้นที่และอยู่มาเป็นเวลา 2 ปีขึ้นไป

การคัดเลือกคณะกรรมการ การประชุมสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน มีการเสนอชื่อกรรมการในแต่ละตำแหน่งจากผู้ที่ได้รับความเชื่อถือในชุมชนให้สมาชิกยกมือรับรอง ได้กรรมการทั้งสิ้น 15 คน เป็นผู้ชาย 9 คน ผู้หญิง 7 คน คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกรรมการ คือ มีความน่าเชื่อถือ (มีฐานะค่อนข้างดี) ซื่อสัตย์ เสียสละ มีอาชีพเป็นหลักแหล่ง ชายและหญิงมีบทบาทในการทำหน้าที่เป็นกรรมการไม่แตกต่างกันเหมือนชุมชนที่ผ่านมา ซึ่งยังคงถูกชี้นำจากผู้มีบารมีหรือผู้ที่เป็นตัวแทนอำนาจของผู้นำท้องถิ่นในการปล่อยกู้ว่าที่เข้าแทรกแซงครอบงำได้ หลังจากทำงานไปประมาณ 5 เดือน เลขานุการกองทุนหมู่บ้านขอลาออกเนื่องจากย้ายไปอยู่ที่จังหวัดอื่น จึงมีการแต่งตั้งสมาชิกคนหนึ่งขึ้นมาดำรงตำแหน่งที่ขาดไป ผู้ที่เป็นประธานของกองทุนหมู่บ้าน (มีบิดาเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้าน ขณะนี้ดำรงตำแหน่งเป็นที่ปรึกษาอาวุโส ให้กับนายกเทศมนตรี) ได้รับการรับรอง จาก

รองนายกเทศบาล และจากที่ชาวบ้านเห็นว่าเป็นลูกอดีตผู้ใหญ่บ้านจึงรับรองให้ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านมีวาระ 2 ปี ผลกำไรร้อยละ 10 ที่ได้จากการออกเงินกู้ จะนำมาแบ่งให้คณะกรรมการเมื่อครบวาระจึงมิได้นำเงินมาทำประโยชน์ให้กับชุมชน เพราะถือว่าเป็นค่าเสียเวลาของคณะกรรมการ

คณะกรรมการมีการกำหนดเงื่อนไขในการกู้เงิน สมาชิกที่ต้องการกู้เงินจะต้องหาคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือ (มีฐานะการงานมั่นคง) อย่างน้อย 2 คน เพื่อทำการค้ำประกัน และคนค้ำประกันนี้จะต้องไม่มีชื่ออยู่ในทะเบียนบ้านเดียวกัน ทำสัญญาการกู้เงินในวันที่ 5 ของทุกเดือน หลักฐานที่ต้องใช้ คือ สำเนาทะเบียนของผู้ค้ำ 2 ชุด สำเนาทะเบียนบ้านของผู้กู้ 1 ชุด เปิดบัญชีธนาคารออมสิน โดยมีคณะกรรมมาร่วมพิจารณา 3-5 คน เป็นอย่างน้อย กำหนดให้วงเงินการให้กู้ไม่เกิน 20,000 บาทต่อครั้ง คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านกำหนดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 ต่อเดือน (12 บาทต่อปี)

การผ่อนชำระจะกำหนดชำระเป็นรายเดือน เหมือนชุมชนอื่น ๆ ในเทศบาลแห่งนี้ จำนวนดอกเบี้ยจะลดลงตามจำนวนเงินต้นที่ได้ชำระไปแล้วตามรูปแบบการผ่อนชำระแบบธนาคาร เช่น ในเดือนแรกจ่าย 1,870 บาท เดือนที่สองจ่าย 1,853 บาท เป็นต้น นำเงินมาคืนในทุกวันที่ 10 ของเดือน สามารถกู้ต่อได้เมื่อชำระครบตามจำนวนเงินที่กู้ไปแล้วนั้นและต้องรออีก 1 เดือน ก่อนที่จะกู้เงินได้ในครั้งต่อไป จะเห็นว่าชุมชนนี้ไม่ได้คำนึงถึงวัตถุประสงค์ในการกู้มากนักว่าจะไปทำอะไรตามวัตถุประสงค์ของโครงการ ซึ่งส่วนใหญ่นำเงินไปเป็นค่าใช้จ่ายในการลงทุนทำประมง จัดซื้อเครื่องมือ และการแปรรูปสัตว์น้ำ ทั้งยังเป็นทุนสำหรับขายของให้กับนักท่องเที่ยวชายหาด รวมถึงเป็นค่าเล่าเรียนบุตรโดยมิใช่เป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับปัจจัยการผลิต แต่เป็นเหมือนบ่อน้ำของชุมชนมาต่อแขนขาให้ชุมชน หากแต่บางส่วนยังนิยมกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยโหด โดยเฉพาะผู้ที่ไม่สามารถกู้เงินจากกองทุนได้เฉพาะไม่ได้รับอนุมัติ รวมถึงเป็นคนต่างถิ่นที่อพยพเข้ามาโดยมิได้ย้ายทะเบียนบ้านจะไม่มีสิทธิ์ขอกู้แต่อย่างใด

ขั้นตอนการก เงินในเบื้องต้นของการกู้เงินนั้น มีการแสดงเจตจำนงโดยนำใบขอกู้เงินจากคณะกรรมการไปลงรายละเอียดให้ถูกต้อง หลังจากนั้นนำเอกสารที่ระบุในข้างต้นเพื่อการกู้มาส่งให้ครบ นำมายื่นให้คณะกรรมการก่อนวันที่ 5 ของทุกเดือน พร้อมกับต้องมีลายเซ็นของผู้ค้ำประกัน 2 คน และพยานอีก 2 คน ในเอกสารให้เรียบร้อยก่อนด้วยผู้ที่จะได้รับเงินกู้นั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะดี หรือไม่เช่นนั้นก็จะต้องหาคนที่มีฐานะดี น่าเชื่อถือมาเป็นผู้ค้ำประกัน และต้องเป็นผู้ที่ทำมาหากินสุจริต ในเบื้องต้นอนุมัติเงินกู้ครั้งแรกเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม 2545 จำนวน 8 ราย วงเงินให้กู้ 20,000 บาท ต่อราย ผู้ที่ได้รับการอนุมัติเงินกู้มีอาชีพค้าขาย 5 ราย ประมง 1 ราย เลี้ยงกุ้ง 1 ราย และมีอาชีพรับจ้าง 1 ราย (เป็นลูกจ้างประจำในมหาวิทยาลัยบูรพา กรณีนี้อนุมัติเงินกู้จำนวน 20,000 บาท แต่ต้องแบ่งให้กับน้องที่ยื่นขอกู้อีกหนึ่งคน 10,000 บาท เนื่องจากอาศัยอยู่ในบ้าน

หลังเดียวกัน คือ เป็นญาติกัน จึงกู้ได้เพียง 1 คน) อนุมัติเงินกู้ครั้งที่สองเมื่อวันที่ 17 สิงหาคม 2545 จำนวน 6 ราย วงเงินกู้ 20,000 บาท มีอาชีพค้าขายจำนวน 3 ราย อาชีพประมงจำนวน 2 ราย และอาชีพรับจ้างจำนวน 1 ราย จะเห็นว่าการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนี้เอื้อต่อคนมีฐานะและใกล้ชิดพวกพ้อง คนที่ไม่มีฐานะไม่มีโอกาสเข้าถึงกองทุนหมู่บ้าน และไม่พบว่ามีปัญหาในการผ่อนชำระคืนเงินกองทุนหมู่บ้านแต่อย่างไร

การวิเคราะห์การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน

การเตรียมความพร้อมของกองทุนหมู่บ้าน เทศบาลได้อิงระเบียบข้อบังคับสำหรับใช้ในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน ระเบียบข้อบังคับมีข้อกำหนดในเรื่องต่อไปนี้ คือ ข้อบังคับเกี่ยวกับสมาชิกภาพ (การเข้าเป็นสมาชิก การลาออก การฝากเงินออม การถือหุ้น ค่าธรรมเนียม และอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับสมาชิก) ข้อบังคับเกี่ยวกับการรับเงิน การจ่ายเงินของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ข้อบังคับเกี่ยวกับการกู้ยืมเงิน และชำระเงินกู้ยืมและ ข้อบังคับเกี่ยวกับการจัดทำบัญชีของกองทุน วิธีการกำหนดระเบียบข้อบังคับ กำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและประชาชนในหมู่บ้านร่วมกันกำหนดขึ้น

ระเบียบกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งก่อตั้งเพื่อส่งเสริมและสร้างนิสัยการอดออมเสียสละเอื้ออาทรเป็นไปด้วยความคล่องตัว มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวมจึงเห็นสมควรกำหนดระเบียบการเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านไว้ให้ชัดเจน รวมถึงวัตถุประสงค์ของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน

นโยบายของรัฐบาล เกี่ยวกับโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติจากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนพบว่าประชาชนในชุมชนแสดงความยินดีด้วย และมีความพอใจมาก หากแต่ในช่วงแรก ๆ จะรู้สึกไม่ชอบสักเท่าไรเพราะเรื่องเงินกองทุน 1 ล้านยังไม่ได้ทำการโอนมาให้ชุมชนเลย ประมาณ 6 เดือนเงินที่ได้มีการโอนเข้าชุมชนและมีการเข้าใจผิดเกิดขึ้นในปัจจุบันประชาชนในชุมชนก็เริ่มดำเนินการบริหารจัดการดีขึ้นเป็นลำดับ หากแต่ยังไม่เป็นรูปกระทำที่เห็นเด่นนักเพราะการปล่อยเงินกู้แก่สมาชิกได้ไม่นานนัก ทั้งยังมีปัญหาอุปสรรคในการกู้เงินกองทุนไม่ว่าจะเป็นระเบียบปฏิบัติและความพร้อมของชุมชนเมือง

คณะกรรมการหมู่บ้านชุดปัจจุบัน ได้มีการบริหารการจัดการ ประธานและคณะกรรมการไม่ค่อยมีการประชุมกันพร้อมเพรียงสักเท่าไร เพราะแต่ละคนมีภาระหน้าที่ทางธุรกิจและการงานส่วนตัว จึงทำให้กองทุนไม่ก้าวหน้ามากนักและอีกอย่างเป็นการปล่อยเงินกู้ล่าช้า มีการคัดเลือกสมาชิกเป็นตามระเบียบข้อบังคับที่คณะกรรมการเขียนไว้ สามารถที่ติดตามเร่งรัดได้ทุกขณะหากมีเหตุที่ทำให้การกู้มีปัญหา ส่วนมากสมาชิกจะนำเงินไปใช้จ่ายฉุกเฉินหรือลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวไม่มีการเพิ่มธุรกิจใหม่ๆ หากมีก็เป็นลักษณะอุปกรณ์เสริมในการประกอบอาชีพ เช่น อวน หรือ

ตาข่ายในการทำประมงน้ำเค็มเท่านั้น ผลกระทบของกองทุนหมู่บ้านต่อชุมชนนั้น สมาชิกในชุมชนยังสมัครเป็นสมาชิกกองทุนไม่ครบทุกหลังคาเรือน ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 48 % ของหลังคาเรือน จึงทำให้เงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านยังไม่มีผลสำเร็จและประชาชนในชุมชนที่เดือดร้อนจริง ๆ จะเป็นคนยากจนและคนที่อพยพเข้ามาอยู่ในชุมชน ไม่มีโอกาสสมัครเป็นสมาชิกกองทุนได้ เพราะคุณสมบัติตามข้อบัญญัติไม่ครบตามที่คณะกรรมการตั้งไว้ และยังไม่สามารถกู้เงินกองทุนได้

การกู้ยืมของสมาชิกส่วนมากนำไปซื้ออุปกรณ์เกี่ยวกับการจับปลาทะเล จึงทำให้แยกออกได้เห็นเด่นชัดในผลผลิตที่เกิดขึ้นไม่ได้เท่าที่ควรเพราะมีปัจจัยด้านอื่นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่น จับปลาในฤดูมรสุม ฤดูฝน ฤดูวางไข่จับได้มากน้อยต่างกัน การกู้เงินในการประกอบอาชีพอยู่แล้วหากต้องการใช้บริการอยากจะกู้เฉย ๆ เพราะรัฐบาลมีโครงการนี้จึงใช้บริการดีกว่าไปกู้ธนาคารเพราะกู้กองทุนดอกเบี้ยถูกกว่า รวมถึงเงินนอกระบบในชุมชน

จำนวนเงินที่ได้จากการกู้กองทุน สมาชิกเมื่อมีความเดือดร้อนหรือเหตุจำเป็นที่จะต้องใช้เงินสดก็สามารถกู้กองทุนได้ทันที โดยทางกองทุนจะมีเงินสดสำรองไว้ให้สมาชิกกู้ยืมเป็นกรณีพิเศษ เงินกองทุนที่ให้กู้ยืมไม่เพียงพอที่จะให้สมาชิกกู้เมื่อมีจำนวนสมาชิกกู้พร้อมกันภายในเดือนเดียวกันเช่น 1 เดือนกู้ 30 คนก็ไม่สามารถกู้ได้ ต้องเดือนละ 15 คนและเงินที่ให้กู้แต่ละรายน้อยเกินไปคือกำหนดเพดานการกู้ไว้สูงสุด 20,000 บาทเท่านั้น แต่ควรขยายพิจารณาตามศักยภาพของอาชีพเป็นหลักและความจำเป็น เพราะอาชีพบางอาชีพต้องใช้เงินในการลงทุนทำอาชีพมากกว่า 20,000 บาท

การทำกิจการอย่างถูกวิธีของผู้กู้ การเกิดกองทุนหมู่บ้านพบว่าช่วงตอนแรกเริ่มก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเมื่อประมาณต้นเดือนธันวาคม พ.ศ 2544 เหตุที่จัดตั้งล่าช้าเพราะชาวบ้านในชุมชนไม่ค่อยทราบข่าวเกี่ยวกับนโยบายนี้ของรัฐบาล พอมีทางเทศบาลมาแนะนำจึงตั้งกองทุนสำเร็จพร้อมกับเขียนข้อบังคับระเบียบกองทุนเป็นที่เรียบร้อยพร้อมกับรับสมาชิกกองทุน ระบบการบริหารกองทุน พบว่ามีระบบการจัดการที่ดี มีการแสดงยอดของบัญชีตามที่คณะกรรมการได้เขียนข้อบังคับไว้ในการนำสมาชิกเข้ารับการโอนเงินเข้าบัญชีของสมาชิกที่ธนาคารออมสิน พร้อมกรอกเอกสารให้ทุกคน ประกอบกับหมู่บ้านอยู่ใกล้เขตเทศบาลเมืองที่เป็นเทศบาลในเขตแหล่งท่องเที่ยว จึงทำให้เอื้อต่อเศรษฐกิจมีความสามารถพัฒนาต่อไปได้ การเกิดองค์กรเครือข่ายของการเรียนรู้ พบว่าชุมชนเป็นสังคมค่อนข้างเป็นสังคมเมือง ประชาชนค่อนข้างที่จะมีฐานะแตกต่างกันอย่างมาก ซึ่งไม่ค่อยมีการสร้างองค์กรเครือข่ายของกองทุนหมู่บ้าน เพราะประชาชนไม่เดือดร้อนอะไร ส่วนคนที่เดือดร้อนจริง ๆ จะเป็นพวกประชากรแฝงที่อพยพมาจากต่างถิ่นไม่มีฐานทางเศรษฐกิจ และไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุน

เงินที่ผู้กู้ชำระคืน ผู้กู้ที่ยืมเงินจากกองทุนชุมชนเขาสามมุข ที่นำไปลงทุนในกิจการต่างๆ เมื่อถึงวันครบกำหนดชำระคืน ผู้กู้ก็จะนำเงินมาส่งคืนให้กับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ครบตามกำหนดในสัญญาที่ได้ทำไว้กับกองทุนทุกคน คุณสมบัติของผู้กู้เป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งก่อนการปล่อยกู้ทางคณะกรรมการได้ตรวจสอบภูมิหลังและความเป็นอยู่ของผู้กู้ เพื่อดูถึงความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของโครงการที่ขอกู้มามากกว่า ที่จะคำนึงถึงวัตถุประสงค์ของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน จากนั้นจึงลงมติในที่ประชุมในเสียงกึ่งหนึ่งจึงอนุมัติให้กู้ได้ ซึ่งผู้ได้รับการอนุมัติให้กู้ก็เป็นไปตามข้อกำหนดในระเบียบกองทุนหมู่บ้านที่วางกรอบกว้าง ๆ เท่านั้น

ระเบียบกองทุนหมู่บ้าน การจัดทำระเบียบกองทุน เกิดขึ้นจากความร่วมมือของทางรัฐ ซึ่งได้แก่ ทางเทศบาลและการประชาคมของชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการแสดงความคิดเห็นของชาวบ้าน ดังนั้น ในการร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้านขึ้นมาใช้ในการบริการกองทุนหมู่บ้านถือเป็นเรื่องที่เหมาะสมและสมควรที่จะนำไปปฏิบัติจริง หลังจากการใช้ระเบียบกองทุนนี้ไปได้ 9 เดือนแล้วอาจต้องมีการประชาคมกันอีกครั้ง เพื่อปรับปรุงในระเบียบบางข้อที่ไม่เหมาะสมและที่เห็นควรที่จะต้องปรับปรุงต่อไป คำอธิบายแนะนำวิธีการบริหารกองทุนหมู่บ้านกระบวนการบริหารกองทุนชุมชน ได้รับการประสานงานร่วมกันระหว่างเทศบาลชุมชนใกล้เคียง ในการแนะนำและอธิบายวิธีการบริหารกองทุนในช่วงแรก จากนั้นทางคณะกรรมการกองทุนได้มีการทำงานที่เป็นระบบมีการเรียนรู้งานซึ่งกันและกัน จึงสามารถช่วยในการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านเป็นไปอย่างมีหลักเกณฑ์และเป็นระบบสามารถที่จะตรวจสอบ ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนชุมชน ชาวบ้านในชุมชนเห็นความสำคัญกับเงินกู้ของรัฐบาล และได้ขอกู้เงินโดยดูจากการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน ได้แก่ การเข้าร่วมประชาคมเพื่อจัดตั้งคณะกรรมการและร่างระเบียบกองทุน และให้ความร่วมมือในการขอกู้เงิน เพื่อนำไปประกอบอาชีพและเพื่อนำไปพัฒนาอาชีพของตนเองให้ดียิ่งขึ้น นโยบายการอนุมัติให้กู้เป็นไปตามกฎระเบียบของกองทุนและยึดหลักศักยภาพของผู้กู้มากกว่า โดยมิได้เน้นถึงวัตถุประสงค์ที่ขอกู้มากนัก รวมถึงวงเงินกู้ที่จะอนุมัตินั้นเหมาะสมกับกิจการที่จะทำด้วย และการอนุมัติต้องเป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน

การประชุมคณะกรรมการชุมชน คณะกรรมการจะจัดการประชุมในทุกวันพุธที่สองของเดือน หรือประชุมทุกครั้งที่มีเรื่องเร่งด่วน และในการประชุมจะมีการจดบันทึกวาระการประชุมอยู่เสมอ และจะทำการสรุปติดประกาศไว้ให้ประชาชนและผู้กู้ทราบเพื่อนำไปใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนในการประชุมครั้งต่อไป จำนวนผู้กู้ ในปัจจุบันยอดการปล่อยเงินกู้ล่าสุดเดือนสิงหาคม มีจำนวนผู้กู้ที่กู้ไปแล้ว 46 ราย เป็นจำนวนเงิน 1,636,000 บาท ในการปล่อยเงินกู้ในครั้งต่อไป จะใช้จำนวนเงินที่ผู้กู้นำมาชำระเป็นยอดในการปล่อยกู้ครั้งต่อไป ส่วนในเรื่องความพอใจของประชาชนต่อการดำเนินงานกองทุนชุมชนนั้น ประชาชนพอใจกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน เพราะทำให้ชาวบ้านได้รับเงินทุนมาหมุนเวียนในกิจการของตนเองในอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำ และยังทำให้ชาวบ้าน

ได้พบปะสังสรรค์กันมากขึ้น แต่ยังมีอีกส่วนหนึ่งที่ยังไม่ได้รับการอนุมัติการกู้ยืมโดยเฉพาะคนยากจน และไม่มีคุณสมบัติที่คณะกรรมการกำหนด คืออยู่ไม่ครบ 2 ปีหรือไม่มีทะเบียนบ้านในเขต จากลักษณะดังกล่าวเสมือนเอื้อให้กับคนที่มีฐานะ

ส่วนในเรื่องของจำนวนทุนสะสมของชุมชน จะมีเพิ่มขึ้นตลอดในช่วงที่ผู้กู้นำเงินมาชำระ ซึ่งถ้าไม่มีการปล่อยกู้ในเดือนนั้น เงินที่ได้ก็จะสะสมไว้เป็นทุนสะสมของกองทุนแต่เมื่อมีการปล่อยกู้เงินที่สะสมไว้นั้น จะเริ่มลดลงไปตามจำนวนที่คณะกรรมการได้ปล่อยกู้ไป แต่ในส่วนของดอกเบี้ยที่ทางกองทุนได้รับจากการปล่อยกู้นั้น ยอดในเดือนสิงหาคม มียอดรวม 8,773.27 บาท เพราะในเดือนสิงหาคมมีการปล่อยกู้ไป

ในการขยายกิจการของผู้กู้ในชุมชนมีน้อยมาก เพราะชาวบ้านมักนำเงินที่ได้ไปหมุนเวียนในกิจการมากกว่า แต่มีบางรายเช่น การนำไปขยายการเลี้ยงหอย และการซื้ออุปกรณ์สำหรับบริการต่าง ๆ จากโครงการขอกู้ของชาวบ้าน มักจะไม่ได้นำไปทำกิจการอื่นนอกเหนือจากที่ตนได้มีประสบการณ์อยู่แล้ว ส่วนมากจะใช้ในการเพิ่มทุนในกิจการของตนเองมากกว่า เพราะวัตถุประสงค์ที่ผู้กู้นำเงินไปนั้น มักจะนำไปขยายมิใช่ทำอาชีพที่แตกต่างไปจากเดิมที่มิได้มุ่งหวังเพิ่มมูลค่า แต่เป็นการเกื้อหนุนการประกอบอาชีพเดิม สำหรับการรับชำระหนี้ของผู้กู้ในการส่งคืนเงินกู้ของกองทุนชุมชนจะมีการส่งคืนเงินกู้ภายในวันที่ 10 ของทุกเดือนไม่มีวันหยุด เพราะว่าที่ทำการกองทุนเป็นที่รู้จักกันเองของประชาชนในชุมชน เมื่อถึงวันครบกำหนดผู้กู้จะมาส่งเงินกู้ได้ครบ บางกรณีอาจต้องกู้ยืมเงินนอกระบบมาผ่อนชำระแทนในลักษณะของการหมุนเวียน

กองทุนหมู่บ้านมีศักยภาพและความสามารถในการเติบโตได้จากการบริหารเงินกองทุน 1 ล้านบ้าน เพราะจากการดำเนินงานครบ 1 ปี ทุนสะสมของหมู่บ้านมีมากเพียงพอที่จะปล่อยกู้ได้ตลอดเวลา ซึ่งคนในชุมชนมีความรู้เกี่ยวกับกองทุนในระดับที่ดีและให้ความร่วมมือกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างดี เนื่องจากประชาชนในชุมชนได้ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆของชุมชน เครือข่ายการเรียนรู้ในการจัดตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านส่วนหนึ่งคณะกรรมการบางคนจะไม่เคยเข้ามาทำงาน เมื่อเกิดกองทุนหมู่บ้านขึ้นทำให้เกิดการเรียนรู้ระบบการบริหารงานอย่างเป็นระบบเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่เพิ่มขึ้น รวมถึงผู้ที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการกองทุน แต่เป็นคณะกรรมการชุมชนเองที่ยังได้รับความรู้ในการทำงานไปด้วย เพราะถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญในชุมชนที่จะนำพาความเจริญเข้าชุมชน ดังนั้นการเรียนรู้จึงถือเป็นเรื่องที่สำคัญ รวมถึงชาวบ้านในชุมชนเองก็ยังเกิดกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้นี้อาจจะเกิดขึ้นโดยคนที่อยู่ในชุมชนและมีไม่รู้ตัว ซึ่งผู้วิจัยสังเกตเห็นได้ก็คือ คนในชุมชนเรียนรู้ความรู้เกี่ยวกับกองทุน เรียนรู้หน้าที่ที่มีต่อกองทุน เรียนรู้ที่จะมีส่วนร่วมในชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ กระบวนการเรียนรู้ที่จะแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ให้แก่ชุมชน ทำให้ในชุมชนได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ร่วมกัน

รูปลักษณ์ภายหลังกองทุนหมู่บ้านเข้ามา

เมื่อกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเข้ามานั้น สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ การเรียนรู้เกี่ยวกับกองทุนว่าเป็นเสมือนบ่อน้ำของชุมชนที่จะมีเงินตราเข้ามาในการลงทุนประกอบอาชีพ หรือผ่อนคลายภาระหนี้สินให้กับชาวบ้าน ทุกคนต่างยินดีปรีดา ก่อให้เกิดการพัฒนาและมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตภายหลังจากทุนนิยมเข้ามาก่อนแล้ว ชุมชนได้เปลี่ยนไปตามกระแสทุนนิยม โดยเฉพาะเป็นชุมชนเขตเมือง ทั้งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยว จึงมีความแตกต่างทางเศรษฐกิจระหว่างผู้ที่ประกอบอาชีพกับการทำประมงพื้นบ้าน ส่วนหนึ่งคือ ชุมชนยังมีทุนที่เข้มแข็ง ร้อยรัดระหว่างสมาชิกในการทำประมง หากแต่ต้องเกื้อหนุนกัน ถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันอยู่ตลอด มิฉะนั้นจะไม่สามารถดำรงตนอยู่ได้ผิดกับอาชีพอื่น ๆ ทั้งชุมชนประมงพื้นบ้านยังมีความเป็นเครือญาติที่ผูกพันสืบต่อกันมา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ แต่ชุมชนจำเป็นต้องมีการปรับตัวให้ทันยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลงทุนนิยม โดยเฉพาะเขตเมือง เมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาสิ่งหนึ่งคือ มีทุนเงินตราที่ได้เข้ามาช่วยเหลือ และยังสร้างความรู้

ความรู้ความสามารถของผู้กู้และครอบครัว รวมทั้งประสบการณ์ในการประกอบอาชีพของผู้กู้มีมากเพราะได้ทำอาชีพนั้นมาเป็นระยะเวลาหลายปีแล้ว จึงอาศัยความชำนาญในการประกอบอาชีพซึ่งว่าเป็นลักษณะเด่นของผู้กู้ในชุมชนนี้ แต่ผู้วิจัยก็พบข้อด้อยในเรื่องนี้ด้วยก็คือแนวความคิดการทำอาชีพยังเป็นแบบเก่าอาศัยความชำนาญตามแบบบรรพบุรุษที่ทำต่อ ๆ กันมาเป็นหลัก ไม่มีการนำเทคนิควิธีใหม่ ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันมาปรับปรุงมากนัก ซึ่งอาจจะทำให้มีการลงทุนน้อยกว่าแต่ผลผลิตคุ้มค่ากว่าที่ทำอยู่

หนี้สินของผู้กู้ในระบบธนาคาร ผู้กู้บางรายก็เป็นสมาชิกในระบบการกู้เงินธนาคารเช่นกัน แต่ส่วนใหญ่การกู้ยืมเงินธนาคารมักจะกู้ไปเพื่อซื้อบ้านมากกว่า แต่ก็มีบางส่วนที่กู้ยืมมาเป็นทุนสำรองในการดำเนินธุรกิจแต่ก็มีบางส่วนเท่านั้น เพราะคนในชุมชนก็ไม่ได้ลงทุน กิจการใหญ่โตเท่าใดนัก ส่วนหนี้สินของผู้กู้ในระบบนายทุนนอกระบบ ผู้กู้ที่มีการกู้ยืมกับนายทุนนอกระบบในชุมชนนั้นมีอยู่มากมาย มีนายทุนหลายคนที่ปล่อยเงินกู้ให้กับชาวบ้าน และคิดดอกเบี้ยในอัตราที่สูงคือร้อยละ 20 บาทต่อเดือน ซึ่งทำให้ชาวบ้านประสบกับปัญหาในการชำระคืน ได้แต่หาเช้ากินค่ำและทำงานส่งดอกเบี้ยไปวันๆ เท่านั้น

อาชีพหลักของผู้กู้ ส่วนใหญ่จะเป็นการทำประมงมากกว่าเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ติดทะเลกัน ผู้กู้ในชุมชนบางรายมักจะประกอบอาชีพในการค้าขายซึ่งถือได้ว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง ถึงแม้ว่าจะมีรายได้ไม่มากนักแต่ก็สามารถอยู่ได้ในสภาวะเศรษฐกิจซบเซาในหมู่บ้านได้ รายได้ของครอบครัวผู้กู้ส่วนใหญ่จะเป็นรายได้ที่รอผลผลิตมากกว่ารายได้ประจำ เช่นการออกเรือหาปลา การเลี้ยงหอยนางรม กิจการที่ผู้ดำเนินการอยู่จะเป็นอาชีพที่ทำรายได้ให้กับผู้กู้เป็นอย่างดี

รายได้ส่วนใหญ่จะมีเข้ามาในครอบครัวเป็นรายเดือน แต่มีบางครอบครัวที่มีเข้ามาเป็นปีเพราะทำการเกษตรและการประมง

ประสบการณ์ในการดำเนินกิจการของผู้กู้บางราย ได้รับการสืบทอดกันมาของครอบครัวมาตั้งเกิดแล้ว เช่นการประมงพื้นบ้าน ดังนั้นย่อมมีประสบการณ์ในการทำงานตลอดชีวิตแน่นอน ถ้ามองในด้านตรงกันข้ามคนเริ่มที่จะเรียนรู้ได้ไม่กี่ปีก็ยังถือได้ว่ามีประสบการณ์ แต่ประสบการณ์บางครั้งก็ไม่ได้สามารถประสบความสำเร็จในการดำเนินงาน เพราะยังต้องอาศัยการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปอีกด้วย ไม่เป็นที่ยึดติดกับสิ่งเก่า ๆ มากไป การใช้เงินกู้ในการพัฒนากิจการของผู้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน อาชีพธุรกิจส่วนตัว ซึ่งได้แก่ การบริการ การเลี้ยงสัตว์ เงินที่ได้กู้ยืมมาจากกองทุนผู้กู้ส่วนใหญ่นำมาเป็นเงินทุนหมุนเวียนในกิจการ หรือบางส่วนอาจไปซื้ออุปกรณ์ในการทำงานเพิ่มเติมจากที่มีอยู่ ซึ่งทำให้รายได้ของกิจการมีเพิ่มมากขึ้น อาชีพค้าขาย ผู้กู้ที่มีอาชีพค้าขาย จะนำเงินนี้ไปซื้อสินค้าเข้าร้านและเหลือบางส่วนไว้เป็นเงินทุนหมุนเวียนในกิจการ

ในการดำเนินงานของผู้กู้ยังคงยึดติดกับการอาชีพในรูปแบบเดิมมากกว่า เพราะไม่กล้าหรือมีความเสี่ยงที่จะมีวิธีใหม่มาใช้กลัวว่าจะทำให้เสียเวลาและอาจจะทำให้ได้ผลลัพธ์ออกมาได้ไม่ดีเหมือนเดิม ปัจจุบันก็มักจะเป็นการประมงมากกว่าและในส่วนที่ขยายกิจการและประสบความสำเร็จนั้นเราพบว่าทำให้ผู้กู้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น จึงถือว่าเป็นช่องทางในการขยายธุรกิจได้มากขึ้น ผู้กู้ยังไม่มีเทคนิคใหม่ ๆ ในการนำมาทดแทนการผลิตในแบบเดิมเลย เพราะผู้กู้มีประสบการณ์ในการทำในรูปแบบเดิมมาเป็นเวลานาน และยังเป็นวิธีที่ทำให้ได้รายได้ ผู้กู้จึงไม่คิดที่จะปรับปรุงหรือหาวิธีการใหม่ ๆ หลังจากที่ได้รับเงินไปใช้ในการประกอบอาชีพของตนเองเป็นระยะเวลาหลายเดือน ผู้กู้มีสภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยดูได้จากการจับจ่ายใช้สอยในการซื้อสินค้าในร้านค้า รวมถึงการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกที่เพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้กู้บางรายไม่มีรถจักรยานยนต์ แต่หลังจากได้มีการทำอาชีพที่ได้รับเงินจากการจัดสรรนี้ไปทำให้มีใช้เป็นของตนเอง

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชาวบ้านในชุมชน มีพื้นฐานความเป็นอยู่ที่ต้องพึ่งพาตนเองมาตั้งแต่สมัยก่อนแล้ว ดังนั้น ไม่ว่าจะมีการประกอบกิจการใดก็ตามก็ย่อมที่จะมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองอยู่เสมอ แต่ในปัจจุบันอาจจะต้องพึ่งพาตนเองมากขึ้นเพราะความเจริญด้านวัตถุทำให้ชาวบ้านต้องเริ่มมีการไม่ให้ความสำคัญกับการพึ่งพาตนเองมากนัก จะไปจ้างคนมาทำงานหรือไม่ก็ไปซื้อสินค้าสำเร็จรูปมากกว่าที่จะทำเอง ในชุมชนมีผู้ที่เป็นสมาชิกกองทุนชุมชนอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็มีผู้กู้จำนวนไม่มากนัก จึงทำให้ผู้วิจัยสามารถเห็นถึงสภาพของผู้กู้ในการประกอบกิจการได้ง่ายขึ้น เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่ก็มีพอกิน แต่บางชุมชนผู้ขอกู้ก็ไม่สามารถกู้ได้ ด้วยเหตุผลและระเบียบที่กำหนดไว้

จุดเด่นกองทุนหมู่บ้าน

คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารกองทุน และรับรู้ความเคลื่อนไหวของชุมชนเป็นทุนในการเสริมเพื่อประกอบอาชีพมีเงินทุนหมุนเวียน ประสบการณ์ของคนในชุมชนที่ประสบความล้มเหลวมาก่อนจึงได้อาศัยประสบการณ์ในการช่วยพัฒนาไปสู่ความสำเร็จ คนในชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน แต่ที่เป็นปัญหาแก่ทุนชุมชนจนแทบจะไม่มีร่องรอยปรากฏให้เห็นได้อีก เพราะคนในชุมชนยังมีสภาพเป็นลูกหนี้ของธนาคารและนายทุนเงินกู้ ซึ่งมีอัตราดอกเบี้ยค่อนข้างสูง

ข้อเสนอเชิงนโยบาย

กองทุนหมู่บ้านมีเสียงสะท้อนต่อสังคม ว่าต้องการให้เป็นแกนกลางในการสร้างสรรค์สังคม เศรษฐกิจของชุมชน จึงควรมีกระบวนการในการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชาวบ้านอย่างแท้จริง คือ ควรจะมีการให้ชาวบ้านเข้ามารับรู้ถึงบทบาทในฐานะผู้กู้ และต้องชำระเงินตามที่ได้ตกลงไว้ กระบวนการนี้เป็นกระบวนการหนึ่งในการสร้างเอกภาพ คือ ให้ชาวบ้านตระหนักถึงบทบาทและหน้าที่ของตนต่อสังคมโดยรวม และสถาบันการเงินควรจะทำหน้าที่เป็นที่พึ่งและที่ปรึกษาทางด้านการเงินให้คนในหมู่บ้านได้

เมื่อกองทุนดำเนินการมาแล้วช่วงระยะเวลาหนึ่งและประสบปัญหาซึ่งทางคณะกรรมการกองทุนชุมชน หาทางแก้ไขโดยต้องการเปลี่ยนแปลงระเบียบข้อกำหนดของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองที่ว่าระเบียบของกองทุนใดจะแก้ไขได้ต้องดำเนินการกว่า 1 ปี เสนอให้มีการเปิดให้กู้ยืมในวงเงินกู้ที่เพิ่มขึ้นอีกสำหรับบ้านที่มีกิจการลงทุนสูง เพื่อให้เหมาะสมกับกิจการและความต้องการของประชาชน หรือเพิ่มขึ้นใน 1 บ้านได้กู้มากกว่า 1 คน ควรมีการจัดสังสรรค์ในกลุ่มผู้กู้และคณะกรรมการบ้าง เพื่อสร้างความสามัคคีในกลุ่มชาวบ้าน และเพื่อเสริมสร้างมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีระหว่างกัน เพราะผู้กู้หรือสมาชิกบางรายยังไม่กล้าที่เข้ามาปรึกษาหารือในเรื่องของการกู้เงินหรือแม้แต่การขอคำปรึกษาจากคณะกรรมการในการชำระเงินกู้ ถ้าคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านสร้างความกระชับมิตรที่ดีระหว่างกันได้

การนำเงินกู้ไปพัฒนากลุ่มอาชีพของแม่บ้านและพ่อบ้าน เพื่อที่จะให้เกิดการพัฒนาสินค้าของกลุ่มให้เป็นที่ยอมรับของผู้บริโภคมากขึ้น ทางหน่วยงานของรัฐควรจะเข้ามีส่วนในการสนับสนุนให้ความรู้ในการประกอบกิจการของกลุ่มให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะช่วยให้ชุมชนมีรายได้และก่อให้เกิดการเรียนรู้มากขึ้น

เสียงสะท้อนจากชุมชน

จากการพูดคุยกับชาวบ้านในชุมชนหาดวอนนภาพบว่า มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งที่ไม่สนใจกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เนื่องจากมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเป็นหนี้ และอีกจำนวนหนึ่งพบว่าเงินที่ให้กู้น้อยเกินกว่าจะนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ในอาชีพของตนได้ การกำหนดอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 12 ต่อปี เหมือนกันทุกชุมชน จะเห็นว่าสูงกว่าในเขตชนบทเกือบเท่าตัว แต่ชาวบ้านก็ไม่มีส่วนกำหนดได้ การกำหนดหลักเกณฑ์ต้องผ่อนชำระทุกเดือน อาจก่อเกิดปัญหาในการชำระคืน

ประโยชน์ที่ได้จากการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านนั้น ช่วยให้ชาวบ้านลงทุนเพื่อประกอบอาชีพของตนเองได้ส่วนหนึ่ง อีกจำนวนหนึ่งเห็นว่าสามารถนำเงินไปชำระหนี้นอกระบบได้ ทั้งยังมีเงินเหลือสำหรับไปลงทุนค้าขายเล็ก ๆ น้อยได้อีกด้วย ที่เห็นพ้องต้องกันคือ ดอกเบี้ยมีราคาถูกกว่าที่เคยกู้มา

เสียงเรียกร้องเพื่อปรับปรุงโครงการ เนื่องจากการดำเนินนโยบายในรูปลักษณะนี้ค่อนข้างจะเป็นเรื่องใหม่ มีปัญหาอุปสรรคที่ชาวบ้านในชุมชนคิดว่าชาวบ้านน่าจะปรับเปลี่ยนมีดังนี้คือ

1. วงเงินที่ให้กู้น้อยเกินกว่าจะประกอบอาชีพประมงได้

2. กลุ่มการปกครองเดียวกัน เช่น มีความหลากหลายและมีความต้องการในการใช้เงินในแต่ละอาชีพต่างกันในแต่ละชุมชน จึงควรที่จะให้มีการกู้เงินข้ามชุมชนได้ โดยพิจารณาจากความต้องการในการใช้เงินของธุรกิจนั้น ๆ

3. กรณีที่เป็นคนจน ไม่สามารถหาคนค้ำประกันได้ ควรจะมีมาตรการในการช่วยเหลือด้านนี้ด้วยการปล่อยกู้น้อยรายโดยเฉพาะคนจน แทบไม่มีโอกาสหรือไม่มีโอกาสด้วยซ้ำ

4. ไม่ควรจะบังคับให้ต้องซื้อหุ้นอย่างต่ำเท่าไหร่

บทที่ 6
บทสรุป

จากผลพวงการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของชุมชนชนบทไทย ได้มีการปรับเปลี่ยนเคลื่อนย้าย จากเมืองสู่ชนบทได้ก่อให้เกิดการล่มสลาย ลดทอน คุณค่าของความเป็นคนลงเหลือเป็นเพียงแค่วัตถุเพื่อรอการพัฒนาจากรัฐเท่านั้น ชุมชนถูกย่อยสลายไปตามการพัฒนาทางเศรษฐกิจมากกว่าจะคำนึงถึงศักยภาพที่แท้จริงที่ดำรงอยู่ในชุมชนนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม หรือทุนทางวัฒนธรรม ซึ่งรัฐให้ความสำคัญกับการสร้างมูลค่าส่วนเกินในระบบเศรษฐกิจ เพื่อการสะสมทุน จากปัญหาดังกล่าว รัฐจึงมีนโยบายให้กองทุนหมู่บ้านเป็นตัวแก้ไขความยากจน สร้างพลังของชุมชนชนบทให้มีทุนทางเศรษฐกิจที่จะช่วยผ่อนคลาย ลดภาระหนี้สินของชุมชนชนบทลง และสร้างทุนทางสังคมและวัฒนธรรมให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนชนบทไทยต่อไป

ในการศึกษาประเมินและวิจัย ผลจากการนโยบายการแก้ไขปัญหาด้วยกองทุนหมู่บ้านหนึ่งล้านบาท ได้ก่อรูปให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในแง่ของแบบแผนของกองทุน การคัดเลือกคณะกรรมการแบบประชาธิปไตย การกำหนดอัตราดอกเบี้ย การชำระคืน และการนำดอกเบี้ยกลับคืนมาเป็นสาธารณะประโยชน์ให้กับชุมชนต่อไป ดังนั้น นอกจากการประเมินแล้ว สิ่งสำคัญจะต้องมีการเรียนรู้ร่วมกัน เปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้มีสิทธิมีเสียงที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองได้ด้วยตนเอง โดยรัฐเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนในฐานะที่ปรึกษาด้วยรากฐานขององค์กรชุมชนที่จะพัฒนาไปตามเป้าประสงค์

การที่พัฒนาให้ชุมชนชาวประมงมีความเข้มแข็งในการดำรงอยู่ของอำนาจชุมชน ที่ถูกสลาย สั่นคลอนจากกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยเป็นสิ่งสำคัญ นอกจากกองทุนหมู่บ้านที่เป็นเสมือนบ่อน้ำหรือน้ำทิพย์ชโลมให้กับคนยากจนในชุมชนชนบทและเมืองแล้ว สำหรับการประมงที่เป็นอาชีพที่สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษจะสะดุดลงหาก ชุมชนไม่มีอำนาจจัดการประมง ขนาดใหญ่ที่ใช้เทคโนโลยีที่มีเงินทุน รัฐจะต้องทำการมอบอำนาจในการจัดการประมงให้กับชุมชน ชุมชนจะมีสิทธิ์ครอบครองทรัพยากรที่อาศัยอยู่ในท้องทะเล ที่ชุมชนได้รับมอบจากรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ ชุมชนมีสิทธิ์ในการใช้ประโยชน์จากทะเลที่ชุมชนเป็นเจ้าของ และขณะเดียวกัน ชุมชนก็มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในทะเลอาณาเขตของชุมชน รวมทั้งหน้าที่บริหารและจัดการใช้ประโยชน์จากทะเล ภายใต้เงื่อนไขของการอยู่ดี กินดีของชาวประมงในชุมชน

ดังนั้นเพื่อตอบคำถามการวิจัยที่เป็นการสืบค้นเงื่อนไข และกระบวนการของชุนชนได้แก่ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนเงินตรา รวมถึงวิถีชีวิตว่าทำหน้าที่อย่างไรในการ

ดำรงอยู่ของชุมชน จากปรากฏการณ์ของชุมชนที่ศึกษาได้ก่อรูปของทุนชุมชนในอดีตไม่ว่าจะเป็นทุนทางธรรมชาติ ซึ่งในชุมชนที่ศึกษามีทรัพยากรทางทะเลดั้งเดิมที่มีร่องรอยของความอุดมสมบูรณ์ ขณะที่ในปัจจุบันทรัพยากรเหล่านี้เสื่อมถอยลงไป ชุมชนก็ยังคงดำรงทุนทางวัฒนธรรมช่วยเหลือปรับตัวเรียนรู้ในการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงอยู่ระหว่างกันและกัน ซึ่งนำไปสู่วิถีการดำรงชีวิตที่ถูกสร้างหรือตีค่าเป็นทุนเงินตราที่ทุกคนต่างมุ่งให้เกิดการผลิต การหาทรัพยากรทางทะเล เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนเป็นเงินตราในการดำรงชีพ โดยผ่านระบบความรู้ที่ถูกอุดมการณ์ของทุนนิยมเข้าครอบงำ เป็นอุดมการณ์ที่ถูกผลิตขึ้นมาให้กลายเป็นอุดมการณ์แห่งชีวิตที่ต้องพึงและขอความช่วงเหลือจากคนภายนอก ทำให้ขาดความมั่นคงและขาดเสถียรภาพ ขณะที่ชุมชนพยายามที่จะอยู่รอดได้ด้วยตนเองจากอดีตที่ผ่านมาต้องสูญสลายไป กลายมามีชีวิตที่เสมือนยืนอยู่บนเส้นด้าย หากแต่พลังของชีวิตพยายามที่จะปรับเปลี่ยนความรู้ตามกระแสของการพัฒนา และการรุกคืบของความรู้ที่มาจากภายนอกของชุมชน อันเป็นความรู้ชุดใหม่เข้ามาแทนที่ความรู้ชุดเก่าจึงยากที่ชุมชนจะเข้ามาต้านได้ ด้วยกระบวนการของการครอบงำอย่างเบ็ดเสร็จทำให้ความรู้ในชุมชนถูกกดทับ ทำให้ชุมชนกลายสภาพเป็นชุมชนที่ถูกลดทอนศักดิ์ศรีลงเหลือเป็นเพียงแรงงานรายวันเช่นในทุกวันนี้

จุดเชื่อมประสานที่กองทุนหมู่บ้านได้สร้างทุนทางเศรษฐกิจ และสังคมให้กับชุมชนชาวประมง คงหลีกไม่พ้นในเรื่องของการสร้างความรู้ให้กับชุมชนให้เกิดความตระหนักและให้อำนาจกับชุมชนที่จะเป็นพลังผลักดันในการจัดการวิถีชีวิตของตนเอง การที่ชุมชนสามารถที่จะนำเอาเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาเป็นตัวจุดประกายต่อเติมเสริมแต่ง ให้ชุมชนมีทุนทางเงินตราในการดำรงชีพได้ รวมทั้งมีการสร้างปัจจัยทางการผลิตรวมทั้งการสร้างทุนทางสังคมให้กับชุมชนเกิดศักยภาพที่จะดำรงอยู่ได้ในวิถีแห่งการเปลี่ยนแปลง มิฉะนั้นชุมชนจะต้องพึ่งพิงทุนเงินตราที่ต้องก่อร่างสร้างหนี้สิน จึงกลายเป็นกับดักของวงจรหนี้สินขึ้นมาในชุมชน ทั้งยังไม่สามารถที่จะพลิกฟื้นทุนชุมชนที่มีมาแต่อดีตได้เลย หากขาดซึ่งการสร้างทุนความรู้ของชุมชนที่ได้ชื่อว่าเป็นเพียง “แหล่งอารยธรรมสมัยใหม่” กองทุนหมู่บ้านจึงเป็นเสมือนตาข่ายที่สร้างหรือยึดโยงให้กับคนในชุมชนเป็นปึกแผ่นมากกว่าที่จะสร้างความร้าวฉาน หากปราศจากซึ่งความอยุติธรรมของสังคม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. (2541) คนจนในประเทศไทย ทศวรรษ 2530 (2530-2540) ใน *เศรษฐศาสตร์การเมือง* คนจนไทยในภาวะเศรษฐกิจ ณรงค์ เพชรประเสริฐ บรรณาธิการ กรุงเทพฯ : เอดิสันเพลส.

เกรียงไกร เจนพาณิชย์. (2545) *การประเมินโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง : กรณีศึกษากองทุนชุมชนเขาสามมุข* สถาบันราชภัฏราชนครินทร์ ประกาศนียบัตรสาขาการจัดการและประเมินโครงการ.

กังวาลย์ จันทรโชติ. (2541) *การจัดการประมงโดยชุมชน* กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย (สกว.).

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540) *บ้านกับเมือง* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

.....(2543) *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นภาภรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุลและสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2541) *โครงการพัฒนาดัชนีความเข้มแข็งของชุมชน* โครงการวิจัยเพื่อขอรับทุนจากการวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นภาภรณ์ หะวานนท์, เพ็ญสิริ จีระเดชากุลและสุรวุฒิ ปัดไธสง. (2543) เอกสารหมายเลข 1 *วิธีวิทยาในการศึกษาปรากฏการณ์ความเข้มแข็งของชุมชน* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

นภาภรณ์ หะวานนท์, สุรวุฒิ ปัดไธสง, ทศวร มณีศรีขำและวันชัย ธรรมสัจการ. (2543) เอกสารหมายเลข 9 *สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการต่อสู้กับการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

นภาภรณ์ หะวานนท์, สุรวุฒิ ปัดไธสง, อุษณีย์ ธโนศวรรย์และโสมพรรณ ถิ่นว่อง. (2543) เอกสารหมายเลข 2 *สร้างชุมชนเข้มแข็งบนความหลากหลายของผลผลิตเพื่อการค้า* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, สุรวุฒิ ปัดไธสง, พนารัช ปรีดาภรณ์และพรใจ ลี่ทองอินทร์. (2543) เอกสารการวิจัยหมายเลข 5 *ความเข้มแข็งของชุมชนบนฐานรากของเศรษฐกิจพอเพียง* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

พิศิษฐ์ ชาญเสนาะ. (2537) *คนกู้ทะเล* ปาฐกถามูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2537 ณ ห้องเอที มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 22 กุมภาพันธ์ 2537 กรุงเทพฯ : โกมลคีมทอง.

ยศ สันตสมบัติ. (2539) *ท่าเกวียน* บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทยท่ามกลางการปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม. กรุงเทพฯ : คบไฟ

สุรวุฒิ ปัดไธสง, เพ็ญสิริ จีระเดชากุล, จีรศักดิ์ สุขวัฒนาและฉัตรวรัญ องคสิงห์. (2543) เอกสารหมายเลข 10 *สร้างชุมชนเข้มแข็งด้วยองค์กรปกครองท้องถิ่น* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรวุฒิ ปัดไธสง. (2539) *ปัญหาทางการพัฒนาการเมืองไทย* ในพัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา. กรุงเทพ ฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

สุรวุฒิ ปัดไธสงและเพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2543) เอกสารหมายเลข 7 *สร้างชุมชนเข้มแข็งจากกลุ่มออมทรัพย์* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรวุฒิ ปัดไธสง, นภาภรณ์ หะวานนท์, ศศิธร ศิริประเสริฐกุล. (2543) เอกสารหมายเลข 3 *สร้างชุมชนเข้มแข็งบนฐานการผลิตเพื่อการค้า : ศึกษากรณีความร่วมมือระหว่างชุมชนกับองค์กรเอกชน* เอกสารประกอบการสัมมนา องค์ความรู้ในเรื่องความเข้มแข็งของชุมชน : จากปรากฏการณ์สู่ทฤษฎีฐานราก ณ ห้องสัมมนานายทหารโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า จังหวัดนครนายก 28-29 กุมภาพันธ์ 2543.

สุรียา งามสำเร็จ. (2545) *การประเมินโครงการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง : กรณีศึกษาหมู่บ้านหาดวอนนภา* สถาบันราชภัฏราชนครินทร์ ประกาศนียบัตรสาขาการจัดการและประเมินโครงการ.

สำนักงานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี 2544 *ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544* และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536) *การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม* แนวทางศึกษา : วิเคราะห์และวางแผน. ขอนแก่น : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

สมคิด ทองสม. (2544) *รายงานการวิจัย* ฐานอำนาจและการใช้อำนาจ : ชุมชนบ้านแพรกหา อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ภาษาอังกฤษ

Haferkamp Hans and Neil J. Smelser (eds) (1992) *Social Change and Modernity* LosAngeles & Oxford : University of California Press.

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล:การปรับฟื้นของทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

การวิจัยกรณีศึกษา
จาก
กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล

คำนำ

การวิจัย เรื่อง กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนนชุมชน เป็นโครงการวิจัยกรณีศึกษา ในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการวิจัยของโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจชุมชนที่มีเงื่อนไขความพร้อมและกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน รวมทั้งศึกษาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านและผลที่ชุมชนได้รับจากกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีและนำเสนอรูปแบบกระบวนการสะสมทุนชุมชนและการสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนผ่านกองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้ สำเร็จลงด้วยดีด้วยความกรุณาของรองศาสตราจารย์ ดร. นภาภรณ์ หะวานนท์ ที่ปรึกษาและหัวหน้าโครงการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล ที่ปรึกษาและนักวิจัยหลักของโครงการ ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้ ด้วยบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมทั้งได้เปิดโอกาศให้ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การวิจัยกรณีศึกษาจากนักวิจัยของโครงการที่มีความรู้และประสบการณ์ในการวิจัยภาคสนามอย่างหลากหลาย ซึ่งช่วยเพิ่มพูนประสิทธิภาพการวิจัยและเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พร้อมทั้งขอขอบพระคุณต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านในการให้ข้อมูลอย่างเต็มใจและให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยอย่างดีในการทำงานภาคสนาม และขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัย ผู้ประสานงานการวิจัย ตลอดจนผู้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ได้ให้ความช่วยเหลือและร่วมมืออย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชนนี้ สำเร็จลงด้วยดี

ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยกรณีศึกษานี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้กลายเป็นกองทุนของชุมชนที่มีความหมายและมีพลังต่อวิถีการพัฒนา ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและทั้งระดับชุมชนในเวลาไม่นานนัก

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

สารบัญ

บทที่ **หน้า**

คำนำ

สารบัญ

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา 1

ความนำ 1

คำถามการวิจัย 4

วัตถุประสงค์ของการวิจัย 4

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน 5

การเข้าสู่ชุมชน 6

การศึกษาข้อมูล 6

แนวทางการศึกษา 8

ผู้ให้ข้อมูลหลัก 8

การแบ่งช่วงเวลาเพื่อศึกษาข้อมูล 11

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล 11

การนำเสนอผลการวิจัยกรณีศึกษา 12

บทที่ 2 ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลก่อนการพัฒนาประเทศ ไปสู่ความทันสมัย 13

บริบทของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล 13

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล : จากอดีตสู่ปัจจุบัน 14

ทุนชุมชนของชุมชน 15

ทุนธรรมชาติในชุมชน 15

สารบัญ (ต่อ)

บทที่ **หน้า**

ทุนทางสังคมในชุมชน 18

สรุปความ 26

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 27

ความนำ 27

ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 27

การเข้ามาของถนนสุขุมวิท 28

สนามบินอู่ตะเภากับจุดเปลี่ยนของชุมชน 28

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกกับชุมชน 30

ผลของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยกับคนในชุมชน 34

ผลกระทบเกี่ยวกับอาชีพในชุมชน 34

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน 36

ผลกระทบทางด้านสังคมในชุมชน 37

สรุปความ 37

บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชน บ้านริมฝั่งทะเลและ ผลที่มีต่อชุมชน 39

การปรับตัวของปัจเจกชน 39

การปรับตัวของกลุ่มคน 42

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและ	
ผลที่มีต่อชุมชน	44
แหล่งเงินในชุมชนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน	44
การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน	46
การเงินของกองทุนหมู่บ้าน	50
การคืนเงินกู้	51
เหตุผลของการกู้และไม่กู้เงินกองทุน	52
การพ้นจากวงจรเงินกู้	53
การให้ค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการกองทุน	54
บทบาทของผู้เกี่ยวข้องกับกองทุน	55
การเลือกกรรมการชุดใหม่	56
ผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน	57
บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ	**61**
สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา	61
สรุปผลการศึกษา	63
ข้อเสนอแนะ	64
บรรณานุกรม	66
ภาคผนวก	69
แนวคำถาม	70

บทที่ 1
ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้เริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อรัฐบาลโดยสำนักนายกรัฐมนตรี ได้ลงนามในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 เมื่อวันที่ 22 มีนาคม 2544 และมีการถ่ายทอดการโอนเงินจากธนาคารออมสินในส่วนกลางไปเข้าบัญชีของกองทุนหมู่บ้านในส่วนภูมิภาค ทำให้ความฝันของคนในชุมชนหมู่บ้านเกี่ยวกับเรื่องของกองทุนหมู่บ้าน ตามโครงการสำคัญเร่งด่วนของรัฐบาล เกิดเป็นภาพจริงให้คนในชุมชนได้เห็นและจับต้องได้

แม้ว่าการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจะเป็นนโยบายการพัฒนาประเทศที่เกิดมาจากเบื้องบน คือ รัฐบาล สู่เบื้องล่าง คือ ประชาชน เช่นเดียวกับนโยบายการพัฒนาประเทศที่หลายรัฐบาลได้เคยดำเนินการมาตั้งแต่ดั้งเดิม แต่เนื่องจากแนวคิดการตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ไม่ได้เป็นเพียงการกำหนดนโยบายแล้วให้หมู่บ้านไปแสวงหาทรัพยากรและวิธีดำเนินการเพื่อมาปฏิบัติให้บรรลุผลตามนโยบายของรัฐบาล หากแต่กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเป็นมิติใหม่ของการพัฒนาประเทศที่ใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนา โดยมีเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้ใช้เงินเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งแก่หมู่บ้านและชุมชนเมือง เพื่อให้หมู่บ้านและชุมชนเมืองมีทุนทรัพยากรเพื่อเพิ่มศักยภาพในการพึ่งตนเอง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนต่อไปในอนาคต โดยมีปรัชญาหรือหลักการสำคัญเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมขนเมือง ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ.2544 คือ

1. เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น
2. ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคตและจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเอง
3. เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน
4. เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม
5. กระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

จากปรัชญาหรือหลักการในการดำเนินงานโครงการหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติดังกล่าว จะเห็นว่ารัฐบาลได้ให้กรอบแนวทางการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและ ชุมชนเมืองไว้กว้าง ๆ เพื่อเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแต่ละแห่งมีอิสระในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของตนเอง ตามบริบทของชุมชนที่มีความหลากหลายและมีอัตลักษณ์แตกต่างกันออกไป โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญของการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ดังนี้

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วนและสำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิภาพที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการเงินทุนของตนเอง
3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่มเพื่อการแก้ไขปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพและ ส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง
4. กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานรากของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต
5. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

จากปรัชญาหรือหลักการสำคัญในการดำเนินงานและวัตถุประสงค์ของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองดังกล่าว จะเห็นว่า มีความคิดที่ชัดเจน ในการที่จะไม้กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองมีแหล่งเงินทุนหมรือมีทุนชุมชนทางด้านเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น เพื่อให้เป็นแหล่งลงทุน สร้างอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ พัฒนาความสามารถในการบริหารจัดการทุนทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนและเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้านและชุมชนเมืองในด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อแก้ปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพและสิ่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในระดับหมู่บ้านและชุมชนเมือง กระตุ้นเศรษฐกิจระดับฐานราก พร้อมทั้งพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาประเทศจากฐานราก คือ การพัฒนาที่เริ่มต้นจากเศรษฐกิจ

ชุมชนสู่เศรษฐกิจของชาติหรือการพัฒนาจากฐานรากสู่จุดหมายปลายทางที่ฐานเศรษฐกิจอันยั่งยืนของประเทศ

แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อคำนึงถึงว่ากองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในชุมชนหมู่บ้านของประเทศไทยกว่า 7 หมื่นตำบลนั้น ไม่ได้มีทรัพยากรพื้นฐานหรือทุนชุมชนที่เท่าเทียมกันหรือแม้แต่จะใกล้เคียงกัน เหมือนกันทั่วประเทศ เนื่องจากหมู่บ้านและชุมชนไทยได้ถูกกระแสการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยเข้าไปเป็นกระแสหลักในการพัฒนาชุมชน จนสามารถเปลี่ยนแปลงโครวสร้างทางเศรษฐกิจในสังคมไทยเป็นอย่างมาก ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา จนถึงช่วงของการเข้าสู่อำนาจทางการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัตน์ ที่ได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509) ที่เน้นการพัฒนาประเทศโดยการเร่งรัดพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) เฉพาะด้านเศรษฐกิจในรูปของระบบการคมนาคมขนส่ง การสร้างเขื่อนเพื่อผลิตพลังงานไฟฟ้า สาธารณูปการต่าง ๆ รวมทั้งการทุ่มเททรัพยากรเข้าไปในรูปของการพัฒนาเพื่อปูพื้นฐานให้เอกชนเข้ามาลงทุนในการเพิ่มผลผลิตทางด้านเศรษฐกิจเพื่อให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว จนผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (GDP) เพิ่มขึ้นในอัตราเฉลี่ยถึงร้อยละ 8 ต่อปี เนื่องจากเป็นช่วงที่เริ่มมีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเพื่อขยายพื้นที่ในการเพาะปลูกอย่างกว้างขวาง ในขณะที่การอุตสาหกรรมก็มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วในช่วงปลายของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับนี้

การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1(พ.ศ. 2504 – พ.ศ. 2509) ฉบับนี้ นับว่า เป็นจุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญที่เป็นพื้นนฐานให้ประเทศไทยมีทิศทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการส่งเสริมอุตสาหกรรมตลอดมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) ที่ทำให้ประเทศไทยประสบปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลดังกล่าวหลายประการ เช่น การที่เศรษฐกิจของภาคเกษตรกรรมมีอัตราการเจริญเติบโตช้ากว่าอุตสาหกรรมมาก โครงสร้างการผลิตของระบบเศรษฐกิจไทยก็มีการเปลี่ยนแปลง ดังจะเห็นได้จากสัดส่วนการผลิตด้านการเกษตรกรรมที่ลดความสำคัญลงเรื่อยมาตามลำดับ ส่วนภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการก็มีสัดส่วนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ ผลจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญก้าหน้าทางเศรษฐกิจดังกล่าวยังส่งผลทางด้านสังคมต่อประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ เช่น ทำให้ประชาชนมีความเหลื่อมล้ำของรายได้มากและทวีมากขึ้นตามลำดับ รวมทั้งทำให้ชาวชนบทอพยพเข้ามาอยู่ในเมืองมากกว่าชนบท เพราะในเมืองมีความพร้อมใน

เรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกและสาธารณูปโภคสูงมาก ทำให้สังคมชนบทที่เคยอบอุ่นคับคั่งด้วยเพื่อนฝูงญาติพี่น้อง เหลือเพียงเด็กและคนแก่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน

ผลจากการพัฒนาประเทศโดยเน้นความก้าวหน้าทางด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว ทำให้คนในชุมชนต้องหันไปพึ่งพิงแหล่งทรัพยากรหรือทุนนอกชุมชน เช่น โรงงานอุตสาหกรรม แหล่งเงินกู้จากธนาคาร นายทุนเงินกู้นอกระบบ พ่อค้าขายส่ง ฯลฯ มากขึ้น

สิ่งเหล่านี้ ทำให้ผู้วิจัยที่เฝ้ามองการเคลื่อนเข้าสู่ชุมชนของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในฐานะนวัตกรรมอย่างหนึ่งที่รัฐบาลส่งผ่านเข้ามาเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนด้วยจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนดังที่กล่าวมาแล้วหลายประการนั้น ด้วยคำถามที่ต้องการคำตอบจากการแสวงหาความรู้ด้วยการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของชุมชนขนาดใหญ่

2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดและสามารถปรับฟื้นทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ในด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนใน หมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่อยู่ชายฝั่งทะเล เนื่องจากภูมิประเทศแบบชายฝั่งทะเลจะมีแหล่งมทรัพยากรธรรมชาติที่ทำให้ผู้ที่อยู่อาศัยในบริวณนี้สามารถประกอบอาชีพได้หลากหลายและความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ก็ทำให้มีการย้ายออกค่อนข้างน้อย ในชุมชนจึงมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้าานเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน สามารถมองเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จากชุมชน **บ้านริมฝั่งทะเล** ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในชุมชนชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่พื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับฟื้นทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา ซึ่งขอตั้งชื่อใหม่ว่า **บ้านริมฝั่งทะเล** ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั่วไปเป็นส่วนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึง

ขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการใช้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทุนชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล สำหรับวิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนัก

วิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มขึ้น เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ (properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นกำนันและเป็นประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 25 คน

2. **การจัดกลุ่มสนทนา** (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนะของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูล

ด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตรของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนะของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 6 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 3 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 9 คน

2. **การสังเกตและจดบันทึก** (observation and field - note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธี การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบ ข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลจากหลายแหล่ง หลายวิธีการและหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจาการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

1. **ผู้ให้ข้อมูลจากด้วยการสัมภาษณ์ระดับลึก**

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. กำนันและนักธุรกิจ	ชาย	54	ประธานกองทุนหมู่ 5	ไม่กู้
2. ผู้บริหารโรงเรียน	ชาย	60	สมาชิกหมู่ 2	กู้
3. นักธุรกิจ	ชาย	65	ประธานกองทุนหมู่ 2	กู้
4. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกหมู่ 5	กู้
5. ผู้ประกอบการผู้แปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกหมู่ 5	กู้
6. ช่างเสริมสวย	หญิง	27	สมาชิกหมู่ 2	กู้
7. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกหมู่ 5	กู้
8. พัฒนากร	หญิง	40	-	-
9. พัฒนากร	หญิง	42	-	-
10. บัณฑิตอาสา	หญิง	27	-	-
11. ผู้บริหารโรงเรียน	หญิง	61	รองประธานกองทุน หมู่ 2	กู้
12. ครู	หญิง	59	เหรัญญิกกองทุนหมู่ 2	กู้
13. แม่ค้า	หญิง	31	รองเลขานุการกองทุนหมู่ 5	ไม่กู้
14. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกหมู่ 5	กู้
15. นักธุรกิจ	ชาย	46	สมาชิกหมู่ 5	ไม่กู้
16. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	ชาย	66	สมาชิกหมู่ 5	กู้
17. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	72	สมาชิกหมู่ 5	ไม่กู้
18. ครู	ชาย	40	กรรมการหมู่ 5	ไม่กู้
19. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	หญิง	37	เหรัญญิกหมู่ 5	ไม่กู้
20. ผู้ประกอบการแปรรูปผลผลิต	ชาย	74	สมาชิกหมู่ 5	ไม่กู้
21. พ่อค้า	ชาย	45	รองประธานกรรมการหมู่ 5	ไม่กู้
22. คนงานในโรงงาน	ช า ย	27	สมาชิกหมู่ 5	กู้
23. ผู้ประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์	หญิง	47	สมาชิกหมู่ 5	กู้
24. พนักงานขับรถเอกชน	ชาย	48	สมาชิกหมู่ 5	กู้
25. ผู้ประกอบอาชีพประมง	ชาย	56	กรรมการหมู่ 5	ไม่กู้

2. **ผู้ให้ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนา** จำนวน 9 คน ได้แก่

2.1 **กลุ่มสมาชิกกองทุน** จำนวน 6 คน ได้แก่

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง	หญิง	43	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ค้าขาย	หญิง	43	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. รับจ้าง	ชาย	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ค้าขาย	ชาย	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ค้าขาย	หญิง	41	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. รับจ้าง	หญิง	36	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 **กลุ่มคณะกรรมการกองทุน** จำนวน 3 คน ได้แก่

ลำดับที่และอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1.ค้าขาย	ชาย	45	กรรมการ	ไม่กู้
2.ค้าขาย	ชาย	38	กรรมการ	ไม่กู้
3.ค้าขาย	ชาย	50	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	25	คน
ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา	9	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	34	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลากว้าง ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของ ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่อง ทุนชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล

รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

บทที่ 2 ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลกับทุนชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศ ไปสู่ ความทันสมัย

บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บรรณานุกรม

ภาคผนวก

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บริบทของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล จัดเป็นชุมชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งในจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางฝั่งทะเลภาคตะวันออกของประเทศไทย ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีภูมิประเทศเป็นที่ราบสลับกับที่ดอนเหมือนลูกคลื่น พื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกเป็นที่ราบสลับภูเขา ลาดต่ำลงสู่อ่าวไทย ทางทิศใต้ ซึ่งเป็นชายฝั่งทะเล ยาวประมาณ 100 กิโลเมตร ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นชุมชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของบริเวณชายฝั่งทะเลเหล่านี้ โดยประชากรส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนกระจุกตัวไปตามบริเวณชายฝั่งทะเล และมีที่ว่างเป็นจำนวนมากบริเวณห่างจากริมฝั่งทะเล ดังแผนผังการใช้ที่ดิน ดังนี้

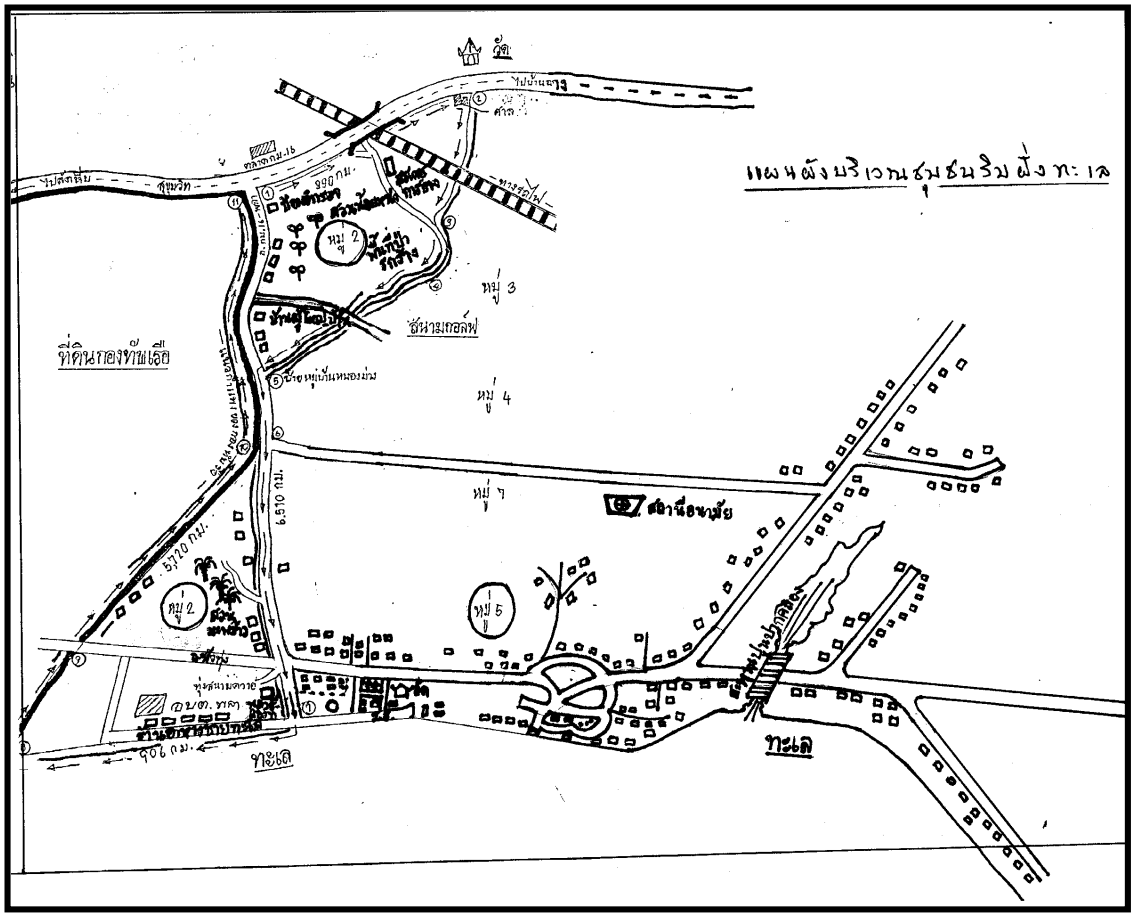

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล : จากอดีตสู่ปัจจุบัน

ประวัติของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่จะกล่าวถึงนี้ เป็นช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล จนถึงช่วงเวลาก่อนที่ประเทศจะพัฒนาไปสู่ความทันสมัย ซึ่งจะเป็นช่วงเวลาระหว่างอดีตจนถึงช่วงก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 โดยช่วงเวลา เป็นช่วงเวลาที่ยาวนานของการก่อตัวและคงอยู่ของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมานานกว่า 150 ปี

เนื่องจากชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เป็นชุมชนขนาดเล็กในอดีต ไม่มีการจารึกเป็นหลักฐานเช่นเดียวกับชุมชนไทยทั่วไปในอดีต แต่สิ่งที่คนในในชุมชนจดจำ จนเกือบจะถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นแห่งประวัติศาตร์ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คือ ความภาคภูมิใจของคนในชุมชนที่ครั้งหนึ่งในราวเดือน 12 ปีกุน พ.ศ. 2310 หลังจากที่กรุงศรีอยุธยาเสียเมืองแก่พม่า พระยาตาก หรือพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงยกทัพเรือออกจากเมืองจันทบุรี เลียบชายฝั่งทะเลตะวันออก เพื่อเดินทางไปกอบกู้กรุงศรีอยุธยาจากพม่า และแวะพักแรมและยกพลขึ้นบกบริเวณที่ตั้งของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในปัจจุบันนี้ ความภูมิใจของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต่อการเสด็จเยือนของสมเด็จ พระเจ้าตากสินมหาราชนี้ นอกจากจะปรากฏอยู่ในบทเล่าขานที่พ่อแม่เล่าสืบต่อกันมาสู่บุตรหลานอย่างภาคภูมิใจที่ครั้งหนึ่ง พระมหากษัตริย์ได้ทรงยกทัพผ่านมา และพักค้างแรมในหมู่บ้าน แล้วยังปรากฏศาลเพียงตาที่ตั้งอยู่บริเวณบ่อน้ำขนาดใหญ่ที่ถูกจัดสรรให้เป็นพื้นที่ส่วนรวมของคนในชุมชน และการหวงแหนรักษาไว้ด้วยประวัติศาสตร์บอกเล่า ที่กล่าวว่า บ่อน้ำแห่งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงโปรดให้ทหารขุดขึ้นมาเพื่อใช้น้ำดื่มกิน ในช่วงที่ทรงตั้งค่ายอยู่ที่นี่ และบ่อน้ำแห่งนี้ก็กลายมาเป็นแหล่งน้ำดื่มสำคัญแห่งหนึ่งของคนในชุมชน ก่อนที่จะมีประปาเข้ามาในหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีตเป็นหมู่บ้านที่มีครัวเรือนอาศัยอยู่ด้วยกันประมาณ 50 หลังคาเรือน ตั้งอยู่กลางป่าที่รายล้อมด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ ห่างจากชายทะเลไปทางทิศเหนือประมาณ 3 กิโลเมตร บริเวณที่ชุมชนตั้งอยู่ มีพืชพรรณธัญญาหารอุดมสมบูรณ์แต่ อยู่มาปีหนึ่ง เกิดฝนแล้งผิดปกติ ทำให้บ่อน้ำที่ชาวบ้านขุดไว้กินไว้ใช้เกิดแห้งขอด ทำให้เกิดการระบาดของโรคอหิวาตกโรคขึ้นในหมู่บ้าน มีชาวบ้านเสียชีวิตไปในเวลาไล่เรี่ยกันเป็นจำนวนมาก หลายครัวเรือนจึงต้องอพยพตระเวนหาแหล่งน้ำที่พอจะนำมาประทังชีวิตได้ไปวันหนึ่งๆ โดยอพยพกระจัดกระจายกันไปคนละทิศละทาง บ้างก็อพยพขึ้นไปทางทิศเหนือ อีกกลุ่มหนึ่งอพยพลงมาทางทิศใต้ ส่วนอีก กลุ่มหนึ่งไปตั้งที่พักอาศัยปลูกบ้านเรือนที่ปากคลอง กลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีประชาชนมารวมตัวกันมากกว่ากลุ่มอื่น ๆ มีประมาณ 20 หลังคาเรือน ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลตั้งแต่นั้นมาจนถึงปัจจุบัน

จากประวัติความเป็นมาของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ที่มีพื้นเพถิ่นที่อยู่อาศัยอยู่ในป่าใหญ่ เมื่อเกิดภาวะฝนแล้ง จนคนในชุมชนเดิมต้องอพยพไปตั้งหลักแหล่งใหม่นั้น มีจำนวนคนกลุ่มหนึ่งเท่านั้นที่อพยพมาอยู่ริมฝั่งทะเล ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงอาชีพดั้งเดิมของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ส่วนใหญ่จึงมีอาชีพด้านการเกษตรกรรมตามความรู้ที่คนในชุมชนเคยมีอยู่ในอดีต เช่น การทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ มากกว่าการประมง เพราะคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีความรู้และประสบการณ์เรื่องการประกอบอาชีพด้านการเกษตรกรรมมากกว่าการประมง

ทุนชุมชนของชุมชน

จากความเป็นมาของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เมื่อสืบค้นไปถึงสภาพของชุมชนในช่วงก่อนที่ชุมชนจะก้าวเข้าสู่ยุคของการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนมาจนถึงช่วงก่อนที่จะมีการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) นั้น พบว่าในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมี**ทุนชุมชน** ซึ่งหมายถึง สิ่งที่คนในชุมชนนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิตเพื่อการดำรงอยู่ของทั้งตนเอง ครอบครัวและของชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่คนสร้างสรรค์ หรือเก็บเกี่ยวมาจากธรรมชาติ ซึ่งอาจจะแบ่งประเภทของทุนชุมชนได้เป็นหลายมิติ (นภาภรณ์ หะวานนท์ , 2546) แต่ในที่นี้ขอสรุปเป็นมิติที่สำคัญ 2 ด้าน คือ ทุนธรรมชาติ และ ทุนทางสังคม ซึ่งขอกล่าวถึงรายละเอียด ดังต่อไปนี้

ทุนธรรมชาติในชุมชน

การศึกษาเรื่องทุนธรรมชาติในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เป็นการศึกษาเพื่อสะท้อนถึงสภาพสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และทรัพยากรในพื้นที่ของชุมชนซึ่งทำให้คนในชุมชนสามารถดำรง อยู่ได้

ที่ตั้งของชุมชน

บริเวณที่เป็นชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในปัจจุบันนี้ อดีตเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์จากสภาพของชุมชนที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกลจากเส้นทางคมนาคม เพราะช่วงนั้นยังไม่มีการตัดถนนใหญ่ผ่านบริเวณนี้ แต่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลก็มีความเป็นอยู่ที่สงบสุข และสามารถพึ่งพา ตนเองได้ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีทุนทางธรรมชาติ อุดมสมบูรณ์

เมื่อศึกษาจากประวัติความเป็นมาของชุมชน จากเอกสารและคำบอกเล่าของผู้อาวุโสและผู้นำชุมชน พบว่า ทุนทรัพยากรในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลซึ่งรวมถึง ที่ดินทำกิน แหล่งน้ำ

ป่าไม้ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำในทะเล และการมีสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศหลายแบบ เช่น ที่ราบ ภูเขา ชายทะเล ทำให้ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนทางธรรมชาติที่หลากหลาย เช่น

ป่าไม้ เนื่องจากบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต เป็นชุมชนขนาดเล็กที่ตั้งอยู่กลางป่า ที่ผู้นำชุมชนเรียกว่าเป็น **ป่าดงดิบ** หรือมี **ป่าประจำหมู่บ้าน** ซึ่งน่าจะหมายถึง ความเป็นป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ที่คนในชุมชนสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่ามาใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และเครื่องนุ่งห่มได้ เพราะในป่าใกล้หมู่บ้านจะมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม ป่าไม้จึงเป็นเสมือนแหล่งอาหารแหล่งใหญ่ของคนในชุมชน และเป็นสิ่งที่คนในชุมชนจะนำไปแลกเปลี่ยนเพื่อเป็นทุนเงินตราได้ เพราะจากการที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต มีถิ่นที่อยู่ในบริเวณป่าใหญ่แห่งนี้ ได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างเต็มที่ ทั้งโดยการตัดไม้ไปขาย และการเผาถ่านเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและเพื่อจำหน่าย ทำให้ป่าไม้ลดความอุดมสมบูรณ์ลง ความเปลี่ยนแปลงของป่าไม้ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ปรากฏชัดเจนจากผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่ง ที่มีอายุประมาณ 55 ปี ที่เล่าว่า

> *"...สมัยก่อนพื้นที่แถวนี้เป็นป่าทั้งนั้นแหละ ผมเกิดมามันก็ยังเป็นป่า แต่เป็นป่าเสื่อมโทรมแล้ว คนแถวนี้แต่ก่อนทำมาหากินแบบทำไร่ ทำสวน..."*

ที่ดิน ด้วยความที่บ้านริมฝั่งทะเลในอดีตยังมีทุนชุมชนทางด้านเศรษฐกิจอยู่มาก โดยเฉพาะที่ดิน การจับจองที่ดินจึงทำได้โดยง่าย โดยคนที่จองที่ดินจะใช้วิธีเดินตรงไปในที่ดินที่ตนเองต้องการตามทิศทางที่กำหนดไว้ แล้วใช้มีดฟันเป็นทางไป เรียกว่า **เฉาะทาง** พอคนอื่นเห็นว่าที่ดินบริเวณนี้ มีคนจับจองแล้ว ก็จะไปหาที่เฉาะทางใหม่ ตรงไหนที่เฉาะลำบากก็จะเว้นไว้ไปเฉาะที่ใหม่ต่อไป ทำให้ทางเดินในป่าคดเคี้ยวไปมาไม่เป็นทางตรง ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าถึงวิธีการจับจองที่ดินนี้ว่า

> *"...พอคนอื่นเขาเห็นแล้วว่ามีคนเฉาะแล้ว เค้าก็จะไปเอาที่ยังไม่มีแล้วอาณาเขตก็ติดต่อกันไปเรื่อย ตรงที่เฉาะได้ ตรงไหนเฉาะลำบากเขาก็ไม่เอา เช่นที่เลี้ยวโค้งบ้าง อะไรบ้าง เพราะฉะนั้นสภาพพื้นดินที่นี่จึงไม่เป็นทางตรง..."*

ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งที่เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของที่ดินในสมัยก่อนไว้ว่าสามารถย้ายที่ดินทำไร่เลื่อนลอยได้ตลอดเวลา แม้ว่าจะได้จับจองเป็นที่ดินทำกินแล้ว ก็ยังสามารถไปจับจองที่ดินผืนใหม่ได้อีก หรือถ้าจับจองที่ดินไว้กว้างขวางหากมีคนมาขอแบ่งปันก็จะให้กันได้อย่างง่ายดาย ดังนี้

"...สมัยนั้นคล้ายๆ กับแม้วดอย คือ เลื่อนลอย คือที่ดินมันเยอะแยะ เราทำตรงนี้ทีสองที ไม่ชอบใจก็ย้ายหมู่บ้าน เราไปหาเอาใหม่ เหมือนแม้วปัจจุบัน ไร่เลื่อนลอยสมัยนั้น มันง่ายจริงๆ คือจะทำตรงไหนก็ไปจับจองเอา บางทีอาจารย์ทำอยู่ถ้ามากนัก ผมไปขอแบ่งก็ให้ มันไม่มีราคาค่างวดเหมือนสมัยนี้..."

แหล่งน้ำ ในอดีตบ้านริมฝั่งทะเลมีแหล่งน้ำที่ใช้บริโภคร่วมกันทั้งชุมชน โดยถ้าเป็นน้ำดื่ม จะใช้น้ำจากบ่อน้ำขนาดใหญ่ 2 บ่อ ข้างสวนสนในหมู่บ้านที่เรียกว่าบ่อศิลาแลง ซึ่งแต่ละบ้านจะต้องไปหาบน้ำมาใส่ตุ่มไว้ คุณภาพของน้ำทั้ง 2 บ่อนี้ใสเหมือนกับน้ำฝน มีรสจืด จึงใช้ดื่มกินได้ ส่วนแหล่งน้ำธรรมชาติอีก 2 แหล่ง ที่ใช้เป็นแหล่งน้ำสำหรับการเพาะปลูกและจับสัตว์น้ำ คือ หนองน้ำที่บ้านหนองม่วง ซึ่งเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ มีน้ำที่มองดูคล้ายเป็นสีเขียว และหนองน้ำอีกแห่งหนึ่งที่เรียกว่า คลองลึก

สัตว์ป่าและสัตว์น้ำ ในป่าใกล้บ้านริมฝั่งทะเลสมัยก่อน มีสัตว์ป่าขนาดใหญ่อาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ช้าง เสือ วัว กระทิง เก้ง ซึ่งคนในชุมชนสามารถจับมากินเป็นอาหารได้ ความอุดมสมบูรณ์ของป่าทำให้บางครั้งมีสัตว์ป่าเข้ามาวิ่งในหมู่บ้าน นอกจากนี้ เนื่องจากบ้านริมฝั่งทะเลมีพื้นที่ติดกับชายฝั่งทะเลเป็นแนวยาว ทะเลจึงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญ ซึ่งชาวบ้านสามารถหาปู ปลา ปลาหมึก เคย จากทะเลได้ ด้วยการใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำอย่างง่าย ๆ เช่น เบ็ด ลอบ ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำนี้ ปรากฏดังคำบอกเล่าจากผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า

"...ไม่ต้องไปไหนเลย แค่เลาะฝั่งก็พอกินแล้ว..." หรือ *"...พวกหอย พวกอะไรนี่ เวลาน้ำลงมีหินเราไปจับตามหิน พวกปู พวกปลา พวกหอย ไปจับเดี๋ยวเดียวได้เป็นตะกร้าๆ..."*

จากทุนธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต ทำให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่สงบสุข เป็นชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยแทบจะไม่ต้องพึ่งพาคนจากนอกชุมชน แม้ในยามเจ็บป่วยก็จะมีพระหรือหมอที่ให้การรักษาผู้ป่วยด้วยแนวทางแพทย์แผนโบราณ ส่วนการคมนาคม แม้จะไม่มีถนนที่สะดวกสบาย แต่ในช่วงนี้คนในชุมชนติดต่อไปมาหาสู่กันด้วยการเดินเท้า และขนส่งสิ่งของด้วยเกวียน ซึ่งแม้จะไม่ให้ความสะดวกในการติดต่อกัน แต่ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะการเดินทางด้วยเท้าและเกวียน ทำให้การลำเลียงทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ไปสู่สังคมภายนอกเป็นเรื่องที่ยาก ซึ่งเป็นช่องทางหนึ่งที่ทุนธรรมชาติในชุมชนยังคงอยู่คู่กับชุมชน และทำหน้าที่หล่อเลี้ยงคนในชุมชนให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีความสุข

ทุนทางสังคมในชุมชน

ทุนทางสังคม เป็นทุนที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชีวิตคนในสังคมทั่วไป โดยเฉพาะในชนบทของไทย เพราะคนเราไม่ได้ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยทุนธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องพึ่งพา พึ่งพิง และอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนเดียวกันตามระบบเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน คนนับถือผีเดียวกัน คนพูดภาษาเดียวกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับนอกชุมชนที่มีความเกี่ยวพัน เกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มิติของทุนทางสังคมมีความกว้างขวางหลากหลายมิติ ประกอบด้วยระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ และความรู้ของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนล้วนแตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวิถีการผลิตและวิธีดำรงชีวิตของคนในชุมชนที่มีความสัมพันธ์ ความเปลี่ยนแปลง และความเสื่อมถอยไปตามยุคสมัย โดยแบ่งออกเป็น ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี ทุนความรู้ในการทำมาหากินและ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมในชุมชน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการมีผู้นำชุมชนที่ดี ดังนี้

ทุนทางวัฒนธรรมประเพณี

ทุนทางสังคมที่มีการพูดถึงมากในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คือ ทุนทางด้านวัฒนธรรมประเพณี โดยเฉพาะในเรื่องของประเพณีตามเทศกาลที่สำคัญ เช่น

สงกรานต์ เป็นเทศกาลขึ้นปีใหม่ซึ่งคนในชุมชนจะทำบุญร่วมกันเล่นน้ำและเล่นลูกช่วง ซึ่งเล่นเป็นกลุ่มเปิดโอกาสให้ชายหญิงได้เล่นร่วมกัน โดยการปาลูกช่วงใส่ฝ่ายตรงกันข้าม ลูกช่วงจะทำจากผ้าขาวม้าหรือผ้าผืนใหญ่ที่นำมาปั้นให้กลม มีหางนิดหน่อย เวลาเล่นจะแยกผู้เล่นเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ถ้าฝ่ายชายโยนผ้าไปให้ฝ่ายหญิง หากฝ่ายหญิงรับได้ ขว้างกลับไปโดนฝ่ายชายคนไหน ถือว่าคนนั้นตาย ต้องมีการไถ่ตัวด้วยเหล้าหรืออาหาร หรือถูกจับตัวไปทำโทษให้ รำวง เป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนาน บางครั้งเล่นกันถึง 7 วัน 7 คืน ในช่วงสงกรานต์ งานสงกรานต์จึงเป็นงานใหญ่อีกงานหนึ่งในชุมชน และถือเป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน โดยในงานจะจัดให้มีการละเล่นต่างๆ เช่น มวยทะเล รำวงย้อนยุค แข่งเรือกลองยาว

ลอยกระทง ถือเป็นงานประเพณีที่ยิ่งใหญ่ของหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เพราะเป็นการลอยกระทงที่แปลกจากท้องถิ่นอื่น คือ ลอยกระทงในทะเล

นอกจากนี้ ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการทำหัตถกรรมประเภทเครื่องจักรสานเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ชะลอม ซึ่งนำมาใช้ในการบรรจุผลิตผลและสิ่งของ เพราะมีไม้ไผ่อุดมสมบูรณ์

ทุนความรู้เกี่ยวกับการทำมาหากิน

การทำมาหากินของคนชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีต เมื่ออยู่ที่ถิ่นเดิมซึ่งเป็นที่ดอน คือ การทำนา ทำไร่ ประมง และปลูกพืชล้มลุกไว้กินเอง เมื่อย้ายมาอยู่ที่หมู่บ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งติดกับทะเลชาวบ้านก็เรียนรู้วิชาชีพการทำประมงและการต่อเรือ โดยการโค่นต้นไม้ใหญ่ๆ มาขุดเป็นเรือแจวบ้าง เรือพายบ้าง ออกไปใช้เบ็ดตกปลามาเป็นอาหาร เมื่อเหลือจากการกินก็แจกจ่ายแบ่งปันกันภายในหมู่บ้าน ต่อมาจึงเริ่มใช้เรือใบแทนเรือพายและเรือแจว ทำให้คนออกไปหากินได้ไกลฝั่งมากขึ้น หลังจากนั้นจึงเริ่มพัฒนาจากการใช้เบ็ดตกปลา มาทำลอบและทำอวน ขนาดเล็ก ซึ่งเป็นอาชีพที่คนในหมู่บ้านต้องใช้ความรู้ในการทำประมงพอสมควร ต่อมาภายหลังอาชีพของคนในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนาทำไร่ ไปเป็นประมง ค้าขายตามชายฝั่งทะเล และรับจ้างตัดไม้หรือสร้างบ้าน ตามความถนัด ดังที่ผู้อาวุโส ในชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า

> *“... ประมงนี้มันเป็นส่วนหนึ่ง ประมงนี้เป็นลักษณะของคนที่มีความรู้เรื่องประมง ก็จะไปเป็นประมง อีกส่วนหนึ่ง พวกที่ไม่ได้มาจากปากน้ำ พวกนี้จะฝีมือช่างไม้ ก่อสร้างก็จะรับจ้าง สร้างบ้าน ตัดไม้เลื่อยไม้ในป่ามาทำบ้านอะไรอย่างนี้ นั่นก็เป็นส่วนหนึ่ง ใครมีความถนัด ทางไหน ใครจะทำสวนทำนาทำไร่ก็เอา ก็ทำกันไป...”*

เมื่อคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลย้ายมาอยู่ในที่อยู่อาศัยในปัจจุบันนี้ ก็ได้รับความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตจากทะเล ซึ่งกลายมาเป็นเครื่องปรุงรสอาหารประเภทกะปิและน้ำปลาของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลโดยแทบทุกบ้านจะมีความรู้เรื่องการทำกะปิและน้ำปลาสามารถทำกินเองได้ นอกจากนี้ จากการที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งยังประกอบอาชีพการทำสวน ซึ่งได้แก่ สวนมะม่วง จึงมีการนำมะม่วงสุกที่แก่จัดขายไม่ได้แล้วมาจัดทำเป็นมะม่วงแผ่นเพื่อจำหน่าย ความรู้เรื่องการทำมาหากินของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ได้แก่

การทำกะปิ

กะปิเป็นส่วนประกอบของอาหารไทยอย่างหนึ่งที่นิยมมาแต่สมัยโบราณในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการทำกะปิตามแหล่งผลิตในหมู่บ้านหลายแห่ง เนื่องจากคนในชุมชนส่วนหนึ่งยังมีอาชีพประมงขนาดเล็ก และมีวิธีการผลิตที่ไม่ซับซ้อน มีการสอนวิธีการทำกะปิในโรงเรียน อุปกรณ์ที่ใช้ในการทำกะปิ ได้แก่ ถังหรือหม้อขนาดใหญ่ ครก สาก

วิธีการทำกะปิเริ่มต้นจากการนำเกลือและเคย ซึ่งเป็นสัตว์น้ำตัวเล็ก ๆ มีลักษณะคล้ายกุ้งมาคลุกเคล้าให้เข้ากับเกลือด้วยอัตราส่วน เคย ประมาณ10 กิโลกรัม ต่อ เกลือ 1-5 กิโลกรัม หมักทิ้งไว้ 1 คืน นำเคยที่หมักไว้แล้วมาตากแดด ถ้าแดดจัดมาก ตากไว้ประมาณ 1 วัน แดดไม่จัดอาจตากไว้ 1-2 วัน ดูจนเคยแห้งสนิท แต่ส่วนใหญ่นิยมตากแดดเดียว ในวันที่แดดจัด หลังจากนั้นนำเคยที่ตากไว้จนแห้งสนิทแล้วนั้นมาใส่ครกตำให้ละเอียด โดยต้องตำไปเรื่อย ๆ จนเคยและเกลือคลุกเคล้าเป็นเนื้อเดียวกันแล้ว นิยมเก็บใส่ไหหรือขวดโหลที่มีฝาปิดมิดชิด กะปิอยู่ในร่ม ต้องเอาไว้ในร่มตากแดดไม่ได้ เพื่อป้องกันไม่ให้แมลงวันมาไข่ ซึ่งจะทำให้กะปิเป็นหนอน หลังจากนั้นเก็บไว้ประมาณ 3-4 เดือน จึงจะนำมารับประทาน ราคาจำหน่ายประมาณกิโลกรัมละ 100 บาท

เคล็ดลับ ของการทำกะปิให้มีรสชาติดี คือ การเลือกใช้เคยกินทราย ไม่ใช้เคยกินดิน เพราะจะทำให้กะปิมีสีดำ รสชาติไม่อร่อย และถ้าจะเก็บกะปิไว้บริโภคนานๆ ต้องกดกะปิให้แน่นเป็นเนื้อเดียวกัน ไม่ให้มีช่องอากาศข้างใน และกดข้างบนเนื้อกะปิให้เรียบใช้เทียนละลายปิดให้มิดจะทำให้สามารถเก็บกะปิไว้ได้เป็นปี กะปิของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นกะปิที่มีชื่อเสียง ดังที่ ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งพูดว่า

“...กะปินี้ไม่มีคำว่าขายไม่ได้หรอกของบ้านริมฝั่งทะเล.”

การทำน้ำปลา

การทำน้ำปลาและกะปินับว่า

โอ่งหมักน้ำปลาและที่กรอง

เป็นผลิตภัณฑ์คู่กันและเป็นผลิตภัณฑ์ประจำจังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ ในบ้านริมฝั่งทะเล เดิมมีการทำน้ำปลาไว้กินเองในแต่ละบ้าน ต่อมาเมื่อเศรษฐกิจดีมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านมาก จึงมีการทำน้ำปลาขายนักท่องเที่ยว ครั้นมีโรงงานอุตสาหกรรมน้ำปลาเกิดขึ้น การทำน้ำปลาในชุมชนจึงเริ่มลดน้อยลง แต่ก็ยังมีแหล่งผลิตน้ำปลาที่ได้มาตรฐานในชุมชนอยู่ 2 แห่ง และมีกลุ่มแม่บ้านที่รวมกลุ่มกันทำน้ำปลาจำหน่าย

การทำน้ำปลาจะเริ่มต้นที่การเลือกปลาที่จะใช้ทำน้ำปลา ซึ่งส่วนมากจะใช้ปลาไส้ตัน (ปลากะตัก) ปลาหลังเขียว (ปลาสันเขียว) ปลาสร้อย ปลาซิว และเกลือเม็ด ราคาปลาเหล่านี้ในปัจจุบันประมาณกิโลกรัมละ 7 บาท ในแหล่งประกอบการซึ่งเป็นแหล่งทำน้ำปลาขนาดเล็ก ใช้ปลาใน การทำน้ำปลาประมาณ 5,000-10,000 ตัน โดยต้องสั่งปลามาจากแพปลาที่แสมสาร แล้วนำปลามาเคล้ากับเกลือ ในอัตราส่วนปลา 150 กิโลกรัม ต่อเกลือ 60 กิโลกรัม หรือสูตร ปลา : เกลือ 3 : 1 หรือ 5 : 1 แต่ต้องให้เค็มไว้ก่อน น้ำปลาจะได้ไม่เสียง่าย ส่วนเกลือที่เลือกใช้จะเป็นเกลือแถวชลบุรี เพราะเป็นเกลืออ่อน ละลายง่าย (เกลืออ่อน หมายถึง เกลือที่ทำใหม่ทิ้งไว้ไม่นาน)

จากนั้นจึงนำปลาที่เคล้าเกลือแล้วจึงบรรจุลงในภาชนะที่มีฝาปิดมิดชิดเช่นโอ่งหรือถังซีเมนต์ปิด ใช้ไม้ขัดให้ปลาจม เปิดฝาให้ส่วนผสมถูกแดด แต่ต้องระวังไม่ให้น้ำเข้าไปผสมกับน้ำปลา เพราะจะทำให้น้ำปลาเสีย หมักเก็บไว้ประมาณ 6 เดือน ถ้าหมักนานกว่า 6 เดือน สีน้ำปลาจะเข้มไม่สวย และน้ำปลาที่ได้จะมีรสชาติเค็มเกินไปไม่อร่อย แต่ในเวลา 6 เดือน นี้ต้องหมั่นเปิดฝาให้ส่วนผสมถูกแดดอยู่เสมอ หลังจาก 6 เดือน น้ำปลาที่หมักไว้จะมีส่วนที่เป็นน้ำกับส่วนที่เป็นกากตกตะกอนอยู่ ตักส่วนที่เป็นน้ำปลาออกมาใส่ภาชนะไว้ 1 คืน แล้วกรองด้วยผ้าขาวบาง จนน้ำปลาใสขึ้นจึงบรรจุใส่ขวดหรือภาชนะอื่น น้ำปลาที่ใสเรียกว่าน้ำปลาน้ำ 1 ส่วนน้ำปลาน้ำ 2 เป็นน้ำปลาที่ได้จากการนำกากน้ำปลาหมักกับน้ำเกลือประมาณ 2 เดือน เป็นน้ำปลาผสมรสชาติจะด้อยกว่าน้ำปลาหนึ่งและมีราคาถูกกว่ากันครึ่งหนึ่ง กากน้ำปลาที่เหลือนำไปเป็นอาหารปลาและปุ๋ยใส่ต้นไม้ได้ ปกติน้ำปลาที่มีคุณภาพจะใช้ส่วนผสม คือ ปลา

กับเกลือเท่านั้น ไม่ใส่ น้ำตาล ผงชูรส หรือสารกันบูด ดังขั้นตอนการทำน้ำปลาพอสังเขป หลังจากการนำปลามาเคล้าเกลือแล้ว ดังนี้

สรุปขั้นตอนการทำน้ำปลา

1

2

3

4

1. นำปลาไส้ตันหรือปลากระตัก ปลาหลังเขียวหรือปลาสันเขียว ปลาสร้อย ปลาชิว ที่จะใช้ทำน้ำปลาที่เคล้าเกลือเรียบร้อยแล้ว หมักในโอ่ง ปิดฝาให้มิดชิด
2. หมักไว้นานประมาณ 6 เดือน ระหว่างที่หมักต้องหมั่นเปิดฝาโอ่งให้ส่วนผสมถูกแดดอย่างสม่ำเสมอ
3. กรองน้ำปลาในโอ่งด้วยตะแกรง ตักออกใส่ภาชนะทิ้งไว้ 1 คืน
4. กรองด้วยผ้าขาวบางจนน้ำปลาใสจะได้น้ำปลาน้ำหนึ่ง นำไปบริโภคหรือจำหน่ายได้

เคล็ดลับ เคล็ดลับของการทำน้ำปลา คือ ต้องเลือกใช้ปลาไส้ตันเป็นวัตถุดิบ เพราะปลาไส้ตันถือว่าเป็นปลาที่ใช้ทำน้ำปลาให้รสชาติดีที่สุดและเลือกภาชนะที่ใช้บรรจุน้ำปลาที่แห้งสนิทไม่เช่นนั้นน้ำปลาจะมีสีดำ มีตะกอน รสชาติเปลี่ยนไป

การทำน้ำปลาจำหน่ายจะมีการควบคุมคุณภาพโดยกระทรวงอุตสาหกรรมและกระทรวงสาธารณสุข รวมทั้งมีตรากลุ่มพัฒนาชุมชนจังหวัดเพื่อรับรองคุณภาพของการผลิตน้ำปลาใน แต่ละชุมชน โดยผู้ประกอบการซื้อชื่อฉลากรับรองมาตรฐานนี้มาติดที่ขวดน้ำปลาได้ในราคา ร้อยละ 60 - 70 บาท และผู้ผลิตน้ำปลาส่วนหนึ่งจะได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มพัฒนาจังหวัด

การทำมะม่วงแผ่น

การทำมะม่วงแผ่นเป็นอาชีพที่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งทำขึ้นเพื่อแปรรูปมะม่วงสุกงอมที่จำหน่ายไม่ได้แล้วให้เป็นมะม่วงแผ่นสามารถเก็บไว้รับประทานได้นาน สามารถเพิ่มเวลาในการขายให้มากขึ้น การแปรรูปมะม่วงเป็นมะม่วงแผ่นเกิดจากการที่ ชาวสวนมะม่วงทำสวนโดยใช้ปุ๋ยชีวภาพทำให้ได้ผลผลิตมาก จนจำหน่ายไม่ทันและขายไม่ได้ราคา วิธีการทำมะม่วงแผ่น เป็นวิธีที่ทำมานานแต่ครั้งปู่ย่าตายาย คือ การนำมะม่วงสุกงอมมาปอกเปลือก หั่นเนื้อมะม่วงเป็นชิ้นเล็ก ๆ ปั่นด้วยเครื่องปั่นจนละเอียด เคี่ยวโดยใช้ไฟจากฟืน อ่อน ๆ คอยชิมรส หากอ่อนหวาน เติมน้ำตาลและเกลือเล็กน้อย พอได้ที่ นำไปเทใส่ถาด แล้วตักมาหยอดเป็นแผ่นวงกลมเล็กๆ พอดีคำ ตากทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน จึงลอกเก็บไว้ขายเป็นกิโลกรัม ราคากิโลกรัมละประมาณ 100-120 บาท โดยมะม่วงสุก 100 กิโลกรัมจะทำมะม่วงแผ่นได้ประมาณ 10 กิโลกรัม ซึ่งจากแหล่งที่ไปสัมภาษณ์พบว่า ในเดือนที่มะม่วงสุกงอมสามารถทำมะม่วงแผ่นได้ประมาณ 150 กิโลกรัมหรือประมาณ 15,000 บาท ต่อ 1 ฤดูกาล ราคาขายมะม่วงแผ่นนี้เมื่อเทียบกับการนำมะม่วงดิบไปขาย ซึ่งได้ฤดูกาลละประมาณ 100,000 บาท นับว่าเป็นราคาที่ต่ำกว่าราคามะม่วงแผ่น แต่ก็เป็นการนำวัตถุดิบที่ขายไม่ได้แล้วมาแปรรูปให้มีมูลค่าเพิ่มและขยายระยะเวลาในการขายออกไป

การตากมะม่วงแผ่น

ในการทำมะม่วงแผ่น บางครั้งอาจได้มะม่วงแผ่นสีดำ **เคล็ดลับ**ในการทำมะม่วงแผ่น คือ ต้องนำมะม่วงดิบมาปั่นใส่รวมไปกับมะม่วงสุกเล็กน้อยและกวนในกะทะทองหรือกะทะแสตนเลสเพื่อไม่ให้มะม่วงที่กวนดำ ส่วนสูตรการทำ ไม่มีความแน่นอนชัดเจนขึ้นอยู่กับชนิดและจำนวนของมะม่วง เพราะถ้ามะม่วงที่นำมากวนเป็นมะม่วงที่มีรสหวานอยู่แล้ว เช่น อกร่อง น้ำดอกไม้ ซึ่งหวานมาก อาจจะไม่ต้องเติมน้ำตาลเลยหรือต้องใช้มะม่วงเปรี้ยวผสมเข้าไปด้วยเพื่อให้มีรสชาติดีขึ้น มะม่วงแผ่นที่ทำจึงมี 2 ชนิด คือ ชนิดหวานและหวานอมเปรี้ยว การทำมะม่วงแผ่นในปริมาณมะม่วงสุกหนึ่งร้อยกิโลกรัมได้มะม่วงแผ่น 10 กิโลกรัมนี้ จะใช้เวลาประมาณ 2 วัน และส่งไปจำหน่ายบริเวณหาดบางแสน และชายหาดในหมู่บ้าน ซึ่งสามารถเก็บไว้ได้นาน

การทำปลาเค็ม

เป็นการแปรรูปผลผลิตอย่างหนึ่ง ปลาที่นำมาทำปลาเค็มถ้าเป็นปลาทะเลจะใช้ปลาหางแข็ง ส่วนปลาน้ำจืดใช้ปลาช่อน โดยก่อนที่จะนำไปตากแดดต้องทำความสะอาดปลา โดยควักเหงือกปลา เอาไส้ออก เป็นอาหารเลี้ยงเป็ดหรือไก่ แล้วผสมน้ำที่ใช้แช่ปลาในอัตราส่วนเกลือ 2 กิโลกรัม ต่อน้ำประมาณ 30 ลิตร ตีน้ำให้เกลือละลายเข้ากันดีแล้ว นำปลาแช่ทิ้งไว้ 1 คืน ตอนเช้านำไปตาก โดยใช้กระดาษมัดหัวปลาไว้ เพื่อให้คงสภาพเดิม ตากแดดทิ้งไว้ ช่วงบ่ายประมาณ 3 โมง ก็เก็บไปจำหน่าย โดยทั่วไปก่อนตากปลา ผู้ผลิตจะสังเกตก่อนว่า จะไม่มีฝนตกมาในช่วงเที่ยงหรือก่อนเที่ยง ถ้าคาดว่าจะมีฝนตกก็จะเลื่อนไปตากปลาที่หมักไว้ในวันต่อไป สำหรับผู้ทำปลาเค็มที่สัมภาษณ์จะทำปลาเค็มขายวันต่อวัน และกู้เงินกองทุนเพื่อมาซื้อปลาหมุนเวียนกันจำหน่าย

นอกจากอาชีพเหล่านี้แล้ว คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งยังมีอาชีพเป็นนักธุรกิจประกอบกิจการส่วนตัว เช่น ค้าขาย ทำกิจการน้ำดื่ม และเลี้ยงสัตว์ประเภทไก่ ปลา เป็ด ซึ่งผู้กู้เงินกองทุนมักจะใช้ในการประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ เพื่อให้มีเงินทุนซื้ออาหารสัตว์มาตุนไว้ และมีกลุ่มแม่บ้านที่แปรรูปผลผลิตประเภทอาหารออกจำหน่าย โดยไม่ได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน เช่น การทำปลายอ ข้าวเกรียบปลา ซึ่งพัฒนากรอำเภอจะมาช่วยสอนให้ทำ ส่วนผลิตภัณฑ์ที่ได้จากทะเลนอกจากทำกะปิ น้ำปลาแล้ว ส่วนหนึ่งก็ทำปลาหมึกแห้ง หรือทำปลาข้าวสารตากแห้ง

ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางสังคมในชุมชน

ชุมชนและโรงเรียน ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีโรงเรียนประจำตำบลขนาดใหญ่ตั้งอยู่เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่ง

ชาติ มีนักเรียนตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 500 กว่าคน ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2478 ผู้บริหารโรงเรียนคนปัจจุบันทำงานที่โรงเรียนนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2518 จนถึงปัจจุบัน จึงเป็นผู้ที่รู้จักประวัติชุมชนและคนในชุมชนเป็นอย่างดี เป็นเสมือนผู้บันทึกประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในชุมชน เป็นผู้นำชุมชนที่สามารถว่ากล่าวตักเตือนคนในชุมชนได้ เช่นที่ท่านเล่าว่า

> *"...ผมจะคอยด่าคอยดุกันอยู่ เพราะเราถือว่าเราคนโตที่นี่เหมือนกัน เราก็ต้องเอ่ย จะพูดจะจากับใครก็ควรให้ความเคารพเขาบ้าง อย่างน้อยจะทำอะไรอย่าให้มัน เกินงาม อะไรมันควรทำให้มันดีก็ควรทำ..."*

บทบาทของโรงเรียนในบ้านริมฝั่งทะเลจึงเป็นแหล่งที่ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน และเป็นฝ่ายประสานงานระหว่างกลุ่มคนในชุมชน

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในอดีตเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเนื่องจากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชน เช่น ที่ดิน อาหาร นอกจากนั้นการคมนาคมที่ยังไม่สะดวก ทำให้เกิดความเกาะเกี่ยวกันในชุมชน มีเรื่องอะไรในชุมชนก็สามารถพูดคุยตกลงกันได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดตัวอย่างหนึ่งคือ การแบ่งปันที่ทำกิน เช่น ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่ง เล่าถึง ตัวอย่างของความโอบอ้อมอารีและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชุมชน ดังนี้

> *"...คนในชุมชนส่วนมากเขาจะคุยกันรู้เรื่อง เค้าจะโอบอ้อมอารีอย่างพ่อผมก็จับจองที่ดินไว้เยอะ ถ้าใครไม่มีเขาก็ให้ไป มึงไม่มีก็เอาไปเอาไปทำมาหากิน เพราะพ่อผมจับจองที่ดินไว้เยอะ แล้วก็ให้เค้าหมด ตัวเองไม่มี ก็ถ้าพูดถึงความเป็นอยู่ของคนโบราณ ก็ไม่ใช่โบราณนักหรอก ก็คนเก่าคนแก่ ผมว่าเค้าอยู่อย่างมีความสุขนะ เค้ามีอะไรเค้าก็ให้กัน แบ่งปันกัน อย่างเรือไปทะเลหาปลามาก็เอาไปกินกัน ที่เหลือก็เอาไปขาย เอาไปทำปลาคงปลาเค็ม สมัยก่อนๆ การสัญจรมันก็ลำบากนะ ได้ปลามาก็จะไปขายที่ไหน ก็ต้องไปขายกับพวกในนี้แหละ แบ่งกันไปแล้วก็แบ่งกันมาก..."*

การมีผู้นำชุมชนที่ดี

การปกครองกันของคนในชุมชนจะมีการเลือกหัวหน้าหมู่บ้าน ที่คนในชุมชนเลือกกันเองโดยจะเลือกจากคนดี มีความโอบอ้อมอารี เช่น ผู้นำชุมชนคนหนึ่งที่เล่าถึงหัวหน้าหมู่บ้านที่

เป็นปู่ของตนเองว่า นอกจากปู่จะเป็นหัวหน้าหมู่บ้านแล้ว ตอนหลังยังได้รับเลือกให้เป็นกำนันคนแรกของตำบลบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งได้ปกครองคนในหมู่บ้านให้อยู่กันมาอย่างมีความสุข

สรุปความ

จากที่ศึกษามา จะเห็นได้ว่า ในอดีตคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนสังคมค่อนข้างมาก วิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันได้ ส่วนทุน ธรรมชาตินั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล มีทุนทางธรรมชาติเหลือเฟือ สามารถนำมาบริโภค หรือใช้เป็นต้นทุนในการผลิตได้มากและไม่ปรากฏความขัดแย้งกันของคนในชุมชน ในช่วงนั้น

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติและใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนาเช่น ประเทศไทย โดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุดองค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ซึ่งประเทศไทยก็ได้ตอบสนองต่อการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการเปิดรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชน และมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้ดำเนินการผลิตในช่วงนั้นเพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐบาลเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก

ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทยนั้น เริ่มต้นเมื่อประเทศไทยได้นำแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ซึ่งถือเป็น**จุดเปลี่ยน** (turning point) อย่างสำคัญของการพัฒนาประเทศไทย เพราะรัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาประเทศด้านเศรษฐกิจมากกว่าด้าน

สังคม ซึ่งแนวทางการพัฒนานี้ได้กระจายไปสู่ จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน ตามลำดับ ดังนั้นในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย จึงเป็นช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ดังนั้น ในการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ จึงได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงประเด็นนี้ ในช่วงเวลาระหว่าง พ.ศ. 2504 ถึงช่วงก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้าสู่ชุมชน คือ ประมาณ พ.ศ. 2544 โดยการสืบค้นและวิเคราะห์ในบทนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล อันเป็นผลที่เกิดจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย เพื่อหาข้อสรุปสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของคนในชุมชน รวมทั้งการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตการให้คุณค่าและการผลิต การบริโภคภายในชุมชน

การเข้ามาของถนนสุขุมวิท

ในปี พ.ศ. 2492 รัฐบาลได้ดำเนินการตัดถนนสายหลักของประเทศอีกสายหนึ่ง คือ ถนนสุขุมวิท ที่เริ่มต้นจากกรุงเทพมหานครเลียบริมฝั่งชายทะเลภาคตะวันออกสู่จังหวัดตราด ซึ่งเป็นถนนสายแรกที่ยาวที่สุดและทันสมัยที่สุดในสมัยนั้น และเป็นถนนสายที่นำรถยนต์คันแรกเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล รถยนต์คันนี้ไม่ใช่รถยนต์ที่เข้ามาเพื่อให้ความสะดวกแก่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลในการเดินทางติดต่อไปมากับโลกภายนอก หลังจากที่ใช้เกวียนมาหลายช่วงอายุคน แต่มัน คือ **รถลากซุง** ที่เข้ามาลากซุงจากป่าไม้อุดมสมบูรณ์ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ไปสู่โรงเลื่อยไม้แปรรูปอีกหมู่บ้านหนึ่ง ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ไปประมาณ 12 กิโลเมตร หลังจากนั้น อีกกว่าปี จึงมีรถสองแถวเข้ามาให้บริการรับส่งคนในการเดินทางระหว่างชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลสู่ตัวจังหวัด

สนามบินอู่ตะเภากับจุดเปลี่ยนของชุมชน

ในปี พ.ศ. 2508 เมื่อสงครามคอมมิวนิสต์ เวียดนาม ลาว เขมร กับกองทัพนาวิกโยธินสหรัฐอเมริกาเริ่มขึ้น รัฐบาลไทยในสมัยนั้นได้อนุญาตให้ทหารอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพบริเวณหมู่บ้านอู่ตะเภา เพื่อทำเป็นสนามบินอู่ตะเภา ทำให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ถูกเวนคืนไม่มีที่อยู่อาศัย ทางราชการจึงซื้อที่ดินเพื่อจัดสรรให้ครอบครัวผู้ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างสนามบินในครั้งนี้ จากราษฎรที่อยู่รอบสนามบินอู่ตะเภา และให้ราษฎรที่เดือดร้อน จากการสร้างสนามบินอู่ตะเภาอพยพเข้าไปอยู่ในที่ดินผืนใหม่และให้ประกอบอาชีพประมง ซึ่งที่ดินบริเวณนี้ส่วนหนึ่งอยู่ในเขตชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล การสร้างสนามบินอู่ตะเภาใกล้กับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ส่งผลเป็นอย่างมากต่อความเป็นอยู่ของคนในชุมชน เพราะทำ

ให้มีการเคลื่อนย้ายเข้ามาของทหารสหรัฐอเมริกา วัฒนธรรมตะวันตก และเมียเช่า เกิดความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรม มีปัญหาเด็กครึ่งสัญชาติ และการแก่งแย่งกันทำมาหากิน ดังที่ผู้อาวุโสในชุมชนท่านหนึ่งเล่าว่า

> *"...ก็เค้าเวนคืนที่ดินเยอะ เป็นหมื่นๆ ไร่ ก็ช่วงนั้นเริ่มแล้ว เพราะว่าความเสื่อมโทรมทางวัฒนธรรมมันเข้ามา โดยตะวันตกเข้ามา เมียเช่ามันเยอะ ลูกผมแดงมันเยอะมากขึ้น คนเห็นแก่ตัวมากขึ้น การแก่งแย่งมากขึ้น วัฒนธรรมมันเสื่อมโทรม ทุกอย่างมันเสียหมดตรงนั้น..."*

นอกจากนี้ การสร้างสนามบินอู่ตะเภาในช่วงสงครามเวียดนาม นอกจากจะทำให้สภาพสังคมในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเปลี่ยนแปลงไปแล้ว การขึ้นลงของเครื่องบิน B 52 ซึ่งเป็นเครื่องบินทิ้งระเบิดขนาดใหญ่ ก็มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ทั้งเรื่องการขึ้นลงของเครื่องบินขณะที่บินไปและกลับจากการทิ้งระเบิดในประเทศเวียดนาม และเสียงดังจากการลองเครื่องของเครื่องบิน B 52 ดังคำบอกเล่าจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ทำมะม่วงแผ่นจำหน่าย ดังนี้

> "...ถาม *แล้วมีผลกระทบไหมคะ เวลามีทหารมาอยู่แบบนี้ค่ะ มีผลกระทบ อะไรกับหมู่บ้านบ้าง*
>
> ตอบ *มันมี มันก็มีแล้วนะผมว่า อาจารย์มีมาแต่สงครามเวียดนามมันมีเหมือนกัน มันก็เฉี่ยว ๆ ไป เฉี่ยว ๆ มา เครื่องบินโดนยิงมาก็มาลง มันจะลงสนามก็ลงไม่ได้ มันไม่ตรงหมู่บ้านผมหรอก มันลงทะเลไป*
>
> ถาม *ไม่ได้ตกลงมาให้เสียหาย*
>
> ตอบ *ครับ แต่หนวกหูแน่ B 52 ลงแต่ละครั้ง อาจารย์เอ๊ย แสบแก้วหู ขนาด มันลองเครื่องก็ยังดังกลางคืนไม่ได้หลับได้นอนกัน ขนาดว่าในนั้นเค้าทำเป็นซองไว้ถมดินเป็นคันสูงแล้วเอาเครื่อง B 52 ไปลองเครื่องในซองมันยัง โอ๊ยมันยังดังขนาดหนังสือพิมพ์ที่วางบนโต๊ะยังกระพือเลย มันดังมาก..."*

เมื่อสงครามสงบลงและกองทัพอากาศสหรัฐอเมริกาถอยทัพไปจากสนามบินอู่ตะเภา สนามบินอู่ตะเภาจึงได้รับการพัฒนาจากรัฐบาลไทยให้เป็นสนามบินพาณิชย์ ซึ่งจะพัฒนาเป็นศูนย์กลางการขนส่งทางอากาศนานาชาติและศูนย์ซ่อมเครื่องบิน (global transpark) ต่อไปในอนาคต

การสร้างสนามบินอู่ตะเภาในครั้งนี้ นับว่าส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นอย่างมาก เริ่มต้นจากการเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสนามบินที่รัฐบาลให้ค่าชดเชยแก่เจ้าของที่ประมาณไร่ละ 40 บาท ซึ่งเจ้าของที่ดินรายหนึ่งที่ถูกเวนคืนที่ดินในครั้งนี้กล่าวถึงความเสียดายที่ดินทำกินว่า

"...โอ้โฮ ร้องไห้กันเป็นแถวเป็นแนว ไม่รู้จะทำยังไงได้ คัดง้างเขาไม่ได้ เขาจะเอาเสียอย่างน่ะ..."

การสูญเสียที่ทำกินซึ่งเป็นพื้นที่ทำสวน ทำไร่ ของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ทำให้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนอาชีพจากเดิม คือ การหาของป่า ทำไร่ ทำสวนมาเป็นการค้าขาย และแปรรูปผลิตภัณฑ์ จากทะเลให้เป็นน้ำปลา กะปิ เช่นที่ลุงเมือง เจ้าของกิจการทำน้ำปลาและกะปิแหล่งใหญ่ในชุมชนเล่าว่า

"...เมื่อก่อนคนในพื้นที่ทำไร่ ทำสวนกันทั้งนั้นแหละ ที่นี้ทางหลวงเขาก็เวนคืนที่ดินทำสนามบินอู่ตะเภา ก็หมดที่หมดทางก็ทำอะไรกันนิดๆหน่อยๆ ก็ทำการค้าการอะไรที่เขาให้มามันไม่คุ้มค่ากับที่จะไปลงทุนอะไรมันก็ไม่ได้ ผมก็เลยหันมาทำกะปิ น้ำปลา มันก็พออยู่ได้..."

ปัจจุบันสนามบินอู่ตะเภาได้รับการพัฒนาให้เป็นสนามบินศุลกากรและสนามบินนานาชาติ เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน 2519 และคณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กองทัพเรือเป็นผู้บริหารสนามบินนานาชาติอู่ตะเภาร่วมกับกรมการบินพาณิชย์ เมื่อวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2532 มีการใช้ประโยชน์ในการทำงานทั้งส่วนของราชการและการพาณิชย์ ที่สำคัญคือ มีการใช้เป็นสนามบินสำรองของท่าอากาศยานกรุงเทพมหานคร

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกกับชุมชน

โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก หรือ Eastern Seaboard Development Projects เป็นโครงการที่สืบเนื่องมาจากการที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่ส่วนภูมิภาคตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) โดยได้คัดเลือกพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นพื้นที่เป้าหมายแห่งหนึ่ง เพื่อพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางความเจริญ และแหล่งอุตสาหกรรมหลักในอนาคต ซึ่งในการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกนั้น รัฐได้มีนโยบายและการวางแผนปฏิบัติการมาตั้งแต่ปี 2524 ครอบคลุมพื้นที่ 8.3 ล้านไร่ ใน 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง

เหตุผลที่เลือกพื้นที่นี้ เป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนา เนื่องจากมีความได้เปรียบในด้านแหล่งที่ตั้ง เพราะอยู่ไม่ห่างไกลจากกรุงเทพมหานครมากนัก มีพื้นที่เชื่อมโยงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นแหล่งที่มีแรงงานและวัตถุดิบหลายอย่าง ทั้งยังติดกับอ่าวไทย อันเป็นช่องทางเข้าออกที่สำคัญของสินค้า นอกจากนั้นในบริเวณนี้ ยังมีปัจจัยพื้นฐานค่อนข้างสมบูรณ์ คือ มีเครือข่ายด้านการคมนาคมและสื่อสารที่ดี มีท่าเรือน้ำลึกที่สัตหีบ สนามบินอู่ตะเภา และมีการนำก๊าซธรรมชาติจากอ่าวไทยมาขึ้นฝั่งที่มาบตาพุด ตลอดจนมีที่ดินติดทะเลขนาดใหญ่เพียงพอที่จะพัฒนาเป็นนิคมอุตสาหกรรม ซึ่งจะเอื้อต่อการควบคุมด้านสิ่งแวดล้อมได้ เพราะปัจจัยต่างๆ เหล่านี้จะช่วยจูงใจให้เอกชนเข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรมในพื้นที่นี้มากขึ้น

ในการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก รัฐได้กำหนดวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้ คือ

1. เพื่อกระจายความเจริญและกิจกรรมทางเศรษฐกิจออกจากกรุงเทพฯ ไปสู่ส่วนภูมิภาคอย่างมีระบบ เพื่อบรรเทาความแออัดของกรุงเทพฯ ลง

2. เพื่อปรับโครงสร้างอุตสาหกรรมของประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมสมัยใหม่ โดยจะใช้ทรัพยากรภายในประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก๊าซธรรมชาติ และแรงงานในประเทศเป็นหลัก

3. เพื่อให้เป็นศูนย์กลางที่จะเชื่อมโยงการพัฒนาในพื้นที่ดังกล่าวไปสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ส่วนกลยุทธ์ในการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย คือ มีการวางแผนและนโยบายจากภาครัฐบาลประกอบกับการประสานงานและการร่วมมือจากภาคเอกชน โดยในระยะแรกรัฐจะลงทุนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานหลักให้ก่อน เพื่อชักนำการลงทุนภาคเอกชนให้เกิดขึ้น และจะอาศัยอุตสาหกรรมเป็นจุดเริ่มต้นนำการพัฒนา โดยรัฐได้กำหนดพื้นที่เป้าหมายไว้ 2 บริเวณ คือ

1. บริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหนักที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมถึงอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่น ๆ ได้แก่ โรงแยกก๊าซธรรมชาติ อุตสาหกรรมปุ๋ยเคมี อุตสาหกรรมปิโตรเคมีคัลและอุตสาหกรรมต่อเนื่อง อุตสาหกรรมต่อเรือ และอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก ทั้งนี้รัฐจะจัดบริการโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่อุตสาหกรรมที่จะเกิดขึ้น ได้แก่ ท่าเรือน้ำลึก นิคมอุตสาหกรรมท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำมายังแหล่งอุตสาหกรรมมาบตาพุดทางรถไฟแยกจากฉะเชิงเทรา สัตหีบไปยังแหล่งอุตสาหกรรม เคหะชุมชนสำหรับแรงงานอุตสาหกรรมและบริการ

ต่อเนื่อง ระบบถนน ระบบสื่อสารโทรคมนาคมต่าง ๆ รวมทั้งการควบคุมป้องกันด้านมลภาวะจากสิ่งแวดล้อม

2. บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรี กำหนดให้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบา และอุตสาหกรรมเพื่อส่งออก อาทิเช่น อุตสาหกรรมแปรรูปอาหารการเกษตร ผลิตอาหารสัตว์ แปรรูปยางฟอกหนังและแปรรูปหนังสัตว์ อิเล็กทรอนิกส์ นาฬิกา ของเล่น เครื่องกีฬา และอื่น ๆ โดยรัฐจะจัดบริการโครงสร้างพื้นฐานให้เช่นเดียวกับที่บริเวณมาบตาพุด คือจะมีท่าเรือพาณิชย์ นิคมอุตสาหกรรม ท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อมายังบริเวณแหลมฉบัง ทางรถไฟแยกจากฉะเชิงเทรา – สัตหีบ ไปยังแหลมฉบัง เคหะชุมชนและบริการต่อเนื่องอื่น ๆ ปรับปรุงถนน และระบบสื่อสารโทรคมนาคมต่าง ๆ

นอกจากพื้นที่เป้าหมาย 2 บริเวณดังกล่าวแล้ว ยังได้กำหนดให้มีการพัฒนาแหล่งชุมชนใกล้เคียงเพื่อสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งคาดว่าจะก่อให้เกิดประโยชน์แก่พื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกอย่างมาก คือ

1. มาบตาพุด จะเป็นแหล่งอุตสาหกรรมสมัยใหม่ของประเทศ
2. แหลมฉบัง จะเป็นท่าเรือสมัยใหม่ของประเทศ
3. พัทยา จะเป็นเมืองท่องเที่ยวควบคู่ไปกับศูนย์พาณิชย์ และธุรกิจการค้า
4. ชลบุรี จะเป็นเขตอุตสาหกรรมและบริการในเมือง ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคในเชิงธุรกิจการค้าการเงินของภาคตะวันออก และการบริหารงานภาครัฐบาล
5. ระยอง จะเป็นศูนย์บริการและฐานการศึกษา และวิจัยด้านเทคโนโลยี
6. ฉะเชิงเทรา และระยองจะเป็นแหล่งของอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตรที่ใช้ผลผลิตทางการเกษตรในแถบภาคตะวันออก

จากการที่รัฐบาลได้พัฒนาบริเวณมาบตาพุด จังหวัดระยอง เป็นแหล่งอุตสาหกรรมหลักที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบในการผลิต รวมถึงอุตสาหกรรมต่อเนื่องอื่นๆ รวมทั้งการกำหนดให้บริเวณแหลมฉบัง จังหวัดชลบุรีเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเบาและอุตสาหกรรม ส่งออกนั้น เนื่องจากบริเวณที่ได้รับการพัฒนาให้เป็นนิคมอุตสาหกรรมหลักของประเทศทั้งสองแห่งนี้ ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ผลจากการพัฒนาในครั้งนี้ ได้ส่งผลโดยตรงกับคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลหลายประการ

ประการแรก เป็นความดีใจที่จะมีแหล่งงานจากโรงงานอุตสาหกรรมเพิ่มขึ้น ส่วนประการที่สองคือ จากบรรยากาศของการลงทุนและการต้องการที่ดินเพื่อพัฒนาเป็นโรงงานอุตสาหกรรมและที่อยู่อาศัย รวมทั้งการสร้างถนนเชื่อมโยงกับบริเวณนิคมอุตสาหกรรมหลาย

เส้นทาง ทำให้เกิดการซื้อขายที่ดินกันอย่างแพร่หลาย ในส่วนของความต้องการขายที่ดินนั้น มีเหตุการณ์ที่ทำให้คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต้องการขายที่ดิน 2 ประการคือ ความกลัวที่จะถูกเวนคืนที่ดิน เนื่องจากข่าวสารของการสร้างนิคมอุตสาหกรรมและการเวนคืนที่ดินเป็นข่าวที่เกิดขึ้นเหมือนกับข่าวลือ เป็นการพูดกันด้วยปาก โดยไม่มีการชี้แจงจากทางราชการ ข่าวลือที่ได้รับมาก็เป็นข่าวลือที่ไม่มีความแน่นอน ทั้งยังมีนายหน้าค้าที่ดินคอยให้ข่าวว่าบริเวณที่ดินของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลต้องถูกเวนคืน ทำให้คนในชุมชนเกิดความวิตกกังวลเพราะประสบการณ์ครั้งถูกเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างสนามบินอู่ตะเภายังคงประทับอยู่ในความทรงจำ

นอกจากนั้น จากการที่รายได้จากการประกอบอาชีพทำไร่ ทำสวน เลี้ยงสัตว์ ประมง และรับจ้าง ก็ไม่มีความแน่นอน ราคาผลผลิตขึ้นอยู่กับราคาในท้องตลาด ผลตอบแทนที่ได้รับจากการประกอบอาชีพไม่คุ้มค่ากับแรงงานและทุนที่ลงแรงลงทุนไป จนประชาชนในบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งจึงต้องตกอยู่ในภาวะหนี้สินที่กู้มาเพื่อเลี้ยงตนเองและลงทุนทำมาหากิน ประชาชนส่วนหนึ่งจึงต้องการเปลี่ยนอาชีพ หรือเปลี่ยนแหล่งทำกินใหม่ จึงมีการขายที่ดินเกิดขึ้น ประกอบกับการที่นายหน้าค้าที่ดินมีการปั่นราคาที่ดินให้สูงขึ้นเพื่อจูงใจให้ผู้มีที่ดินต้องการขายที่ดิน และจูงใจให้ ผู้ซื้อซื้อที่ดินไว้ขาย รวมทั้งราคาที่ดินในช่วงนั้น คือประมาณปี พ.ศ. 2535 ถึง พ.ศ. 2539 มีราคาสูงถึงไร่ละ 25,000 บาท ทำให้คนในชุมชนตัดสินใจขายที่ดิน นอกจากนั้นการที่ที่ดินส่วนหนึ่งในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เป็นพื้นที่ที่มีชายหาดสวยงาม สงบร่มรื่น จึงมีแรงจูงใจให้นายหน้าค้าที่ดินและนายทุนต่างถิ่นเข้ามากว้านซื้อที่ดินในชุมชนเป็นจำนวนมาก มีผู้ขายที่ดินหลายราย เพื่อนำเงินมาใช้หนี้และเหลือเป็นเงินเก็บ หรือแบ่งมรดกให้บุตรหลาน นำเงินไปลงทุนในกิจกรรมอื่น เช่น ซื้อที่ดินผืนใหม่ที่มีราคาถูกต่างถิ่น หรือนำเงินไปออกดอกเบี้ยให้กู้หรือลงทุนประกอบอาชีพใหม่ รวมทั้งการฝากธนาคาร ปลูกบ้านใหม่ หรือซ่อมแซมบ้าน นอกเหนือจากนั้น คือ การนำเงินไปซื้อสิ่งของฟุ่มเฟือยที่นิยมว่าเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะของเจ้าของ เช่น ทอง เพชร และรถยนต์ หรือการเที่ยวเตร่ตามสถานบันเทิงต่างๆ สภาพของการปั่นราคาที่ดินนี้ปรากฏชัดเจนและสอดคล้องกันระหว่างข้อมูลของผู้อาวุโสในชุมชนหลายท่าน ดังตัวอย่าง

> *"... ตอบ ปัจจุบันนี้ก็ไม่ค่อยได้ทำกันแล้ว เพราะที่ดินเป็นของนายทุนหมดแล้ว*
>
> *ถาม ทำไมที่ดินเป็นของนายทุนล่ะ*
>
> *ตอบ ก็เค้าบูมตอนที่เป็นฟองสบู่ขายหมด สมัยที่ท่านชาติชายเป็นนายก ที่มาเปิดอุตสาหกรรมที่ระยอง คนก็มาคว้านซื้อที่หวังกำไรกันชาวบ้านก็ราคาที่ดินจากไม่ค่อยมีราคา ก็*

พรวดพราดขึ้นไปเนี้ยะ จนราคาประเมินมันสูง คนที่ขายครั้งแรกก็หมดเงินไปแล้วไม่รู้จักใช้ ตอนนี้ก็เป็นหนี้ธนาคาร

ถาม แล้วทำอย่างไร อยู่ได้อย่างไร

ตอบ ก็เป็นลูกจ้างเค้า

ถาม ขายที่ตัวเองแล้วไปรับจ้างเค้า

ตอบ ตอนนี้ทำโรงงานเป็นส่วนใหญ่..."

และ

"..ถ้าใช้จ่ายเงินให้มีผลงอกเงย ก็จะดี แต่นี่โอกาสเงินก็สูญเหมือนกับที่ไม่ได้ลงทุน เอาเงินไปซื้อรถขี่เล่น เอาไปซื้อทอง สร้อยเพชรใส่ เงินก็ไม่วนกลับมาเข้าระบบอีกแล้ว..."

หลังจากช่วงเวลาของเศรษฐกิจเฟื่องฟูผ่านไป ประชาชนส่วนใหญ่ ซึ่งสูญเสียที่ดินเป็นครั้งที่สอง ก็ไม่สามารถซื้อที่ดินกลับคืนมาได้อีก แต่จากรากฐานของการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมในท้องถิ่น ก็ทำให้ประชาชนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนใหญ่ต้องเปลี่ยนอาชีพเป็นคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น

ในขณะที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องไปทำงานในต่างประเทศเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว ซึ่งปัจจุบันไม่สามารถทำได้อีกแล้ว แต่จากกระแสการพัฒนาเศรษฐกิจที่ผ่านมาซึ่งธนาคารมีบทบาทสูงในการให้สินเชื่อเพื่อซื้อที่ดิน รถยนต์ และการให้สินเชื่อในการไปทำงานต่างประเทศของคนงาน ธนาคารก็กลายมาเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ของคนในชุมชน ดังที่ผู้บริหารโรงเรียนท่านเดิมกล่าวว่า

"...ตอนนี้ไม่มีอะไรที่ทำให้คนร่ำรวยเลย คนรวยมันน้อย คนจนมันเยอะ คนที่มีสตางค์มันน้อย แต่เป็นหนี้ธนาคารกันหมด หาเจ้าหนี้ไม่ค่อยได้โดยมากเป็นลูกหนี้ แล้วก็อยู่ไปวันๆ..."

ผลของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่เกิดกับคนในชุมชน

จากปรากฏการณ์หลายอย่างที่เป็นผลจากแนวนโยบายของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยของรัฐบาล ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล หลายประการคือ

ผลกระทบเกี่ยวกับอาชีพในชุมชน

ปัจจุบันอาชีพของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมาก เพราะในช่วงที่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณหมู่บ้านปัจจุบันมีอาชีพหลัก คือ การตัดไม้ หาของป่า ทำน้ำยางและเผาถ่าน การเปลี่ยนแปลงอาชีพนี้เป็นไปตามกระแสของการ

พัฒนาที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ จากเดิมที่คนในชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรม ด้วยการทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง ไร่สับปะรด และการประมงบางส่วน มาเป็นการรับจ้างมากที่สุดเป็นอันดับหนึ่งของคนในชุมชน ตามมาด้วยเกษตรกรรม ค้าขาย ส่วนการแปรรูปผลผลิตที่มีในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เช่น การทำมะม่วงแผ่น กะปิ น้ำปลา การทำน้ำพริก และขนมพื้นบ้าน จะแฝงอยู่กับอาชีพค้าขาย ในความหมายของชุมชนที่ถือว่าเป็นการผลิตเพื่อจำหน่าย หรือการจำหน่ายผลผลิตจากครัวเรือน อาชีพหลักของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลปัจจุบัน เช่น

รับจ้าง

เนื่องจากคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนใหญ่จะถูกเวนคืนที่ดินไปสร้างค่ายทหาร สร้างสนามบิน สร้างถนน ครั้นในช่วงที่รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่ดินซึ่งเป็นที่ทำกินของชาวบ้านก็ถูกกว้านซื้อไปขายเก็งกำไร จนเหลืออยู่เฉพาะที่อยู่อาศัย ทำให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งต้องหันไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม แหล่งทำงานคือโรงงานอุตสาหกรรมใกล้เคียงชุมชนซึ่งให้ค่าตอบแทนในราคาที่ ชาวบ้านพอจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่ฟุ่มเฟือย เพราะคงไม่สามารถเลือกงานได้ เนื่องจากจำนวนคนที่ต้องการทำงานในโรงงานมีมากกว่าตำแหน่งงานที่มีอยู่ เช่นที่ผู้บริหารโรงเรียนเล่าว่า

> *"...ตอนนี้เลือกงานไม่ได้เลย ใครมีงานอะไรก็ต้องหยิบจับเอาไว้ก่อน เพราะว่าถ้าขืนหยิ่งว่าเงินเดือนน้อย ก็คอยไปเถอะ เดี๋ยวนี้เขาไม่ง้อแล้ว..."*

ประมงเรือเล็ก

ในบ้านริมฝั่งทะเลจะมีประชาชนส่วนหนึ่งประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก ที่ใช้เรือแจวหรือเรือหางยาว ซึ่งเป็นการประมงแบบพื้นบ้าน ในลักษณะของการออกเรือแบบไปเช้ากลับเย็น ไปเช้ามืดกลับสาย หรือไปเย็นกลับเช้า ขึ้นอยู่กับสัตว์ทะเลที่จะไปจับและเวลาที่เหมาะสมสำหรับชาวประมง คนกลุ่มแรกที่ริเริ่มการทำประมงในบ้านริมฝั่งทะเล เป็นคนที่อพยพมาจากชุมชนใกล้ๆ ซึ่งมีความสามารถในการทำประมงเรือเล็กและการใช้เครื่องมือหาปลาง่าย ๆ เช่น ลอบหรืออวน มีการตั้งเป็นกลุ่มประมงเรือเล็ก ที่ชาวประมงร่วมกันตั้งขึ้นเพื่อการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และในหมู่บ้านจะมีนายทุนให้เงินยืมแก่ชาวประมงล่วงหน้า เมื่อจับปลาหรือปลาหมึกได้ก็จะนำปลาหรือปลาหมึกมาส่งใช้คืนแทนเงินยืม โดยคิดราคาที่ถูกกว่าราคาปลาหรือปลาหมึกในตลาดทั่วไปหรือถูกกว่าผู้ที่ไม่ได้กู้ยืมเงิน

ประมงเรือเล็กจะใช้เวลาในการออกทะเลไม่นานไม่ต้องใช้เงินทุนมาก นอกจากค่าน้ำมัน ส่วนค่าแรงงานไม่ต้องจ้างเพราะส่วนมากเจ้าของเรือจะทำเอง ส่วนประมงเรือใหญ่มีอยู่ไม่

มากเพราะต้องลงทุนสูง เนื่องจากเรือใหญ่จะมีราคาสูงเป็นสิบล้านบาท การออกเรือครั้งหนึ่งใช้เวลาประมาณ 7-10 วัน และต้องมีค่าใช้จ่ายต่างๆ มาก เช่น ค่าเช่าเรือ ค่าอาหาร น้ำมัน น้ำแข็ง ค่าจ้างแรงงาน รวมแล้วเที่ยวละ 6-7 หมื่น แต่ก็อาจจะต้องเสี่ยงภัยจากโจรปล้นเรือหรือการถูกจับด้วยข้อหาบุกรุกเข้าไปในอาณาเขตของประเทศเพื่อนบ้านได้

สำหรับประมงที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมักจะนำเงินมาใช้เป็นค่าอุปกรณ์ประกอบเรือเพื่อให้มีเครื่องใช้ในเรือสมบูรณ์ขึ้น

ในอดีตชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีผลิตผลจากทะเลมากแทบทุกบ้านจะทำกะปิน้ำปลาแมงกระพรุนดองเก็บไว้แลกเปลี่ยนกับคนต่างชุมชนที่อาศัยอยู่ในที่ดอน ซึ่งจะนำข้าว ผัก ผลไม้ มาแลกเปลี่ยนเป็นอาหารจากทะเล

ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชน

จากการพัฒนาที่ต้องการผลผลิตอย่างรวดเร็วและคุ้มค่ากับการลงทุน ทำให้ชาวนา ชาวสวน และชาวไร่ ต้องเร่งผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ย สารเคมี สารเร่งดอกและผลอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นจำนวนมาก เช่น

การใช้สารเคมี

จากการที่ประเทศไทยมีนโยบายการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยดังที่กล่าวมา ทำให้เกิดความจำเป็นที่ต้องผลิตวัตถุดิบเพื่อการบริโภคและการอุตสาหกรรม ประกอบกับชาวนา ชาวสวนและชาวไร่ ต้องเร่งผลผลิตด้วยการใช้ปุ๋ย สารเคมี สารเร่งดอกและผลอย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นจำนวนมาก เช่น มีการพัฒนาเทคโนโลยีด้านการเกษตรเพิ่มขึ้น ประมาณปี พ.ศ. 2516 เกษตรกรในชุมชนได้เริ่มนำสารเคมีมาใช้ในงานอาชีพของตนเองหลายอย่าง เช่น การใช้ฮอร์โมนเร่งดอกและผลของมะม่วง และผลไม้อื่น เช่น ทุเรียน ทำให้เกิดเป็นมะม่วง 2 ฤดู เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของผู้บริโภค และโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ยังมีการนำยาฆ่าหญ้ามาใช้โดยขาดความระมัดระวัง ทำให้มีผู้ป่วยด้วยโรคตา และโรคภูมิแพ้เป็นจำนวนมาก ดังที่ผู้ให้ข้อมูลท่านหนึ่งกล่าวว่า

“...คนขายก็ขายไป คนขายบางทีก็ไม่รู้ เพียงแต่จะขายอย่างเดียว ไม่มีคู่มือการใช้ให้ พอเริ่มตายทางกระทรวงก็เริ่มประชาสัมพันธ์มากขึ้น...”

มลพิษทางน้ำและอากาศ

จากการที่จังหวัดระยองได้รับการสนับสนุนให้มีการพัฒนาเป็นแหล่งอุตสาหกรรมนั้น ผลของการมีโรงงานอุตสาหกรรมหนักเข้ามาตั้งอยู่ในพื้นที่ประการหนึ่ง คือ การที่โรงงาน

ปล่อยสารพิษออกมา จนสังเกตได้จากน้ำฝนที่เคยใช้สามารถดื่มกินได้ กลายเป็นน้ำฝนที่มีฝุ่นละอองจากสารพิษเจือปน ไม่สามารถดื่มกินได้อีกต่อไป หรือต้องกรองด้วยเครื่องกรองน้ำทั้งขนาดใหญ่และขนาดเล็ก 2-3 ครั้ง และมีฝุ่นละอองในอากาศเพิ่มมากขึ้น

ผลกระทบด้านสังคมในชุมชน

ในช่วงหลังปี พ.ศ. 2530 หลังจากที่คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลมีการขายที่ดินให้แก่นายทุนที่มาซื้อที่ดินไปขายเก็งกำไร และที่ดินได้เปลี่ยนมือจากคนในชุมชนไปอยู่ในมือของนายทุนต่างถิ่นและเจ้าของโรงงานเป็นส่วนมากแล้ว คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลส่วนหนึ่งที่เคยมีเงินใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยจนเงินหมด ได้หันไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรม ในขณะที่บางส่วนที่ยังมีเงินทุนหรือสามารถกู้เงินจากธนาคารได้ก็ได้ใช้เงินนี้เป็นค่านายหน้าในการไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะการทำงานในโรงงานที่ประเทศซาอุดิอาระเบีย ซึ่งส่วนหนึ่งประสบความสำเร็จมีเงินส่งกลับมาให้ครอบครัว แต่ก็มีบางส่วนที่ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมในชุมชน เช่น ปัญหาชู้สาว ครอบครัวแตกแยก เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง เล่าว่า

> *"...ผู้ชายไปทำงานซาอุหมด เวลากลับมา ไอ้คนไหนเอาเงินมาใช้หนี้หมดก็ดีกลับมาก็มีเงินมีเก็บมีอะไรบ้าง แต่บางคนกลับมาใช้หนี้เค้าหมดมันก็ไม่มีอะไรเหลือเลย..."*

สรุปความ

จากสภาพความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล หลังจากที่ผ่านช่วงเวลาของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จะเห็นว่าประชาชนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งมีพื้นเพรกรากตั้งอยู่ในบริเวณที่มีความเข้มข้นในการพัฒนาแบบทันสมัยสูง ได้รับผลกระทบทั้งจากนโยบายของรัฐในการเข้าร่วมเป็นพันธมิตรทางการทหารกับประเทศสหรัฐอเมริกา ในการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้าน และการที่ถูกซ้ำเติมด้วยโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกที่บริเวณชุมชนใกล้เคียงกลายเป็นนิคมอุตสาหกรรมซึ่งเป็นแหล่งงานให้คนในชุมชนส่วนหนึ่งเข้าไปทำงานแต่ก็ไม่มากนัก เพราะการทำงานในนิคมอุตสาหกรรม ต้องการคนงานที่มีความรู้ทางเทคโนโลยีสูง เช่น วิศวกรประเภทต่างๆ คนในชุมชนส่วนใหญ่จึงต้องไปเป็นคนงานค่าแรงต่ำในโรงงาน เพราะไม่มีความรู้ทางด้านช่างและวิศวกรเพียงพอที่จะเป็นลูกจ้างแรงงานระดับสูง

นอกจากนี้ จากการที่มีการเปลี่ยนแปลงอพยพย้ายถิ่นของคนต่างชุมชนที่ถูกเวนคืนที่บางส่วนให้เข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลถึง 2 ครั้ง ทั้งในช่วงที่มีการเวนคืนที่เพื่อสร้าง

สนามบินอู่ตะเภา และการย้ายถิ่นของคนที่ขายที่ดินให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้วย้ายถิ่นมาอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งทำให้คนในชุมชนมีจำนวนมากขึ้น กลายเป็นชุมชนขนาดใหญ่ที่มีคนหลายกลุ่มในชุมชน ทำให้ไม่ค่อยมีการรวมตัวของคนในชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ นอกจากการร่วมงานวัด และงานโรงเรียน ที่มีเจ้าอาวาสหรือผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้นำกลุ่ม

ทุนชุมชนของชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลในช่วงนี้ ในส่วนของทุนทรัพยากรจะเป็นไปในลักษณะที่ไม่กระจายกันไปอย่างทั่วถึง คนที่มีเงินและมีทรัพย์นั้นที่ได้จากการขายที่ดิน ซึ่งพึ่งตนเองได้จะไม่สนใจร่วมกลุ่มกับคนในชุมชน ขณะที่ประชาชนที่มีฐานะไม่มั่นคง ต่างก็ต้องออกไปทำงานนอกชุมชน จนไม่มีเวลาสนใจชุมชนของตนเอง ซึ่งทำให้สายสัมพันธ์ของคนในชุมชนช่วงนี้จะเกาะเกี่ยวกันเฉพาะในกลุ่มเครือญาติ คนใกล้ชิด หรือคนที่เคยสนิทสนมกันมาก่อนสภาพในชุมชนค่อนข้างจะเป็นไปในแบบต่างคนต่างอยู่มากขึ้น

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลและผลที่มีต่อชุมชน

จากการเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย และผลที่เกิดขึ้นต่อชุมชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมนั้น ได้ส่งผลให้คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้กระแสของการพัฒนา ที่เน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ที่มุ่งหวังว่าเงินตราจะเป็นคำตอบที่มีความหมายและสมบูรณ์ที่สุดต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

การปรับตัวของชุมชนนั้นมีทั้ง ทางออกที่ปัจเจกบุคคลเลือกใช้ให้เหมาะกับวิถีชีวิตของตนเอง และทางออกของกลุ่มคนในชุมชน

การปรับตัวของปัจเจกชน

คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีการปรับตัวเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุขด้วยการปรับตัวหลายประการ ดังกรณีตัวอย่างที่น่าสนใจในชุมชน ดังนี้

การเลือกประกอบอาชีพหลายอย่างเพื่อการหมุนเวียนรายได้ เช่น กรณีของเล็ก

เล็ก อายุ 37 ปี ย้ายจากนครสวรรค์มาอยู่ที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเมื่อ 10 ปีที่แล้ว โดยมารับจ้างและอาศัยผู้อื่นอยู่ ต่อมามีผู้ขายที่ดินผืนนี้จึงซื้อต่อด้วยระบบเงินผ่อน เล็กเริ่มต้นจากอาชีพรับจ้างถางหญ้า สามีทำงานโรงงาน ในขณะที่เล็กเลี้ยงเป็ดและไก่อยู่ที่บ้าน และทำการแปรรูปปลาเป็นปลาเค็ม เพื่อนำไปขายที่ตลาด ที่บ้านของเล็กนอกจากตนเองจะเลี้ยงเป็ดและไก่แล้ว เล็กยังช่วยสามีเลี้ยงไก่ชนด้วย บริเวณบ้านของเล็กไม่กว้างนัก แต่แทบทุกพื้นที่ของบริเวณบ้านจะเป็นที่ที่ใช้ในการประกอบอาชีพของเล็กกับแฟนทั้งนั้น เพราะจะปรากฏร่องรอยของบ่อเลี้ยงปลาดุก บ่อเลี้ยงตะพาบน้ำ อุปกรณ์ทำน้ำปลา

เงินกู้จากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งแฟนเป็นคนพาเล็กไปสมัครและบอกให้กู้ เป็นเงินที่เล็กนำมาซื้ออาหารสัตว์ เช่น เป็ดและไก่ ตุนไว้ โดยส่งใช้เงินกู้ 4 เดือนต่อครั้งๆ ละ 5 พันบาท เวลาที่เล็กจะหาเงินไปใช้กองทุน เล็กก็จะนำเงินที่เก็บออมไว้มารวมกับเงินที่ได้จากการขายเป็ด ขายไก่ ขายปลา รวมกันไปใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเล็กบอกว่า

"...มันสบายทุกอย่าง สะดวก เค้าให้เราส่งผ่อนเป็นรายเดือน รายปี เราชอบอย่างไหนก็เลือกเอา..."

ซึ่งเล็กเลือกผ่อนส่งเป็นราย 4 เดือน ต่อ ครั้ง เพราะเป็นช่วงที่ครบวงจรการเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ของเล็กพอดี

การพัฒนาตนเองด้วยการเรียนรู้ทันโลก เช่น กรณีของมานพ

มานพ อายุ 54 ปี เป็นผู้ที่มีภูมิลำนาเอยู่ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลตั้งแต่กำเนิด เป็นผู้นำชุมชนระดับตำบลมีอาชีพทำไร่มันสำปะหลัง และทำสวนมะม่วง เป็นผู้นำคนในชุมชนในการจัดงานลอยกระทงที่แตกต่างจากชุมชนอื่นคือ การลอยกระทงในทะเล ซึ่งน้ำทะเลจะพัดพากระทงออกสู้ทะเลลึก แล้วไม่กลับมาอีก มานพนับว่าเป็นตัวอย่างของผู้นำชุมชนยุคใหม่เพราะเอาใจใส่ต่อการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง แม้ว่า มีความรู้พื้นฐานจากระบบโรงเรียนเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 แต่เมื่อได้รับเลือกตั้งให้เป็นกำนันประจำตำบลทั้ง ๆ ที่ ไม่เคยเป็นผู้ใหญ่บ้านมาก่อน มานพก็เริ่มต้นเสววงหาความรู้ด้วยการเรียนต่อระดับประถมศึกษาตอนปลายจากกรมการศึกษานอกโรงเรียน จนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 แล้วไปเรียนต่อด้านการพัฒนาชุมชนจากสถาบันราชภัฏในท้องถิ่น ทำให้มานพเป็นผู้นำชุมชนที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล มีความมั่นใจในการทำงานและเป็นบุคลากรหลักที่ทำให้กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลสามารถก่อตั้งขึ้นได้และดำเนินการต่อมาอย่างได้ผลมาจนครบรอบขวบปี หลังจากต้องหยุดชะงักนิ่งงัน เพราะคณะกรรมการชุดเก่าไม่กล้าดำเนินการด้วยกลัวภาระรับผิดชอบที่อาจจะเกิดขึ้นจากการที่ผู้กู้ไม่ยอมชำระเงินกู้คืนให้กองทุนหมู่บ้าน

การพึ่งตนเองและเงินทุนจากธนาคาร เช่น กรณีของป้าศรี

ป้าศรี อายุ 72 ปี อาชีพแปรรูปผลิตผลและค้าขาย ป้าศรีเป็นคนดั้งเดิมในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล เป็นลูกค้าดีเด่นของธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ ป้าศรีเรียนรู้วิธีการทำกะปิน้ำปลามาจากพ่อแม่ เพราะป้าศรีเป็นคนในหมู่บ้านนี้ ซึ่งทำกะปิน้ำปลากินเองและทำเป็นกันทุกครัวเรือน ในช่วงแรกการทำน้ำปลาของป้าศรีเป็นการทำเพื่อบริโภค ป้าศรีเริ่มทำกะปิและน้ำปลาขายกันเมื่อรัฐบาลมีการส่งเสริมการประกอบอาชีพในชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยว เริ่มแรกป้าศรีได้รับการส่งเสริมจากจังหวัดให้ทำในนามของกลุ่มแม่บ้าน เมื่อจังหวัดหยุดการส่งเสริม สมาชิกได้แยกย้ายกันไปทำอาชีพอื่นเช่น ค้าขาย รับจ้างทำสวน ทำไร่ แต่ป้าศรียังดำเนิน

ป้าศรีสาธิตการทำกะปิน้ำปลา

และน้ำปลา ต่อและขยายกิจการให้ใหญ่ขึ้น มีการทำน้ำปลาประมาณ 200-300 ตุ่มในแต่ละช่วง ซึ่งถือว่าเป็นกิจการขนาดใหญ่ เพราะปกติคนอื่นจะทำน้ำปลาในครัวเรือนขายประมาณ 30-40 ตุ่มเท่านั้น กิจการของป้าศรีสามารถขยายตัวได้เพราะการทำงานอย่างทุมเทเอาจริงเอาจังและการได้รับการสนับสนุนจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ ป้าศรีจึงไม่ได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านด้วยเหตุผลที่ว่าวงเงินกู้มีจำนวนน้อยเกินไป เพราะกิจการของป้าศรีต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมากในการทำน้ำปลาแต่ละครั้ง ต้องลงทุนเป็นจำนวนเงินแสน ซึ่งไม่สามารถกู้ได้จากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้ระยะเวลาในการชำระหนี้ยังต่างกัน คือธนาคารให้เวลาแก่ป้าศรีในการชำระเงินเป็นช่วงเวลานานกว่าเงินจากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากการทำกะปิน้ำปลาจำหน่ายแล้ว ป้าศรียังมีอาชีพเสริมอื่นอีก คือ การทำสวนยางพารา

ปัจจุบัน ลูกหลานของป้าศรีไม่มีใครสนใจสืบทอดกิจการของป้าศรีเนื่องจากหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับราชการ และค้าขาย ทั้งๆ ที่กิจการน้ำปลาของป้าศรีได้รับการรับรองมาตรฐาน มาตรฐานอุตสาหกรรม (มก.)จากกระทรวงอุตสาหกรรมแล้ว

การพึ่งพาเงินกองทุนหมู่บ้าน เช่น กรณีของวิทย์

วิทย์ อายุ 22 ปี มีอาชีพรับจ้าง ก่อนพ่อตายได้นำที่ดินซึ่งเป็นบ้านที่พักอาศัยอยู่ในปัจจุบันนี้ ไปจำนำกับนายทุนเงินกู้ในหมู่บ้าน ซึ่งกำลังฟ้องวิทย์ให้ออกจากที่ดิน วิทย์จึงกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาประนอมหนี้ เนื่องจากเหลือเงินที่เป็นหนี้อยู่ไม่มากแล้ว แม้ว่าวิทย์จะเห็นว่าดอกเบี้ยเงินกู้ของกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างแพง (ร้อยละ 12 ต่อ ปี) แต่วิทย์ก็ยังเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านมีประโยชน์สำหรับเขา เพราะการเป็นหนี้นอกระบบ จะไม่มีการผ่อนผัน เมื่อถึงกำหนดชำระเงิน หากไม่นำเงินไปชำระ จะถูกยึดหลักทรัพย์ที่ค้ำประกันทันที แต่การเป็นหนี้กองทุนหมู่บ้านของวิทย์ยังสามารถประนอมหนี้หรือพูดคุยกับกรรมการกองทุนได้

การปรับตัวให้เป็นไปตามกระแสทุนนิยม เช่น กรณีของลุงเมือง

ลุงเมือง อายุ 66 ปี อาชีพแปรรูปผลิตผลและค้าขาย ลุงเมืองคนที่ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลโดยกำเนิด ตอนเด็กๆพ่อมีอาชีพทำไร่ทำสวน เมื่อรัฐบาลเวนคืนที่ดินบริเวณนี้เพื่อสร้างสนามบิน ที่ของลุงเมืองถูกเวนคืนด้วยจึงไม่มีที่ทำกินอีกต่อไป ลุงเมืองปรับตัวโดยการไปเป็นแรงงานรับจ้างที่ซาอุดิอาระเบียจนสามารถส่งลูกเรียนจบมหาวิทยาลัย แล้ว เมื่อกลับจาก

ลุงเมืองเจ้าของกิจการน้ำปลาในชุมชน

ซาอุดิอารเบีย ลุงเมืองมีทุนอยู่ก้อนหนึ่ง จึงนำมาลงทุนทำกะปิ น้ำปลาตามความรู้เก่าที่มีอยู่ในชุมชนเกี่ยวกับแปรรูปผลผลิตจากทะเล เช่น ปลาหมึก ปลาเค็ม หรือแปรรูปเป็นอาหารประเภทชูรส เช่น กะปิ น้ำปลา ซึ่งลุงเมืองทำมากว่า 15 ปีแล้ว น้ำปลาและกะปิของลุงเมือง มีรสดี เป็นที่นิยมของคนในชุมชนและชาวต่างถิ่น เพราะไม่ใส่ยากันบูดและผงชูรส กิจการทำกะปิน้ำปลาของลุงเมืองเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในระดับจังหวัดถึงระดับประเทศ จึงมีกลุ่มแม่บ้านกลุ่มน้ำปลา มาขอเยี่ยมชมกิจการของลุงเมืองอย่างสม่ำเสมอ ลุงเมืองเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านยื่นขอกู้เงินไปเพื่อซื้อลูกปลา มาทำน้ำปลาเพิ่มขึ้น ขอกู้เงินไป 2 หมื่นบาท แต่ได้มาเพียง 1 หมื่นห้าพันบาท การได้กู้จากกองทุนหมู่บ้านทำให้ลุงเมืองไม่ต้องกังวลเรื่องการลงทุนทำน้ำปลามากนัก

การปรับตัวของกลุ่มคน

ปัจจุบันในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลแม้จะมีการรวมกลุ่มกันแก้ปัญหาของชุมชนไม่มากนัก เพราะเป็นการรวมกลุ่มกันของคนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจใกล้เคียงกัน เช่นคนที่ฐานะดีจากการขายที่ได้ก็จะรวมกลุ่มกัน เช่นกลุ่มหน้าวัด กลุ่มปากคลอง ซึ่งกลุ่มเหล่านี้จะถือว่าตนเองไม่ต้องพึ่งพาใครในชุมชน ก็จะไม่สนใจกิจกรรมของชุมชน ทั้งกิจกรรมที่วัดและกิจกรรมในโรงเรียน ซึ่งพัฒนากรอำเภอเห็นว่า การที่คนในชุมชนไม่ค่อยรวมกลุ่มกัน อาจเป็นเพราะมีการประกอบอาชีพที่แตกต่างกัน มีฐานะทางเศรษฐกิจระหว่างคนจนกับคนฐานนะดีในชุมชนต่างกันมาก ความพยายามของพัฒนากรอำเภอ ในการรวมกลุ่ม คือ การจัดให้มีกลุ่มแม่บ้าน หรือกลุ่มประกอบอาชีพในชุมชนเพื่อร่วมกันทำอาชีพเสริม ซึ่งมีการดำเนินการอยู่แล้วในชุมชน แล้วก็มีกลุ่มประมงเรือเล็ก ที่รวมกลุ่มกัน มีนายทุนให้กู้ยืมเงินไปใช้สอยก่อนเมื่อจับปลาหรือปลาหมึกมาได้ ก็นำเงินมาใช้คืนหรือนำหมึกและปลามาขายให้เป็นการใช้หนี้

ส่วนการรวมกลุ่มกันในลักษณะที่ไม่เกี่ยวกับการเงินจะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อทำสาธารณะประโยชน์บ้างแต่ไม่ได้ดำเนินการถาวร เช่น กลุ่มศาสนา กลุ่มดนตรี ศูนย์วัฒนธรรม ซึ่งเป็นกลุ่มที่ร่วมมือกันในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในชุมชน โดยการฝึกเด็กในชุมชนให้เล่นดนตรีไทย ฝึกการแสดง เพื่อรักษาศิลปวัฒนธรรมในชุมชนโดยมีโรงเรียนเป็นศูนย์กลาง

นอกจากนี้ เมื่อประมาณ 30 ปีที่ผ่านมา คนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลได้เคยรวมกลุ่มกันเพื่อต่อสู้กับผู้มีอิทธิพลระดับจังหวัดที่ต้องการฮุบที่ดินสาธารณะของหมู่บ้านบริเวณชายทะเลประมาณ 50 ไร่ ไปเป็นของตนเอง ซึ่งคนในชุมชนที่นำโดยกำนัน ได้ร่วมกันต่อสู้ดำเนินคดีกับผู้บุกรุกเป็นเวลาหลายปี โดยชาวบ้านต่างร่วมกันไปเป็นพยานต่อศาลว่าที่ดินดังกล่าว

เป็นที่สาธารณะ จนในที่สุดศาลได้พิพากษาให้ที่ดินบริเวณชายทะเลดังกล่าวเป็นของชุมชนต่อไป ปัจจุบันที่ดินแปลงนี้จึงกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่ง พักผ่อนของคนในชุมชน

บทที่ 5

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

กองทุนหมู่บ้านจัดเป็นนวัตกรรมอย่างหนึ่งในการพัฒนาชุมชนหรือการพลิกฟื้นทุนชุมชนที่ส่วนมากได้ถูกทำลายไปในช่วงของการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ทุนชุมชนที่ถูกทำลายไปและเห็นได้ชัดเจนที่สุดคือ ทุนธรรมชาติ ที่ได้ถูกกระแสของความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจสร้างนิยามที่ชอบธรรมให้คนในชุมชนนำทุนธรรมชาติของแต่ละชุมชนออกมาใช้อย่างฟุ่มเฟือย เช่น การสร้างค่านิยมให้คนในชุมชนเห็นว่าทุนของธรรมชาติเป็นของส่วนรวมที่ควรนำมาใช้ร่วมกัน เพราะทุนธรรมชาติไม่มีวันหมดไป เมื่อใช้แล้วสามารถเกิดขึ้นใหม่ได้ เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ แร่ธาตุ แต่จากการที่มีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ก็ทำให้ทุนธรรมชาติในชุมชนพลิกฟื้นขึ้นมาได้ยากมาก ทั้งทุนธรรมชาติบางอย่างก็หมดไป เสื่อมสลายไป ด้วยความไม่สมดุลของระบบนิเวศวิทยาในชุมชน

กองทุนหมู่บ้าน จึงเป็นยุทธศาสตร์อย่างหนึ่งของรัฐบาลที่ใช้งบประมาณของประเทศมาเป็นทุนเงินตรา ที่หวังว่าจะเข้ามาทดแทนทุนชุมชนที่หดหายไป และเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุล การวิจัยกรณีศึกษา (case study) กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศให้ทันสมัยและการเร่งขยายความเจริญเติบโตของนิคมอุตสาหกรรมใกล้ชุมชน อาจจะเป็นคำตอบได้ว่า กองทุนหมู่บ้านจะช่วยปรับให้พื้นทุนชุมชนของหมู่บ้านได้หรือไม่อย่างไร

ในบทนี้ ขอสะท้อนภาพของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ในช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กองทุนหมู่บ้านได้ดำเนินการไปแล้วประมาณ 2 ปี ตามรายละเอียดดังนี้

แหล่งเงินในชุมชนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

ก่อนที่จะมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ในชุมชนมีแหล่งเงินอยู่ในชุมชนที่ให้ประชาขนกู้ ทั้งส่วนที่เป็นเงินกู้นอกระบบและเงินกู้ในระบบธนาคาร ดังนี้

เงินกู้ในระบบ

หมายถึง แหล่งเงินกู้จากแหล่งเงินที่เป็นทางการ เช่น ธนาคาร หรือ กองทุนที่มีการให้กู้ยืมเงิน เป็นต้น ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล คนในชุมชนส่วนใหญ่จะกู้เงินจากธนาคารการกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และธนาคารออมสิน ซึ่งให้กู้ตามโครงการธนาคารประชาชน ที่ให้ประชาชน

ที่ไม่มีงานทำกู้ไปลงทุนประกอบอาชีพ โดยให้ข้าราชการเป็นผู้ค้ำประกัน ซึ่งดอกเบี้ยจะถูก และให้ผ่อนชำระหนี้ได้เป็นเวลานาน 4 ปี และส่งเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นรายเดือน ประชาชนที่กู้เงินในระบบมีค่อนข้างสูง ในส่วนของการกู้เงินเพื่อนำไปลงทุนประกอบอาชีพและที่อยู่อาศัย และส่วนหนึ่งเป็นการกู้เงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปทำงานต่างประเทศ

เงินกู้นอกระบบ

ชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นแหล่งที่มีเงินกู้นอกระบบมาก โดยมีนายทุนทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชนมาตั้งโต๊ะให้บริการเงินกู้นอกระบบที่เรียกว่า *"เงินด่วน"* โดยคิดดอกเบี้ยจากผู้กู้ร้อยละยี่สิบบาทต่อเดือน มีวงเงินกู้ประมาณ 2 พันบาทต่อราย มีการทำสัญญาเงินกู้เป็นหลักฐาน และเก็บเงินคืนเป็นรายวัน เงินกู้นอกระบบเป็นที่นิยมของคนที่มีความเดือดร้อนด้านการเงินพอสมควร เพราะสามารถกู้ได้ง่าย และไม่ต้องมีทรัพย์สินไปค้ำประกัน แต่ดอกเบี้ยจะแพงมาก จนบางครั้งลูกหนี้ต้องหนีหนี้ โดยหลบออกไปอยู่นอกชุมชน ทั้งยังมีการเล่นแชร์ ซึ่งมีสภาพของแชร์ล้มเพราะโกงกันมาก เช่น สมาชิกชุมชนท่านหนึ่งกล่าวว่า

> *"...หน้ามืดขึ้นมาเอาทั้งนั้นแหละ มีบางคนหนี หนีหนี้ไป เนี้ยะ จนป่านนี้ยังไม่ได้กลับมาเลยหนีไปอยู่โน้นอยู่นี้อยู่ไหน บางทียังอยู่กับลูกทางนี้เมียไม่ได้กลับมาเค้าเรียกหนีหนี้บางทีเล่นแชร์ เรื่องแชร์จะล้มละเนละนาดหมด..."*

นอกจากจะมีแหล่งเงินกู้นอกระบบโดยการตั้งโต๊ะให้กู้เงินแล้ว แหล่งทุนนอกระบบอีกแหล่งของคนในชุมชน คือ เถ้าแก่ หรือ เจ้าของกิจการที่ชาวบ้านยืมเงินไปใช้หรือลงทุนให้ก่อนแล้วนำผลผลิตมาใช้คืน เช่น กรณีชาวประมงตกหมึก ยืมเงินเถ้าแก่ไปใช้ก่อน เมื่อได้หมึกนำมาขายให้เถ้าแก่ที่ตนเป็นหนี้อยู่ เถ้าแก่จะให้ราคาหมึกถูกกว่าที่ซื้อจากคนที่ไม่เป็นลูกหนี้ เช่น ปกติหมึกราคากิโลกรัมละ 80 บาท หากนำมาขายให้เถ้าแก่ที่ตนเป็นหนี้อยู่ เถ้าแก่จะรับซื้อในราคา 75 บาท ซึ่งชาวบ้านเห็นว่ากรณีนี้เป็นเหมือนเถ้าแก่ลงทุนให้ก่อนจึงหักเงิน เช่นที่พูดว่า

> *"...เหมือนนายทุนเค้าลงทุนให้เราก่อน แล้วก็หักเรางั้นแหละ..."*

หรือ

> *"...เค้าซื้อถูก ถ้าเรามีทุนของเราเองไม่ต้องติดหนี้เค้า เราได้เต็ม..."*
>
> เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เงินกู้นอกระบบนี้ เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล การตั้งโต๊ะให้กู้เงินนอกระบบเริ่มซบเซาลงจนเกือบจะไม่เหลืออยู่อีก และเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านทำให้เงินกู้นอกระบบในชุมชนหายไป เช่น ชาวบ้านคนหนึ่งพูดว่า

"...ก็ตั้งตู้ตั้งโต๊ะอะไรเป็นแถว เสีย 60 บาทนะ ร้อยนึง ได้เงินล้านนี่ก็ดีเหมือนกัน ทำให้มันซบเซาไปได้เยอะเลย..."

และเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านทำให้สมาชิกเสียเงินดอกเบี้ยน้อยกว่าเดิมถึงหนึ่งในสาม และมีวงเงินกู้มากกว่าการกู้เงินนอกระบบ

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

การจัดตั้งกองทุน

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลมีการก่อตั้งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก ได้ดำเนินการประชุมประชาคมในหมู่บ้าน จนสามารถเลือกคณะกรรมการและขึ้นทะเบียนก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2544 จังหวัดอนุมัติเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2544 โดยมีผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเป็นประธานคณะกรรมการ ซึ่งได้ร่วมกันร่างระเบียบของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลออกมาได้ แต่ระเบียบดังกล่าวได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ จากคนในชุมชนว่า มีกฎเกณฑ์การกู้เงินมากเกินไป รวมไปถึงการที่ต้องพิจารณาโครงการของผู้กู้ประกอบการพิจารณาอนุมัติเงินกู้ การตรวจดูความน่าเชื่อถือของผู้ค้ำประกัน และเนื่องจากช่วงการตั้งกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เป็นช่วงเดียวกันกับที่กองทุนหมู่บ้านทุกกองทุนกำลังเริ่มก่อตั้ง ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ไม่มีความมั่นใจในการทำงานเพียงพอ ประกอบกับคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเป็นชุมชนใหญ่ มีประชากรมาก แต่กรรมการไม่สามารถทำความเข้าใจกับสมาชิกและประชาชนได้เกี่ยวกับระเบียบของกองทุนที่สร้างขึ้นมา และคณะกรรมการชุด นี้ส่วนหนึ่งเคยเป็นคณะกรรมการกองทุนเงินแสนของหมู่บ้านได้นำข้อมูลของผู้กู้ที่มักจะส่งเงินคืนไม่ตรงตามกำหนดมาเป็นประเด็นอภิปรายในกลุ่มคณะกรรมการ ทำให้คณะกรรมการต้องคิดกฎเกณฑ์ที่จะป้องกันปัญหาเหล่านี้ และกำหนดให้ผู้กู้ยืมส่งใช้คืนเป็นรายเดือนโดยไม่มีการผ่อนผัน หรือคำนึงถึงเกณฑ์เกี่ยวกับวงจรของการประกอบอาชีพ ในขณะที่สมาชิกเองก็เห็นว่ากองทุนชุมชนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่รัฐบาลให้เงินมา การกู้ยืมควรเก็บดอกเบี้ยให้ต่ำที่สุด เพื่ออำนวยความสะดวกให้สมาชิก ซึ่งก็มีกรรมการส่วนหนึ่งไม่เห็นด้วย เพราะการดำเนินงานของกองทุนจำเป็นต้องมีดอกผลมาใช้ในการบริหารโครงการ และเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่กองทุนไม่สามารถดำเนินการได้ในช่วงนั้นคือ คณะกรรมการส่วนใหญ่กังวลว่าสมาชิกจะไม่สามารถส่งใช้เงินกู้คืนให้กับกองทุนได้ เช่นที่ พัฒนาการอำเภอให้สัมภาษณ์ว่า

"...ส่วนมากกรรมการเค้ากลัว ตอนแรก ๆ เค้ากลัวไปก่อนว่า ถ้าได้เงินมาแล้ว ปล่อยกู้แล้วสมาชิกจะไม่คืนเงิน คืนอะไรอย่างนี้ เค้าวิตกไปก่อน

จะเกิดปัญหานี้ขึ้นมา อีกอย่างเค้ายังไม่เข้าใจขั้นตอนการดำเนินงานเป็นยังไง ยังไม่ได้บริหารเค้าก็กลัวไปก่อนแล้ว…"

นอกจากนี้ ยังมีปัญหาด้านการทำความเข้าใจกับสมาชิก เรื่อง หลักเกณฑ์การกู้เงิน เนื่องจากสมาชิกไม่เข้าใจว่าเมื่อสมัครเป็นสมาชิกกองทุนแล้วจะได้กู้เงินหรือไม่ เพราะเงื่อนไขที่คณะกรรมการกำหนดให้สมาชิกกู้เงินได้ต่อเมื่อเป็นสมาชิกแล้ว 2 เดือน และทำให้สมาชิกที่จะมีสิทธิกู้เงินได้ ต้องจ่ายเงินสัจจะให้กองทุนแล้ว 100 บาท รวมทั้งต้องเสียเงินค่าสมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านอีก 20 บาท ตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล

ประเด็นข้อโต้แย้งระหว่างคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและสมาชิกนี้ ดำเนินไปเป็นเวลา 2-3 เดือน โดยไม่มีข้อยุติ แต่จะมีการวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการดำเนินงานกองทุน ทั้งในแง่ของการสนับสนุนและการคัดค้าน ซึ่งคณะกรรมการได้พยายามเรียกประชุมสมาชิกเพื่อชี้แจง แต่ก็ไม่ได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนเท่าที่ควร ในที่สุดก็ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ ทั้งที่ได้ดำเนินการตามข้อกำหนดของระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติทุกประการจนได้รับเงินล้านแล้ว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านของอำเภอจึงได้เข้ามาดำเนินการคัดเลือกกรรมการชุดใหม่ คณะกรรมการชุดเก่าจึงลาออกไปทั้งคณะ

หลังจากนั้น ทางอำเภอจึงได้ประชุมประชาชนในหมู่บ้านริมฝั่งทะเล และเลือกคณะกรรมการชุดใหม่ เป็น มีคณะกรรมการ 15 คน เป็นกรรมการที่มาจากชุดเก่า 4 คน ชุดที่เลือกเข้ามาใหม่ 11 คน และเลือกกำนันเป็นประธานคณะกรรมการหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ทำให้การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเริ่มดำเนินการต่อไปได้ โดยคณะกรรมการชุดนี้ได้พยายามทำความเข้าใจกับประชาชนเรื่องวัตถุประสงค์ของการตั้งกองทุนหมู่บ้าน และความพยายามที่จะขอให้สมาชิกต้องปฏิบัติตามระเบียบของกองทุนเพื่อให้กองทุนอยู่รอด ทำให้กองทุนบ้านริมฝั่งทะเลสามารถปล่อยเงินกู้งวดแรกได้ใน วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2545 มีจำนวนผู้กู้ 97 ราย และจากการดำเนินงานที่ผ่านมาถือว่าเป็นกองทุนหมู่บ้านกลุ่มดีเด่น คือ ไม่มีสมาชิกค้างชำระ

การบริหารกองทุนหมู่บ้าน

จากการที่การตั้งคณะกรรมการกองทุนครั้งแรก แล้วคณะกรรมการไม่สามารถบริหารกองทุนให้บริการเงินกู้แก่สมาชิกได้นั้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะการไม่กล้าตัดสินใจของประธานกรรมการกองทุน เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งบอกว่า

"…มันเป็นลักษณะของคนที่กลัวในสิ่งที่ไม่น่าจะกลัว เพราะความจริงกองทุนนี้รัฐบาลให้มาเพื่อช่วยเหลือชาวบ้าน…"

ทำให้เห็นว่าบางครั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนที่มีวิสัยทัศน์และมีอำนาจในเชิงบริหารก็เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในช่วงแรกเริ่มของการตั้งกองทุน ซึ่งในประเด็นนี้กรรมการกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งเห็นว่าภาครัฐหรือทางราชการควรตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องของการมีหน่วยงานที่เป็นทางการที่จะเป็นพี่เลี้ยงหรือให้คำปรึกษาแก่คณะกรรมการกองทุนในระดับหมู่บ้าน พร้อมทั้งควรจัดทำคู่มือหรือแนวปฏิบัติของคณะกรรมการกองทุนที่ชัดเจน ให้คณะกรรมการเห็นเป็นตัวอย่างของการทำงานว่า การบริหารงานส่วนไหนคณะกรรมการระดับหมู่บ้านสามารถแก้ไขหรือกำหนดใหม่ได้ และส่วนไหนควรจะต้องคงไว้ตามหลักเกณฑ์ของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ เป็นต้น

ในส่วนของบุคคลากรสำคัญที่ทำให้การบริหารกองทุนหมู่บ้านได้ผลหรือไม่นั้น พบว่า ทั้งผู้นำชุมชนและสมาชิกเห็นว่าการทำงานของกองทุนให้ประสบความสำเร็จนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียวหรือเก่งคนเดียว แต่ควรจะเก่งหลายคน เพื่อให้คนในชุมชนมีโอกาสพัฒนาตนเอง และทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากขึ้น เช่นเดียวกับคณะกรรมการกองทุนท่านหนึ่งที่ค่อนข้างจะกระตือรือร้นในการทำงานกองทุน เห็นว่า การให้ผู้นำชุมชนที่มีอำนาจบริหารชุมชนเข้ามาบริหารกองทุนหมู่บ้านเป็นเรื่องไม่จำเป็น เพราะจะทำให้การบริหารกองทุนไม่มีอิสระ การให้ผู้นำชุมชนที่มีอำนาจอย่างเป็นทางการเข้ามาบริหาร เข้ามาดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน ควรเข้ามาในช่วงก่อตั้งกองทุนเท่านั้น เมื่อบริหารจนกองทุนสามารถตั้งตัวและดำเนินการได้ รวมทั้งมีคณะกรรมการที่รู้งานแล้ว ควรมอบให้คณะกรรมการร่วมกันดำเนินงานต่อไป เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้อื่นมีโอกาสเข้ามาทำงานเพื่อหมู่บ้านมากขึ้น

การจัดการด้านเอกสาร

จากการสัมภาษณ์พัฒนากรในประเด็นที่เกี่ยวกับการจัดการด้านเอกสารกองทุน เช่น บัญชีรายงานประจำเดือนของกองทุนหมู่บ้านจากพัฒนากร ซึ่งมีประสบการณ์ในการตรวจงานด้านเอกสารของกองทุนหมู่บ้านในอำเภอกว่า 20 แห่ง พบว่า ระบบเอกสารของกองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่งมีรูปแบบแตกต่างกัน โดยหากผู้ตรวจสอบเอกสารใช้เกณฑ์หรือรูปแบบการตรวจเอกสารของตนเองไปตรวจสอบเอกสารของกองทุนจะไม่เข้าใจระบบเอกสารของกองทุน เนื่องจากเหรัญญิกและเลขานุการที่มีหน้าที่จัดทำเอกสาร จะจัดระบบเอกสาร ตามความเข้าใจของตนเอง ทั้งในส่วนของการทำรายงานประจำเดือน การรายงาน การทำเอกสาร การทำบัญชี ที่ผู้ทำเอกสารจะไม่ทำตามรูปแบบที่อำเภอกำหนด เวลาตรวจเอกสารพัฒนากรจึงต้องถามถึงวิธีการคิดและการทำเอกสารในแต่ละกองทุนด้วย โดยพัฒนากรเห็นว่าแม้ว่าจะทำให้การตรวจสอบค่อน

ข้างยาก แต่ผู้ตรวจสอบควรทำความเข้าใจกับการจัดระบบเอกสารของแต่ละหมู่บ้าน เช่น พัฒนากร 2 ท่าน ที่ร่วมสนทนาถึงเรื่องนี้ ว่า

พัฒนากร *"รายงานประจำเดือน การทำเอกสาร ทำบัญชี" เค้าไม่ลงตามรูปแบบของเราแต่เค้าลงตามรูปแบบของเค้า เค้าเข้าใจ ถ้าเราไปถามเค้า เค้าจะตอบเราได้ แต่แบบของเราเค้าไม่รู้ เค้ารู้ของเค้า แต่คนมาตรวจบัญชีไม่รู้ หมู่บ้านเป็นแบบนี้*

ถาม : ส่วนมากอะไร ที่ต้องท้วงติง

พัฒนากร : การส่งรายงาน การทำเอกสาร ไม่ตรงตามรูป แบบของเรา แต่เค้าลงตามรูปแบบของเค้า คือ ถ้าเรา ไปถาม เค้าจะตอบได้ ว่าตรงนี้มายังไง เราจะเข้าใจแต่แบบของเรา ถ้าไม่มีคน มาตอบจะไม่รู้เรื่อง แต่เราพอเข้าใจ

ถาม : เค้ารู้ของเค้า

พัฒนาการ : อย่างเราไปบ่อย ๆ เราก็รู้ของเค้า

ถาม : คิดว่าชาวบ้านควรเปลี่ยนมาเป็นแบบที่เราแนะนำไหม

พัฒนาการ : ควรเข้าใจชาวบ้าน..."

ขั้นตอนการกู้เงิน

ในการกู้เงินของกองทุน สมาชิกที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ต้องไปขอใบกู้เงินจากสำนักงานกองทุนซึ่งเป็นบ้านของเหรัญญิกกองทุน แล้วกรอกรายการ และให้ผู้ค้ำประกันเซ็นชื่อ ซึ่งส่วนใหญ่จะจับเป็นกลุ่ม 3 คน ค้ำประกันซึ่งกันและกัน ในคำร้องจะให้ระบุเหตุผลที่ขอกู้และวงเงินที่กู้ให้ชัดเจน แล้วส่งให้เหรัญญิกตรวจสอบความเรียบร้อย หลังจากนั้นจึงรอผลการพิจารณาคำกู้จากคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านต่อไป

การพิจารณาเงินกู้

การพิจารณาคำร้องขอกู้เงินของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ส่วนใหญ่จะดำเนินการอย่างรวดเร็วไม่เป็นทางการ แต่จะมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลที่เกี่ยวข้อง เช่น ประธานกรรมการกองทุน เหรัญญิก เลขานุการ และกรรมการอื่นมาร่วมประชุม ซึ่งแต่ละครั้งจะต้องมีผู้เข้าร่วมประชุมเกินกว่าครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการทั้งหมดจึงจะถือว่าครบองค์ประชุม การประชุมทุกครั้งประธานกรรมการกองทุนจะเป็นประธานการประชุม โดยมีเหรัญญิกซึ่งเป็นผู้รับคำร้องขอกู้เงินจะรายงานจำนวนผู้ขอกู้ รายชื่อผู้กู้ วัตถุประสงค์ และโครงการที่จะกู้ รวมทั้งวงเงินทั้งหมดที่จะให้กู้ได้ในงวดนั้น ๆ เช่น หากมีผู้กู้ 10 ราย แต่มีเงินประมาณ 1 แสนบาท ก็จะพิจารณาว่าจะให้กู้ได้กี่คน ซึ่งส่วนใหญ่คณะกรรมการจะพิจารณาโดยการลดยอดวงเงินกู้ลงหรือบางครั้งถ้าให้ลด

ยอดเงินกู้แล้ว ยังไม่สามารถให้กู้ได้ทั้งหมดก็จะให้ผู้ที่ยื่นกู้ทีหลัง รอไปกู้ในงวดต่อไป นอกจากนี้เงื่อนไขหนึ่งของการพิจารณาเงินกู้ที่คณะกรรมการตั้งไว้เป็นเกณฑ์การพิจารณาเงินกู้คือ การตรงต่อเวลาในการส่งคืนเงินต้นและดอกเบี้ยรายเดือน รวมทั้งการจ่ายเงินสัจจะออมทรัพย์ ถ้าส่งไม่ทันตามกำหนด คณะกรรมการอาจจะใช้เป็นเหตุผลในการเลื่อนการพิจารณาให้เงินกู้แก่สมาชิกรายนั้น

ในกรณีที่บางครัวเรือนมีหลายครอบครัวอาศัยอยู่ด้วยกันก็จะให้สิทธิ์แก่เจ้าบ้านกู้ก่อน เมื่อมีเงินเหลือจึงพิจารณาครอบครัวที่เข้ามาอาศัยเป็นรายต่อไป และคนที่อยู่บ้านเดียวกันห้ามค้ำประกันซึ่งกันและกัน และต้องเป็นสมาชิกมาแล้วอย่างน้อย 6 เดือน สะสมเงินสัจจะทุกเดือนเดือนละ 50 บาท เป็นต้น

ในการประชุมทุกครั้งมีการบันทึกการประชุม และใช้เวลาในช่วงเย็นประมาณ 18.00 น.ที่บ้านของประธานกรรมการกองทุน ส่วนผู้อนุมัติเงินกู้จะประกอบด้วยคณะกรรมการ 3 คน คือ ประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เลขานุการ และกรรมการอาวุโสอีก 1 คน

การเงินของกองทุนหมู่บ้าน

วงเงินกู้ กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล แม้ว่าจะกำหนดให้กู้ได้ไม่เกิน 2 หมื่นบาท แต่ยอดเงินที่ให้กู้จริงจะอยู่ในวงเงิน ประมาณ 7,000 – 15,000 บาท เนื่องจากเป็นหมู่บ้านใหญ่มีสมาชิกมาก การพิจารณาเงินกู้จะทำทันทีที่ได้รับเงินกู้คืนจากสมาชิกในลักษณะดังนี้คณะกรรมการกองทุนท่านหนึ่ง กล่าวว่า

> *“...ของผมนี้มันกู้ได้ทุกเดือน มีแสนหนึ่งก็ปล่อย ส่งปั๊บ ผมก็ปล่อย ไม่เคยเอาเงินเก็บไว้หรอก...”*

ส่วนการพิจารณาเงินกู้จะไม่กำหนดวันเวลาตายตัว ขึ้นอยู่กับการยื่นคำขอกู้จากสมาชิกและเงินที่สมาชิกส่งคืนมา ส่วนกรรมการ การขอกู้เงินก็จะอยู่ในเงื่อนไขเดียวกันกับสมาชิก คือ กู้ได้ไม่เกิน ครั้งละ 2 หมื่นบาท

เงินฉุกเฉินของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลมีการกันเงินไว้ใช้ในยามจำเป็นหรือให้สมาชิกกู้ฉุกเฉิน จำนวน 100,000 บาท เพื่อใช้ในกรณีที่สมาชิกกองทุนได้รับความเดือดร้อนกระทันหัน เช่น เกิดอุบัติเหตุหรือเจ็บป่วย ซึ่งสมาชิกสามารถกู้ได้ตามความจำเป็น แต่ต้องใช้คืนกองทุนภายใน 6 เดือน โดยมีการนำหลักทรัพย์มาค้ำประกัน แต่ตั้งแต่ก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเป็นต้นมายังไม่มีผู้ขอกู้เงินฉุกเฉิน

เงินปันผล กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล กำหนดเงินปันผลค่าหุ้นแก่สมาชิกร้อยละ 15 เงินดอกเบี้ยเฉลี่ยคืนผู้กู้ร้อยละ 5 แต่การปล่อยเงินกู้ยังไม่ครบปีจึงยังไม่มีการจ่ายเงินปันผล

เงินฝากสัจจะ เงินฝากสัจจะเป็นเงินที่สมาชิกต้องฝากเป็นประจำทุกเดือน เดือนละ 50 บาท โดยสมาชิกต้องฝากไว้ที่ธนาคารออมสิน ถือเป็นเงินออมของสมาชิกและต้องฝากทุกเดือน

ดอกเบี้ย กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลคิดดอกเบี้ยจากสมาชิกที่กู้เงินร้อยละ 12 บาท ต่อปี และจำนวนเงินดอกเบี้ยจะลดลงตามจำนวนเงินต้นที่ลดลง ซึ่งคณะกรรมการส่วนหนึ่งเห็นว่าดอกเบี้ยค่อนข้างสูง ซึ่งจะทำให้คนจนลำบาก ไม่สามารถจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ได้ แต่คณะกรรมการขอทดลองใช้กฎเกณฑ์นี้ในช่วงเริ่มดำเนินการ และจะลดลงเมื่อศึกษาผลดีผลเสียของการคงหรือปรับเปลี่ยนดอกเบี้ยให้เหมาะสมต่อไป

การคืนเงินกู้

แม้ว่าในระเบียบคณะกรรมการหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือแห่งชาติ จะไม่กำหนดไว้ชัดเจน เกี่ยวกับการคืนเงินกู้ยืมของกองทุน แต่เขียนไว้กว้าง ๆ ว่าให้เป็นไปตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่ง ในกองทุนหมู่บ้านหลายแห่งก็มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการส่งคืนเงินกู้ เช่น การส่งคืนเงินกู้เป็นรายเดือนพร้อมดอกเบี้ย หรือส่งเป็น 2 – 3 งวด พร้อมดอกเบี้ยหรือส่งคืนครั้งเดียวพร้อมดอกเบี้ย และกำหนดให้มีผู้ค้ำประกันการกู้เงิน 2 คน ซึ่งผู้กู้เงินในกองทุนหมู่บ้าน ส่วนมากก็จะจับกลุ่มกันเป็น 3 คน แล้วผลัดกับค้ำประกันซึ่งกันและกัน

ในส่วนของผู้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลก็เช่นกันที่สมาชิกสามารถกำหนดช่วงเวลาของการคืนเงินกู้ได้ตามความสะดวกของตนเอง ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะพิจารณาส่งคืนเงินกู้ตามรอบของการได้รายได้ของแต่ละคน เช่น ถ้าประกอบอาชีพค้าขาย ก็จะส่งคืนเงินกู้เป็นรายเดือน อาชีพเกษตรกรรม ส่งเป็นงวด 1 งวด ประมาณ 3 เดือน 4 เดือน หรือ 6 เดือน ต่อครั้ง แล้วแต่ผู้กู้เงินแต่ละคนจะตกลงกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า คณะกรรมการและสมาชิกได้ตกลงกันว่า กรณีตกลงว่าจะส่งคืนเงินกู้เป็นงวดเดียวเมื่อครบ 1 ปี ต้องจ่ายดอกเบี้ย เป็นรายเดือนให้ครบทุกเดือน ส่วนคนที่ส่งคืนเงินกู้เป็นราย 3 เดือน 4 เดือน 6 เดือน หรือทุกเดือน ต้องปฏิบัติตามข้อตกลงโดยส่งคืนเงินต้นพร้อมดอกเบี้ย ให้ครบตามกำหนด เนื่องจากความสม่ำเสมอในการส่งคืนเงินกู้จะเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่คณะกรรมการพิจารณาให้กู้ในครั้งต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในสมาชิกกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลยังไม่มีการปิดพลิ้วเรื่องการส่งคืนเงินกู้ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องจากแต่ละคนมีวินัยในการใช้เงิน เช่น ผู้กู้รายหนึ่งซึ่งมีอาชีพเลี้ยงสัตว์

และแปรรูปผลิตภัณฑ์ เล่าถึง การหาเงินมาจ่ายคืนเงินกู้ ว่า ต้องขายไก่ ขายเป็ดและจับปลาไปขาย โดยเห็นว่ากองทุนได้ให้อิสระกับผู้กู้ เช่น ที่กล่าวว่า

"...กองทุนน่าจะมีอยู่ต่อไป เพราะทำให้สะดวกทุกอย่าง การส่งเงินก็ดี ให้เราเลือกเอง จะส่งคืนแบบ 3 เดือน 4 เดือน 6 เดือน ก็ได้..."

นอกจากนี้ การที่ผู้กู้เงินไม่กล้าบิดพลิ้วเรื่องการส่งคืนเงินกู้ เป็นเพราะส่วนหนึ่งคณะกรรมการกำหนดเงื่อนไขไว้ว่า หากสมาชิกคนใดไม่ส่งคืนเงินกู้ ก็จะปลดสมาชิกรายนั้น ให้หลุดพ้นจากการเป็นสมาชิกและคณะกรรมการกองทุนจะยึดเงินส่วนที่สมาชิกฝากไว้ก่อนหน้านี้ทั้งหมด เช่น เงินฝากสัจจะ เพื่อนำเงินนี้มาใช้หนี้ให้กองทุน

นอกจากนี้ ในกรณีการบริหารเงินเพื่อใช้คืนกองทุนหมู่บ้านของผู้กู้ พบว่า ในชุมชนริมฝั่งทะเลผู้กู้มีวิธีการเก็บเงินเพื่อใช้คืนกองทุนหลายวิธี เช่น การจัดเก็บเงินรายได้ไว้เป็นรายวัน เช่น ได้กำไรหรือค่าจ้างมา 100 บาท แบ่งเก็บไว้ 50 บาท โดยวิธีเก็บอาจมีหลายวิธี เช่น เก็บใส่กระป๋องออมสินเป็นรายวัน ในขณะที่บางคนเก็บเป็นรายเดือน ซึ่งบางคนถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องเก็บเงินรายได้ไว้คืนกองทุน

เหตุผลของการกู้และไม่กู้เงินกองทุน

สมาชิกกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เมื่อเริ่มก่อตั้งกองทุนมีสมาชิกทั้งสิ้น จำนวน 236 คน ลาออกหลังตั้งกองทุนแล้ว 22 คน เหลือสมาชิก 215 คน ในจำนวนนี้มีผู้กู้ยืมเงิน จำนวน 106 คน โดยกู้เงินเพื่อการประกอบอาชีพ ดังนี้

ที่	อาชีพ	จำนวน / ราย	ยอดเงิน / บาท
1.	ทำไร่	6	72,000
2.	ทำสวน	12	153,000
3.	เลี้ยงสัตว์	4	50,000
4.	ประมง	20	219,000
5.	ทำกะปิ น้ำปลา	4	57,000
6.	ค้าขาย	52	570,000
7.	ตัดเย็บเสื้อผ้า	3	28,000
8.	รับจ้าง	5	55,000
	รวมยอดเงินกู้ทั้งหมด		**1,204,000**

จากจำนวนสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั้งหมดนั้น 236 คน มีผู้กู้เงินจำนวน 106 คน นอกจากนั้นเป็นสมาชิกแต่ไม่กู้เงิน เพราะจำนวนเงินที่ให้กู้ เป็นเงินจำนวนไม่มาก จึงต้องศึกษาว่าหากจะกู้เพื่อนำเงินส่วนนี้มาลงทุนเลี้ยงกบ เลี้ยงปลา แล้วจะมีตลาดไหมและจะได้กำไรคุ้มค่าทุนที่ลงทุนไปหรือไม่ นอกจากนี้ ผู้ที่ไม่กู้อีกคนหนึ่งซึ่งประกอบกิจการน้ำปลาก็ให้เหตุผลที่ไม่กู้ว่า เป็นเพราะตนเองเป็นลูกค้าของธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส) อยู่แล้ว มีความคุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่และสามารถจะกู้เงินจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ได้สะดวก และได้รับวงเงินกู้มากกว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเมื่อศึกษาถึงเหตุผลในการกู้เงินและไม่กู้เงินของสมาชิกทั้งสองฝ่าย พบว่ามีความแตกต่างกัน โดยในส่วนของผู้กู้เงิน ส่วนใหญ่ต้องการกู้เงินเพื่อความสะดวกในการประกอบอาชีพของตนเอง เช่น ผู้กู้เงินไปเลี้ยงสัตว์ก็เพราะต้องการซื้ออาหารมาตุนไว้ เพื่อสะดวกในการขนส่งและประหยัดเวลาในการเดินทางไปซื้ออาหารสัตว์ นอกจากนี้คือ กู้เงินเพราะเห็นว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินที่รัฐบาลช้วยเหลือชาวบ้านและไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ในการค้ำประกันเงินกู้ ในขณะที่บางคน เช่น ผู้ประกอบอาชีพแปรรูปผลิตภัณฑ์โดยการทำน้ำปลา ซึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนเพื่อซื้อปลาในแต่ละครั้งค่อนข้างสูง ก็อาศัยการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาสมทบกับเงินค่าซื้อปลาที่จะนำมาทำน้ำปลามากขึ้น นอกจากนี้ยังมีเหตุผลของการกู้เงินเพื่อชำระเงินกู้ที่นำโฉนดที่ดินไปค้ำประกันเงินกู้มา จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าส่วนหนึ่งของผู้กู้เห็นว่า เงินกองทุนหมู่บ้านสามารถจะช่วยบรรเทาความเดือดร้อนด้านเงินตราและหนี้สินของคนในชุมชนได้ตามสมควร

ส่วนในจำนวนผู้ที่ไม่กู้เงินของกองทุน ก็มีเหตุผลที่ไม่กู้ เช่น สมาชิกผู้ประกอบอาชีพ ทำน้ำปลา แห่งหนึ่งเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมีเรื่องจุกจิกมาก เนื่องจากกสมาชิกท่านนี้นอกจากจะทำกิจการน้ำปลาแล้วยังจำหน่ายเองด้วย กรรมการจึงกำหนดให้คืนเงินกู้เช่นเดียวกับผู้ประกอบอาชีพค้าขายรายอื่น คือ ต้องส่งคืนเงินกู้รายเดือน สมาชิกท่านนี้จึงไม่ยอมกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้ก็มีเหตุผลว่ากำลังหาช่องทางเพื่อการกู้เงินกองทุนหทู่บ้านอยู่

การพ้นจากวงจรการเงินกู้

ผู้บริหารโรงเรียนและประชาชนส่วนหนึ่งเห็นว่า การพ้นจากวงจรการกู้เงินของคนในชุมชนเป็นเรื่องยาก แม้ว่าในอดีตที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่อาจจะมีปัญหาเรื่องเงินลงทุนเพื่อการประกอบอาชีพ และการกู้เงินนอกระบบมาหมุนเวียนใช้จ่าย แต่เมื่อรัฐบาลมีนโยบายการส่งเสริมให้ประชาชนเป็นผู้ผลิตเพิ่มขึ้น เช่น โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์หรือนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) ทำให้มีผู้ผลิตในชุมชนมากขึ้น ในขณะที่

ผู้บริโภคยังเท่าเดิมหรือน้อยลง หรือบางครั้งก็เป็นการกู้เพื่อให้มีเงินหมุนเวียนในครัวเรือน เช่น ในการสนทนากลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่ที่ 2 บ้านบ้านริมฝั่งทะเล ตอบคำถามเกี่ยวกับการไม่กู้ดังนี้

"... ถาม แล้วคิดที่จะไม่กู้บ้างไหม

ตอบ คิดตลอดเวลาไม่อยากกู้แต่ว่า

ถาม กองทุนนี้ ก็ทำให้เราพึ่งตนเองไม่ได้สิ เพราะถ้าเรามัวแต่คิดจะกู้อยู่นี่

ตอบ ไม่เราไม่ได้อยากกู้หรอก อย่างว่าแหละดอกมันถูกก็เอามาหมุนไว้ ไอ้เรื่องอย่างนี้ไม่แน่เราขายอยู่อย่างนี้บางทีช็อตแล้วเอาที่ไหนล่ะ

ถาม คุณป้าว่ายังไงคะ

กุหลาบ ก็เหมือนกัน บางทีเราหมุนไม่ทัน..."

การให้ค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการ

จากข้อมูลกองทุนเกี่ยวกับยอดเงินหมุนเวียนและดอกเบี้ยที่ได้รับจากธนาคารในรอบปีที่ผ่านมา คือ ในปี พ.ศ. 2545 ตั้งแต่เดือน มิถุนายน – ธันวาคม 2545 พบว่ากองทุนได้รับเงินต้นคืนจากผู้กู้เป็นเงิน 457,700 บาท ซึ่งกองทุนได้นำเงินส่วนนี้ไปให้สมาชิกกู้ต่อไป และได้รับดอกเบี้ยเงินกู้จากสมาชิก เป็นเงิน 41,633 บาท ได้รับดอกเบี้ยเงินฝากจากธนาคารจำนวน 3,480 บท และยังไม่มีการจ่ายเงินค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการตามที่กองทุนได้กำหนดไว้ในระเบียบการบริหารกองทุนของหมู่บ้าน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่ม คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 3 คน ได้แก่ รองประธานกรรมการ และ คณะกรรมการ 2 ท่าน พบว่า คณะกรรมการกองทุนมีความเห็นคล้อยตามกันว่า ยอดเงินจำนวนนี้ หากจะนำมาเป็นค่าตอบแทนให้แก่คณะกรรมการ ควรจะให้เฉพาะคนที่ทุ่มเทการทำงานให้แก่กองทุนจริง ๆ เท่านั้น คือ เหรัญญิกกองทุน และเลขานุการกองทุนซึ่งต้องดูแลเรื่อง การกู้ยืมเงินของสมาชิก การทำบัญชี การประสานงานกับสมาชิกและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิก โดยเห็นว่าควรจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายปี เนื่องจากเหรัญญิกกองทุน ต้องใช้สถานที่ คือ บ้านของตนเองเป็นสำนักงานกองทุนและต้องนำคอมพิวเตอร์ส่วนตัวมาใช้ในการทำงาน ซึ่งจากการสัมภาษณ์กลุ่มคณะกรรมการกองทุนนี้ สรุปได้ว่า กรรมการทั้ง 3 คน เห็นพ้องต้องกันว่า ในการให้ค่าตอบแทนแก่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ควรให้ค่าตอบแทนเฉพาะคณะกรรมการที่มีบทบาทเด่น และทำงานมาก เช่นที่ รองประธานคณะกรรมการกล่าวว่า

"...ให้...คนเดียว ไม่ได้ไปไหนเลย นั่งทำอยู่เรื่อย สิ้นปีนี้ให้เขาสักเท่าไหร่ ก็จะคุยกับประธาน...."

บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุน

พัฒนากรชุมชน เป็นเจ้าหน้าที่ของทางอำเภอที่มีหน้าที่ในการสนับสนุนต่อการจัดตั้งและการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านในอำเภอ และเป็นที่ปรึกษาของคณะกรรมการหมู่บ้านในเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะการเป็นพี่เลี้ยงในการตั้งกองทุนหมู่บ้านในช่วงแรก และการให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้าน โดยเฉพาะเรื่องการทำและการตรวจสอบบัญชี ซึ่งพัฒนาการชุมชนจะจัดการให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านทั้งโดยการให้ความรู้อย่างเป็นทางการ เช่น การจัดอบรม และการออกตรวจสอบให้คำแนะนำ ซึ่งจะรวมไปถึงเรื่องกฎ ระเบียบ ของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน โดยแนวทางในการพัฒนากองทุนหมู่บ้านของพัฒนาการอำเภอบ้านฉาง ซึ่งดูแลกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล มีแนวคิดที่อยากจะให้กองทุนที่เคยให้กู้กองทุนเป็นรายครัวเรือน ให้เป็นการให้กู้ในลักษณะเครือข่าย คือ การรวมกลุ่มคนที่มีอาชีพเหมือนกันให้มาร่วมกันกู้เพื่อให้เกิดเป็นกลุ่มสมาชิก และจะได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพ

ผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่มีบทบาทค่อนข้างสูงในการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล โดยเฉพาะในกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เพราะในช่วงแรกของการตั้งกองทุนหมู่บ้านที่ไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ จนคณะกรรมการต้องลาออกตั้งแต่ยังไม่ได้ปล่อยเงินให้สมาชิกกู้นั้น ส่วนหนึ่งอาจจะเป็นเพราะผู้นำชุมชนที่ได้รับเลือกให้เป็นประธานคณะกรรมการกองทุนในช่วงแรกไม่ได้มีตำแหน่งในการบริหารอย่างเป็นทางการในชุมชน จึงไม่มีอำนาจในการตัดสินใจบริหารกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลให้ดำเนินงานต่อไปได้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลคนใหม่ โดยการเลือกกำนันให้เป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ทำให้กองทุนเริ่มดำเนินการต่อไปได้ ผู้นำชุมชนจึงมีบทบาทสูงในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

สมาชิกกองทุน โดยทั่วไป คนในชุมชนจะมองกองทุนหมู่บ้านว่าเกี่ยวข้องกับสมาชิกเท่านั้น คนที่ไม่ใช่สมาชิกไม่จำเป็นต้องรับรู้การดำเนินงานของกองทุน แต่ความจริงแล้ว คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและสมาชิกส่วนหนึ่งเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านไม่ใช่กองทุนสำหรับให้คนจนมากู้เพียงอย่างเดียว แต่เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของหมู่บ้านมี่ทุกคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันดูแล ช่วยกันเสนอความคิดเห็น เพื่อให้คณะกรรมการมีข้อมูลในการปรับปรุงการทำงาน ปรับปรุงการออกกฎระเบียบให้เอื้อต่อคนในชุมชนมากขึ้น ไม่ใช่มองกองทุนหมู่บ้านที่สิทธิของการกู้เงินเพียงอย่างเดียว

สตรีในชุมชน กองทุนหมู่บ้านเป็นหน่วยงานหนึ่งที่ให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้หญิง โดยการกำหนดให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านแต่ละคณะต้องมีผู้หญิงร่วมเป็นคณะกรรมการอย่างน้อยครึ่งหนึ่ง ซึ่งในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล พบว่า คณะกรรมการที่เป็นผู้หญิงมีบทบาทในการทำงานสูง โดยเฉพาะเหรัญญิก และเลขานุการคณะกรรมการ ซึ่งอาจจะเป็นเพราะผู้หญิงมีเวลาทำงานให้กับกองทุนหมู่บ้านมากกว่าผู้ชาย และเกาะติดกับงานมากกว่าผู้ชาย ดังที่พัฒนากรชุมชนเล่าว่า

> *"...ช่วงหลังเวลาเราประชุม อบรมอะไร เราจะนัดผู้หญิง ผู้หญิงจะมาเพียบเลย เรานัดผู้ชาย เดี๋ยวก็กลับ แล้วผู้ชายมาสายกลับก่อน ส่วนผู้หญิงเขาจะอยู่..."*

ส่วนคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นผู้หญิงก็ยอมรับว่าได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน เพราะคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเท่าเทียมกับผู้ชาย

การเลือกคณะกรรมการชุดใหม่

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ได้รับการอนุมัติให้ดำเนินการจาก คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กทบ.) เมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2545 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่คณะกรรมการยังทำงานได้ไม่ครบ 1 ปี เพื่อการจับฉลากให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านออกครึ่งหนึ่ง

การประชุมคัดเลือกกรรมการกองทุน

ตามหมวดที่ 8 หาเฉพาะกาล ข้อ 52 ของระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 แต่เพื่อให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลดำรงอยู่ต่อไป

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลทั้งหมดจึงลาออก เมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน 2545 แล้วให้สมาชิกเลือกกรรมการชุดใหม่ตามระเบียบนี้ใน หมวดที่ 7 หาเฉพาะกาล ข้อ 41 ซึ่ง

จะทำให้สมาชิกทั้งหมดสามารถดำรงตำแหน่งต่อไปได้อีก 2 ปี ตามระเบียบนี้ในหมวดที่ 5 คณะกรรมการกองทุน หมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 19 ซึ่งประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลให้เหตุผลกรณีดำเนินการเช่นนี้ เพื่อให้คณะกรรมการทั้งหมดมีโอกาสได้ทำงานอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการทำงานของคณะกรรมการเป็นการทำงานจากคณะกรรมการชุดเก่าซึ่งไม่สามารถดำเนินการได้ คณะกรรมการส่วนใหญ่จึงต้องการเวลาในการทำงานที่ต่อเนื่อง โดยในวันเลือกคณะกรรมการชุดใหม่นี้ มีสมาชิกมาประชุมเกินกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมด ในกรณีของการจับฉลากออก จากการสัมภาษณ์เลขานุการกองทุนได้แสดงความคิดเห็นว่า การจับฉลากออกอาจจะทำให้ได้คนใหม่ที่ทำงานไม่เป็นเข้ามาร่วมบริหารงานของกองทุนหมู่บ้าน จึงตกลงกันในหมู่คณะกรรมการให้ทุกคนลาออก แล้วให้สมาชิกเลือกเข้ามาใหม่ ดังที่บอกว่า

> *"...จับฉลากออก นี่พี่อย่างสมมุติว่าคนที่ทำงานเป็น แล้วเอาคนใหม่มาทำนี่จะทำได้ ทำได้เหมือนเดิมไม๊ แล้วก็จะรู้ได้ รู้ได้ขนาดนี้ไม๊ มันก็ยากพี่ต้องมาเริ่มต้นนับหนึ่งกันใหม่อีก ใช่ไม๊พี่ แต่คณะกรรมการบางคน เคยมายุ่งที่นี้ยังทำไม่ได้เลย ต้องมีเหลือไว้มั่งเหลือคนที่รู้..."*

ทำให้ในการเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านครั้งใหม่นี้มีกรรมการเก่าได้รับเลือกเข้ามาเป็นกรรมการเกือบทั้งหมด โดยมีกรรมการคนใหม่ที่เป็นครูในโรงเรียนชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลได้รับเลือกเข้ามาใหม่เพียงคนเดียว ส่วนบรรยากาศในการประชุม พบว่า มีสมาชิกมาร่วมประชุมคับคั่ง ประธานที่ประชุมกล่าวทักทายสมาชิก แล้วให้ประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านรายงานผลการดำเนินงานของกองทุนในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา โดยมีเอกสารประกอบการชี้แจง หลังจากนั้นจึงนำคณะกรรมการลาออก แล้วร่วมกันเลือกคณะกรรมการชุดใหม่โดยไม่มีการอภิปรายหรือการหาเสียงของคณะกรรมการ และมีพัฒนาการอำเภอเป็นประธานในการเลือกคณะกรรมการ

ผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน

พบว่าส่วนใหญ่เห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีประโยชน์ต่อคนในชุมชน เช่น ช่วยเสริมในส่วนของเงินทุนให้สามารถสร้างงาน สร้างอาชีพได้ โดยมีบางครัวเรือนที่ประสบความสำเร็จในการค้าขายและการแปรรูปอาหารทะเลมากขึ้นทำให้คนจนมีแหล่งเงินทุนที่จะนำไปประกอบอาชีพได้ และอยากให้ดำเนินการต่อไป โดยไม่ต้องการให้เลิกกองทุนนี้ โดยผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลนั้นอาจจำแนกได้หลายประการ ที่มองเห็นเป็นรูปธรรมได้แก่

1. การเป็นหลักประกันความมั่นคงในการประกอบอาชีพของคนในชุมชน ในกรณีที่คนในชุมชนจะสามารถกู้เงินไปลงทุนได้ในเงื่อนไขที่ตนเองมีสิทธิ์ในการกำหนดวงเงินกู้ วิธีการใช้เงินคืน

กองทุน และระยะเวลาในการชำระเงินได้พอสมควร และสามารถกู้ใหม่ได้หลังจากครบกำหนดการใช้เงินคืนแล้ว โดยเฉพาะทำให้คนจนมีทางเลือกในการหาเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น

2. ช่วยให้ผู้ประกอบการมีความสะดวกในการประกอบอาชีพมากขึ้น เนื่องจากมีเงินทุนไปใช้ในการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพมากขึ้น เช่น การเปลี่ยนวิธีการขายของจากหาบเร่มาเป็นรถเข็น ซึ่งทำให้จำหน่ายสิ่งของได้มากขึ้น และสบายขึ้น นอกจากนี้ยังนำเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปซื้อเครื่องขูดมะพร้าวด้วยไฟฟ้ามาใช้ ทำให้ไม่ต้องใช้แรงงานในการนั่งขูดมะพร้าว หรือการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านมาเสริมในส่วนของการจ้างแรงงานเพื่อไถที่ หรือจ่ายเป็นค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง หรือการซื้อเครื่องซักผ้ามาใช้ในการบริการซักผ้า ทำให้สามารถซักผ้าได้จำนวนมากขึ้นและซักผ้าชิ้นโตขึ้น เช่น ผ้านวม

3. ช่วยให้ผู้ประกอบการมีเงินหมุนเวียนในการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น เช่น ในอาชีพประมง ซึ่งต้องมีเงินทุนในการซ่อมเรือ ซื้ออุปกรณ์การประมง ซื้ออวน ซื้อไม้มาทำลอบ ทำให้ต้องลงทุนตลอดเวลา แม้แต่ในส่วนของการแปรรูปผลิตภัณฑ์ซึ่งผู้ประกอบการต้องลงทุนในการทำกะปิ น้ำปลา ในวงเงินสูง เงินจากกองทุนหมู่บ้านก็เป็นส่วนที่มาช่วยเสริมให้ผู้ประกอบการเกิดความคล่องตัวในด้านเงินที่จะลงทุนมากขึ้น

4. ทำให้การกู้ยืมเงินนอกระบบน้อยลง เช่น ในบ้านริมฝั่งทะเลที่การกู้ยืมเงินนอกระบบแทบจะหมดไปจากชุมชน เพราะจากเดิมที่ประชาชนต้องเดือดร้อนไปกู้เงินนอกระบบต้องเสียดอกเบี้ยสูง บางครั้งต้องมีที่ดินหรือทรัพย์สิน แต่ในส่วนของการกู้กองทุนหมู่บ้านยังสามารถประนอมหนี้ได้ แม้จะเสียค่าปรับ ก็ไม่มากเท่ากับการกู้ยืมเงินนอกระบบ

5. ทำให้ผู้ประกอบการมีรายได้จากการประกอบอาชีพเพิ่มขึ้น เพราะมีวงเงินลงทุนมากขึ้น

6. ทำให้คนที่มีความรู้ที่จบการศึกษาระดับสูง ที่เคยทำงานในบริษัทเอกชนในเมือง หันกลับมาสร้างแหล่งงานที่บ้านเกิดให้เป็นของตนเอง และเข้ามาร่วมมือกับผู้นำชุมชนในการพัฒนากองทุนหมู่บ้าน

นอกจากผลของกองทุนหมู่บ้านจะปรากฏให้เห็นคุณค่าของกองทุนในทางที่เป็นรูปธรรมดังกล่าวแล้ว ยังปรากฏในส่วนที่เป็นนามธรรมซึ่งได้รับฟังจากคนในชุมชนที่เคยที่กู้เงินไปจากกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเลว่า ยังมีส่วนที่เป็นนามธรรมอีกเช่น ทำให้คนในชุมชนที่เคยกู้เงินนอกระบบและหันมากู้เงินจากกองทุนมี**สุขภาพจิตดีขึ้น** เพราะนอกจากจะไม่ต้องเสียดอกเบี้ยแพงแล้ว ยัง**ไม่เครียด**กับการส่งดอกเบี้ยเงินกู้เป็นรายวัน เพราะส่งเงินงวดให้กองทุนหมู่บ้านเป็นราย

เดือนไม่กี่งวดก็หมดปี สามารถยื่นกู้งวดใหม่ได้ นอกจากนี้การกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเป็นการกู้เงินจากกลุ่มบุคคลที่สมาชิกเป็นผู้เลือกให้เข้ามาดำเนินการ ทำให้ความรู้สึกของสมาชิกต่อการเป็นหนี้ต่อกลุ่มบุคคลไม่ใช่เป็นหนี้ตัวบุคคล และกองทุนทำให้ประชาชนมีความรู้สึกว่าเป็น**สิทธิของสมาชิก**กองทุนทุกคน**ที่จะกู้**เงินส่วนนี้ ทำให้ความรู้สึกกดดันจากการเป็นลูกหนี้เจ้าหนี้ลดลง และส่วนที่จะมีผลดีต่อสมาชิกเพิ่มขึ้นอีกส่วนน่าจะ ได้แก่ **สุขภาพของผู้กู้ดีขึ้น**ในทางด้านร่างกายเพราะไม่ต้องตรากตรำกับการประกอบอาชีพมากเหมือนเดิม เพราะสามารถจัดหาเครื่องอำนวยความสะดวกในการประกอบอาชีพที่จะช่วยทำให้การใช้แรงงานลดลง ทั้งยังทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน**มีวินัยในการออมเงิน**มากขึ้น เช่นการสะสมเงินสัจจะ และการสะสมเงินเพื่อใช้คืนเงินกู้ ซึ่งผู้ประกอบการหลายรายในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลเมื่อได้รับเงินจากการค้าขายหรือรับจ้างก็จะกันเงินส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งถ้ามองในภาพรวมของกองทุนก็จะทำให้กองทุนมีเงินหมุนเวียนทั้งในส่วนของเงินต้นและดอกเบี้ย ซึ่งก็จะย้อนกลับมาทำให้สมาชิกสามารถเพิ่มวงเงินกู้ได้มากขึ้นในอนาคต และทำให้**กองทุนหมู่บ้านมีความมั่นคง**เพิ่มขึ้นด้วย

บทที่ 6
สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านกับการปรับฟื้นทุนชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้ เป็นการวิจัยกรณีศึกษาเพื่อตอบคำถามการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการว่ามีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และศึกษาถึงสภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาขมิ้นว่าเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด และมีส่วนช่วยในการปรับฟื้นทุนชุมชนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นได้อย่างไรบ้างโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาตามขั้นตอนโดยสรุปดังนี้ คือ

1. กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยการศึกษาและทำความเข้าใจกรอบแนวคิดหลักในการวิจัยของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน แล้วกำหนดกรอบแนวคิดการ

วิจัยกรณีศึกษา จากแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเน้นที่การแปรรูผลผลิตจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

2. เลือกชุมชนที่ศึกษา จากชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

3. การศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจดบันทึก นอกจากนี้ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเล

4. แนวทางการศึกษา ซึ่งได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้แนวคำถามที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลัก และปรับแนวคำถามดังกล่าวเพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต

5. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ระดับลึก ประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล ซึ่งได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 25 คน

5.2 ผู้ให้ข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 6 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มี่ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 3 คน รวมมีผู้สนทนากลุ่มทั้งสองกลุ่ม จำนวน 9 คน

6. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

6.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำจัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

6.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open Coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถ

อธิบายเรื่อง ทุนชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

6.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลและกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

6.4 สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded Theory) ต่อไป

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านบ้านริมฝั่งทะเล พบว่า มีสมาชิกจำนวนมากเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านจำนวน 1 ล้านบาท ต่อ 1 หมู่บ้านนั้น อาจจะเหมาะสมหรือมากเกินไปสำหรับหมู่บ้านที่มีจำนวนคนน้อย แต่สำหรับชุมชนบ้านริมฝั่งทะเลที่มีคนในหมู่บ้านถึง 366 ครัวเรือน ประชากร 2,200 บาท และมีสมาชิก 191 คนนั้น นับว่าเป็นจำนวนเงินที่น้อยเกินไปทำให้ไม่สามารถกระจายเงินกู้สู่คนในชุมชนให้ทั่วถึง ข้อเสนอของสมาชิกส่วนมากจึงขอให้รัฐบาลพิจารณาวงเงินของกองทุนแต่ละแห่งโดยคำนึงถึงประชากรในแต่ละหมู่บ้านซึ่งมีแตกต่างกันด้วย

นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า การจำกัดจำนวนวงเงินกู้ไม่เกินรายละ 20,000 บาทนั้น จะช่วยได้เฉพาะเป็นการเติมเต็มให้คนที่มีกิจการทำอยู่ก่อนแล้วเท่านั้น แต่ไม่ช่วยให้เกิดธุรกิจรายใหม่ในชุมชน และแม้เงื่อนไขในระเบียบการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจะให้คณะกรรมการสามารถพิจารณาให้วงเงินกู้สูงกว่า 2 หมื่นบาทได้ แต่คณะกรรมการส่วนมากจะยึดถือการปฏิบัติตามระเบียบของทางราชการมากกว่าการใช้ดุลยพินิจร่วมกัน

ในด้านความยั่งยืนของกองทุนหมู่บ้านเป็นประเด็นหนึ่งที่แสดงถึงความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งพบว่า พัฒนากรอำเภอและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเล เห็นว่าเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้กองทุนหมู่บ้านมีความยั่งยืน คือ การที่คณะกรรมการและสมาชิกมีความรู้สึกว่าตนเองมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกองทุนหมู่บ้าน และคนในหมู่บ้านเองก็ต้องเห็นคุณประโยชน์ของกองทุนที่มีต่อคนในหมู่บ้าน เช่น การนำดอกผลจากกองทุนมาทำ

ประโยชน์ให้หมู่บ้านโดยการสร้างศาลาที่พักหรือสิ่งอื่นที่จะทำให้คนในหมู่บ้านเห็นว่าเป็นผลที่ได้จากดอกผลของกองทุนหมู่บ้าน รวมทั้งการพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสามารถในการทำงานให้กองทุนหมู่บ้านมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยกรณีศึกษากองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลซึ่งเป็นชุมชนขนาดใหญ่ พบว่า การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านค่อนข้างจะมีปัญหาในระยะแรกของการดำเนินงาน เพราะการที่มีกลุ่มย่อยอยู่ในชุมชนหลายกลุ่ม กลุ่มที่ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการในชุดแรกไม่สามารถดำเนินการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านได้ คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านระดับอำเภอต้องลงมาดำเนินการให้มีการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ที่มีประธานคณะกรรมการเป็นผู้ที่มีอำนาจในการปกครองชุมชน คือ กำนัน เข้ามาบริหารงาน กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลจึงเริ่มดำเนินการได้ ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าจากบทเรียนของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านที่มีคนในชุมชนหลายกลุ่มและเป็นชุมชนขนาดใหญ่ ผู้นำชุมชนควรมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการโครงการ โดยการกำหนดให้มีกรรมการกิติมศักดิ์ที่เลือกจากผู้นำอาวุโสในชุมชนเข้ามาเป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเพื่อให้ผู้อาวุโสในชุมชนได้เข้ามามีบทบาทเป็นผู้ใกล่เกลี่ยหรือเป็นผู้นำในการตัดสินใจ เพื่อให้การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนขนาดใหญ่สามารถดำเนินการไปได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ กองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะในชุมชนขนาดใหญ่ควรมีบทบาทของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่อง การบริหารจัดการด้านการเงินแก่คนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง รัฐบาลควรเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีการดำเนินการของคณะกรรมการหมู่บ้านที่แข็งขัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านสูง คนในชุมชนสามารถนำเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการพัฒนาอาชีพอย่างได้ผล มีอิสระในการบริหารกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่หลากหลายตามเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านเหล่านี้ ได้มีโอกาสพัฒนาความเชี่ยวชาญในการบริหารการเงินของตนเองให้สูงขึ้นในโอกาสต่อไป เพื่อให้คนในชุมชนและคณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านมีความรู้สึกว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นของคนในชุมชนโดยเท่าเทียมกัน และเป็นกองทุนที่ทุกคนในชุมชนควรมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการและรักษากองทุนหมู่บ้านให้เป็นของชุมชนตลอดไป

ในชุมชนขนาดใหญ่มี่มีประชากรมากกว่า 1,000 คน ขึ้นไป รัฐบาลควรกำหนดวงเงินของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างไปจากชุมชนขนาดเล็ก เพราะวงเงินที่กองทุนหมู่บ้านในชุมชน

ขนาดใหญ่ให้กู้ไม่สามารถนำไปริเริ่มอาชีพใหม่ได้ นอกจากนี้ระยะเวลาของการชำระหนี้ซึ่งกำหนดไว้ในช่วงระยะเวลาสั้นเกินไปอาจจะทำให้สมาชิกที่กู้เงินไปลงทุนเกิดความเคลียดในการที่จะต้องคืนเงินหลังจากที่กู้ไปได้เพียงปีเดียว ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ยังไม่ได้ผลจากการลงทุนในรอบระยะเวลาสั้น

ในส่วนของการแปรรูปผลผลิต ซึ่งพบว่าในชุมชนบ้านริมฝั่งทะเล ในชุมชนมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องการทำกะปิและน้ำปลาในชุมชน เพราะเป็นผลิตผลจากทะเล แต่เนื่องจากปัจจุบันการลงทุนเรื่องการประมงค่อนข้างสูง การทำกะปิหรือน้ำปลากลายมาเป็นกิจการที่ต้องใช้ทุนในลักษณะของสถานประกอบการขนาดย่อย กองทุนหมู่บ้านสามารถสนับสนุนการแปรรูปผลผลิตของสมาชิกในลักษณะนี้ได้ค่อนข้างน้อย มีส่วนสนับสนุนอยู่บ้างในแง่ของการลงทุนซื้อวัตถุดิบที่ใช้ผลิตกะปิและน้ำปลาจำนวนหนึ่งเท่านั้น ยังไม่สามารถส่งเสริมให้เกิดการแปรรูปผลผลิตในลักษณะนี้ให้มีการแพร่ขยายและเกิดความยั่งยืนในชุมชนได้ ดังนั้นในกรณีของชุมชนที่มีการแปรรูปผลผลิตที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นและต้องลงทุนสูงในลักษณะนี้ กองทุนหมู่บ้านควรมีเงื่อนไขการสนับสนุนวงเงินกู้แก่สมาชิกเป็นรายกลุ่มเพื่อให้คนในชุมชนเกิดการรวมกลุ่มและร่วมกันสร้างความเข้มแข็งให้แก่งานอาชีพที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เพื่อเป็นการปรับฟื้นทุนชุมชนด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นให้พลิกฟื้นดำรงอยู่ได้ต่อไป

บรรณานุกรม

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกระทรวงมหาดไทยและกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรงมหาวิทยาลัย.

นภาภรณ์ หะวานนท์. (2540). *เอกสารถอดเทปการประชุมรายงานผลโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน.* บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.วันที่ 1 มิถุนายน. ถ่ายสำเนา.

นภาภรณ์ หะวานนท์ สุรุวุฒิ ปัตไธสง และเพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2544). *โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.

_____. (2545). *รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวรพงษ์.(มปผ.). *เอกสารประกอบการอบรมการแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ เรื่อง การใช้โปรแกรม Atlas / ti ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*.สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายสำเนา.

มูลนิธิโกมล คีมทอง. (2539). *สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ครูของแผ่นดิน สร้างสรรค์การเรียนรู้กอบกู้ชุมชน*.ปาฐกถา มูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2539.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 29 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 118 ตอนพิเศษ 48 ง.วันที่ 30 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 16 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 57 ง. วันที่ 18 มิถุนายน 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่3) พ.ศ. 2544.(2544,28 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 88 ง. วันที่ 11 กันยายน 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2545.(2545,8 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับทั่วไป เล่ม 119 ตอนพิเศษ 43 ง. วันที่ 17 พฤษภาคม 2545.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 22 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 18 ตอนพิเศษ 30 ง. วันที่ 30 มีนาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 27 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 118 ฉบับที่ 41 ง. วันที่ 3 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544,13 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.ฉบับทั่วประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 65 ง. วันที่ 14 กรกฎาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2544.(2544,10 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 118 ตอนพิเศษ 101 ง. วันที่ 11 ตุลาคม 2544.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544*.กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549*. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

อคิน รพีพัฒน์. (2536). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. บรรณาธิการโดย อุทัย ดุลยเกษม.ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา.

อุทัย ดุลยเกษม. (2545). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวหับการวิจัยและการพัฒนา.* บรรณาธิการโดย สุเทพ บุญซ้อน. พิมพ์ครั้งที่ 1 , พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.

Muhr,Thomas. (1997). *ATLAS.ti Visual Qualitative Data Analysis,Management, and Model Building in Education, Research, and Business: User's Manual and References Release 4.1* . Berlin : Scientific Software Development.

Stauss, Anselm & Corbin, Juliet. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2 nd California : Sage Publication.

ภาคผนวก

แนวคำถาม
การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

1 พูดคุยถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโดยให้ถามในประเด็นต่อไปนี้

การถามประวัติหมู่บ้าน ถามเฉพาะผู้สูงอายุที่พอจะตอบได้ หากเป็นผู้ที่ยังอายุไม่มากให้ถามว่า เคยได้ยินผู้ใหญ่เล่ามาอย่างไร และถามถึงข้อมูลในช่วงเวลาตั้งแต่ผู้ตอบจำได้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่า ช่วงนั้นเป็นประมาณ พ.ศ. อะไร

- ประวัติการตั้งถิ่นฐาน คนมารวมตัวกันอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ ประมาณช่วงไหน ปีอะไร ทำไมคนจึงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากไหน หากต้องย้อนหลังไปมาก ให้ถามเท่าที่จะหาข้อมูลได้ สภาพภูมิศาสตร์เป็นอย่างไร เช่น แหล่งน้ำ ป่า ดิน ที่ราบ/ที่ดอน ของป่า ปลา ไม้ ไม้ไผ่ น้ำ ลำห้วย เนินเขา พืชพรรณไม้ต่างๆ ฯลฯ คนมีการใช้ (พึ่งพิง) ธรรมชาติอย่างไรบ้าง
- ถามรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภค และการเพาะปลูก ถ้าเป็นชุมชนในเขตลุ่มน้ำให้ถามเกี่ยวกับทำนบว่า การสร้างทำนบมีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนเรียนรู้เรื่องนี้ได้อย่างไร การสร้างทำนบในอดีตทำอย่างไร คนต้องมาช่วยกันทำอย่างไรบ้าง ช่วงที่ต้องมีการแบ่งปันน้ำเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่

2 สืบค้นในเรื่องการทำมาหากินในอดีตว่ามีลักษณะสำคัญเป็นอย่างไร

ประเด็นสำคัญในการผลิต การบริโภค และการพึ่งพิงธรรมชาติ คือ การพยายามสืบค้นว่าการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยน เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีระบบการควบคุมกันอย่างไร มีลักษณะของการผลิต และการบริโภคแบบเพียงพอคือผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อขาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล สืบค้นภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรักษาเกื้อกูล การทำลาย

- สภาพพื้นที่ในตอนแรกแรก ๆ เป็นอย่างไร คนที่มาอยู่ต้องปรับเปลี่ยน ถางพื้นที่เพื่อทำกินอย่างไร ตอนแรกๆ เพาะปลูกอะไรบ้าง การปลูกข้าวทำอย่างไร ได้พันธุ์ข้าว และพืชอื่นๆ มาจากไหน นอกจากปลูกข้าวแล้วปลูกอะไรได้อีก
- มีการเก็บหาของป่า และเก็บของธรรมชาติกันอย่างไร เช่น ของป่า ปลา พืชผักต่างๆ แต่ละวันได้อาหารมาจากไหน
- อะไรบ้างที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในสมัยก่อน แต่ปลูกหรือทำเองไม่ได้ ถามรายละเอียดให้มากที่สุด และถามว่า จัดการในเรื่องนี้อย่างไร เช่น แลกเปลี่ยน (ใช้

อะไรแลกเปลี่ยน) ซื้อ (นำอะไรไปขาย) ถามถึงกระบวนการแลกเปลี่ยน เช่น แลกเปลี่ยนที่ไหน อย่างไร ทำเป็นประจำหรือไม่อย่างไร

- มีตลาดที่ไหนบ้าง ที่คนต้องไปซื้อ หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของ (ถามที่ตั้งให้แน่นอน) ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดี๋ยวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่า ตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- มีช่วงเวลาที่ถือว่าอาหารสมบูรณ์หรือขาดแคลนอย่างไรบ้าง มีการเก็บสะสมอาหารอย่างไร ถ้าอาหารขาดแคลนทำอย่างไร
- การติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นอย่างไร ใช้อะไรเป็นพาหนะ ส่วนใหญ่ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร
- การใช้ชีวิตของคนในช่วง 1 ปี เป็นอย่างไร เช่น มีการทำนา/ทำสวน ในช่วงไหนช่วงไหนที่ไม่มีงานทำ อาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาชีพหลักมีอะไรบ้าง (เช่น ทอผ้า จักสาน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ)
- คนมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร เช่น การงานอาชีพหลัก (ปลูกข้าว) การทำสวน การเก็บหาของป่า

3 **ความสัมพันธ์ของคนในอดีต**

- คนพึ่งพากันอย่างไร เช่น ในการผลิต การใช้แรงงาน การบริโภค การรักษาดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลความสงบเรียบร้อย การจัดการกับความขัดแย้ง อาชญากรรม การถูกรังแก หรือการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอกชุมชน
- การมองว่าเป็นคนพวกเดียวกัน เช่น หมู่เดียวกัน ดูจากอะไรบ้าง เช่น การเป็นญาติกัน ไปวัดเดียวกัน ใช้แหล่งน้ำร่วมกัน ฯลฯ การเป็นคนพวกเดียวกัน หรือหมู่เดียวกัน นั้น ต่างคนต่างจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันอย่างไร คาดหวังจะได้รับการปฏิบัติอย่างไรจากผู้อื่น คนสามารถต่างคนต่างอยู่ได้หรือไม่อย่างไร คนต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร ระบบการควบคุมทางสังคมเป็นอย่างไร ใครคือผู้นำ ก่อนมีผู้ใหญ่บ้านปกครองกันอย่างไร
- ระบบเครือญาติเป็นอย่างไร การนับถือกันเป็นญาติ นับอย่างไร อะไรทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน การอยู่ใกล้ชิด การพึ่งพาอาศัยกัน) ญาติต่างจากคนอื่นอย่างไร ความสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่ญาติเป็นอย่างไร

- ในช่วงนั้น คนมีฐานะแตกต่างกันหรือไม่ ดูจากอะไร ทำไมคนจึงมีฐานะแตกต่างกัน

4 **การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตในอดีต**

- ความสุข ความสบายใจ ของคนในยุคนี้ดูจากอะไรบ้าง (เช่น มีอาหารเพียงพอ ไม่มีภัยธรรมชาติ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีโรคระบาด ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน) ความสุขของครอบครัว กับความสุขของส่วนรวมต่างกันอย่างไร อะไรคือปัญหาที่ทำให้คนไม่มีความสุข คนมีการแก้ปัญหากันอย่างไร
- ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร ติดต่อกับใครบ้าง เช่น เจ้าหน้าที่ของทางราชการ พ่อค้า ชาวบ้านในเขตอื่นๆ ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร บ่อยแค่ไหน ลักษณะการติดต่อเป็นอย่างไร (เช่น มีความเสมอภาค หรือใครมีอำนาจเหนือเพราะอะไร)
- วัด ในหมู่บ้านมีมาตั้งแต่เมื่อไร ใครมาบวชเป็นพระ คนสัมพันธ์กับวัดอย่างไรบ้าง
- โรงเรียนในช่วงนี้เป็นอย่างไร มีสอนถึงชั้นไหน ครูเป็นคนจากที่ไหน โรงเรียนสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างไร โรงเรียนสอนอะไร

5 **สืบค้นการเข้ามาของการพัฒนาว่าเริ่มต้นมาอย่างไร ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน**

- การเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การชลประทาน เกิดขึ้นเมื่อไรและเกิดขึ้นได้อย่างไร เช่น ชาวบ้านร้องขอ หรือมีผู้นำชุมชน พ่อค้า พยายามวิ่งเต้นเข้ามา การกระจายการบริการเป็นไปอย่างไร
- การใช้เงินเพื่อการผลิตเริ่มต้นเมื่อไร อย่างไร การผลิตเพื่อขายเริ่มต้นมาอย่างไร (เช่น การมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิต การลงทุนเพื่อการผลิต การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เมล็ดพันธ์ใหม่ๆ การปลูกพืชไร่ พืชสวน การจ้างงาน เมื่อมีการใช้เงินเพื่อการผลิต (การลงทุนเพื่อการผลิต) ลักษณะการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร เช่น เวลาในการทำงาน การจ้างงาน การใช้ เทคโนโลยีในการผลิต
- ช่วงหลังจากมีการผลิตเพื่อขาย การทำมาหากินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
    - มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน) การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การดูแลธรรมชาติ แตกต่างไปจากเดิมอย่างไร

- มีการผลิตอะไรบ้าง ยังคงมีอะไรบ้างที่ปลูก/ผลิตเพื่อกินหรือใช้ มีอะไรบ้างที่ผลิตเพื่อกินหรือขาย
- การผลิตต่างไปจากเดิมอย่างไรบ้าง เช่น พันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย การดูแล การใช้ยาฆ่าแมลง
- การลงทุนในการปลูกพืช / เลี้ยงสัตว์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการกู้ยืมเงินทุนหรือไม่ กู้จากที่ไหนบ้าง ถามถึงการเข้ามาของ ธกส.
- สินค้าที่ผลิตเพื่อขาย ขายอย่างไร มีปัญหาอะไรบ้างหรือไม่ อย่างไร
- มีตลาดที่ไหนบ้าง มีตลาดเพิ่มมากขึ้น หรือน้อยลงอย่างไร คนไปซื้อ / ขาย ของอะไรบ้างที่ตลาด ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดี๋ยวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่าตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร มีใครบ้างที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ (พัฒนากร เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่จากอำเภอ) พ่อค้า ธนาคาร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร คนยังพึ่งพิงกันในเรื่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นบ้างในชุมชน (เช่น หนี้สิน การลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ การออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน)
- ความเป็นญาติพี่น้อง เปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร การพึ่งพาอาศัยกันยังเหมือนเดิมหรือไม่ อย่างไร อะไรที่ทำให้เปลี่ยนแปลงไป
- โรงเรียนเปลี่ยนไปอย่างไร เช่น สถานที่ ครู คนมองการเรียนหนังสือในโรงเรียนอย่างไร คาดหวังอะไรจากโรงเรียน โรงเรียนสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไร
- วัดเปลี่ยนไปอย่างไร หรือไม่ ทำไมจึงเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร
- การรักษาโรคภัยไข้เจ็บเป็นอย่างไร ไปรักษาที่ไหน สถานีอนามัย โรงพยาบาล ร้านขายยาเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร มีส่วนทำให้การรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยต่างออกไปหรือไม่ อย่างไร

- ในช่วงนี้ สิ่งที่เรียกว่า ความสุข ความสบายใจของคนเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงไป
- ปัญหาของชุมชนในช่วงนี้มีอะไรบ้าง ทำไมปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น จะแก้ไขปัญหาได้อย่างไร

คำถามเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน

1. ในหมู่บ้านนี้มีการรวมเงินหรือร่วมกันเก็บสะสมเงิน แหล่งเงินที่ชุมชนนำมาใช้ในลักษณะใด บ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนี่ยน

   ในแต่ละกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างไร ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

   - รายละเอียดของการก่อตั้ง (เช่น ปี พ.ศ. ผู้คิดริเริ่ม การชักชวนให้คนมาร่วมมือ ปัญหา ความยากลำบาก)
   - รายละเอียดของการสมัครเป็นสมาชิก (เช่น เงินที่ต้องร่วมซื้อหุ้น ค่าสมาชิก จำนวนเงินสะสม)
   - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน เงินปันผล วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
   - กรรมการต้องการให้มีการนำกองทุนทั้งหมดมารวมกัน แต่กองทุนมีระเบียบการดำเนินงานของกองทุนค่อนข้างเข้มงวด คิดว่าชาวบ้านคงไม่อยากเข้ามารวม เพราะกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป **ตรงนี้ชาวบ้านคิดอย่างไร** เพราะเหตุใด หรือขึ้นอยู่กับการจัดการ
   - จัดการอย่างไร หรือหลายกลุ่มคานอำนาจกัน
   - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
   - ความก้าวหน้า ความสำเร็จของกลุ่มเป็นอย่างไร

2. นอกจากการรวมกลุ่มในข้อ 1 แล้ว คนในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมเงินจากที่ใดได้บ้าง เช่น ธกส. นายทุน หรือธนาคารพาณิชย์ ในแต่ละแหล่งเงินกู้ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้
   - เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้

- การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
- จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง

3. กองทุนหมู่บ้านต่างจากกลุ่มในข้อ 1 และแหล่งเงินกู้ในข้อ 2 อย่างไร และให้ถามในเรื่องต่อไปนี้
    - เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้ โดยเฉพาะการวางกฎเกณฑ์เรื่องการกู้ยืมเงิน เช่น จำนวนเงิน ดอกเบี้ย การส่งคืนเงิน จำนวนคนที่ได้กู้ยืมเงิน
    - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
    - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
4. ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นอุปสรรคอย่างไรหรือไม่
5. ทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจึงจะเป็นประโยชน์กับคนในชุมชนได้มากที่สุด
6. ท่านคิดว่ากองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านใด ที่ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดี และหมู่บ้านท่านอยากจะทำตาม
    - การตั้งกรรมการ การทำงานของคณะกรรมการ
    - การเพิ่มขึ้นของระเบียบต่างๆ

คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุดิบ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน

- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน
- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

แนวคำถามสำหรับคนในชุมชนอื่น ๆ

1. คำถามเกี่ยวกับผู้ตอบและครอบครัว

ประวัติการอยู่ในชุมชน เช่น ย้ายมาจากที่อื่น หรือเกิดในชุมชนนี้ ถามรายละเอียดตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ หรือตั้งแต่เริ่มจำความได้เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่าเรื่องที่ผู้ตอบเล่าให้ฟังเกิดขึ้นเมื่อไร พ.ศ. อะไร ควรถามให้เห็นความต่อเนื่องมาตามช่วงระยะเวลามาจนถึงปัจจุบันว่าในเรื่องต่อไปนี้

- มีใครบ้างเป็นสมาชิกในครอบครัว มีการย้ายเข้าย้ายออกในกรณีใดบ้าง
- การสร้างบ้านทำอย่างไร ลักษณะบ้าน ขนาด การปลูกบ้าน วัสดุ
- สภาพทางธรรมชาติของหมู่บ้านในขณะนั้น เช่น ป่าไม้ ของป่า ที่ดิน สัตว์ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำน้ำ พื้นที่ทำการเพาะปลูก ฯลฯ
- การจับจอง/การครอบครอง/การซื้อที่ดินในสมัยก่อน ทำกันอย่างไร พ่อแม่ท่านมีที่ดินมากน้อยแค่ไหน ทราบหรือไม่ว่า ที่ดินเหล่านั้นได้มาอย่างไร ที่ดินที่ท่านมีอยู่ได้มาอย่างไร ปัจจุบันท่านมีที่ดินเท่าไหร่ แบ่งเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวนอย่างไร ท่านต้องเช่าที่ดินบ้างหรือไม่ ถามถึงขนาดที่ดินที่เช่า เช่าทำอะไร วิธีการเช่าเป็นอย่างไร ท่านต้องเสียภาษีที่ดินหรือไม่ (ถามถึงเอกสารสิทธิ์ และการเสียภาษีในแต่ละปี)
- การทำมาหากินในขณะนั้น เช่น การเก็บหาของป่า การปลูกข้าว การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค และขาย ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้

มากที่สุด เช่น ถ้ามีการปลูกข้าวไร่ ให้ถามวิธีการเลือกพื้นที่ การเตรียมดิน การหาเมล็ดพันธุ์ การดูแล การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การกิน การขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต

- แรงงานที่ใช้ในการผลิตมาจากที่ใดบ้าง เช่น สมาชิกในครอบครัว แลกเปลี่ยนแรงงาน จ้างแรงงาน ถามรายละเอียดของวิธีการได้มาของแรงงานแบบต่างๆ
- การแลกเปลี่ยนหรือการขายผลผลิต ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต ขายให้ใคร ขายที่ไหน ถ้าแลกเปลี่ยน มีการแลกเปลี่ยนอย่างไร (ควรถามให้เห็นภาพของการแลกเปลี่ยนในอดีต ว่าสามารถทำให้คนสามารถได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในชีวิต ในเรื่องใดบ้าง เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์) รวมทั้งการติดต่อกับคนนอกหมู่บ้านและในเมือง
- หัตถกรรมหรือการผลิตของใช้ในขณะนั้น เช่น การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้มากที่สุด เช่น การจักสาน ใครเป็นคนทำ ทำอย่างไร หาวัสดุจากที่ไหน ช่วงเวลาที่ทำ
- การทำงานรับจ้าง สมัยก่อนมีการทำงานรับจ้างหรือไม่ การจ้างงานเริ่มมีเมื่อไร ถามรายละเอียดความเป็นมา ใครคือผู้จ้าง จ้างอย่างไร ท่านเคยทำงานรับจ้างหรือไม่ ถามรายละเอียด ว่ารับจ้างทำอะไร ได้ค่าตอบแทนอย่างไร นำเงินมาทำอะไร การทำงานรับจ้างเริ่มมีมากตั้งแต่เมื่อไร ส่วนใหญ่มีใครบ้านในหมู่บ้านที่ไปรับจ้าง เวลาไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ไปกันเป็นกลุ่มๆ หรือต่างคนต่างไป ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ได้ค่าตอบแทนอย่างไร ปกติท่านจะได้ข่าวคราวเกี่ยวกับการมีคนต้องการจ้างงานจากใคร หรือจากที่ไหน
- สมัยก่อน ใครเป็นผู้ดูแลความสงบ ความปลอดภัย ให้กับคนในหมู่บ้าน เวลาคนเดือดร้อน หรือมีเรื่องกันไปหาใคร หากมีหารลักขโมยสัตว์ หรือสิ่งของ หรือทะเลาะวิวาทกัน มีการจัดการกันอย่างไร สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร (ถามถึงผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไรบ้าง)

2. **รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และภาษี (ถามย้อนหลังจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยพยายามแยกถามระหว่างช่วงที่ หาอยู่หากิน กับช่วงที่มีการซื้อขายและใช้เงินกันเป็นหลัก มาจนถึงปัจจุบัน โดยถามช่วงเวลาให้แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อไรและอย่างไร)**

<u>ช่วงที่หาอยู่กิน</u>

- ในอดีตเงินมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ต้องใช้เงินซื้ออะไรบ้าง รายจ่ายที่สำคัญมีอะไรบ้าง หากเงินขาดมือทำอย่างไร ถามถึงแหล่งเงินกู้ยืม และดอกเบี้ย

- ในอดีตหาเงินได้อย่างไรบ้าง เช่น รับจ้าง ขายผลผลิต ถามรายละเอียด
- ในอดีตต้องมีการจ่ายภาษีหรือส่วยหรือไม่อย่างไร ถามรายละเอียด ตามที่ผู้ตอบทราบหรือเคยมีประสบการณ์
- นอกจากเงินแล้ว หากต้องมีการกู้หรือยืมอย่างอื่นหรือไม่ เช่น ข้าว พันธุ์พืช วัว ควาย เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้
- มีปัญหาในการใช้คืนหรือไม่ ทำอย่างไร ถามรายละเอียดนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

<u>ช่วงที่มีการซื้อขายมากขึ้น</u>

- การใช้เงินเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ถามความเป็นมาว่า เริ่มมีการใช้เงินเพื่อซื้ออะไรบ้าง หาเงินมาจากไหน ถามถึงแหล่งเงินกู้/ยืม ว่ามีที่ใดบ้าง เช่น นายทุน ญาติพี่น้อง_เพื่อนบ้าน พ่อแม่ ธกส. สหกรณ์ ถามถึงจำนวนเงินที่กู้ได้ วิธีการกู้ยืม ดอกเบี้ย การค้ำประกัน การใช้คืน
- ในความคิดเห็นของท่าน แหล่งเงินกู้ใดที่มีความสะดวก ดี สำหรับผู้กู้ ให้ถามว่าดีหรือสะดวกอย่างไร แหล่งเงินกู้ใด ค่อนข้างมีปัญหากับผู้กู้ มีปัญหาอะไรบ้าง
- ท่านเคยมีปัญหาว่าต้องการเงิน แต่ไม่มีแหล่งกู้ยืมบ้างหรือไม่ พูดคุยรายละเอียดว่า ต้องการเงินไปทำอะไร และได้แก้ปัญหาอย่างไร
- ท่านเคยกู้เงินจากที่ใดบ้าง (เช่น ธกส. ธนาคาร สหกรณ์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) ถามรายละเอียดถึง กู้เงินไปทำอะไร วิธีการกู้ การค้ำประกันจำนวนเงินที่กู้ ดอกเบี้ย การคืนเงิน
- ท่านเคยนำที่ดิน บ้าน วัว ควาย ทรัพย์สินอื่นๆ ไปจำนองหรือจำนำหรือไม่ ถ้าเคยถามรายละเอียด ถึงวิธีการ ผู้รับจำนำ/จำนอง ดอกเบี้ย การไถ่ถอน ระยะเวลา

<u>ช่วงปัจจุบัน</u>

- ปัจจุบัน หากท่านต้องการกู้/ยืมเงิน สามารถกู้/ยืมจากที่ใดได้บ้าง การกู้ยืมเงินในปัจจุบันสะดวกกว่าแต่ก่อนหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับความสะดวก ปัญหา และอุปสรรค

3. **การเป็นสมาชิกกลุ่มการเงิน**

- ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มเงินออมหรือกลุ่มการเงินอะไรบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่ม สหกรณ์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มอาชีพ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการสมัครสมาชิก ค่าสมาชิก ผลตอบแทน สิทธิในการกู้ยืม ดอกเบี้ย

4. **กองทุนหมู่บ้าน**

- ท่านได้ร่วมประชุมในการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับการประชุม เช่น วัน เวลาที่ประชุม จำนวนผู้มาประชุม ผู้นำการประชุม วัตถุประสงค์ สาระของการประชุม บรรยากาศการประชุม ของการประชุม การเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีการเลือกกรรมการ
- ท่านได้สมัคร หรือได้รับเสนอชื่อเป็นกรรมการกองทุนหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรกับการเป็นคณะกรรมการกองทุน ท่านได้รับเลือกหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุน พอใจหรือไม่อย่างไร
- ใครเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เลือกกันอย่างไร คนทั่วไปคิดอย่างไรกับกรรมการกองทุน ตัวท่านเองคิดอย่างไร
- ท่านเป็นสมชิกกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ การเป็นสมาชิกต้องทำอย่างไร ทุกคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกหรือไม่ ต้องมีการส่งเงินสัจจะ หรือเงินค่าสมาชิกอย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน ต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ หรือแหล่งกู้เงินอื่นๆ อย่างไร
- ท่านได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือไม่
    - <u>ถ้ากู้</u> พูดคุยเกี่ยวกับวิธีการกู้ ความยุ่งยาก ความสะดวก จำนวนเงินที่กู้ กู้ไปทำอะไร ดอกเบี้ยถูกหรือแพงไปอย่างไร การใช้คืนยุ่งยากหรือไม่ วิธีการส่งคืนทำอย่างไร ท่านสามารถใช้คืนได้ตามกำหนดหรือไม่ เงินที่ใช้คืนได้มาจากไหน (เช่น รับจ้าง ขายของ) ปีหน้าคิดจะกู้อีกหรือไม่ อย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่
    - <u>ถ้าไม่ต้องการกู้</u> ท่านเคยคิดจะกู้เงินกองทุนหรือไม่อย่างไร ที่ท่านไม่ต้องการกู้เงินเป็นเพราะอะไร (เช่น วงเงินน้อยไป ระยะเวลาสั้นไป ไม่มีความจำเป็น ขั้นตอนยุ่งยาก ฯลฯ) ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่

- <u>ถ้าต้องการกู้ แต่ไม่ได้อนุมัติเงินให้กู้หรือไม่สามารถกู้ได้</u> ท่านต้องการกู้เงินไปทำอะไร ที่ท่านไม่ได้กู้เป็นเพราะอะไร ทำไมท่านต้องการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่ เมื่อไม่ได้กู้เงินจากกองทุน ท่านได้ไปกู้เงินจากแหล่งอื่นแทนหรือไม่
- ดอกเบี้ยของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอย่างไร การกำหนดอัตราดอกเบี้ยขึ้นอยู่กับเหตุผลใด
- มีการกู้มากกว่า 2 หมื่น หรือ 5 หมื่น ทำได้อย่างไรหรือ

- ท่านอยากเห็นการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างไร ท่านคิดว่าทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจะเป็นประโยชน์แก่ท่าน และคนอื่นๆ ในหมู่บ้านให้ได้มากที่สุด
- ปีหน้าท่านจะสมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ เพราะอะไร ท่านคิดว่าท่านมีโอกาสจะได้เป็นกรรมการหรือไม่ เพราะอะไร
- ท่านเคยพูดคุยกับคนในหมู่บ้าน หรือคนอื่นๆ ทั้งที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยในเรื่องใดบ้าง ถามรายละเอียด
- ท่านคิดว่า การมีกองทุนหมู่บ้านทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร

5. **การทำมาหากินในปัจจุบัน**

- **แหล่งน้ำ** น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกมาจากไหน เช่น น้ำฝน น้ำจากสระ จากลำคลอง ห้วยลำพระเพลิง หรือห้วยอื่นๆ น้ำเพียงพอกับการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าน้ำไม่พอ เช่น ฝนไม่ตกตมฤดูกาล แห้งแล้ง ทำอย่างไร มีการทดน้ำจากลำพระเพลิงหรือลำสำลายเข้านาหรือไม่ การทดน้ำทำอย่างไร
- ในปัจจุบัน ท่านปลูกพืชอะไรบ้าง ถามรายละเอียดของชนิดของพืชที่ปลูก และที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด ช่วงเวลาที่ปลูก โดยให้เริ่มจากช่วงก่อนฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงของการเตรียมดินเพื่อทำนา ประมาณเดือนมีนาคม ว่ามีการปลูกพืชอะไร ใช้พื้นที่เท่าไร มีการใช้แรงงานอย่างไร มีการจ้างงานหรือไม่ ใช้เครื่องมือเครื่องจักรอะไรบ้าง แล่งน้ำ ขายผลผลิตหรือไม่ หรือเก็บไว้บริโภค และค่อยๆ ถามไล่ไปทีละเดือน (ผู้ที่ต้องถามรายละเอียดของการเพาะปลูกพืชเฉพาะเรื่อง ให้ถาม

รายละเอียดในตอนหลัง แต่ถามให้ได้ภาพรวมก่อน ว่าการปลูกพืชแต่ละอย่างมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร)

- **การจับปลาน้ำจืด** เดี๋ยวนี้ยังมีการจับปลา หรือสัตว์น้ำอื่นๆ กับอย่างไรบ้าง จับกันอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำเครื่องมือ สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไร พันธุ์ปลา หรือปริมาณปลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือไม่ ตัวท่านเองจับปลาหรือไม่อย่างไร
- **การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน** สัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานมีอะไรบ้าง เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- **สัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร** มีสัตว์อะไรบ้างที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหารหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- ท่านไปรับจ้างทำงานที่ไหนบ้างหรือไม่ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับ งาน สถานที่ ค่าจ้าง ช่วงเวลาที่ทำงาน รายได้

6. **การบริโภค**

- ตั้งแต่จำความได้ มีอะไรบ้างที่บ้านท่าน หรือที่ท่านต้องซื้อหามากิน/ใช้ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับอาหารหรือสิ่งของที่ต้องซื้อ โดยถามถึงตลาดที่ไปซื้อ ความบ่อย ราคา สภาพการณ์เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้ผู้ตอบเล่ารายละเอียดว่าประเภท หรือชนิดของที่ซื้อ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น จักรยาน วิทยุ ทรานซิสเตอร์ มอเตอร์ไซด์ ทีวี รถไถ เริ่มเข้ามา
  ตั้งแต่เมื่อไหร่ <u>ใครเป็นผู้ซื้อ/นำเข้ามาใช้เป็นคนแรกๆ</u> ท่านได้ซื้อของเหล่านี้บ้างหรือไม่ ทำไมจึงซื้อ การหาเงินมาซื้อของเหล่านี้ ทำอย่างไร ซื้อจากที่ไหน
- เวลาที่ท่านจะซื้อของที่มีราคาแพง (เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถไถเดินตาม ทีวี วิทยุ) และของจำพวกปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ท่านทำอย่างไรบ้าง ก่อนตัดสินใจซื้อ (เช่น หารายละเอียดหรือข้อมูลเกี่ยวกับของที่จะซื้อจากที่ไหน ข้อมูลเกี่ยวกับอะไร ปรึกษาใครบ้าง)
- ท่านพอจะจำได้หรือไม่ว่า มีอะไรบ้างที่ท่านเคยผลิตหรือทำได้เอง แต่ต่อมาท่านเริ่มไม่ค่อยได้ทำ แต่ไปหาซื้อมาจากร้านค้า หรือตลาด เพราะอะไรจึงไม่ทำเองแต่

ไปหาซื้อมาแทน (ค่อยๆ ถามถึงสิ่งต่างๆ รวมทั้งของที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วย) นอกจากนี้มีอะไรบ้างที่เมื่อก่อนไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็น ไม่ต้องซื้อหา แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อ (เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย อาหารบางอย่าง ฯลฯ)

7. **การเจ็บไข้ได้ป่วยในปัจจุบัน ต่างจากในสมัยก่อนอย่างไร ท่านคิดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากอะไร ในรอบปีที่ผ่านมา คนในครอบครัวท่าน หรือตัวท่านเอง มีการเจ็บป่วย หรือไม่สบาย อย่างไรบ้าง**

- มีโรคหรือความเจ็บป่วยใดที่ท่านคิดว่าเป็นผลมาจาการทำมาหากิน หรือการทำงาน เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เครื่องมือเครื่องจักร การทำงานรับจ้าง การใช้แรงงาน การทำอาชีพบางอย่าง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์ การทำนา หรือการเพาะปลูก
- มีโรคหรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากการกินอาหาร เครื่องดื่ม น้ำ ในชีวิตประจำวัน ของท่านหรือไม่อย่างไร
- มีโรค หรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น แหล่งน้ำ อากาศ ของเสีย หรือการเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ บ้างหรือไม่อย่างไร

8. **คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน**

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุดิบ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน
- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย

การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

9. **คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ**

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

คำนำ

การวิจัย เรื่อง กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย ซึ่งเป็นการวิจัยกรณีศึกษาในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นโครงการวิจัยของโครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เป็นโครงการที่มีเป้าหมายเพื่อศึกษาและทำความเข้าใจชุมชนที่มีเงื่อนไขจความพร้อมและกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน รวมทั้งศึกษาถึงจุดอ่อนจุดแข็งของกระบวนการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน ที่มีผลต่อความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านและผลที่ชุมชนได้รับจากกองทุนหมู่บ้าน โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) เพื่อสร้างข้อสรุปเชิงทฤษฎีและนำเสนอรูปแบบกระบวนการสะสมทุนชุมชนและการสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนผ่านกองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้สำเร็จลงด้วยดีด้วยความกรุณาของรองศาสตราจารย์ ดร. นภาภรณ์ หะวานนท์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรวุฒิ ปัดไธสง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เพ็ญสิริ จีระเดชากุล ผู้เป็นที่ปรึกษาและนักวิจัยหลักของโครงการ ซึ่งได้กรุณาให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้ ด้วยบรรยากาศของความเป็นกัลยาณมิตรทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง รวมทั้งได้เปิดโอกาศให้ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การวิจัยกรณีศึกษาจากนักวิจัยของโครงการที่มีความรู้และประสบการณ์ในการวิจัยภาคสนามอย่างหลากหลาย เป็นการเพิ่มพูนประสิทธิภาพการวิจัยและเป็นประโยชน์ต่อการทำวิจัยกรณีศึกษาในครั้งนี้เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

พร้อมทั้งขอขอบพระคุณต่อผู้ให้ข้อมูลหลักทุกท่านในการให้ข้อมูลอย่างเต็มใจและให้ความช่วยเหลือผู้วิจัยอย่างดีในการทำงานภาคสนาม และขอขอบคุณผู้ช่วยนักวิจัย ผู้ประสานงานการวิจัย ตลอดจนผู้อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดียิ่ง จนทำให้งานวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย สำเร็จลงด้วยดี

ผู้วิจัยหวังว่า งานวิจัยกรณีศึกษานี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้กลายเป็นกองทุนของชุมชนที่มีความหมายและมีพลังต่อวิถีการพัฒนา ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและทั้งระดับชุมชนในเวลาไม่นานนัก

ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

สารบัญ

บทที่		หน้า
	คำนำ	
	สารบัญ	
บทที่ 1	**ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา**	1
	ความนำ	1
	คำถามการวิจัย	3
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
	การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน	3
	การเข้าสู่ชุมชน	4
	การศึกษาข้อมูล	5
	แนวทางการศึกษา	7
	ผู้ให้ข้อมูลหลัก	7
	การแบ่งช่วงเวลาเพื่อศึกษาข้อมูล	9
	การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล	9
	การนำเสนอผลการวิจัยกรณีศึกษา	10
บทที่ 2	**ชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับทุนชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย**	11
	บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้น	11
	ทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้นก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย	12
	ทุนธรรมชาติกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน	13

ทุนทางสังคมกับเยื่อใยในชุมชน 14
ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน 16
บ้านเขาขมิ้นกับจุดอ่อนของชุมชน 20
สรุปความ 21

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 22

ความนำ 22
บ้านเขาขมิ้นกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 23
ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้น 23
ระบบอุปถัมภ์ “เกี๋ยวจี๊” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง 25
การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน 27
การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ 28
แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน 30
สรุปความ 32

บทที่ 4 การปรับตัวของชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 33

ความนำ 33
กองทุนของชุมชน 34
การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังปัจเจกชน 37
การปรับตัวเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน 39
สรุปความ 39

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน 41

ความนำ 41

การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน 41
ความหมายของกองทุนหมู่บ้านในมุมมองของคนในชุมชน 42
การบริหารและการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน 44
กองทุนหมู่บ้านกับการแปรรูปผลผลิต 49
กองทุนหมู่บ้านกับผลที่เกิดขึ้นในชุมชน 53
บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน 56
กองทุนหมู่บ้านในมุมมองของคนในชุมชน 57
กองทุนหมู่บ้าน : บทบาทที่เป็นอยู่และทิศทางในอนาคต 61
สรุปความ 65

บทที่ 6 สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ 66

สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา 66
สรุปผลการศึกษา 68
ข้อเสนอแนะ 69

บรรณานุกรม 71
ภาคผนวก 74
แนวคำถาม 75

บทที่ 1
ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นชุมชนหมู่บ้านหนึ่งบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตบริเวณที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบันนี้ เป็นแหล่งสะสมกองกำลังไพร่พล อาวุธและเสบียงอาหารของพระยาตากหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากที่พระองค์พร้อมด้วยทหารม้าประมาณ 500 คน ได้ยกกำลังฝ่ากองกำลังของทัพพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาออกมา ในเดือนห้า ปีกุน พ.ศ. 2310 ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเมืองแก่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพียงเล็กน้อย แล้วมุ่งสู่ทิศตะวันออกเพื่อมุ่งมั่นกอบกู้อิสรภาพ ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

> *"...ตัวเราคิดจักส้องสุมประชาราษฎร์ในแขวงหัวเมืองตะวันออกให้ได้มาก แล้วจะยกกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา ให้คงเป็นราชธานีดังเก่า ..."*

จากกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้ยกพลมาพักและใช้บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ เป็นชุมทางสะสมไพร่พลกำลัง รวมทั้งปราบปรามผู้ก่อการร้ายในบริเวณนี้จนราบคาบ หลังจากนั้นจึงเคลื่อนทัพไปตีเมืองจันทบุรีเพื่อสะสมกำลังพลและยกทัพเรือย้อนกลับมาตีกรุงศรีอยุธยาคืนจากทัพพม่า เมื่อเดือนสิบสอง ปีกุน พ.ศ. 2310

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์แห่งการกอบกู้เอกราชของชาติไทยในอดีต ปัจจุบันชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่รัฐบาลกำหนดให้เป็นพื้นที่ในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตามแผนยุทธศาสตร์เชิงรุกทางเศรษฐกิจของไทย ที่ปรากฏเป็นนโยบายหลักของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งระยะแรกครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยมีพื้นที่รวมกันประมาณ 8.3 ล้านไร่ (13,241 ตารางกิโลเมตร) หรือคิดเป็นร้อยละ 36.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออกทั้งหมด ที่มีประชากรรวมกันประมาณ 1.6 ล้านคน ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็เน้นความพยายามในการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต เพื่อลดความเป็นเอกนครและบรรเทาความแออัด

ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งต้องการพัฒนาให้ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศโดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและมีการนำมาขึ้นฝั่งที่อ่าวไทย ทำให้มีโอกาสพัฒนาอุตสาหกรรมหลักที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบสำคัญ เช่น ปิโตรเคมี ปุ๋ย และอื่นๆ ซึ่งจะเป็นตัวเร่งทำให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เกิดการจ้างแรงงาน เกิดแหล่งการค้าและบริการ ทำให้เกิดชุมชนใหม่และใหญ่มากขึ้น นอกจากนี้เนื่องจากบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ มีที่ดินและแหล่งน้ำจืดเพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่ได้ โดยมีโครงสร้างพื้นฐานสำคัญครบถ้วน เช่น ถนน ไฟฟ้า ท่าเรือพาณิชย์และสนามบิน บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกจึงเหมาะสมที่จะพัฒนา เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ดังกล่าว

ความสำคัญของการที่พื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนเขาขมิ้น ที่เป็นทั้งชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติในฐานะแหล่งเริ่มต้นแห่งการกู้เอกราช ครั้งที่ 2 ของกรุงศรีอยุธยา ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งมีความชัดเจนของกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม และผลที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัย สนใจที่วิจัยกรณีศึกษา (case study) เพื่อศึกษา เรียนรู้และประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวทีสาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอใจและภูมิใจในวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิตและตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยมีคำถามในการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัยและกระบวนการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต

2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดและสามารถปรับฟื้นทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนในหมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแปรรูปผลผลิต มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน คนในชุมชนมีความคิดในการพัฒนางานอาชีพและความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน และเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้

วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จาก**ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับฟื้นทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา จึงขอตั้งชื่อใหม่ว่า **ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไปเป็นส่วนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึงขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการใช้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทุนชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น สำหรับวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนักวิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านเขาขมิ้น วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มขึ้น เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ

(properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

2. **การจัดกลุ่มสนทนา** (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนะของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตรของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนะของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 13 คน

3. **การสังเกตและจดบันทึก** (observation and field – note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธี การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจากหลายแหล่ง หลายวิธีการ และหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจากการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. ผู้ให้ข้อมูลจากโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. ผู้ใหญ่บ้าน/ทำไร่ ทำสวน	ชาย	55	ประธานกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่ สวนยางพารา	ชาย	45	เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. ภารโรง	ชาย	40	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. รับจ้าง	ชาย	70	-	-
5. ทำไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงเป็ด	ชาย	41	-	-
6. บัณฑิตอาสา	หญิง	24	-	-
7. ขายก๋วยเตี๋ยวและของชำ	หญิง	54	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
8. ทำมะม่วงหิมพานต์	หญิง	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
9. พัฒนาการอำเภอ	ชาย	46	-	-
10.สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	52	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
11.ประธานกลุ่มสมุนไพร/ ทำไร่นา สวนผสม	ชาย	67	-	-
12. ทำสวนยางพารา	หญิง	29	เหรัญญิกสัจจะออมทรัพย์	กู้
13.ประธานกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	54	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	-
14.ค้าขาย	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

ลำดับที่	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
15.ทำงานโรงงาน	ชาย	26	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
16.ทำไร่/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	38	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
17.ทำไร่	ชาย	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
18.รับจ้าง	ชาย	60	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	ไม่กู้
19.ปลูกผักปลอดสารพิษ/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
20.เลี้ยงไก่	ชาย	39	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา

2.1 กลุ่มแม่บ้านและสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลผลิต

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. แม่บ้าน/แปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ทำไร่,รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	48	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
7. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 กลุ่มคณะกรรมการกองทุน

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1.ทำไร่	ชาย	45	กรรมการ	-
2.รับจ้าง	หญิง	38	กรรมการ	กู้
3.ทำไร่	ชาย	50	กรรมการ	กู้

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
4.ค้าขาย	หญิง	47	กรรมการ	กู้
5.เลี้ยงสัตว์	ชาย	51	กรรมการ	กู้
6.ทำไร่	หญิง	35	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	20	คน
ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา	13	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	33	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลากว้าง ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ / จนถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่องทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

บทที่ 2 บ้านเขาขมิ้นกับชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 4 การปรับตัวและตอบโต้ของชุมชน

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 1
ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

ความนำ

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นชุมชนหมู่บ้านหนึ่งบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งเป็นดินแดนที่มีความสำคัญทั้งในอดีตและปัจจุบัน ในอดีตบริเวณที่ตั้งบริเวณชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบันนี้ เป็นแหล่งสะสมกองกำลังไพร่พล อาวุธและเสบียงอาหารของพระยาตากหรือสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช หลังจากที่พระองค์พร้อมด้วยทหารม้าประมาณ 500 คน ได้ยกกำลังฝ่ากองกำลังของทัพพม่าที่ล้อมกรุงศรีอยุธยาออกมา ในเดือนห้า ปีกุน พ.ศ. 2310 ก่อนที่กรุงศรีอยุธยาจะเสียเมืองแก่พม่าออกจากกรุงศรีอยุธยา เพียงเล็กน้อย แล้วมุ่งสู่ทิศตะวันออกเพื่อมุ่งมั่นกอบกู้อิสรภาพ ดังปรากฏข้อความในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาตอนหนึ่งว่า

> *"...ตัวเราคิดจักส้องสุมประชาราษฎร์ในแขวงหัวเมืองตะวันออกให้ได้มาก แล้วจะยกกลับไปกู้กรุงศรีอยุธยา ให้คงเป็นราชธานีดังเก่า ..."*

จากกรุงศรีอยุธยา พระยาตากได้ยกพลมาพักและใช้บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกแห่งนี้ เป็นชุมทางสะสมไพร่พลกำลัง รวมทั้งปราบปรามผู้ก่อการร้ายในบริเวณนี้จนราบคาบ หลังจากนั้นจึงเคลื่อนทัพไปตีเมืองจันทบุรีเพื่อสะสมกำลังพลและยกทัพเรือย้อนกลับมาตีกรุงศรีอยุธยาคืนจากทัพพม่า เมื่อเดือนสิบสอง ปีกุน พ.ศ. 2310

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์แห่งการกอบกู้เอกราชของชาติไทยในอดีต ปัจจุบันชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีความสำคัญในฐานะชุมชนที่ตั้งอยู่ในบริเวณที่รัฐบาลกำหนดให้เป็นพื้นที่ในโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกตามแผนยุทธศาสตร์เชิงรุกทางเศรษฐกิจของไทย ที่ปรากฏเป็นนโยบายหลักของประเทศในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 - 2529) ซึ่งระยะแรกครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยอง โดยมีพื้นที่รวมกันประมาณ 8.3 ล้านไร่ (13,241 ตารางกิโลเมตร) หรือคิดเป็นร้อยละ 36.6 ของพื้นที่ภาคตะวันออกทั้งหมด ที่มีประชากรรวมกันประมาณ 1.6 ล้านคน ให้พื้นที่บริเวณนี้เป็นศูนย์กลางความเจริญแห่งใหม่ เพื่อกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมให้ไปตั้งอยู่ในส่วนภูมิภาคอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกันก็เน้นความพยายามในการพัฒนาประเทศให้ก้าวไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต เพื่อลดความเป็นเอกนครและบรรเทาความแออัด

ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑล รวมทั้งต้องการพัฒนาให้ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเป็นประตูทางออกให้กับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในการส่งสินค้าออกไปจำหน่ายต่างประเทศโดยไม่ต้องผ่านกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้ การค้นพบก๊าซธรรมชาติในอ่าวไทยและมีการนำมาขึ้นฝั่งที่อ่าวไทย ทำให้มีโอกาสพัฒนาอุตสาหกรรมหลักที่ใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นวัตถุดิบสำคัญ เช่น ปิโตรเคมี ปุ๋ย และอื่นๆ ซึ่งจะเป็นตัวเร่งทำให้เกิดอุตสาหกรรมต่อเนื่อง เกิดการจ้างแรงงาน เกิดแหล่งการค้าและบริการ ทำให้เกิดชุมชนใหม่และใหญ่มากขึ้น นอกจากนี้เนื่องจากบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมีลักษณะที่เอื้อต่อการสร้างท่าเรือน้ำลึกขนาดใหญ่ มีที่ดินและแหล่งน้ำจืดเพียงพอที่จะขยายเป็นแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่ได้ โดยมีโครงสร้างพื้นฐานสำคัญครบถ้วน เช่น ถนน ไฟฟ้า ท่าเรือพาณิชย์และสนามบิน บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกจึงเหมาะสมที่จะพัฒนา เป็นแหล่งอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 – 2529) ดังกล่าว

ความสำคัญของการที่พื้นที่ใกล้เคียงของชุมชนเขาขมิ้น ที่เป็นทั้งชุมชนที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ชาติในฐานะแหล่งเริ่มต้นแห่งการกู้เอกราช ครั้งที่ 2 ของกรุงศรีอยุธยา ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช และการเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ซึ่งมีความชัดเจนของกระบวนการพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม และผลที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทำให้ผู้วิจัย สนใจที่วิจัยกรณีศึกษา (case study) เพื่อศึกษา เรียนรู้และประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง คือ เป็นชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวทีสาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอใจและภูมิใจในวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิตและตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยมีคำถามในการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัยและกระบวนการวิจัย ดังนี้

คำถามในการวิจัย

1. กระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต

2. ทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการ มีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวังและการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการ เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

3. สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใดและสามารถปรับฟื้นทุนชุมชนในหมู่บ้านได้อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี รวมทั้งระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

การเลือกชุมชนและลักษณะของชุมชน

เนื่องจากผู้วิจัยต้องการศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ในชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตด้วยการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาและกระบวนการสะสมทุนชุมชนในหมู่บ้าน สภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันเพื่อการแปรรูปผลผลิต มีภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายด้าน คนในชุมชนมีความคิดในการพัฒนางานอาชีพและความเป็นอยู่ของตนเอง ชุมชนมีประวัติความเป็นมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้สามารถมองเห็นพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในชุมชนได้ชัดเจน และเห็นความต่อเนื่องถึงภาวะที่จะเกิดขึ้นในชุมชนของการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการเลือกชุมชนโดยอาศัยการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) ตามหลักเกณฑ์ที่ผู้

วิจัยกำหนดไว้ข้างต้น โดยเลือกศึกษา จาก**ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน เคยมีความอุดมสมบูรณ์ของทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา และได้รับผลกระทบจากการพัฒนาประเทศที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้คนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมจากการพัฒนาประเทศแบบไม่สมดุลในช่วงเวลาที่ผ่านมา

อนึ่ง เนื่องจากการศึกษาข้อมูลการวิจัยกรณีศึกษา (case study) ในครั้งนี้ จำเป็นที่ผู้วิจัยต้องสืบเสาะข้อมูลในเชิงลึก ทั้งในส่วนของความรู้ ความจริงที่มีอยู่ในชุมชน และปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน ในเรื่องของทุนชุมชน และการปรับฟื้นทุนชุมชนโดยผ่านกองทุนหมู่บ้าน และเพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เกิดความเชื่อมั่นในผู้วิจัย มีความเต็มใจที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยในทุกประเด็นที่ศึกษา รวมทั้งต้องการให้ข้อมูลที่ได้จากชุมชนเป็นข้อมูลที่ไม่เจาะจงเฉพาะพื้นที่จนเกินไปเพราะ ชุมชนที่ผู้วิจัยเลือกศึกษา จึงขอตั้งชื่อใหม่ว่า **ชุมชนบ้านเขาขมิ้น** ซึ่งเป็นชุมชนที่มีลักษณะเช่นเดียวกับหมู่บ้านทั่วไปเป็นส่วนมาก และเพื่อให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัยได้อย่างลึกซึ้งโดยมีเสรีภาพทางวิชาการพอสมควร ผู้วิจัยจึงขอปกป้องผู้ให้ข้อมูลหลัก ผู้เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลทุกคน รวมทั้งที่ตั้งของชุมชน โดยการใช้ชื่อชุมชน บุคคล และสถานที่เป็นชื่อสมมติ

การเข้าสู่ชุมชน

หลังจากที่กำหนดคุณลักษณะของชุมชนที่ผู้วิจัยต้องการศึกษาและเลือกชุมชนแล้ว ผู้วิจัยเริ่มเข้าสู่ชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์ของชุมชน ศึกษาโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชน เลือกผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคลากรในพื้นที่ เพื่อเป็นผู้นำทางให้ผู้วิจัยเข้าไปสู่การเป็นสมาชิกของชุมชน ในฐานะผู้สนใจการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านจากมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ซึ่งจากการที่ทางราชการมีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองในหลายพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ทำให้การเข้าสู่หมู่บ้านของผู้วิจัยเป็นเหตุการณ์ปกติที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ เนื่องจากคนในชุมชน นอกจากจะเคยให้ข้อมูลหลายอย่างแก่ทางราชการ เช่น สถาบันราชภัฏและมหาวิทยาลัยแล้ว ยังมีบางส่วนที่เคยให้ข้อมูลแก่ผู้ติดตามประเมินผลของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง เช่น พัฒนาการทั้งในระดับจังหวัดและอำเภอ รวมไปถึงการที่มีการพูดคุยกันในชุมชนเกี่ยวกับเรื่องกองทุนหมู่บ้าน ที่มีประเด็นให้คนในชุมชนได้วิพากษ์วิจารณ์กันมาอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่เริ่มมีข่าวคราวเกี่ยวกับนโยบายเรื่องนี้จากรัฐบาล จนถึงเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชน เมื่อผู้วิจัยเข้าไปร่วมพูดคุยถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชน จึงได้รับความร่วมมือในการให้เวลาพบปะและให้ข้อมูลด้วยความเต็มใจ

การศึกษาข้อมูล

เพื่อให้ได้ข้อมูลจากคนในชุมชนอย่างละเอียดและครบถ้วนเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน เหตุการณ์เปลี่ยนแปลงในชุมชน ทุนชุมชนและการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ให้ได้ข้อมูลที่สามารถจะตอบคำถามการวิจัยที่ผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นไว้ หลังจากศึกษาข้อมูลพื้นฐานทางด้านกายภาพและทางด้านโครงสร้างทางสังคมของคนในชุมชนแล้ว ผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (indept interview) การจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) และวิธีการสังเกตและจดบันทึก (observation and field – note) นอกเหนือจากนี้ ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนเพิ่มเติมจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น สำหรับวิธีการศึกษารวบรวมข้อมูล 3 วิธีการหลัก มีรายละเอียดของการศึกษาข้อมูล ดังนี้

1. **การสัมภาษณ์เชิงลึก** ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการจัดทำแนวคำถาม (guideline) โดยการนำแนวคำถามการเก็บข้อมูลของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ที่คณะนักวิจัยหลัก จัดทำขึ้นมาพิจารณาเพิ่มเติมในส่วนที่ต้องการศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ผลของการดำเนินงานโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (Eastern Seaboard Development Project) ที่มีต่อชุมชนบ้านเขาขมิ้น วิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงก่อนเริ่มโครงการ และหลังการดำเนินงานโครงการ รวมถึงทุนชุมชนที่เพิ่มขึ้นหรือลดลง เพื่อค้นหาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นในชุมชนอย่างเป็นระบบ โดยผู้วิจัยจะไม่ชี้นำทั้งทางตรงและทางอ้อม ให้ผู้ให้ข้อมูลหลักตอบไปในแนวทางที่ผู้วิจัยต้องการ แต่อาจมีการขอให้ผู้ให้ข้อมูลหลักให้ข้อมูลเพิ่มเติมในบางประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการรายละเอียดของข้อมูลเพิ่มขึ้น เพื่อเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ให้เข้าสู่ประเด็นที่ต้องการศึกษาอย่างลึกซึ้ง และตรวจสอบความเข้าใจให้ตรงกันระหว่างผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นการตรวจสอบและสรุปประเด็นตามแนวคำถามเป็นระยะ เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ข้อมูลของผู้วิจัย

ส่วนการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยใช้วิธีการเลือกเชิงทฤษฎี (theoretical sampling) โดยไม่มีการกำหนดคุณลักษณะเฉพาะของผู้ให้ข้อมูลหลักไว้ล่วงหน้า ดังนั้นเมื่อสัมภาษณ์ระดับลึกผู้ให้ข้อมูลหลักรายแรกซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านแล้ว ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์ข้อมูลทันที เพื่อสร้างมโนทัศน์ (concept) และจัดหมวดหมู่ (categorize) มโนทัศน์ต่างๆ หลังจากนั้นผู้วิจัยจึงเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อสัมภาษณ์เป็นรายต่อไป ที่เชื่อว่าจะเป็นผู้ให้ข้อมูลที่แตกต่างไปจากมิติ (dimentions) และคุณสมบัติ

(properties) ของกลุ่มมโนทัศน์ที่พบจากการสัมภาษณ์ระดับลึกที่ผ่านมา ส่วนการเลือกผู้ให้สัมภาษณ์ระดับลึกรายต่อ ๆ มา ผู้วิจัยได้เลือกโดยคำนึงถึงความแตกต่างของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มมโนทัศน์ต่าง ๆ โดยการเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักในลักษณะเช่นนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการต่อไป จนเมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วเสร็จ จนผู้วิจัยมั่นใจว่า แบบแผนต่าง ๆ ของกลุ่มมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นนั้นซ้ำ ๆ กันจนเป็นแบบแผนที่แน่นอน แม้เมื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักรายอื่น ๆ ต่อไปก็ไม่ได้ข้อมูลเพิ่มเติมอีก (theoretical saturation) ผู้วิจัยจึงหยุดศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก โดยได้ผู้ให้ข้อมูลหลัก เป็นผู้ใหญ่บ้านหรือประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

2. **การจัดกลุ่มสนทนา** (focus group discussion) เนื่องจากการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความคิด ความเชื่อ และทัศนะของผู้ให้ข้อมูลหลัก ทั้งฝ่ายที่เป็นสมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่กู้เงินกองทุนเพื่อแปรรูปผลผลิต และคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นความคิดเห็น ฐานคิด และทัศนคติร่วมกันหรือแตกต่างกันในกลุ่ม ผู้วิจัยจึงศึกษาข้อมูลด้วยวิธีการจัดกลุ่มสนทนา เพื่ออาศัยพลวัตรของกลุ่ม (group dynamic) เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละกลุ่มแสดงความคิดเห็น และทัศนะของตนเองออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจ โดยเลือกผู้ร่วมกลุ่มที่มีคุณลักษณะพื้นฐานคล้ายคลึงกัน (homogeneous) โดยจัดกลุ่มสนทนาเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุนซึ่งมีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมสมาชิกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 13 คน

3. **การสังเกตและจดบันทึก** (observation and field – note) ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกตเป็น 2 แบบ คือ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในช่วงแรกของการศึกษา เพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานของชุมชนโดยการสร้างความคุ้นเคยและความสัมพันธ์ (rapport) กับคนในชุมชน หลังจากนั้นจึงใช้วิธี การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศในชุมชน เช่น การประชุมคณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อพิจารณาเงินกู้ การสนทนาระหว่างเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้านกับสมาชิก การประชุมเพื่อเลือกคณะกรรมการกองทุน เป็นต้น สำหรับข้อมูลที่ได้จากการสังเกตนี้ ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลที่ได้ มาใช้ประกอบการวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา รวมทั้งศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้จาก ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจากหลายแหล่ง หลายวิธีการ และหลากหลายกลุ่มบุคคล (triangulation) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ใกล้เคียงกับความเป็นไปของปรากฏการณ์ในชุมชนให้มากที่สุด

แนวทางการศึกษา

เนื่องจากการศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย เป็นการศึกษากรณีศึกษา (case study) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในการศึกษาครั้งนี้ จึงศึกษาโดยใช้แนวคำถาม (guideline) ที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลักและปรับแนวคำถามดังกล่าว เพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต (ดังแนวคำถามในภาคผนวก)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่

1. ผู้ให้ข้อมูลจากโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
1. ผู้ใหญ่บ้าน/ทำไร่ ทำสวน	ชาย	55	ประธานกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่ สวนยางพารา	ชาย	45	เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. ภารโรง	ชาย	40	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. รับจ้าง	ชาย	70	-	-
5. ทำไร่มันสำปะหลัง เลี้ยงเป็ด	ชาย	41	-	-
6. บัณฑิตอาสา	หญิง	24	-	-
7. ขายก๋วยเตี๋ยวและของชำ	หญิง	54	กรรมการกองทุนหมู่บ้าน	กู้
8. ทำมะม่วงหิมพานต์	หญิง	28	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
9. พัฒนาการอำเภอ	ชาย	46	-	-
10.สมาชิกกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	52	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
11.ประธานกลุ่มสมุนไพร/ ทำไร่นา สวนผสม	ชาย	67	-	-
12. ทำสวนยางพารา	หญิง	29	เหรัญญิกสัจจะออมทรัพย์	กู้
13.ประธานกลุ่มแม่บ้าน	หญิง	54	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	-
14.ค้าขาย	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

ลำดับที่	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินกองทุน
15.ทำงานโรงงาน	ชาย	26	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
16.ทำไร่/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	38	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
17.ทำไร่	ชาย	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
18.รับจ้าง	ชาย	60	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	ไม่กู้
19.ปลูกผักปลอดสารพิษ/มะม่วงแช่อิ่ม	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
20.เลี้ยงไก่	ชาย	39	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา

2.1 กลุ่มแม่บ้านและสมาชิกกลุ่มแปรรูปผลผลิต

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	34	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
2. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	42	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
3. แม่บ้าน/แปรรูปผลผลิต	หญิง	37	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
4. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	51	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
5. ทำไร่,รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	48	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
6. ทำไร่/แปรรูปผลผลิต	หญิง	55	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้
7. รับจ้าง/แปรรูปผลผลิต	หญิง	35	สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน	กู้

2.2 กลุ่มคณะกรรมการกองทุน

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
1.ทำไร่	ชาย	45	กรรมการ	-
2.รับจ้าง	หญิง	38	กรรมการ	กู้
3.ทำไร่	ชาย	50	กรรมการ	กู้

ลำดับและอาชีพ	เพศ	อายุ	ตำแหน่งในกองทุนหมู่บ้าน	การกู้เงินจากกองทุน
4.ค้าขาย	หญิง	47	กรรมการ	กู้
5.เลี้ยงสัตว์	ชาย	51	กรรมการ	กู้
6.ทำไร่	หญิง	35	กรรมการ	กู้

สรุปจำนวนผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก	20	คน
ผู้ให้ข้อมูลโดยการจัดกลุ่มสนทนา	13	คน
รวมผู้ให้ข้อมูลทั้งสิ้น	33	คน

การแบ่งช่วงเวลาในการศึกษาข้อมูล

ข้อมูลในการวิจัย กรณีศึกษา (case study) ครั้งนี้ ศึกษาจากข้อมูลในช่วงเวลาเดียวกันกับการศึกษา กรณีศึกษาของชุมชนหมู่บ้านอื่น คือ การแบ่งช่วงเวลาเป็น 3 ช่วงเวลากว้าง ๆ คือ

ช่วงที่ 1 ช่วงเวลาก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ เช่น มีการผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ และการแลกเปลี่ยนตามกลไกตลาด

ช่วงที่ 2 ช่วงเวลาที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ / จนถึงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

ช่วงที่ 3 ช่วงที่กองทุนหมู่บ้านเข้าไปในชุมชนจนถึงปัจจุบัน

การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ในขณะศึกษาข้อมูลในพื้นที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้วิจัยได้ประมวลผลข้อมูลควบคู่ไปกับการศึกษาข้อมูล โดยการฟังข้อมูลจากเทปบันทึกเสียงซ้ำ หลังจากการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนาแต่ละครั้ง และเขียนรายละเอียดของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกเพื่อเป็นแนวทางที่จะใช้ในการปรับปรุงการสัมภาษณ์ระดับลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักคนต่อไป จนสามารถเก็บข้อมูลได้ครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัยและปัญหาในการวิจัยที่ต้องการศึกษาจึงหยุดการศึกษาข้อมูล

หลังจากเก็บข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยได้ประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่อไปนี้

1. นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

2. วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่องทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

3. นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

4. สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

การนำเสนอผลการศึกษาวิจัยกรณีศึกษา

หลังจากวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยรายงานผลการวิจัย ด้วยการนำเสนอรายละเอียด (thick description) เพื่อสื่อให้เห็นความสัมพันธ์ของเรื่องที่ศึกษา โดยนำเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

บทที่ 1 ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

บทที่ 2 บ้านเขาขมิ้นกับชุมชนก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้นภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บทที่ 4 การปรับตัวและตอบโต้ของชุมชน

บทที่ 5 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

บทที่ 6 สรุปผลและข้อเสนอแนะ

บทที่ 2
ชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับทุนชุมชน ก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้น

บ้านเขาขมิ้นเป็นชุมชนชนบทขนาดกลางแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับถนนสายหลักชลบุรี-แกลง ใช้เวลาเดินทางจากกรุงเทพมหานครถึงหมู่บ้านประมาณ 2 ชั่วโมง การคมนาคมสะดวกทั้งจากกรุงเทพมหานครมายังบ้านเขาขมิ้น และจากบ้านเขาขมิ้นสู่ตัวอำเภอและจังหวัด ซึ่งมีรถโดยสารประจำทางที่วิ่งผ่านระหว่างจังหวัด วิ่งผ่านถนนสายหลักสายนี้ตลอดเวลา แต่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็นิยมเดินทางโดยรถจักรยานยนต์และรถยนต์ส่วนตัวหรือรถโดยสารประจำหมู่บ้านที่เข้าเมืองในช่วงเช้าและกลับเข้าหมู่บ้านในช่วงสายเพื่อการจับจ่ายซื้อของและติดต่อกับส่วนราชการในตัวอำเภอและจังหวัดมากกว่า เพราะการโดยสารรถโดยสารประจำทางระหว่างจังหวัดไม่ผ่านเข้ามาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ผู้โดยสารรถยนต์โดยสารประจำทางต้องเดินเข้าไปในชุมชนหรือให้ญาตินำจักรยานยนต์ออกมาคอยรับเข้าหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่ห่างจากถนนใหญ่ประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งบางครั้งไม่ค่อยสะดวกนัก

ที่ตั้งของชุมชนบ้านเขาขมิ้น แม้ว่าจะเป็นพื้นที่ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก แต่บริเวณของหมู่บ้านไม่ได้อยู่ติดกับชายทะเล หากแต่เป็นที่ราบชายเขา ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น การทำสวนยางพารา สวนผลไม้ พืชไร่ ฟาร์มเห็ด สวนสมุนไพร การแปรรูป ผลผลิตที่ปรากฏชัด คือ การแปรรูปมะม่วง การอบมะม่วงหิมพานต์ และการผลิตยาจากสมุนไพร ส่วนการรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะรับจ้างทำงานในหมู่บ้านทั้งในส่วนของงานเกษตรกรรม และการแปรรูปผลผลิตในหมู่บ้าน อีกส่วนหนึ่งจะออกจากหมู่บ้านไปรับจ้างตามแหล่งอุตสาหกรรมที่อยู่นอกชุมชน แต่ยังคงพักอยู่ในชุมชนและเดินทางไปกลับ

ปัจจุบัน ประชากรในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีจำนวนครัวเรือน 137 หลัง มีประชากร 595 คน แยกเป็นชาย 300 คน หญิง 295 คน มีพื้นที่ของชุมชนประมาณ 13,350 ไร่ ซึ่งคนในชุมชนใช้เป็นแหล่งทำมาหากินและอยู่อาศัยไปพร้อมกัน แหล่งน้ำสำคัญ คือ คลองชลประทาน แหล่งน้ำจาก น้ำตกใกล้หมู่บ้าน และใช้น้ำดื่มน้ำใช้จากประปาของหมู่บ้าน การตั้งบ้านเรือนซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยและแหล่งทำกินไม่ได้มีการวางแผนและแยกกันอย่างเด่นชัด ส่วนใหญ่ที่อยู่อาศัยกับที่ทำกินจะเป็นแหล่งเดียวกัน มีศาลาประชาคม 1 แห่ง เป็นศูนย์รวมของแหล่ง

ข่าวสารข้อมูล ที่พบปะและประชุมของหมู่บ้าน รวมทั้งจัดกิจกรรมรวมกลุ่มของคนในชุมชน ดังแผนผังการใช้ที่ดินและสถานที่สำคัญของหมู่บ้าน ดังนี้

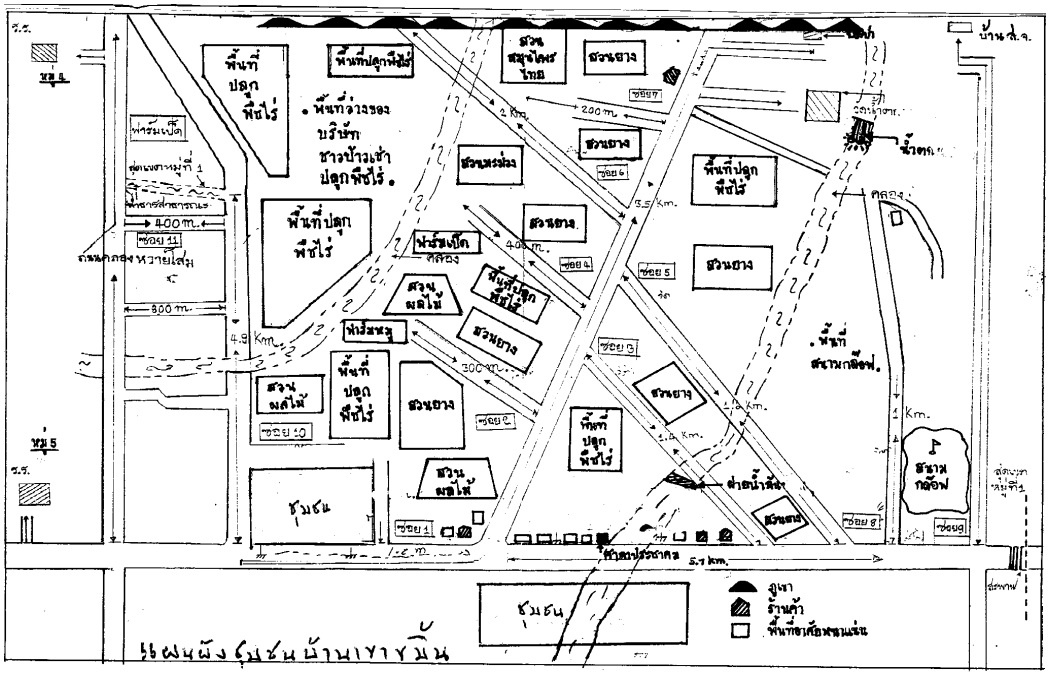

ทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้นก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ทุนชุมชน (community capital) นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชน นับตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งชุมชนไปจนถึงการดำรงชีวิตของคนในชุมชนและการดำรงอยู่ของชุมชน โดยทั่วไป**ทุนชุมชน** หมายถึง สิ่งที่คนในชุมชนนำมาใช้เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อการดำรงอยู่ของทั้งตนเองครอบครัวและของชุมชน ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติ หรือเป็นสิ่งที่คนสร้างสรรค์ หรือเก็บเกี่ยวมาจากธรรมชาติ ซึ่งอาจจะแบ่งประเภทของทุนชุมชนได้เป็นหลายมิติขึ้นอยู่กับ perspective หรือ วิธีการมองหรือความสนใจของผู้แบ่ง เช่น อาจจะแบ่งเป็นทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนความรู้ และทุนเงินตรา (นภาภรณ์ หะวานนท์ , 2546) หรือแบ่งเป็น ทุนระบบนิเวศน์ ทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทุนสติปัญญาหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ทุนเงินตรา และทุนคน โดย **ทุนชุมชน** มีความหมายนัยเดียวกันกับคำว่า **ทรัพย์สินของชุมชน** (อุทัย ดุลยเกษม . 2545 : 186 – 193 , 283) ซึ่งจากการศึกษาจากบริบททั่วไป สภาพชุมชนและทุนชุมชนในหมู่บ้านเขาขมิ้น พบว่า ชุมชนเขาขมิ้นมีทุนชุมชนที่สามารถสรุปเป็นมิติที่สำคัญ ได้ 4 ด้าน โดยรวมทุนธรรมชาติ ทุนระบบนิเวศน์เข้าด้วยกันเป็นทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม และรวมทุนวัฒนธรรม ทุนความรู้ ทุนสติปัญญาหรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทุนภูมิ

ปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ส่วนทุนคนนั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ภาพของทุนคน ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังไม่ปรากฏชัดเจนนัก

ทุนธรรมชาติกับการตั้งถิ่นฐานและการขยายตัวของชุมชน

ทุนธรรมชาติ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวรวมถึงระบบนิเวศวิทยาในชุมชน นับว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อชุมชน เพราะเป็นปัจจัยสำคัญ อันดับแรกของการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ทั้งยังเป็นสิ่งที่จะกำหนดให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่งหรือขาดแคลนได้ในอนาคต

ประวัติการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีความเป็นมาที่ยาวนาน และมีความเกี่ยวพันกับประวัติศาสตร์การกู้เอกราชของกรุงศรีอยุธยา ครั้งที่ 2 ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่ไม่ปรากฏประวัติการตั้งถิ่นฐานและการอยู่อาศัยของคนในชุมชนชัดเจนนัก นอกจากจะสามารถคาดคะเนอายุของชุมชนได้ว่ามีอายุกว่าร้อยปีตามอายุของวัดแห่งแรกของชุมชนที่มีอายุยืนยาวอยู่ในชุมชนมาแล้วไม่น้อยกว่าร้อยปีหรือสองชั่วอายุคน ส่วนข้อมูลการตั้งถิ่นฐานของคนในชุมชนที่ชัดเจนประการหนึ่งคือ พื้นที่ตั้งชุมชนบ้านเขาขมิ้นในอดีตเป็นพื้นที่ที่มีปัจจัยดึงดูดให้คนจากต่างถิ่นอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่นี้อย่างต่อเนื่อง อย่างหลากหลายกลุ่มคนและจากหลากหลายพื้นที่ คือ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่นี้ในอดีต เป็นบริเวณผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้และแหล่งน้ำ มีสัตว์ป่าชุกชุมมีป่าไม้ที่มีค่าและมีแหล่งน้ำที่สมบูรณ์ ทำให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นแหล่งทำมาหากิน และเป็นวิถีชีวิตที่คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยการพึ่งพิงทุนธรรมชาติในชุมชนไม่ต้องซื้อหาจากนอกชุมชน เพราะทุกครอบครัวสามารถหาอาหารได้จากป่าไม้และแหล่งน้ำในชุมชน เช่น สามารถทำกะปิกินเองได้ หาปลาจากในคลองมากินเองได้ ข้าวก็ปลูกกันเอง ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเขาขมิ้นเล่าว่า

> *“...สมัยก่อนนี่ คือ เราไม่ต้องดิ้นรนออกไปหาอะไร คือไม่ต้องออกไปหาซื้อของมากินในครอบครัว สมัยก่อนก็ทำกะปิกินเอง ปลาก็ไปหาได้เองใช่มั๊ย คือ วันๆ ก็ไม่ต้องใช้เงิน ปลาก็เยอะมากเลย ปลาในคลอง ก็มีแค่ว่าเครื่องครัวก็อยู่ได้ มีข้าวสารๆ ทำกินเอง ปลูกข้าวกินเอง สมัยก่อนน่ะ...”*

ซึ่งสอดคล้องกับผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งที่เล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนบ้านเขาขมิ้นว่า เป็นแหล่งที่มีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ซึ่งเป็นสัตว์ป่าหายากในสมัยนี้อยู่ เช่น กวาง เก้ง หมูป่า เลียงผา กระจง ไก่ฟ้า อาศัยอยู่ ดังที่เล่าว่า

“...สมัยก่อนแถวนี้ มีเยอะเลยครับ ช้าง เสือ เก้ง กวาง หมูป่า แม้กระทั่งเลียงผานะครับ แล้วก็หมี พวกนี้มีหมดแหละครับ พวกกระจง พวกกระรอกอะไรนี่เยอะมาก ไก่ฟ้าพญาลอสมัยนู้นเยอะนะครับ...”

จากตัวอย่างข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึกนี้ เป็นสิ่งที่ยืนยันถึงสภาพความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าบริเวณนี้ ว่ามีสิ่งจูงใจให้ผู้คนจากถิ่นต่างๆ อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ เพราะพื้นที่ป่าไม้บริเวณนี้เป็นป่าไม้อุดมสมบูรณ์ และมีต้นไม้ขนาดใหญ่ ซึ่งคนในชุมชนสามารถตัดไม้ซุงในป่ามาขายแปลงเป็นทุนเงินตราเพื่อใช้ในการดำรงชีวิตได้ นอกจากนี้ ยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติที่เป็นน้ำตกอยู่ใกล้เคียงหมู่บ้าน ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่ใช้ในการบริโภคของคนในชุมชน ชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเป็นชุมชนที่อุดมไปด้วยทุนทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ที่ดิน สัตว์ป่า แหล่งน้ำ ฯลฯ ซึ่งในช่วงแรก คนในชุมชนต่างก็ใช้ทุนธรรมชาตินี้เพื่อการกินอยู่ของคนในครอบครัว ในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันระหว่างคนกับธรรมชาติ และอยู่ในภาวะที่ธรรมชาติสามารถผลิตทุนธรรมชาติเหล่านี้ขึ้นมาทดแทนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนได้ ระบบนิเวศวิทยาในชุมชนจึงหมุนเวียนและมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า และคนในลักษณะของการพึ่งพาและเกื้อกูลกัน ชีวิตของคนและระบบนิเวศวิทยาในชุมชนจึงมีความสมดุล และดำเนินไปอย่างปกติสุข

แต่เนื่องจาก การที่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ต่างอพยพเคลื่อนย้ายจากถิ่นเดิมเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นด้วยเหตุผลของการแสวงหาแหล่งทุนธรรมชาติใหม่เพื่อใช้ในการดำรงชีวิต ทำให้ในเวลาต่อมา การแสวงหาผลประโยชน์จากทุนธรรมชาติของชุมชน ทั้งโดยการตัดไม้ ทำลายป่า และขยายพื้นที่ทำกิน เพื่อเพิ่มผลผลิตแก่ครอบครัวของตนเอง และการขายให้ผู้อพยพเข้ามาอยู่รายใหม่ ก็ทำให้ทุนธรรมชาติในชุมชนเริ่มลดลง ทั้งป่าไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ป่า และที่ดิน ซึ่งส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในช่วงเวลาต่อมา

ทุนทางสังคม (social capital) **กับเยื่อใยในชุมชน**

ทุนทางสังคม เป็นทุนสำคัญอย่างหนึ่งสำหรับชีวิตคนในสังคม เพราะคนเราไม่ได้ดำรงชีพอยู่ได้ด้วยทุนธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากแต่ยังต้องพึ่งพา พึ่งพิง และอาศัย ซึ่งกันและกันอยู่ตลอดเวลา ทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนในชุมชนเดียวกันตามระบบเครือญาติ คนบ้านเดียวกัน คนนับถือผีเดียวกัน คนพูดภาษาเดียวกัน และความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนกับคนนอกชุมชนที่มีความเกี่ยวพัน เกื้อกูลและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ทำให้คนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างสงบสุข

อย่างไรก็ตาม มิติของทุนทางสังคมมีความกว้างขวางหลากหลายมิติ ประกอบด้วย ระบบคุณค่า ความสัมพันธ์ และความรู้ของชุมชน ซึ่งแต่ละชุมชนล้วนแตกต่างกันออกไปอย่างหลากหลาย ขึ้นอยู่กับวิถีการผลิตและวิธีดำรงชีวิตของคนในแต่ละชุมชน ที่มีความสัมพันธ์ ความเปลี่ยนแปลง และความเสื่อมถอยไปตามยุคสมัย ทุนทางสังคมในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีอยู่หลายอย่าง โดยเฉพาะในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ทุนทางสังคมที่ปรากฏชัดเจน และน่ากล่าวถึง ได้แก่

ความเป็นเครือญาติ แม้ว่าคนในหมู่บ้านเขาขมิ้นจะเป็นกลุ่มคนที่อพยพเข้ามาจากหลายแหล่ง แต่จากการที่อพยพเข้ามาอยู่ในบ้านเขาขมิ้นเป็นกลุ่ม และมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ปิด คือ การคมนาคมไม่สะดวก คนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์กันโดยการแต่งงาน หรือความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ทำให้คนในชุมชนมีความรู้สึกเป็นญาติกัน เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งเล่าถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่ทำให้พัฒนามาเป็นเครือญาติกันเกือบทั้งชุมชน ดังนี้

> *"... เป็นเพราะว่าคนนั้นเป็นลูกสาวของคนนี้นะ เขามาอยู่นาน 20 ปี 30 ปี อะไรอย่างนี้ นี่มาอยู่ตั้ง 40 ปีแล้วคือ ลูกของคนนี้เขาไปได้กับลูกคนนี้ๆ ก็ไปได้กับหลานคนนี้ก็คือว่า เขาเป็นเครือญาติโยงกันหมดเลย ตรงนี้จะเป็นเครือญาติกันหมดเลยนะน่ะ..."*

การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ชุมชนบ้านเขาขมิ้นในอดีต คนในชุมชนจะพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกัน มีการลงแขกขุดมันสำปะหลัง โดยคนในหมู่บ้านจะรวมตัวกันเพื่อหมุนเวียนไปขุดมันสำปะหลังตามบ้าน โดยไม่ต้องมีการจ้างแรงงาน มีการช่วยเหลือกันตลอดเวลา เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งพูดว่า *"... ช่วยเหลือกันตลอด มีข้าวมีอะไรยืมกันกินได้ เจ็บป่วยอะไรก็ช่วยเหลือกันพาส่งโรงพยาบาลรักษา แล้วก็ช่วยกันดูแลกัน..."*

ความเป็นเครือญาติและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่เกิดจากการเป็นเครือญาติกันโดยสายเลือด โดยการแต่งงาน หรือการนับถือกัน ทำให้ในอดีตคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น และเป็นทุนชุมชนอย่างหนึ่งที่ส่งผลมาถึงคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในปัจจุบัน ที่ยังมีระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และมีการรวมกลุ่มกันของคนใน ชุมชนหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มสมุนไพร และกลุ่มสุดท้ายที่เข้าไปในหมู่บ้าน คือ กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน แต่เนื่องจากชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นชุมชนขนาดกลาง ในกลุ่มของผู้นำชุมชนจะมีบทบาทของการเป็นผู้นำกลุ่มหลายกลุ่ม เช่น ผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ก็จะมีบทบาทของการเป็นประธานกองทุน และเป็นที่ปรึกษาของกลุ่มแม่บ้าน ในขณะที่คนในชุมชนก็จะมีบทบาทของการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ที่ตั้งขึ้นในชุมชนแทบจะทุกกลุ่ม แต่ในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่

ความทันสมัย ทุนทางสังคมของชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นระบบความสัมพันธ์ส่วนบุคคลในกลุ่มเครือญาติ กลุ่มบ้านใกล้เรือนเคียง กลุ่มเพื่อน กลุ่มคนรู้จักมากกว่าความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการด้วยระบบกลุ่มจัดตั้ง

ทุนภูมิปัญญาและทุนความรู้ในชุมชน

การที่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนใหญ่จะอพยพจากต่างถิ่นเข้ามาบุกเบิกป่าเป็นที่ทำกินในบริเวณนี้ ทำให้ชุมชนบ้านเขาขมิ้นยอมรับวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นดั้งเดิม และวัฒนธรรมประเพณีของคนในภูมิภาคชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกมาใช้ ซึ่งได้แก่ ภูมิปัญญาและความรู้ที่เกี่ยวเนื่องจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชน เช่น การที่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในอดีตต้องทำนาเพื่อ เก็บเกี่ยวข้าวไว้กินตลอดปี เมื่อเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยว คนในชุมชนจึงร่วมกันทำบุญ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นการแสดงความยินดีที่ฤดูการทำนาสิ้นสุดลง แต่อีกด้านหนึ่งคือการสร้างขวัญกำลังใจให้คนในชุมชน มีกำลังใจที่จะเริ่มต้นการผลิตรอบใหม่ในปีต่อไป รวมทั้งเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันทางศาสนากับคนในชุมชน ให้สืบเนื่องเป็นที่พึ่งซึ่งกันและกันต่อไป นอกจากนี้ในงานประเพณีเหล่านี้ บางบ้านที่ทำนาได้ข้าวมากหรือมีฐานะดีก็จะจัดให้มีมหรสพต่างๆ มาแสดงให้คนในชุมชนมาร่วมชม เพื่อเป็นการพักผ่อนหย่อนใจร่วมกัน การทำบุญหลังสิ้นสุดการทำนาของคนในชุมชน ได้แก่

การทำบุญลาน คือ การทำบุญที่ลานนวดข้าว หลังจากนวดข้าวประจำปีเสร็จแล้วในหมู่บ้านก็จะนัดทำบุญลานกันถือว่าเป็นการทำบุญข้าวใหม่ประจำปีไปด้วย สมัยก่อนนั้นนิยมทำกันทุกบ้านที่มีลานนวดข้าว เพราะการนวดข้าวในสมัยนั้น ชาวนาแต่ละเจ้าจะเก็บเกี่ยวข้าวในนาแล้วมัดเป็นฟ่อนและกองไว้เป็นแห่งๆ (โดยมากกองละ 10 ฟ่อน) แล้วก็ลากเข็นมาเข้าลานประดับลอมใหญ่เป็นลอมเรือนหรือลอมเพิงก็แล้วแต่เจ้าของลานเพื่อรวมนวดคราวเดียว แล้วคุ้ยข้าวหรือฝัดข้าว เสร็จแล้วนำเข้าเก็บในยุ้งฉางก็เป็นอันว่าเสร็จสิ้นการทำนาในปีนั้นๆ หลังจากนั้นจึงกำหนดวันทำบุญและบอกไปตามเพื่อนบ้านใกล้เคียงให้มาร่วมฟังพระเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญตักบาตรในตอนเช้า บ้านใดมีฐานะดีก็จะมีมหรสพสมโภชในตอนกลางคืน เช่น หนังตะลุง เป็นต้น แต่การทำบุญลานนั้นไม่ได้ทำกันทุกบ้าน จะทำเฉพาะบ้านที่ได้ข้าวมากหรือมีกำลังพอจะทำได้เท่านั้น

การทำบุญกลางทุ่ง เป็นประเพณีท้องถิ่นดั้งเดิมซึ่งยังคงถือปฏิบัติจนถึงปัจจุบันนี้ การทำบุญกลางทุ่ง การทำบุญข้าวใหม่ หรือการทำบุญข้าวหลาม จะทำในอำเภอที่อยู่นอกเมืองหรือในชนบทซึ่งมีการทำนาเป็นอาชีพหลักจะทำประมาณเดือนสาม ดังนั้นจึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “**ทำบุญเดือนสาม**” การทำบุญจะเริ่มจากพวกผู้ชายในหมู่บ้านช่วยกันไปตัดไม้ไผ่และ

ทางมะพร้าวมา ปลูกปะรำแล้วเอาฟางข้าวหรือเสื่อตามแต่ละหาได้มาปูรองให้พระนั่ง แต่ปัจจุบันได้มีการปลูกศาลาถาวรในหมู่บ้าน เพื่อที่จะไม่ต้องทำปะรำทุกปี

ส่วนพิธีทางสงฆ์ที่ถือปฏิบัติกันมา คือ นิมนต์พระมาเจริญพระพุทธมนต์ 2 คืน ซึ่งเรียกว่าการสวดมนต์เย็น พอรุ่งเช้าชาวบ้านจะนำภัตตาหารมาถวายพระภิกษุสงฆ์ซึ่งนิยมนิมนต์พระ 9 รูป แบบเดียวกับพิธีมงคลทั่วๆ ไป เพราะถือว่าการทำบุญนี้ทำเพื่อรับข้าวใหม่ที่เพิ่งจะเก็บเกี่ยวแล้วเสร็จ เป็นการสร้างกำลังใจให้กับชาวนา และถือเป็นการทำบุญประจำหมู่บ้าน เมื่อถวายภัตตาหารเช้าในวันแรกเรียบร้อยแล้วชาวบ้านจะกลับบ้านเพื่อเผาข้าวหลามเตรียมที่จะนำมาทำบุญในวันรุ่งขึ้น ซึ่งเรียกว่าการทำบุญเผาข้าวหลามนั้นคงจะสืบมาจากสาเหตุนี้

ในเช้าวันที่สองที่ชาวบ้านจะนำอาหารและข้าวหลามมาทำบุญเพื่อส่งความทุกข์ ความเจ็บไข้ หรือสิ่งไม่ดีต่างๆ โดยจะทำเป็นภาชนะคล้ายเรือ (ใช้กาบหมาก) มาวางไว้ พอใส่บาตรเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะนำข้าว อาหาร น้ำ และขนม ไปใส่ภาชนะนั้น พอพระฉันภัตตาหารเสร็จแล้วก็สวดมนต์ ชาวบ้านก็ช่วยกันลากเรือกาบหมากออกไป มีคนเก่าๆ เล่าว่าข้าวปลาอาหารที่ใส่ไปเป็นการอุทิศให้กับดวงวิญญาณที่เร่ร่อน หรือสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตของเราก็ให้ทิ้งไปในเรือกาบหมากให้หมด แล้วช่วยกันลากออกไปไกลพอประมาณก็ให้ทิ้งไว้ข้างทาง

ส่วนในเวลากลางคืนหลังจากพระเจริญพระพุทธมนต์เสร็จแล้วก็จะมีมหรสพให้ชม เช่น ลิเก หนังตะลุง ภาพยนตร์ วงดนตรี แล้วแต่ว่าในปีไหนจะจ้างมหรสพชนิดใดมาเล่นได้ นอกจากนี้ อาจจะมีกิจกรรมอื่นร่วมกัน เช่น การวิ่งควาย ซึ่งเป็นกิจกรรมการเล่นอย่างหนึ่งที่เป็นที่นิยมของคนในชุมชนแถบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

ส่วน**ทุนความรู้**หรือกระบวนการนำเอาทุนธรรมชาติมาใช้ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนซึ่งก่อให้เกิดกระบวนการที่ก่อเป็นระบบความรู้ในชุมชนนั้น ทุนความรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเป็นทุนความรู้ที่แต่ละคนมีอยู่และติดตัวมาจากถิ่นฐานเดิมก่อนการอพยพเข้ามาในพื้นที่ชุมชนเขาขมิ้น แต่ก็มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เหมาะสมกับพื้นที่ของชุมชน เช่น แม่ค้าขายก๋วยเตี๋ยว สมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งซึ่งอพยพจากชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล และมีอาชีพประมงเรือเล็กมาตั้งร้านขายก๋วยเตี๋ยวก็ต้องมาเรียนรู้วิธีการทำก๋วยเตี๋ยวและเปลี่ยนอาชีพจากการทำประมงเรือเล็กมาค้าขายใหม่ ทุนความรู้ของคนในชุมชนในช่วงนี้จึงเป็นเรื่องของการทำมาหากินซึ่งใช้ทักษะในการผลิตและการดำเนินการไม่สูงนัก

ส่วนการศึกษาในระบบนั้น ในช่วงก่อนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนี้ ภาคราชการยังไม่ได้เข้ามาตั้งโรงเรียนอยู่ในชุมชน คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงต้องส่งบุตรหลานไปเข้าเรียนในโรงเรียนประจำตำบล ซึ่งอยู่ห่างออกไปประมาณ 5 กิโลเมตร ซึ่งเด็กในชุมชนที่ต้องการเรียนหนังสือต้องจับกลุ่มกันเดินไปโรงเรียน เพราะยังไม่มีถนนและยวดยานต์แล่นผ่าน การเข้ารับ

การศึกษาของเยาวชนในชุมชนจึงไม่ค่อยต่อเนื่อง ส่วนมากจะเรียนพอให้พ้นจากการศึกษาภาคบังคับ คือ การจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2480 และหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2491 ที่ใช้อยู่ในขณะนั้น การเรียนรู้ในระบบโรงเรียนจึงเป็นเพียงการเรียนรู้ตามหลักสูตรที่สอนอยู่ในโรงเรียนและนำมาเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเท่านั้น

ทุนความรู้อีกอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในชุมชนในช่วงนั้น อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความพยายามพึ่งพิงตนเองด้านการรักษาพยาบาล ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ซึ่งเป็นแหล่งอาศัย ทำให้ชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีแหล่งความรู้เรื่องสมุนไพรอย่างกว้างขวาง ในส่วนของสมุนไพรจัดได้ว่าไม่อาจจะจำแนกได้ชัดเจนนักว่าเป็นทุนทางสังคมประเภทใด เพราะถ้าพิจารณาแหล่งที่เกิดของสมุนไพรว่ามาจาก ไพร หรือ ป่า และส่วนที่เหลือคือ สมุน ที่ต้องพึ่งพาป่า รวมถึงแมลงและสัตว์ป่า หรือสิ่งที่ได้จากป่า (อุทัย ดุลยเกษม , 2545 : 186) แล้ว สมุนไพรอาจจัดอยู่ในประเภทของทุนธรรมชาติหรือทุนด้านระบบนิเวศวิทยา แต่เมื่อคำนึงถึงความรู้ด้านการคัดเลือกสมุนไพร คุณสมบัติของสมุนไพร วิธีการใช้สมุนไพร การสืบทอดความรู้เรื่องใช้สมุนไพร การเสาะหาสมุนไพรและการใช้สมุนไพรเป็นยาแล้ว ความรู้ในส่วนนี้น่าจะเป็นทุนความรู้ในชุมชนได้ ในที่นี้จึงขอจัดสมุนไพรไว้ในส่วนของทุนความรู้ตามประโยชน์ใช้สอยและตามหน้าที่ของสมุนไพรที่แสดงบทบาทของการรับใช้ชุมชนในแง่ของการป้องกันและรักษาคนในชุมชนให้พ้นหรือทุเลาหรือหายจากการเจ็บป่วย ดังที่ คนทั่วไปเรียกว่ายาสมุนไพร

แนวคิดเรื่องการผลิตและการใช้ยาสมุนไพรในชุมชนนี้ หมอสน ซึ่งเป็นภูมิปัญญาด้านสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ให้ข้อมูลว่า แนวคิดเรื่องสมุนไพร เกิดจากการที่คนในชุมชนต้องพึ่งตนเอง และคุ้นเคยกับสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาโรคมานาน ตั้งแต่สมัยปู่ ย่า ตา ยาย และเป็นความรู้เรื่องการรักษาพยาบาลที่สะสมอยู่ในชุมชน เช่น ความรู้ที่ว่าฟ้าทลายโจรเป็นพืชที่ใช้แก้เจ็บคอ แก้คออักเสบ ตาแดง ตาเจ็บ ท้องเสียและช้ำใน แต่เวลาที่เกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน เช่น งูกัดคนหรือสัตว์ในชุมชน แต่ไม่สามารถนำส่งโรงพยาบาลได้ หมอสนเคยแก้ปัญหาด้วยการนำฟ้าทลายโจรมาตำแล้วพ่นบริเวณแผลที่ถูกงูขว้างค้อนกัด ก็ช่วยให้ ผู้ป่วยหายจากการบาดเจ็บได้โดยไม่ต้องนำส่งโรงพยาบาล โดยทั่วไปยาสมุนไพรที่ใช้อยู่ในชุมชนจะเป็นยาที่มีลักษณะต่างกัน เช่น เป็นยาต้มหรือยาหม้อ ยาลูกกลอนผสมน้ำผึ้ง ยาชง และยาดองเหล้า ซึ่งแต่ละอย่างก็มีวิธีการผลิต การใช้ และตัวยาแตกต่างกันออกไปตามความต้องการของผู้ใช้ และตามคุณสมบัติของสมุนไพร โดยทั่วไปพืชที่เป็นสมุนไพร มักเป็นพืชที่คนในชุมชนใช้เป็นอาหารและรับประทานกันเป็นประจำและมีคุณสมบัติแตกต่างกัน เช่น

- ขมิ้นชัน แก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ
- ชุมเห็ดเทศ เป็นยาระบายช่วยในการขับถ่าย
- กระชาย แก้ท้องเดิน บำรุงหัวใจ
- ตำลึง บำรุงสายตา เพิ่มแคลเซียม
- หญ้าหนวดแมว ช่วยขับปัสสาวะ แก้กระษัย บำรุงไต

เป็นต้น

ศูนย์สมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น นอกจากจะเป็นชุมชนที่มีทุนชุมชนในหลายด้าน เช่น ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและทุนความรู้แล้ว ชุมชนบ้านเขาขมิ้น ในอดีต ยังมีภาพของ **ทุนเงินตรา**ที่ซ้อนอยู่ใน**ทุนทางสังคม**หรือระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของคนในชุมชน เพราะเมื่อศึกษาถึงเรื่องทุนเงินตราในอดีต คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจะสะท้อนภาพให้เห็นว่าเงินเป็นสิ่งที่ไม่มีความหมายและไม่มีการใช้เงินในชีวิตประจำวันมากนัก เพราะแม้จะมีอาหารขายและราคาถูก แต่คนในชุมชนก็ไม่ค่อยซื้อกิน เพราะคนในชุมชนจะรู้จักกันทั่วทุกคน เวลาผ่านไปบ้านไหน ใกล้เวลารับประทานอาหาร เจ้าของบ้านก็จะเรียกให้ร่วมรับประทานอาหาร เช่น ตัวอย่างที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

> *“...ในอดีตนี่ส่วนมากไม่ค่อยพูดเรื่องเงินกันนะ เมื่อผมเด็กๆ นี่เงินสมัยนั้นยังใช้เหรียญ 5 ตังค์ 20 ตังค์ ก๋วยเตี๋ยวชามละ 2 สลึง ลอดช่องถ้วยละสลึง แต่ว่าไปไหนไม่ค่อยเน้นเรื่องเงิน เพราะว่าเดินไปถึงบ้านใคร เขาก็เรียก กินข้าว...”*

และสอดคล้องกับความเห็นของผู้นำชุมชนอีกท่านหนึ่งที่ให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า

"...เงินไม่ใช่ตัวตั้ง แต่การเอื้ออาทรมากกว่าที่เป็นตัวตั้ง จะมีการหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้กัน เช่น ยืมข้าว ยืมของ ยืมไม้คาน เขาจะขอยืมกัน ไม่มีการกู้ เงินไม่ค่อยมีประโยชน์ในสมัยนั้น เพราะเขาจะใช้หยิบใช้ยืมกัน เออ ! เอื้ออาทรต่อกัน..."

จากความเห็นและมุมมองของผู้นำชุมชนดังกล่าว และจากการสัมภาษณ์ระดับลึกสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน พบว่า ทุกคนมีความเห็นสอดคล้องกันในแง่ของการได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตในชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ว่าในช่วงเวลานั้น คนในชุมชนค่อนข้างจะอยู่ในสังคมปิด เพราะการคมนาคมไม่ค่อยสะดวก แต่เพราะความอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ทำให้คนในชุมชนแต่ละครอบครัวสามารถดำรงชีพอยู่ได้ รวมทั้งพึ่งพาตนเองได้ ทั้งยังสามารถเผื่อแผ่ไปถึงเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียงและคนในชุมชนด้วย การได้มาซึ่งสิ่งของที่ใช้ในการดำรงชีวิตจึงไม่ต้องใช้เงินตราเป็นตัวแทนในการได้มา แต่จะใช้วิธีการหยิบยืม เช่น การยืมข้าวของเครื่องใช้ เมื่อใช้เสร็จแล้วก็นำมาคืน ซึ่งเป็นลักษณะของความสัมพันธ์ที่แฝงความเอื้อเฟื้อ เอื้ออาทรซึ่งกันและกัน ไม่ได้คำนึงถึงสิ่งแลกเปลี่ยนหรือการซื้อขาย เป็นสิ่งซึ่งแม้ครอบครัวที่ไม่มีเงินก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนได้ ความเอื้ออาทรนี้ จึงเป็นเหมือนเงินตราที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ ความหมายของคำว่าทุนเงินตราในช่วงนั้นจึงขึ้นอยู่กับระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมากกว่า ตัวเงินตราที่เป็นธนบัตร เช่น ความหมายของทุนเงินตราในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในช่วงนั้น ซึ่งอาจแปลความหมายได้ว่าหมายถึง การให้ การรับ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน และความเอื้ออาทรมากกว่าการซื้อขาย

บ้านเขาขมิ้นกับจุดอ่อนของชุมชน

แม้ว่าเมื่อพิจารณาถึงความเป็นชุมชนบ้านเขาขมิ้น ในแง่ของทุนชุมชนแล้ว จะพบว่าชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีจุดแข็งในด้านของทุนทางธรรมชาติ และทุนภูมิปัญญาและความรู้ในเรื่องของสมุนไพร รวมทั้งความเอื้ออาทรของคนในชุมชนที่มีอยู่ต่อกัน แต่จุดอ่อนของชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็เกิดจากความมั่งคั่งของทุนธรรมชาติในชุมชนนั่นเอง เพราะทุนธรรมชาติเหล่านี้ได้กลายมาเป็นแรงจูงใจให้คนจากหลายท้องถิ่น เช่น ชลบุรี ระยอง อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนมากขึ้นในลักษณะที่แต่ละกลุ่ม แต่ละฝ่ายต่างเข้ามาจับจองที่ดิน โดยการปลูกพืชไร่ในที่ที่ตนเองจับจองหรือซื้อต่อจากเจ้าของเดิมที่เป็นผู้เข้ามาจับจองเป็นเจ้าแรก เพื่อแสดงความเป็นเจ้าของพื้นที่ใดที่มีคนจับจองไว้แต่ทิ้งให้รกร้างไม่ทำกินก็จะถือว่าไม่มีเจ้าของ คนอื่นสามารถมาจับจองแทนได้ ดังมีคำกล่าวที่รู้กันว่า *"คนไหนไม่ทำก็ไม่ถือว่าเป็นที่ของตน คนไหนซื้อที่แล้วก็ต้องหาบต้องหาม"*

เมื่อมีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น ทุนธรรมชาติในชุมชนเริ่มถูกจับจองแก่งแย่ง ทำให้บริบทของชุมชนบ้านเขาขมิ้นเปลี่ยนแปลงไป ทุนธรรมชาติที่เคยมีอยู่เริ่มถูกทยอยนำออกไปจำหน่ายนอกหมู่บ้านมากขึ้น จนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนเริ่มลดลงและหมดไปในที่สุด แต่เนื่องจากในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังมีกลุ่มผู้นำที่ได้ร่วมกันต่อสู้เพื่อให้ชุมชนยืนหยัดอยู่ได้ และมีความเข้มแข็งพอสมควร ทำให้คนในชุมชนต่างอยู่ในชุมชนด้วยความสงบและร่วมกันดูแลรักษาชุมชน ทำให้ชุมชนบ้านเขาขมิ้นและคนในชุมชนสามารถดำรงชีพอยู่อย่างเป็นสุขและต่อเนื่องมาจนถึง ช่วงเวลาปัจจุบัน

สรุปความ

ความเป็นชุมชนบ้านเขาขมิ้นในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย จากมุมมองของคนในชุมชน เกี่ยวกับทุนชุมชนที่ได้กล่าวมา อาจกล่าวได้ว่า เป็นเพียงจุดเริ่มต้นของชุมชนแห่งหนึ่ง ที่ก่อกำเนิดในบริบทของชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทุนธรรมชาติ ซึ่งส่งผลให้คนในชุมชนมีทุนทางสังคม ที่มีส่วนสำคัญในการลดความสำคัญของทุนเงินตรา และเพิ่มทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชนให้มากขึ้น ตามสภาพของชุมชนท้องถิ่นในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยทั่วไป และทุนชุมชนนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปเมื่อประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เพราะมีคนอพยพเข้ามาอยู่ในชุมชนแห่งนี้มากขึ้น และทุนธรรมชาติที่ลดลง เพราะธรรมชาติไม่สามารถสร้างทุนธรรมชาติมาทดแทนให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นทุนชุมชนต่อไป

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยโดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุดองค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ประเทศไทยตอบสนองต่อแนวคิดการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชนและมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้ดำเนินการผลิตในช่วงนั้น เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม และทำให้การผลิตของชุมชนซึ่งเคยปลูกพืชอย่างหลากหลายเพื่อยังชีพ ต้องเปลี่ยนมาเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องต่อมา

เมื่อหลักการสำคัญของการผลิตด้านการเกษตรกรรมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป การผลิตด้านเกษตรกรรมในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ชุมชนบ้านเขาขมิ้นเองก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวทางการพัฒนาประเทศอยู่ที่การที่รัฐบาลประกาศ

ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่ ชัดเจนว่ารัฐมีนโยบายและแนวปฏิบัติอย่างไร

บ้านเขาขมิ้นกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็เช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นทั่วไปในประเทศไทยที่แม้ว่าจะไม่มีโอกาสได้รู้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นอย่างไร แต่กระแสปลุกเร้าเพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของทุนเงินตราด้วยคำขวัญที่เผยแพร่อย่างกว้างขวางทางด้านสื่อสารมวลชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐของผู้นำประเทศในช่วงนั้น คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัตน์ ที่ว่า “ **งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข** ” แพร่หลายไปทั่วประเทศไทยก็ทำให้คนในชุมชนที่มีชีวิตอยู่อย่างสงบหันมาให้ความสำคัญกับเงินตรา และแสวงหางานที่จะนำมาซึ่งเงินตรา ด้วยคาดว่าเมื่อมีงานทำก็จะมีเงินและมีความสุข และจากการที่มีนายทุนเริ่มเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกพืช อุตสาหกรรมในชุมชน ก็ทำให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น จากเดิมที่เริ่มมีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปจับจองบริวณป่าอุดมสมบูรณ์ในชุมชนเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการเข้ามาเพื่อร่วมใช้ทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้นในลักษณะการผลิตเพื่อขายมีมากขึ้น ที่ดินถูกจับจองไปทั้งหมด จนเมื่อรัฐบาลเปิดป่าบริเวณนี้ให้เป็นป่าสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2508 ผู้คนก็อพยพเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณนี้ไปจนหมดสิ้นแล้ว การผลิตเพื่อการค้าจึงเริ่มขึ้น โดยมีการถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เพื่อนำไปขายส่งต่อไปยังโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ด้านถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเพิ่มขึ้น แต่ความห่างไกลจากตัวจังหวัดของชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็ทำให้ไม่ได้รับการตอบสนองจากทางราชการเท่าที่ควร ประกอบกับความต้องการนำทรัพยากรในชุมชนออกไปจำหน่ายนอกชุมชนมีมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันทำถนนเพื่อเชื่อมโยงการเดินทางและการขนส่ง ระหว่างชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับโลกภายนอก คือ ถนนสุขุมวิท ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ.2492 และเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมกรุงเทพมหานครกับจังหวัดในภาคตะวันออก ซึ่งได้แก่ จังหวัด สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ไปสิ้นสุดที่ชายแดนประเทศกัมพูชา

ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้น

เมื่อความต้องการถนนเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงชุมชนบ้านเขาขมิ้นสู่ถนนสุขุมวิทมีมากขึ้น และไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น และเลือกผู้นำชุมชนท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้อาวุโสและได้รับการเคารพนับถือมาก

คนหนึ่งในชุมชนขึ้นมาเป็นผู้นำในการร่วมกันทำถนนจากชุมชนสู่ถนนสุขุมวิท ซึ่งมีระยะทางไกลประมาณ 6 กิโลเมตร การตัดถนนเส้นนี้ คนในชุมชนแต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันแผ้วถางที่ดินเพื่อทำถนนโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก เริ่มขุดถนนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2512 เสร็จก่อนสงกรานต์ในปี พ.ศ. 2513 เล็กน้อย

การมีถนนเชื่อมจากชุมชนสู่เมือง นอกจากจะทำให้การคมนาคมระหว่างชุมชนสู่เมืองมีความสะดวกมากขึ้นแล้ว ถนนจากชุมชนสู่เมืองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการลำเลียงทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ไม้ ผลผลิตจากป่าไม้ สัตว์ป่า และผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น อ้อยและมันสำปะหลังในชุมชน ไปป้อนตลาดและโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมือง ภาพการไหลออกของทุนธรรมชาติ และผลผลิตทางเกษตรกรรมในชุมชนนี้ปรากฏดังที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นแกนนำในการทำถนนจากชุมชนสู่เมืองให้สัมภาษณ์ว่า *"...ผมเป็นคนดูแลและคนตัดทาง เป็นคนนำสินค้าพวกที่ผลิตได้ส่งออกไปขาย พวกอ้อย พวกมัน ก็ใช้จอบใช้เสียมขุดเอา เลื่อยไม้ออก เอาอ้อยออก เอามันออก..."* ผลผลิตเหล่านี้จึงนำรายได้มาสู่ชุมชนมากขึ้น และเป็นสิ่งที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาซื้อที่ดินและถากถางป่าเป็นที่ทำกินในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้นเช่นกัน จนป่าไม้ในชุมชนเริ่มหมดไป ซึ่งส่งผลให้แหล่งน้ำในชุมชนเหือดแห้งไปด้วย จนต้องของบประมาณจากรัฐมาทำฝายกั้นน้ำ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในชุมชนในอดีตและความขาดแคลนน้ำในปัจจุบันจนต้องของบประมาณจากทางราชการมาสร้างฝายและการลดลงของทุนธรรมชาติในชุมชนช่วงนี้ว่า *"...เดิมบนเขานี่แถวนี้มีแต่ป่า คือเป็นป่า น้ำมันก็เยอะ ในคลองนี่น้ำเต็มเลย มาเดี๋ยวนี้ในคลองไม่มีน้ำเลย ต้องของบประมาณมาทำฝาย..."*

จากสภาพของทุนธรรมชาติในชุมชนที่เริ่มหมดไป เพราะการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อถากถางทำเป็นไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย ขายให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้ว แหล่งน้ำในชุมชนก็เริ่มลดลงจนต้องทำฝายกั้นน้ำ ขณะเดียวกันการที่มีคนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในชุมชนมากขึ้นทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยเกาะกลุ่มกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต การทำกิน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะแต่ละคนต่างต้องดิ้นรนทำมาหากินโดยการขยายที่เพาะปลูก และจ้างแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นคนงานในไร่มันสำปะหลัง และไร่อ้อยของตนเอง การเอาแรงหรือการช่วยเหลือกันในการทำงานก็ลดลงด้วย เพราะต่างคนต่างไม่มีเวลาไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับผู้อื่น แม้แต่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งเดิมเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาด้านเส้นทางคมนาคม คนในชุมชนก็ร่วมมือกันตัดถนนจนสามารถแก้ปัญหานี้ได้ด้วยพลังของคนในชุมชน แต่ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้

เมื่อป่าถูกทำลาย และในชุมชนเกิดการขาดแคลนน้ำ การแก้ปัญหาของคนในชุมชนก็คือการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและพึ่งพิงหน่วยงานของรัฐ

ระบบอุปถัมภ์ “เกี๊ยวจู๊กับลูกไร่” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

เดิมเมื่อเริ่มต้นตั้งชุมชนบ้านเขาขมิ้น คนในชุมชนต่างเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมในลักษณะของการปลูกพืชเพื่อใช้ในการยังชีพ และแลกเปลี่ยนกันในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง ในแต่ละปีคนในชุมชนจะประกอบอาชีพหมุนเวียนกันหลายอย่าง เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และตัดไม้ แต่เมื่อสภาพของหมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านปิด เริ่มถูกเปิดเพราะมีการตัดถนนจากหมู่บ้านออกไปสู่ถนนสุขุมวิท สภาพของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นหันมาประกอบอาชีพทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรม ที่มีแหล่งรับซื้อแน่นอน แต่ต้องมีการลงทุนเรื่องปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ทำให้เกิดระบบเกี๊ยวจู๊หรือระบบเถ้าแก่ขึ้นมาในชุมชน คนในหมู่บ้านเริ่มมีหนี้สินเพราะต้องกู้เงินจากนายทุนมาลงทุน หากได้ผลผลิตดี สามารถนำเงินไปชำระคืนให้แก่นายทุนได้ ชาวไร่ ชาวสวนก็จะมีเงินเก็บและสามารถใช้สอยเงินในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ฝืดเคือง

การกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ หรือการกู้เงินจากเจ้าของโรงงานหรือ **เถ้าแก่** โดยผู้กู้ต้องเป็นคนงานในสังกัดของเกี๊ยวจู๊ หมายถึงว่ามีสัญญาต่อกันว่า เจ้าของไร่ จะกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ไปใช้ในการลงทุน เช่น ทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เจ้าของไร่จะทำสัญญาเงินกู้กับเกี๊ยวจู๊เป็นรายปี โดยเกี๊ยวจู๊จะจ่ายเงินให้เจ้าของไร่ก่อน เพื่อให้นำเงินนี้ไปลงทุนทำไร่ การคิดดอกเบี้ยจะเริ่มคิดเมื่อรับเงินไป จนถึงฤดูเก็บผลผลิต ก็จะหยุดคิดดอกเบี้ยเพราะถือว่าเริ่มมีรายได้หรือ**เริ่มหยิบ**แล้ว โดยทั่วไปจะคิด ดอกเบี้ย ร้อยละ 20 ต่อ 1 ฤดูกาลผลิต พอครบรอบปี หลังจากตัดอ้อยเสร็จแล้ว หากเจ้าของไร่ไป กู้เงินจากเกี๊ยวจู๊อีก เกี๊ยวจู๊ก็จะเริ่มคิดดอกเบี้ยเงินกู้ที่เจ้าของไร่หรือคนงานกู้ไปปลูกพืชไร่และใช้จ่าย จนกว่าจะเริ่มเก็บผลผลิตหรือเริ่มหยิบก็จะหยุดคิดดอกเบี้ย

แต่เนื่องจากระบบการกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ไม่ใช่เป็นเรื่องของการให้เงินกู้ยืมเท่านั้น แต่รวมถึงการซื้อเชื่อสิ่งที่ใช้ในการเพาะปลูก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ข้าว อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้า จากเกี๊ยวจู๊ด้วย นอกเหนือจากเป็นเจ้าหนี้แล้ว เกี๊ยวจู๊ยังเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกให้ชาวไร่ชาวสวนที่เป็น **ลูกไร่** ของตนเองด้วย ทำให้คนในชุมชนเขาขมิ้นเกิดความเกรงใจ และถือเป็นบุญคุณ เมื่อขึ้นกับเกี๊ยวจู๊คนนี้แล้วก็จะมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป แม้ในบางปีผลิตผลจากไร่ จากสวน ขายได้ราคาดีมีเงินเก็บ

แต่เมื่อเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก ลูกไร่เหล่านี้ก็จะซื้อเชื่อหรือกู้เงินจากเกี๋ยวจี๊มาลงทุนทำไร่ทำสวนต่อไป หากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ ลูกไร่ขายผลผลิตไม่ได้ราคา ก็จะตกเป็นลูกหนี้ของเกี๋ยวจี๊ ซึ่งทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากวงจรการเป็นหนี้สินของเกี๋ยวจี๊ไปได้ จนบางครั้งลูกไร่ต้องสูญเสียที่ดิน เพื่อใช้หนี้เกี๋ยวจี๊และกลายมาเป็นคนงานในไร่ของเกี๋ยวจี๊ไป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ระบบเกี๋ยวจี๊ หรือระบบนายทุนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเริ่มเข้าสู่วงจรหนี้สินและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ที่ระบบธนาคารเข้ามาแทรกแซงวงจรหนี้สินนอกระบบของนายทุนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนกลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคาร และทำให้ระบบการกู้เงินจากเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ของคนในชุมชนถูกทำลายไป

อย่างไรก็ตาม ระบบการกู้เงินจากเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊นี้ ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต้นๆ นั้น ระบบนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นระบบที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เพราะระบบนี้เป็นทุนชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นทุนทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนในขณะนั้น คือ ทำให้มีแหล่งเงินมาลงทุนทำไร่ ทำสวน เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ ทำสวน เช่น เกี๋ยวจี๊จะหาเมล็ดพันธุ์พืชมาจำหน่าย หาสิ่งที่ต้องการใช้ในการดำรงชีวิตมาขายให้ โดยที่ชาวไร่ชาวสวนไม่ต้องเสียเวลาไปหาซื้อ ซึ่งแม้ว่าผู้บริโภคอาจจะต้องซื้อของด้วยราคาสูงกว่าท้องตลาด แต่เพราะซื้อด้วยระบบเงินเชื่อก็ทำให้ต้องจำยอม แต่ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความพอใจระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ระบบเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ยังเป็นทุนทางสังคมของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง เพราะแม้ว่าเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊จะคิดดอกเบี้ยจากเงินกู้ยืม จะขายของแพงเพื่อเอากำไร แต่ในทางสังคมเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ก็จะเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกหรือบางครั้งก็เป็นที่พึ่งของลูกไร่ในยามเจ็บป่วยและขาดแคลนด้วย เพราะในยามที่ลูกไร่เกิดเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุฉุกเฉินในชีวิตประจำวัน ลูกไร่สามารถขอความช่วยเหลือด้านยานพาหนะ คนงาน ยา หรืออาหารจากเกี๋ยวจี๊ได้ ในขณะที่ระบบความช่วยเหลือจากภาครัฐยังเข้าไปไม่ถึงชุมชน ในช่วงนั้นเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊จึงกลายมาเป็นแหล่งทุนชุมชนแทนที่ทุนชุมชนเดิมที่เป็นทุนธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างเกี๋ยวจี๊กับคนในชุมชนก็มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของการพึ่งพิงกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างสงบสุขและผ่านช่วงเวลาของการเป็นลูกหนี้นายทุน มาสู่ยุคสมัยที่กลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคารเช่นในปัจจุบันนี้

การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ภาครัฐได้เข้ามาจัดการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เมื่อเห็นว่าบริเวณป่าแถบนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่และทำกินเป็นจำนวนมาก จึงเปิดให้สัมปทานป่าในปี พ.ศ. 2508 และเริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2512

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 หลังจากที่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงเข้ามาจัดการโดยเจ้าหน้าที่สหกรณ์เข้ามาจัดตั้งเป็น สหกรณ์นิคม มีการส่งเสริมเรื่องสหกรณ์กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ก็เข้ามาส่งเสริมให้มีการทำสวนยางในบริเวณนี้ คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันต่อสู้เรื่องการขอที่ป่าสงวนให้เป็นที่ทำกิน มีการออกพระราชกฤษฎีกาให้เปิดป่าเป็นของสหกรณ์ มีการออกเอกสารสิทธิ์เป็น กศ.น. แล้วก็เป็น นส.3 ปัจจุบัน ที่ดินในหมู่บ้านเขาขมิ้นมีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดแล้วเป็นส่วนใหญ่

ในส่วนของผู้นำชุมชน บ้านเขาขมิ้นเคยมีผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน ผู้นำด้านสมุนไพร นอกจากนี้ภาครัฐได้เข้ามา จัดการให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผ่านมาชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 5 คน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 6 เป็นผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอดมา ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้ รับเลือกจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน คือ เกี๋ยวจู๊รายหนึ่งของชุมชน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนในยุคนี้ คือ การช่วยเหลือคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญคือ การควบคุมคนในชุมชน ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน และประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับตำบลและอำเภอ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่อำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และชลประทาน ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่า รัฐได้ให้บริการสิ่งเหล่านี้กับคนในชนบทมากขึ้น ดังที่ผู้นำชุมชนพูดถึงสิทธิตรงนี้ของคนชุมชนว่า *“...เรามีสิทธิ์ที่จะร้องขอมากขึ้น ไม่เหมือนแต่ก่อน...”*

นอกจากนี้ภาครัฐ ยังได้จัดบุคลากรที่มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลและให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการพัฒนา เช่น พัฒนากร เจ้าหน้าที่การเกษตร ปลัดอำเภอ ให้เข้ามาดูแลคนในชุมชน มากขึ้น

ในปัจจุบัน ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติได้ลดลง เนื่องจากมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการเข้ามาดูแลคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากจะมีการแต่งตั้งบุคคลสำคัญในชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว ยังจัดให้มีศาลาประชาคมในแต่ละชุมชนให้เป็นแหล่งพบปะหรือประชุมระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐและคนในชุมชน ตามกำหนดการที่ค่อนข้างชัดเจน และจัดเวลาพบปะกับคนในชุมชน ช่วงเวลาที่คนส่วนมากอยู่ในชุมชน คือ ประมาณ 18.00 น. หรือ 6 โมงเย็น

การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ

เมื่อชุมชนบ้านเขาขมิ้นต้องเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมจากการเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ซึ่งมีช่วงเวลาของการปลูก การบำรุงดูแลรักษา และการขายในช่วงเวลาใกล้เคียงกันทำให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับคนในชุมชนบางส่วนก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพเสริมหรืออาชีพหมุนเวียนตามฤดูกาลที่เหมาะสม ไม่ยึดอาชีพหนึ่งอาชีพใดเป็นหลัก เช่น เมื่อหมดหน้าผลไม้ ชาวบ้านก็จะเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ ขายเป็ดขายไก่ แล้วก็ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกสับปะรด เพราะฤดูกาลเก็บเกี่ยวไม่ตรงกันทำให้คนที่ขยันหรือมีทุนมากสามารถที่จะทำอาชีพต่างๆ หมุนเวียนกันได้ตลอดปี อาชีพของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในช่วงนี้ ได้แก่

การเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ เป็ด หมู ซึ่งเป็นการเลี้ยงเพื่อขายให้บริษัทหรือพ่อค้าคนกลาง โดยไก่จะส่งบริษัทที่ชลบุรี เป็ดส่งพ่อค้าคนกลางที่พนัสนิคมและหมูส่งให้บริษัทที่ระยอง ส่วนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ผู้เลี้ยงจะศึกษาด้วยตนเองหรือบางครั้งก็สอบถามจากเพื่อนบ้านหรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่มาดูแล

การรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งที่ไม่มีที่ดินทำกิน จะทำงานรับจ้างเพราะเห็นว่าการทำงานรับจ้างไม่ต้องลงทุนอะไร การรับจ้างส่วนมากจะรับจ้างถางหญ้าตามไร่มันสำปะหลัง ซึ่งโดยเฉลี่ยจะมีผู้มาจ้างงานเฉพาะในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ผู้รับจ้างมีรายได้ไม่ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เด็กในวัยหนุ่มสาวของชุมชน ก็จะรับจ้างทำงานใน สนามกอล์ฟที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน หรือในโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในเมือง

การจักสาน เดิมในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีการนำหวายมาสานเข่งเพื่อจำหน่าย โดยใช้เวลาว่างจาการทำอาชีพเกษตรกรรมมาจักหวายสานเข่ง แต่เมื่อหวายหมดไปจากป่า อาชีพเสริมส่วนนี้ก็หายไปจากชุมชน ไม่มีใครประกอบอาชีพสานเข่งขายอีก

การทำสวนยาง เป็นอาชีพที่เริ่มมีขึ้นในชุมชนหลังจากที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้จัดตั้งสหกรณ์ยางขึ้นในชุมชน ส่งเสริมให้คนในชุมชนที่เคยปลูกมันสำปะหลังและอ้อย หันมาทำสวนยาง เพราะมีความมั่นคงทางด้านรายได้มากกว่า เนื่องจากสหกรณ์สวนยางจะรับซื้อยางตลอดเวลา

นอกจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีอาชีพเสริม อาชีพใหม่ เช่น การทำสวนยางพารา เข้ามาในหมู่บ้านแล้ว ในเรื่องของ**ปัจจัยการผลิต**ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องปุ๋ย จากเดิมที่คนในชุมชนบ้าน

เขาขมิ้นไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยมาก เพราะความที่มีพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำๆ ในที่เดิมตลอดเวลา ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป นายทุนหรือเถ้าแก่ได้นำปุ๋ยมาแนะนำและขายให้แก่คนในชุมชน เพื่อนำไปใช้กับพืชที่ปลูก ความสะดวกในการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้คนในชุมชนซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ในการเกษตรมากขึ้น แม้เมื่อมีคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่การเกษตรระดับอำเภอให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า การทำปุ๋ยชีวภาพดีในแง่ของการรักษาสิ่งแวดล้อม แต่ไม่สะดวกในการใช้และไม่ทันกับเวลาที่ต้องการใช้ เพราะต้องเตรียมวัสดุที่จะใช้หมักเป็นจำนวนมาก แทนที่ต้นทุนการใช้ปุ๋ยชีวภาพจะลดลงกลับมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม มากขึ้น ในส่วนของ ค่าขนย้าย ค่าจ้างแรงงาน และค่าปุ๋ย

ส่วนเทคโนโลยีด้านการผลิตนั้น ผู้ทำสวนผลไม้โดยเฉพาะมะม่วงซึ่งปลูกกันมากในชุมชน ได้หาวิธีการผลิตมะม่วงให้ได้ผลมากขึ้น รวมทั้งการให้ผลนอกฤดูกาลผลิต ทำให้ต้องมีวิธีการบำรุงรักษามะม่วงให้ออกดอกผลตามที่ต้องการโดย

- ให้น้ำและปุ๋ยผ่านท่อพลาสติกไปยังต้นมะม่วงแต่ละต้นโดยตรงและเมื่อถึงเวลาให้ปุ๋ย จะผสมปุ๋ยกับน้ำผ่านไปตามท่อส่งน้ำ
- ใส่ปุ๋ยประมาณ 2 กิโลกรัมต่อต้นต่อปี ก่อนออกใบอ่อน โดยใส่ปุ๋ยสูตร16–16–16 พอออกใบอ่อนแล้วใส่ปุ๋ยสูตร 15–12–17 ติดผลแล้วก่อนเก็บเกี่ยว ประมาณ 1 เดือน ใส่ปุ๋ยสูตร 13–12–21 เพื่อปรับปรุงรสของมะม่วงให้ดีขึ้น
- ระวังระยะห่างระหว่างต้นมะม่วง เพราะหากปลูกมะม่วงชิดกันมากเกินไป จะทำให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคเชื้อรา เพราะกระแสลมพัดผ่านต้นมะม่วงไม่ได้ จึงต้องปลูกมะม่วงให้มีระยะห่างกันประมาณ 8 เมตร จะทำให้ต้นมะม่วงแข็งแรง มีผลผลิตสูงขึ้น และสะดวกต่อการขนส่งและเก็บผล
- ปกติมะม่วงจะออกช่อและออกผลด้านข้างรอบๆ ทรงพุ่มของต้น และไม่ออกผลที่ส่วนยอดบนที่ตั้งขึ้นไป ชาวสวนมะม่วงจึงตัดยอดมะม่วงในส่วนกลางต้นที่พุ่งขึ้นไปออก ทำให้ภายในทรงพุ่มมะม่วงโปร่งและมีผลผลิตสูงขึ้น
- เวลาเก็บผลมะม่วงต้องใช้กรรไกรตัดขั้วมะม่วงให้มีก้านติดผลมะม่วงมาด้วยและพยายามไม่ให้ยางถูกผลมะม่วง เพราะจะทำให้ผิวมะม่วงไม่สวยและขายไม่ได้ราคา

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีหลายแหล่ง ทั้งแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน และแหล่งการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น วัด สวนสมุนไพร แหล่งประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยเจ้าอาวาสในขณะนั้นร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ปกครองนักเรียนร่วมกันตั้งขึ้น ในปีแรกมีนักเรียนในหมู่บ้าน เข้าเรียน 28 คน และต่อมาก็เพิ่มขึ้น ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนเป็นลูกของผู้นำชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าเรื่อยมา จากที่เคยจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ก็ขยายเป็น 6 ปี ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และเนื่องจากนักเรียนที่จบชั้น ป. 6 แล้วไม่สามารถไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาในเมืองได้ โรงเรียนจึงขยายจัดการศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในปีการศึกษา 2540 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) โรงเรียนเปิดสอนทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 502 คน มีครู 28 คน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่ค่อยใกล้ชิดกันนัก เพราะครูส่วนใหญ่เป็นคนจากต่างถิ่นเข้ามาสอนแบบเช้ามาเย็นกลับ การร่วมกิจกรรมกันระหว่างครูกับโรงเรียนไม่ค่อยมี เพราะคนใน ชุมชนมองว่าครูได้ช่วยเหลือชุมชนอยู่แล้ว โดยการให้ความรู้ ดูแลบุตรหลาน และการอบรมสั่งสอนเด็กในชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีส่วนเข้าไปช่วยเหลือโรงเรียนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เช่น การจัดหาเงินผ้าป่าไปช่วยโรงเรียนในการทำถนนคอนกรีต และฟุตบาทเป็นทางเข้าโรงเรียน

ส่วนวัดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีอยู่ 2 วัด วัดแรกเป็นวัดเก่าแก่ ตั้งมานานกว่า 100 ปี ปัจจุบันมีพระทั้งหมด 19 รูป เป็นวัดที่คนในชุมชนให้ความศรัทธา และร่วมทำบุญทางศาสนาในวันเทศกาลและวันพระอย่างเนืองแน่นทุกครั้ง ส่วนอีกวัดหนึ่งเป็นวัดธรรมยุต ที่ตั้งขึ้นมาภายหลังใกล้กับบริเวณน้ำตกใกล้หมู่บ้าน มีพระอยู่ 18 รูป แต่วัดก็ไม่ได้มีบทบาทในการร่วมพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับโรงเรียน เพราะบทบาทของโรงเรียนและวัดในชุมชน จะเน้นที่การอบรมสั่งสอนเด็กและคนในชุมชนในด้านการเรียนรู้หนังสือและการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของสังคมมากกว่าที่จะเน้นเรื่องงานอาชีพและการดำรงชีวิต แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนเขาขมิ้นทั้ง 3 แห่งนี้ จึงมีระบบความสัมพันธ์กับชุมชนตามพันธกิจของความเป็นวัดและความเป็นโรงเรียนมากกว่าที่จะเชื่อมโยงกับสังคมในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามผลของการปฏิบัติตามพันธกิจของโรงเรียนและชุมชน ก็สร้างผู้ใหญ่และสมาชิกที่ดีให้แก่ ชุมชนได้ตามพันธะหน้าที่

นอกจากนี้ ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่รัฐและพนักงานภาคธุรกิจได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องการทำมาหากินแก่คนใน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ามีหน้าที่โดยตรงในการให้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ของทางราชการที่จำเป็นแก่ประชาชน จึงมีการนัดหมายเพื่อเข้ามาพบปะกับประชาชนที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับนำสื่อ เช่น วีดิทัศน์ หรือหนังสือ หรือแผ่นพับ แนะนำการทำอาชีพใหม่ๆ มาแจกจ่ายคนในชุมชน รวมทั้งการจัดวิทยากรมาให้การ อบรมเรื่องงานอาชีพใหม่ๆ เช่น การแปรรูป ผลผลิตจากมะม่วง การแปรรูปทุเรียน การผลิตอาหารชนิดต่างๆ และการให้ความรู้และชักชวนให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและพัฒนาอาชีพใหม่ๆ ส่วนพนักงานภาคธุรกิจก็เข้ามาสู่ชุมชนในฐานะผู้แนะนำการพัฒนาอาชีพด้วยการเสนอขายปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมนเร่งดอกและผลของต้นไม้ เป็นต้น ด้วยเทคนิคและความสามารถในการเข้าถึงคนในชุมชนรวมทั้งวิธีการนำเสนอขายที่สร้างความหวังให้คนในชุมชนทำให้กลายเป็นผู้ซื้อด้วยความเต็มใจ ซึ่งบางครั้งการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเกินขนาดก็เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ใช้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การที่ผู้ใช้ปุ๋ยชีวภาพท่านหนึ่งมองว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นเรื่องที่ไม่มีความสะดวกและทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากกว่าปุ๋ยเคมี และเลือกใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่เพาะปลูกของเขา

สวนสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น

ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำสวนสมุนไพร การนวดแผนโบราณ และการปลูกพืชปลอดสารพิษ ซึ่งหมอสน ผู้อาวุโสในชุมชนได้เป็นแกนนำในการตั้งชมรมขึ้นมาให้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้แก่คนในชุมชน โดยตั้งเป็นสวนสมุนไพร แปลงผักปลอดสารพิษ และโรงนวดแผนโบราณขึ้นในชุมชน ด้วยการสนับสนุนจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งก็เป็นการให้ความรู้เรื่องการรักษาพยาบาล และการเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับสุขภาพให้คนในชุมชน ซึ่งสมาชิกชมรมสามารถผลิตและนำมาจำหน่ายแก่ชมรมได้

นอกจากนี้ แหล่งเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องของอาชีพน่าจะอยู่ที่ครัวเรือนและเป็นลักษณะของการฝึกและปฏิบัติจริง เนื่องจากครัวเรือนในชุมชนเขาขมิ้นจะให้บุตรหลานช่วยเหลือครอบครัวในการทำมาหากินตั้งแต่อายุยังน้อย เช่น การช่วยงานเลี้ยงสัตว์ การทำสวนอ้อย การทำไร่มันสำปะหลัง การกรีดยางและดูแลสวนยาง หรือช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานรับจ้าง ดังที่ลูกสาวของคหบดีท่านหนึ่งในชุมชนเล่าถึงการเรียนรู้การทำงานของครอบครัวโดยการติดตามพ่อไปช่วยตัดไม้ยางพาราขาย หรือไปธนาคารก็จะตามไป ดังที่เล่าว่า *"...ก็เวลาพ่อไปไหนก็ไปตาม เอาบัญชีอะไรเข้าธนาคารก็ตามไป เขาไปติดต่องานที่ไหนก็ตามไป เขาเขียนหนังสือไม่เก่ง หนูก็มาช่วย มาทำอะไร ก็เรียนรู้จากตรงนั้น..."* เป็นต้น

สรุปความ

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่กล่าวมา คนในชุมชนได้มีประสบการณ์จากการพัฒนาครั้งนี้ ทั้งจากการเร่งใช้ทุนทางธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำพื้นที่ดินมาใช้ในการผลิตพืชอุตสาหกรรมเพื่อการขาย คือ อ้อยและมันสำปะหลัง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันทำถนนจากหมู่บ้านเพื่อเชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท เปิดทางให้การขนส่งสินค้าจากความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนออกสู่ตลาดใหญ่นอกชุมชน ที่มีระบบอุปถัมภ์แบบเกี๊ยวจี๊กับลูกไร่ การเข้ามาของภาครัฐในการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธาณูปโภคในแก่คนในชุมชน และการที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการพัฒนาการทำมาหากินของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ แม้ว่าคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะก้าวตามการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยการยอมรับ แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้ และต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทของชุมชนในสภาพที่ทุนธรรมชาติซึ่งเป็นทุนชุมชนหลักของชุมชนได้หมดไปอย่างรวดเร็วด้วย

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

แนวคิดการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นแนวคิดกระแสหลักในการพัฒนาประเทศ ที่เริ่มต้นจากความสำเร็จในการปฏิวัติอุตสาหกรรมในทวีปยุโรป ในช่วงกลางคริสศตวรรษที่ 18 ซึ่งทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองสามารถที่จะควบคุมธรรมชาติ และใช้ธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ส่วนตนมากกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา ทำให้ประเทศในโลกตะวันตกให้ความสำคัญกับแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยเน้นการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม ความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยตั้งแต่ช่วงหลังของสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา และได้เผยแพร่แนวคิดนี้ไปสู่ประเทศโลกที่สาม รวมทั้งประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทยโดยผ่านกรอบแนวคิดของธนาคารโลก (World Bank) ซึ่งเป็นองค์กรระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลด้านการพัฒนาประเทศมากที่สุดองค์กรหนึ่ง ในช่วงทศวรรษ 1950-1980 ประเทศไทยตอบสนองต่อแนวคิดการพัฒนาของระบบทุนนิยมโลก โดยการประกาศนโยบายการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจและรับการลงทุนจากต่างประเทศอย่างขนานใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ดังที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) ได้ระบุจุดมุ่งหมายในการพัฒนาประเทศ โดยเน้นที่การเพิ่มผลผลิตของเอกชนและมีรัฐบาลเป็นผู้สนับสนุนและส่งเสริม แทนที่จะเป็นผู้ดำเนินการผลิตในช่วงนั้น เพื่อให้เกิดผลในการพัฒนา รัฐบาลจึงได้ทุ่มเททรัพยากรของรัฐเข้าไปในโครงการที่มีวัตถุประสงค์ในการเพิ่มผลผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและนอกภาคเกษตรกรรม รวมทั้งส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศเป็นอย่างมาก ส่งผลให้ประเทศไทยเกิดการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม และทำให้การผลิตของชุมชนซึ่งเคยปลูกพืชอย่างหลากหลายเพื่อยังชีพ ต้องเปลี่ยนมาเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย มันสำปะหลัง เพื่อเป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมอย่างต่อเนื่องต่อมา

เมื่อหลักการสำคัญของการผลิตด้านการเกษตรกรรมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป การผลิตด้านเกษตรกรรมในชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ชุมชนบ้านเขาขมิ้นเองก็เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน เพื่อรองรับนโยบายการพัฒนาประเทศที่เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจนี้ โดยจุดเปลี่ยนที่สำคัญของแนวทางการพัฒนาประเทศอยู่ที่การที่รัฐบาลประกาศ

ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) ซึ่งเป็นการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่ ชัดเจนว่ารัฐมีนโยบายและแนวปฏิบัติอย่างไร

บ้านเขาขมิ้นกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็เช่นเดียวกับชุมชนท้องถิ่นทั่วไปในประเทศไทยที่แม้ว่าจะไม่มีโอกาสได้รู้ว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509) เป็นอย่างไร แต่กระแสปลุกเร้าเพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของทุนเงินตราด้วยคำขวัญที่เผยแพร่อย่างกว้างขวางทางด้านสื่อสารมวลชน และเจ้าหน้าที่ของรัฐของผู้นำประเทศในช่วงนั้น คือ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัตน์ ที่ว่า “ **งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข** ” แพร่หลายไปทั่วประเทศไทยก็ทำให้คนในชุมชนที่มีชีวิตอยู่อย่างสงบหันมาให้ความสำคัญกับเงินตรา และแสวงหางานที่จะนำมาซึ่งเงินตรา ด้วยคาดว่าเมื่อมีงานทำก็จะมีเงินและมีความสุข และจากการที่มีนายทุนเริ่มเข้ามาจับจองที่ดินเพื่อปลูกพืช อุตสาหกรรมในชุมชน ก็ทำให้คนในชุมชนเกิดความตื่นตัวและสนใจการผลิตเพื่อขายมากขึ้น

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น จากเดิมที่เริ่มมีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปจับจองบริวณป่าอุดมสมบูรณ์ในชุมชนเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ซึ่งเป็นการเข้ามาเพื่อร่วมใช้ทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้นในลักษณะการผลิตเพื่อขายมีมากขึ้น ที่ดินถูกจับจองไปทั้งหมด จนเมื่อรัฐบาลเปิดป่าบริเวณนี้ให้เป็นป่าสัมปทาน ในปี พ.ศ. 2508 ผู้คนก็อพยพเข้ามาจับจองที่ดินบริเวณนี้ไปจนหมดสิ้นแล้ว การผลิตเพื่อการค้าจึงเริ่มขึ้น โดยมีการถางป่าเพื่อทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เพื่อนำไปขายส่งต่อไปยังโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความต้องการโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ด้านถนน ไฟฟ้า น้ำประปาเพิ่มขึ้น แต่ความห่างไกลจากตัวจังหวัดของชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็ทำให้ไม่ได้รับการตอบสนองจากทางราชการเท่าที่ควร ประกอบกับความต้องการนำทรัพยากรในชุมชนออกไปจำหน่ายนอกชุมชนมีมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันทำถนนเพื่อเชื่อมโยงการเดินทางและการขนส่ง ระหว่างชุมชนบ้านเขาขมิ้นกับโลกภายนอก คือ ถนนสุขุมวิท ซึ่งสร้างเสร็จเมื่อ ปี พ.ศ.2492 และเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักที่เชื่อมกรุงเทพมหานครกับจังหวัดในภาคตะวันออก ซึ่งได้แก่ จังหวัด สมุทรปราการ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี ตราด ไปสิ้นสุดที่ชายแดนประเทศกัมพูชา

ถนนจากชุมชนสู่เมือง : จุดเปลี่ยนของทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้น

เมื่อความต้องการถนนเป็นเส้นทางคมนาคมเชื่อมโยงชุมชนบ้านเขาขมิ้นสู่ถนนสุขุมวิทมีมากขึ้น และไม่ได้รับการตอบสนองจากภาครัฐ คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจึงเกิดการรวมตัวกันขึ้น และเลือกผู้นำชุมชนท่านหนึ่งซึ่งเป็นผู้อาวุโสและได้รับการเคารพนับถือมาก

คนหนึ่งในชุมชนขึ้นมาเป็นผู้นำในการร่วมกันทำถนนจากชุมชนสู่ถนนสุขุมวิท ซึ่งมีระยะทางไกลประมาณ 6 กิโลเมตร การตัดถนนเส้นนี้ คนในชุมชนแต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันแผ้วถางที่ดินเพื่อทำถนนโดยใช้แรงงานคนเป็นหลัก เริ่มขุดถนนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2512 เสร็จก่อนสงกรานต์ในปี พ.ศ. 2513 เล็กน้อย

การมีถนนเชื่อมจากชุมชนสู่เมือง นอกจากจะทำให้การคมนาคมระหว่างชุมชนสู่เมืองมีความสะดวกมากขึ้นแล้ว ถนนจากชุมชนสู่เมืองสายนี้ยังเป็นเส้นทางสำคัญในการลำเลียงทุนธรรมชาติของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น ไม้ ผลผลิตจากป่าไม้ สัตว์ป่า และผลผลิตทางเกษตรกรรม เช่น อ้อยและมันสำปะหลังในชุมชน ไปป้อนตลาดและโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมือง ภาพการไหลออกของทุนธรรมชาติ และผลผลิตทางเกษตรกรรมในชุมชนนี้ปรากฏดังที่ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นแกนนำในการทำถนนจากชุมชนสู่เมืองให้สัมภาษณ์ว่า *"...ผมเป็นคนดูแลและคนตัดทาง เป็นคนนำสินค้าพวกที่ผลิตได้ส่งออกไปขาย พวกอ้อย พวกมัน ก็ใช้จอบใช้เสียมขุดเอา เลื่อยไม้ออก เอาอ้อยออก เอามันออก..."* ผลผลิตเหล่านี้จึงนำรายได้มาสู่ชุมชนมากขึ้น และเป็นสิ่งที่ทำให้มีคนอพยพเข้ามาซื้อที่ดินและถากถางป่าเป็นที่ทำกินในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้นเช่นกัน จนป่าไม้ในชุมชนเริ่มหมดไป ซึ่งส่งผลให้แหล่งน้ำในชุมชนเหือดแห้งไปด้วย จนต้องของบประมาณจากรัฐมาทำฝายกั้นน้ำ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านเล่าถึงความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำในชุมชนในอดีตและความขาดแคลนน้ำในปัจจุบันจนต้องของบประมาณจากทางราชการมาสร้างฝายและการลดลงของทุนธรรมชาติในชุมชนช่วงนี้ว่า *"...เดิมบนเขานี่แถวนี้มีแต่ป่า คือเป็นป่า น้ำมันก็เยอะ ในคลองนี่น้ำเต็มเลย มาเดี๋ยวนี้ในคลองไม่มีน้ำเลย ต้องของบประมาณมาทำฝาย..."*

จากสภาพของทุนธรรมชาติในชุมชนที่เริ่มหมดไป เพราะการตัดไม้ทำลายป่า เพื่อถากถางทำเป็นไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย ขายให้โรงงานอุตสาหกรรมแล้ว แหล่งน้ำในชุมชนก็เริ่มลดลงจนต้องทำฝายกั้นน้ำ ขณะเดียวกันการที่มีคนอพยพเคลื่อนย้ายเข้ามาในชุมชนมากขึ้นทำให้ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป จากเดิมที่เคยเกาะกลุ่มกันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำรงชีวิต การทำกิน การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็เปลี่ยนแปลงไป เพราะแต่ละคนต่างต้องดิ้นรนทำมาหากินโดยการขยายที่เพาะปลูก และจ้างแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาเป็นคนงานในไร่มันสำปะหลัง และไร่อ้อยของตนเอง การเอาแรงหรือการช่วยเหลือกันในการทำงานก็ลดลงด้วย เพราะต่างคนต่างไม่มีเวลาไปแลกเปลี่ยนแรงงานกับผู้อื่น แม้แต่ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชน ซึ่งเดิมเมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นในชุมชน เช่น ปัญหาด้านเส้นทางคมนาคม คนในชุมชนก็ร่วมมือกันตัดถนนจนสามารถแก้ปัญหานี้ได้ด้วยพลังของคนในชุมชน แต่ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้

เมื่อป่าถูกทำลาย และในชุมชนเกิดการขาดแคลนน้ำ การแก้ปัญหาของคนในชุมชนก็คือการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุและพึ่งพิงหน่วยงานของรัฐ

ระบบอุปถัมภ์ “เกี๊ยวจู๊กับลูกไร่” และทุนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลง

เดิมเมื่อเริ่มต้นตั้งชุมชนบ้านเขาขมิ้น คนในชุมชนต่างเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรมในลักษณะของการปลูกพืชเพื่อใช้ในการยังชีพ และแลกเปลี่ยนกันในชุมชนและระหว่างชุมชนใกล้เคียง ในแต่ละปีคนในชุมชนจะประกอบอาชีพหมุนเวียนกันหลายอย่าง เช่น ทำนา ทำไร่ ทำสวน ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ หาของป่า และตัดไม้ แต่เมื่อสภาพของหมู่บ้านที่เคยเป็นหมู่บ้านปิด เริ่มถูกเปิดเพราะมีการตัดถนนจากหมู่บ้านออกไปสู่ถนนสุขุมวิท สภาพของหมู่บ้านเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลที่ส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นหันมาประกอบอาชีพทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง และทำสวนยางพารา ซึ่งเป็นการทำเกษตรกรรม ที่มีแหล่งรับซื้อแน่นอน แต่ต้องมีการลงทุนเรื่องปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ทำให้เกิดระบบเกี๊ยวจู๊หรือระบบเถ้าแก่ขึ้นมาในชุมชน คนในหมู่บ้านเริ่มมีหนี้สินเพราะต้องกู้เงินจากนายทุนมาลงทุน หากได้ผลผลิตดี สามารถนำเงินไปชำระคืนให้แก่นายทุนได้ ชาวไร่ ชาวสวนก็จะมีเงินเก็บและสามารถใช้สอยเงินในชีวิตประจำวันได้อย่างไม่ฝืดเคือง

การกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ หรือการกู้เงินจากเจ้าของโรงงานหรือ **เถ้าแก่** โดยผู้กู้ต้องเป็นคนงานในสังกัดของเกี๊ยวจู๊ หมายถึงว่ามีสัญญาต่อกันว่า เจ้าของไร่ จะกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ไปใช้ในการลงทุน เช่น ทำไร่อ้อย ไร่มันสำปะหลัง เจ้าของไร่จะทำสัญญาเงินกู้กับเกี๊ยวจู๊เป็นรายปี โดยเกี๊ยวจู๊จะจ่ายเงินให้เจ้าของไร่ก่อน เพื่อให้นำเงินนี้ไปลงทุนทำไร่ การคิดดอกเบี้ยจะเริ่มคิดเมื่อรับเงินไป จนถึงฤดูเก็บผลผลิต ก็จะหยุดคิดดอกเบี้ยเพราะถือว่าเริ่มมีรายได้หรือ**เริ่มหยิบ**แล้ว โดยทั่วไปจะคิด ดอกเบี้ย ร้อยละ 20 ต่อ 1 ฤดูกาลผลิต พอครบรอบปี หลังจากตัดอ้อยเสร็จแล้ว หากเจ้าของไร่ไป กู้เงินจากเกี๊ยวจู๊อีก เกี๊ยวจู๊ก็จะเริ่มคิดดอกเบี้ยเงินกู้ที่เจ้าของไร่หรือคนงานกู้ไปปลูกพืชไร่และใช้จ่าย จนกว่าจะเริ่มเก็บผลผลิตหรือเริ่มหยิบก็จะหยุดคิดดอกเบี้ย

แต่เนื่องจากระบบการกู้เงินจากเกี๊ยวจู๊ไม่ใช่เป็นเรื่องของการให้เงินกู้ยืมเท่านั้น แต่รวมถึงการซื้อเชื่อสิ่งที่ใช้ในการเพาะปลูก เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง รวมทั้งสิ่งของที่จำเป็นในการดำรงชีวิต เช่น ข้าว อาหาร ยารักษาโรค เสื้อผ้า จากเกี๊ยวจู๊ด้วย นอกเหนือจากเป็นเจ้าหนี้แล้ว เกี๊ยวจู๊ยังเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกให้ชาวไร่ชาวสวนที่เป็น **ลูกไร่** ของตนเองด้วย ทำให้คนในชุมชนเขาขมิ้นเกิดความเกรงใจ และถือเป็นบุญคุณ เมื่อขึ้นกับเกี๊ยวจู๊คนนี้แล้วก็จะมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันไป แม้ในบางปีผลิตผลจากไร่ จากสวน ขายได้ราคาดีมีเงินเก็บ

แต่เมื่อเริ่มฤดูกาลเพาะปลูก ลูกไร่เหล่านี้ก็จะซื้อเชื่อหรือกู้เงินจากเกี๋ยวจี๊มาลงทุนทำไร่ทำสวนต่อไป หากปีใดผลผลิตราคาตกต่ำ ลูกไร่ขายผลผลิตไม่ได้ราคา ก็จะตกเป็นลูกหนี้ของเกี๋ยวจี๊ ซึ่งทำให้ไม่สามารถหลุดพ้นไปจากวงจรการเป็นหนี้สินของเกี๋ยวจี๊ไปได้ จนบางครั้งลูกไร่ต้องสูญเสียที่ดิน เพื่อใช้หนี้เกี๋ยวจี๊และกลายมาเป็นคนงานในไร่ของเกี๋ยวจี๊ไป อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่า ระบบเกี๋ยวจี๊ หรือระบบนายทุนในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเริ่มเข้าสู่วงจรหนี้สินและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ที่ระบบธนาคารเข้ามาแทรกแซงวงจรหนี้สินนอกระบบของนายทุนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนกลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคาร และทำให้ระบบการกู้เงินจากเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ของคนในชุมชนถูกทำลายไป

อย่างไรก็ตาม ระบบการกู้เงินจากเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊นี้ ในช่วงเริ่มต้นของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในระยะต้นๆ นั้น ระบบนี้อาจกล่าวได้ว่า เป็นระบบที่มีความหมายและมีความสำคัญต่อคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เพราะระบบนี้เป็นทุนชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นทุนทางเศรษฐกิจของคนในชุมชนในขณะนั้น คือ ทำให้มีแหล่งเงินมาลงทุนทำไร่ ทำสวน เป็นแหล่งอาหาร ยารักษาโรค และแหล่งเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำไร่ ทำสวน เช่น เกี๋ยวจี๊จะหาเมล็ดพันธุ์พืชมาจำหน่าย หาสิ่งที่ต้องการใช้ในการดำรงชีวิตมาขายให้ โดยที่ชาวไร่ชาวสวนไม่ต้องเสียเวลาไปหาซื้อ ซึ่งแม้ว่าผู้บริโภคอาจจะต้องซื้อของด้วยราคาสูงกว่าท้องตลาด แต่เพราะซื้อด้วยระบบเงินเชื่อก็ทำให้ต้องจำยอม แต่ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะความพอใจระหว่างกันด้วย นอกจากนี้ระบบเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ยังเป็นทุนทางสังคมของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง เพราะแม้ว่าเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊จะคิดดอกเบี้ยจากเงินกู้ยืม จะขายของแพงเพื่อเอากำไร แต่ในทางสังคมเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊ก็จะเป็นเหมือนผู้อำนวยความสะดวกหรือบางครั้งก็เป็นที่พึ่งของลูกไร่ในยามเจ็บป่วยและขาดแคลนด้วย เพราะในยามที่ลูกไร่เกิดเจ็บป่วยหรือเกิดเหตุฉุกเฉินในชีวิตประจำวัน ลูกไร่สามารถขอความช่วยเหลือด้านยานพาหนะ คนงาน ยา หรืออาหารจากเกี๋ยวจี๊ได้ ในขณะที่ระบบความช่วยเหลือจากภาครัฐยังเข้าไปไม่ถึงชุมชน ในช่วงนั้นเถ้าแก่หรือเกี๋ยวจี๊จึงกลายมาเป็นแหล่งทุนชุมชนแทนที่ทุนชุมชนเดิมที่เป็นทุนธรรมชาติและความสัมพันธ์ระหว่างเกี๋ยวจี๊กับคนในชุมชนก็มีลักษณะของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระบบความสัมพันธ์ของการพึ่งพิงกันนี้ เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างสงบสุขและผ่านช่วงเวลาของการเป็นลูกหนี้นายทุน มาสู่ยุคสมัยที่กลายมาเป็นลูกหนี้ของธนาคารเช่นในปัจจุบันนี้

การจัดการของภาครัฐกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ภาครัฐได้เข้ามาจัดการกับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เมื่อเห็นว่าบริเวณป่าแถบนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่และทำกินเป็นจำนวนมาก จึงเปิดให้สัมปทานป่าในปี พ.ศ. 2508 และเริ่มตั้งเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2512

ต่อมาในปี พ.ศ. 2525 หลังจากที่ชาวบ้านอพยพเข้ามาอยู่ในบริเวณนี้มากขึ้น ทางราชการจึงเข้ามาจัดการโดยเจ้าหน้าที่สหกรณ์เข้ามาจัดตั้งเป็น สหกรณ์นิคม มีการส่งเสริมเรื่องสหกรณ์กับชาวบ้าน ขณะเดียวกันธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ก็เข้ามาส่งเสริมให้มีการทำสวนยางในบริเวณนี้ คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันต่อสู้เรื่องการขอที่ป่าสงวนให้เป็นที่ทำกิน มีการออกพระราชกฤษฎีกาให้เปิดป่าเป็นของสหกรณ์ มีการออกเอกสารสิทธิ์เป็น กศ.น. แล้วก็เป็น นส.3 ปัจจุบัน ที่ดินในหมู่บ้านเขาขมิ้นมีการออกเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนดแล้วเป็นส่วนใหญ่

ในส่วนของผู้นำชุมชน บ้านเขาขมิ้นเคยมีผู้นำชุมชนอย่างไม่เป็นทางการของกลุ่มคนในหมู่บ้าน เช่น ผู้นำด้านการพัฒนาชุมชน ผู้นำด้านสมุนไพร นอกจากนี้ภาครัฐได้เข้ามา จัดการให้มีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้าน โดยที่ผ่านมาชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีผู้ใหญ่บ้านมาแล้ว 5 คน ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 6 เป็นผู้ที่เกิดและอาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอดมา ส่วนผู้ใหญ่บ้านคนแรกที่ได้ รับเลือกจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ใหญ่บ้าน คือ เกี๋ยวจู๊รายหนึ่งของชุมชน บทบาทของผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชนในยุคนี้ คือ การช่วยเหลือคนในชุมชนในเรื่องต่างๆ ที่สำคัญคือ การควบคุมคนในชุมชน ไกล่เกลี่ยกรณีพิพาทเรื่องที่ดิน และประสานงานระหว่างคนในชุมชนกับตำบลและอำเภอ รวมทั้งการประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐที่อำนวยความสะดวกด้านสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา และชลประทาน ซึ่งคนในชุมชนเห็นว่า รัฐได้ให้บริการสิ่งเหล่านี้กับคนในชนบทมากขึ้น ดังที่ผู้นำชุมชนพูดถึงสิทธิตรงนี้ของคนชุมชนว่า *“...เรามีสิทธิ์ที่จะร้องขอมากขึ้น ไม่เหมือนแต่ก่อน...”*

นอกจากนี้ภาครัฐ ยังได้จัดบุคลากรที่มีหน้าที่โดยตรงในการดูแลและให้คำแนะนำแก่ชุมชนในการพัฒนา เช่น พัฒนากร เจ้าหน้าที่การเกษตร ปลัดอำเภอ ให้เข้ามาดูแลคนในชุมชน มากขึ้น

ในปัจจุบัน ผู้นำชุมชนตามธรรมชาติได้ลดลง เนื่องจากมีผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการเข้ามาดูแลคนในชุมชนอย่างเป็นระบบ นอกจากจะมีการแต่งตั้งบุคคลสำคัญในชุมชนอย่างเป็นทางการแล้ว ยังจัดให้มีศาลาประชาคมในแต่ละชุมชนให้เป็นแหล่งพบปะหรือประชุมระหว่างเจ้าหน้าที่ภาครัฐและคนในชุมชน ตามกำหนดการที่ค่อนข้างชัดเจน และจัดเวลาพบปะกับคนในชุมชน ช่วงเวลาที่คนส่วนมากอยู่ในชุมชน คือ ประมาณ 18.00 น. หรือ 6 โมงเย็น

การเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพ

เมื่อชุมชนบ้านเขาขมิ้นต้องเปลี่ยนแปลงการทำเกษตรกรรมจากการเพาะปลูกพืชตามฤดูกาลมาเป็นการปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว ซึ่งมีช่วงเวลาของการปลูก การบำรุงดูแลรักษา และการขายในช่วงเวลาใกล้เคียงกันทำให้การประกอบอาชีพของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับคนในชุมชนบางส่วนก็ไม่มีที่ดินทำกินเป็นจำนวนมาก ทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวเพื่อประกอบอาชีพเสริมหรืออาชีพหมุนเวียนตามฤดูกาลที่เหมาะสม ไม่ยึดอาชีพหนึ่งอาชีพใดเป็นหลัก เช่น เมื่อหมดหน้าผลไม้ ชาวบ้านก็จะเลี้ยงเป็ดเลี้ยงไก่ ขายเป็ดขายไก่ แล้วก็ปลูกมันสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกสับปะรด เพราะฤดูกาลเก็บเกี่ยวไม่ตรงกันทำให้คนที่ขยันหรือมีทุนมากสามารถที่จะทำอาชีพต่างๆ หมุนเวียนกันได้ตลอดปี อาชีพของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในช่วงนี้ ได้แก่

การเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงไก่ เป็ด หมู ซึ่งเป็นการเลี้ยงเพื่อขายให้บริษัทหรือพ่อค้าคนกลาง โดยไก่จะส่งบริษัทที่ชลบุรี เป็ดส่งพ่อค้าคนกลางที่พนัสนิคมและหมูส่งให้บริษัทที่ระยอง ส่วนความรู้ในการเลี้ยงสัตว์ผู้เลี้ยงจะศึกษาด้วยตนเองหรือบางครั้งก็สอบถามจากเพื่อนบ้านหรือเจ้าหน้าที่ของบริษัทที่มาดูแล

การรับจ้าง คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งที่ไม่มีที่ดินทำกิน จะทำงานรับจ้างเพราะเห็นว่าการทำงานรับจ้างไม่ต้องลงทุนอะไร การรับจ้างส่วนมากจะรับจ้างถางหญ้าตามไร่มันสำปะหลัง ซึ่งโดยเฉลี่ยจะมีผู้มาจ้างงานเฉพาะในช่วงฤดูฝนเท่านั้น ทำให้ผู้รับจ้างมีรายได้ไม่ตลอดทั้งปี นอกจากนี้ เด็กในวัยหนุ่มสาวของชุมชน ก็จะรับจ้างทำงานใน สนามกอล์ฟที่ตั้งอยู่ใกล้ชุมชน หรือในโรงงานอุตสาหกรรมที่อยู่ในเมือง

การจักสาน เดิมในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีการนำหวายมาสานเข่งเพื่อจำหน่าย โดยใช้เวลาว่างจาการทำอาชีพเกษตรกรรมมาจักหวายสานเข่ง แต่เมื่อหวายหมดไปจากป่า อาชีพเสริมส่วนนี้ก็หายไปจากชุมชน ไม่มีใครประกอบอาชีพสานเข่งขายอีก

การทำสวนยาง เป็นอาชีพที่เริ่มมีขึ้นในชุมชนหลังจากที่ธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้จัดตั้งสหกรณ์ยางขึ้นในชุมชน ส่งเสริมให้คนในชุมชนที่เคยปลูกมันสำปะหลังและอ้อย หันมาทำสวนยาง เพราะมีความมั่นคงทางด้านรายได้มากกว่า เนื่องจากสหกรณ์สวนยางจะรับซื้อยางตลอดเวลา

นอกจากการประกอบอาชีพของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีอาชีพเสริม อาชีพใหม่ เช่น การทำสวนยางพารา เข้ามาในหมู่บ้านแล้ว ในเรื่องของ**ปัจจัยการผลิต**ก็มีการเปลี่ยนแปลงไป ที่เห็นได้ชัดเจน คือ เรื่องปุ๋ย จากเดิมที่คนในชุมชนบ้าน

เขาขมิ้นไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยมาก เพราะความที่มีพื้นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่ก่อนแล้ว แต่เมื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยวซ้ำๆ ในที่เดิมตลอดเวลา ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของดินเสียไป นายทุนหรือเถ้าแก่ได้นำปุ๋ยมาแนะนำและขายให้แก่คนในชุมชน เพื่อนำไปใช้กับพืชที่ปลูก ความสะดวกในการใช้ปุ๋ยเคมี ทำให้คนในชุมชนซื้อปุ๋ยเคมีมาใช้ในการเกษตรมากขึ้น แม้เมื่อมีคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่การเกษตรระดับอำเภอให้ใช้ปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมี ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า การทำปุ๋ยชีวภาพดีในแง่ของการรักษาสิ่งแวดล้อม แต่ไม่สะดวกในการใช้และไม่ทันกับเวลาที่ต้องการใช้ เพราะต้องเตรียมวัสดุที่จะใช้หมักเป็นจำนวนมาก แทนที่ต้นทุนการใช้ปุ๋ยชีวภาพจะลดลงกลับมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม มากขึ้น ในส่วนของ ค่าขนย้าย ค่าจ้างแรงงาน และค่าปุ๋ย

ส่วนเทคโนโลยีด้านการผลิตนั้น ผู้ทำสวนผลไม้โดยเฉพาะมะม่วงซึ่งปลูกกันมากในชุมชน ได้หาวิธีการผลิตมะม่วงให้ได้ผลมากขึ้น รวมทั้งการให้ผลนอกฤดูกาลผลิต ทำให้ต้องมีวิธีการบำรุงรักษามะม่วงให้ออกดอกผลตามที่ต้องการโดย

- ให้น้ำและปุ๋ยผ่านท่อพลาสติกไปยังต้นมะม่วงแต่ละต้นโดยตรงและเมื่อถึงเวลาให้ปุ๋ย จะผสมปุ๋ยกับน้ำผ่านไปตามท่อส่งน้ำ
- ใส่ปุ๋ยประมาณ 2 กิโลกรัมต่อต้นต่อปี ก่อนออกใบอ่อน โดยใส่ปุ๋ยสูตร16–16–16 พอออกใบอ่อนแล้วใส่ปุ๋ยสูตร 15–12–17 ติดผลแล้วก่อนเก็บเกี่ยว ประมาณ 1 เดือน ใส่ปุ๋ยสูตร 13–12–21 เพื่อปรับปรุงรสของมะม่วงให้ดีขึ้น
- ระวังระยะห่างระหว่างต้นมะม่วง เพราะหากปลูกมะม่วงชิดกันมากเกินไป จะทำให้ผลผลิตต่ำและเป็นโรคเชื้อรา เพราะกระแสลมพัดผ่านต้นมะม่วงไม่ได้ จึงต้องปลูกมะม่วงให้มีระยะห่างกันประมาณ 8 เมตร จะทำให้ต้นมะม่วงแข็งแรง มีผลผลิตสูงขึ้น และสะดวกต่อการขนส่งและเก็บผล
- ปกติมะม่วงจะออกช่อและออกผลด้านข้างรอบๆ ทรงพุ่มของต้น และไม่ออกผลที่ส่วนยอดบนที่ตั้งขึ้นไป ชาวสวนมะม่วงจึงตัดยอดมะม่วงในส่วนกลางต้นที่พุ่งขึ้นไปออก ทำให้ภายในทรงพุ่มมะม่วงโปร่งและมีผลผลิตสูงขึ้น
- เวลาเก็บผลมะม่วงต้องใช้กรรไกรตัดขั้วมะม่วงให้มีก้านติดผลมะม่วงมาด้วยและพยายามไม่ให้ยางถูกผลมะม่วง เพราะจะทำให้ผิวมะม่วงไม่สวยและขายไม่ได้ราคา

แหล่งการเรียนรู้ของชุมชน

แหล่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีหลายแหล่ง ทั้งแหล่งการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่น โรงเรียน และแหล่งการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ เช่น วัด สวนสมุนไพร แหล่งประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง

โรงเรียนประถมศึกษาในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยเจ้าอาวาสในขณะนั้นร่วมกับ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน และผู้ปกครองนักเรียนร่วมกันตั้งขึ้น ในปีแรกมีนักเรียนในหมู่บ้าน เข้าเรียน 28 คน และต่อมาก็เพิ่มขึ้น ครูใหญ่คนแรกของโรงเรียนเป็นลูกของผู้นำชุมชน ซึ่งสามารถพัฒนาโรงเรียนให้เจริญก้าวหน้าเรื่อยมา จากที่เคยจัดการศึกษาภาคบังคับ 4 ปี ก็ขยายเป็น 6 ปี ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 และเนื่องจากนักเรียนที่จบชั้น ป. 6 แล้วไม่สามารถไปเรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาในเมืองได้ โรงเรียนจึงขยายจัดการศึกษาจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ตั้งเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาในปีการศึกษา 2540 ปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) โรงเรียนเปิดสอนทั้งระดับอนุบาล ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น มีนักเรียนทั้งหมด 502 คน มีครู 28 คน ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนไม่ค่อยใกล้ชิดกันนัก เพราะครูส่วนใหญ่เป็นคนจากต่างถิ่นเข้ามาสอนแบบเช้ามาเย็นกลับ การร่วมกิจกรรมกันระหว่างครูกับโรงเรียนไม่ค่อยมี เพราะคนใน ชุมชนมองว่าครูได้ช่วยเหลือชุมชนอยู่แล้ว โดยการให้ความรู้ ดูแลบุตรหลาน และการอบรมสั่งสอนเด็กในชุมชน ในขณะที่ชุมชนมีส่วนเข้าไปช่วยเหลือโรงเรียนในการปรับปรุงสภาพแวดล้อมของโรงเรียน เช่น การจัดหาเงินผ้าป่าไปช่วยโรงเรียนในการทำถนนคอนกรีต และฟุตบาทเป็นทางเข้าโรงเรียน

ส่วนวัดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีอยู่ 2 วัด วัดแรกเป็นวัดเก่าแก่ ตั้งมานานกว่า 100 ปี ปัจจุบันมีพระทั้งหมด 19 รูป เป็นวัดที่คนในชุมชนให้ความศรัทธา และร่วมทำบุญทางศาสนาในวันเทศกาลและวันพระอย่างเนืองแน่นทุกครั้ง ส่วนอีกวัดหนึ่งเป็นวัดธรรมยุต ที่ตั้งขึ้นมาภายหลังใกล้กับบริเวณน้ำตกใกล้หมู่บ้าน มีพระอยู่ 18 รูป แต่วัดก็ไม่ได้มีบทบาทในการร่วมพัฒนาชุมชนเช่นเดียวกับโรงเรียน เพราะบทบาทของโรงเรียนและวัดในชุมชน จะเน้นที่การอบรมสั่งสอนเด็กและคนในชุมชนในด้านการเรียนรู้หนังสือและการปฏิบัติตนให้เป็นคนดีของสังคมมากกว่าที่จะเน้นเรื่องงานอาชีพและการดำรงชีวิต แหล่งการเรียนรู้ของชุมชนเขาขมิ้นทั้ง 3 แห่งนี้ จึงมีระบบความสัมพันธ์กับชุมชนตามพันธกิจของความเป็นวัดและความเป็นโรงเรียนมากกว่าที่จะเชื่อมโยงกับสังคมในชุมชน แต่อย่างไรก็ตามผลของการปฏิบัติตามพันธกิจของโรงเรียนและชุมชน ก็สร้างผู้ใหญ่และสมาชิกที่ดีให้แก่ ชุมชนได้ตามพันธะหน้าที่

นอกจากนี้ ในช่วงของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนี้ ปรากฏว่าเจ้าหน้าที่รัฐและพนักงานภาคธุรกิจได้เข้ามามีบทบาทในการให้ความรู้เรื่องการทำมาหากินแก่คนใน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นมากขึ้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ภาครัฐนั้นอาจจะเป็นเพราะว่ามีหน้าที่โดยตรงในการให้ข้อมูลข่าวสารใหม่ๆ ของทางราชการที่จำเป็นแก่ประชาชน จึงมีการนัดหมายเพื่อเข้ามาพบปะกับประชาชนที่ศาลาประชาคมของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ พร้อมกับนำสื่อ เช่น วีดิทัศน์ หรือหนังสือ หรือแผ่นพับ แนะนำการทำอาชีพใหม่ๆ มาแจกจ่ายคนในชุมชน รวมทั้งการจัดวิทยากรมาให้การ อบรมเรื่องงานอาชีพใหม่ๆ เช่น การแปรรูป ผลผลิตจากมะม่วง การแปรรูปทุเรียน การผลิตอาหารชนิดต่างๆ และการให้ความรู้และชักชวนให้คนในชุมชนรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมและพัฒนาอาชีพใหม่ๆ ส่วนพนักงานภาคธุรกิจก็เข้ามาสู่ชุมชนในฐานะผู้แนะนำการพัฒนาอาชีพด้วยการเสนอขายปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฮอร์โมนเร่งดอกและผลของต้นไม้ เป็นต้น ด้วยเทคนิคและความสามารถในการเข้าถึงคนในชุมชนรวมทั้งวิธีการนำเสนอขายที่สร้างความหวังให้คนในชุมชนทำให้กลายเป็นผู้ซื้อด้วยความเต็มใจ ซึ่งบางครั้งการใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงเกินขนาดก็เป็นอันตรายต่อสุขภาพของผู้ใช้และสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การที่ผู้ใช้ปุ๋ยชีวภาพท่านหนึ่งมองว่า การใช้ปุ๋ยชีวภาพเป็นเรื่องที่ไม่มีความสะดวกและทำให้เสียค่าใช้จ่ายมากกว่าปุ๋ยเคมี และเลือกใช้ปุ๋ยเคมีในพื้นที่เพาะปลูกของเขา

สวนสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น

ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ การทำสวนสมุนไพร การนวดแผนโบราณ และการปลูกพืชปลอดสารพิษ ซึ่งหมอสน ผู้อาวุโสในชุมชนได้เป็นแกนนำในการตั้งชมรมขึ้นมาให้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้แก่คนในชุมชน โดยตั้งเป็นสวนสมุนไพร แปลงผักปลอดสารพิษ และโรงนวดแผนโบราณขึ้นในชุมชน ด้วยการสนับสนุนจากโรงพยาบาลประจำอำเภอ ซึ่งก็เป็นการให้ความรู้เรื่องการรักษาพยาบาล และการเลือกรับประทานอาหารที่เหมาะสมกับสุขภาพให้คนในชุมชน ซึ่งสมาชิกชมรมสามารถผลิตและนำมาจำหน่ายแก่ชมรมได้

นอกจากนี้ แหล่งเรียนรู้ของชุมชนในเรื่องของอาชีพน่าจะอยู่ที่ครัวเรือนและเป็นลักษณะของการฝึกและปฏิบัติจริง เนื่องจากครัวเรือนในชุมชนเขาขมิ้นจะให้บุตรหลานช่วยเหลือครอบครัวในการทำมาหากินตั้งแต่อายุยังน้อย เช่น การช่วยงานเลี้ยงสัตว์ การทำสวนอ้อย การทำไร่มันสำปะหลัง การกรีดยางและดูแลสวนยาง หรือช่วยเหลือพ่อแม่ในการทำงานรับจ้าง ดังที่ลูกสาวของคหบดีท่านหนึ่งในชุมชนเล่าถึงการเรียนรู้การทำงานของครอบครัวโดยการติดตามพ่อไปช่วยตัดไม้ยางพาราขาย หรือไปธนาคารก็จะตามไป ดังที่เล่าว่า *"...ก็เวลาพ่อไปไหนก็ไปตาม เอาบัญชีอะไรเข้าธนาคารก็ตามไป เขาไปติดต่องานที่ไหนก็ตามไป เขาเขียนหนังสือไม่เก่ง หนูก็มาช่วย มาทำอะไร ก็เรียนรู้จากตรงนั้น..."* เป็นต้น

สรุปความ

ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยที่กล่าวมา คนในชุมชนได้มีประสบการณ์จากการพัฒนาครั้งนี้ ทั้งจากการเร่งใช้ทุนทางธรรมชาติของชุมชน โดยเฉพาะความอุดมสมบูรณ์ของพื้นดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า เพื่อนำพื้นที่ดินมาใช้ในการผลิตพืชอุตสาหกรรมเพื่อการขาย คือ อ้อยและมันสำปะหลัง การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันทำถนนจากหมู่บ้านเพื่อเชื่อมต่อกับถนนสุขุมวิท เปิดทางให้การขนส่งสินค้าจากความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนออกสู่ตลาดใหญ่นอกชุมชน ที่มีระบบอุปถัมภ์แบบเกี๊ยวจี๊กับลูกไร่ การเข้ามาของภาครัฐในการขยายสิ่งอำนวยความสะดวกด้านสาธาณูปโภคในแก่คนในชุมชน และการที่มีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนที่เข้ามาให้ความรู้เรื่องการพัฒนาการทำมาหากินของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่องในช่วงนี้ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นภาพของการเปลี่ยนแปลงจากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ แม้ว่าคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งจะก้าวตามการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยการยอมรับ แต่คนในชุมชนส่วนใหญ่ก็ได้เรียนรู้ถึงผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงนี้ และต้องปรับตัวให้เข้ากับบริบทของชุมชนในสภาพที่ทุนธรรมชาติซึ่งเป็นทุนชุมชนหลักของชุมชนได้หมดไปอย่างรวดเร็วด้วย

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความนำ

จากสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่ค่อยๆ เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลรวมของการเปลี่ยนแปลงที่ได้แยกกล่าวถึงอย่างเป็นหมวดหมู่ทางด้านทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน ตลอดจนทุนเงินตรา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นพลวัต และขับเคลื่อนไปพร้อมกันในทุกๆ มิติของความเป็นชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่รวมทั้งเป็นผลสืบเนื่องมาจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ตามกระแสของการพัฒนาทั้งโดยระดับประเทศและระดับโลก และโดยความเปลี่ยนแปลงที่เป็นภาวะปกติของความเป็นชุมชนที่ต้องมีการเปลี่ยนแปลงภายในองคาพยพของชุมชน และภายใต้การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ไม่มีสิ่งใดที่เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างเฉพาะในมิติใดมิติหนึ่งเพียงอย่างเดียว ทุกสิ่งทุกอย่างเปลี่ยนแปลงโดยเกี่ยวพันกัน แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงในบางมิติจะดูโดดเด่น แต่ในความเปลี่ยนแปลงนั้นก็จะเชื่อมโยงและสัมพันธ์ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในมิติอื่นด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงทางด้านทุนธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ สัตว์ป่า แหล่งน้ำ ความอุดมสมบูรณ์ของดินที่ลดลงจนเกือบจะหมดสิ้นไป ทำให้คนในชุมชนต้องเปลี่ยนแปลงการทำมาหากินจากธรรมชาติ ซึ่งเคยปลูกพืชเลี้ยงตัวเอง มาเป็นการปลูกพืชเพื่อหาทุนเงินตรา มาแลกเปลี่ยนปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตที่เข้ามาแทนที่การหยิบใช้ปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตจากทุนธรรมชาติในชุมชนเช่นที่เคยเป็นมาในอดีต หรือแม้แต่การใช้ทุนทางสังคมในอดีต คือ ความเอื้อเฟื้อ การพึ่งพิงเพื่อนบ้านหรือเครือญาติ และการหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ซึ่งกันและกันในชุมชน ก็ต้องถูกแทนที่ด้วยการใช้เงินตราเป็นตัวแทนหรือสื่อในการได้มาของสิ่งที่เคยได้มาด้วยน้ำใจ

ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เมื่อนำมากล่าวถึงอย่างต่อเนื่อง และโดยฉพาะเมื่อแยกกล่าวถึงเฉพาะอย่างเฉพาะด้านดูเหมือนจะเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ราบรื่นเป็นสิ่งที่เป็นเหมือนกับคำกล่าวที่ว่า เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เป็นภาวะปกติวิสัย แต่เมื่อมองถึงความสัมพันธ์ของมิติแห่งการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดในชุมชนบ้านเขาขมิ้นแล้ว พบว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่ได้เป็นไปอย่างราบรื่น เรียบง่าย และเป็นไปอย่างมีขั้นตอน กระบวนการ แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงที่คนในชุมชนลองถูก ลองผิด บางครั้งต้องเจ็บปวด บางครั้งก็ดูเหมือนจะตก

เป็นเหยื่อของการพัฒนาประเทศ และในขณะเดียวกันก็ดูเหมือนจะถูกชูให้เป็นตัวยืนโรงเมื่อเป้าหมายของการพัฒนาประเทศเริ่มพุ่งเป้าไปสู่การพลิกฟื้นกระบวนการพัฒนาที่จะเริ่มต้นใหม่ โดยการใช้ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา ที่สวนทางกับกระแสการพัฒนาประเทศจากภาครัฐสู่ชุมชนอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต และในกระแสของการพัฒนาที่จะเริ่มสร้างความเข้มแข็งอย่างยั่งยืนให้ชุมชนนี้ คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นต้องปรับตัว ต้องหากลยุทธ์แห่งการอยู่รอดหรืออยู่ดีขึ้น ในหลายวิถีทาง ซึ่งล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะแนวทางการปรับตัวเหล่านี้เป็นสิ่งที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านของชุมชนในเวลาต่อมา

กองทุนของชุมชน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็เช่นเดียวกับชุมชนอื่น ที่คนในชุมชนมีความพยายามที่จะจัดตั้งองค์กรที่จะใช้เป็นแหล่งทุนให้คนในชุมชนได้ใช้เป็นประโยชน์ยามขัดสน หรือเป็นองค์กรที่จะเข้ามาแทนที่แหล่งทุนธรรมชาติในชุมชน แทนที่แหล่งความช่วยเหลือซึ่งเคยเป็นระบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนในชุมชน ทั้งโดยแนวคิดที่เกิดจากการริเริ่มของคนในชุมชนเอง และแนวคิดที่ได้รับจากการเห็นตัวอย่างจากการตั้งองค์กรที่เป็นแหล่งทุนในชุมชนแล้วประสบความสำเร็จมาก่อน รวมทั้งอาจได้แนวคิดจากบุคลากรในภาครัฐที่เข้ามามีบทบาทในฐานะนักพัฒนาซึ่งเป็นผู้แทนของภาครัฐ เช่น พัฒนากร เจ้าหน้าที่ปกครอง หรือฝ่ายพัฒนาต่างๆ ที่ใช้บทเรียนจากภาคปฏิบัติการของหมู่บ้านอื่นมาเป็นแรงจูงใจให้หมู่บ้านอื่นดำเนินการตามตัวอย่าง แต่อย่างไรก็ตามในบางบทบาทเหล่านี้ ในบางกรณีก็ก่อให้เกิดผลสำเร็จ ที่เป็นที่ภาคภูมิใจของหมู่บ้าน เช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เพราะแม้ว่าในชุมชนบ้านเขาขมิ้นจะมีกองทุนต่างๆ ในหมู่บ้านแล้วหลายกองทุนหรือหลายกลุ่ม เช่น กองทุนเดิมของหมู่บ้านที่คนในชุมชนร่วมกันจัดตั้งขึ้น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร แต่กองทุนสัจจะออมทรัพย์กลับเป็นกองทุนที่คนในชุมชนภูมิใจและพอใจ

จุดเริ่มต้นของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ กองทุนสัจจะออมทรัพย์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น เริ่มต้นจากการที่พัฒนากรอำเภอเข้ามาแนะนำให้คนในชุมชนตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านแล้วร่วมกันออมเงินเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพ แต่ผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าการตั้งกลุ่มแม่บ้านเป็นกลุ่มที่เล็กเกินไป ควรตั้งเป็นกลุ่มของหมู่บ้านเพื่อให้สมาชิกในหมู่บ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการตั้งกองทุนมากขึ้น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ของชุมชนบ้านเขาขมิ้น จึงเริ่มตั้งขึ้นประมาณเดือนมีนาคม 2543 มีสมาชิกมาสมัครครั้งแรก 57 คน ต่อมามีผู้สมัครเพิ่มขึ้นอีก จนปัจจุบันนี้มีสมาชิกจำนวน 146 คน โดยสมาชิกต้องฝากเงินกับกองทุนสัจจะออมทรัพย์คนละ 100 บาทต่อเดือน สมาชิกแรกเข้าต้องเสียค่าสมัคร 100 บาท และค่าสมุดฝากอีก มีการตั้งคณะ

กรรมการกองทุนสัจจะออมทรัพย์ โดยสมาชิกมาร่วมกันเลือกคณะกรรมการดำเนินการจำนวน 5 คน มีที่ปรึกษา 4 คน โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกรรมการ มีเหรัญญิกกองทุนเป็นคนเดียวกันกับเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน กองทุนสัจจะออมทรัพย์ไม่มีสถานที่ทำการของกองทุน แต่ใช้ศาลาประชาคมหมู่บ้านเป็นที่พบปะส่งคืนเงินและกู้ยืมเงิน เพราะศาลาประชาคมหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้กับบ้านของผู้ใหญ่บ้านและเหรัญญิก ทั้งยังอยู่ตรงกลางชุมชนจึงสะดวกสำหรับจะเป็นสถานที่พบปะชุมนุมของทุกฝ่าย โดยทั่วไปกองทุนสัจจะออมทรัพย์จะประชุมใหญ่ปีละ 2 ครั้ง

การกู้เงินจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ในการกู้เงิน กองทุนสัจจะออมทรัพย์ ให้กู้เฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกโดยมีข้อตกลงร่วมกันในหมู่สมาชิกว่าวงเงินที่จะให้สมาชิกกู้สูงสุดไม่เกินรายละ 4,000 บาท ต่อครั้งและต้องส่งคืนเงินกู้ยืมเดือนละ 500 บาท พร้อมดอกเบี้ยร้อยละ 2 บาทต่อเดือน และชำระเงินต้นพร้อมดอกเบี้ยทุกวันที่ 6 ของเดือน โดยผู้ที่ชำระเงินช้า คือชำระหลังวันที่ 6 จะถูกปรับเงินค่าชำระเงินยืมและดอกเบี้ยอีก เดือนละ 10 บาท ผู้ที่ถูกปรับมักมีปัญหาในการติดต่อกับกองทุน คือ ย้ายออกไปอยู่ต่างหมู่บ้าน

การดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ แนวทางในการดำเนินงานกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ไม่มีการเขียนเป็นกฎระเบียบในการปฏิบัติ แต่จะมีข้อตกลงกันระหว่างสมาชิก คือ ในการกู้ยืมเงินต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน และผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ต้องสมัครด้วยความสมัครใจของตนเอง

สำหรับเงินดอกเบี้ยที่ได้รับจากสมาชิกผู้กู้เงิน กองทุนจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกจะจ่ายเป็นเงินปันผลโดยเฉลี่ยคืนให้สมาชิกทุกคนตามจำนวนหุ้น อีกครึ่งหนึ่งจะเก็บไว้จ่ายเป็นค่าสวัสดิการแก่สมาชิกในกรณีที่เจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล สมาชิกสามารถมาเบิกค่ารักษาพยาบาลได้จะได้รับเงินช่วยเหลือจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์คืนละ 20 บาท

ส่วนสมาชิกที่ลาออกก็สามารถขายหุ้นให้สมาชิกอื่นได้ โดยผู้ที่ซื้อหุ้นต่อจากสมาชิกเดิมก็จะได้รับเงินปันผลค่าหุ้นของสมาชิกที่ขายหุ้นให้ด้วย

กองทุนสัจจะออมทรัพย์ : กองทุนของชุมชน การดำเนินการของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ เป็นกองทุนที่คนในชุมชนพอใจ เพราะเป็นกองทุนที่เกิดจากความร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชน ความภูมิใจต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนจากความรู้สึกของผู้นำชุมชนและสมาชิกกลุ่มที่พูดถึงความภูมิใจของตนเองที่มีต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นกองทุนที่คนในชุมชนร่วมกันก่อตั้งและรู้สึกเป็นเจ้าของ เช่นพูดว่า

“...เพราะมันเป็นเงินของเราเอง เราออกเงินกันเอง บริหารกันเอง...”

และผู้ใหญ่บ้านที่กล่าวไว้สอดคล้องกันว่า

> *"...มันมีการรวมตัวกันของชาวบ้าน มีการพร้อมเพรียงกันมากขึ้น... เป็นแหล่งเงินทุนให้ชาวบ้านกู้ เพราะเราจัดทำสวัสดิการด้วย จากผลกำไรส่วนหนึ่ง เราจะทำสวัสดิการให้สมาชิก..."*

ขณะนี้กองทุนสัจจะออมทรัพย์ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็ยังมีการดำเนินการอยู่เป็นปีที่ 3 แล้วกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตั้งขึ้นก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาในชุมชน 1 ปี การดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่เกิดจากความร่วมมือกันในชุมชน ทำให้คนในชุมชนเขาขมิ้นมีความรู้สึกว่ากองทุนนี้เป็นของชาวบ้านเขาขมิ้น ทำให้การดำเนินการตั้งกองทุนหมู่บ้านในช่วงแรกมีปัญหาเกี่ยวกับความขัดแย้งด้านความคิดในการดำเนินการเพราะกองทุนหมู่บ้านจะเริ่มต้นด้วยเงื่อนไขที่กำหนดมาจากภายนอกชุมชน ในขณะที่กองทุนสัจจะออมทรัพย์เริ่มต้นกองทุนด้วยเงื่อนไขภายในของคนในชุมชน และการบริหารงานก็เป็นข้อตกลงกันแบบง่ายๆ เข้าใจกันได้ในหมู่สมาชิก และด้วยความหวังว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์ของพวกเขาจะเจริญเติบโตต่อไป ดังเช่น ความคาดหวังของกรรมการกองทุนสัจจะออมทรัพย์คนหนึ่งซึ่งคาดหวังว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์จะขยายตัวขึ้น และสามารถนำเงินปันผลมาใช้ในการช่วยเหลือคนในชุมชนให้มีความสะดวกสบายในยามที่ต้องนอนพักรักษาตัวในโรงพยาบาลมากขึ้น ดังนี้

> *"...จริงๆ แล้วพูดถึงหนูภูมิใจตรงนี้ ปีนี้สวัสดิการมันยังน้อย แต่ปีหน้ามันจะต้องเยอะขึ้นเพราะมันโตขึ้น เราก็จะปรับค่าช่วยเหลือตอนที่เขาไปนอนโรงพยาบาล มันน่าจะดีขึ้น..."*

จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ระดับลึก พบว่า การที่คนในชุมชนบ้าน เขาขมิ้นมีความพึงพอใจต่อกองทุนสัจจะออมทรัพย์ค่อนข้างมากนั้น เป็นเพราะกองทุนสัจจะออมทรัพย์เป็นกองทุนที่ค่อยๆ เติบโตขึ้นในชุมชน เพราะเริ่มต้นตั้งแต่ยังมีเงินทุนเป็นศูนย์ จนปัจจุบันมียอดเงินสะสมกว่า 200,000 บาท และกองทุนสัจจะออมทรัพย์ก็มีผลตอบแทนแก่สมาชิกในสิ่งที่สมาชิกพอใจ คือ เงินปันผล และเงินช่วยเหลือเมื่อสมาชิกเจ็บป่วยและต้องนอนพักในโรงพยาบาล ซึ่งแม้ว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์จะสามารถช่วยเหลือได้เพียงโดยการจ่ายเงินช่วยเหลือ ผู้ป่วย 20 บาท ต่อ คืน แต่สิ่งเหล่านี้ก็เป็นสวัสดิการที่เป็นรูปธรรมที่สมาชิกได้รับจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และเป็นเสมือนความช่วยเหลือพิเศษที่ได้รับจากกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่เป็นตัวแทนของคนในชุมชน ซึ่งหมายถึง เยื่อใยความสัมพันธ์ หรือความช่วยเหลือที่ปรับเปลี่ยนรูปแบบมาจากเพื่อนบ้าน ญาติ คนรู้จัก และคนบ้านเดียวกัน คนในชุมชนบ้าน

เขาขมิ้นส่วนใหญ่จึงประทับใจในกองทุนสัจจะออมทรัพย์และมีความรู้สึกสอดคล้องกันว่ากองทุนสัจจะออมทรัพย์ คือ **กองทุนของชุมชน**

การรวมกลุ่มเพื่อเพิ่มพลังของปัจเจกชน

เนื่องจากว่าชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นชุมชนที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน แม้ว่าในอดีต ภาพการรวมกลุ่มของคนในชุมชนไม่ชัดเจนนัก แต่ก็ปรากฏร่องรอยของการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชน เริ่มแรกจากการที่มีการอพยพของคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ซึ่งคนที่อพยพมาจากชุมชนเดียวกันก็จะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้เคียงกัน และในการตั้งบ้านเรือนก็จะอยู่กันเป็นกระจุกเป็นหย่อมๆ ซึ่งทำให้แต่ละกลุ่มสามารถช่วยเหลือกันในการทำงาน และหยิบยืมข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในกลุ่ม รวมทั้งมีการช่วยเหลือกันในการถางไร่ ขุดมันสำปะหลังในลักษณะที่เรียกว่า **การเอาแรง** หรือ **การลงแขก** เช่นที่ผู้นำชุมชนเล่าถึง การขุดมันสำปะหลังในอดีตว่าจะไม่มีการจ้างแรงงาน เพราะคนในหมู่บ้านจะรวมตัวกันไปช่วยขุดมันให้เพื่อนบ้านหมุนเวียนกันไป ตามคำสัมภาษณ์ที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึกว่า *"...สมัยก่อน การขุดมันเราจะไม่มีการจ้างกันเลย ก็รวมตัวคนในหมู่บ้านช่วยกันขุด วันนี้ขุดบ้านนี้เสร็จ อีกวันก็ไปขุดบ้านอื่น หมุนเวียนกันเรื่อยไป..."* ซึ่งภายหลังเมื่อแต่ละครอบครัวมีการขยายผลผลิตเพื่อปลูกพืชไร่ประเภทมันสำปะหลังและอ้อยเป็นจำนวนมาก การเอาแรงจึงเปลี่ยนมาเป็นการจ้างงาน และจ้างแรงงานจากต่างถิ่นเข้ามาทำงานใน ไร่ นา สวน ทำให้ความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิของคนในชุมชนลดน้อยลง เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง ให้ข้อมูลว่า ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีน้อยลง เนื่องจากแต่ละครอบครัวจะมีรถ จักรยานยนต์หรือรถยนต์ขับขี่ไปทำธุระของตนเองแตกต่างกันไปคนละทิศละทาง เช่น สมาชิกในชุมชนท่านหนึ่งให้ข้อมูลว่า *"...เดี๋ยวนี้ความสามัคคีน้อยลงครับ ผิดกับสมัยก่อน อะไรก็ร่วมมือกัน รวมตัวกัน เดี๋ยวนี่ต่างคนต่างมีรถมีราวิ่งไปคนละทาง..."* เป็นต้น

ส่วนการรวมกลุ่มของคนในชุมชนอีกลักษณะหนึ่ง คือ เมื่อมี**งานประเพณี** หรือมี**การทำบุญร่วมกัน** เช่น การทำบุญกลางทุ่ง คนในชุมชนก็จะมาร่วมกันจัดงาน หามหรสพมาเล่น เรี่ยไรเงินทำบุญร่วมกัน โดยไม่ต้องทำเป็นโครงการหรือกำหนดงบประมาณไว้ล่วงหน้า ทุกคนมาช่วยกันในวันงาน นำข้าวของเครื่องใช้มาร่วมกันทำบุญ และใช้โอกาสที่มาทำบุญปรึกษาหารือในเรื่องส่วนรวมของชุมชนร่วมกัน ซึ่งเป็นภาพความสามัคคีของคนในชุมชน โดยเฉพาะในช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่ช่วงการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยชัดเจนมาก ดังที่ผู้นำชุมชนหลายท่านให้ข้อมูลสอดคล้องกัน ดังคำพูดของผู้นำชุมชนท่านหนึ่งว่า

"...การทำบุญกลางทุ่ง เดิมทีนั้นก็จะจัดกันมโหฬาร มีการมาร่วมทำบุญกัน ร้องรำทำเพลง เอาหนังตะลุงมาเล่น แล้วก็มีการช่วยกันเรี่ยไรทำบุญ ทำเสร็จก็ไม่มีการเอาอะไรกลับไปเลย ทำโดยไม่มีโครงการไม่มีงบประมาณ แต่ที่เห็นได้ชัดคือ ชาวบ้านได้มีการมาร่วมทำบุญ มาร่วมปรึกษาหารือกัน มาร่วมคุยกันในหมู่บ้าน ทำให้มีความรักความสามัคคีกันมากขึ้น..."

นอกจากจะมีการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นในภาวะปกติแล้ว ในช่วงที่คนในชุมชนเกิดปัญหา หรือต้องการแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่งของชุมชนร่วมกัน คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็จะมารวมกลุ่ม คิดแก้ปัญหา และลงมือแก้ปัญหานั้นด้วยกัน ดังเช่น การรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันตัดถนนจากชุมชนซึ่งตั้งอยู่ห่างจากถนนใหญ่เป็นระยะทาง 6 กิโลเมตร ด้วยแรงงานคนและเครื่องทุ่นแรงประเภทที่ต้องใช้แรงคน เช่น จอบ เสียม โดยที่แต่ละครอบครัวจะส่งผู้แทนมาร่วมกันตัดถนน โดยใช้เวลาหลายเดือน ภายใต้การนำของผู้อาวุโสในชุมชน ซึ่งทำให้สามารถแก้ปัญหาเรื่องความไม่สะดวกของชุมชนในการติดต่อกับตัวอำเภอและจังหวัดลงไปได้ แต่อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาถนนสายนี้ก็กลายเป็นเส้นทางลำเลียงทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้ไหลออกไปสู่เมืองใหญ่และโรงงานอุตสาหกรรมในที่สุด

การกินอยู่แบบกงสี ในบรรดาครอบครัวของชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีครอบครัวของผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง ที่เป็นผู้นำด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนได้พยายามจัดระบบครอบครัว โดยให้ลูกและเครือญาติ มาอยู่ร่วมกันเป็นครอบครัวเดียวกันและร่วมกันทำไร่นาสวนผสมของครอบครัว พร้อมทั้งให้บุตรหลานที่เคยทำงานรับจ้าง เป็นพนักงานสหกรณ์การตลาด พนักงานบริษัทประกันชีวิต ให้ออกมาร่วมกันทำไร่นาสวนผสมของครอบครัว ด้วยเหตุผลที่ต้องการให้สมาชิกในครอบครัวได้ทำงานอย่างอิสระ เป็นนายของตนเอง เป็นการพึ่งพาตนเองด้วยความเป็นอยู่วิถีไทย เน้นการพึ่งพาตนเอง กินอยู่จากพืชผักที่ผลิตจากไร่นาสวนผสม แบบที่ผู้นำชุมชนท่านนี้เรียกว่า *"...ปลูกทุกอย่างที่กิน และกินทุกอย่างที่ปลูก..."* โดยใช้ที่ดินที่มีอยู่ทั้งหมด 160 ไร่ ให้พี่น้อง 4 คน ร่วมกันทำไร่นาสวนผสม แล้วปลูกพืชสมุนไพรเป็นตัวเสริม แต่ปัจจุบันผลผลิตจากสมุนไพรกลับมีมากกว่า และจำหน่ายได้ราคา พืชสมุนไพรจึงกลายมาเป็นพืชหลักของไร่นาสวนผสมแห่งนี้

นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อทำบุญ เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของคนในชุมชน และการรวมกลุ่มในครอบครัวเพื่อการทำมาหากินแล้ว ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น การร่วมกันตั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ดังที่กล่าวมาแล้ว ปัจจุบันยังมีการรวมกลุ่มที่เป็นทางการโดยการแนะนำของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น กลุ่มสตรีอาสาพัฒนา กลุ่มปลูกผักปลอดสารพิษ กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร รวมทั้งการรวมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพ

เสริม โดยการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดของการรวมกลุ่มนี้ในบทต่อไป

ความพยายามปรับตัวของคนในชุมชนเพื่อที่จะเพิ่มพลังทางสังคมหรือรวมตัวกันให้สามารถทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้มากขึ้น จึงเป็นความพยายามของคนในชุมชน ที่จะปรับตัวร่วมกันให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีความสุขมากขึ้น เช่น กรณีของการกินอยู่แบบกงสี และการรวมกลุ่มกันเพื่อทำอาชีพเสริม เป็นต้น

การปรับตัวเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน

เนื่องจากในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความรู้เรื่องสมุนไพร ประกอบกับเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในอำเภอที่มีการดำเนินงานด้านส่งเสริมการปลูกสมุนไพร ตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุข ที่เน้นงานสาธารณสุขมูลฐานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2539 เป็นต้นมา และได้เลือกพื้นที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้นตั้งเป็นศูนย์สมุนไพร โดยมีทุนดำเนินการจากการที่กลุ่มผู้นิยมสมุนไพรร่วมกันจัดทอดผ้าป่าเพื่อหาทุนในการสร้างอาคาร และจัดหาอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ในการดำเนินงานเป็นเงินทุนทั้งสิ้นประมาณ 240,000 บาท ส่วนผู้ที่สมัครเป็นสมาชิกกลุ่มสมุนไพรได้จะต้องเป็นผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพร และเข้ารับการอบรมเรื่องสมุนไพรเป็นเวลา 5 วัน จนมีความรู้ความ เข้าใจเรื่องสมุนไพรแล้ว กลุ่มผู้นิยมสมุนไพรจึงจะยอมรับให้เข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม สามารถทำสวนสมุนไพรและนำพืชผลมาจำหน่ายให้ศูนย์สมุนไพรได้ โดยแนวคิดหลักของกลุ่มผู้นิยมสมุนไพร คือ การเน้นที่ต้องการให้คนในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในการดูแลรักษาสุขภาพ ดังนั้น ทางกลุ่มนำโดยหมอสนภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรในชุมชนบ้านเขาขมิ้น จึงได้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่มผู้รักสมุนไพร เพื่อผลิตสมุนไพรให้เป็นวัตถุดิบในชุมชน ที่จะนำมาดูแลรักษาสุขภาพของตนเองและชุมชน ซึ่งปัจจุบันนี้ สามารถนำสมุนไพรที่ผลิตได้ในชุมชน มาแปรรูปเป็นแคปซูลจำหน่ายแก่คนในชุมชน และคนทั่วไป

สรุปความ

การปรับตัวของชุมชนบ้านเขาขมิ้น ต่อผลกระทบของการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย แม้ว่าจะสามารถมองได้จากหลายมิติในชุมชน เช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์ การรวมกลุ่มกันในหลายๆ เรื่อง การหันเข้าหาภูมิปัญญาชุมชน แต่ในด้านอื่นๆ ยังเป็นการปรับตัวให้เข้ากับผลที่เกิดจากการพัฒนาประเทศ เช่น ในแง่ของการที่ชุมชนบ้านเขาขมิ้นตั้งอยู่ในบริบทของจังหวัดที่เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก และมีการตั้งโรงงานที่ผลิตมลภาวะต่อชุมชน และทำให้สิ่งแวดล้อมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป แต่คนในชุมชนก็ไม่สามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ อาจจะเป็นเพราะปัญหาที่เป็นผลกระทบมาจากโรงงานนอก

ชุมชนบ้านเขาขมิ้น เช่น การที่คนใน ชุมชนไม่สามารถจะใช้น้ำฝนเป็นน้ำดื่มได้ เช่นที่เคยเป็นมาในอดีต การปรับตัวของคนในชุมชนก็คือ การซื้อน้ำบรรจุขวดมาดื่ม หรือแม้แต่การที่รู้ว่าโรงงานอุตสาหกรรมเป็นแหล่งที่ทำให้สิ่งแวดล้อมเสื่อมเสีย แต่คนในชุมชนก็เลือกมองส่วนดีของโรงงานอุตสาหกรรม ว่ามีส่วนดี คือ ช่วยให้คนในชุมชนมีงานทำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในส่วนของนโยบายการพัฒนาของภาครัฐที่เข้าไปขอความร่วมมือกับชุมชนในการร่วมกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มในลักษณะต่างๆ สัจจะออมทรัพย์ สหกรณ์ยางพารา กลุ่มผู้นิยมสมุนไพร ฯลฯ ก็เป็นสิ่งที่คนในชุมชนให้ความร่วมมือ แม้ว่าจะมีผู้นำชุมชนบางท่านสะท้อนถึงภาพของการที่คนในชุมชนต้องทำหน้าที่บริหารกลุ่มต่าง ๆ หลายกลุ่มและประชาชนต้องเป็นสมาชิกกลุ่มหลายกลุ่มว่า *"...ที่นี่ชาวบ้านค่อนข้างจะเจอปัญหาเดี๋ยวประชาคม เดี๋ยวเลือกกรรมการ เดี๋ยว ฌาปนกิจ เดี๋ยวสัจจะ นี่มันค่อนข้างจะวุ่นวาย..."* แต่ก็เป็นการสะท้อนภาพจากผู้นำชุมชนที่ไม่ได้เข้าร่วมในกิจกรรมเหล่านี้ของชุมชน เพราะคนในชุมชนส่วนที่ยอมรับและปฏิบัติตามนโยบายของภาครัฐส่วนใหญ่มองเห็นว่า การที่ได้มีโอกาสพบปะกันบ่อยๆ ในกิจกรรมของชุมชนเป็นสิ่งที่ดี เพราะเป็นโอกาสที่จะได้พบปะพูดจากัน และร่วมกับแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชน รวมทั้งได้รับทราบข้อมูลข่าวสารจากทางราชการอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่า การแสดงความยินดีที่จะรับทราบข่าวสารข้อมูลจากภาครัฐของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งอาจจะเนื่องมาจากการยอมรับในตัวบุคคลที่เป็นผู้แทนของภาครัฐในชุมชน คือ พัฒนาการ ผู้ซึ่งเอาใจใส่และเข้ามาให้ความรู้เรื่องการประกอบอาชีพและมีกิจกรรมด้านการส่งเสริมอาชีพใหม่ๆ แก่คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ และเป็นเสมือนผู้แทนของภาครัฐที่เป็นผู้สร้างความริเริ่ม และเสริมแต่งให้เกิดกิจกรรมที่จะทำรายได้ให้แก่คนในชุมชนอย่างสม่ำเสมอตลอดมา

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

ความนำ

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น เข้ามาสู่ชุมชนบ้านเขาขมิ้นท่ามกลางความยินดีและความไม่แน่ใจของคนในชุมชนต่อข่าวสารของทางราชการที่จะทำให้เกิดกองทุนหมู่บ้านกองทุนละ 1 ล้านบาทในทุกชุมชน เพราะในชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีกองทุนสัจจะออมทรัพย์อยู่ก่อนแล้ว ซึ่งแม้ว่าจะเป็นกองทุนที่เริ่มก่อตั้งได้ประมาณ 1 ปี ก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาในชุมชน แต่ความสำเร็จและเงื่อนไขการดำเนินงานของกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่สอดคล้องและเกิดจากความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม ทำให้คนในชุมชนคาดคะเนถึงการมาของกองทุนหมู่บ้านอย่างไม่แน่ใจ แต่หลังจากที่พัฒนาการชุมชนได้เข้ามาให้ข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านแก่คนในชุมชน ด้วยการปรับความคิดให้คนในชุมชนมองกองทุนหมู่บ้านในแง่ดี และให้ข้อมูลเกี่ยวกับนโยบายของรัฐบาล ให้ความมั่นใจเกี่ยวกับการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นเจ้าของและร่วมกันบริหารกองทุนหมู่บ้านของตนเอง รวมทั้งเรียกประชุมประชาคมหมู่บ้านในครั้งแรก เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 แล้วการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านก็เริ่มก่อรูปขึ้นในชุมชน

การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน

ชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆ ในประเทศไทย ที่คนในชุมชนต่างรู้สึกดีใจที่จะมีกองทุนนี้เกิดขึ้นมาในชุมชน เพราะแม้ในชุมชนจะมีกองทุนสัจจะออมทรัพย์ตั้งขึ้นมาก่อนหน้านี้และได้รับการตอบรับจากคนในชุมชนเป็นอย่างดี แต่กองทุนหมู่บ้านก็เป็นเหมือนโอกาสที่ภาครัฐจัดให้คนในชุมชนได้มีเงินทุนที่จะใช้หมุนเวียน นำไปลงทุนเพิ่มผลผลิต หรือแม้แต่การสร้างสภาพคล่องทางการเงิน ทำให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่างพร้อมกันรอคอยการมาถึงเงิน 1 ล้านบาท ที่จะกลายมาเป็นกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ดังที่สมาชิกของกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งเล่าถึงเหตุการณ์เมื่อรู้ข่าวว่าจะมีกองทุนหมู่บ้านจำนวน 1 ล้านบาท ในการสนทนากลุ่มแม่บ้าน ที่สะท้อนภาพของความดีใจอย่างเปี่ยมล้น ว่า

> *"...โอ๊ย! ดีใจ ไม่ใช่อะไรหรอกมันจะได้มาหมุนเวียนกันในหมู่บ้านเพราะว่าก็หมุนแบบชาวบ้านนี่เนอะก็เป็นคนทำไร่ ทำสวน ส่วนใหญ่เขาก็เป็นคนจน*

บางคนเขาก็อาจจะกู้ไป กู้ไปพอครบกำหนดก็เอามาส่ง คนที่ยังไม่ได้กู้ก็กู้ไปอีก อะไรอย่างนี้ก็หมุนเวียนกันไป แต่เขาก็พร้อมใจกันดีนะ ล่ะนะ…"

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นได้มีการก่อรูปอย่างเป็นทางการขึ้นในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเมื่อพัฒนากรอำเภอเข้ามาประชุมคนในชุมชน เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 เพื่อแจ้งรายละเอียดเรื่องการตั้งกองทุนชุมชนบ้านเขาขมิ้น ให้ประชาชนซึ่งมีผู้แทนครัวเรือนมาร่วมประชุมจำนวน 107 คนหลังจากนั้น ผู้ใหญ่บ้านได้เป็นหัวหน้าประชาคมและเชิญชวนให้คนในชุมชนสมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ในช่วงแรกนี้มีผู้สมัครเป็นสมาชิกทั้งหมด 150 คน เป็นสมาชิกร่วมหุ้น 125 คน และเป็นสมาชิกไม่ร่วมหุ้น 25 คน สามารถให้กู้ได้ในปีแรกจำนวน 43 คน ส่วนปีที่ 2 มีผู้กู้ได้จำนวน 67 ราย มีการเลือกตั้งกรรมการชุดที่ 2 โดยจับฉลากออกก่อน 5 คน กลับมาเป็นใหม่ 3 คน ปัจจุบันมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 9 คน โดยเลือกจากผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม คือ มีความรู้ความสามารถในการทำงานเป็นที่ยอมรับของสมาชิกกองทุน

การที่กองทุนหมู่บ้านเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของบ้านเขาขมิ้นที่แม้ว่าจะมีกองทุนต่างๆ ในชุมชนแล้วหลายกองทุนนั้น ส่วนที่นับว่าเป็นผลดีสำหรับคนในชุมชนคือ การที่ทำให้คนในชุมชนมีทุนเงินตราเพิ่มขึ้นจนหมดปัญหาเรื่องเงินลงทุนในการประกอบอาชีพ แต่คนในชุมชนกลับขาดความรู้ที่จะนำเงินไปแปลงให้เป็นทุนเศรษฐกิจที่เพิ่มพูนค่าขึ้นได้ ดังที่พัฒนากรอำเภอพูดถึงคนในชุมชนทั่วไปว่า ในอดีตสิ่งที่ประชาชนมักจะถามเมื่อจัดประชุมชาวบ้าน คือ เรื่องเงินที่จะนำมาลงทุนว่ามีหน่วยไหนให้เงินทุนบ้างถ้าจะทำกิจกรรมนั้นกิจกรรมนี้ แต่หลังจากที่มีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนแล้วคำถามเหล่านี้ได้หมดลงไป เหลือเพียงแต่ว่าเมื่อมีเงินแล้วจะนำไปสร้างผลงานได้มากน้อยเพียงใด เท่านั้น ดังที่เล่าว่า

"…ย้อนอดีตไปนี่ ผมจำได้ว่า ถ้าไปประชุมหมู่บ้านนี่ปัญหาแรกที่เขาจะถามคือ เอาเงินลงทุนมาจากไหน อย่างเช่น ถ้าเขาจะทำโน่นทำนี่ เค้าก็จะถามว่าจะมีหน่วยไหนให้เงินบ้าง จะเป็นคำถามยอดฮิต เขาจะถามเลยว่าจะเอาเงินมาจากไหน หลังจากกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ผมว่าคำถามนี้ไม่มีใครถามจะเอาเงินมาจากไหน มาทำอะไร คือ มีเงินเยอะ …สำคัญที่ว่าตอนนี้ชาวบ้านจะเอาไปทำกันจริงจังไหม อยู่ที่ตัวเขานะ คนทำจริงก็ดีครับ…"

ความหมายของ กองทุนหมู่บ้าน ในมุมมองของคนในชุมชน

ในส่วนของความเข้าใจของคนในชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นต่อกองทุนหมู่บ้านนั้น พบว่าคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีความเข้าใจตรงกันว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาล ซึ่งคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันดูแล จากความคิดนี้ ทำให้สมาชิกในชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งคิดว่า

เมื่อเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นของรัฐบาล คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในชุมชนย่อมไม่มีสิทธิ์ที่จะบริหารเงินทุนนี้ โดยการกำหนดวงเงินกู้หรือการห้ามไม่ให้บางคนกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน หรือการอนุมัติให้กู้เงินไม่ครบตามวงเงินที่สมาชิกยื่นกู้ ในขณะที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเห็นว่าในการที่จะพิจารณาให้สมาชิกกู้เงินนั้นมีความจำเป็น เพราะคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นต้องปฏิบัติตามระเบียบที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติกำหนด คณะกรรมการจึงไม่สามารถอนุมัติเงินกู้ให้แก่สมาชิกที่คณะกรรมการเห็นว่าอาจจะไม่สามารถชำระเงินกู้คืนให้แก่กองทุนหมู่บ้านได้ตามกำหนดเวลา ซึ่งจะเป็นเหตุให้สมาชิกคนนั้นต้องเสียค่าปรับเป็นรายวัน

นอกจากนี้การที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นมีความเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนของรัฐบาลที่แม้ว่ารัฐบาลจะมีนโยบายให้ชุมชนร่วมกันบริหารกองทุนนี้ แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นก็มีความจำเป็นที่จะต้องดำรงรักษากองทุนนี้ไว้ โดยต้องมีการควมคุมการกู้ยืมเงินและการปรับเมื่อไม่ชำระเงินคืนเมื่อถึงกำหนดเวลา ในประเด็นของกรณีที่มีสมาชิกบางคนไม่สามารถชำระเงินคืนได้ตามกำหนด ซึ่งแม้ว่ายังจะไม่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านเขาขมิ้น แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นก็เห็นว่า หากเกิดกรณีนี้ขึ้นในชุมชนกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นต้องติดตามให้ได้เงินของกองทุนคืน โดยมีขั้นตอนของการติดตามเงินกองทุนคืนจากคนในครอบครัว คือ สามี ภรรยา ก่อน เมื่อยังไม่ได้เงินคืนจึงจะตามทวงถามจากผู้ค้ำประกันเป็นรายต่อไป

อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่าความเข้มงวดของการปล่อยเงินกู้ในหมู่บ้าน เป็นสิ่งที่คนในหมู่บ้านยอมรับได้ เพราะคนในชุมชนได้รับข่าวสารเกี่ยวกับความเข้มงวดของการให้กู้ยืมเงินของกองทุนหมู่บ้านอื่นในหลายลักษณะ เช่น การที่บางหมู่บ้าน นอกจากจะให้กู้เงินโดยมีการค้ำประกันแล้ว ยังต้องมีสินทรัพย์อื่นมาค้ำประกันด้วย เช่น ในหมู่บ้านที่มีการทำสวนยางพารา คณะกรรมการหมู่บ้านจะตรวจสอบจำนวนต้นยางว่ามีเพียงพอที่จะตัดมาจำหน่ายเพื่อชดใช้หนี้กรณีที่ผู้กู้ไม่สามารถชำระเงินคืนได้หรือไม่ เป็นต้น ซึ่งคนในชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นเห็นว่าการกระทำเช่นนี้ของหมู่บ้านอื่นเป็นความเข้มงวดของการรักษาเงินกองทุนหมู่บ้านเกินไป โดยให้เหตุผลว่าในหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นหมู่บ้านที่คนในชุมชนมีความไว้เนื้อเชื่อใจกันและมีความสัมพันธ์อันดีต่อกันมาเป็นเวลานาน แม้ว่าจะอพยพจากต่างถิ่นเข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้ร่วมกัน แต่ก็มีความสัมพันธ์กันเหมือนญาติ และเป็นพี่น้องกันเป็นส่วนใหญ่ ดังที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่ง กล่าวว่า *“...เราอยู่กันมานาน เพราะเป็นพี่น้องกัน มีกันเยอะมาก...”*

การบริหารและดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน

การบริหารกองทุนหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเริ่มเข้ามาในประชาคมหมู่บ้านเมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 เมื่อพัฒนากรอำเภอและผู้ใหญ่บ้านร่วมกันเรียกประชุมเพื่อแจ้งเรื่องกองทุน โดยมีสมาชิกมาร่วมประชุม จำนวน 107 คน หลังจากนั้นจึงระดมสมาชิกกองทุนได้ จำนวน 151 คน เป็นสมาชิกร่วมหุ้น 125 คน ไม่ร่วมหุ้น 25 คน และมีการประชุมเลือกคณะกรรมการหมู่บ้านเมื่อวันที่ 28 กรกฎาคม 2545 มีคณะกรรมการ จำนวน 9 คน เป็นชาย 5 คน หญิง 4 คน มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ให้กู้ในปีแรกจำนวน 4 งวด จำนวนผู้กู้ 57 ราย วงเงินกู้ 920,000 บาท เริ่มให้กู้เงินงวดแรกวันที่ 25 กันยายน 2545 ตั้งแต่ให้กู้เงินมาสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นยังไม่เคยผิดนัดชำระหนี้ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะมีระบบการควบคุมทางสังคมของคนในชุมชนเขาขมิ้นค่อนข้างสูง เพราะนอกจากประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีอำนาจในการปกครองหมู่บ้านแล้ว จากเกณฑ์การพิจารณาเงินกู้ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นได้คิดไว้อย่างละเอียดก็จัดได้ว่าเป็นกระบวนการกลั่นกรองผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านอีกขั้นหนึ่ง นอกจากนี้ คนในชุมชนเองก็มีความสัมพันธ์กันใกล้ชิดกัน ทำให้รู้ว่าใครกู้และใครส่งใช้เงินคืนกองทุนหรือไม่อย่างไร ทำให้ผู้กู้ต้องพยายามหาเงินมาใช้คืนกองทุนให้ได้ตามกำหนด เพราะเงื่อนไขหนึ่งของการได้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นในครั้งต่อไป คือ ประวัติการชำระเงินคืนของผู้กู้แต่ละราย นอกจากนี้เมื่อสมาชิกส่งคืนเงินกู้แล้วยังสามารถกู้ได้ต่อเนื่องอีก จึงเป็นหลายเหตุผลที่ทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นพยายามคืนเงินกู้ให้ทันตามกำหนด

การร่างระเบียบกองทุน

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นมีการร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้าน โดยประชาคมหมู่บ้านมาร่วมกันจัดทำระเบียบของกองทุนหมู่บ้านและร่วมกันพิจารณาว่าจะรับหรือไม่รับข้อบังคับใด โดยมีพัฒนาการเป็นคนอ่านระเบียบไปทีละข้อ แล้วประชาคมพิจารณาว่าจะรับหรือไม่รับข้อความในระเบียบข้อนั้นๆ ถ้าไม่รับคือมีผู้ยกมือคัดค้านก็จะมีการแก้ไขระเบียบข้อนั้นให้ตรงกับความต้องการของประชาคมต่อไป ข้อที่มีการยกมือคัดค้านคือเรื่องของดอกเบี้ยเงินกู้ที่เดิมคณะกรรมการร่างระเบียบกำหนดไว้ร้อยละ 10 แต่สมาชิกส่วนใหญ่คัดค้านเพราะเห็นว่าดอกเบี้ยสูงเกินไป จึงปรับลดลงมาเหลือร้อยละ 6 ต่อปี

ส่วนบรรยากาศในการประชุมซึ่งมักจะใช้ที่ศาลาประชาคม จะเป็นไปในลักษณะของการรวมกลุ่มพบปะพูดคุยกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันที่สมาชิกซึ่งมาร่วมประชุมกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอเล่าถึงบรรยากาศนี้ว่า *“...ก็สนุกดี รวมกลุ่มกันดี*

แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันไม่ทะเลาะไม่เกี่ยวกัน...คนในหมู่บ้านเรานี่ดี เวลาประชุมนี่รักกันดี..."

การเลือกคณะกรรมการกองทุน

หลังจากที่ได้รับอนุมัติจากจังหวัดให้ดำเนินการตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นได้ ผู้ใหญ่บ้านเขาขมิ้นก็ประสานงานให้มีการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อเลือกคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งคนในหมู่บ้านได้เลือกผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ผู้ใหญ่บ้านต้องเป็นประธานกองทุนในหมู่บ้านถึง 2 กองทุน คือ กองทุนสัจจะออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้าน หลังจากนั้นจึงเลือกคณะกรรมการอื่น จนครบ 15 คน ซึ่งหลังจากที่ได้ดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านครบ 1 ปี คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเห็นว่า จำนวนคณะกรรมการกองทุนที่มีจำนวนถึง 15 คนนั้น ทำให้การบริหารกองทุนมีความไม่คล่องตัว เพราะในการประชุมของกรรมการกองทุนหมู่บ้านต้องมีคณะกรรมการมาร่วมประชุมอย่างน้อยกึ่งหนึ่งจึงจะถือว่าครบองค์ประชุม จำนวนคณะกรรมการกึ่งหนึ่ง ซึ่งประมาณ 7 คนนั้นบางครั้งคนในหมู่บ้านก็ไม่สามารถจัดสรรเวลาเพื่อมาประชุมพร้อมกันได้อย่างสม่ำเสมอ

ส่วนการจับฉลากให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านออกกึ่งหนึ่ง เมื่อคณะกรรมการมีอายุครบ 1 ปีนั้น คณะกรรมการเห็นว่า ควรพิจารณาจากความจำเป็นของคณะกรรมการแต่ละคนแล้วเลือกกันไว้ มากกว่าการจับฉลาก เพราะหากคณะกรรมการที่มีบทบาทสำคัญในกองทุนหมู่บ้านถูกจับฉลากออกอาจจะทำให้การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านเกิดความไม่คล่องตัวในการทำงาน ทำให้คนทำงานในคณะกรรมการเหลือน้อยลงหรือต้องหาคนใหม่มาเรียนรู้งาน ซึ่งคณะกรรมการบางส่วนก็เห็นว่า กรณีนี้อาจจะต้องให้กรรมการที่จับฉลากได้แต่ไม่มีเวลาในการทำงานให้กองทุนหรือไม่ใช่กรรมการที่มีบทบาทเด่นสละสิทธิ์ เพื่อให้สมาชิกที่มีบทบาทเด่น เช่น เหรัญญิกหรือเลขานุการ เข้ามาเป็นกรรมการแทน

แต่อย่างไรก็ตาม คณะกรรมการหมู่บ้านที่มีบทบาทเด่นบางคนก็อยากให้มีคณะกรรมการใหม่เข้ามาทำงานหมุนเวียนกัน เพื่อให้บุคลากรในชุมชนได้เข้ามาเรียนรู้งานของกองทุนหมู่บ้านจะได้มีความเข้าใจวิธีการทำงานของคณะกรรมการชุดนี้และเห็นปัญหาอุปสรรคในการทำงานของคณะกรรมการ เพื่อที่จะได้ไม่มีเสียงสะท้อนในทางที่ไม่ดีต่อการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นชุดนี้อีกต่อไป

การพิจารณาเงินกู้

ในการพิจารณาเงินกู้รอบแรกในปีที่เริ่มก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นกำหนดการยื่นกู้เงินไว้ตายตัว คือ ให้สมาชิกยื่นคำขอกู้เงินพร้อมโครงการที่จำนำเงินไปใช้ในวันที่ 20 ของเดือน หลังจากนั้นจึงพิจารณาอนุมัติเงินกู้ และแจ้งให้ผู้กู้ทราบ

ผลการขอกู้เงินทราบว่าคณะกรรมการสามารถอนุมัติให้กู้ได้เท่าไร และผู้กู้ยินยอมที่จะกู้ตามจำนวนที่คณะกรรมการอนุมัติให้กู้นี้หรือไม่ มีการต่อรองกัน โดยยอดเงินที่สมาชิกกู้ได้ในปีที่ 2 อาจจะไม่เท่ากับที่กู้ได้ในปีที่หนึ่ง โดยคณะกรรมการจะพิจารณาจากอดยเงินที่กองทุนมีอยู่และโครงการที่สมาชิกเสนอมา รวมทั้งดูความจำเป็นที่ต้องใช้เงินของสมาชิกประกอบกัน เช่น ในการทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลัง นอกจากตัวโครงการแล้วคณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาที่เนื้อที่ในการทำไร่อ้อยและไร่มันสำปะหลังประกอบด้วย เช่น จากปีแรกที่สมาชิกกลุ่มนี้ได้กู้เงินกองทุนไปรายละ 2 หมื่นบาท เมื่อพิจารณาแล้วในรายที่มีเนื้อที่ทำไร่มาก คณะกรรมการจะให้เงินกองทุน 15,000 บาท ส่วนคนที่มีเนื้อที่เพาะปลูกน้อยก็จะให้กู้ได้ 10,000 บาท และคณะกรรมการจะแจ้งว่าจำเป็ฯต้องหมุนเวียนเงินกองทุนให้สมาชิกรายใหม่ได้มีโอกาสกู้เงินกองทุนบ้าง ซึ่งจากการสัมภาษณ์สมาชิกที่ถูกลด วงเงินกู้ต่างก็เห็นด้วยกับการกระจายเงินกู้แก่สมาชิกอื่นของกองทุนหมู่บ้าน

ส่วนการแจ้งผลการพิจารณาเงินกู้ ซึ่งคณะกรรมการจะประกาศผลการพิจารณาเงินกู้ในวันที่ 25 ของเดือนนั้น ส่วนหนึ่งสมาชิกที่ยื่นกู้จะมารอฟังผลการพิจารณาเงินกู้ที่ศาลาประชาคม พอทราบผลก็จะสัญญาเงินกู้ทันที ส่วนผู้ที่ไม่มารอฟังผล คณะกรรมการที่พิจารณาเงินกู้ก็จะให้คนไปบอกผู้กู้และนัดหมายให้มาทำสัญญากู้เงินเพื่อรับเงินต่อไป

สำหรับเกณฑ์การพิจารณาให้กู้เงิน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นใช้เกณฑ์ตามที่กำหนดไว้ในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้ง และการบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 หมวด 7 การกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 30 ที่ให้คณะกรรมการกองทุนพิจารณาเงินกู้ตามหลักเกณฑ์และวิธีที่กองทุนกำหนด ซึ่งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นกำหนดเกณฑ์การให้เงินกู้แก่สมาชิกที่มีคุณสมบัติตามที่กองทุนกำหนดไว้คือ

- เป็นสมาชิกกองทุน
- เป็นผู้ตั้งใจประกอบอาชีพ
- ไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งเสพติดและการพนัน
- ให้ความร่วมมือกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
- มีวัตถุประสงค์ในการกู้เงินชัดเจน
- มีผู้ค้ำประกัน 2 คน
- กรรมการ 3 ใน 4 อนุมัติ
- ความทั่วถึงของการกระจายเงินกู้

ควบคุมการเงินของสมาชิก

กรรมการจะตรวจสอบรายละเอียดของสมาชิกว่ากู้ไปลงทุนในเรื่องใดบ้าง และดูแลว่านำเงินที่ให้กู้ไปใช้ในกิจกรรมที่ขอกู้จริงหรือไม่ ซึ่งพบว่าสมาชิกส่วนมากนำเงินกู้ไปใช้ตามกิจกรรมที่ขอกู้จริง มีส่วนที่นำไปใช้จ่ายในครอบครัวบ้าง เช่น ผู้กู้ที่แจ้งความจำนงว่าจะนำเงินไปทำไร่อ้อย มักจะไม่ได้นำเงินไปใช้ในการทำไร่อ้อยทั้งหมด เพราะชาวไร่อ้อยมักจะเตรียมเงินลงทุนทำไร่อ้อยไว้แล้วจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ จึงอาจใช้เงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านมาเป็นต้นทุนเสริมสำหรับการทำไร่อ้อย หรือนำไปใช้จ่ายในครอบครัว

การหมุนเวียนเงินกู้

เมื่อมีคนคืนเงินกู้ในแต่ละเดือนหรือในแต่ละงวด คณะกรรมการจะนำเงินมาจัดสรรให้ผู้กู้รายใหม่ที่ยังไม่เคยกู้เงินมีสิทธิที่จะกู้เงินก่อน เงินที่เหลือจากผู้กู้รายใหม่จึงนำมาจัดสรรให้ผู้กู้รายเก่าที่ยื่นขอกู้เงินได้กู้ต่อไป นอกจากนี้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นให้ผู้กู้หมุนเวียนกันส่งเงินกู้เป็นรายเดือนหรือรายงวดที่สะดวกต่อการหมุนเวียนเงินกู้ คือ จัดระบบให้มีการทยอยกันใช้เงินคืน เพื่อนำเงินที่สมาชิกนำมาคืน หมุนเวียนให้ผู้กู้รายใหม่และผู้กู้รายเก่าได้ทยอยกันกู้เงิน ทำให้คนในหมู่บ้านมีเงินหมุนเวียนกัน ดังที่แม่บ้านท่านหนึ่งเล่าว่า *"...มันหมุนเวียน เดือนหนึ่งๆ ส่งคืนแบบ เดือนนี้กู้ กลุ่มนี้กู้ พอเดือนหน้ากลุ่มหนึ่งกู้ พอเดือนหน้ากลุ่มนู้นกู้ เวลาส่งก็จะทยอยส่งกัน แต่ละกลุ่มก็จะส่งไม่พร้อมกันไง ก็จะทยอยออกให้กู้อีกปีหนึ่งหลายงวด..."*

ส่วนกรณีวงเงินกู้ที่ให้กู้ในวงเงินไม่เกิน 2 หมื่นบาทนั้น สมาชิกส่วนใหญ่มีความเห็นว่าเหมาะสมแล้ว เพราะเกรงว่าหากให้กู้ในวงเงินมากกว่านี้ เวลาที่ส่งคืนอาจจะมีปัญหาสำหรับการใช้คืน เพราะในวงเงิน 2 หมื่นบาท สมาชิกสามารถหมุนเวียนเงินมาใช้คืนได้โดยไม่รู้สึกว่าเป็นภาระที่หนักเกินไป

การคืนเงินกู้

สมาชิกที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเกือบทุกรายจะรักษาสัญญา โดยจะพยายามส่งใช้เงินกู้ตรงตามกำหนดเวลาทุกงวด ทั้งนี้อาจจะเพราะเงื่อนไขของกองทุนหลายประการ เช่น การที่มีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธานคณะกรรมการกองทุน ทำให้สมาชิกกองทุนที่เป็นลูกบ้านไม่กล้าบิดพลิ้วสัญญา อีกประการหนึ่งการที่คณะกรรมการพยายามย้ำว่าการพิจารณาเงินกู้จะพิจารณาประวัติการส่งคืนเงินกู้ของสมาชิกประกอบด้วย ก็ทำให้สมาชิกพยายามหาเงินมาใช้คืนให้ตรงเวลาตามสัญญาเงินกู้ ส่วนการเก็บออมเงินเพื่อใช้คืนเงินกู้นั้นพบว่ามีหลายวิธี

เช่น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านที่ร่วมกันกู้เงินเป็นกลุ่ม จะเก็บรายรับทั้งหมดเข้าบัญชีฝากธนาคารไว้ก่อน และถอนมาใช้เฉพาะกรณีที่จำเป็น แต่จะพยายามไม่ใช้เงินกองกลาง จนกว่าจะชำระเงินกู้คืนให้กองทุนแล้วจึงจะนำเงินที่เหลือมาปันผลคืนให้สมาชิกในกลุ่ม แล้วกู้ใหม่เมื่อมีเงินเหลือจากที่ให้ผู้กู้รายใหม่กู้แล้ว ส่วนสมาชิกที่กู้เงินไปลงทุนขายของซึ่งกู้เงิน 2 หมื่นบาท และชำระเงินคืนกองทุนหมู่บ้าน เป็น 2 งวด ใช้วิธีการเก็บเงิน โดยการนำเงินรายได้หรือกำไรในแต่ละวันเก็บไว้วันละ 100 บาทหรือมากกว่านี้ เมื่อครบงวด 6 เดือน ก็จะมีเงินไปใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน 1 หมื่นบาท ที่เหลือก็เป็นเงินกำไร ซึ่งสมาชิกผู้หนึ่งบอกว่า จากการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านทำให้ทางร้านมีรายได้เพิ่มขึ้น และให้เหตุผลของการสะสมเงินคืนกองทุนหมู่บ้านแบบนี้ว่ากลัวจะไม่มีเงินใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน เพราะปกติแล้วสมาชิกรายนี้ไม่เคยกล้ากู้ยืมเงินจากผู้อื่นเนื่องจากกลัวว่าจะไม่มีเงินใช้คืนเจ้าหนี้ ส่วนที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเนื่องจากเห็นว่าตนเองขายของมีรายได้ทุกวันน่าจะใช้คืนได้ และดอกเบี้ยเงินกู้จากกองทุนหมู่บ้านก็มีอัตราร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งสมาชิกรายนี้สามารถจ่ายเงินกู้คืนให้กองทุนได้

ผลการดำเนินการ

จากการอนุมัติเงินกู้กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นในรอบปีแรกของการดำเนินการในช่วงเดือนกันยายน 2544 – กรกฎาคม 2545 จำนวน 67 ราย ซึ่งสมาชิกได้ทยอยคืนเงินกู้เมื่อครบตามสัญญา พบว่า ไม่มีปัญหาหารค้างชำระเงิน ส่วนการพิจารณาเงินกู้ในรอบปีที่ 2 สามารถอนุมัติให้สมาชิกกู้ได้ทุกคน ยกเว้น 1 ราย ที่มีเวลาพักอาศัยอยู่ในชุมชนยังไม่ครบ 3 เดือน จึงไม่มีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน แต่ผู้ใหญ่บ้านได้ให้ความช่วยเหลือในการกู้เงินกองทุนสัจจะออมทรัพย์แทน ส่วนการกู้รายใหม่ในรอบปีที่ 2ของการดำเนินการกองทุน คณะกรรมการได้อนุมัติเงินกู้ให้สมาชิกรายใหม่อีก 11 ราย ในวงเงิน 15,000 – 20,000 บาท โดยมีโครงการใหม่ที่สมาชิกเขียนโครงการเงินกู้แตกต่างไปจากโครงการเดิมที่สมาชิกเคยเขียนขอกู้เงินมา คือ โครงการปลูกพืชผักสวนครัว

สำหรับผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านในรอบปีแรก ซึ่งสมาชิกที่กู้เงินงวดสุดท้ายของปีแรกในเดือนกรกฎาคม 2546 และส่งเงินคืนเมื่อ 25 กรกฎาคม 2546 ปรากฏว่าได้ดอกเบี้ยทั้งหมด 55,144 บาท ซึ่งคณะกรรมการได้จัดสรรดอกเบี้ยที่ได้รับนำไปใช้เป็นเงินปันผลค่าหุ้นเงินฝากร้อยละ 15 สำรองไว้ประกันความเสี่ยง ร้อยละ 20 เฉลี่ยคืนดอกเบี้ยเงินกู้ร้อยละ 5 ตอบแทนคณะกรรมการ ร้อยละ 10 สมทบกองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 20 สวัสดิการช่วยงานสาธารณสุขในชุมชนและใช้จ่ายอื่น ร้อยละ 30 โดยในส่วนเงินตอบแทนคณะกรรมการ ร้อยละ 30 ของดอกเบี้ยทั้งหมดเป็นเงิน 5,514 บาท คณะกรรมการได้มีมติให้เก็บ

สะสมไว้เพื่อจัดซื้อคอมพิวเตอร์ เพื่อช่วยการทำงานด้านเอกสารของกองทุนหมู่บ้านเมื่อมีเงินเพียงพอที่จะซื้อ

กองทุนหมู่บ้านกับการแปรรูปผลผลิต

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นกองทุนหนึ่งที่สมาชิกในกลุ่มมีความคิดริเริ่มในการรวมกลุ่มกันกู้เงินกองทุนไปประกอบอาชีพเสริม โดยการแปรรูปผลผลิต โดยการรวมกลุ่มนี้เริ่มต้นจากการที่พัฒนากรอำเภอได้มาแนะนำให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ในลักษณะของการรวมกลุ่มแม่บ้าน ในการรวมกลุ่มครั้งแรกคณะยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนผู้ใหญ่บ้านประมาณต้นปี พ.ศ. 2544 และมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในช่วงเดือนกรกฎาคม 2544 จึงได้รวมกลุ่มกันใหม่ชื่อว่า กองทุนแม่บ้าน และร่วมกลุ่มกันกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านมาเริ่มทำ **มะม่วงแช่อิ่ม** จำหน่าย โดยสมาชิกที่ร่วมกันกู้เงินมีทั้งหมด 20 คน ร่วมกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในนาม **กลุ่มแม่บ้าน** และกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านร่วมกัน เป็นเงินลงทุน 20,000 บาท รวมกับเงินที่สมาชิกรวมหุ้นกันอีกคนละ 100 บาท 20 คน เป็นเงิน 2,000 บาท ทำให้กลุ่มแม่บ้านมีเงินเพื่อการลงทุนจำนวน 22,000 บาท โดยในส่วนของการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้านคนหนึ่ง มีความเห็นว่า กองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาช่วยเหลือชาวบ้านในเรื่องงานอาชีพ โดยเล่าว่า การกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านทำให้กลุ่มแม่บ้านมีเงินในการลงทุนมากขึ้น เช่น ที่กล่าวว่า *“...กู้มาแล้วซื้อมะม่วงได้เยอะขึ้น...”*

ความคิดในการร่วมกันทำมะม่วงแช่อิ่มนี้ เกิดจากการที่กลุ่มแม่บ้านมีความเห็นร่วมกันว่าควรจะทำอาชีพเสริมในยามว่างจากผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มากในชุมชน และเห็นว่าในชุมชนมีการทำสวนมะม่วงกันมาก น่าจะเริ่มต้นที่การนำมะม่วงมาแปรรูปให้เพิ่มมูลค่าขึ้น จึงศึกษาวิธีการทำมะม่วงดองและมะม่วงแช่อิ่มจากเทปโทรทัศน์ที่พัฒนาการอำเภอนำมาให้ และทดลองทำตาม ปรากฏว่าในการดองมะม่วงครั้งแรกมะม่วงเสียหมด เพราะในเทปโทรทัศน์จะบอกวิธีทำเพียงคร่าวๆ ว่าสูตรในการดองมะม่วงต้องใส่อะไรบ้าง เช่น บอกว่าต้องใส่เกลือ ใส่น้ำปูนและสารส้ม แต่ไม่บอกสัดส่วนว่า มีส่วนผสมแต่ละส่วนในอัตราเท่าใด ช่วงของการทดลองและการเรียนรู้ครั้งแรกนี้ ทำให้กลุ่มแม่บ้านต้องเทมะม่วงดองที่เน่าเสียทิ้งไปถึง 6 โอ่งใหญ่ๆ หลังจากที่ดองไปแล้ว 1 เดือน หลังจากนั้น กลุ่มแม่บ้านจึงมาร่วมกันคิดวิธีการดองมะม่วงใหม่ โดยใช้ผงดองสำเร็จรูปที่จำหน่ายในท้องตลาดมาดองมะม่วง ปรากฏว่าสามารถดองมะม่วงได้สำเร็จ จึงใช้สูตรนี้ในการดองมะม่วงในครั้งต่อ ๆ มา ในการดองมะม่วงทั้งลูก จะเลือกมะม่วงแก่จัดแต่ยังไม่สุก ถ้าเป็นมะม่วงพันธุ์โชคอนันต์จะดีมาก เพราะดองแล้วมีรสชาติดี ก่อนการดองมะม่วงต้องล้างมะม่วงให้สะอาด ผึ่งให้แห้ง แล้วเตรียมน้ำดองมะม่วง โดยใช้สูตร เชื้อดองมะม่วงสำเร็จรูป 2 ถุง ผสมกับน้ำเย็นไม่ต้องต้ม หนัก 10 กิโลกรัม ใส่มะม่วงที่ผึ่ง

แห้งแล้วลงไปในโอ่ง จำนวน 15-16 กิโลกรัม ใช้ถุงร้อนขนาดใหญ่ปิดปากโอ่งให้แน่น ทิ้งไว้ประมาณ 1 เดือน มะม่วงจะได้ที่พอดี การดองด้วยผงดองสำเร็จรูปทำให้ต้นทุนในการดองมะม่วงสูงขึ้น เนื่องจากผงดองมะม่วงสำเร็จรูปมีราคาแพง

หลังจากนั้น จึงนำมะม่วงดองมาทำเป็นมะม่วงแช่อิ่ม โดยการนำมะม่วงดองมาปอกเปลือก แล้วหั่นเป็นชิ้น ล้างน้ำ 3 ครั้ง เพื่อให้หมดกลิ่นดอง แล้วแช่มะม่วงดองในน้ำเชื่อม 1 คืน จะได้มะม่วงรสชาติหวานพอดี มะม่วงแช่อิ่มที่ทำในครั้งแรก กลุ่มแม่บ้านได้นำไปให้คนในชุมชนและแม่ค้าชิมจนเห็นว่าน่าจะจำหน่ายได้แล้ว จึงนำมะม่วงแช่อิ่มมาบรรจุถุงขนาดเล็กขายในราคาถุงละ 5 บาท ส่วนถุงขนาดใหญ่บรรจุมะม่วงแช่อิ่มครึ่งกิโลกรัม จำหน่ายในราคาถุงละ 25 บาท ก่อนขายต้องนำมะม่วงแช่น้ำแข็งทิ้งไว้อีก 1 คืน เพื่อให้มะม่วงแช่อิ่มมีรสชาติดีและกรอบโดยไม่ต้องใส่สารเคมี

หลังจากนั้นจึงส่งขายตามร้านค้าในชุมชน ศูนย์สมุนไพร และขายตามงานเทศกาลของจังหวัดในฐานะเป็น **หนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์** และเป็นสินค้าที่ผลิตในชุมชน

นอกจากนี้ในประเด็นของการรวมกลุ่มกัน สมาชิกเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ได้รวมกลุ่มกันเพื่อประกอบอาชีพเสริม เพราะแม้จะมีกำไรไม่มาก เนื่องจากในปีแรกที่ร่วมกันทำมะม่วงแช่อิ่มซึ่งต้องช่วยกันปอกมะม่วง บรรจุมะม่วงใส่ถุง จำเป็นต้องใช้คนมากขึ้น คณะกลุ่มแม่บ้านตกลงกันว่าจะจ่ายเงินให้สมาชิกที่มาช่วยงานวันละ 60 บาท โดยให้ผู้ที่ทำหน้าที่เก็บเงินของกลุ่มจดเวลาการทำงานของแต่ละคนไว้ แล้วค่อยคิดค่าแรงเมื่อขายมะม่วงแช่อิ่มหมดแล้ว แต่ภายหลังปรากฏว่าสมาชิกไม่ได้มาช่วยกันทำมะม่วงแช่อิ่มทั้งวัน เพราะแต่ละคนจะหมุนเวียนกันมาเนื่องจากสมาชิกที่ทำมะม่วงแช่อิ่มต้องไปทำงานในไร่ สวน ของตนเอง ไม่มีเวลาทำงานของกลุ่มแม่บ้านได้ทั้งวัน กลุ่มแม่บ้านจึงเปลี่ยนแปลงการจ่ายค่าแรงเป็นรายวันมาเป็นการจ่ายค่าแรงตามชั่วโมงการทำงาน โดยคิดค่าแรงงานชั่วโมงละ 7 บาท จ่ายค่าแรงงานปีละ 1 ครั้ง เมื่อขายมะม่วงดองและมะม่วงแช่อิ่มเรียบร้อยแล้ว ซึ่งในปีที่ผ่านมาหลังจากขายมะม่วงแช่อิ่มแล้ว กลุ่มแม่บ้านได้กำไรหลังจากหักค่าแรงงานและค่าใช้จ่ายต่างๆ แก่สมาชิกแล้ว เป็นเงิน 4,000 บาท และได้เฉลี่ยเงินกำไรคืนให้สมาชิกคนละ 200 บาท

ส่วนสาเหตุที่กลุ่มแม่บ้านต้องกู้เงินของกองทุนหมู่บ้านในนามของกลุ่มสืบเนื่องมาจากการกู้เงินเพื่อทำมะม่วงดองในครั้งแรก กลุ่มแม่บ้านได้รวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินตามระเบียบของ อบต. ที่สมาชิกต้องรวมกลุ่มกันกู้เงินในนามของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มร่วมกันรับผิดชอบ เพราะหากคนใดคนหนึ่งรับผิดชอบคนเดียวจะเป็นภาระรับผิดชอบมากเกินไป ส่วนการที่ต่างคนต่างกู้จากกองทุนหมู่บ้านคนละ 2 หมื่นบาท แล้วนำเงินมารวมกับการทำมะม่วงดอง ทาง

กลุ่มเห็นว่าเป็นการลงทุนมากเกินไป หากทำมะม่วงดองแล้วไม่ได้ผล จะไม่มีเงินส่งใช้เนื่องจากการชำระเงินกองทุนตกลงชำระเงินเป็นรายปี

ในปีปัจจุบัน (พ.ศ. 2546) กลุ่มแม่บ้านยังคงกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นมาทำมะม่วงแช่อิ่มขายในนามกลุ่มแม่บ้านอย่างต่อเนื่องต่อมา โดยมีสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเพิ่มขึ้นอีก 1 คน รวมเป็น 21 คน ซึ่งสมาชิกกลุ่มเห็นว่าการทำอาชีพเสริมร่วมกันเป็นสิ่งที่ดี เพราะได้มีกิจกรรมร่วมกัน ได้ทำงานและสนุกกับการพบปะพูดคุยกันขณะทำงาน ส่วนการทำมะม่วงแช่อิ่มร่วมกันเป็นกลุ่มสมาชิกเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีเพราะสามารถช่วยเหลือกันและทำงานแทนกันได้ แต่กลุ่มแม่บ้านยังต้องการเรียนรู้วิธีการแปรรูปผลผลิตอื่นๆ เพิ่มเติม เช่น การดองมะกอก ดองมะขาม หรือการทำมะม่วงอบแห้ง ซึ่งต้องการรู้วิธีทำและเทคนิคเฉพาะของการดองผลไม้แต่ละชนิด ส่วนการทำมะม่วงอบแห้งก็ต้องมีอุปกรณ์ที่ใช้อบเพิ่มเข้ามา

ในการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านเพื่อทำมะม่วงแช่อิ่มขายนี้ กองทุนหมู่บ้านมีบทบาทในการสนับสนุนการรวมกลุ่มของแม่บ้านมาก เพราะในช่วงที่ไม่มีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา กลุ่มแม่บ้านต้องใช้เครื่องมือ เช่น มีด หม้อ กะละมัง ที่แต่ละคนนำมาใช้ด้วยกัน พอทำงานเสร็จต่างคนต่างก็นำของกลับบ้าน เมื่อมีเงินกองทุนหมู่บ้านเข้ามา กลุ่มแม่บ้านจึงรวมกลุ่มกันกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ ดังที่ประธานกลุ่มแม่บ้านให้สัมภาษณ์ระดับลึก ที่แสดงให้เห็นภาพของการทำมะม่วงแช่อิ่มร่วมกันก่อนที่จะมีเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ ดังนี้

แม่บ้าน : *ครั้งแรกที่ทำเลย ไม่มีกองทุน ไม่มีกองทุนหมู่บ้านจะไม่มีอุปกรณ์อะไรเลยแม้แต่อย่างเดียวใช่มั้ย สมมติว่ามา 1 คนก็เอาของมา ใครมีมีด มีกะละมัง มีหม้อ ก็เอามา มีอะไรแล้วแต่ก็จะเอามาช่วยกัน*

ผู้สัมภาษณ์ : *เขาก็เต็มใจ เอามา*

แม่บ้าน : *จ้า พอถึงเวลาเสร็จ เขาก็เก็บกลับบ้าน ก็ครั้งแรกเลยก็ซื้อตู้แช่ลูกเดียว ก็เก็บเงิน ยืมพูดง่ายๆ ยังไม่ได้เก็บเงิน ไม่ได้เก็บเงินหุ้น ยืมเงินจาก แฟนพี่มา แฟน คือ เป็นผู้ชายประหยัด ไปซื้อนี่เป็นคนไปซื้อมาถังลูก ละ 1,700 ถังลูกแรกเลยนะ*

ผู้สัมภาษณ์ : *แล้วแฟนไม่ว่าอะไรหรือ*

แม่บ้าน : *เขาก็ไม่ว่า เขาก็ออกให้ก่อน เขาเป็นคนซื้อด้วยนะ ซื้อมาคือถ้าเราไม่มีตู้ เราก็ทำไม่ได้ หม้อก็ยืมเขา คือ หม้อเคี่ยวถ้าไม่มีเรา ก็ทำไม่ได้ใช่มั้ย ยืมเขามา ก็ทุกอย่างยืมหมด ยกเว้นตู้แช่ เพราะ เราไปยืมเงินเขาซื้อมา ถ้าเราไม่มีตู้แช่เราก็ทำกัน*

ไม่ได้ ตู้แช่ไม่มีทำไม่ได้ คือ ต้องแช่น้ำแข็งอย่างเดียว นี่ส่วนใหญ่ก็จะขอยืมแล้วก็มา ๆ เราก็กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้หนี้เค้า

ส่วนเหตุผลที่กลุ่มแม่บ้านต้องร่วมกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาลงทุนโดยไม่กู้เป็นรายคนนั้น สมาชิกกลุ่มแม่บ้านให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ การกู้ร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นการร่วมกันรับผิดชอบ และเงินที่กู้ร่วมกันเป็นเงินที่นำมาใช้ร่วมกันในกลุ่ม ส่วนที่ไม่กู้เป็นรายคนนั้น เพราะจำนวนเงินที่กู้จะมากเกินไปหากทำงานอาชีพแล้วไม่ได้ผล จะไม่สามารถหาเงินมาใช้กองทุนหมู่บ้านได้ เช่นที่ประธานกลุ่มแม่บ้านให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

ผู้สัมภาษณ์ : *ทำไมไม่ต่างคนต่างกู้ล่ะตอนนั้น*

แม่บ้าน : *มันเป็นของกลุ่มแม่บ้านต้องรวมกลุ่มค่ะ คือของกลุ่มนี้ต้องร่วมกันรับ ผิดชอบ มีคนใดคนหนึ่งมารับผิดชอบคนเดียว คือมันไม่ไหว คือ เงิน ตรง นี้มันไม่ได้เอาไปใช้ส่วนตัวก็เอาไปใช้ในกลุ่มก็ต้องช่วยกันคนในกลุ่มก็ พร้อมกันรับผิดชอบด้วยกันว่างั้นเถอะ*

ผู้สัมภาษณ์ : *ทำไม ไม่กู้คนละ 2 หมื่น จะได้เงินเยอะๆ*

แม่บ้าน : *ไม่ค่ะ ไม่กู้อย่างนั้น เพราะว่ามันจะเกินไปมันจะมากเกินไป เพราะว่าเราเอาไปทำ เกิดถ้าเป็นสมมตินะว่าถ้าเราเอาไปทำ แล้วมันไม่ได้ผลขึ้นมาใช่มั้ย คนละ 2 หมื่นๆ เราก็จะใช้เขาไม่ไหว*

การจัดการเกี่ยวกับเงินกองทุนของกลุ่มแม่บ้าน ในการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านของกลุ่มแม่บ้านเพื่อใช้ในการทำมะม่วงแช่อิ่มนี้ ผู้กู้เงินจะเป็นสมาชิกที่เต็มใจเซ็นชื่อกู้ ซึ่งมีอยู่ 9 คนสมุดเงินฝากจะใช้ชื่อกลุ่มแม่บ้านเป็นเจ้าของบัญชี และมีผู้แทนกลุ่มจำนวน 2 คนเป็นผู้ลงนามในการเบิกจ่ายเงินจากบัญชีคู่กันและเบิกเงินมาใช้เป็นครั้งคราวตามความจำเป็น ในจำนวนผู้ลงนามกู้เงินกลุ่มนี้ นอกจากจะกู้เงินในนามกลุ่มแล้วแต่ละคนยังมีสิทธิ์ที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านครอบครัวละ 1 คนอยู่ ดังนั้นผู้ที่กู้เงินให้กลุ่มจึงมีสิทธิ์กู้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ 2 ครั้ง คือ กู้ในนามของกลุ่มแม่บ้าน และกู้ในนามของตนเองในฐานะของผู้แทนครอบครัว ส่วนเงินที่กู้ยืมมาในนามของกลุ่มแม่บ้านจะนำมาซื้อเครื่องมือเครื่องใช้ในการดองมะม่วงส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งอาจซื้อมะม่วงดองไว้ โดยการชำระหนี้เงินกู้จะชำระครั้งเดียวเมื่อครบ 1 ปี

กองทุนหมู่บ้านกับผลที่เกิดขึ้นในชุมชน

ความเป็นเจ้าของกองทุนหมู่บ้าน

ความรู้สึกเป็นเจ้าของเงินกองทุนหมู่บ้าน เป็นสิ่งหนึ่งที่จะทำให้คนในชุมชนร่วมมือกันในการบริหารกองทุนหมู่บ้าน ให้สามารถดำเนินการไปได้ด้วยดี อย่างไรก็ตาม ความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้านส่วนมากมีความรู้สึกว่า เงินกองทุนหมู่บ้าน เป็นเงินของรัฐบาลมากกว่าเป็นเงินของชุมชน แม้จะได้รับแจ้งจากพัฒนากรอำเภอว่า เงินนี้เป็นเงินของหมู่บ้านที่ รัฐบาลให้แล้วไม่รับคืน และขอให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านถือว่าเป็นเงินของหมู่บ้านให้ช่วยกันบริหารดูแล เพื่อให้สืบทอดไปเป็นมรดกของลูกหลาน แต่คนในชุมนก็ยังรู้สึกว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาลทั้งนี้อาจจะเป็นการที่เจ้าหน้าที่ของรัฐ พยายามที่จะกำกับให้กองทุนหมู่บ้านรักษาเงินเอาไว้ให้ได้นานที่สุด จึงมีการพูดถึงกองทุนหมู่บ้าน ดังที่พัฒนากรอำเภอพูดถึงเรื่องนี้กับคนในชุมชนว่า

> *"...ผมก็จะบอกเขาว่าเป็นเงินที่รัฐบาลให้มาบริหารกันเองก็เป็นเงินของหมู่บ้านโดยไม่ได้เอาคืน ถือเสมือนว่าเป็นเงินของเขาเอง เค้าก็ต้องช่วยกันรักษา อยู่ที่เค้าเองว่าเค้าจะมีส่วนช่วยนะครับ...รัฐบาลเปิดโอกาสให้เขา เอาเงินมาให้ช่วยกันบริหาร ให้เป็นมรดกของลูกหลาน มันก็ดีนะ แต่ก็ขึ้นอยู่กับเขา ถ้าเขาร่วมมือกันบริหารนี่มันก็จะเกิดผลดี..."*

การพยายามสร้างความหมายของกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเงินของรัฐบาล นัยหนึ่งอาจจะเกิดจากความต้องการที่จะให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของกองทุนหมู่บ้าน แล้วเข้ามาร่วมกัน ดูแลรักษาเงินกองทุนหมู่บ้านนี้ให้ยั่งยืนต่อไป หรืออีกนัยหนึ่ง เพื่อเป็นการปรามให้คนในชุมชน โดยเฉพาะผู้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านให้ใช้เงินคืนตรงตามกำหนดและเงื่อนไขที่ทำสัญญาไว้กับกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งจังหวัดหรือหน่วยงานระดับสูง ก็มีกิจกรรมเสริมที่ทำให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเกิดความรู้สึกว่าเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของรัฐบาลที่เรียกว่า *"..ตกน้ำไม่ไหล ตกไฟไม่ไหม้.."* โดยการประกวดผลการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งกองทุนหมู่บ้านที่ได้รับรางวัลจะมีเงื่อนไขที่สำคัญคือ การที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านสามารถชำระเงินคืนกองทุนครบถ้วนทุกคน โดยไม่ได้สนใจว่าการได้รับเงินต้นและดอกเบี้ยคืนจากสมาชิกครบทุกคนนั้น สมาชิกหาเงินมาคืนกองทุนหมู่บ้านได้ด้วยวิธีการใดบ้าง

นอกจากนี้ การที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นส่วนหนึ่งมีความรู้สึกว่า เงินกองทุนหมู่บ้านเป็นเงินของหลวงหรือเงินของรัฐบาล ทำให้สมาชิกที่ได้รับวงเงินกู้ไม่ครบตามที่ตนเองต้องการ รู้สึกไม่พอใจการทำงานของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เพราะรู้สึกว่า กรรมการไม่

มีสิทธิ์ที่จะตัดสินปรับลดยอดเงินกู้ของสมาชิก เพราะเงินนี้เป็นเงินของรัฐบาลทุกคนจึงมีสิทธิ์กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในวงเงินคนละ 20,000 บาทเต็มตามจำนวนทุกคน

การเพิ่มพูนการเรียนรู้ด้านการบริหารและจัดการกองทุน

เนื่องจากในการบริหารจัดโครงการกองทุนหมู่บ้านมีปรัชญาหรือหลักการสำคัญของการดำเนินงานคือ การเสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น การให้ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคต และจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและปัญญาของตนเอง การเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชน และประชาสังคม รวมทั้งการกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นและพัฒนาประชาธิปไตยในชุมชน กองทุนหมู่บ้านจึงเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่จะทำให้คนในชุมชนได้หมุนเวียนกันเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการ เพราะในเงื่อนไขหนึ่งในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 หมวดที่ 5 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ข้อ 19 คือ กรรมการกองทุนมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสองปี โดยกรรมการที่พ้นจากตำแหน่งตามวาระอาจได้รับการคัดเลือกอีกได้ แต่จะดำรงตำแหน่งเกินสองวาระติดต่อกันไม่ได้ นั่นเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสเข้ามาเรียนรู้การบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน เช่น ที่เหรัญญิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีความรู้เรื่องการทำบัญชีมาก่อน สามารถทำบัญชีกองทุนหมู่บ้านได้จากการช่วยเหลือแนะนำของพัฒนากรอำเภอ ดังที่บัณฑิตกองทุนหมู่บ้านพูดถึงเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นว่า

“...เขาทำบัญชีเป็นและคล่อง หนูยังสู้เขาไม่ได้เขาทำคล่อง...”

ซึ่งความรู้เรื่องการทำบัญชีเป็นการบริหารจัดการโครงการที่สำคัญนี้ เมื่อมีการหมุนเวียนผู้เป็นคณะกรรมการให้เป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองก็จะทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการด้วยประสบการณ์จริงมากขึ้น

นอกจากนี้การที่มีการหมุนเวียนบุคลากรที่เป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ก็เป็นการถ่ายทอดความรู้เรื่องการทำงานและการบริหารจัดการโครงการจากคนรุ่นปัจจุบัน หรือรุ่นผู้ใหญ่ รุ่นพ่อแม่ ไปสู่คนรุ่นต่อไปในชุมชน ให้สามารถก้าวเข้ามาทำงานเพื่อชุมชนแทนที่คนรุ่นเก่าที่จะกลายไปเป็นที่ปรึกษาและผู้ร่วมดูแลกองทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้น ดังที่ประธานกรรมการหมู่บ้านพูดถึงเรื่องนี้ว่า

> *“...ผมว่าเป็นผลดีนะ เพราะว่าจะเป็นการหมุนเวียนกรรมการเข้ามาบริหาร เป็นการฝึกคนน่ะ อย่างน้อยๆ ก็เป็นการฝึกคนรุ่นใหม่เข้ามา คนรุ่นเก่าๆ นี่ก็ต้องถอยด้วยอายุ ด้วยประสบการณ์...”*

และสิ่งที่นอกเหนือจากความรู้และประสบการณ์ที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะได้รับจากการทำงานร่วมกันกับคนในชุมชนและความรู้เรื่องการบริหารจัดการโครงการซึ่งเป็นทุนความรู้ที่เพิ่มขึ้นสำหรับคนในชุมชนแล้วสิ่งที่ผู้ได้รับการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการได้รับนอกเหนือไปจากนี้คือการเพิ่มคุณค่าของตนเองหรือการเพิ่มทุนทางสังคมของตนเอง ให้เกิดความภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น เช่น ที่กรรมการท่านหนึ่งกล่าวว่า

"...ก็ภูมิใจ เพราะอย่างน้อยก็เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ชาวบ้านคัดเลือกเราขึ้นมา..."

การส่งเสริมงานอาชีพ

บทบาทหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเขาขมิ้น คือ การส่งเสริมงานอาชีพ โดยในรอบปีที่ผ่านมา กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งมีสมาชิกทั้งสิ้น 233 คน ได้อนุมัติเงินให้ผู้กู้จำนวน 68 คน วงเงิน 1,090,000 บาท เป็นวงเงินที่ให้กู้แก่ผู้ที่นำไปลงทุนประกอบอาชีพทำไร่มากที่สุด คือ 45 ราย ทำสวน 4 ราย เลี้ยงสัตว์ปีก 3 ราย อุตสาหกรรม 1 ราย ค้าขาย 7 ราย บริการ 1 ราย และอื่นๆ 7 ราย ในส่วนของการทำไร่ ได้แก่ ไร่มันสำปะหลัง ไร่อ้อย และไร่สับปะรด ซึ่งทำให้ในชุมชนมีอาชีพใหม่ๆ เกิดขึ้นในชุมชน คือ งานอุตสาหกรรมในครัวเรือน ในลักษณะของการแปรรูปผลผลิต ซึ่งได้แก่ การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง ซึ่งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นให้สมาชิกรายนี้กู้เงินไปเป็นการลงทุนเพิ่มเติมจำนวน 20,000 บาท

การทำ **เมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง** ของผู้ประกอบการรายนี้ ผู้ประกอบการได้ทำเป็นโรงงานขนาดเล็กที่เริ่มทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งขายเมื่อประมาณ 6 เดือนมานี้ โดยการ รับซื้อวัตถุดิบ คือ มะม่วงหิมพานต์จากไร่ในหมู่บ้านและจังหวัดใกล้เคียง เช่น ชลบุรี จันทบุรีรวมทั้งไร่มะม่วงหิมพานต์ในชุมชน การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งเป็นการแปรรูปผลผลิตที่ทำให้ผลผลิต คือ เมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่อบแล้วจะมีราคาสูงขึ้นมาก โดยปกติเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ดิบเมื่อมีราคาถูกที่สุดจะราคาประมาณกิโลกรัมละ 6 บาท แพงที่สุดกิโลกรัมละ 35 บาท แต่โดยทั่วไปจะราคากิโลกรัมละ 27 บาท ซึ่งเป็นราคาของเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่ยังไม่ได้ผ่านำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ที่ใช้รับประทานได้ออกมา ในการทำเมล็ดมะม่วงพิมพานต์อบแห้ง เมื่อซื้อมะม่วงหิมพานต์มาแล้ว ต้องนำมะม่วงหิมพานต์ที่ซื้อมาต้มแล้วใช้เครื่องเหยียบผ่าเอาเมล็ดข้างในออกมา การทำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ในหมู่บ้านเป็นกิจการขนาดเล็กโดยเจ้าของกิจการได้ทำเครื่องเหยียบ หรือเครื่องกะเทาะเปลือกมะม่วงหิมพานต์จำนวน 8 เครื่อง จึงต้องจ้างคนงานประจำ จำนวน 8 คน ตามจำนวนเครื่อง โดยคิดค่าจ้างกะเทาะเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ราคากิโลกรัมละ 11 บาท ซึ่งคนงานจะทำได้ประมาณคนละ 30

กิโลกรัม ต่อ 1 คน หลังจากนั้นจึงจ้างคนงานมาแกะเอาเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ออกมาจากเปลือก ซึ่งเจ้าของกิจการต้องจ่ายเงินค่าเมล็ดและค่าขัดเมล็ดมะม่วงหิมพานต์ โดยคิดค่าจ้าง 5 กิโลกรัม เมื่อนำมาอบจะเหลือ 4 กิโลกรัมครึ่ง แล้วนำเมล็ดมะม่วงหิมพานต์มาคัดตามขนาดใหญ่เล็ก ขนาดใหญ่ขายส่งในราคากิโลกรัมละ 190 บาท ซึ่งเป็นราคาที่ทำให้มะม่วงหิมพานต์เพิ่มราคาสูงขึ้นจากการขายมะม่วงหิมพานต์แห้ง เพราะมะม่วงหิมพานต์แห้ง จำนวน 3 กิโลครึ่ง ซื้อมาราคากิโลกรัมละ 27 บาท 3 กิโลครึ่งเป็นเงิน 95 บาท เมื่อต้มแกะเมล็ดออกแล้วนำมาอบแห้ง จะได้เมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้งราคากิโลกรัมละประมาณ 190 บาท ตลาดที่จำหน่ายเมล็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง คือ ตลาดที่ชลบุรีและย่านเยาวราชในกรุงเทพมหานคร

บทบาทของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน

บทบาทของสตรี ในหมู่บ้านเขาขมิ้น ทั้งกองทุนสัจจะออมทรัพย์และกองทุนหมู่บ้านจะมีสัดส่วนของคณะกรรมการชายหญิงเท่ากันคือ เป็นฝ่ายละครึ่งหนึ่งของจำนวนคณะกรรมการทั้งหมด ซึ่งสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดี เพราะแต่ละฝ่ายที่เป็นเพศเดียวกันจะคุยกันรู้เรื่อง ซึ่งทำให้ผู้หญิงรู้สึกภูมิใจที่เกิดความเท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง เช่น คณะกรรมการสตรีท่านหนึ่งพูดว่า

“...ภูมิใจเพราะเราว่าแต่ละคนเสมอเท่าเทียมกัน...”

ในขณะที่สมาชิกกองทุนผู้ชายเห็นว่าการให้ผู้หญิงมีบทบาทในคณะกรรมการต่างๆ ของหมู่บ้านมากขึ้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะกลุ่มของผู้หญิงจะเข้ากันได้ดี คุยกันรู้เรื่อง และมีความละเอียดในการทำงานมากกว่าผู้ชาย

บัณฑิตกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น เป็นบุตรีของผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน มีบทบาทในการทำงานร่วมกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านอย่างใกล้ชิด เช่น การให้ความรู้แก่คณะกรรมการหมู่บ้านและเหรัญญิกในการทำงานเอกสาร เนื่องจากเป็นคนในหมู่บ้านจึงมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน และให้การสนับสนุนกิจกรรมการแปรรูปผลผลิตของกลุ่มแม่บ้าน โดยการนำเอาผลผลิต คือ มะม่วงแช่อิ่มไปจำหน่ายที่ศูนย์สมุนไพรของญาติ ซึ่งเป็นที่ที่มีผู้มา เยี่ยมเยือนเพื่อใช้บริการของสวนสมุนไพรในแต่ละวันเป็นจำนวนมาก

พัฒนากรอำเภอ เมื่อรัฐบาลได้ประกาศให้มีการตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้น ตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้ง และบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 พัฒนากรชุมชนอำเภอได้เข้ามา **เตรียมชุมชน**

ในหมู่บ้าน โดยการประชุมทุกหมู่บ้านในอำเภอที่รับผิดชอบ เพื่อชี้แจงให้ประชาชนทราบถึงวัตถุประสงค์และแนวทางการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้าน โดยในชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นมีประชาชนเข้าร่วมประชุมครบ 3 ใน 4 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมด สิ่งที่พัฒนากรอำเภอชี้แจงให้ประชาชนทราบ คือ เงื่อนไขในการตั้งกองทุนหมู่บ้านตามระเบียบการตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ เช่น การที่สมาชิก กองทุนหมู่บ้านสามารถกำหนดระเบียบเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนได้ แต่ต้องไม่ขัดแย้งกับระเบียบการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ รวมทั้งแจ้งให้ทราบสถานภาพของเงินกองทุนหมู่บ้าน ว่าเป็นเงินที่รัฐบาลจัดสรรให้ชุมชนมาบริหารกันเองโดยไม่เอาคืน แต่ให้ถือว่าเป็นเงินของหมู่บ้าน ซึ่งสมาชิกและคนในหมู่บ้านต้องช่วยกันดูแลไม่ให้สูญหรือให้คงอยู่ตลอดไป เป็นต้น นอกจากนี้ในขั้นตอนของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนากรอำเภอจัดเป็นบุคลากรสำคัญหน่วยงานหนึ่งที่สนับสนุนให้การก่อรูปของกองทุนหมู่บ้าน เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในช่วงเวลาที่ผ่านมาของการตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น

กองทุนหมู่บ้านกับมุมมองของคนในชุมชน

ในจำนวนสมาชิกชุมชนบ้านเขาขมิ้น 137 ครัวเรือนนั้น มีผู้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน 151 คน จากจำนวนประชากรทั้งหมู่บ้าน 444 คน ซึ่งรวมทั้งประชากรที่เป็นเด็กและผู้ใหญ่ทั้งที่ผู้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและไม่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านต่างมีมุมมองต่อกองทุนหมู่บ้านแตกต่างกันออกไป ดังนี้

กองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเงินตราของชุมชน แม้ว่าเงินจากกองทุนหมู่บ้านจะมีผู้กู้เงินจำนวนไม่ถึงครึ่งของคนในหมู่บ้าน แต่ในความเห็นของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านก็เห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีคุณค่าสำหรับคนในชุมชน เพราะเงินกองทุนหมู่บ้านจะทำให้มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้าน เพราะในชุมชนบ้านเขาขมิ้นได้มีการตกลงกันว่า ในการกู้เงินจะไม่กู้พร้อมกันทีเดียวทั้งหมู่บ้าน แต่ให้ทยอยกันกู้เป็นกลุ่มคนหมุนเวียนกันไป ซึ่งทำให้ในชุมชนมีเงินหมุนเวียนตลอดเวลา

นอกจากนี้ สมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ยังมีความเห็นสอดคล้องกันว่า กองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชุมชนมากโดยเฉพาะแก่สมาชิกที่มีฐานะยากจน เพราะเป็นกองทุนที่ช่วยให้สมาชิกกู้เงินได้โดยเสียดอกเบี้ยราคาต่ำ รวมทั้งเป็นเงินทุนให้ผู้ที่ประกอบอาชีพต่าง ๆ ในชุมชนให้มีเงินทุนเพิ่มขึ้น และลดการกู้เงินจากแหล่งอื่นให้น้อยลง ผู้กู้ที่มีอาชีพทำไร่ทำสวนสามารถใช้เงินกู้ยืมนี้ไปใช้ในการจ้างแรงงาน จ้างรถไถและชำระค่าปุ๋ยที่ติดค้างกับร้านค้า ดังกรณีของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นคนหนึ่งที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน 20,000 บาท หลัง

จากทำไร่มันสำปะหลังจนสามารถเก็บเกี่ยวขายผลผลิตให้พ่อค้าคนกลางและหักคืนกองทุนหมู่บ้านแล้ว ยังเหลือเงินจากการขายมันสำปะหลังอีกเกือบหนึ่งหมื่นบาท

กองทุนหมู่บ้านเพิ่มทุนในชุมชน นอกจากนี้ สมาชิกส่วนใหญ่เห็นว่า การที่จะทำให้กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้านมากที่สุด การให้กู้แก่สมาชิก ควรให้กู้เงินเรียงตามลำดับก่อนหลัง และหมุนเวียนการกู้เงินให้กระจายไปในจำนวนสมาชิกทั้งหมด โดยไม่ควรมีการให้คนที่เคยกู้กู้ต่อเนื่องเป็นเวลานานเกินไป

กองทุนหมู่บ้านกับการพัฒนาชุมชน กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นมีแนวนโยบายการดำเนินงานที่แตกต่างไปจากแนวคิดของตน เช่น ผู้นำชุมชนบางส่วนที่เห็นว่าตนเองมีแนวคิดการบริหารกองทุนหมู่บ้านแตกต่างไปจากการดำเนินการของกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดปัจจุบัน โดยคิดว่าบทบาทของกองทุนหมู่บ้านที่แท้จริงควรเป็นกองทุนที่เน้นบทบาทในการพัฒนาชุมชนมากกว่าการปลูกฝังระบบทุนนิยมให้แก่คนในชุมชน โดยทุนนิยมในความหมายของสมาชิกที่ไม่ได้สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คือ นโยบายของกองทุนหมู่บ้านที่เน้นการให้กู้ยืมเงินเป็นรายคน คือ เน้นการกระจายเงินจากกองทุนหมู่บ้านไปยังประชาชนด้วยการกู้ยืมมากเกินไป โดยไม่มีนโยบายอื่นๆ มาสนับสนุนหรือควบคุมให้ผู้กู้ยืมเงินนำเงินไปใช้อย่างมีคุณค่า เช่น การใช้เงินในการพัฒนาคุณภาพการประกอบอาชีพของตนเอง โดยก่อนที่จะกู้ยืม ผู้กู้ต้องมีแผนการใช้เงินที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้กู้เงินจากกองทุนกู้ไปอย่างมีทิศทางที่จะใช้คืน ไม่ใช่การกู้เพื่อให้เงินกองทุนหมู่บ้านกระจายลงไปสู่ชุมชนอย่างไม่มีทิศทาง เช่นที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้เหตุผลในการไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ดังนี้

> *"...ไม่เป็น เพราะว่าตอนนี้คนส่วนมากนี่ไม่เข้าใจถึงกองทุนหมู่บ้านที่แท้จริง เวลาเราเข้าไปนี่ เราก็จะทำอะไรไม่ได้ เพราะยังติดกับระบบทุนนิยม จะกู้กันอย่างเดียวแล้วก็ไม่ชัดเจนในเรื่องของกิจกรรมต่างๆ ที่กู้ไป วัตถุประสงค์ในการกู้ไม่ชัดเจน คนยังยึดติดตรงนี้มากอยู่เลย ไม่อยากจะเข้าไปคล้ายๆ ว่าไปขัดแย้งกันเองนะครับ..."*

นอกจากนี้ ผู้นำชุมชนบางส่วนยังเห็นว่า กองทุนชุมชนหมู่บ้านไม่ควรเน้นเรื่องการปล่อยเงินกู้ให้ปัจเจกชน นอกจากจะเป็นผู้ที่มีความจำเป็นหรือมีโครงการที่จะนำเงินกู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพที่ชัดเจนเท่านั้น และควรกันเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นอีกส่วนหนึ่งสำหรับการส่งเสริมให้กู้ยืมเพื่อการประกอบอาชีพในลักษณะของกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มเลี้ยงไก่ ก็ส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มเลี้ยงไก่ได้กู้เงินในนามของสมาชิก ให้รวมกลุ่มกันมายื่นกู้ โดยมีกิจกรรม มีการร่วมซื้อร่วมขายที่ชัดเจน และเห็นว่ากลุ่มที่คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นอาจตั้งขึ้น ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงสัตว์ กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ไข่ กลุ่มร้านค้าชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนได้ปฏิบัติในเรื่องของการ

ร่วมหุ้น รวมกลุ่ม ให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มผู้ประกอบอาชีพ เช่น ที่ผู้นำชุมชนท่านหนึ่งให้ความเห็นว่า

> *"...กองทุนที่จะเป็นประโยชน์ในความคิดของผม คนส่วนหนึ่งที่จำเป็นได้กู้จริงๆ ไม่เน้นปล่อยกู้นะครับ ที่จำเป็นต้องกู้ ก็ให้กู้ เฉพาะที่จำเป็น ส่วนเงินกองทุนที่เหลือให้มีการส่งเสริมเป็นกลุ่มๆ ไป อย่างเช่น สมมติว่า ในหมู่บ้านมีกลุ่มเลี้ยงไก่ ก็ส่งเสริมกลุ่มเลี้ยงไก่ ให้มากู้ยืมในนามของกลุ่มไม่ใช่ว่าของส่วนบุคคล ของกลุ่มรวมกลุ่มกันมาท่านอยากจะทำอะไร ท่านอยากจะไปลงหุ้นอะไรก็เอา กู้เงินตรงนี้เป็นนามของกลุ่ม กลุ่มกู้แล้วกิจกรรมให้ชัดเจน มีการร่วมซื้อร่วมขายกันอย่างชัดเจน ตรงนี้อยากให้ก่อเกิดเป็นอย่างมาก มากกว่าที่จะกู้ไปคนหมื่นสองหมื่น ซึ่งเป็นเบี้ยหัวแตกเสร็จแล้วเอาอะไรไม่ได้เลย ไม่เห็นรูปธรรมอะไรเลย พอถามว่า หมดหรือยัง หมดแล้วเตรียมอะไรใช้หนี้ ไม่มี นี่...แต่ถ้าในรูปของกลุ่ม เช่น รวมตัวกันเพื่อที่จะเลี้ยงสัตว์เลี้ยงไก่ไข่อะไรพวกนี้หรือทำร้านค้าชุมชนอะไรพวกนี้ เขาจะมีการรวมหุ้น รวมกลุ่มเขาจะช่วยกันใช้นะครับ"*

นอกจากนี้ สมาชิกชุมชนบ้านเขาขมิ้นอีกส่วนหนึ่งซึ่งไม่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน แสดงความเห็นว่า ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน เพราะเห็นว่า **การบริหารงานของกองทุนหมู่บ้านมีเงื่อนไขซับซ้อนยุ่งยาก** โดยเฉพาะในส่วนของการค้ำประกันซึ่งกันและกัน ซึ่งทำให้อาจจะต้องมีภาระรับผิดชอบต่อภาวะหนี้ของผู้ที่ตนเองต้องค้ำประกันให้ถึง 2 ราย ตามที่สมาชิกจับกลุ่มการค้ำประกันซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ยังเกรงว่า กู้เงินมาแล้วจะทำให้มีภาระต้องส่งเงินต้นและดอกเบี้ยคืนในเวลาที่กองทุนหมู่บ้านกำหนด ซึ่งผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเห็นว่าจะทำให้ตนเองลำบาก เพราะต้องหาเงินมาใช้คืนกองทุนหมู่บ้าน

ส่วนสมาชิกชุมชนหมู่บ้านอีกบางส่วน ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน เพราะเห็นว่าในชุมชน **มีกลุ่มกองทุนหรือกลุ่มเงินต่างๆ ในชุมชนหลายกองทุน** เช่น ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่มีกองทุนด้านการเงิน และการส่งเสริมอาชีพอยู่แล้ว 5 กองทุน โดยกองทุนหมู่บ้านเข้ามาในชุมชนเป็นกองทุนที่ 6 ซึ่งคนส่วนใหญ่ในชุมชน ยังมีธุรกรรมทางการเงินต่อเนื่องมาจากธนาคารการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ธนาคารออมสิน หรือบางส่วนก็มีกับธนาคารอาคารสงเคราะห์ รวมทั้ง กลุ่มฌาปนกิจศพ หรือประชาคมต่างๆ ที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้ามาจัดตั้งขึ้น ทำให้ในชุมชนมีการเคลื่อนไหวเพื่อการรวมกลุ่มเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านอีก เนื่องจากมีรูปแบบการก่อตั้งกองทุนที่เริ่มต้นจากการประชุมชี้แจง การประชุมเลือกคณะกรรมการ ซึ่งสมาชิกส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็นการเสียเวลา และเห็นว่าเรื่องของกองทุนหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องใหม่ที่เข้ามาในชุมชนจึงไม่ต้องการสมัครเป็นสมาชิก

กองทุนหมู่บ้านกับความโปร่งใสในการบริหารจัดการ มุมมองอีกด้านหนึ่งที่ผู้ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ให้ความเห็นที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกเพราะมองในแง่ของ**ความโปร่งใสในการบริหารของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน** ว่ายังมีลักษณะของการเห็นแก่พรรคพวก หรือที่ผู้นำชุมชนผู้ที่ให้สัมภาษณ์ระดับลึกท่านหนึ่ง เรียกว่า **พรรคพวกนิยม** คือ ในการพิจารณาเงินกู้คณะกรรมการไม่สามารถให้เหตุผลได้ว่า การให้วงเงินกู้แก่สมาชิกแตกต่างกันนั้นมีเงื่อนไขอย่างไรบ้าง ซึ่งความจริงในการพิจารณาการกู้ของสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คณะกรรมการกองทุนได้พิจารณาในแง่ของเกณฑ์การให้กู้เงินพอสมควร ในประเด็นปัญหาเรื่องความโปร่งใสของคณะกรรมการนี้ อาจจะเนื่องมาจากการที่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านไม่มีโอกาสชี้แจงให้ผู้ที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเข้าใจก็ได้ เพราะคณะกรรมการจะมีโอกาสชี้แจงเพื่อให้เหตุผลแก่ผู้กู้แต่ละคนที่ได้วงเงินกู้ไม่เท่ากัน เท่านั้น

กองทุนหมู่บ้านกับการกู้ยืมเงิน นอกจากนี้อีกมุมมองหนึ่งของการที่สมาชิกชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นไม่ยอมสมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้นเพราะเห็นว่า **การเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน คือ การกู้เงิน** คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกทั้งกลุ่มที่มีฐานะดีและกลุ่มคนยากจน มีความเห็นสอดคล้องกันว่า การเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแล้วต้องกู้เงิน แต่เหตุผลของการกู้นั้นแตกต่างกัน โดยผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีฐานะดีเห็นว่าการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นเพราะวงเงินกู้น้อย อาจจะมีความยุ่งยากในการค้ำประกัน และเห็นว่าตนเองพึ่งมีความสามารถในการตนเองได้ในทางเศรษฐกิจจึงไม่จำเป็นต้องกู้เงิน เช่น ผู้ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านท่านหนึ่งกล่าวว่า *“...ถ้ากู้ก็ต้องมีคนค้ำ มันหลายอย่างผมก็เลยไม่เอา เราก็ประหยัดๆ มันก็พออยู่ได้...”* ส่วนผู้ที่ไม่สมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านที่มีฐานะยากจน เห็นว่าการเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านแล้ว จะต้องกู้เงิน ซึ่งไม่แน่ใจว่าจะกู้ไปทำอะไร และจะมีความสมารถในการหาเงินมาใช้หนี้หรือไม่ เช่น ผู้ที่ยากจนและไม่สมัครเป็นสมาชิกกล่าวถึงประเด็นนี้ว่า *“...ก็ไม่อยากสมัคร เพราะกลัวว่าถ้าเราไปสมัครเป็นสมาชิก เราก็ต้องกู้ ทีนี้เราจะกู้ไป จะทำอะไรล่ะ...”* สำหรับผู้ให้ข้อมูลนี้ เป็นผู้ที่มีอาชีพรับจ้างเลี้ยงเป็ดและรับจ้างทั่วไป ฐานะยากจนมาก แม้จะเคยร่วมประชุมประชาคมเพื่อก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน และเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านอาจช่วยชาวบ้านได้ในแง่ของการประกอบอาชีพ แต่ก็ไม่ยอมสมัครเป็นสมาชิก

กองทุนหมู่บ้านกับการทำบัญชี เนื่องจากส่วนกลางได้ทำบัญชีมาตรฐานมาให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านตามแบบ แต่คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านส่วนมากจะไม่เข้าใจแบบที่ส่วนกลางทำมาให้จึงมักจะทำบัญชีตามรูปแบบที่ตนเองเข้าใจ เพราะบัญชีที่เป็นรูปเล่มนี้ส่วนกลางกำหนดมาเป็นเรื่องที่ยากสำหรับชาวบ้าน โดยเอกสารหลักฐานต่างๆ เช่น บัญชี

ของชาวบ้าน หลักฐานการอนุมัติ การยืม การคืน จะเป็นหลักฐานที่คณะกรรมการเก็บรวบรวมไว้ทั้งหมด เช่นที่พัฒนากรอำเภอกล่าวว่า *"...คือว่าพวกหลักฐานต่างๆ เค้าก็ทำครบ พวกบัญชีการอนุมัติ การยืมเค้าจะมีหลักฐานอยู่ เพียงแต่บัญชีที่เป็นรูปเล่มอะไรอย่างนี้ มันยากสำหรับชาวบ้านพอสมควร..."*แต่ถ้าให้คณะกรรมการกองทุนทำบัญชีตามแบบที่คณะกรรมการอ่านแล้วเข้าใจ พัฒนากรอำเภอดังกล่าวไม่เห็นด้วย เพราะเกรงว่าอาจจะทำให้ระบบการตรวจสอบยุ่งยาก และคิดว่าคณะกรรมการควรจะพยายามศึกษารูปแบบบัญชีของส่วนกลาง และใช้แบบบัญชีตามที่ส่วนกลางกำหนดมาให้ มากกว่าทำบัญชีตามความเข้าใจของคณะกรรมการกองทุนในแต่ละหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้าน : บทบาทที่เป็นอยู่และทิศทางในอนาคต

จากมุมมองของประชาชนในชุมชนที่มีต่อกองทุนหมู่บ้านแตกต่างกันดังกล่าว อาจยังไม่มีข้อสรุปได้ว่า มุมมองของฝ่ายใดถูกหรือผิด แต่ก็ถือว่าเป็นมุมมองที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในกองทุนหมู่บ้านอื่นๆ แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาผู้วิจัยเห็นว่า มีข้อสรุปที่สำคัญเกี่ยวกับบทบาทของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ดังนี้คือ

1.**กองทุนหมู่บ้านเป็นทุนเงินตราที่เข้ามาแทนที่ทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน**การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านที่เข้าสู่ชุมชนในช่วงนี้อาจจะเรียกว่าเป็นระยะเวลาที่พอเหมาะกับความต้องการของชุมชนบ้านเขาขมิ้น เพราะอย่างน้อยๆ ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นก็มีบทเรียนของผลเสียที่เกิกจากการร่วมกันใช้ทุนทรัพยากรธรรรมชาติอย่างรุนแรงจนต้องขาดแคลนทุนชุมชนไปพร้อมกันเกือบจะทุกด้าน แต่บทเรียนเหล่านี้เมื่อมองในด้านบวก รวมทั้งจากการที่คนในชุมชนส่วนหนึ่งที่เป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ก็ได้เรียนรู้ประสบการณ์ของการบริหารเงินกองทุนที่เกิดจากความร่วมมือกันของชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีบทเรียนจากประสบการณ์นั้นเป็นมาตรการให้คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น มีความระมัดระวังต่อการบริหารกองทุนหมู่บ้าน โดยการเลือกผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้มีอำนาจปกครองชุมชนเป็นประธานกรรมการ ทำให้การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นใช้เวลาไม่มากนัก และมีการบริหารกองทุนหมู่บ้านให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของสมาชิกได้ทุกรายตามที่ยื่นความจำนงขอกู้ แม้ว่าจะไม่ได้เงินครบตามจำนวนที่ยื่นกู้ก็ตาม และแหล่งเงินตรานี้เองที่เข้ามาแทนที่ทรัพพยากรธรรมขาติในชุมชนที่จะใช้เป็นทรัพยากรในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการที่ขอยื่นกู้ แต่อย่างไรก็ตามการใช้ทรัพยากรนี้ของคนในชุมชนมีความระมัดระวังพอสมควร คือ ผู้ยื่นกู้ส่วนใหญ่มีเป้าหมายในการนำเงินนี้ไปลงทุน มีแผนการในการเก็บเงินเพื่อชำระคืนกองทุนหมู่บ้าน ในขณะเดียวกันผู้ที่ไม่ยื่นกู้แม้ว่าจะเข้าร่วมประชุมและรู้ระเบียบการกู้เงิน ก็จะไม่ยื่นกู้เมื่อรู้ว่า

ไม่มีความสามารถในการชำระเงินหรือไม่มีเป้าหมายที่แน่นอนในการนำเงินกองทุนหมู่บ้านไปใช้

สิ่งเหล่านี้ คือ การนำประสบการณ์เดิมของการใช้ทุนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนมาใช้ตอบสนองต่อการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน เพราะคนในชุมชนจะมีความรอบคอบต่อการใช้แหล่งเงินนี้ซึ่งเป็นทุนเงินตราในชุมชนในปัจจุบันนี้ด้วยมุมมองที่รอบด้านมากกว่าเดิม ดังจะเห็นได้จากการที่แม้ว่ากองทุนหมู่บ้านของบ้านเขาขมิ้นจะมีการคิดดอกเบี้ยเพียงร้อยละ 6 ต่อปี แต่คนโดยทั่วไปก็ยังพูดถึงกองทุนสัจจะออมทรัพย์ที่คิดดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือน เพราะในช่วงเริ่มต้นของกองทุนหมู่บ้านนี้ คนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังเชื่อมั่นและมีความรู้สึกว่าตนเองเป็นเจ้าของกองทุนสัจจะออมทรัพย์มากกว่ากองทุนหมู่บ้าน ประเด็นนี้ในระยะยาว ถ้าการบริหารเงินกองทุนหมู่บ้านของชุมชนบ้านเขาขมิ้นมีความชัดเจนขึ้น ความไว้วางใจของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อกองทุนหมู่บ้านคงจะมีเพิ่มขึ้น เพราะอย่างน้อยจุดเด่นที่สำคัญประการหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นในฐานะแหล่งเงินตราในชุมชน คือ การที่มีดอกเบี้ยต่ำเพียงร้อยละ 6 ต่อปี ซึ่งเป็นดอกเบี้ยที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านร่วมกันเสนอและยอมรับได้

2. **กองทุนหมู่บ้านทำให้เกิดการพัฒนางานอาชีพในชุมชน** เนื่องจากวงจรการหมุนเวียนของเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวต่อเนื่องและหมุนเวียนอย่างเป็นระบบอยู่ในชุมชน ทำให้คนในชุมชนได้เรียนรู้ร่วมกันถึงกระบวนการเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจชุมชน เริ่มตั้งแต่การวางแผนงาน การเขียนโครงการ / วิธีการ / เป้าหมายของการนำเงินกู้ไปใช้ในการผลิตและการพัฒนาอาชีพ รวมทั้งการที่ผู้ยื่นกู้แต่ละคนต้องพยายามคิดริเริ่มในการที่จะนำเงินกู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพ ซึ่งทำให้เกิดมีผู้ผลิตรายใหม่ขึ้นในชุมชน เช่น กรณีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาร่วมกันแปรรูปผลผลิตจากมะม่วงเพื่อเพิ่มมูลค่าให้ผลผลิตและสามารถยืดอายุผลผลิตจากมะม่วงดิบให้เป็นมะม่วงแช่อิ่มที่มีอายุการจำหน่ายนานขึ้นและมีราคาจำหน่ายสูงกว่ามะม่วงดิบ ก็เป็นความพยายามที่จะพัฒนางานอาชีพในชุมชนให้มีมูลค่าทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น นอกจากนี้การรวมกลุ่มเพื่อสร้างเครือข่ายการประกอบอาชีพร่วมกัน ซึ่งแม้จะเป็นเพียงงานเสริมของกลุ่ม แต่ก็เป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้เรื่องการพัฒนาอาชีพซึ่งกันและกันซึ่งจะเป็นผลดีต่อการพัฒนางานอาชีพของคนในชุมชนต่อไปในอนาคต

3. **กองทุนหมู่บ้านกับการเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านกระบวนการเศรษฐกิจในชุมชน** กองทุนหมู่บ้านนอกจากจะมีความเป็นเอกลักษณ์ของกองทุนที่แม้ว่าจะถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขหลายประการให้ต้องดำเนินการภายใต้กฎระเบียบของสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 และระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชน

เมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544 แต่กองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่งก็มีเงื่อนไขการดำเนินงานที่มีบริบทแตกต่างกัน เช่น กองทุนหมู่บ้านชุมชนบ้านเขาขมิ้น เป็นกองทุนหมู่บ้านที่ประธานคณะกรรมการเป็นผู้ใหญ่บ้านที่มีความเป็นผู้นำสูง มีความคิดริเริ่มในการส่งเสริมงานอาชีพในชุมชน กล้าตัดสินใจในการที่จะตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นมาในเวลารวดเร็วและได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชนสูง ทำให้การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย คือ สามารถจัดให้มีคณะกรรมการกองทุนที่มีความสามารถในการทำงาน เป็นที่ยอมรับของสมาชิก กระจายการกู้ยืมเงินในหมู่สมาชิกอย่างทั่วถึง และไม่มีปัญหาเรื่องการคืนเงินกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นการดำเนินการที่ทำให้เกิดการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยนและการกระจายสินค้าขึ้นในชุมชน การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นจึงน่าจะเป็นแหล่งเรียนรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมของคนในชุมชน ที่จะได้เรียนรู้เรื่องกระบวนการเศรษฐกิจ และการแสวงหาจุดยืนของสมาชิกในชุมชนที่จะเป็นผู้ผลิตและผู้บริโภคที่มีคุณภาพ รวมทั้งเป็นแหล่งเรียนรู้ของเยาวชนในชุมชนในเรื่องของสถาบันกองทุนทางการเงินของคนในชุมชน สำหรับนักเรียนในโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นที่มีนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เรียนอยู่

นอกจากนี้ ในส่วนของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เป็นบุคลากรสำคัญในการบริหารงานของกองทุนหมู่บ้านให้สามารถดำเนินงานไปได้อย่างราบรื่น ก็มีบทเรียนสำคัญของการทำงานร่วมกันของคณะกรรมการหมู่บ้านได้เรียนรู้ทั้งเรื่องการจัดระบบการจัดการกองทุน การบริหารโครงการ การทำบัญชี การเจรจาต่อรอง และการใช้เวทีกองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่แม้ว่าปัจจุบันนี้ภาพการพัฒนาบุคลากรหลักของกองทุนหมู่บ้านไปสู่การเป็นผู้ชำนาญการด้านเศรษฐกิจชุมชนอาจจะยังไม่ชัดเจนต่อไปในอนาคต

4. **กองทุนหมู่บ้านทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจมหภาค** ในอดีตระบบเศรษฐกิจชุมชนเป็นพลวัตเล็กๆ เรียบง่าย แต่เมื่อภาครัฐได้สนับสนุนชุมชนด้วยเงินกองทุนหมู่บ้าน ทำให้ภาคประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารเงินของงบประมาณแผ่นดินในส่วนที่เป็นเงินของชุมชนอย่างชัดเจน ตั้งแต่การร่วมกันก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน การกำหนดนโยบายทิศทางการดำเนินงานกองทุน การเลือกบุคคลที่คนในชุมชนยอมรับเข้ามาบริหารกองทุน การร่วมกันดูแลรักษากองทุนในฐานะทุนเงินตราของชุมชนล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกร่วมในการบริหารเงินงบประมาณที่จัดสรรมาจากส่วนกลางให้กลายมาเป็นเงินกองทุนของชุมชน เป็นการสร้างโอกาสให้คนส่วนใหญ่ของประเทศในภาคชนบทได้มีส่วนร่วมใช้ทรัพยากรที่เป็นเงินตราของประเทศ และการที่มีกองทุนหมู่บ้านทั่วประเทศกว่า 70,000 กองทุน ทำให้เกิดเครือข่ายกองทุนหมู่บ้านที่แต่ละชุมชนทั่วประเทศ ซึ่ง

กองทุนหมู่บ้านจะเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนทั้งในแง่ของทุนเงินตรา ทุนความรู้ด้านการบริหารจัดการเศรษฐกิจในชุมชน และทุนทางสังคมของชุมชนให้มั่นคงขึ้น

5. **กองทุนหมู่บ้านกับการหวนกลับคืนชุมชนของคนท้องถิ่น** การที่ในชุมชนมีกองทุนหมู่บ้านเป็นกิจกรรมเศรษฐกิจอย่างใหม่ในชุมชน นอกจากจะทำให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน มีทุนเงินตราให้หมุนเวียนกู้ยืมแล้ว ในชุมชนบ้านเขาขมิ้นยังมีปรากฏการณ์ที่คนในชุมชนซึ่งไปเรียนต่อปริญญาตรีและทำงานในกรุงเทพมหานครส่วนหนึ่ง ลาออกจากงานและกลับมาทำงานกับครอบครัว เช่น กรณีของบัณฑิตกองทุนหมู่บ้านที่กลับมาทำงานในไร่นาสวนผสมของครอบครัว และเหรัญญิกของกองทุนหมู่บ้าน บุตรหลานของคนในชุมชนที่ได้เรียนต่อในระดับปริญญาตรี และทำงานอยู่ที่กรุงเทพมหานครเป็นเวลานาน กลับมาทำกิจการส่วนตัวในหมู่บ้าน เช่น การทำเม็ดมะม่วงหิมพานต์อบแห้ง และการค้าขายเพิ่มขึ้น รวมทั้งได้นำความรู้ดังกล่าวเข้าช่วยในการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้านในตำแหน่งเหรัญญิก และช่วยวางระบบบัญชีของกองทุนหมู่บ้านให้มีความชัดเจนขึ้น โดยคณะกรรมการหมู่บ้านคนนี้ให้เหตุผลที่คิดว่าทำให้ตนเองได้รับเลือกจากคนในชุมชนให้เข้ามาเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านว่าเป็นเพราะคนอื่นๆ เห็นว่าตนเองเรียนมาสูงกว่าคนอื่นในหมู่บ้าน เช่นที่พูดว่า *"...เขาเลือกหนูก็เพราะเขาเห็นว่าหนูเรียนสูงก็ช่วยเขา เพราะกองทุนเป็นของหมู่บ้าน..."*

ซึ่งปรากฏการณ์นี้แม้ว่าจะไม่ชัดเจนนัก แต่น่าจะเป็นนิมิตหมายอันดีที่แสดงให้เห็นว่าเริ่มมีบุคลากรที่เรียนจบการศึกษาระดับสูงหันกลับมาทำงานในชุมชน แทนการไหลออกของคนที่มีการศึกษาสูงในชุมชนที่เคยเป็นมาหลายทศวรรษ

อาจจะกล่าวได้ว่า ในช่วงเริ่มต้นของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาขมิ้นเพียง 2 ปีที่ผ่านมา กองทุนหมู่บ้านมีบทบาทสำคัญในชุมชนทั้งในส่วนของการเป็นทุนเงินตราที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติของชุมชน ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของทุนความรู้ด้านเศรษฐกิจจุลภาค และทุนทางสังคมของการเป็นเครือข่ายกันของสมาชิกชุมชน การรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของภาคเศรษฐกิจมหภาค การพัฒนาอาชีพ และการเกิดกระบวนการเรียนรู้ด้านเศรษฐกิจในชุมชน รวมทั้งการเริ่มมีสัญญาณของการหวนกลับคืนสู่ชุมชนของคนท้องถิ่นที่จบการศึกษาระดับสูง ซึ่งนับได้ว่ากองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นได้กลายมาเป็นจุดเริ่มต้นที่จะพัฒนาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจในชุมชน ซึ่งน่าจะเป็นทิศทางที่ยั่งยืนของการพัฒนาทุนชุมชนต่อไปในอนาคต

สรุปความ

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นได้เริ่มก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้านเขาขมิ้น ในช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อตั้งของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนอื่นๆ เป็นการก่อตั้งด้วยความราบรื่นจากการประชุมประชาคมหมู่บ้านในครั้งแรก เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม 2544 โดยที่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นบางส่วนยังมีความรู้สึกว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนของรัฐบาล ดังนั้นในขั้นตอนของการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านจึงปฏิบัติตามกฎเกณฑ์และเงื่อนไขการดำเนินงานตามที่กำหนดเป็นแนวทางไว้ในระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นนับว่ามีความสำคัญและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นพอสมควร เพราะอย่างน้อยกองทุนหมู่บ้านก็กลายมาเป็นเหมือนทุนชุมชนของชุมชนบ้านเขาขมิ้น คือ เป็นเหมือนสิ่งที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติและทุนทางสังคมดั้งเดิมที่เคยมีอยู่ในชุมชน และเป็นทุนชุมชนที่มีอยู่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่คนในชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการดำเนินการได้ เพราะกองทุนหมู่บ้านมีเงื่อนไขที่เปิดกว้างสำหรับการขอกู้เงิน ซึ่งเป็นทุนเงินตราที่แปรเปลี่ยนไปเป็นต้นทุนการผลิต ส่วนสนับสนุนของกระบวนการผลิต และสิ่งอำนวยความสะดวกต่อกระบวนการจัดจำหน่ายที่อำนวยความสะดวกแก่สมาชิกกองทุนหมู่บ้านในการริเริ่มและพัฒนางานอาชีพของตนเอง

จุดเด่นอย่างหนึ่งของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น คือ การที่ทำให้เกิดการสานต่อการรวมกลุ่มของสมาชิกกองทุนหมู่บานในการแปรรูปผลผลิตในชุมชน แม้ว่าจะเป็นกลุ่มเล็กๆ ในชุมชน และมีการขยายตัวเพียงเล็กน้อยในปีต่อมา แต่ลักษณะของการรวมกลุ่มสมาชิกที่ต้องนำอุปกรณ์ในการแปรรูปผลผลิตมาจากบ้านแล้วมาร่วมกันทำงานนั้น นับว่าเป็นการสืบทอดวัฒนธรรมการทำงานร่วมกันของคนในชุมชนที่สืบทอดมาจาการลงแขกหรือการเอาแรงเพียงแต่เป็นการลงแขกหรือเอาแรงประจำที่ไม่ต้องหมุนเวียนไปตามไร่นาสวนผสมของเพื่อนบ้าน รวมไปถึงการสืบทอดการประเพณีการทำบุญกลางทุ่ง ที่คนในชุมชนต้องนำข้าวของเครื่องใช้ของครอบครัวไปร่วมกันเตรียมการทำบุญ เช่น การร่วมกันทำอาหาร ร่วมกันทำบุญ และเลี้ยงอาหารกัน เสร็จแล้วนำข้าวของเครื่องใช้ที่มาร่วมกันทำอาหารถวายวัดไปโดยไม่นำกลับบ้าน นอกจากนี้การรวมกลุ่มกันกู้เงินกองทุนหมู่บ้านของกลุ่มแม่บ้าน ก็เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ตั้งแต่การร่วมกันเขียนโครงการ การวางแผนการแปรรูปผลผลิต การจัดจำหน่าย การทำบัญชีรับ-จ่ายของกลุ่ม ซึ่งจะเป็นบทเรียนสำคัญในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการริเริ่มและพัฒนางานอาชีพของกลุ่ม ของตนเองและเพื่อนในกลุ่ม

เป็นการเพิ่มทุนทางสังคมของชุมชนทางหนึ่ง รวมทั้งการกู้เงินเป็นกลุ่มก็เป็นหลักประกันที่กลุ่มต้องร่วมกันรับผิดชอบในการร่วมกันทำงาน เพื่อนำกำไรที่ได้ใช้คืนเงินกองทุนหมู่บ้าน

แต่เนื่องจากการเริ่มต้นและการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านในชุมชน ยังเป็นช่วงของการเริ่มต้น กระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านยังต้องการช่วงเวลาที่จะดำเนินการต่อไป เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านกลายมาเป็นกองทุนของคนในชุมชนมิใช่กองทุนของรัฐบาลอีกต่อไป

บทที่ 6
สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

การวิจัยกรณีศึกษา เรื่อง กองทุนหมู่บ้าน : ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตรายย่อย ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยในโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านนี้ เป็นการวิจัยกรณีศึกษาเพื่อตอบคำถามการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชนในวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนบ้านเขาขมิ้น ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร ในกรณีของการรวมกลุ่มเพื่อการแปรรูปผลผลิต รวมทั้งศึกษาถึงทุนชุมชนที่สะสมมาก่อนที่กองทุนหมู่บ้านจะเริ่มดำเนินการว่ามีผลต่อการเรียนรู้ การคาดหวัง และการกำหนดยุทธศาสตร์ในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง และศึกษาถึงสภาพการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในชุมชนบ้านเขาขมิ้นว่าเป็นอย่างไร ประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงใด และมีส่วนช่วยในการปรับฟื้นทุนชุมชนในชุมชนบ้านเขาขมิ้นได้อย่างไรบ้างโดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ คือ

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการดำรงชีวิต (mode of living) ของชุมชน ด้านการแปรรูปผลผลิต รวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคม และองค์กรสังคมภายนอกชุมชน ว่าเป็นไปในลักษณะใด

2. เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตรา ว่าสามารถดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องได้อย่างไร รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนเป็นอย่างไร คนในชุมชนมีการจัดการกับภาระหนี้สินของตนเองได้อย่างไรบ้าง

3. กองทุนหมู่บ้าน มีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายถึง ทุนธรรมชาติ ทุนทางสังคม ทุนภูมิปัญญาและความรู้ในชุมชน และทุนเงินตราอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไรบ้าง

สรุปขั้นตอนการวิจัยกรณีศึกษา

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยกรณีศึกษาตามขั้นตอนโดยสรุปดังนี้ คือ

1. กำหนดกรอบแนวคิดในการศึกษา โดยการศึกษาและทำความเข้าใจกรอบแนวคิดหลักในการวิจัยของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน แล้วกำหนดกรอบแนวคิดการ

วิจัยกรณีศึกษา จากแบบแผนการดำรงชีวิตของชุมชน โดยเน้นที่การแปรรูผลผลิตจากหมู่บ้านที่ตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

2. เลือกชุมชนที่ศึกษา จากชุมชนบ้านเขาขมิ้น ซึ่งเป็นชุมชนที่ที่มีความสามารถในการพึ่งตนเองสูง มีผู้นำชุมชนที่มีความสามารถ มีประสบการณ์ของการร่วมมือกันในการแก้ไขปัญหาสาธารณะของชุมชน คนในชุมชนมีความใกล้ชิดกัน มีระบบความช่วยเหลือที่เป็นหลักประกันทางด้านการเงินและสุขภาพ คนในชุมชนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ประสบความสำเร็จในการระดมทุนเพื่อจัดตั้งเป็นกองทุนของชุมชน คนในชุมชนกล้าแสดงความคิดเห็นเพื่อคัดค้านต่อกิจกรรมที่อาจจะเป็นผลเสียต่อชุมชนในเวทีสาธารณะ ชุมชนมีการสืบสานตำนานหรือเรื่องเล่าความเป็นมาของชุมชนและคนในชุมชนพอใจและภูมิใจในวิธีการดำรงชีวิตของตนเอง รวมทั้งมีวิถีชีวิตส่วนหนึ่งในการแปรรูปผลผลิต สมาชิกกองทุนหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการแปรรูปผลผลิต และตั้งอยู่ในบริเวณชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก

3. การศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาข้อมูล 3 วิธีการหลัก คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก การจัดกลุ่มสนทนา การสังเกตและจดบันทึก นอกจากนี้ได้ศึกษาข้อมูลบางส่วนจากเอกสารเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน รวมทั้งการศึกษาข้อมูลจากเอกสารของกองทุนหมู่บ้านบ้านเขาขมิ้น

4. แนวทางการศึกษา ซึ่งได้แก่ แนวคำถามในการสัมภาษณ์ระดับลึกและการจัดกลุ่มสนทนา ผู้วิจัยศึกษาโดยใช้แนวคำถามที่โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้านจัดทำขึ้นเป็นแนวคำถามหลัก และปรับแนวคำถามดังกล่าวเพื่อศึกษาเจาะลึกเกี่ยวกับแบบแผนการดำรงชีวิตของคนในชุมชนด้านการแปรรูปผลผลิต

5. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

5.1 ผู้ให้ข้อมูลหลักในการสัมภาษณ์ระดับลึก ประกอบด้วย คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น ซึ่งได้แก่ผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานกองทุนหมู่บ้าน พัฒนาการอำเภอ เหรัญญิก เลขานุการ และสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นทั้งผู้ที่กู้และไม่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 20 คน

5.2 ผู้ให้ข้อมูลในการจัดกลุ่มสนทนา แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มสมาชิกกองทุน มีผู้ร่วมสนทนากลุ่มจำนวน 7 คน และกลุ่มคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน มี่ผู้ร่วมสนทนากลุ่ม จำนวน 6 คน รวมมีผู้สนทนากลุ่มทั้งสองกลุ่ม จำนวน 13 คน

6. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนต่อไปนี้ คือ

6.1 นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ในชุมชนบ้านเขาขมิ้น โดยการสัมภาษณ์ระดับลึก และการจัดกลุ่มสนทนามาจัดระบบ ถอดเทปบันทึกเสียงคำต่อคำ จัดพิมพ์ข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นรายบุคคลและรายกลุ่ม ด้วยโปรแกรม Microsoft word 97 จนครบทุกราย

6.2 วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรม Atlas / ti Visual Qualitative Data ในการทำ open Coding เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (category data) ตามคุณสมบัติ (properties) ของมโนทัศน์ (concept) แต่ละกลุ่ม และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเรื่อง ทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมายและไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้

6.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่จัดหมวดหมู่แล้ว มาแปลความหมายข้อมูล (interpreting data) แล้วเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับทุนชุมชนหมู่บ้านเขาขมิ้นและกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น รวมทั้งปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องโดยอาศัยความไวทางทฤษฎี (theoretical sensitivity) จากประสบการณ์ในการศึกษา แนวคิด และเอกสารงานวิจัย รวมทั้งเรื่องที่เกี่ยวข้องเป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อให้คำอธิบายกับข้อมูล

6.4 สร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี (theoretical coding) เพื่อเชื่อมโยงข้อมูลกับแนวคิดทฤษฎีโดยอาศัยการตีความ (interpretation) แล้วกำหนด (construct) ข้อเสนอ (proposition) เพื่อนำไปสู่การสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ต่อไป

สรุปผลการศึกษา

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นจัดเป็นกองทุนหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการใช้เงินจากกองทุนหมู่บ้านไปในการพัฒนาการแปรรูปผลผลิตของคนในชุมชนในลักษณะที่มีการรวมกลุ่มกันกู้เงินและสามารถทำได้สำเร็จพอสมควรเพราะมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง สามารถคืนกำไรให้สมาชิกในกลุ่มได้และมีแนวโน้มที่จะขยายตัวเพราะมีสมาชิกในกลุ่มเพิ่มขึ้น

การแปรรูปผลผลิตของกลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นเป็นการทำงานที่ต่อเนื่องมาจากการทำงานของกลุ่มแม่บ้าน โดยการสนับสนุนของพัฒนาการจังหวัดและเมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มแม่บ้านกลุ่มนี้ได้รวมกลุ่มกันกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการแปรรูปผลผลิต คือ มะม่วง ซึ่งเป็นผลผลิตทางการเกษตรที่มีอยู่มากในชุมชนมาทำเป็นมะม่วงแช่อิ่ม โดยมีระบบการจัดการ เช่น มีฝ่ายผลิต ฝ่ายขาย ฝ่ายการเงิน ซึ่งมีลักษณะของ

การแบ่งงานกันตามธรรมชาติในกลุ่ม รวมทั้งมีการร่วมกันผลิตมะม่วงแช่อิ่มอย่างเป็นระบบ และเป็นการใช้เวลาว่างของกลุ่มแม่บ้านให้เกิดผลผลิต และเพิ่มทุนเงินตราแก่ครอบครัว นอกเหนือจากการมีการทำมะม่วงแช่อิ่มกลายเป็นกิจกรรมที่เป็นสื่อให้คนในกลุ่มเกิดการเป็นเครือข่ายการร่วมมือกันประกอบอาชีพ สร้างความมั่นคงทางด้านจิตใจ และความเข้มแข็งของกลุ่ม ทั้งยังทำให้มีการขยายตัวของการแปรรูปผลผลิตเพิ่มขึ้น เช่น การแปรรูปมะม่วงหิมพานต์

การดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น แม้ว่าจะเป็นกองทุนหมู่บ้านในชุมชนเล็กๆ ที่ตั้งอยู่ในชนบทห่างไกล แต่ด้วยการบริหารจัดการที่เข้มแข็งของผู้นำชุมชน ตั้งอยู่ในชุมชนที่มีการรวมกลุ่มกันแข็งขัน และคนในชุมชนมีบทเรียนจาการรวมกลุ่มกันในการตั้งกองทุนของชุมชนมาก่อน ทำให้กองทุนหมู่บ้านเข้ามามีบทบาทสำคัญในการสร้างงานแก่ผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย ที่แม้จะยังเป็นเพียงบทเรียนบทเล็กๆ ในช่วงเวลาสั้นๆ ของการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน แต่กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นก็ได้กลายมาเป็นทุนชุมชนของคนในชุมชน ทั้งในบริบทของการรวมกลุ่มกันเพื่อเพิ่มทุนชุมชนและการเพิ่มทุนชุมชนแก่ปัจเจกชนในชุมชน และเป็นแหล่งทุนที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านที่เข้ามาแทนที่ทุนธรรมชาติของชุมชนให้กลายมาเป็นทุนชุมชนของชุมชนบ้านเขาขมิ้นต่อไปในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยกรณีศึกษากองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้นที่ได้ดำเนินการมา ผู้วิจัยเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นกองทุนที่มีบทบาทในฐานะที่ได้กลายมาเป็นทุนชุมชน ที่นับวันจะทวีความเข้มแข็งและก่อให้เกิดการพัฒนา รวมทั้งเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่อง การบริหารจัดการโครงการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิกและเป็นเสมือนภาคปฏิบัติการของคนในชุมชนที่จะได้เรียนรู้ เรื่อง การพัฒนากองทุนหมู่บ้านให้เป็นแหล่งเงินที่เป็นของชุมชนต่อไป และจากผลของการศึกษา ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะ ซึ่งเป็นผลจากการวิจัยกรณีศึกษาครั้งนี้ ดังนี้

1. เพื่อให้กองทุนหมู่บ้านได้มีบทบาทของการเป็นแหล่งการเรียนรู้ เรื่องการบริหารจัดการด้านการเงินแก่คนในชุมชนอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง รัฐบาลควรเปิดโอกาสให้กองทุนหมู่บ้านที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีการดำเนินการของคณะกรรมการหมู่บ้านที่แข็งขัน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านสูง คนในชุมชนสามารถนำเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้านไปใช้ในการพัฒนาอาชีพอย่างได้ผล มีอิสระในการบริหารกองทุนหมู่บ้านในลักษณะที่หลากหลายตามเงื่อนไขและบริบทที่แตกต่างกันของแต่ละกองทุนหมู่บ้าน เพื่อให้คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านเหล่านี้ ได้มีโอกาสพัฒนาความเชี่ยวชาญในการบริหารการเงินของตนเองให้สูงขึ้นในโอกาสต่อไป เพื่อให้คนในชุมชนและ

คณะผู้บริหารกองทุนหมู่บ้านมีความรู้สึกว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นของคนในชุมชนโดยเท่าเทียมกันและเป็นกองทุนที่ทุกคนในชุมชนควรมีส่วนร่วมกันในการบริหารจัดการและรักษากองทุนหมู่บ้านให้เป็นของชุมชนตลอดไป

2. เพื่อความยั่งยืนของกองทุนหมู่บ้าน รัฐบาลควรเน้นให้สถานศึกษาทุกแห่งใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนในด้านการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้าน การใช้กองทุนหมู่บ้านเป็นสื่อในการพัฒนาอาชีพของคนในชุมชน และการเห็นคุณค่าของกองทุนหมู่บ้านในฐานะทุนชุมชนที่ทุกคนในชุมชนควรร่วมกันรักษาให้ดำรงอยู่คู่กับชุมชนต่อไป และเป็นการเตรียมคนรุ่นใหม่ในชุมชนให้มีความพร้อมที่จะสืบทอดการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนต่อไปในอนาคต

3. ในการประกวดความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน เงื่อนไขหนึ่งที่ควรนำมาเป็นเกณฑ์ตัดสินความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้าน ควรจะเป็นความสำเร็จในการดำเนินงานของการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านเพื่อพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของสมาชิก มากกว่าความสำเร็จในการควบคุมสมาชิกในการกู้ยืมเงิน การค้ำประกันและการคืนเงินกู้ตามกำหนดเวลา

4. ในด้านการวิจัยเพื่อพัฒนากองทุนหมู่บ้าน นักวิจัยควรเน้นการวิจัยในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและคนในชุมชน และการเรียนรู้ร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านเพื่อพัฒนาการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนี้รัฐบาลควรส่งเสริมให้คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกหรือคนในชุมชนได้ร่วมกันศึกษาถึงเงื่อนไขความสำเร็จ ความล้มเหลว หรือบทเรียนสำคัญของการดำเนินการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและการบริหารการเงินของสมาชิก เพื่อจัดทำเป็นข้อสรุปจากบทเรียนการดำเนินงานและการใช้เงินกองทุนหมู่บ้านในการพัฒนาอาชีพและคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจากบทเรียนของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและสมาชิก เพื่อเป็นกรณีศึกษาที่สะท้อนถึงความสำเร็จและข้อควรปรับปรุงแก้ไขของการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของชุมชนในรุ่นต่อไป

บรรณานุกรม

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม 2542. (2542). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระยอง* (พิมพ์ครั้งที่ 1). จัดพิมพ์เผยแพร่โดยกระทรวงมหาดไทยและกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). *วาทกรรมการพัฒนา:อำนาจ ความรู้ ความจริง เอกลักษณ์และความเป็นอื่น*. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัย.

นภาภรณ์ หะวานนท์. (2540). *เอกสารถอดเทปการประชุมรายงานผลโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน.* บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.วันที่ 1 มิถุนายน. ถ่ายสำเนา.

นภาภรณ์ หะวานนท์ สุรุวุฒิ ปัตไธสง และเพ็ญสิริ จีระเดชากุล. (2544). *โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการปริญญาเอกพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.ถ่ายเอกสาร.

_____. (2545). *รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน*. โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.

นำชัย ศุภฤกษ์ชัยสกุล และปานจักษ์ เหล่ารัตนวรพงษ์.(มปผ.). *เอกสารประกอบการอบรมการแปลผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยคอมพิวเตอร์ เรื่อง การใช้โปรแกรม Atlas / ti ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ*.สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายสำเนา.

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์และคณะ. (2537). *วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย : วิถีไทยแห่งการพัฒนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : มูลนิธิฟริดริช เนามัน.

มูลนิธิโกมล คีมทอง. (2539). *สุรินทร์ กิจนิตย์ชีว์ ครูของแผ่นดิน สร้างสรรค์การเรียนรู้กอบกู้ชุมชน*.ปาฐกถา มูลนิธิโกมลคีมทอง ประจำปี 2539.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 29 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* เล่ม 118 ตอนพิเศษ 48 ง.วันที่ 30 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 16 มิถุนายน). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 57 ง. วันที่ 18 มิถุนายน 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่3) พ.ศ. 2544.(2544,28 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 88 ง. วันที่ 11 กันยายน 2544.

ระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ ว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2545.(2545,8 พฤษภาคม). *ราชกิจจานุเบกษา* ฉบับทั่วไป เล่ม 119 ตอนพิเศษ 43 ง. วันที่ 17 พฤษภาคม 2545.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544.(2544, 22 มีนาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 18 ตอนพิเศษ 30 ง. วันที่ 30 มีนาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2544.(2544, 27 เมษายน). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 118 ฉบับที่ 41 ง. วันที่ 3 พฤษภาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2544.(2544,13 กรกฎาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.ฉบับทั่วประกาศทั่วไป เล่ม 118 ตอนพิเศษ 65 ง. วันที่ 14 กรกฎาคม 2544.

ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2544.(2544,10 ตุลาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*.เล่ม 118 ตอนพิเศษ 101 ง. วันที่ 11 ตุลาคม 2544.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *แผนการศึกษาแห่งชาติ (พ.ศ. 2545 - 2559)*.กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2540). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 พ.ศ. 2540 – 2544*.กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

_____. (2545). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 พ.ศ. 2545 – 2549*. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.

อคิน รพีพัฒน์. (2536). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. บรรณาธิการโดย อุทัย ดุลยเกษม.ขอนแก่น : สถาบันวิจัยและพัฒนา.

อุทัย ดุลยเกษม. (2545). *สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนา : แนวคิดเกี่ยวหับการวิจัยและการพัฒนา.* บรรณาธิการโดย สุเทพ บุญซ้อน. พิมพ์ครั้งที่ 1 , พระนครศรีอยุธยา : โรงพิมพ์เทียนวัฒนา.

Muhr,Thomas. (1997). *ATLAS.ti Visual Qualitative Data Analysis,Management, and Model Building in Education, Research, and Business: User's Manual and References Release 4.1* . Berlin : Scientific Software Development.

Stauss, Anselm & Corbin, Juliet. (1998). *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. 2 nd California : Sage Publication.

ภาคผนวก

แนวคำถาม
การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน

1 พูดคุยถึงประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านโดยให้ถามในประเด็นต่อไปนี้

การถามประวัติหมู่บ้าน ถามเฉพาะผู้สูงอายุที่พอจะตอบได้ หากเป็นผู้ที่ยังอายุไม่มากให้ถามว่า เคยได้ยินผู้ใหญ่เล่ามาอย่างไร และถามถึงข้อมูลในช่วงเวลาตั้งแต่ผู้ตอบจำได้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่า ช่วงนั้นเป็นประมาณ พ.ศ. อะไร

- ประวัติการตั้งถิ่นฐาน คนมารวมตัวกันอยู่ตั้งแต่เมื่อไหร่ ประมาณช่วงไหน ปีอะไร ทำไมคนจึงมาตั้งถิ่นฐานบริเวณนี้ ส่วนใหญ่เป็นคนมาจากไหน หากต้องย้อนหลังไปมาก ให้ถามเท่าที่จะหาข้อมูลได้ สภาพภูมิศาสตร์เป็นอย่างไร เช่น แหล่งน้ำ ป่า ดิน ที่ราบ/ที่ดอน ของป่า ปลา ไม้ ไม้ไผ่ น้ำ ลำห้วย เนินเขา พืชพรรณไม้ต่างๆ ฯลฯ คนมีการใช้ (พึ่งพิง) ธรรมชาติอย่างไรบ้าง
- ถามรายละเอียดเกี่ยวกับแหล่งน้ำที่ใช้เพื่อการบริโภค และการเพาะปลูก ถ้าเป็นชุมชนในเขตลุ่มน้ำให้ถามเกี่ยวกับทำนบว่า การสร้างทำนบมีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนเรียนรู้เรื่องนี้ได้อย่างไร การสร้างทำนบในอดีตทำอย่างไร คนต้องมาช่วยกันทำอย่างไรบ้าง ช่วงที่ต้องมีการแบ่งปันน้ำเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่

2 สืบค้นในเรื่องการทำมาหากินในอดีตว่ามีลักษณะสำคัญเป็นอย่างไร

ประเด็นสำคัญในการผลิต การบริโภค และการพึ่งพิงธรรมชาติ คือ การพยายามสืบค้นว่าการผลิต การบริโภคและการแลกเปลี่ยน เช่น การใช้ทรัพยากรธรรมชาติมีระบบการควบคุมกันอย่างไร มีลักษณะของการผลิต และการบริโภคแบบเพียงพอคือผลิตโดยมีเป้าหมายเพื่อการบริโภค มิใช่เพื่อขาย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุล สืบค้นภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การรักษาเกื้อกูล การทำลาย

- สภาพพื้นที่ในตอนแรกแรก ๆ เป็นอย่างไร คนที่มาอยู่ต้องปรับเปลี่ยน ถางพื้นที่เพื่อทำกินอย่างไร ตอนแรกๆ เพาะปลูกอะไรบ้าง การปลูกข้าวทำอย่างไร ได้พันธุ์ข้าว และพืชอื่นๆ มาจากไหน นอกจากปลูกข้าวแล้วปลูกอะไรได้อีก
- มีการเก็บหาของป่า และเก็บของธรรมชาติกันอย่างไร เช่น ของป่า ปลา พืชผักต่างๆ แต่ละวันได้อาหารมาจากไหน
- อะไรบ้างที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นในสมัยก่อน แต่ปลูกหรือทำเองไม่ได้ ถามรายละเอียดให้มากที่สุด และถามว่า จัดการในเรื่องนี้อย่างไร เช่น แลกเปลี่ยน (ใช้

อะไรแลกเปลี่ยน) ซื้อ (นำอะไรไปขาย) ถามถึงกระบวนการแลกเปลี่ยน เช่น แลกเปลี่ยนที่ไหน อย่างไร ทำเป็นประจำหรือไม่อย่างไร

- มีตลาดที่ไหนบ้าง ที่คนต้องไปซื้อ หรือแลกเปลี่ยนสิ่งของ (ถามที่ตั้งให้แน่นอน) ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดี๋ยวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่า ตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- มีช่วงเวลาที่ถือว่าอาหารสมบูรณ์หรือขาดแคลนอย่างไรบ้าง มีการเก็บสะสมอาหารอย่างไร ถ้าอาหารขาดแคลนทำอย่างไร
- การติดต่อระหว่างหมู่บ้านเป็นอย่างไร ใช้อะไรเป็นพาหนะ ส่วนใหญ่ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร
- การใช้ชีวิตของคนในช่วง 1 ปี เป็นอย่างไร เช่น มีการทำนา/ทำสวน ในช่วงไหน ช่วงไหนที่ไม่มีงานทำ อาชีพอื่นๆ ที่ไม่ใช่อาชีพหลักมีอะไรบ้าง (เช่น ทอผ้า จักสาน เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ)
- คนมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร เช่น การงานอาชีพหลัก (ปลูกข้าว) การทำสวน การเก็บหาของป่า

3 **ความสัมพันธ์ของคนในอดีต**

- คนพึ่งพากันอย่างไร เช่น ในการผลิต การใช้แรงงาน การบริโภค การรักษาดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลความสงบเรียบร้อย การจัดการกับความขัดแย้ง อาชญากรรม การถูกรังแก หรือการแย่งชิง ทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอกชุมชน
- การมองว่าเป็นคนพวกเดียวกัน เช่น หมู่เดียวกัน ดูจากอะไรบ้าง เช่น การเป็นญาติกัน ไปวัดเดียวกัน ใช้แหล่งน้ำร่วมกัน ฯลฯ การเป็นคนพวกเดียวกัน หรือหมู่เดียวกัน นั้น ต่างคนต่างจะต้องมีหน้าที่ปฏิบัติต่อกันอย่างไร คาดหวังจะได้รับการปฏิบัติอย่างไรจากผู้อื่น คนสามารถต่างคนต่างอยู่ได้หรือไม่อย่างไร คนต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร ระบบการควบคุมทางสังคมเป็นอย่างไร ใครคือผู้นำ ก่อนมีผู้ใหญ่บ้านปกครองกันอย่างไร
- ระบบเครือญาติเป็นอย่างไร การนับถือกันเป็นญาติ นับอย่างไร อะไรทำให้คนนับถือกันเป็นญาติ (เช่น การแต่งงาน การอยู่ใกล้ชิด การพึ่งพาอาศัยกัน) ญาติต่างจากคนอื่นอย่างไร ความสัมพันธ์กับคนที่ไม่ใช่ญาติเป็นอย่างไร

- ในช่วงนั้น คนมีฐานะแตกต่างกันหรือไม่ ดูจากอะไร ทำไมคนจึงมีฐานะแตกต่างกัน

4 **การดำรงอยู่ของวิถีชีวิตในอดีต**

- ความสุข ความสบายใจ ของคนในยุคนี้ดูจากอะไรบ้าง (เช่น มีอาหารเพียงพอ ไม่มีภัยธรรมชาติ ไม่มีโจรผู้ร้าย ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ไม่มีโรคระบาด ไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน) ความสุขของครอบครัว กับความสุขของส่วนรวมต่างกันอย่างไร อะไรคือปัญหาที่ทำให้คนไม่มีความสุข คนมีการแก้ปัญหากันอย่างไร
- ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร ติดต่อกับใครบ้าง เช่น เจ้าหน้าที่ของทางราชการ พ่อค้า ชาวบ้านในเขตอื่นๆ ติดต่อกันด้วยเรื่องอะไร บ่อยแค่ไหน ลักษณะการติดต่อเป็นอย่างไร (เช่น มีความเสมอภาค หรือใครมีอำนาจเหนือเพราะอะไร)
- วัด ในหมู่บ้านมีมาตั้งแต่เมื่อไร ใครมาบวชเป็นพระ คนสัมพันธ์กับวัดอย่างไรบ้าง
- โรงเรียนในช่วงนี้เป็นอย่างไร มีสอนถึงชั้นไหน ครูเป็นคนจากที่ไหน โรงเรียนสัมพันธ์กับคนในชุมชนอย่างไร โรงเรียนสอนอะไร

5 **สืบค้นการเข้ามาของการพัฒนาว่าเริ่มต้นมาอย่างไร ส่งผลอย่างไรต่อชุมชน**

- การเปลี่ยนแปลงทางด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า น้ำประปา การชลประทาน เกิดขึ้นเมื่อไรและเกิดขึ้นได้อย่างไร เช่น ชาวบ้านร้องขอ หรือมีผู้นำชุมชน พ่อค้า พยายามวิ่งเต้นเข้ามา การกระจายการบริการเป็นไปอย่างไร
- การใช้เงินเพื่อการผลิตเริ่มต้นเมื่อไร อย่างไร การผลิตเพื่อขายเริ่มต้นมาอย่างไร (เช่น การมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิต การลงทุนเพื่อการผลิต การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เมล็ดพันธ์ใหม่ๆ การปลูกพืชไร่ พืชสวน การจ้างงาน เมื่อมีการใช้เงินเพื่อการผลิต (การลงทุนเพื่อการผลิต) ลักษณะการผลิตมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างไร เช่น เวลาในการทำงาน การจ้างงาน การใช้ เทคโนโลยีในการผลิต
- ช่วงหลังจากมีการผลิตเพื่อขาย การทำมาหากินเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร
    - มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร (เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ ที่ดินทำกิน) การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ การดูแลธรรมชาติ แตกต่างไปจากเดิมอย่างไร

- มีการผลิตอะไรบ้าง ยังคงมีอะไรบ้างที่ปลูก/ผลิตเพื่อกินหรือใช้ มีอะไรบ้างที่ผลิตเพื่อกินหรือขาย
- การผลิตต่างไปจากเดิมอย่างไรบ้าง เช่น พันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย การดูแล การใช้ยาฆ่าแมลง
- การลงทุนในการปลูกพืช / เลี้ยงสัตว์ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร มีการกู้ยืมเงินทุนหรือไม่ กู้จากที่ไหนบ้าง ถามถึงการเข้ามาของ ธกส.
- สินค้าที่ผลิตเพื่อขาย ขายอย่างไร มีปัญหาอะไรบ้างหรือไม่ อย่างไร
- มีตลาดที่ไหนบ้าง มีตลาดเพิ่มมากขึ้น หรือน้อยลงอย่างไร คนไปซื้อ / ขาย ของอะไรบ้างที่ตลาด ลักษณะของตลาดเป็นอย่างไร เช่น เป็นตลาดประจำ หรือเฉพาะเวลา เดี๋ยวนี้ตลาดดังกล่าวยังมีอยู่หรือไม่ ทำไมจึงหายไป ถ้ายังดำรงอยู่ถึงปัจจุบันให้พูดคุยว่าตลาดดังกล่าวมีสภาพ (เช่น สินค้า พ่อค้า แม่ค้า) ต่างไปจากเดิมอย่างไร
- การติดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชนเป็นอย่างไร มีใครบ้างที่เริ่มเข้ามาติดต่อกับชุมชน เช่น เจ้าหน้าที่ของรัฐ (พัฒนากร เจ้าหน้าที่เกษตร เจ้าหน้าที่จากอำเภอ) พ่อค้า ธนาคาร ลักษณะความสัมพันธ์เป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นอย่างไร เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่ อย่างไร คนยังพึ่งพิงกันในเรื่องอะไรบ้าง มีปัญหาอะไรที่เกิดขึ้นบ้างในชุมชน (เช่น หนี้สิน การลดลงของทรัพยากรธรรมชาติ การออกไปทำงานนอกหมู่บ้าน)
- ความเป็นญาติพี่น้อง เปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร การพึ่งพาอาศัยกันยังเหมือนเดิมหรือไม่ อย่างไร อะไรที่ทำให้เปลี่ยนแปลงไป
- โรงเรียนเปลี่ยนไปอย่างไร เช่น สถานที่ ครู คนมองการเรียนหนังสือในโรงเรียนอย่างไร คาดหวังอะไรจากโรงเรียน โรงเรียนสัมพันธ์กับชุมชนอย่างไร
- วัดเปลี่ยนไปอย่างไร หรือไม่ ทำไมจึงเปลี่ยนไป ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับวัดเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร
- การรักษาโรคภัยไข้เจ็บเป็นอย่างไร ไปรักษาที่ไหน สถานีอนามัย โรงพยาบาล ร้านขายยาเริ่มมีมาตั้งแต่เมื่อไร มีส่วนทำให้การรักษาพยาบาลผู้เจ็บป่วยต่างออกไปหรือไม่ อย่างไร

- ในช่วงนี้ สิ่งที่เรียกว่า ความสุข ความสบายใจของคนเปลี่ยนไปหรือไม่อย่างไร ทำไมจึงเปลี่ยนแปลงไป
- ปัญหาของชุมชนในช่วงนี้มีอะไรบ้าง ทำไมปัญหาเหล่านี้จึงเกิดขึ้น จะแก้ไขปัญหาได้อย่างไร

คำถามเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน

1. ในหมู่บ้านนี้มีการรวมเงินหรือร่วมกันเก็บสะสมเงิน แหล่งเงินที่ชุมชนนำมาใช้ในลักษณะใด บ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ กลุ่มเครดิตยูเนี่ยน

   ในแต่ละกลุ่มที่มีการจัดตั้งอย่างไร ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้

   - รายละเอียดของการก่อตั้ง (เช่น ปี พ.ศ. ผู้คิดริเริ่ม การชักชวนให้คนมาร่วมมือ ปัญหา ความยากลำบาก)
   - รายละเอียดของการสมัครเป็นสมาชิก (เช่น เงินที่ต้องร่วมซื้อหุ้น ค่าสมาชิก จำนวนเงินสะสม)
   - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน เงินปันผล วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
   - กรรมการต้องการให้มีการนำกองทุนทั้งหมดมารวมกัน แต่กองทุนมีระเบียบการดำเนินงานของกองทุนค่อนข้างเข้มงวด คิดว่าชาวบ้านคงไม่อยากเข้ามารวม เพราะกฎระเบียบที่เข้มงวดเกินไป **ตรงนี้ชาวบ้านคิดอย่างไร** เพราะเหตุใด หรือขึ้นอยู่กับการจัดการ
   - จัดการอย่างไร หรือหลายกลุ่มคานอำนาจกัน
   - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
   - ความก้าวหน้า ความสำเร็จของกลุ่มเป็นอย่างไร

2. นอกจากการรวมกลุ่มในข้อ 1 แล้ว คนในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมเงินจากที่ใดได้บ้าง เช่น ธกส. นายทุน หรือธนาคารพาณิชย์ ในแต่ละแหล่งเงินกู้ให้ถามรายละเอียดต่อไปนี้
   - เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้
   - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)

- จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง

3. กองทุนหมู่บ้านต่างจากกลุ่มในข้อ 1 และแหล่งเงินกู้ในข้อ 2 อย่างไร และให้ถามในเรื่องต่อไปนี้
    - เริ่มมีการกู้จากแหล่งนี้ตั้งแต่เมื่อไร ถามรายละเอียดเท่าที่ผู้ตอบจะตอบได้ โดยเฉพาะการวางกฎเกณฑ์เรื่องการกู้ยืมเงิน เช่น จำนวนเงิน ดอกเบี้ย การส่งคืนเงิน จำนวนคนที่ได้กู้ยืมเงิน
    - การกู้ยืมเงิน (เช่น วิธีการกู้ยืม การค้ำประกัน จำนวนเงินที่กู้ยืมได้ ดอกเบี้ย การส่งคืน วัตถุประสงค์ของการกู้ยืม)
    - จำนวนคนที่เป็นสมาชิกและความสนใจของคนในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง
4. ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่กำหนดไว้เป็นอุปสรรคอย่างไรหรือไม่
5. ทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจึงจะเป็นประโยชน์กับคนในชุมชนได้มากที่สุด
6. ท่านคิดว่ากองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านใด ที่ถือว่าเป็นตัวอย่างที่ดี และหมู่บ้านท่านอยากจะทำตาม
    - การตั้งกรรมการ การทำงานของคณะกรรมการ
    - การเพิ่มขึ้นของระเบียบต่างๆ

คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุดิบ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิต การจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

แนวคำถามสำหรับคนในชุมชนอื่น ๆ

1. คำถามเกี่ยวกับผู้ตอบและครอบครัว

ประวัติการอยู่ในชุมชน เช่น ย้ายมาจากที่อื่น หรือเกิดในชุมชนนี้ ถามรายละเอียดตั้งแต่เริ่มเข้ามาอยู่ หรือตั้งแต่เริ่มจำความได้เกี่ยวกับเรื่องต่อไปนี้ โดยให้ถามให้ชัดเจนว่าเรื่องที่ผู้ตอบเล่าให้ฟังเกิดขึ้นเมื่อไร พ.ศ. อะไร ควรถามให้เห็นความต่อเนื่องมาตามช่วงระยะเวลามาจนถึงปัจจุบันว่าในเรื่องต่อไปนี้

- มีใครบ้างเป็นสมาชิกในครอบครัว มีการย้ายเข้าย้ายออกในกรณีใดบ้าง
- การสร้างบ้านทำอย่างไร ลักษณะบ้าน ขนาด การปลูกบ้าน วัสดุ
- สภาพทางธรรมชาติของหมู่บ้านในขณะนั้น เช่น ป่าไม้ ของป่า ที่ดิน สัตว์ตามธรรมชาติ แหล่งน้ำ แม่น้ำ ลำน้ำ พื้นที่ทำการเพาะปลูก ฯลฯ
- การจับจอง/การครอบครอง/การซื้อที่ดินในสมัยก่อน ทำกันอย่างไร พ่อแม่ท่านมีที่ดินมากน้อยแค่ไหน ทราบหรือไม่ว่า ที่ดินเหล่านั้นได้มาอย่างไร ที่ดินที่ท่านมีอยู่ได้มาอย่างไร ปัจจุบันท่านมีที่ดินเท่าไหร่ แบ่งเป็นที่นา ที่ไร่ ที่สวนอย่างไร ท่านต้องเช่าที่ดินบ้างหรือไม่ ถามถึงขนาดที่ดินที่เช่า เช่าทำอะไร วิธีการเช่าเป็นอย่างไร ท่านต้องเสียภาษีที่ดินหรือไม่ (ถามถึงเอกสารสิทธิ์ และการเสียภาษีในแต่ละปี)
- การทำมาหากินในขณะนั้น เช่น การเก็บหาของป่า การปลูกข้าว การปลูกพืชไร่ การเลี้ยงสัตว์ไว้บริโภค และขาย ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้

มากที่สุด เช่น ถ้ามีการปลูกข้าวไร่ ให้ถามวิธีการเลือกพื้นที่ การเตรียมดิน การหาเมล็ดพันธุ์ การดูแล การเก็บเกี่ยว ผลผลิต การกิน การขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต

- แรงงานที่ใช้ในการผลิตมาจากที่ใดบ้าง เช่น สมาชิกในครอบครัว แลกเปลี่ยนแรงงาน จ้างแรงงาน ถามรายละเอียดของวิธีการได้มาของแรงงานแบบต่างๆ
- การแลกเปลี่ยนหรือการขายผลผลิต ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการขาย/แลกเปลี่ยนผลผลิต ขายให้ใคร ขายที่ไหน ถ้าแลกเปลี่ยน มีการแลกเปลี่ยนอย่างไร (ควรถามให้เห็นภาพของการแลกเปลี่ยนในอดีต ว่าสามารถทำให้คนสามารถได้มาซึ่งสิ่งจำเป็นในชีวิต ในเรื่องใดบ้าง เช่น อาหาร เสื้อผ้า ยารักษาโรค การทำเครื่องมือเครื่องใช้ การเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์) รวมทั้งการติดต่อกับคนนอกหมู่บ้านและในเมือง
- หัตถกรรมหรือการผลิตของใช้ในขณะนั้น เช่น การทอผ้า การจักสาน การทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ให้ถามรายละเอียดของการทำมาหากินแต่ละเรื่องให้มากที่สุด เช่น การจักสาน ใครเป็นคนทำ ทำอย่างไร หาวัสดุจากที่ไหน ช่วงเวลาที่ทำ
- การทำงานรับจ้าง สมัยก่อนมีการทำงานรับจ้างหรือไม่ การจ้างงานเริ่มมีเมื่อไร ถามรายละเอียดความเป็นมา ใครคือผู้จ้าง จ้างอย่างไร ท่านเคยทำงานรับจ้างหรือไม่ ถามรายละเอียด ว่ารับจ้างทำอะไร ได้ค่าตอบแทนอย่างไร นำเงินมาทำอะไร การทำงานรับจ้างเริ่มมีมากตั้งแต่เมื่อไร ส่วนใหญ่มีใครบ้านในหมู่บ้านที่ไปรับจ้าง เวลาไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ไปกันเป็นกลุ่มๆ หรือต่างคนต่างไป ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการไปรับจ้างนอกหมู่บ้าน ได้ค่าตอบแทนอย่างไร ปกติท่านจะได้ข่าวคราวเกี่ยวกับการมีคนต้องการจ้างงานจากใคร หรือจากที่ไหน
- สมัยก่อน ใครเป็นผู้ดูแลความสงบ ความปลอดภัย ให้กับคนในหมู่บ้าน เวลาคนเดือดร้อน หรือมีเรื่องกันไปหาใคร หากมีหารลักขโมยสัตว์ หรือสิ่งของ หรือทะเลาะวิวาทกัน มีการจัดการกันอย่างไร สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างไร (ถามถึงผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ในช่วงเวลาที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไรบ้าง)

2. **รายได้ รายจ่าย หนี้สิน และภาษี (ถามย้อนหลังจากอดีตถึงปัจจุบัน โดยพยายามแยกถามระหว่างช่วงที่ หาอยู่หากิน กับช่วงที่มีการซื้อขายและใช้เงินกันเป็นหลัก มาจนถึงปัจจุบัน โดยถามช่วงเวลาให้แน่นอนว่า การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นเมื่อไรและอย่างไร)**

<u>ช่วงที่หาอยู่กิน</u>

- ในอดีตเงินมีความสำคัญมากน้อยแค่ไหน ต้องใช้เงินซื้ออะไรบ้าง รายจ่ายที่สำคัญมีอะไรบ้าง หากเงินขาดมือทำอย่างไร ถามถึงแหล่งเงินกู้ยืม และดอกเบี้ย

- ในอดีตหาเงินได้อย่างไรบ้าง เช่น รับจ้าง ขายผลผลิต ถามรายละเอียด
- ในอดีตต้องมีการจ่ายภาษีหรือส่วยหรือไม่อย่างไร ถามรายละเอียด ตามที่ผู้ตอบทราบหรือเคยมีประสบการณ์
- นอกจากเงินแล้ว หากต้องมีการกู้หรือยืมอย่างอื่นหรือไม่ เช่น ข้าว พันธุ์พืช วัว ควาย เกวียน เครื่องมือเครื่องใช้
- มีปัญหาในการใช้คืนหรือไม่ ทำอย่างไร ถามรายละเอียดนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

<u>ช่วงที่มีการซื้อขายมากขึ้น</u>

- การใช้เงินเริ่มมีมากขึ้นตั้งแต่เมื่อไร ถามความเป็นมาว่า เริ่มมีการใช้เงินเพื่อซื้ออะไรบ้าง หาเงินมาจากไหน ถามถึงแหล่งเงินกู้/ยืม ว่ามีที่ใดบ้าง เช่น นายทุน ญาติพี่น้อง_เพื่อนบ้าน พ่อแม่ ธกส. สหกรณ์ ถามถึงจำนวนเงินที่กู้ได้ วิธีการกู้ยืม ดอกเบี้ย การค้ำประกัน การใช้คืน
- ในความคิดเห็นของท่าน แหล่งเงินกู้ใดที่มีความสะดวก ดี สำหรับผู้กู้ ให้ถามว่าดีหรือสะดวกอย่างไร แหล่งเงินกู้ใด ค่อนข้างมีปัญหากับผู้กู้ มีปัญหาอะไรบ้าง
- ท่านเคยมีปัญหาว่าต้องการเงิน แต่ไม่มีแหล่งกู้ยืมบ้างหรือไม่ พูดคุยรายละเอียดว่า ต้องการเงินไปทำอะไร และได้แก้ปัญหาอย่างไร
- ท่านเคยกู้เงินจากที่ใดบ้าง (เช่น ธกส. ธนาคาร สหกรณ์ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์) ถามรายละเอียดถึง กู้เงินไปทำอะไร วิธีการกู้ การค้ำประกันจำนวนเงินที่กู้ ดอกเบี้ย การคืนเงิน
- ท่านเคยนำที่ดิน บ้าน วัว ควาย ทรัพย์สินอื่นๆ ไปจำนองหรือจำนำหรือไม่ ถ้าเคยถามรายละเอียด ถึงวิธีการ ผู้รับจำนำ/จำนอง ดอกเบี้ย การไถ่ถอน ระยะเวลา

<u>ช่วงปัจจุบัน</u>

- ปัจจุบัน หากท่านต้องการกู้/ยืมเงิน สามารถกู้/ยืมจากที่ใดได้บ้าง การกู้ยืมเงินในปัจจุบันสะดวกกว่าแต่ก่อนหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการกู้ยืมเงินจากแหล่งต่างๆ เกี่ยวกับความสะดวก ปัญหา และอุปสรรค

3. **การเป็นสมาชิกกลุ่มการเงิน**

- ท่านเป็นสมาชิกกลุ่มเงินออมหรือกลุ่มการเงินอะไรบ้าง เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่ม สหกรณ์ กลุ่มฌาปนกิจ กลุ่มอาชีพ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับการสมัครสมาชิก ค่าสมาชิก ผลตอบแทน สิทธิในการกู้ยืม ดอกเบี้ย

4. **กองทุนหมู่บ้าน**

- ท่านได้ร่วมประชุมในการเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยเกี่ยวกับการประชุม เช่น วัน เวลาที่ประชุม จำนวนผู้มาประชุม ผู้นำการประชุม วัตถุประสงค์ สาระของการประชุม บรรยากาศการประชุม ของการประชุม การเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้าน วิธีการเลือกกรรมการ
- ท่านได้สมัคร หรือได้รับเสนอชื่อเป็นกรรมการกองทุนหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรกับการเป็นคณะกรรมการกองทุน ท่านได้รับเลือกหรือไม่ ท่านคิดอย่างไรเกี่ยวกับคณะกรรมการกองทุน พอใจหรือไม่อย่างไร
- ใครเป็นประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน เลือกกันอย่างไร คนทั่วไปคิดอย่างไรกับกรรมการกองทุน ตัวท่านเองคิดอย่างไร
- ท่านเป็นสมชิกกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ การเป็นสมาชิกต้องทำอย่างไร ทุกคนในหมู่บ้านเป็นสมาชิกหรือไม่ ต้องมีการส่งเงินสัจจะ หรือเงินค่าสมาชิกอย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับกองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้าน ต่างจากกลุ่มออมทรัพย์ หรือแหล่งกู้เงินอื่นๆ อย่างไร
- ท่านได้กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านหรือไม่
    - <u>ถ้ากู้</u> พูดคุยเกี่ยวกับวิธีการกู้ ความยุ่งยาก ความสะดวก จำนวนเงินที่กู้ กู้ไปทำอะไร ดอกเบี้ยถูกหรือแพงไปอย่างไร การใช้คืนยุ่งยากหรือไม่ วิธีการส่งคืนทำอย่างไร ท่านสามารถใช้คืนได้ตามกำหนดหรือไม่ เงินที่ใช้คืนได้มาจากไหน (เช่น รับจ้าง ขายของ) ปีหน้าคิดจะกู้อีกหรือไม่ อย่างไร ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่
    - <u>ถ้าไม่ต้องการกู้</u> ท่านเคยคิดจะกู้เงินกองทุนหรือไม่อย่างไร ที่ท่านไม่ต้องการกู้เงินเป็นเพราะอะไร (เช่น วงเงินน้อยไป ระยะเวลาสั้นไป ไม่มี

ความจำเป็น ขั้นตอนยุ่งยาก ฯลฯ) ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่

- ถ้าต้องการกู้ แต่ไม่ได้อนุมัติเงินให้กู้หรือไม่สามารถกู้ได้ ท่านต้องการกู้เงินไปทำอะไร ที่ท่านไม่ได้กู้เป็นเพราะอะไร ทำไมท่านต้องการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ท่านคิดอย่างไรกับการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน คิดว่าเป็นธรรมสำหรับทุกคนหรือไม่ เมื่อไม่ได้กู้เงินจากกองทุน ท่านได้ไปกู้เงินจากแหล่งอื่นแทนหรือไม่
- ดอกเบี้ยของกองทุนหมู่บ้านแตกต่างจากหมู่บ้านอื่นอย่างไร การกำหนดอัตราดอกเบี้ยขึ้นอยู่กับเหตุผลใด
- มีการกู้มากกว่า 2 หมื่น หรือ 5 หมื่น ทำได้อย่างไรหรือ

- ท่านอยากเห็นการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างไร ท่านคิดว่าทำอย่างไรกองทุนหมู่บ้านจะเป็นประโยชน์แก่ท่าน และคนอื่นๆ ในหมู่บ้านให้ได้มากที่สุด
- ปีหน้าท่านจะสมัครเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ เพราะอะไร ท่านคิดว่าท่านมีโอกาสจะได้เป็นกรรมการหรือไม่ เพราะอะไร
- ท่านเคยพูดคุยกับคนในหมู่บ้าน หรือคนอื่นๆ ทั้งที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านและที่ไม่ได้เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านหรือไม่ พูดคุยในเรื่องใดบ้าง ถามรายละเอียด
- ท่านคิดว่า การมีกองทุนหมู่บ้านทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมหรือไม่อย่างไร

5. **การทำมาหากินในปัจจุบัน**

- **แหล่งน้ำ** น้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกมาจากไหน เช่น น้ำฝน น้ำจากสระ จากลำคลอง ห้วยลำพระเพลิง หรือห้วยอื่นๆ น้ำเพียงพอกับการเพาะปลูกหรือไม่ ถ้าน้ำไม่พอ เช่น ฝนไม่ตกตมฤดูกาล แห้งแล้ง ทำอย่างไร มีการทดน้ำจากลำพระเพลิงหรือลำสำลายเข้านาหรือไม่ การทดน้ำทำอย่างไร
- ในปัจจุบัน ท่านปลูกพืชอะไรบ้าง ถามรายละเอียดของชนิดของพืชที่ปลูก และที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกพืชแต่ละชนิด ช่วงเวลาที่ปลูก โดยให้เริ่มจากช่วงก่อนฤดูฝน ซึ่งเป็นช่วงของการเตรียมดินเพื่อทำนา ประมาณเดือนมีนาคม ว่ามีการปลูกพืชอะไร ใช้พื้นที่เท่าไร มีการใช้แรงงานอย่างไร มีการจ้างงานหรือไม่ ใช้เครื่องมือเครื่องจักรอะไรบ้าง แล่งน้ำ ขายผลผลิตหรือไม่ หรือเก็บไว้บริโภค และค่อยๆ ถาม

ไล่ไปทีละเดือน (ผู้ที่ต้องถามรายละเอียดของการเพาะปลูกพืชเฉพาะเรื่อง ให้ถามรายละเอียดในตอนหลัง แต่ถามให้ได้ภาพรวมก่อน ว่าการปลูกพืชแต่ละอย่างมีความเกี่ยวพันกันอย่างไร)

- **การจับปลาน้ำจืด** เดี๋ยวนี้ยังมีการจับปลา หรือสัตว์น้ำอื่นๆ กับอย่างไรบ้าง จับกันอย่างไร ใช้เครื่องมืออะไรบ้าง ใครเป็นผู้ทำเครื่องมือ สิ่งเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างไร พันธุ์ปลา หรือปริมาณปลาเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกี่ยวข้องกับการสร้างอ่างเก็บน้ำหรือไม่ ตัวท่านเองจับปลาหรือไม่อย่างไร
- **การเลี้ยงสัตว์ไว้ใช้งาน** สัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานมีอะไรบ้าง เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้ใช้งานหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- **สัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร** มีสัตว์อะไรบ้างที่เลี้ยงไว้เป็นอาหาร เลี้ยงกันอย่างไร มีจำนวนมากน้อยแค่ไหน ได้พันธุ์สัตว์มาจากไหน มีการขายสัตว์ที่เลี้ยงไว้เป็นอาหารหรือไม่ ทำไมจึงขาย นำไปขายที่ไหน ราคาเป็นอย่างไร
- ท่านไปรับจ้างทำงานที่ไหนบ้างหรือไม่ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับ งาน สถานที่ ค่าจ้าง ช่วงเวลาที่ทำงาน รายได้

6. **การบริโภค**

- ตั้งแต่จำความได้ มีอะไรบ้างที่บ้านท่าน หรือที่ท่านต้องซื้อหามากิน/ใช้ ถามรายละเอียดเกี่ยวกับอาหารหรือสิ่งของที่ต้องซื้อ โดยถามถึงตลาดที่ไปซื้อ ความบ่อย ราคา สภาพการณ์เหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้ผู้ตอบเล่ารายละเอียดว่าประเภท หรือชนิดของที่ซื้อ เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เช่น จักรยาน วิทยุทรานซิสเตอร์ มอเตอร์ไซด์ ทีวี รถไถ เริ่มเข้ามา
  ตั้งแต่เมื่อไหร่ ใครเป็นผู้ซื้อ/นำเข้ามาใช้เป็นคนแรกๆ ท่านได้ซื้อของเหล่านี้บ้างหรือไม่ ทำไมจึงซื้อ การหาเงินมาซื้อของเหล่านี้ ทำอย่างไร ซื้อจากที่ไหน
- เวลาที่ท่านจะซื้อของที่มีราคาแพง (เช่น รถมอเตอร์ไซด์ รถไถเดินตาม ทีวี วิทยุ) และของจำพวกปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เมล็ดพันธุ์ ท่านทำอย่างไรบ้าง ก่อนตัดสินใจซื้อ (เช่น หารายละเอียดหรือข้อมูลเกี่ยวกับของที่จะซื้อจากที่ไหน ข้อมูลเกี่ยวกับอะไร ปรึกษาใครบ้าง)

- ท่านพอจะจำได้หรือไม่ว่า มีอะไรบ้างที่ท่านเคยผลิตหรือทำได้เอง แต่ต่อมาท่านเริ่มไม่ค่อยได้ทำ แต่ไปหาซื้อมาจากร้านค้า หรือตลาด เพราะอะไรจึงไม่ทำเองแต่ไปหาซื้อมาแทน (ค่อยๆ ถามถึงสิ่งต่างๆ รวมทั้งของที่เกี่ยวข้องกับการผลิตด้วย) นอกจากนี้มีอะไรบ้างที่เมื่อก่อนไม่ได้เป็นสิ่งจำเป็น ไม่ต้องซื้อหา แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อ (เช่น พันธุ์พืช ปุ๋ย อาหารบางอย่าง ฯลฯ)

7. **การเจ็บไข้ได้ป่วยในปัจจุบัน ต่างจากในสมัย**มีโรค หรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากสภาพแวดล้อม เช่น แหล่งน้ำ อากาศ ของเสีย หรือการเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ **ก่อนอย่างไร ท่านคิดว่าการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากอะไร ในรอบปีที่ผ่านมาคนในครอบครัวท่าน หรือตัวท่านเอง มีการเจ็บป่วย หรือไม่สบาย อย่างไรบ้าง**

- มีโรคหรือความเจ็บป่วยใดที่ท่านคิดว่าเป็นผลมาจาการทำมาหากิน หรือการทำงาน เช่น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง การใช้เครื่องมือเครื่องจักร การทำงานรับจ้าง การใช้แรงงาน การทำอาชีพบางอย่าง เช่น การเลี้ยงสัตว์ การจับสัตว์ การทำนา หรือการเพาะปลูก
- มีโรคหรือความเจ็บป่วย หรืออาการไม่สบาย อันเกิดจากการกินอาหาร เครื่องดื่ม น้ำ ในชีวิตประจำวัน ของท่านหรือไม่อย่างไร
- บ้างหรือไม่อย่างไร

8. **คำถามเกี่ยวกับการแปรรูปผลผลิตในชุมชน**

- การแปรรูปผลผลิตในชุมชนเริ่มต้นตั้งแต่เมื่อไหร่ มีเหตุจูงใจอะไรให้คนในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนหันมาแปรรูปผลผลิต
- ความรู้เรื่องการแปรรูปผลผลิตเป็นความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนหรือเป็นความรู้ใหม่ที่เพิ่งเข้ามา มีแรงจูงใจอะไรในชุมชนที่ทำให้เกิดการแปรรูปผลผลิต เช่น วัตถุดิบ ความรู้ในชุมชนเรื่องการแปรรูปผลผลิต การเข้ามาของการแปรรูปผลผลิตในชุมชน
- บทบาทสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการแปรรูปผลผลิต
- วิธีการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตการจำหน่ายในชุมชนและนอกชุมชน
- ผลของการแปรรูปผลผลิตที่เกิดขึ้นกับคนในชุมชน

- บทบาทของกองทุนหมู่บ้านในการส่งเสริมการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ในแง่ของการเป็นแหล่ง ทุน การรวมกลุ่มเพื่อการผลิต การจำหน่าย การสร้างความมั่นใจให้ผู้แปรรูปผลผลิตมีความคิดริเริ่มใหม่ ๆ ในการแปรรูปผลผลิต การพัฒนาการแปรรูปผลผลิตในชุมชน ฯลฯ

9. **คำถามประเด็นที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ**

- บัณฑิตอาสาและเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีลักษณะทำงานเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง การทำงานดังกล่าว สนับสนุนความมั่นคงในการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านอย่างไรบ้าง

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาต ทองอยู่

ชุดที่ 1: บทเรียนจากภาคเหนือ

การสะสมเงินตราของชุมชนชายขอบในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลี่ทองอิน

สืบสานความรู้สวนโบราณไทยเลือง

ศรีชัย พรประชาธรรม

พลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสืบสานชุมชน

ดร. เกตุมณี มากมี

ฤาจะสิ้นยุคเมี่ยง:สู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร. เกตุมณี มากมี

บ้านเนื้อทราย: ความเข้มแข็งจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. ศศิธร ศิริประเสริฐกุล

หนี้สินของชุมชนชายขอบและกองทุนหมู่บ้านในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลี่ทองอิน

ชุดที่ 2: บทเรียนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว และกองทุนหมู่บ้าน

ดร.มณีมัย ทองอยู่

ชุดที่3: บทเรียนจากภาคกลาง

ชุดที่3.1: บทเรียนจากภาคกลางตอนบน

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของประชาคมในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

ทุนชุมชน:ภาพสะท้อนแห่งความเป็นชุมชนบ้านมะกอกใต้

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

บ้านกุลแก้ว: จากชาวนาสู่ผู้ค้าและการแปรรูปผลผลิตรายย่อย

ดร. อุษณีย์ ธโนศวรรย์

การต่อยอดทุนชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการจักสาน

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

น้ำตาลมะพร้าว: รสหวานที่จางหาย

ผศ.ดร.ทศวร มณีศรีขำ

จากนา...สู่สวนส้มแลรีสอร์ทริมภู

พ.อ.ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

อาชีพทำนา:วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกาภิวัฒน์

ดร.อภิชัย ศรีโสภิต

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

ชาตรี ทองสาริ

คนสู่ทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ผศ.ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

ตวงรัตน์ ดีแม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งเงินตรา

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล

บ้านโคกสัก:วิถีชีวิตจากชาวนาสู่สวนยาง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

บ้านหาดไข่เต่า:วิถีชาวเลกับกระแสการเปลี่ยนแปลง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเขียวขจี

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส